

સકલગુણસંપન્ન, વિદ્યાનુરાગી

—શ્રી. અ. સૌ. માતુશ્રી મહારાણી સાહેબ

શ્રી ચીમનાબાઈ ગાયકવાડ, સી. આઇ.
ની પવિત્ર સેવામાં.

આપ વિદ્યાપ્રેમી નૃપતિના વિધારસિક રાત્રી છે. મહાન પદ્મીએ
છતાં આપનું હૃદય નમ્રતામાંજ પ્રભુતા ગણે છે. સ્ત્રી સમાજના
ઉન્નતિના કાર્યમાં આપ અગ્રગણ્ય ભાગ લેાછો. સ્ત્રીઓની
પદવીના ગૌરવનુ ભાન આપે તેમને તથા જનસમાજને
એક સુંદર પુસ્તક દ્વારા કરાવ્યું છે. આપનું જીવન સર્વ
રીતે એક આર્યાને શોભે તેવું છે. માટે આર્યાવર્તની
આર્યાઓની સેવા માટે પ્રકટ થતું આ વનિતા
વિનોદ પુસ્તક આપ જેવા એક આદર્શ
આર્યા, ગૃહિણી, અને મહારાણીને
સમર્પણ કરી કૃતકૃત્ય થાઉં છું.
લીં સેવક.

ઉમેદરામ જદુરામ સ્માર્ત.

માતૃભૂમિની આશા.

હરિગીત.

જો હિન્દી આશા! સખી! મુજ નેત્ર કેરી નંદિની !
 પ્રારબ્ધની ધાત્રી ! અહો દેવી ! અહો યશ્વર્ધિની !
 જો પુત્રી મુજ ! મુજ રક્તની આશા જધી તુજ સાથમાં,
 તુજથી જ વિશે હું ગળાઈ છું અનાથ મનાથમાં.
 તુજ મૌખ્યમાં મુખ મૌખ્ય ને તુજ પુનિતતા જલ શુદ્ધિમાં,
 મુજ પુનિતતા જલ શુદ્ધિ છે તુજથી વડી હું વિશ્વમાં.
 તુજથી જ હું જગવદ્ય કે અતિ તુષ્ઠ છું તો દેવીઓ !
 મુજ યાચના અનિ દીન આ લઈ લક્ષમાં સફળા કરે.
 જો મેંની તમ જાતિ વિશે, વિદ્યાવ્યમન પ્રચલિત કરે,
 ને ખીલવી તમ. શક્તિઓ જલ શુદ્ધિને સમૃદ્ધ કરે;
 જો સમૃદ્ધિ તમ ખાલમાં મળે અતિ ખતે કરી,
 જો ખાલમાં મુજ ભાવિની છે ઝળકતી આશા જધી.
 દેવે મુશ્લીલ સુધીર ને ગરરીર સુન મુજ અંકમાં,
 જે ઝગઝગાવે જ્યોતિ મુજ આંખી પડેલી વિશ્વમાં.
 પામે મુયશ જગમાં વિજયનો, ધર્મધ્વજ ફરકાવતા,
 પાપન કરે આ વિશ્વને શુભ બોધને વિસ્તારતા.
 મુજ આહુતે મુજ શુદ્ધિને મુજ શિદ્ધિને મુજ સિદ્ધિને,
 સમૃદ્ધ કરી કંઈ જાપનતું પૂરે અવેશિક તેજને.
 જે તેજની જ્યોતિ ધડીબર આંખ હાથે વિશ્વની,
 તેજેમયી એવા પુનિત સુત આર્પે જો મુજ નંદિની
 મેં બોગવું છે તેજવંતું પુનિત પદ જે પુણ્ય,
 ને ઉચ્ચતર પદમાં પુનઃ અભિષેક મારો એ કરે.
 ને જતની સમૃદ્ધ પ્રજાની, પંક્તિમાં લાવે મને,
 તેના મર્થ સ્પષ્ટીલ વીર જો દેવી તું દેવે ખરે.

સ્વ. જવાહર અમીચંદ પટેલ.

પ્રસ્તાવના.

આપણો-દેશ સ્ત્રી શિક્ષણમાં પછાત છે. અને આપણી એ સ્થિતિ અનિષ્ટ છે તથા તેમાં સુધારો થવો જોઈએ એ વાત સર્વત્ર સમજવા લાગી છે. કન્યાઓને શિક્ષણ આપવા દિન પર દિન વધારે પ્રયાસ થાય છે. તેમજ સ્ત્રીઓને યોગ્ય વાંચનનાં સાધન પણ ચોખ્ખાં છે. તેવા 'એક સાધનરૂપ પ્રસ્તુત પુસ્તક છે. એમાં કેટલાક નવીન લેખો છે અને ઘણાક ઉતારા છે. સ્ત્રીઓને રસ પડે, તેમનું જ્ઞાન વધે, અને તેમને વધારે વાંચવાનો શોખ કિત્પત્ર થાય એવા હેતુથી ગ્રંથ કર્તાએ આ પુસ્તક પ્રકટ કર્યું છે.' અને એ હેતુ સફળ થાય તેવા લેખો તેમાં દાખલ કર્યા છે. શિષ્ટ લેખકોના ગ્રંથોના ઉતારાની પસંદગી કરવામાં ઘટતી સાવચેતી રાખી છે અને તે સ્ત્રી ઉપયોગી થઈ પડે તે બાબત તેમાં ધ્યાન રાખેલી જણાય છે. સ્ત્રીઓ માટે માસિક ચોપાનીમાં ઉપરાંત આવા પ્રકારનાં પુસ્તકોની જરૂર છે, તે ખોટા આપણી ભાષામાં પુરી પાડવાનો આ એક પ્રયત્ન છે. સાધારણ શિક્ષણ પામેલી કન્યાઓ તે સહેલાઈથી સમજી શકે તેમ છે. વળી હાલમાં મોટી ઉંમરની સ્ત્રીઓ માટે 'ગૃહવર્ગો' અથવા 'હોમ ક્લાસીસ' ઘણે સ્થાને ઉઘાડવામાં આવ્યા છે ત્યાં ચકના અભ્યાસના વર્ગમાં આવું પુસ્તક ખરેખર ઘણું ઉપયોગી થઈ પડશે, એમ આશા રાખવામાં આવે છે. અંગ્રેજી ભાષામાં Selectionsનાં અનેક પ્રકારનાં પુસ્તકો હોય છે. આપણી ભાષામાં તેવાં બહુ થોડાં છે અને છે તે છેક હાલના સમયનાંજ છે. સાહિત્યના એવા એક જુથા પ્રદેશમાં, અને ખાસ કરીને સ્ત્રી સાહિત્યના લગભગ ખાલી પ્રદેશમાં આવું પુસ્તક આવકારને પાત્ર છે એ નિઃસંશય છે. ગ. સ્માર્તનું આ પુસ્તક સ્ત્રી વર્ગમાં સત્કર પામશે એવી ખૂણ ખાતરી છે. તેણી ભવિષ્યમાં સ્ત્રી સાહિત્યનાં ખીજાં પુસ્તકો પ્રકટ કરશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

અમદાવાદ.

તા. ૧૬-૮-૧૫

}

સૌ. વિદ્યા સંમણભાઈ નીલકંઠ.

બે બાલ.

સાળાઓમાં શિક્ષણ લેતી બાળાઓ, શિક્ષણાનુભવ મદિરામાં શિક્ષણ પદ્ધતિનો અનુભવ લેતી બાલિ શિક્ષિકાઓ, અને સકળ યુગરાતની સાહિત્ય પ્રેમી ગૃહિણીઓની સેવામાં આ પુસ્તકરૂપી પુષ્પાંગલી મુક્તાં પ્રકટ કર્તાને અતિ આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે.

વડોદરાના નામદાર મહારાણી સાહેબે આ પુસ્તકનું સમર્પણ સ્વીકાર્યું છે, અને અ. સા. વિદુષીબહેન વિદ્યાગારીએ આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના લખી આપવા કૃપા કરી છે, એજ આ પુસ્તકની ઉપયોગીતા વિશે સાક્ષી પુરે છે.

જોડણીની બાબતમાં વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુક કમીટીના નિયમો અનુસરવાનો બનનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

જે જે કર્તાઓના લેખો આ સંગ્રહમાં લેવામાં આવ્યા છે, અને જે જે વિદ્વાનોએ આ પુસ્તકના સંબંધમાં ઉપયોગી મૂલ્યનાઓ કરી છે તેમના હું આભારી છું. વળી મારા મિત્રો-ડા. રા. એમ. જે આંગ્રેજીઆ બી. એ. એસ. ટી. સી. ડી. હોંમારતર શ્રીસયાજી હાઈસ્કૂલ, તથા ડા. રા. રતનરામ ઉત્તમરામ ભટ્ટ, સંસ્કૃત શિક્ષક સાર્વજનિક હાઈસ્કૂલ સુરત, (સાહિત્ય વિકાસના કર્તા) કે જેઓએ આ પુસ્તકના સંબંધમાં ધણેજ પરિશ્રમ લીધો છે તેમના હું આ સ્થળે અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું.

દોષરહિત તો હાંઈ હોતું નથી તદ્વત્સાર આ પુસ્તકમાં દોષ નો હશેજ; તો તે સુધારીને પાંચવાને અને તે તરફ માફ લઈ બેંચવાને વિદ્વાનો પ્રતિ મારી પ્રાર્થના છે.

યુનિયન હાઈસ્કૂલ,
સુરત.
તા. ૧ લી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૫.

સિ.
ઉ. જ. રમાર્ત.

અનુક્રમણિકા.

પ્રથાર્પણ.
માનુભૂમિની આશા.

પ્રસ્તાવના.
બે બોલ.

વનિતા વિનોદ.

પદ.

પદ.

પૃષ્ઠ.

નરસિંહ મહેતા.

પ્રભાતિઆં. ...	...	૧
દ્રીપદાની પ્રાર્થના. ...	...	૨
નામદમન. ...	...	૨
વિપત્તિમાં ધૈર્ય. ...	...	૩
પોપટ વિશે. ...	...	૪

પ્રેમાનંદ.

આખાનું સ્વપ્ન અને ચિત્ર.		
લેહાનું આશ્વાસન. ...	...	૫
અનિરુદ્ધ સ્વરૂપાલેખન...	...	૭
અનિરુદ્ધને લાવવા માટે		
આખા ચિત્રલેહાને વિ-		
નવે છે. ...	...	૮
ગાણમતિએ આખાને આ-		
પેલી શિખામણ. ...	...	૧૧
આખાની વિદાયગીરી...	...	૧૩

પદ.

પૃષ્ઠ.

દમયંતી બાળકોને મોસાળ		
વળાવે છે...	...	૧૫
દમયંતીનું માસીને ત્યાં		
આવાગમન...	...	૧૬
દમયંતીપર આરોપ. ...	...	૧૮
દમયંતીના દુઃખોદ્ધાર અને		
પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના. ...	...	૨૦
મામેરું. ...	...	૨૧
સુદામાનો ગૃહસંસાર. ...	...	૪૮
શ્રીકૃષ્ણનો વૈભવ અને મુ.		
દામાનો સત્કાર. ...	...	૫૩
દેવકી વિલાપ. ...	...	૫૫
કૃષ્ણ બાળ ચરિત્ર. ...	...	૫૭
બોળી સુમદ્રા. ...	...	૫૮
બોળપ્રજોની બાવના...	...	૬૧
રામળ.		
સ્ત્રીના વખાણ-ગ્રંથા ...	...	૬૩

દયારામ.

રાધિકાનું સ્વપ્ન...	...	૬૭
બાળલીલા ...	...	૬૭
હાલગું ...	...	૬૯
યોગ્યાયોગ્ય વિચાર ...	...	૭૨
મીરાં ચરિત્ર ...	...	૭૨

કાળીદાસ.

ધ્રુવપ્રયાન ...	...	૭૫

રાજે.

રાધિકા સ્વપ્નામાં પરખ્યા તે વિષે	૮૬

સુકતાનંદ.

રૂઝમણી વિવાહ...	...	૮૮

નિર્માનંદ.

કૃષ્ણ ગદાસ્થ...	...	૯૩

રણછોડ ભક્ત.

અશોક વાડીમાં સીતા અને	

હનુમાનનો મેળાપ ...	૯૮

મદોદરીએ રાવણને આપેલી	

સલાહ. ...	૯૪

આત્મારામ.

પંદર તિથિઓ. ...	૯૫

હરિદાસ.

પદ પોંડવનું...	...	૯૭

નર્મદાશંકર.

નીતિની સાડી. ...	૯૮

બામુવા ઉપર પ્રીતિ રાખ

વાની જરૂર...	...	૯૯

પ્રભુબક્તિ. ...	...	૧૦૦

સોળ શયુગાર. ...	...	૧૦૧

સીતાપ્રતિજ્ઞનક્રોધોધ...	...	૧૦૨

દલપતરામ.

ધણીનાં માનની મદતના.	...	૧૦૩

પુત્રીઓને નિશાળે મૂકવાની	

જરૂર. ...	...	૧૦૪

કન્યાશાળાનું વર્ણન. ...	...	૧૦૬

નિશાળે જવાની ઉત્કંઠા...	...	૧૦૮

વહેમનો ત્યાગ. ...	...	૧૦૯

પતિ વશીકરણ. ...	...	૧૧૦

વનવાસ જતાં રામનું સીતા	

પ્રતિ વચન...	...	૧૧૧

વનવાસમાં સાથે સેવા માટે	

સીતાની પ્રાર્થના. ...	...	૧૧૩

સંસારમાં સુખની આગણી.	...	૧૧૫

ગુણીયજ્ઞ ગજરો. ...	...	૧૧૭

નવલરામ.

સ્ત્રી મહિમા...	...	૧૧૮

મણિલાલ.

વશીકરણ. ...	...	૧૨૦

કેશવલાલ.

સ્ત્રી અવનારની સારંસ્યતા.	...	૧૨૧

વનિતા હિન માટે ઈશ્વર	

પ્રાર્થના ...	...	૧૨૪

બી. એમ. મહાપારી.

મુગ્ધ-કુવડનો ધર સંસાર. ... ૧૨૫

મધુવચ્છરામ.

હાલરકું. ... ૧૨૭

નરસિંહરાવ.

કુલની સાથે રમત. ... ૧૨૯

દોષલ. ... ૧૩૦

દાસતરામ.

માતા વિષે. ... ૧૩૧

પતિમાં અધીનતા. ... ૧૩૨

સુયોચના-ઈદ્રિય સંવાદ. ૧૩૨

મણિલાલ છપ્પારામ.

સતીને દક્ષિને યજ્ઞ. ... ૧૩૭

વડસાસુની શીખ. ... ૧૪૦

ગ્રાધાનો પત્ર... ૧૪૧

કલ્યાણી.

વિધવા બેન બાળાને. ... ૧૪૨

અખરદાર.

પતિપત્નીનો દ્વિવ્ય રથ... ૧૪૪

ગુણવંતી ગુણરાત. ... ૧૪૬

આશાદેવીનું ગાન. ... ૧૪૭

રૂડી સ્ત્રી. ... ૧૫૦

નહાનાલાલ.

આમંત્રણ. ... ૧૫૧

વીરનાં વારણાં. ... ૧૫૩

સ્નેહનું સંભારણું. ... ૧૫૩

ઝીણા ઝીણા મેહ. ... ૧૫૪

મણિશંકર રતનજી ભટ્ટ.

મહેમાનોને પ્રાર્થના. ... ૧૫૪

સખીને આમંત્રણ. ... ૧૫૫

વહાલાઓને ઉપદેશ. ... ૧૫૫

લલિત.

એક વાનલડી. ... ૧૫૬

વરપ્રાણેશ્વર. ... ૧૫૭

ગુણમુદરી. ... ૧૫૭

ધમ્મી. ... ૧૫૭

સતી સીતા. ... ૧૫૮

સ્ત્રી દર્શન. ... ૧૫૮

દા. ખુ. બોટાદકર.

હરિણી. ... ૧૫૯

મીરાને. ... ૧૫૯

શક્તિ શકુંતલા. ... ૧૬૧

વાધજી આશારામ.

પૂર્ણિમા. ... ૧૬૩

વિમળાનો પત્ર. ... ૧૬૪

દંપતી અવદાર વિષે

મતભેદ. ... ૧૬૫

વાંકાનેર ના. કં.

પ્રભુ મહિમા... ૧૬૬

હાલિભાઈ ધોળશાજી.

ચંદ્ર અને ધરણી. ... ૧૬૭

ચંદ્રશંકર નર્મદાશંકર.

વહાલાંને આમંત્રણ ... ૧૬૮

બે ઝરણાં. ... ૧૬૮

ઉરના દાર. ... ૧૬૯

સુખે તમે પોરોસ્વામી મારા. ૧૭૦

મુખંત.

ગુર્જરી વાટિકા ... ૧૭૦

નૃસિંહાચાર્ય.

નીતિ અને ગૃહસંસાર ... ૧૭૧

શિવમુત કેશવ.

શ્રી નીતિધર્મ ... ૧૭૨

મણિશંકર વિદ્યનાથ.

દંપતી સ્નેહ સંકલ્પના ... ૧૭૩

વસંત વિનોદી.

નવી બાબી.... ૧૭૪

નૂતનશ્રી.

મમપદામાં કન્યાની પ્રતિજ્ઞાઓ ૧૭૬

આધ્યાત્મિક.

પત્નીચારી. ... ૧૭૮

ગોકળદાસ દારકાદાસ.

હા ! શાણી ... ૧૭૯

અજ્ઞાત.

શ્રી મુખોદ ... ૧૮૦

જગત્કાવ્ય. ... ૧૮૦

સાસર. ... ૧૮૧

રસ યાગકલ્પ નિગમીત. ૧૮૩

ઉ. જ. સ્માર્ત.

ખાણ્યા (હિતશિક્ષા.) ... ૧૮૪

સાસરે જતી કન્યા પ્રત્યે

સખીઓનો ઉદ્ગાર ... ૧૮૬

કન્યાનો પ્રત્યુત્તર. ... ૧૮૬

વિદ્યામંદિર વર્ણન. ... ૧૮૭

આનંદનો ઉભરો. ... ૧૮૭

ચારદારતવન... ૧૮૮

વટસાવિત્રી પૂજન. ... ૧૮૮

વિદ્યાધાન. ... ૧૮૯

રાગ્યમીત. ... ૧૯૦

મીરાંબાઈ.

મીરાંબાઈના અલંકાર. ... ૧૯૦

ગોવિંદોપાણ્ય અમારો. ... ૧૯૧

કૃષ્ણાબાઈ.

સીતાજીની કાંચળી. ... ૧૯૨

સ્વ. સૌ. કપિલબા.

મીનાજીનું સતીત્વ. ... ૧૯૨

સ્વ. શૈ. વિજયાસદ્મી.

પ્રેમભિક્ષા. ... ૨૦૧

બાળુડો. ... ૨૦૧

હીરા બહેન.

સતી સત્રારી. ... ૨૦૨

સૌ. હેમકુવર.	
અમે ઘેલાં. ...	૨૦૪
સ્વ. સૌ. સુમતિ.	
સતી સુલોચના. ...	૨૦૫

ગદ્ય.

નર્મદાશંકર.

શ્રીધર્મ. ...	૨૦૯
રા. સા. મહીપતરામ.	
વિમળા અને સુરપાળ....	૨૧૩
રા. બા. નંદશંકર.	
રૂપસુંદરીના દુઃખોદ્ગાર....	૨૧૫
શંકગદેવ તથા દેવગદેવીની	
પ્રતિજ્ઞા. ...	૨૧૭

રા. બા. હરગોવિંદદાસ.

શ્રીઓને જ્ઞાનની જરૂર....	૨૧૯
જોવર્ધનરામ.	
દંપતીનું અન્યોન્ય કર્તવ્ય.	૨૨૪
ચંદ્રકાંત અને વિદ્યાચતુરજી	
કુટુંબ. ...	૨૨૮
ગંગાનો પત્ર....	૨૩૬
ચંદ્રકાંતનો પત્ર. ...	૨૩૮

ધરુચારામ સૂર્યરામ.	
બાલયોગી. ...	૨૪૧
આનંદશંકર કુવ.	
નારી પ્રતિજ્ઞા....	૨૪૯

શીઘ્ર કવિ શંકરલાલ.

સાધ્વીસમાજ. ...	૨૬૩

મોતીલાલ સદાવાળા.

ગુલાબ અને મહામતી....	૨૬૬
ગણપતરામ અનુપરામ.	
પતિ પત્નીનો સંબંધ તથા	
સહવાસ. ...	૨૭૮

નાનાલાલ કવિ.

સંસાર સેવા....	૨૮૧

પદીઆર.

ચારિત્ર્ય. ...	૨૮૫
શ્રી એટલે શું. ...	૨૮૭
મારી મોતીની માળા....	૨૮૮
મહારાણી મેરીની દયાની	
લાગણી અને દાન ધર્મ. ૨/૯૦	

હોમતલાલ ગણેશજી,

હિંદુ સંસારમાં શ્રીઓ.	
ધરની રાણી છે. ...	૨૯૭

૪ આ લેખની ઉપર કર્તાનું નામ ચોપડીમાં ૨૬૬ મે પાને 'મોતી-લાલ સદાવાળા' જુલુથી હાવવાનું રહી ગયું છે. પા. ૨૬૭ થી ૨૭૩ ને મથાળે 'શીઘ્ર કવિ શંકરલાલ' ને બદલે 'મોતીલાલ સદાવાળા' વાંચવું.

મુકુન્દરામ નિત્યારામ.	
અનન્ય સ્વામી ભક્તિ....	૩૦૧
બહેચરલાલ નરવરજી.	
પુત્ર વધૂના ધર્મ.	૩૦૩
ઝાલાભાઈ લક્ષ્મણભાઈ.	
શ્રીગોના પોશાક.	૩૦૭
સીતારામ જે. રામી.	
ભારતીય બેહેનાના કરકમજો.	૩૧૦
સૌ. વિદ્યાગૌરી બી. એ.	
કુરસદનો વખત કેમ ગાળવો.	૩૧૩
સૌ. શારદાગૌરી બી એ.	
ગૃહજીવનની રસિમતા.	૩૧૮
લેડી લક્ષ્મીભાઈ.	
શ્રીગોની કુટુંબભક્તિ....	૩૨૪
મીસીસ જી. કે. ઉપાધ્યાય.	
બાળાઓને યોગ્ય તાલીમ.	૩૨૮
સ્વ. સૌ મુખતિ.	
પત્ની....	૩૩૨
સૌ. દીર્ઘદાગૌરી.	
આત્મ વૃત્તાન્ત.	૩૩૪
સ્વ. સૌ. વિજયાલક્ષ્મી.	
સુવર્ણમાળા....	૩૪૧
સીસ્ટર-ડોરા.	૩૪૬
બેન ૨ + +	
લેડી જેન વૉલેસ.	૩૪૯
નાનાની નજીવી જુલોના	
અવકર પરિણામો.	૩૫૩

સરસા

ખરૂં વચીકરણ.	૩૬૨
હીરા બહેન મધુરભાઈ.	
માનુધર્મ.	૩૬૭
મીસીસ મુરજ બહેન.	
વેદમાં શ્રીનું સ્થાન.	૩૭૧

નાટ્ય.

પ્રેમાનંદ.

સુસાચના વિશે પ્રખીઓનો	
સંવાદ	૩૭૪
અદિતિ કુંડળકરણ.	૩૮૩
નર્મદાશંકર.	
સખી વિનોદ.	૩૮૬
રણછોડભાઈ ઉદયરામ.	
નગ દમયંતી વનગમન....	૩૮૯
પતિ પ્રત્યે પત્નીનું આશ્વાસન.	૩૯૩
દોલતરામ કૃપારામ.	
દંપતી પ્રેમની પ્રજ્વતા.	૩૯૮
જ. ઉ. યાજ્ઞિક.	
કન્યા વિદાય....	૪૧૧
મહામહોપાધ્યાય.	
ચાચિત્રી ચરિત્ર.	૪૧૯
મુળજી આશારામ.	
સતીત્વ પ્રભાવ.	૪૨૫
ટીકા.	૪૨૬

વનિતા વિનોદ.

નરસિંહ મહેતો.

૧—પ્રભાતીઉ.

ધન્યરે ધ ય મહાપ્રણમ જશોદાતણુ પુનઃપાવે પરિવ્રજ ગજો,
નદનો નદ આનંદ થઈ અનતર્યા, શૈવ જગિભા મગે મિત્રગે ધ ધરે
અમર આઠીર અગધાર ગોપાગના જ્ઞાવેલી સર્વ સ્ત્રીરાણી
ભક્તિ તે ગધિમ, મુક્તિ જશોભતી મજ વૈકુઠ તે વેદનાણી ધન્યર
નિગમ વસુદેવજી, ગાય ગોપી સચા, દેવળી બ્રહ્મનિરાદ કડાવે
બ્રહ્મા કગલામ્હી, વેણુ મહાદેવજી, ધયવદન કરી ગાન ગાવે ધન્યર
ઈ અર્જુન અહમર દુર્યોધન દેવતા સર્વ અનતાઃ લીધા
ધર્મ તે નાપ યુધિષ્ઠિર જાણુને, દામનો દામ નગર્મને યીધા ધન્યરે

૨—પ્રભાતીઉ.

જીવ જિતાનગો ચાત્યને નિર્દૃશા, ગોવિંદ ગાયને નજી ધાવે
જાગને જાદવા જનની જશોદા વદે, કહાન મધગી તને નિ । આવે જીવ
તત્ત્વાવન કગે, આજમ પરહરે રજનીતિમિત્ર ગયુ પોહો ફાળુ
કૂર ને કમળો ગે ન શિસાનનો દહીરે દામોદર થાય ખાદુ જીવ
ગાણુ બહાર જગિભા ઉભા રલા જોરે વહાલા તારી નાટ નેયે
નરમના સ્વામિ, મુખકુ દીકડે માતાનુ મનકુ અતિરે મોહે જીવ

૩—દ્રૌપદીની પ્રાર્થના.

૫૬.

હારકાના વાસીરે, અવસરે આવજોરે, રાણી રક્ષિભણિકેરા કંથ;
 હુ હુરોધનરે, લાગ્યો મને પીડવારે, પ્રભુ મારા ચોગમ ન્યાયું તારો પંથ.—ટેક.
 સોડ તાણીને રે, શુંરે સુતો શામળારે, આજમ મોડીને જોડો આજ;
 લક્ષ્મીજી તળાંમેરે, પાવન તાગ પાવણારે, અમપર મહેર કરો મહારાજ. ૬૧.
 આલ્થ થકારે, ગજ મુકાવિયો રે, કીધી તમે મુખન્વાની સદાય;
 નરસિંહરૂપે રે હિરણ્યકશિપુ હણ્યોરે, પ્રહ્લાદ કિમર્યો લાગ્યો પાપ. ૬૨.
 હપ્પનકોડ રે જાદવ તાડરા રે, સાથ બળિમદ સરીખા બ્રાહ્મ;
 કાળીનાગ નાથ્યોરે, જામંધ શતીઓરે, તે બગ ક્યાં મધું મારા નાથ. ૬૩.
 વસમી વેળમાંરે, વડારે ચડો ત્રિદૃલારે, ધાળો તમે છત્રપતિ નિરધાર;
 અસવારી કરજોરે, ગરુડની કિપરે રે, નરસિંહો વીનવે વારંવાર. ૬૪.

૪—પ્રભાતીકાંડ:-નાગદમન.

જલકમલ છાંડી જાનેઆળા, સ્વામી અમારો જાગશે;
 જાગશે તને મારશે, મને આજહત્યા લાગશે. જલ.
 કહે રે જાલક તું મારગ જૂઠ્યો, કે તારા વેરીએ વળાવીઓ;
 નિશ્ચય તારો કાળજ ખૂટ્યો, અહીંઆં તે શીદ આવીઓ. જલ.
 નથી નાગજી હું મારગ જૂઠ્યો નથી મારા વેરીએ વળાવીઓ;
 મથુરા નગરીમાં જુગદું રમતાં, નાગનું શીશ હું હારીઓ. જલ.
 રંગે રડો રુપે પૂરો, દીસંતો કોડીલો કોડામજો;
 તારી માતાએ કેટલા જન્મ્યા, તેમાં તું અજખામજો. જલ.
 મારી માતાએ બેનું જન્મ્યા, તેમાં હું નટવર નહાનડો;
 જગાડ તારા નામને, માફે નામ કૃષ્ણ કહાનડો. જલ.

લાખ સવાનો મારો હાર આપું, આપુરે તુજને દોરીઓ; જલ.
 એટલું મારા નામથી છાતું, આપું તુજને ચોરીઓ. જલ.
 શું કરું નામણુ હાર તારો, શું કરું તારો દોરીઓ; જલ.
 શાને કાજે નામણુ તારે, કરવી ધરમાં ચોરીઓ. જલ.
 ચરણ ચાંપી મૂઝ મરડી, નામણે નાગ જગાવીઓ; જલ.
 ઊડોને બળવંત કોઈ, બારણે બાલક આવીઓ. જલ.
 બેઉ બળાયા બાથે વળઆ, કૃષ્ણે કાલિનામ નાથીઓ; જલ.
 સહસ્ર દેશા કુંકવે જેમ, ગગન ગાજે હાથીઓ. જલ.
 નામણુ સૌ વિલાપ કરે જે, નાગને બહુ દુઃખ આપશે; જલ.
 મથુરા નગરીમાં લઈ જશે, પછી નાગનું શીશ કાપશે. જલ.
 બેઉ કર જોડીને વીનવે, સ્વામી, મૂકો અમારા કંથને; જલ.
 અમે અપરાધી કાંઈ ન સમજ્યાં, ન ઓળખ્યા ભગવંતને. જલ.
 થાળ ભરી સગ મોતીએ, શ્રીકૃષ્ણને રે વધારીઓ; જલ.
 નરમંઆના નાથ પાસેથી, નામણે નાગ હોડાવીઓ. જલ.

૫—વિપત્તિમાં ધૈર્ય.

રાગ વેશવળ.

સુખ દુઃખ મનમાં ન આણીએ, ઘટ સાથે રે ધડીઆં;
 ટાળ્યાં તે કોઈનાં નવ લજે, રંધુનાથનાં જડીઆં સુખ દુઃખ-ટેક.
 નલ રાજ સરખો નર નહીં, જેની દમયંતી રાણી;
 અર્ધે વસ્ત્રે વનમાં ભમ્યાં, ન મળ્યાં અન્ન ને પાણી. સુખ દુઃખ૦
 પાંચ પાંડવ સરખા બંધવા, જેને દ્રૌપદી રાણી;
 બાર વરસ વન ભોગવ્યાં, નવણે નિદ્રા ન આણી. સુખ દુઃખ૦
 સીતા સરખી સતી નહીં, જેના રામજી સ્વામી;
 રાવણ તેને હરી ગયો, સતી મહા દુઃખ પામી. સુખ દુઃખ૦

ગવણ મરીખો રાગ્યો, જેની મોહરી ગાગી;
 દશ મનક હેદાર્થ ગયાં, બંરી લક્ષ લુટાગી સુખ દુઃખ
 લગિશ્વર રાધ મનવાદીઓ, નાગલોચનિ ગાગી,
 તેને રિપતિ ગલુ પડી, બર્ધા નીચ ઘેર પાગી. મુખ દુઃખ
 રિવગ મરખા મના નદી, જેની પાર્વતી ગાગી;
 ભોગવાયા બીલડી ઘડી, તપમાં ખામી ગણાગી મુખ દુઃખ
 મર્દ દેવને જ્યારે બોડ પડી, મમર્ધા અંતરગમી,
 બાનટ બાંગી બધરે, મડેતા નરમૈને સ્વામી. મુખ દુઃખ

૬—પોપટ વિષે.

રાગ રામગ્રી.

પદોરે પોપટ ગમ ગમના, સતી મીતા પદારે,
 પામે મંધારી પાંજર, મુખે ગમ જપાવે. પદોરે.
 પોપટ તારે કાંચે, લીલા વાંમ વદાવુ;
 તેનુ ઘડાવું પોપટ પાંજરે, હીરા મતને જડાવું. પદોરે.
 પોપટ તારે કારણે, શી મી સ્વોર્ધ રધાવુ;
 માકરનાં કરી ચૂરમાં, ઉપર ધી પીરમાવું. પદોરે.
 પાખ પીળાને પગ પાકુરા, કોટે કહસો કાગો,
 નરમૈયાના સ્વામીને બળે, ગગ તાગી કપાતો. પદોરે.

પ્રેમાનંદ.

૬—ઓખાનું સ્વપ્ને અને ચિત્રલેહાનું આધ્યાસન.

રાગ વેરાહી.

આશા ભંગ થઈ બામિની, રૂએ સ્તુતિ કરે સ્વામીની;
ચિત્રલેહા બણી તે ગઈ, જાડ બેની તું શું સર્જ રહી.
જે ચતુર દોભાંડ કુમારી, પૂજે વાત સદ્ગજ વિસ્તારી;
ચિત્રલેહા કહે સુણ બાળા, કેમ રૂએ છે આંસુડાં ઢાળી.
જાગી મૈયર બેબાકુળી, કેમ રૂએ છે કન્યા વ્યાકુળી;
આવડી ઓખા સાને કાંપી, શકે ઓથારે તુળને ચાંપી.
મારી મીઠી તું રહે છાની, તને રક્ષાં કરે રે ભરાની;
કહે બેની તને શું હતું, સ્વમામાં દોહું કાંઈ નવું.
ઓખા કહેછે કર્મે દહ હાથ, થોડા સાર દુબ્ધો મે નાથ;
હસતાં રમતાં ચઢી ગયો ક્રોધ, ફાકટ ફાંસ થયો વિરોધ.
કરદીવો ને ધર નિહાળીએ, છે તો આટલામાં પિયુ માળીએ;
ચિત્રલેહા કહે ઘેલી થઈ, દેવે અહીંઆં અવાયે નહીં.
આવી ન શકે પ્રાણી પંખના, એ તો સ્વમાની ઝંખના;
પિયુ પિયુ કરતાં તું સતી, માટે સ્વમામાં દોડો પતી.
સ્વપ્ને નિર્ધન પામે ધન, સ્વપ્ને વંઝા પ્રસવે તન;
જગે ને ઠાણે ઉછંગ, સ્વપ્ન મૃગજળના તરંગ.
ઈદ્રજળની જેવી વસ્ત, અહીંએ ને ઠાણે હસ્ત;
લભ્ય ન થાય દોહું સ્વપ્ને, દર્પણ રૂપ ન આવે કને.
ગાંધર્વ નગર ને ગગન કુસુમ, ભોગ અસ્થિર સ્વપ્નના લેમ;
નિદ્રાવશ મન ઝાંઘીં જામે, સ્વપ્ન સુખ નહિ સાચું ક્યમે.

ચિત્રશેઠાએ દીધી હારણ, સખી ઓખાને આપે ધારણ;
કુંવરીનું મનાવા મન, કીધો દીપ ફેરવ્યો ભવન.
તપાસ્યું માળીક, ચારે પાસ, પડી, ઓખા થઈને નિરાસ;
વાધી વિરહતણી વેદના, મૂર્છાગત થઈ અચેતના.

ચિત્રશેઠાએ ખેડી કરી, હૃદયે ચાંપી બે ભુજ બરી;
ચિત્રશેઠા કહે મુલ્ય સતી, સાવધાન થા તું, લાવું પર્તિ.
કેમ વિસર્પુ ઉમાનું વચન, સ્વપ્ને વરશે સ્વામિન;
ઓખા કહે મને સ્મરણા થઈ, આણી આપ પ્રભુને આદા.

વિધાત્રી કહે શું તેનું નામ, સ્વપ્ને સ્વામીનું કોણ ગામ;
કોણ જાત પિતા ને માત, લઈ આવું કહે માંડી વાત.
ઓખા કહે કમં દઈ ભુજ, વારે વારે શું પૂછે મુજ;
મન મળવા રહ્યું ટમટમી, તેનું રૂપ અંતર રહ્યું રમી.

ઓખા કહે હું તો ઘેલી થઈ, નામ હામ પુછાયું નહીં;
નાત જાત ને માત પિતાય, પ્રીતિ નહિ જે પ્રથમ પુછાય.
રૂપ કળા મને મન ગમી, તે સ્વરૂપ રહ્યું ચિત્ત રમી;
ખાદ્ય નાથે મિથ્યા મને દમી, સુખ સરજ ગયો આથમી.

નિરા નહિ જાયે નિર્ગમી, મળવા મનકું રહ્યું ટમટમી;
વિરહ દુઃખ ન રહેવાય ખમી, લાવ નાથને ચરણે નમી.

સખી કહે કમં દઈ લાથ, તું માંડી કહે જધી વાત;
મિથ્યા વાત કહેછે મને, નામ હામ વિના લાવું ક્રેને.
તું કાંઈએક આશરો વઘ, તારા સ્વામીને લાવું સઘ;
ઓખા બોલેછે આલપપાળ, આવે તો ઓળખું તત્કાળ.

બણું રૂપ સમજળ છે સારું, તેણે ચિત્તકું ચોરું મારું;
લાવ સખી શીઘ્ર તેડને, નહિ તો પાકું મારા દેહને.
સ્વામિ વિના તો જીવવું જથા, માટે પિંડ પાકું સર્વથા;

વક્તવ્ય.

પિંડ હું પાડું સર્વથા, આજ ન આવે સ્વામીરે;
ચિત્રસેહા રૂપ ચીતરે, કાગળમાં બહુ કામીરે.

૮—અનિરુદ્ધ સ્વરૂપાલેખન.

રાગ નટની દેશી.

કાગળ રંગ લીધીરે વિધાત્રી, બાતબાતનાં, ચિતરે સ્વરૂપ;	
સ્વર્ગના સુર પાતાળના પતંગ, લખીઆ તે ભૂમિના ભૂપ.	કાગળ.
વાયુ વરુણ ને પાવક લખીઆ, જક્ષરાય ને જંમ,	
ઓખા કહે તું લધુને મૂકીને વૃદ્ધને દેખાડે ક્યમ.	કાગળ.
ગણેશ ધન ને અંબુધન લખીઆ, લખીઆ તે સેનાના ધીર;	
જીવન તુરેયા સહ જોવડાવ્યા, તોજી ધુણાવે શીશ.	કાગળ.
પ્રભાકર સુધાકર લખીઆ, ગિરીજાવર મંભીર;	
ઓખા કહે એમાં કોઈ નહીં, મારા સ્વામીજી કરું શરીર.	કાગળ.
અષ્ટ વસુ ગુણ ગાંધર્વ લખીઆ, લખીઆ તે આરે મેહ;	
સપ્ત જળનિધિ અષ્ટ ધાતુકર, લખી તે તેની દેહ.	કાગળ.
વેદ મુનિ ને જીવન વીણાધર, લખીઆ તે ચિત્રવિચિત્ર;	
મારતગણ ને લખીઆ વિદ્યાધર, સપ્ત ઋષિજી પવિત્ર.	કાગળ.
શત દૈત્ય ને પાંચ પાંડવ, દેશ દેશના રાય;	
કન્યાના દોઈ મનમાં ન આવે, આકુળ વ્યાકુળ થાય.	કાગળ.
ચતુરભુજ પીતાંબરધારી, લખીયા તે શ્રીમહારાજ;	
દીક્ષા શ્રીકૃષ્ણ ને ઓખા ભડી, કીધી વડસસરાની લાજ.	કાગળ.
અરે સહિયર એ બિયાનારે કુળમાં, છે મારો ભરધાર;	
તવ પ્રધુમ્નને લખી દેખાડ્યો, લાજ કીધી ખીજ વાર.	

કન્યા કહે આવયવ પ્રભુના, આ પુરુષ કોઈ જલ્દ;
 ચિત્રલેખાએ લખી દેખાડ્યો, કાગળમાં અનિરુદ્ધ. કાગળ.
 મુગટ બમરપર વદન સુધાકર, નેત્ર બે અંબુજ;
 દેવી ઓખા ધાધને ભેટી, કાગળને બરી બુંજ. કાગળ.
 ધન્ય ધન્ય નાથજી, હાથ ગ્રહીને, ન મૂકીએ તે ખીટી સાદ;
 હૃદય અનળાનું હોય કાચું, કુણુ ગળું છે મારું. કાગળ.
 ના ના બોલો માગ સમ છે, લાગે હો સા મારે;
 ચિત્રલેખા કહે ન હોય સ્વામી, વળઆમાં કાગળ ફારે. કાગળ.

વલણ.

કાગળ ફારે કામની, ચિત્રલેખા બોલી વાણીરે;
 ઓખા કહે તું દારિકાથી, આપ પ્રભુને આણીરે.

૯

અનિરુદ્ધને લાવવા મારે ઓખા ચિત્રલેખાને વિનવે છે.

રાગ મારૂ.

ઓખા કહે છે સૂણુ સાહેલી, લાન નાથને વહેલી વહેલી;
 બાઈ તું છે સુખની દાતા, લાવ સ્વામીને થાય સુખ શાતા.
 ઓખા તને તો પજા એ હેવા, સખી આપ્યાના ઉપાય કેવા;
 તને પરણ્યાતણું મન થાય, નથી લાગ્યાને એક ઉપાય.
 દૂર પંથ છે દારામતી, કેમ જવાય મારી પતી;
 ત્યાં તો જઈ ન શકે રાય શક, રક્ષા કારણુ ફરેછે ચક્ર.
 જીવતાં તો ફરી ન અવાય, નિશ્ચે મસ્તક છેદન થાય;
 જનું જોજન સકલ અગીઆર, તારો કેમ આવે ભરથાર.

નયણે નીરની ધારા વહેછે, કર જોડીને કન્યા કહેછે;
 બાઈ તારો મતિ છે મોટી, તને તો ન કરે કોઈ ખોટી.
 સહિયરને સહિયર હોય વાલી, બાઈ તે' મને દાવે ઝાલી;
 આપણે બે બાળમંધાતી, તું તો પ્રાણદાતા છે વિધાતી.
 માબાપ વેરી ચયાં મારાં, મેં તો ચરણ સેવ્યાં છે તારાં;
 ચિત્રલેખા તું દીન દયાળ, એમ કહિને પગે લાગી બાળ.
 ચિત્રલેખાએ ધારણા દીધી, પંછી કાયા પક્ષિણીની કીધી;
 ખોલિ ચિત્રલેખા સત્ય વાણી, ક્ષણ એકમાં આપું આણી.
 તેણું પરણાવું રૂડી રીત, તો તું જાણજો મારી પ્રીત;
 એખા કહે રહેજો રહે આચરણે, રખે અનિરુદ્ધને તું પરણે.
 સખિ સુંદર વરને જાણી, રખે યાત્રી તું પટરાણી;
 એનો અતિશે છે હાથ રૂપાળો, રખે મેળવે તું હાથેવાળો.
 બાઈ જાદવ વર છે રૂડો, રખે પહેરીને બેસતી ચૂડો;
 બાઈ જામને આવજો તતે, રખે તે સાથે મંગળ વર્તે.
 સખિ આવજો વહેલી વહેલી, વહાણું વાતાં પહેલી પહેલી;
 બાઈ તારો છે વિશ્વાસ, રખે કરતી મને નિરાસ.
 કોઈ ન જાણે એવું કરજો, વેગે સ્વામીને લઈને ધરજો;
 જો જાણુશે પિતા બાણુ, તો તો આપણા લેશે પ્રાણુ.
 તું તો કરજો સ્વામીનું જાતનં, મુજ સંકને હાથ રતનં;
 પછે પંથે વળાવિ વિધાતી, પક્ષિણી મન વેગે જાતી.
 કારિકા પહોંચી કામિની, છેલ્લી દોટ પહોર રહી યામિની;
 જાવા કીધું નગરમાં મન, એવે આનંદ સુંદરજન.
 જેતું મસ્તક છેદે જગમાં, કન્યા પેડી ગોમતિના જગમાં;
 એવે નારદ ત્રપિ ત્યાં આવી, ચક્રમયકી કન્યા મુકારી.
 કહે નારદ સુંદરજન, એને લઈ જવા દેજો તનં;
 એ તો કામ છે કૃષ્ણને ગમતું, માટે રખે તું એને દમતું.

પછે ઉદકની અંજલિ લીધી, મન્ત્ર વિધાત્રી નિર્ભય કીધી;
 તામસી વિદ્યા ઋષિએ આપી, પછે પીઠ પ્રેમદાની થાપી.
 હવે અદ્ય રહી છે રાત્રિ, જાલે અનિરૂદ્ધને તું વિધાત્રી;
 ગયું ચક્ર તે પશ્ચિમ પાસે, ઋષિ, નારદ વળગ્યા આકાશે.
 ચાલી ચિત્રલેખા જોતી ગામ, સામસામાં શોભીતાં છે ધામ;
 સમ ભોમિના બવન તે બાસે, જોતાં બૂખ તરસ તે નાસે.
 બહુ દળશ ધન બિરાજે, જોતાં અમરાપુરી તો લાજે;
 શોભે છત્રં ઝરખા ને માળ, મણીમય ચંદ્ર ઝાઝમાળ.
 વાંકી બારી ને જોજે જાળી, લીલા કાચ મધ્યા છે ઢાળી;
 લીપી ભીતિ સોનાની ગાર, ચળકે કામ તે મીનાકાર.
 બલાં ચીટાં શેરી ને પોળ, સામસામી હારની ઝાળ;
 ઘેર ઘેર તે વાટિકા કુંજ, 'કરે બમર તે ગુંજગુજ.
 મોટા માતંગ ધૂમે ને ડોસે, ગુણગાન બંદીજન બોસે;
 દોસે દારિકા વૈકુંઠ સરખી, ચિત્રલેહાએ નગરી નિરખી.
 ફર્ગ કોસીસાં રૂડાં બિરાજે, ચારે પાસે રત્નાગર ગાજે;
 ત્યાં ગોમતિનો સંગમ, ઉદ્ધરે સ્થાવર ને જંગમ.
 શકે અવાસ અડશે બોમ, જાણે વૈકુંઠ આપ્યું બોમ;
 ઘેર ઘેર હરિગુણ ગાય, ચિત્રલેહા તે જોતી જાય.
 વસુદેવનાં ઘર નિહાળી, ગર્હ જ્યાં વસે શ્રીવનમાળી;
 હરિના સાઠ લાખ છે તંત્ર, જ્યાં તેહતણાં બવંત્ર.
 જોયું કામધામ જોતકાર, દોઢા મેડીએ કામકુમાર;
 અનિરૂદ્ધ સુતોછે હિડોળે, ત્યાં દાસીઓ વાયુ દોળે.
 શોભે દીપક ચારે પાસ, બે ચરણ તળાંસે દાસ;
 ત્યાં બાવનાં ચંદન બહેકે, બહુ હિડોળે કુમતાં લહેકે.
 કામકુંવર તે કામ જ જોવો, ચિત્રલેહાને ચોરી લેવો.
 લેવા કુંવરને દારણ, અમર્યુ નિદ્રાનું ધારણ;
 રાતે જ કોઈ જાગતું હુતું, તે તો જ જોમ તે તેમ સુતું.

ધારણુ ભારણુ ભારી કયા, વ્યાપ્તમાન થઈ જોગમાયા;
અનિરુદ્ધતણી કિંકરી, તે તો સૂતી નિદ્રાએ ભરી.
ચિત્રસેહા ઘરમાં ગઈ, પથુ કુંવર જાગ્યો નહીં;
ત્યાં વિચાર અંતરમાં કીધાં, કડાં કાઢી હિડોળો લીધા.
જે જે દાંડી કરમાં જાણી, ખેચર રીતે તે ચતુરા ચાલી;
કરે પતન અંતરમાં વહાલ, એવી જડિ જે આવે ન આલ.
ગાવિંદે ગોકવણી કીધી, જાણી જોધને જાવા દીધી;
ઘેર જોખા જુવે છે વાટ, નાખ્યા નાથ ને થાય ઉચાટ.
એવે સાંભળી પાંખ જ વાગી, સારે જોખાની આરત ભાંગી;
લાવી ચિત્રસેહા કહેવા લાગી, આપ વધારણી મુખ ભાગી.
આ નાથ તારો હિડોળે, નર નારી મળો તમે ટોળે.

સાખી.

ટોળે મળો તમે તારણી, આ તારો ભરથાર;
પછી જોખાએ ચિત્રસેહાને, દિધા સોજ શલુગાર.

૧૦—ખાણુમતીએ જોખાને આપેલી શિખામણ.

રાગ ધન્યાશ્રી.

પુત્રી પધારેરે, સૌભાગ્ય સાસરે, ભાગ્ય તમારું તુલના કુણુ કરે;
જામે અપરાધી બહુ, અવગુણ ભર્યાં, પુત્રી તમનેરે, અતિ દુખીઆં કર્યાં.

રાગ બીલાસની.

દુઃખ પામી દીકરો તે, મરણુ લગી કેમ વીસરે;
માત પિતા વેરો થયાં તારાં, મનની ખટપટ કેમ નીસરે.

માં ગાયે તુને મનમાં ગળી, દુખ વેશ્યુ મનુ દીપ્તી,
 મોહુ નર કુળ પામી તે તો, તુ તારે બાગ્યે હતી.
 હમ પુણ્યે જોખામાં તમે, પામ્યા અનિરુદ્ધ નાથને,
 તે સુખ આગમ દુખ વિભાસ્યુ, નેખમ માણના લાથને
 ગિરિ દડ તને દીપ્તી, માની તારી લાજ સ્થારજે,
 ને પ્રીતે પિયુ આગા બાપે, તો પીયગમગી પધારજે.
 અમેન હાથર પ્રયુમન, વામુદેન ત્રિભુવન ધણી,
 શ્વશુર પક્ષમાં સર્વ કુટુંબની, મેવા ભક્તિ કર્જે ધણી.
 અમિણી મનુષ્યની ને બદા, સત્યભાગા મત્ય મુદ્રી,
 લક્ષમણા કાલિદા વદા અદા પગાણી ખરી.
 રતી ગભાવતી દેવળી, માયાવતી મતી દેવતી,
 ગળે દીકરી આગમ કરતી, તું ચમ્પુ તેના મેવતી,
 મતી ભુદી વાત સામગી દોષ, મેલ આગમ નર ચેહેરીએ,
 બિહાર કેશ ન મુદ્રીએ, ધણી જીણુ વચ્ચ ન પેટેરીએ
 મમ ધનના મતાવ્યા હતીએ, ન કીંગએ કાષ અપર,
 પૂજ્યા પુકે સૂત્રમ આદે, જોતીએ જાતને ખડ.
 પાન પગે નર રેતીએ, કામા ગળીએ બહુ હિરે
 બાધુ જોડી ચાતીએ, નખીએ દાંતિ ભગિપદે.
 મતાપ માસરે ન મીથએ, પીયરને નર વખાણીએ,
 લક્ષ દુખ હોય સામરે, પણ સ્વામીને ન જાણારીએ
 દામી માણુમનો મંગ ન કીજે, નીચને મગે માહુ મહી,
 માનુ રીમ કરે ધણી, પણ સામે જોવ હતીએ નદિ
 માસુ નચુદ ને જોહાણીની, મેવા ભક્તિ કર્જે ધણી,
 પગ વેર નિત્ય જાતએ નડી, ગયે દલમણ થાયે આપણી.
 મોગે મારે હતીએ નહી, માર્ગ માયે તાગી નવ દીપ્તએ,
 કામા મહી કપાડે માયે, પુત્રી પાણી ન પીણએ

બરથાર પહેલું જમીએ નહીં, બાઈ ઉચ્છિદ જમીએ નાથનું;
તુંકારીએ નહીં એવક આદે, મન રાખીએ સર્વ સાથનું.
માન પિતા ને શ્રાત ભગિની, પીયર સુખ ન સંભારીએ;
આવો બેસો છુછ કહીને, કુળની લાજ વધારીએ.
સહુને ગમતું બોલીએ, બાઈ અહંકાર કરીએ નહીં;
હસતું વદન નિત્ય રાખીએ, સુખ દુઃખ સમાન ગણીએ સહી.
દિવસે ન સૂઈએ દોકરી, બહેન વચન પિયુતું પાળીએ;
માસુછ જ્યારે સાદ કરે, ત્યારે છુછ કરી ઉત્તર આલીએ.
શ્વશુર જોઈની લાજ કીજે, ન બોલીએ ઉચ્ચે સ્વરે;
એમ ધણી શિક્ષા દઈ માતા, પુત્રીને વિદાય કરે,

વલણ.

વિદાય કરે પુત્રીને, ધન વસ્ત્ર દઈ અપારરે;
માતપિતા વળાવવા આવ્યાં, સાથે કુટુંબ પરિવારે.

૧૧—ઓખાની વિદાયગીરી.

રાગ કેદારો.

૫૧

ઓખા બાઈ આત્યાં આલણુદાર, સાથ મૂંઝો સહિયરતણોરે;
મૂંઝાં માતપિતા પરિવાર, સાથ લીધો જાદવતણોરે.
ઓખા બાઈએ ભરીયાં નયણે નીર, મનમાં આનંદ અતિ ઘણોરે;
ચિત્તલેહા આવી દેવા ધીર, મિલાપ કરી ઓખાતણોરે.
બન્ધો ભેટ્યાં હૈકાં સાથ, મનમાં આનંદ પામીઆરે;
બંધે પામી તું અનિરૂદ નાથ, દુઃખ તે સધળાં વામીઆરે.
આપણુ રમતાં મહિયર સાથ, સુખમાં તે બહુ મહાલતારે;
હવે લીધો બાઈ જાદવ સાથ, અમને મૂઝી થયાં આલતારે.

મોહું ધર પામી મહિયર તું, રાત્રી હું મનમાં યાદી,
 મુખમાં તારે બાકી રુ, પીડા તુજ મનતાણી ગઈરે.
 બેની ડાહ્યા થાજે આપ, માયા મનમાં રાખતેરે,
 બોલ્યું ચાલ્યું કરજો માફ વહેલા તે દર્શન દાખતેરે.
 ત્યારે દરેકે જોખાખાઈ, ચિત્તલેહાને પાયે પડીરે,
 બેની તુજ સાચી સગાઈ, સહુ સહિયરમાં તુ વડીરે.
 બાઈ તેં જાણ્યો મારો હાથ, રક્ષા છીધી મુજતણીરે,
 મેળવી આપ્યો તે અનિરુદ્ધ નાથ, દયા આપી તે ધણીરે.
 જ્યારે જપતી પતિ મન માહી, બાકુળ બેની હું થતીરે,
 સુમોધ છતી મુજને ત્યાહી, સમજ મુજમાં ન હતીરે.
 અનેક શુભ છે તારા બેન, તે મુજને નહીં વિમરેરે,
 તુજ વિના મુજને નહીં બેન, હેતે મુજ હૈકુ દેરે.
 બાઈ તુજને હું આપોઆપ, મહિયર કો દિન આવશુરે,
 અપરાધ મારો કરજો માફ, કુશળતા અમે કહાવશુરે.
 એમ કહી ભગતી નયણે નીચ, ચિત્તલેહા છતી રાખતીરે;
 બેની બીજે તાગ ચીર, દૈડાં સાથે ચાંપતીરે
 એટલે આરી જાખાની માત, નયણે નીરધાગ વહેરે,
 પુત્રી મારી માબગ વાત, મુજ શિખામણ મન લહેરે.
 તુજને કહેતી શુભની વાત, દૂર પધારશે નીકરીરે,
 હવે મુજને કૌણ કરશે શાત, કોને જોઈને મૃદુ કરીરે.
 બેની મધુરી બોલતી વાણ, તે મુજને ખડું સાંભરેરે,
 વહાલી તું તો મારા પ્રાણ, નિસારી નહીં વિમરેરે.
 બેની રડા તાગ ભાગ્ય, દીપાળ્યો જાલવ સાયનેરે,
 પુત્રી રહેજો અખડ મૈભાગ્ય, પામ્યા અનિરુદ્ધ નાથનેરે
 એમ દીધો ત્યા આશીર્વાદ, મહિયર વહેલા આવતેરે,
 સેવો પતિ સામુના પાદ કુંખ હોય દોઢલા કહાનતેરે

જોખાખાઈ રહેજો દારિકાંમાંહી, ત્યાં અમને સંભારજોરે;
 ગોમતી નદાજો જઈને ત્યાંહી, ત્રણે પક્ષને તારજોરે.
 એમ કહી દૂર રહી ત્યાં માત, નિરખેછે નયણાં ભરીરે;
 એટલે આવ્યો સહિયર સાથ, મળવા તેધારી કરીરે.
 સાસરે જાઓછો તમે બેન, ગમશે નહીં અમને કંઈરે;
 છુજ વિના નહીં અમને ચેન, સહિયર તું સમી કો નહીરે.
 બેની રમતાં આપણુ સાથ, સહિયર ટોળે સહુ મળીરે;
 હવે પામ્યાં અનિરૂદ્ધ નાથ, પાછાં પિયર આવજો વળીરે.
 - બેની તું મા આંસુ પાડ, છાની રહેને તું જરીરે;
 એટલે ત્યાં આવ્યો કોબાંડ, બેની વાત કહું ખરીરે.
 અહીં જોઈ કહી હોય વાત, તે મનમાં નવ રાખજોરે;
 - કામા કરજો મારી માત, વહેલાં મુખડું દાખજોરે.
 એમ સર્વે મળી બેઠ્યાં ત્યાંહે, માતપિતા સહિયર સહુરે;
 વાત કરેછે માંહોમાંહે, મનમાં આનંદ છે બહુરે.

વલણુ.

જોખાને સંતોષીઆં, ન્યૂન ન રાખી કાંવરે;
 જાનીવાસે ગોત્રજ આગળ, દોરડો કેમ છોડાયરે.

૧૨—દમયંતી બાળકોને મોસાળ વળાવે છે.

રાગ મેવાડો.

મોસાળ . પધારેરે, મોસાળ પધારો—
 મોસાળ પધારેરે બાહુઆરે, મારાં લાડકવાયાં બે બાળ;
 નમાયાં થઈ વરતજો, સહેજો મામીની ગાળ—મોસાળ.

હદયા ચાંપે; રાણી હદયા ચાંપે,-
હદયા ચાંપે પેટનેરે, એ હેશ્તુ વેલુ લાડ;
હવે મળ્યાં દોહલાંરે, મળ્યાં તો પ્રભુ- પાડ-મોસાળ.
થયાં માત વહોણારે, થયાં માત વહોણાં,-
માત વહોણાં થયાં દામણારે, નડા કો રડો સાધ;
રમે રાણી હદયા ફારે, કાણુ માયે ફેરવશે લાધ-મોસાળ
મંદિરના ગુરુરે, મંદિરના ગુરુરે,-
મંદિરના ગુરુરે સુરેવરે, તમારે યોગે સોંપું એ તન;
જઈ હહેજે મારી માતનેરે, જીવની પેરે કરજે જતન-મોસાળ.
પુત્રી જમાઈરે, તમતણાં પુત્રી જમાઈ,-
પુત્રી જમાઈ તમતણાં, હહેજે વનમાં પુર્યો વાસ;
જઈ હહેજે મારા તાતનેરે, અમ જોગીનો લે તપાસ-મોસાળ.
ચુંબન કરતીરે, માવડી ચુંબન કરતી,-
ચુંબન કરતી માવડીરે, ફરી ફરી મુખ જોય;
દેવેયકાં નવ ઉતરેરે, એમ કહી દમયંતી રેણ-મોસાળ.

વલણ.

મેયે રાણી અતિ ઘણું, વત્સ મોંખા ગુરુકર માંહેરે;
ઋષિ સાથે જે બાળકાં, વળાવ્યા નગરપેરે.

૧૩—દમયંતીનું માસીને ત્યાં આગમન.

રાગ ગોડી.

દમયંતી મંદિરમાં પળે, અવાસ ન આવે આંખડી તળે;
ભાતુમતી જોઈ વિસ્મય હવી, કહે પ્રેમદા કોણે પરમવી.

પ્રભુતા તારા તનમાં રમે, ભાગ્યવાન દીસે કાં વન ભમે;
 હો રાદાણી બ્રહ્માણી કે વંધ્યુવી, કોણ કારણ રૂપ ધર્યું માનવી.
 લૌકિક કષ્ટ વેદોહો માત, કહો મન મૂકી જથારથ વાત;
 આઈ હું માનવી સર્વથા, કર્મ જોગે ભોગવવી વ્યથા.
 નર નારીએ તીર્થ જગા માંડી, અંતરિયાળ પ્રભુ ગયા છાંડી;
 ન જાણીએ શું દુઃખ મનમાં ધરી, નિશાએ નાથ ગયો પરહરી.
 કર્મ કથા એ માતા મારી, માસી કહે સાંભળ નારી;
 કહો એક તું દીડી છે ખરી, જાણે ભગિનીની દીકરી.
 પણ તેને નોહો અવરથા એવી, રૂપે છો તું દમયંતી જેવી;
 સુખે રહે સદનમાં સતી, તું મારે જેવી છંદુમતી
 સુખાદુ મારો સુત જોહ, ખેન કહોને રાખશે તેહ;
 કહે દમયંતી રાખી મામે, નહોં કરું 'હું નીચું કામ
 દહાડી એક વિપ્રને આપું અંન, હવિધ્યાન્ન કરું ભોજન;
 એવું સાંભળી હરખ્યાં રાણી, રાખી પ્રેમદા ઉશ્વેદ આણી.
 સતી નામ ધરાવી રહી, દમયંતી ઓળખાઈ નહોં;
 રાત દિન કરે નળનું ધ્યાન, વિદેશી વિપ્રને આપે આમાન.
 તેડાવે ટેલીઓ વાટે જતો, જાણે નળ સ્વામી થાય છતો;
 હવિધ્યાન્ન જમે ને અવની સૂએ, દેહ દમન કરી દિન ખૂએ.
 સાંભરે સુખ ત્યારે તન તપે, રાત દિવસ નળને નપે;
 એમ ધણા દિવસ ગયા વહી, કળીને મન ચિંતા થઈ.
 નળથી મંન થજે નહોં સતી, તો કેમ વરાય મારી વતી.
 જો દેવ આણે નળ સાથે, તો દમયંતી આવે હાથે.
 કાંઈ વળી વિપત પાડું, એને માસી સાથે વદાડું;
 માસીની કુંવરી છંદુમતી, એક દિવસે નહાતી હતી.
 દમયંતી પામે તે સમે, સંગ છંદુમતીને ગમે;
 મોતીનો હાર કહેથી કહાડ્યો, ભીંતને ટોડશે વળગાડ્યો.

ટાડલામાં પેટો પાપી દુળી, મુક્તાશ્વની માળા ગળી;
 ઇંદુમતીએ માંડ્યો સણગાર, જુએ તો નવ દેખે હાર.
 અરો પરો તે ખોળ્યો ધણું, ત્રિચાર્યું એ કૃત્ય દાસી તણું;
 પૂછ્યું દામી તેડીને એકાંત, બાઈ તુજ પર આવે છે બ્રાંત.
 લાવ વહેલી ક્યાં મૂકી માળા, દમયંતીને લાગી જવાળા;
 બાઈ બેન મા ચડાવો આળ, પૃથ્વી જશે રસાતાળ.
 જોઈ ખોલવું વદને વાંક, સ્વામીદ્રોહી પડે કુંભીપાક.

વલણ.

કુંભીપાક પડે સર્વથા, સાચું ન ખોલે જોહર;
 ઘેર રાખી રંક જાણી, હવે કાં આપો હોહર.

૧૪-દમયંતીપર આરોપ.

રાગ પરજીયો.

ઇંદુમતી કહે બાઈ સાંભળ, લોકને કાં મંભગાવો;
 કહે વૈદરબી વણ ચોરીએ, શા માટે અકળાવો.
 હાથમાંહેથી હાર લઈને, ના કહે કેમ ચાલે;
 તરહર કરીને તો જાંધે, જો વરણ હાથે જાલે.
 મિથ્યા હું કહેતી નથી, ક્રોધ માળા લે તુજ પાએ;
 એવી ચોરડી હું હઉં તો, રાજમાતા કેમ રાખે.
 માતા મારીએ માન દીધું, સતી સરખી જાણી;
 અસાધવી મુને કેમ જોળખી, શું લેતાં મલોંછે પાણી.
 અમે પરીક્ષા તારી કરી, જો ભરથારે પરહરી;
 બાઈ હું મેળાં જોગ થઈ, તમારા ઘરની પેટભરી.

ચોરી કરવી આંખ બરવી એ તે ક્યાંનો ન્યાય,
એને રાજમાતા પધાર્યાં, રોઈ યંતે કન્યાય
આપ આપણું દુઃખ કહે માતાને, નયણે દાણી આંસુ;
એક કહે મારો હાર લીધો, એક કહે ચોરી ફાંસુ.
ચતુર શિરોમણી રાજમાતા, અંતરમાં વિભાસે;
માળા ગર્જ તે મોટું અચરજ, સતીને કેમ કહેવાશે.
તું તો દેવી જેવી દીસેછે, નારાયણની દાસ;
આપો હાર ક્ષેશ નિવર્તે, જો કીધું હોય દાસ.
સરખે સરખાંમાં હોય કાંતક, આપો હાર મોતી તરો;
રાજકુંવર રિસાળ ધણું છે, જાણે થશે ક્ષેશ ધણો.
માળા હોય આપણા ધરની, તો ફરી શોધ નવ કીજે;
જે અશુર*પક્ષની સર્વે જાણે, તેને શો ઉત્તર દીજે.
હટે ફાટતે કહે દમયંતી, અપવાદ દીધો એવો;
હાં હાં બાધજી હાર તમારો, લીધો છે મેં દેવો.
ન ઘટે રાજમાતાજી તમને, દુઃખ દેવું ઘેર રાખી;
અમે ન દોડી ચોરી કરનારાં, હાં જથનાં અભિજ્ઞાખી
ઈંદુમતી કહે આપે છૂટશો, શો શોર કરવો દાસો;
માળા મારી કરમાં મૂકો, જો જથ હોયે વહાલો.
સેવક સખીજી એમ કહેછે, એણીએ માળા લીધી;
મારો બાંધો તાણો પછાડો, અગળા આકળા કીધી.

વસણુ.

કીધી એ નિત્રે ચોરડી, રાજમાતાએ જાણાવી રીસરે;
દમયંતી દુઃખ પામી ધણું, પછે સમર્થા શ્રીગુરુદીશરે.

૧૫-દમયતીના દુઃખોદ્ગાર અને પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના.

રાગ માફ.

હો હરિ સત્યતણા મંદ્રાની, હરિ હું કહીએ નથી સમાતી;
 હરિ મારે કોણુ જન્મના કરતું, પ્રભુ ચોરીયકી શું નરતું.
 હરિ હું શા માટે દુઃખ પામુ, પ્રભુ જુઓ હું સંકડી સામુ;
 હરિ તમે માદથી ગજ મુકાવ્યો, તો હું ઉપર શો રોપ આવ્યો.
 હરિ હું નથી દુઃખની ધીર, તમે હો વિપત સમેના વીર;
 હરિ તમે મન અપરાધ ન લાવો, હરિ તમે અનાથબંધુ દલાવો.
 હરિ હું તો હરખે હણાઈ, હરિ હું ચોરટીમાં ગણાઈ;
 હરિ હું કેની ને કોણુતણી, હરિ જુઓ હું સંકડી બણી.
 હરિ હું તાની એવા ચૂકી, તો નજે પુનમાં મૂકી;
 હરિ મેં વિપ્ર ન પૂજ્યા હાથે, તેથી શું તરછોડી નાથે.
 હરિ મેં શિવ ન પૂજ્યા જળે, તો શું રોળી મૂકી નજે;
 હરિ દોહસે ઉદર ભરવું, હરિ મુજને ઘટેછે મરવું.
 હરિ હું ભરથારે છાંડી, હવે દુઃખ કહું કેને માંડી;
 હરિ મેં કોણુ પાતક કીધાં, હરિ મેં સાધુને મેણાં દીધાં.
 હરિ મેં રાખ્યું હોય સત્ય, જો વહાણ હોય નળપત્ય;
 માગ દોટિક છે અવગુણ, પથ તમે તો છો રે નિપુણ.
 અપરાધ સર્વે વિસારી, અદો વિટુંલા વહારે મારી;
 જો નહિ આવો જગદીશ, તો પ્રાણુ હું મારા તણશ.
 એવું કહીને આંખે ભર્યું જળ, અમે અળળા તણું શું બળ;
 એવું મનમાં ધરીયું ધ્યાન, સતીની પારે ચઢયા ભગવાન.
 અંતરજાગીએ જુધ દીધી, સતીએ આંખ રાતડી કીધી;
 કડે માસીને કરી કોધ, ફરી કરો હારની શોધ.
 સાખી મુરજ વિપ્લુ ને વાય, જો મેં કીધો હોય અન્યાય;

બાઈ હાર તમારો નડજો, લેનારો ફાટી પડજો.
 એવું કહેતામાં કૃષ્ણજીગ નાહો, ત્યારે તડાક ટોડલો શાપો;
 માંહે થકી પડ્યો નીસરી હાર, સતીને વ્રૂદ્યા વિશ્વાધાર.
 અંત્રિક્ષથી અદરમાત, વરસ્યો હારતણો વરસાદ;
 એક એકપે અદકાં મોતી, રાજમાતા ટગટગ જોતી.
 પછે હમથાંતીને પાગે, રાજમાતા ફરી ફરી લાગે;
 બાઈ તું છે મોટી સાધ, મારો ક્ષમા કરો અપરાધ.
 ઈંદુમતી થઈ આશિયાળી, મુખકું ન દેખાડે વાળી.

વલણ.

વાળી મુખ દેખાડે નહીં, સત સતીનું રચું રે;
 શૂદ્ધદશ કહે હુધિહિરને, વૈદ્ય દેશમાં શું થયુરે.

બૃ. કા.

મામેર.

૧૬ રાગ આશાવરી.

શ્રીગુરુ ગણપતિ ચારદા, હું સમર પ્રભે સર્વદા;
 મનમુગ કહું મામેર, મહેતાતણુંરે.

હાળ.

મામેર મહેતાતણું, પદઅંધ કરવા આશ;
 નરસિંહ મહેતો બકત આલમજી, જુનાગઢમાં વાસ.

બાબાએ એક વચન કહ્યું, મહેતાને લાગી દાઝ;
 પરિત્યાગ કીધો ધરતણે, મહેતો વન ગયા તપકાગ.
 તે વનવિષે એક દહેરું દીધું, અપૂર્વ સિવતું લિંગ;
 નરસૈયે તેની પૂજા કીધી, અંતરમાંડી ઉમંગ.
 ઉપવાસ સાત મહેતે કર્યા, તવ રીઝયા શ્રીમહાદેવ;
 કમળની પેરે લિંગ વિકાસ્યું, પ્રભુ પ્રગટ થયા તતખેવ.
 કર્પૂર ગૌર સ્વરૂપ શોભા, ધર્યા ઉમયા ડામે પાસ;
 બિરાજે જટામાં જાહનવી, લીલવટ ચંદ્ર પ્રકાશ.
 છે કંઠમાંના સર્પભૂષણ, વાધાંબર ગજ ચમં;
 વાજે ડાક ડમર શંખ શૂંગી, મહેતે દીકા પરિબ્રહ્મ.
 તવ નરસૈયો જઈ લાગ્યો, ત્યારે મરતક મૂક્યો હાથ;
 માગ માગ, હું કૃપાળ હું, એમ બોલ્યા ઉમવાનાથ.
 મહેતો કહે મહાદેવજી, એક માગું 'હું' સ્વામીન;
 તમતણું દર્શન પામીશો, હવે વિધ્યનું દર્શન.
 ધન્ય ધન્ય સાધુ સિવ કહે, તને બક્ષિતની છે આસ;
 અખંડ વ્રજમાં ગયા તેડી જ્યાં, હરિ રમે છે રાસ.

વક્તવ્ય.

રાસમ ડળતણી રચના, લીલા શી વખાણે કરી;
 નરસૈયો ફેતારથ થયો, તે કૃપા શ્રીહરની હરી.

રાગ ધન્યાશ્રી.

અદ્ભૂત લીલા રાસ વિરાજેજી, દર્શન કીધે ભવદુઃખ બાજેજી;
 ગોપિકા ગાય વાજિત્ર વાજેજી, મહા સુખ દીધું સિવ મહાગજેજી.

હાળ.

મહારાજ શિવ મહારાજજીએ ગ્રહો મહેતાનો હાથ;
 તે સદાશિવને દેખીને, સામા આલ્યા વૈકુંઠનાથ.
 હરિ હર હરખીને ખાળ્યા, નમી ગોપી શિવને પાય;
 નરસૈંઓ જઈ નમ્યો નાથને, તવ પૂછે ગોકુળરામ.
 કહો સદાશિવ આ કાણુ છે, તમે દેખાડ્યો આ હામ;
 મહાદેવ કહે એ દાસ તમારો વિષ નરસિંહ નામ.
 ભક્તિ ધજી તમારી, કીર્તન કરે ગુણ ગાય;
 કરણા કરો શ્રીકૃષ્ણજી, તવ બોલ્યા વૈકુંઠરાય.
 હાથ ગ્રહી તમે તેડી લાવ્યા, સદાશિવ ભગવાન;
 એ નરસૈંઓ મેં ભક્ત કીધો, ઉદ્ધવ વિદુર સમાન.
 મસ્તક ઉપર હાથ મૂકી, કહે શ્રીગોપાળરે;
 દુઃખ વેળા મને મંભારજો હું ધાર્યા આવીશ તત્કાળ.
 કરજો તું કીર્તન ભક્તિ મારી તરીશ બવસંસાર;
 આ દોડી તેવી લીલા ગાજો, કેવળ રસ સંગાર.
 પછી રાસમંડળતણી રચના, દેખાડી તેણીવાર;
 નરસિંહ મહેતા પ્રત્યે બોલ્યા, સ્વામી શ્રીત્રિપુરાર.
 રમે લોકાચાર મનમાહિંગણુતો, મસ્તક સાટે ભક્તિ;
 રાધાકૃષ્ણનો વિહાર ગાજો, જીએ તેવી જીવિત.
 અંતર્ધ્યાન થયા એમ કહીને, બોળા શંકર દેવ;
 પણ માત્રમાં નરસૈંને મૂક્યો, જીનેગઢ તતખેવ.
 થઈ નરસૈંઆની નિર્મળ વાણિ, કવિ શક્તિ ભક્તિ અપાર;
 રાધાકૃષ્ણશું રંગ લાગ્યો, ગણે તૃણુવત સંસાર.
 પછી તાલ વાતા ગીત ગાતા, પધાર્યા પુરમાંય;
 નરસિંહ મહેતો જઈને નમીઆ, બાબીકેરે પાય.

તમને ગોરાણી મેં પ્રમાણી, હુંને ક્યું કહ્યું વચન;
હરિ હર બંને મુગ્ધને મળ્યા, તે બાબી તમારું પુણ્ય.

વલણ.

પુણ્ય તમારૂં માત મારી, મને મળ્યા શ્રીમદિલ્લરે;
છે સાધવી સ્ત્રી મહેતાતણી, પછી માંડયો ગૃહસ્થાશ્રમરે.

રાગ વેરાડી.

મહેતે માંડયો ગૃહસ્થાશ્રમ, પતિવ્રતા ઘેર નારી પર્મ;
દામોદરની સેવા કરે, માળા તિલક ને મુદ્રા ધરે.
સાધુ વેશગી વૈષ્ણવ સંગ, શય તાળ ને વાજો ચંગ;
ચોક્ક માંહી ગુણસીનાં વન, અહર્નિશ થાયે કિર્તન.
નહિ ખેતી ઉદ્યમ વેપાર, હરિભગત મહેતો તદાકાર;
જે આવે તે વૈષ્ણવ જામે, ગુણ ગાઈને દહાડા નિર્ગમે.
વિશ્વંભર પુર પાડે અન્ન, વિશ્વાસ ધણો મહેતાને મન;
ખે સંતાન આપ્યાં ગોપાળ, એક પુત્રીને એક જ બાળ.
શામળદાસ કુંવરનું નામ, તે પરણાવ્યો રૂડે દામ;
કુંવરબાઈ નામે દીકરી, પરણાવ્યાં રૂડે વિવાહ કરી.
ધામ્યાં મરણ પત્ની ને પુત્ર, મહેતાણું બાંધ્યું ધરસત્ર;
પતિવ્રતા વહુ વિધવા થઈ, કુંવર બાઈ તે કુશળી રહી.
સ્ત્રી પુત્ર મરતે રોયાં લોક, મહેતાને તલ માત્ર ન શોક;
બહુ થયું બાંધ્યો જંગળ, સુખે બજાયું શ્રીગોપાલ.
કુંવર બાઈ પછે મોટી થઈ આણું આવ્યું ને સાસરે ગઈ;
સસરો શ્રીરંગ મહેતો નામ, મોટું ઘર કહાવે બહુ દામ.
છે સાસરીઆને ધણું અભિમાન ધનનું તે અતિ કરે ગુમાન;
નણંદ જણાણી વાંકું ભણે, કુંવર બાઈને કુશળી ગણે.

આવો વૈષ્ણવની દીકરી, સાસરવેલ સૌ પાવન કરી;
 ચેટા કરે સાસુ ગર્વેજરી, કુંવરબાઈ નવ બોલે ફરી.
 હ લખુવેય નહાનો બરથાર, તે નવ પ્રીતે વિવેક વિચાર;
 કુંવર બાઈનું આવ્યું સીમંત, સાદર વાત ન પૂછે કંથ.
 રૂપ દેખી અતિ વહુવરતાળું, સાસરીઆં મન હરખે ઘણું;
 કહે મહેતા હરિને છે દાસ, મોસાળાંની શી કરવી આશ.
 વહુનો આરિયો વીતે ખરો, કાંઈક મોસાળું ધરથી કરો;
 દુર્બળની દીકરી રાંકડી, આચાર કરી બાંધો રાખડી.
 ન કહાવ્યું પીયર ન કાને કહ્યું, પંચમાસી તો એજ ગયું;
 સીમંતના રથા થોડા દંન, કુંવરબાઈને થઈ ચિંતા મંન.
 આશિયાળા દીસે દામણી, વંડુવર આવી સાસુ બણી;
 બોલી અબળા નામી શીશ, બાઈજી રખે કરતાં રીસ.
 આપણો ગાર પંડયો બોખસો, જુનાગઢ સુધી મોકલો;
 મોકલો લંબાવી કંકોતરી, તવ સાસુ બોલી ગર્વે જરી.
 કાં વહુવર તને ઘેલું લાગ્યું, આ મુઈસારે મંહોવર બાંધ્યું;
 તાજ વગડે કોર્તન કરે, નાચી ખુદીને ઉદર બરે.
 દરિદ્ર ઘરમાં ફેરા ફેરે તે 'મોસાળું' ક્યાંથી કરે;
 જે સગાંથી અર્થ નવં સરે, શું થાય તેને નોતર્યે.
 મહેતાને વહાલું હરિનું નામ, જોવા મળશે બાધું ગામ;
 તમને ડોસો મળવાનું હેત, અમો નાતમાં થઈએ ફળેત.
 તમારો સસરો લાજે બાઈ, પણ આવે સરશે વેવાઈ;
 કુંવર બાઈ તવ આંસુ જરી, સાસુ પ્રત્યે બોલી ફરી.
 બાઈજી એમ બોલતાં શું રંગો, દુર્બળ પણ પોતાનો સગો;
 અહીં આવી પાછા જાશે ફરી, એ મિત્રે મળશું બાપ દીકરી
 સાસુને મન કરજા થઈ, પોતાના સ્વામીને પૂછ્યું જઈ;
 રથા સીમંતના થોડા દહાડા, કુંવર વહુ લે છે આડા.

લખી મોકલો દકોતરી, મળવા ઘોને બાપ દીકરી;
 વેવાઈને લખીએ એક પત્ર જેમ તેમ કરતાં આવડે અત્ર.
 શ્રીરંગ મહેતો પરમ દયાળ, દાગળ એક લખ્યો તત્કાળ;
 સ્વરિતશ્રી જુનાગઢ ગામ, જે હરિ વૈષ્ણવનો વિશ્રામ
 નાગરી નાતતણા શણુગાર, સાધુશિરોમણિ પરમ દયાળ;
 ભક્તનાયક વૈષ્ણવના ધણી, સદા કૃપા દેવ દેશવનણી.
 સર્વોપમા જોગ કરણાધામ, મહેતા શ્રીપંચ નરસ નામ;
 અર્ધ સફુને છે કેશગદોમ, લખજો પત્ર તમો આણી પ્રેમ
 એક વધામણીતણો સમાચાર, અમારાં ભાગ્યતણો નહિ પાર;
 કુવર વડુને આવ્યું સીમંત, અમ કિપર તૂટી ભગવંત.
 માધ શુદ્ધિ સામી રવિવાર, મુદ્દન અમે લીધું નિર્ધાર;
 તમો તે દિન નિશ્ચય આવજો, સર્ગાં મિત્ર સાથે લાવજો
 ન આણુશો મનમાં આશંક, તમ આવે પામ્યા લાખ ટંક;
 દિલ્લો સગો આવ્યો બારણે, મોનાનો મેર કીજો વારણે.
 જો મહેતાજી નહિ આવો તમો, ખરેખર દુભાઈશું અમો;
 આવ્યું પત્ર ગુરના કરમાં, પંડયો ખોખલો કયો વિદાય
 કુંવરબાઈએ તેડયા ત્રપિરાય, એકાંતે બેસાડી લાગી પાય;
 ત્યાં બે દહાડા પરણા રહેજો, મહેતાને સમજાવી કહેજો.
 કાંઈ મોસાળું સાફ લાવજો, સંપત્ત હોય તો વાં આવજો;
 કાંઈ નામ ધાય જો પૃથ્વી તળે, સાસરીઆંનું મેલું ટળે
 જો અવસર આ સુતો જશે, બાતું મેલું મુજને થશે;
 બોલજાણ નણુદી મારશે, શત્રુનું કામ દીપર સારશે.
 રખે નાગરી નાતે કૈતક યાય, તમારે માથે છે વૈકુંઠ રાય;
 પંડયો ખોખલો કીધો વિદાય, સદા પહોતો જુનાગઢ માંય.

વલણ.

જુનાગઢમાં આવીઆ, મહેતો લાગ્યા પાપ રે:
સ્તવન સ્તુતિ પૂજા કરી, પડે માંડી પાટ સુખદાયરે.

રાગ ધનાશ્રી.

ખોખસે પડે પત્ર જ આપ્યું, મહેતાજીને હાથેજ;
વધામણી કાગળમાં વાંચી, સમર્પા વૈકુંઠનાથજ.
મામેઈ પુત્રીને કરવું, ઘરમાં નથી ખોટો દામજ;
ત્રીકમજ ત્રેવડમાં રહેજો, દ્રવ્યતણું છે કામજ.
ભોજન કરાવી દક્ષિણા આપી, મહેતો લાગ્યા પાપજ;
મોસાણું લેઈ અમો આવીશું, પંડયો પ્રીયો વિદાયજ.
નરસૈં મહેતે ઘેર તેડાવ્યા, સગા તે વૈષ્ણવ સંતજ;
મોસાણું લઈ આપણે જવું, છે કુંવરજાઈનું સીમંતજ.
જુની વેલ ને ધૂંસરિ વાંદી, સાંગી સોડા ભાગીજ;
કોના તળાવાને કોની પીંજણિયો, બળદ આપ્યાએ ભાગીજ.
મહેતોજ મામેરે ચાલ્યા, સમર્પા શ્રી જગદીશજ;
ત્રય સખીઓ સંધાતે ચાલી, વેરામી દરા પીરાજ.
મંપુટ ત્રાંજાની કાખલીનો, તેમાં બાગમુકુંદજ;
કંઠે હાર કરીને રાખ્યા, દામોદર નંદનનંદજ.
વેલની પુંઠે કાથજો બાંધ્યો, માંહી ભર્યા વાજંતજ;
ગાંદડી એક ગોપીચંદનની, તુળસી કષ્ટ પવિત્રજ.
મોસાણાની સામગ્રીમાં, તિલક ને તુળસીમાળજ;
નરસૈંયાને નિર્ભય છે જે, ભોગવરો ગોપાળજ.
બળ હીણા બળદો થું હોડે, ઠેસે વૈષ્ણવ સાથજ;
સોર પાડે ને દણ ચડાવે, જે જે વૈકુંઠ નાથજ.

એક બગદ ગળાઓ થઈએસે આપસો તાણી જાયછ;
 ખજાને પૂછ મહી ઉઠાડે, કૌતુક કોટી થાયછ.
 સાથે સાલ જુજ્યાં દીસે, રથતણાં બહુ વક્રછ;
 સાંગીનો બહુ રખદ જ કોડે, ચૂસવે છે બહુ ચક્રછ.
 ચડે બેસે ને વળી ઉતરે, લે રામ કૃષ્ણનું નામછ;
 મધ્યાદને મહેતાછ આખ્યા, જોવા મજાનું ઉના ગામછ.
 શું જણે વૈષ્ણવને મહીમા, વિપત્તી પુરનાં લોકછ;
 કોડ પહોંતા કુવર વહુના મામેરું છે રોકછ.

વલણ.

રોક મામેરું મહેતો લાખ્યા, જુઓ વૈષ્ણવની વસાતરે.
 અકેદી માળા આપસે તો, પહેરસે નાગરી નાતરે.

રાગ મારૂ.

સુણી શ્રીરંગ મહેતો આખ્યા ધાઈ, બાવે બેટયા જાને વેવાઃ
 મળ્યો જમાઈ જમાઈનો ખાત, મળ્યો સહુ નાગરનો સાથ
 કપડે બેટીને પાછા ખસે, જોઈ જોઈ સામગ્રીને હરે
 કિતરવા ધર આપ્યું એક, ઝાઝાં ચાંચડ મન્હર વિશે
 ખાડા રેકરા વસમો કામ, કિપર નળીઆનું નહિ ના
 કોણું છાજને જુની વળી, બીંચો દોદશ બેવડ વળ
 ઝાઝા મોકેણ ઝાઝા જુઓ, ત્યાં મહેતાના ઉતારા હુબ
 વેવાઈ ગયા ઉતારો કરી, બોલે હસણી નાન નાગર..
 કુંવર વહુના વૈષ્ણવ બાપ, દર્શન કરીને જોઈએ પાપ;
 મહેતાને જોવા હરખે બરી, ઘેરઘેરથી ચાલી મુંદરી.
 મન વિના મહેતાને નમે, સાત્રું થયું ને આખ્યા નમે;
 મોંઢો મોંઢો કહે મુંદરી, મહેતો દીડે દીડા હરિ.

જુઓ સાથ કેવો ફૂટડો, એને પરમેશ્વર ત્રહડો;
 કુંવર વહનું બાંચું દુઃખ, એવું કહીને મરડે મુખ.
 જુઓ બળદ મહેતાજી તણા, બગાઈઓ ગ્રન્થ કરે છે ધણા;
 વગ્નકશે મંડપમાં ચંગ, નાગરી નાતમાં રહેશે રંગ.
 આ ગાંડી વળગાડી લટકે, તાળના જોડા બાંધ્યા પટકે;
 તુળસી દાષ્ટતણો એ બારો, હવે મામેશને શો ઉધારો.
 છાંબમાં તુળસી દગ મૂકશે, ઉભો રહીને શંખ ફૂંકશે;
 વેરાગી હરિના શુભ ગારો, એટલે મોસાળું પુરું થાશે.
 એમ નાગરી કૌતક કરે, ટોળ કરીને પાછી ફરે;
 કુંવર બાઈએ જાણી વાત, મોસાળું લઈ આવ્યા તાત.
 ઉતાવળી મળવાને ધસી, બોલી નણદી મર્મે હસી;
 આ શું પિતા પુત્રીનું હેત, શાને કરવા આવ્યો દુનન.
 લગ્નચું સાત પેઢીનું નામ, સાચે વેરાગીનું શું કામ;
 શું મળવા ચાલ્યાં એકલાં, એ બાપથી ન બાપા બલાં.
 કાણુ બોલ એવો સાંભળી, કુંવર બાઈબોલો પાછી વળી;
 નણદી શું મચ્છર આવડો, પુંજથી બાઈ શું બડબડો.
 મુખી પિતા હશે જે તણો, તે પુત્રીને લાભજ ધણો;
 કાનો પિતા લખેશરી કહાવે, તે તો મારે શો ખપ આવે.
 શંક પિતા આવ્યો મુજ ઘેર, એક કાપડું સોનાનો મેર;
 તમે મન માંને તે કહો, એ પિતા મારે જીવતો રહો.
 મર્મ વૃથા નણદીને કહી, પત્રે પિતા પામે પુત્રી ગઈ;
 દૂરથી દીદી દીકરી, મહેતાએ સમયાં શ્રીહરિ.
 અન્યોન્ય નયણાં ભરી, ભેટયાં બેઠ્યા આદર કરી;
 મહેતે મસ્તક મૂકી હાથ, પાસે બેસાડી પૂજી વાત.
 કુંવર બાઈકહો કુંવરબેન, સાવરીયાં, કાંઈ જાણે છે પ્રેમ;
 ડોલ દિવસ આવ્યો દીકરી, તો મોસાળું કરશે શ્રીહરિ.

કુંવર ખાઈ ખોલી વિનતિ, મોસાળું કાંઈ લાખ્યા નથી;
 નાગરી નાતે રહેશે કેમ લાજ, વિના દ્રવ્ય આખ્યા શે કાજ.
 નિર્માલ્ય નિર્ધનનો અવતાર, નિર્ધનનું હૃદયું ધિકાર;
 નિર્ધનને કોઈ નવ ગણે, નવ રાખે ઉભો આંગણે.
 ચતુરપણું નિર્ધનનું જોઈ, ઘેલામાંલી ગણાએ તેડ;
 શોક ખોલાવે દુર્જન કડી, એથી માફું કાંઈ ખીજું નહીં.
 પિતાજી કાંઈ ઉદય નવ કરો, ધનનો નવ રાખો સંધરો;
 આ અવસર સચવાશે કેમ, પિતાજી તમે વિચારો એમ.
 નથી લાખ્યા કંકુની પડી, નથી લાખ્યા મોડા નાડાજડી;
 નથી માટલી ચોળા ને ઘાટ, એમ શું આખ્યા ખારેવાટ.
 કેમ કહી લજ્જા રહેશે તાત, હું શે ન મુઠ્ઠા મરતે માત;
 માત વિના સુનો સંસાર, માતા વિના તે રો અવતાર.
 જે ખાજકની માતા ગઈ મરી, ખાપની સગાઈ સાથે ઉતરી;
 જેવું આયમતા રવિનું તેજ, મા વિના એવું ખાપનું હેત.
 મુરભિ મરતાં જેવું વચ્છ, જળ વિણ જેવું તત્ત્વે મચ્છ;
 ટોળાં વછોઈ જેવી ધૂગત્રી, મા વિના દીકરી એકલી.
 લવણ વિના જેવું શીકું અમ, ભાવ વિના જેવું ભોજન;
 છીછી વિના જેવું લોચન, મા વિના તેવું ખાપનું મન.
 ધડો ફૂટે રહ્યો દીકરી, મા વિના એવી દીકરી;
 ગોળ વિના મોજો કંસાર, માતા વિના સુનો સંસાર.
 શીદ કરવા આખ્યા ઉપદાસ, સાથે વેરાગી પાંચ પચાસ;
 શંખ તાળ ને માળા અંગ. એ મોસાળું કરવાના દંગ.
 ન હોય તો પિતા જાણે પાછા ફરી, એવું કહીને ગઈ દીકરી;
 મહેતે માતક મૂક્યો હાથ, કરશે મોસાળું વેકું નાથ.
 પહેરામણી કરવી હોય જેટલી, આસામી લખી લાવે તેટલી;
 લખજો સાસરીઆં સમસ્ત, વિસારશે મા એકે વસ્ત.

વચન મહેતાજીનાં સુખી, કુંવરબાબુ આઝ્યાં સાસુમણી;
મારે પિતાએ મોકલી દુધ, લખો કાગળમાં જોઈએ શું
મુખ મરડીને જોલી સાસુ, શો કાગળ ચીતરવો ફાંસુ;
છાજમાં તુળસીદળ મૂકશે. કોનો રહીને રાખ ફૂંકશે.

વલણ.

ફૂંકશે રાખ કોનો રહી, નરસિંહો મોસાળું શું કરે;
સંવાદ વડુઅરનો સાંભળી પછે વડ સાસુ જોમ બોચરે.

રાગ સામેરી.

વડ સાસુ ધણું ભારે માણસ, જોત્યા પરમ વચન; વડુજી;
વડી વડુઅર તમે કાંઈ નવ જાણો, છે મહેનો વેણુવ જન. વડુજી.
જોને રોહ સામગ્રીઆ સાથે, તેને શાની ખોટ; વડુજી;
પડેરામણી મન ઝમતી માગો, કરો નાગરી જોઈ. વડુજી.
કુંવર બાઈને કાગળ આપ્યો લખો લખાવું જોમ; વડુજી;
રૂડો વેવાઈ આંગણે આવે. કોડ ન પડેએ કમ. વડુજી,
લખો પાંચ શેર કંકુ જોઈએ, શ્રીફળ લખો સેં સાત; વડુજી;
વીસ મણ વાંકડીઆં રોફળ, મળશે મોટી નાત. વડુજી.
પાંચ વસ્ત્રના પંચવચ વાધા, ચાર ચોકડી તાસ; વડુજી;
લખો પછેડી પંદર કોડી, પડેળાં પચાસ. વડુજી
સાડેક મુગટ ને સોએક સણીઆં, ચીર લખો ચાલીસ; વડુજી;
ધોતીઆં તો જાલજુને જોઈએ, તે લખો કોડી સાર વડુજી.
જે કોડી જરફચીની સાડી, રેઘમી કોડી ખાર; વડુજી;
સાદી સાડીઓ લખો ત્રણસેં, છાપલ લખો સેં ચાર. વડુજી.
ધરસાડી લખો દસ વીસ કોડી, સોળ કોડી લખો ધાટ; વડુજી;
જીંટ મોરની ટુંકણી મોએક, નવ કોડી લખો નાટ વડુજી.

મશરૂ ગઝયાણી દરિયાઈ, લખો ચાન પંચાસ; વડુછ;
 હનર બારસે લખો કાપડાં, સોડ કરે જાડુ આડ. વડુછ.
 સોલસે લખો શેલા સાળુ, તેલ પાનના શો આંક; વડુછ;
 આશરા પડતું મેં લખાવ્યું, બાપ તમારો રાંક. વડુછ.
 તમને સોળ શણગાર ઘડાવે, બાપ લડાવે લાડ; વડુછ;
 ઘટે જમાઈને સોનાનાં સાંકળાં, તેમાં અમને શો પાડ. વડુછ.
 સહજ મહેર સોનાની રોકડી, કહેતાં પામું લોભ; વડુછ;
 ઘરડાં અમે માટે ધર્મે લખાવ્યું, ન મળે જાઓ લોભ. વડુછ.
 જે લખ્યાથી અદકું કરો તો, તમારા ધરની લાજ; વડુછ;
 તવ મુખ મરડી નણુદી જોલી, સિદ્ધ થયાં સર્વ કાજ. વડુછ.
 બારે મોટા જે પડાણુ લખોની, જે મહેતાથી અપાય; વડુછ;
 ડોશી કહે શો શોર કરોડો, લખતાં તારે શું જાય. વડુછ.

વલણુ.

શું જાય લખતાં તાહરું, કહે વડ સાસુ વિકાળરે;
 કાગળ આપ્યો હાથમાં, પડી પેટડીઆમાં કાળરે.

રાગ મારૂ.

ડાટ વાળ્યો રે, ડોસીએ ડાટ વાળ્યો રે;
 વડ સાસુ વેરણુ થઈ મારી, હરખ હૈયાનો ટાળ્યો રે. ડોસીએ.
 મીઠાં વચની ને યોડા જોલી, હાડિ હરીગુણુ ગાની રે;
 પરમારથી થઈ પત્ર લખાવ્યું, મનમાં મોટી કાતી. ડોસીએ.
 કાગળ લઈને કુંવરગાઈ આપ્યાં, પિતા કરે પાસે રે;
 વડ સાસુએ વિપરીત લખાવ્યું, કહો હવે શું યાશે. ડોસીએ.
 લખેશ્વરીથી ન પડે પુરું, એવું માંદી લખાવ્યું રે;
 સાધુ પિતાને મદા દુષ્ણ દેવા, મુને સીમંત શાને આપ્યું. ડોસીએ.

સહન મહાર સોનાની રોકડી, વચ્ચતાણું નહિ શેષું રે; ડાસીએ.
તાતણું તમારી પાસે, કોડી એક ન દેખું.
પિતાણું તમે પાછા પધારો, અહીં રહે ઇચ્છાત જાશે રે;
મહેતાણું કહે પુત્રી મારી, રહે તમે વિશ્વામે; ડાસીએ.
ડાસીએ રૂંદુ દીધુરે આપણું કારણ મિધું રે.
શ્યામળીએ અવસર નહિ જુલે, તું કાં આંસુડાં પાડેરે;
દામોદર કાંઈ નથી દોહલો, નહિ કરજે કાદે. ડામીએ.
કુંવરબાઈ તમે ઘેર પધારો, આપણું એમાં શું જાશે રે;
જો મામેરું હરિ નહિ દે તો, ઉપહાસ એનો થાશે. ડાસીએ
પંચાળીનાં પટકુંઝ પૂર્વાં, નવમે ને નવાણું રે;
તે રીતે મામેરું કરશે, તું થાવા દેને વહાણું. ડામીએ.
વિશ્વાસ હદેમાં રાખો તમે, હો વેણુવની બાળ રે;
આપણું એ પ્રતિપાલન કરશે, શ્યામળીએ ગોપાળ. ડાસીએ.
હૈ હેત દીકરીને આમું, સુણી તાતની વાણી રે;
કુંવર બાઈ ફરી મંદીર આમ્યાં, વિશ્વાસ-ઉરમાં આણી. ડામીએ.

રાગ ગોડી.

જોજો રે દૈતક કલિજીગનાં, વેણુવની ચેષ્ટા થાયરે; દૈતક.
વાંકા બોલી નાત નાગરી, સહેજે બોલે અન્યાયરે.
ભોજન કરવા મહેતાણું તેજા, સાચે જહુ વેરાગીરે; દૈતક.
ટાળે મજે સહુ નાત નાગરી, જોઈ જોઈમવા લાગીરે.
ચીપાં તિલક ને તુળસીની માળા, છાપાં અંગ ખિરાજેરે; દૈતક.
વેવાઈનાં રૂપ જીઓરે બાઈએ, કોટિક કદર્પ લાજેરે.
મહાર જાશે મહાલી પેળા, પરસેજે પરસાદેરે; દૈતક
પ્રસાદ કરતાં થાળ જાશે, જમશે જાદવનાથરે

સ્નાન કરી સર્કિ નાગર બેઠા, જોને જોયુ મળતુરે;
 મહેતાજીને નહાવા અર્થે, જળ મેલ્યુ કળકળતુરે. ક્રીતક.
 જેમ તેલ કદા તાતી ઉકાળી, સુધન્વાને તાગવારે,
 તેમ વેવાણે જગ ઉકાળ્યુ, મહેતાજીને હાગવારે. ક્રીતક.
 ઉપ્પોદક ઉતુ દેખીને મહેતે, માગ્યુ ટાડુ પાણીરે,
 મર્મ વચન મુખ મગડીને બોલી, કુંવર બાઈની જોડણી ક્રીતક.
 માગ્યા મેલ રસે મહેતાજી, તો અમ પામે થુ માગેરે,
 બાજઠે બેઠા તાજ મગાવી, બોલ હદેમાં વાગ્યો. ક્રીતક.
 અમણ કીધુ આમળીઆનું, આલાખ્યો રાગ મલાગરે,
 નાગર લોક જોવાને મળીઆ, બોલે વ્યગ, ઉચ્ચાર. ક્રીતક.

રાગ સોરઠ મલાર.

મહેતાજી બેઠા બાજઠે, સમર્થ શ્રીગોપાલ;
 મલાર ગાયો પ્રીતમથુ, મેલ ગર્વો વળડી તાજ. મહેતાજી.
 ઉપલામ થાય તારા દાસનો, સ્વામગા કરો સહાય,
 નાંખ્યુ ઉપ્પોદક અતિ ઉકળ્યુ, શ્રીરણ ફાટી જાય મહેતાજી.
 જેમ કદા ઉકાળી તેલની, કાપ્યો હસધ્વજરાય;
 તારી કૃપાએ ટાડું થયુ, ઉગાર્યો સુધન્વાય. મહેતાજી.
 ટુંડી શિકારી તે સ્વામગા, આપ્યા રૂપેઆ મે સાત,
 તે વિશ્વામે વગાવી રહ્યો, નિર્ફલ મેકસજો વરઆદ. મહેતાજી.
 મમોવણ નહિ આપો સ્વામગા, દરશો મામેકં ક્યમ,
 નિનતિ નરમૈઆની સામગી, પ્રેર્યો ધન પરિશ્રલ મહેતાજી.
 પગમાંડિ આજો ધટા થઈ, ચોદશ ચડ્યો અધકાર;
 ગગન વિષે ધન ગડગડે, થાય વીજતણા ચમકાર. મહેતાજી.
 ઉડે કાન્થુ બહુ કાંકગ, વરમે મૂમજધાર;
 પડેવાઈના ધનમા જળા ધસ્યુ, કરે લોક પોકાર મહેતાજી.

સર્વ નાગરીઓ પામે પડે, ક્ષમા કરો અપરાધ;
અમો અશાને ન યોગ્યા, તમે શિરોમણિ સાધ. મહેતાશ.
શ્રીરંગ મહેતો સ્તુતિ કરે, વહેવાણો માગે માન;
વરસાદ વિસર્જન થયો, કીધું મહેતાશએ સ્નાન. મહેતાશ.
હમ નાગર કહે થયું માર્ગે, એમ થાય છે બહુ વાર;
પ્રતીત ન પ્રત્યક્ષ પારખે, કલિજીમનો પ્રકાર. મહેતાશ.

વલણ.

મહેતોશ ભોજને બેઠા, કરમાં લીધી તાળરે;
ટાળું વેરાગી તણું, તેણે ગાવા માંડી થાળરે

રાગ સામેરી.

મહેતે ગાઈ પ્રસાદની થાળી, આરેગાવ્યા શ્રીવનમાળી;
લીધો પ્રસાદ પુરણ પ્રીતે, પછે શું થયું રજની પ્રીતે.

હાથ.

વીતી રજની કીર્તન કરતાં થયો પ્રાતઃકાળરે;
કુંવરબાઈઆવ્યાં પિતા પાસે, હવે મોસાળાંની કરો ચાલરે.
મહેતાશ કહે પુત્રી મારી, જઈ ન્યાતને જોડાં કરો;
વિશ્વાસ આણી મંડપમાંહી, એક છામ ઠાલી જઈધરે.
ચાતિ સગાં સહિત પધરાવો, સર્વકુટુંબ પરિવારશ;
છે વાર ચાતિ મળ્યાતણી, નથી મોસાળાંની વારશ.
કુંવરબાઈ કહે તાતશ મને, કેમ આવે વિશ્વાસરે;
ઠાલી છામ હું કેમ ધરું, થાય લોકમાં ઉપહાસરે.

મહેતાજી કહે પુત્રી મારી, હો વૈષ્ણવની દાકરી;
 તારે મારે ચિંતા જ્ઞાની, મોસાજી કરશે શ્રીહરી.
 મમં વચન સુણી નાનનું, સાસુ કને આવી વડું;
 મારો પિતા મોસાજી કરેછે, સગાં મિત્ર નેડો સડું.
 જોખણે પંડ્યે તેડાં દીધાં, મેળવ્યું બધું ગામ;
 વહેવાઈ વરગ એણીપેરે જોણે, મહેતા મદીને જનશે ગામ.
 મંડપમાં મહેતાજી આવ્યા, હાથ ગ્રહી છે તાગરે;
 નાગર સડે ઉભા યઈ, કહે પ્રેમે જોગોપાગરે.
 મંગાવી એક છાંય દાસી, તે ચોક્કમાં આપી ધરી;
 મહેતાજીએ શંખ પૂર્યો, વિનિતિ શ્રીહરિની કરી.

રાગ મારૂ.

મેહેતા વગડ્યો શંખ, સમર્થ વનમાળી;
 લાગી હસવા આરે વર્ષ, મંડિઆંહી દે તાળી.
 જુઓ મોસાજાનાં ઢંગ, વહેવાઈએ માંજા;
 નાગરના વહેવાર, એણે સર્વ છાંવ્યા.
 છાંપાં તિલક ને તાળ, જુઓ તુળશી માળા;
 નરસંજો કરશે વૃત્ત, ગારો ટોપીવાળા.
 જોવા મળા નાગરી નાત, બહુ ટોળે ટોળાં;
 મુખ મરડી કરે વાત, આપશે ધરમેળાં.
 બહુ નીની મોટી નાર, મંડપમાંજ મળી;
 કરે વાંકી જાની વાત, સાકરપેંજ ગળી.
 મહેતાને કરે જોશીકૃષ્ણ, હસી પડે જોતી;
 મુખ ઉપર લજકે સાર, વેસરનાં મોતી.
 સંજ્યા સોલ શણગાર, ચરણ ને ચોળી;
 જોખન મલ્લરી નાર, કરે બહુ દોડણી.

માળા મોતી હાર, ઉરપર લળકે છે;
 જડાવ ચૂડા હાથ, કંકણ ખળકે છે.
 સમી રહી ઓઢે ચીર, રાણગટ વાળે છે;
 અણિયાળાં લોચન, કટાક્ષે બાળે છે.
 છૂટે અંબોડે નાર, વેણી લાંબી છે;
 ઝાંઝર ઝમકે પાપ, કડલાં કાંબી છે.
 કેસર તિલક વિશાળ, બાલે કીધાં છે;
 કોઈએ નંહાનાં બાળ, કેડે લીધાં છે.
 કોઈ જોવા દાલી છાંય, અગળા ભેડે છે;
 કોઈ વહુવાર લગ્નવાળ, નણદી પુંઠે છે.
 કા શીખતી બોલાવે બાળ, વારી રાખે છે;
 કા વાંકા બોલી નાર, વાંકું બાળે છે.
 એવાં કૌતક અનેક, સહુકો દેખે છે;
 સહેજે બોલે અન્યાય, હરિને ન લેખે છે.
 બાઈ કુંવર વહુનો બાપ, કરશે મામેરું;
 લઈય ખટોળી સાર, સાડી નહિ પહેરું.
 વેણુવને શી ખોટ, કોટે માળા છે;
 વડેવારીઆ દશ વીશ, ટોપીવાળા છે,
 કુંવર વહુ ધન્ય ધન્ય, પીયર પનોતી છે;
 બાપે વગાડ્યો શંખ, સાદર પોતી છે.
 વાંકા બોલા વિપ્ર, બોલે ઉપહાસે;
 મૂકો છાંયમાં પહાણ, વાયે ઉડી જશે.
 મૂક્યો દીકરીએ નિઃશ્વાસ, આતી પિતા પાસે;
 મહેતે કીધી સાન, રહેજે વિશ્વાસે.

વલ્લભ.

નિધામ રાખે દીકરી, કરમા લીધા તાળે,
કાગળ મૂક્યો જાગમા, મહેતે મમર્યા શ્રીગોપાળે

રાગ સારંગ

દાલી હામમા કાગળ ધરી, નરમિહ મહેતે મમર્યા હરિ,
વેરાગી સર્વ પુડે ગાય, નાગરને મન ફાલક થાય
વાકા વચન જોલે વેદીઆ મહેતો માધનમા બેદીઆ,
જુઓ હામમા મૂક્યુ સાર, જો દીમે કમખાની હા
તે જોલ અતર નન ધરે મહેતો સ્તુતિ માધનની કરે,
જય દામોદર બાલમુકુંદ, નગકનિવારણુ નદાનંદ,
વિશ્વેશ્વર વૃદાવનચંદ, દેવકીનંદન આનંદકંદ,
ગોપીનાથ ગોવિંદ ગોપાળ, અનાથબંધુ દીનદયાળ
હું સેવકની સેવે મમાળ, મોમાળાની કરજે ચાલ
મુખે કીર્તન હાથે તાળ, નાત નાગરી જોલે આળ
છે દોહતો લોકાચાર લજ્જા રાખજો આગીનાર
મારો શેઠ તુ નદકુમાર, ન કરશે પાપી મસાર
તમે પ્રતિપાત્રો પોનાના દામ, માગે મુજને છે નિશ્ચામ,
અમરીપત્રો નિચાર્યો નારા, તમે જોમગ્યા છે ગર્ભવાસ.
લીધો મન્દતણો અવતાર, શખામુરનો કીધો સહાર,
કન્નપરૂષ ધર્મ્ય મોરાર ચાદ ગ્લ મધી માંચા બહાર
માર્યો હિરણ્યાક્ષ મહા પાપી, ધરણી સ્થિર કરીને સ્થાપી,
આન્તમેલ મરખો મહા પાપી, પુત્રને નામે પદરી આપી
પ્રજ્ઞાદની દોહતી બાળી વેળા, પન્મેશ્વર પ્રગટ થયા તહેવા,
ધુવનો જન્મમરણુ બય હર્યો, અવિચળ પોતા સરખો કર્યો

પોપંટ પદાવતી પુંચલી, વમાને બેઠી વૈકુંઠ પળી;
 તમે ઉચ્છિષ્ટ આરોગ્યા બદરી, તો પરમગતિ પામી રાખરી.
 લગાર ચરણ નમાવ્યું શીરા, વિભીષણ કીધો લંકાધીરા;
 તાર્યો કુંડુજ સહિત તે માછી, નવ પામ્યો જન્મ પીડા પાછી.
 છો દોહેલી વેળાના સાથી, તમે આહથી મુકાવ્યો હાથી;
 બહુક વેળ થયા વામન, જાતું રાખ્યું ઇંદ્રાસન.
 પ્રભુ પાંચાલીનું દુઃખ જાણ્યું, પૂર્ણ ચીર નવસે નવાણું;
 કૌરવથી જીતાડ્યો પારથ, કુરુક્ષેત્રમાં હાંમે રથ.
 રક્ષાંગદ તાર્યો સંસાર, હરિશ્ચંદ્રની કીધી વાર;
 શંખ પૂજતો રાજકુમાર, ચંદ્રહાસ રાખ્યો ત્રણ વાર.
 તમે સુધન્વા બળતો રાખ્યો, જો પિતાએ કદામાં નાંખ્યો;
 વહેરાતાં નવ રોયો રજ, મુક્તિ પામ્યો મુરખજ.
 ખાંડવ વન ખગ લીધાં રાખી, ગજધંટા તે ઉપર નાંખી;
 વિદુરની આરોગ્યા બાજી, તેની ગ્રીતે થયા તમે રાજી.
 સુદામાના લેઈ તાંદૂલ, નવનિધ આપી તે અમૂલ્ય;
 મદ મધવાના મનનો હર્યો, લીલાએ ગોવર્ધન ધર્યો.
 દાવાનળ પીધો જહુરામ, બળતાં રાખ્યાં ગોપી ગામ;
 કુબ્જની તમે લીધી અર્યા, તમે લોકતણી સહી અર્યા.
 આનાથજંતુ દીનદયાળ, હું સેવકની લેજો સંભાળ;
 તમે પ્રે દામોદર દક્ષ, હું સરખા સેવક છે લક્ષ.
 મારે એક તમારી પક્ષ, પરમેશ્વર થાજો પ્રત્યક્ષ;
 મારે માથે દુઃખનાં વૃક્ષ, તેથી લાજો તમારો પક્ષ.
 ધનવંત છે નાગરી નાત, તેમાં દુર્જન મારી જાત;
 દુઃખે દુભાએ તેનીસ કોડ, કલ્પવૃક્ષને લાગે ખોડ.
 શોભા વૈષ્ણવની જો ગઈ, કળા તમારી જાંખી થઈ;
 મુને સમાં થઈ લાગ્યા જામ, તમને નિદ્રા આવે ક્યમ.

સગાં એ જોસાળાં આણી, પુત્રીના કરમાંહી પિમાણી;
 છે કંકુવેણી કંકાવરી, પુત્રીને થાએ ચટપટી.
 મધ્યાન્ન ઉપર થઈ ઘટી, વડેલા આવે વેળા વટી;
 કુંવરબાઈ તારે આશરે, હું દુર્જળથી અર્થ ન સરે.
 શું સૂતો વંદાવન માંય, ત્યાં શું રાધાજી ચાંચે પાય ?
 લલિતા વિશાખા ચંદ્રાવળી, તને ઉત્તમ નારી કા મળી.
 રંગમાં જાએ ચર્ચરી, તેજે ભક્ત ગયો વીસરી;
 જાગી જો રે જાદવપતિ, સાંભળ સેવકની વિનતિ.
 કબીરને જેમ દરજ્યા કરી, સમયે દર્શન દીધું હરિ;
 ભક્ત એક દામોદરજી, તેનું પય પીધું તમે હરજી.
 ત્રિલોચનનું મહા દુઃખ હતું, સેવક યદને પાણી ભર્યું;
 અભયદાન કાળીને દીધું, મીરાંબાઈ તણું વિપ પીધું.
 સેના માટે નાપિક થયા, વર્ષન કરવાને પ્રબુજી ગયા;
 હું તમને કદી નવ મંભારતો, લાવતો ધાસ મહિલી ચારતો.
 નવ જાણતો ઘોળાપર કાળો, બાળીએ મને કીધો ગાવાળો;
 સદાશિવે મને કીધો દાસ, દેખાડ્યો મને અખંડ રાસ.
 મેં જોયો તમારો વિલાસ, તેવો મેં કીધો અખ્યાસ;
 લોક જોલો મને ઉપલાસ, મારે મન તારો ત્રિશ્વાસ.
 જોલાવાંએ પોતાનો કહી, તેને ત્રીકમ તજીએ નહીં;
 ખીચડો જમાડવા આજ્યા નાથ, હું માટે કીધા પંચ હાંથ.
 હું મધ્યગતે તરસ્યો જાણી, ઝારી લઈને પાયું પાણી;
 મને સાચો કીધો કોટીવાર, હુંડી સિદ્ધરી શ્રીમોરાર.
 તમે તે રીતે મોસાળું કરો, દાલી છાજ સોનેએ ભરો;
 જે નહિ આવે મુંદરસ્થાન, તો નાગર સાથે છે કામ

વલ્લભ.

નાગર સાથે કામ છે, સમગ્ર લેખે ત્રાતરે;
સુણી નરસૈની વિનતિ, જીવિ ધાયા વૈકુંઠનાથરે.

રાગ પ્રભાત.

ઉધડકી જડીઓ, વેગે વૈકુંઠપતિ, ગરડ ક્યાં, ગરડ ક્યાં વદત વાણી;
ચાલ ચતુરાં, ચતુર્ભુજ ભણે બામિની, નહ નાગરે મારી ગત જાણી. ઉ.
નરસૈઓ નાગરો, ભકત તે માહરો, છામ તેહની ભરો શીઘ્ર થાઓ;
જન ધણા હક કરે, ગયા વિના નવ સરે, રિહી સિહી લેઈ સખી જાઓ. ઉ.
હાથ હેમ સાંકળાં, નંગ બહુ નિર્મળાં, શુભ શણુમાર જઈ અંગ સારો;
રીત ને ભાત, રોકડ રખે વીસરો, દીન થઈ કરગરે દાસ મારો. ઉ.
ચીર ચરણાં ધણાં, હોય ચતુરે વણ્યાં, અધિક એક એકથી અમૂલ્ય જાણો;
સ્વપ્ને કો નવ પડે, નામે કો નવ જડે, અંગ આજસ તજ તેહ આણો. ઉ.
છેદ્ર પ્રજ્ઞા જેનો, પાર પામે નહીં, માગે મુખ જોલતાં વદત વાણી;
નાથ લક્ષ્મીતણો, એણીયેરે આવીઓ, અગણિત ગાંઠડી મંગ આણી. ઉ.

રાગ મારૂ.

ભકત નરસૈઆનું દુઃખ જાણીરે, જીવિ ધાયા પુરૂષપુરાણીરે;
થયા શેઠ તે સારંગપાણીરે, સાથે લક્ષ્મી થયાં શેઠાણીરે.
નંદ સુનંદ ગરડ સાથેરે, વચ્ચે ગાંઠડીઓ તેને માથેરે;
રથે જેઠા શ્રીગોપાળરે, ધમકે ધોરીને ધુધરમાળરે.
લોકે જોળખ્યા નહિ જગદીશરે, સાથે વાણેતર દસ વીશરે;
સર્વે જોઈ જોઈ વિસ્મય થાયરે, પ્રભુ આવ્યા મુંડપમાંપરે.
છડીદારે વાટ મુકાવીરે. નાગરી નાત જેવાને આવીરે;
આ વહેવારીઓ, કોઈ આવ્યોરે, સાથે ગાંઠડીઓ ધણી લાવ્યોરે.

ઘડિ જામે ન તિલુન જૂથરે, વડાતે લીધુ રણિયુ રપરે,
 ગથ ઉપરથી તરીઅરે હઠિ સન્તામાલી માયરીઆરે
 ખટ દાને ખોલ્યો ન લાગેરે, જેને ઉમયાન આગધેરે
 ન નડે ધ્યાને દાને બહુ જાગેરે, તે હઠિ અગુરાળે પાગેરે
 / ચૌલ લોખ્નો મહાગજરે, મહેતા માગે થરા બનજરે
 વાઘો રોમે ડાગ છોરે બાધી પાધડી અનગે આગેરે.
 કાને કુડગ હીરે જડીઆગે તેન પ્રલમ જનમે અગીઆગે
 એ-લેખણ મને ખોરીરે નામ ધર્યું દામોદર દેશીરે
 ઝીણા જમા તે પમ બારરે, હરિ હાથે હાથે પધારેરે
 આધે પડેડી આની નાથેરે એક છેલ અલ્યા છે હાથેરે
 નાટી વે દશે આગળાએરે માદા મો ન પડેયાં શામળાએરે
 વણા વાણોતર છે માથેરે ફાણે ઝાળા અલ્યા છે હાથેરે
 ધણા મેન મેનામા મજનરે, કુદવના હાથમા ગજરે
 મલુ મુડે મળા પારે, સભા મોહી જોઈ શે શીરે
 દનયા નાગરીઓના અભિમાનરે, જાણે હમા સશીય બાણરે,
 ભલુ ભાવ ભમગ રૂડી રાગેરે, ગત જહિન ગખડી છાગેરે
 નિશાન લોચન અચળ આતેરે મે શુ ખજન પડીઆ ગાનેરે
 છે અંધર નિગ પરનાળીરે, મસ્તક ઉપર નેણુ નિશાળીરે
 ઠાજુમધ ગતુમધ માગરે નાથેમર ઝામજમાગરે
 ફગી ધમકે શુદ્ધ ધલાળીરે પડેગણુ અપમ્વ ધી માડીરે
 અમકે ઝાઝ કિજ તનવ પાગેરે, નિધુરા અણુન મહુ નાગેરે
 જડાવ ચૂડા કમ્બુ ખગમવેરે, માયા મડેલી રમે આગેરે
 મોહી સભા લક્ષ્મીને નિગખીરે, દેવી દીમે નાણિયા મરખીરે
 લલિતા નિશાખા ને ખનામીરે, છે ભમ્તિમુમ્તિ ચારે દામીરે
 આ-આ સનેડે દેરાધિગરે, મહેલે હરિ આગળ્યા તતખેરે,
 બને આ યા ગે રયામળીઆગે, મહેલો માધનગુ મળીઆગે

મળતાં બોધ્યા મુંઝવ્યામરે, માંહે પ્રગટ ન લેશે નામરે;
 રખે વાત અમારી ચરચોરે, તમારે જોઈએ તે ખરચોરે.
 કુંવરગાઈનાં પૂરો કોડરે, એમ કહી બેઠા રણકોડરે;
 પછે સભા સહુ સાંભળતાંરે, હરિ વચન બોધ્યા છે વળતાંરે,
 જાઓ શેઠાણી દુઃખ દાખોરે, કુંવરગાઈને હૃદયારું આપોરે;
 એવું કહેતામાં કમળાહીંઆરે, કુંવરગાઈને હૃદયારું બીડવાંરે.
 મારી મીઠી ન બરીએ આંસુરે, તેડો ક્યાં છે તમારી સામુરે;
 મળા નાગરીઓ સેં બેચારરે, જોઈ રૂપ મેઝ્યો અલંકારરે.
 વેવાણુ કમળાને એમ પૂછેરે, મહેતા સાથે સગપણુ શું છેરે,
 કાકિલા રવરે અમૃત વાણીરે, ત્યારે હસીને બોધ્યાં શેઠાણીરે.
 વેવાણુ તમેએ શું નવ જાણીઆરે, તમે આજણુ ને અમે વાણીઆરે;
 વેપાર દોશીનો ઘેર કોડીરે, અમારે યોથ નરમઆની મોટીરે.
 અમે ધન મહેતાછનું લીજેરે, વેપાર દાપડનો કીજેરે;
 અમે આબ્યાં મોસાણું કરવારે, દાલી છાગ સોનંએ ભરવારે.
 મહેતે જે જે વસ્ત્ર મંગાવ્યારે, અમે લખ્યા પ્રમાણે લાવ્યારે;
 એવું કહીને બેઠાં શેઠાણીરે, સહુ નાગરી સાસે બરાણીરે.
 તેજા શ્રીરંગ મહેતા વહેવાઈરે, ભાવે ભેટયા શ્રીજીદુરાયરે;
 ત્યારે વિરમય થયા સહુ નાગરરે, છાગ ભરી તે કરણા સાગરરે.
 મહેતાને કહે વનમાળીરે, કરો પહેરામણી સંભાળીરે.

વલણુ.

મંબાળી કરો પહેરામણી, એવું કહે મુંઝવ્યામરે;
 વળી ઘટે તે માગજે, અમે વાણોતર સરખું દામરે.

રાગ મારૂ.

મહેતે તેડાવી દીકરી, આ છાગ જુઓ સોનંએ ભરી;
 પહેરાવો સહુ નાત નાગરી, આવો અવસર નહિ આવે ફરી.

દંદાવરીને કરમાં ધરી, સાસુ પાસે વડુ ચંચરી;
 દાંદીને ગર્વે ઓચરી, જુઓ છાજ સોનચે બરી.
 વૈષ્ણવ દહીને દેનાં ગાળ, એ શું મોસાળું કરશે કપાળ;
 તમે નિંદતાં તુલસી ને નાળ, તેણે વણ કીધા ગોપાળ.
 જુઓ કમાઈ દુર્બળતણી, જીવેછે હરિના ગુણ બણી;
 જે લખ્યાથી આશા હોય ધણી, તો માગી લેજો પહેરામણી.
 સાંભળી કુંવર વડુની વાણી, સાસુએ તેજાં ગોર ગોરાણી;
 પૂજ્યા પાગ કરમાં પિંગાણી, આઠ વસ્ત્ર આપ્યાં તેને આંણી.
 પછે નાગરની બીડ ધણી ખાળી, પહેલીની પક્ષવટ વાળી;
 આવ્યા છાજ પાસે વનમાળી, છોડે ગાંઠ આપે વસ્ત્ર ટાળી.
 મહેતાજી કહે સ્થો દીકરી, રુસરાને આપો પામરી;
 ગડી જરદહી વાધાની કરી, હેમ સાંકળા ઉવર ધરી.
 એ વરના મુખ આગળ ધરો, નીચું જોઈને પાછાં દરો;
 પહેરામણી મન ગમતી કરો, રમે પગલું પાછું બરો.
 સજ્જેડે તેડ્યાં જોઈ જોઈથી, આડે વસ્ત્ર ત્યાં આપ્યાં આણી;
 પ્રીતે પૂજ્યાં દીવર દેરાણી, ખુસદિયો તવ બોલ્યાં વાણી.
 જ્યાં નરસૈઓ ત્યાં નવ નીધ, દીવરીઓ જોડા હઠ કીધ;
 પંચ મોર સોનાની લીધી, પછી પહેરામણી ચાલતી દીધી.
 પહેરામણી નજીદીએ અટકાવી, કુંવરઆઈ પિતા કને આવી;
 જે તોલાની રાખડી લાવી, દશ તોલા આપી સમજાવી
 આપ્યા સાસુને સોળ દણગાર, પહેરાવી કીધો નમસ્કાર;
 તવ કોપ્યાં વડ સાસુ અપાર, સર્વ કુકુંબનો કીધો તિરસ્કાર.

વલણ.

તિરસ્કાર કીધો ડાસીએ, હવે પહેરામણી પહેડું નહાર;
 વડી વડુઅર આગળ થઈ, ને હું ધરડી બેસી રહીરે.

રાગ મેવાડો.

વડી વડેવાણુ રીસાયાં જાણી, લક્ષ્મીજી પાસે આવ્યાંજી;
 સાંઝે ખીરોદક ખાંધે મૂઠી, ડોસીને સમજાવ્યાંજી.
 જોજોકાર થયો મંડપમાં, ગીત ગાયછે રામાજી;
 મોસાણું તે મહેતાજીનું, જીજ્ઞા સર્વે બામાજી.
 પોત પોતાનાં સગાં તેડયાં, જેનો જ્યાં સગવેડજી;
 મનવાંછિત પહેરામણી દેખી, માંડી તેડાતેડજી.
 ઘેર ઘેર વાત થઈ નાગરમાં, મહેતો કરે મામેરજી;
 વિચાર કરતી અમળા દોડી, મનમાની સાડી પહેરજી.
 ચાર વરણુ સડિ ચરણે આલી, આવ્યાં મંડપમાંયજી;
 પલ્લવટ વાળી શ્રીવનમાળી, તતક્ષણુ આવ્યા ત્યાંયજી.
 મહેતોજી જિભા તાળ વળડે, ગાય વેરાળી ગીતજી;
 વડસાસુ કુંવરવહુને કહે, પહેરામણીની રીતજી.
 શ્રીરંગજી ને શામળ મહેતો, પામ્યા ઘોળાં શેલાંજી;
 હેમજી જેમજી મહેતાને, દરોક ખાંધે મેઘમાંજી.
 કલાય કોને પામરી પટકા, નામ ન જાયે ગણીઆંજી;
 કોને ઝુગટા કોને પીતાંજર, કોને શેલાં સણીઆંજી.
 મગીઆં દોરીઆ અસાવળી કોને, શેલાં પટું સાલજી;
 ગુન્ન પેચ પાધડીઆ તોરા, દીસે ઝાક ઝમાલજી.
 પાવનમા નીમા પછેડી, જામા અવળા બંધજી;
 વસ્ત્રતણો તો વરસાદ વરસ્યો, જ્યાં દોરી કરણાસિંધજી.
 બાગુઅંધ જેરખા અતિ મુંદર, વેદ વીટીઆ છાપજી;
 દુગદુગી માળા ને માલનીઆં, આખ્યાં મોતી અમાપજી.
 કોને કંદેરા ને કંઠી પહેંચી, કોને સાંકળી માળજી;
 કનક કડાં ને કાંને કુંડળ, જડાવ ઝાક ઝમાળજી.

પહેનામળી પુ રોને પગેલી, તેઓ અમળા માથડ,
 પીયળ દારીને ખાતે મન્યા, પડકાર નાના બાનડ
 ગંગા વડે ગડ્યાપૂી માડી, મુગ વડે માણડ,
 ગોઠે અગે મુગ ગોળે, માટે મધ્ય દાણડ
 હમીની ર ને પ્રયત્ન ભારે, બાન તે નાતી ધોળીડ,
 કાલ વડે દવસે આવી, ક્રેમ વડે પગેળીડ
 નમ રડે કૃષ્ણ રડે, આપ્યા ઉત્તમ ધારડ
 હેલ વડે ડીંદર આવી, નદાની વડે નાનડ
 પાન વડે તો પીતામર પડે, તાકે જન્મીમાડડ,
 પડવડે ગતો આણ, દેવ-વ દરિયાડડ
 સ્થામ-વડે મોતેરી માણ, ગુણકવડે ધર્યોણડ,
 લક્ષ્મી વડે, લાજ ર ને લાલ વડે પગેણડ
 જરામો જરોદા ડી, જમુના જનમી વડનડ,
 ચરણા મોળા ને ધરમાડી, પડેરી ડના મકરડ
 માન ધર્મ ને વેલ વડે ને, રબાવની ને રંધાડ
 જુના દારીને નના પડેલ્યા, દેવ મૂકી દયાડ
 જામની પામે જીતે ભેદ, ને ને જી તે આપેડ,
 મરત ગળ્યા ને ગડ્યાપૂી, ગંગ જરીને દાગેડ
 પા પીતામર અતવમ અમર મોગે રડે ચીરડ,
 મોમે મુદર બાન નવગી, પૂતળીઓ ને દીરડ
 સાડી જગમીની ઓળી, ચાકે મુદર નેગડ,
 દેસર જાગ્યા ધોળા માણ દરતી કમળી મેડ
 ચંદ્રળા ને મોળી રોને દરિયાઈ દોડ,
 અતવસ પાય પગ આજુણુ મોના રૂપાની મહોડ
 રડે અમેની કોટ ટોટી ગામધ જા મુલડ,
 રડે જમીની જામ મેડે જમેથીજા રીસપૂલડ

કો મહેતા પાસે માળા માગે, હબી રહી કર જોડેછ;
કેટલીએક પોતાનાં બાળક, મહેતા આગળ જોડેછ.

વસંત.

જોડે બાળક જાણે કંઈ આપે, મનવાંછિત પામ્યાં મહુ;
સાસરીઆંનું મહેણું ટલ્યું, પીયર પનોતી કુંવર વહુ.

રાગ ધનાશ્રી.

કોઃ પહોત્યા કુંવર વહુના, બાગ્યું ભવનું મહેણુંછ;
મનવાંછિત પહેરામણી પામ્યાં, જેને જેવું લેણુંછ.
નાગરી નાત કુંડળ પાડોશી, ચાકર કોળી માળીછ;
પહેરામણી સહુકોને પહોંતી, વાયા પ્રભુએ પાળીછ.
સોજે રાણુગાર કુંવરબાઈને, આપી દીધું માનછ;
કનક પદ્માણુએ છાત્રમાં મૂક્યા, હરિ ઘવા અંતઃકર્ણનછ.
સબા સહુકો વિરમય પામી, અઘોરિક રોક રોકાણીછ;
મહેતાને સહુ પાચે લાગે, ભકિત રામી જાણીછ.
કુંવરબાઈની નણુદી આવી, બડબડતી મુખ મોડેછ;
પહેરામણી કોઈને નવ પહોતી, વેવાઈને અવખોડેછ.
પહેરામણી પરનાતિ પામ્યાં, ધરનાં માણસ ગયાં બૂલીછ;
એક કટકો કાપકું નવ પામી, પુત્રી મારી કુલહીલીછ.
મને આપ્યું તે લ્યો બાબી પાછું, રાખડી બંધામણુછ;
નામ મહેતો પશ્ચ નોકે નાગર, દીસે દુર્ગળ આલણુછ.
કુંવરબાઈ પિતા કને આવી, તાત હવે શું થારોછ;
આટલું ખસ્યતે મેણું રહ્યું તે, હવે ક્યમ છવાશેછ.
વીસરી દીકરી - નણુદી કેરી, નાનબાઈ તેવું નામછ;
છ મહિનાની છે તે છોકરી, એક કાપડાવું કામછ.

મહેતાજી કહે પુત્રી મારી, સમરે શ્રીગોપાળજી;
 એક તાંતણે યુગ્મથી ન પામે, બેઠો વઝડું તાળજી.
 ફરી ધ્યાન ધર્યું માધવનું, ત્રીકમ રાખજો ટેકજી;
 પચરંગી ત્યાં કાપડું મુંદર, આકાશથી પડ્યું એકજી.
 નથુદી સંતોક્ષી કુંવરબાઈની, મહેતાજી માગે વિદાયજી;
 સહસ્ર મહેર સોનાના પહાણા, મૂક્યા તે છાજમાંયજી.
 નાગર કોક સહુ પાચે લાગે, પ્રજા કરે વખાણજી;
 નાગરી નાતે મોટો નરસિંહ, માયે સારંગપાણજી.
 ધન્ય મહેતાજી તમ સમોવડ, આ કલિયુગમાં નોયજી;
 નાગરી નાતનો મહિમા રાખ્યો, ઉજાણું કીધું સહુ કોયજી.
 અમને તો વિશ્વાસ નોતો ને, મહેતો કરે મામેંડજી;
 સર્વની લજ્જા પ્રભુએ રાખી, મેલું ટલ્યું ભવ કેંડજી.
 પછે મહેતાજી વિદાય માગે, બોલે બેડ કર ઓડીજી;
 કુંવરબાઈને વોળાવો, વેલ આણી છે બેડીજી.
 પછે કુંવરબાઈ વેલે બેસી, જુનેગદ તે જાયજી;
 સહુકો વોળાવી પાછાં વળીઆં, ધન્ય ધન્ય વૈકુંઠરાયજી.
 પીર ક્ષેત્ર વડોદરું, ગુજરાત મધ્યે ગામજી;
 આતુર્વશી શાંતિ આહાણ, ભટ્ટ પ્રેમાનંદજી નામજી.
 સંવતસતર યોગજીઆલો; આશો શુદ્ધિનવમી રવિવારજી;
 પૂજી અંધ થયો તે દિવસે, યથા બુદ્ધિ વિસ્તારજી.
 પ્રીતે કરી ને ગાય સાંભળે, દારિદ્ર્ય તેનું જાયજી;
 એવું જાણી ભક્તિ કરે તેને, સન્મુખ વૈકુંઠરાયજી.

વસણ.

વૈકુંઠનાથ સન્મુખ હોય, જે નિર્ભય મને સાંભળે;
 ભટ્ટ પ્રેમાનંદ કહે કથા, તેને માધવજી નિજે મળે.

જુ. કી.

૧૭—સુદામાનો શૃંગસંસાર.

રાગ વેરાહી.

ભિક્ષાનું કામ કામિની કરે, કોનાં વસ્ત્ર ધુએ ને પાણી ભરે;
જેમ તેમ કરીને લાવે અન્ન, નિજ કુકુંબ પોણે સ્ત્રીજનન.
ઘણા દિવસ દુઃખ ધરતું રહ્યું પુરમાં પછે અન્ન જડતું રહ્યું;
બાળકને થયા જે ઉપવાસ, ત્યારે સ્ત્રી આવી સુદામા પાસ.
હું વીનવું જોડી જે હાથ, અબળા કહે સાંભળાએ નાથ;
બાળક ભૂખ્યાં કરે રૂદન, નગરમાં નથી મળતું અન્ન.
ન મળે કેદ મૂળ કે ફળ, જે દિવસ થયાં ભેઈ રહે જળ;
સુખ શય્યા ભૂખથી પટકળ, પ્રભુ ક્યારે થશે સાતકળ.
ભૂખ્યા બાળક જીએ માતું સુખ. સ્ત્રી કહે સ્વામીને દુઃખ;
હું કહેતાં લાગીશ અળખામણી, સ્વામી જીએ આપણા ધરમણી.
ધાતુપાત્ર નહીં કર સહાવા, સાતું વસ્ત્ર નથી સમ ખાવા;
જેમ જળવિષ્ટ વાડી ઝાડવાં, તેમ અન્નવિષ્ટ બાળક બાડવાં.
વાયે ટાઠ બાળકડાં રૂએ, ભરમમાંહિ પેસીને સુએ;
હું તે ધીરજ કેઈપેરે ધર, છોકરાંતું દુઃખ દેખીને મર.
નીચાં ધર ભોંતડીઆ પડી, જ્ઞાત માંજર આવે છે ચડી;
અતિથિ કરી નિર્મુખ જામ, ગવાનિક નવ પામે ગામ.
કરો છો મંત્ર બણીને સેવ નૈવેદ્ય વિના પૂજે છો દેવ;
પુણ્ય પર્વણી કો નવ જમે, જેવો ઉગે તેવો આથમે.
આ બાળક પરણાવવાં પડશે, સત કુળની કન્યા ક્યાંથી જડશે;
ત્રાહ સંવત્સરી સહુકો કરે, આપણા પિત્રી નિર્મુખ કરે.
અન્ન વિના મુત્ર મારે વાગલાં, તો ક્યાંથી ટાપી આંગલાં,
અખોટીયું પોતીયું નવ મળે, સ્નાન કરેછે શીતળ જળે.

નખ વાધ્યા ને વાધી જતા, માંદિ ઉડે રક્ષાની ધટા;
 દર્બતણી વૂટી સાદી, નાથજી તેપર રહેા હો પડી.
 ખીજે ત્રીજે પામેછો આહાર, તે મુજને દહેછે અંગાર;
 હું તો દરિદ્રસમુદ્રમાં યુડી, એવાતનમાં અકળ ચૂડી.
 સૌભાગ્યના નથી સણગાર, નહિ કાજળ નહીં દિડીઆં હાર;
 નહિ લલાટે દેવા કંક, અન્ન વિના શરીર રજું શકું.
 હું પૂછું છું લાગી પાય, આવું દુઃખ ક્યાંસુધી મેવાય;
 તમે દહાડી કહો હો બરથાર, માધવ સાથે ॥ મિત્રાચાર.
 જે રહે દુઃખ વક્ષની તળે, તેને શી વસ્તુ નવ મળે;
 જે જીવ જળમાં કીડા કરે, તે પ્રાણી ક્યમ તરશે મરે.
 પ્રગટ કરી સેવે હુતાશ, તેને શીત આવે ક્યમ પાસ;
 અમૃત પાન છીધું જે નરે, જન્મક્રિકરનો બધ ક્યમ ધરે.
 જેને સરસ્વતી જીમે વસી, તેને અધ્યાત્મ ચિંતા કશી;
 સદ્ગુરનાં જેણે મેલ્યાં ચરણ, તેને શાનું માયાવરણ.
 જે જન સેવે હરિને સદા, તેને જન્મ મરણ શી આપદા;
 જેનું મન હરિચરણે વસ્યું, તે પ્રાણીને પાતક કશું.
 જેને સ્નેહ શામળીઆ સાથ, તેનું ધર નવ હોય અનાથ;
 હેઠ્ઠી વિનતિ દાસી તણી, પ્રભુ પધારો બૂધર બણી;
 તે છે ચૈાદ લોકના મહારાજ, આઠણને જીખતાં શી લાજ.

વલણ.

લાજ ન કીજે નાથ મારા, માધવ મનવાંછિત આપશેરે;
 દીન બણીને દયા આણી, દરિદ્રનાં દુઃખ કાપશેરે.

રાગ રામગ્રી.

પછે સુદામોજી બોલીઆ, સુણ સુંદરીરે;
 શી કહું હું શિખામણ, ઘેલી કોણે કરીરે.

ને નિર્મ્યુ છે તે પામીએ, સુષુ મુંદરીરે;
વિધિએ લખી શ્લોક હાથ, ઘેલી કાણે કરીરે.
દીધા વિના ક્યાંથી પામીએ, સુષુ મુંદરીરે;
નથી આપ્યું જગણે હાથ, ઘેલી કાણે કરીરે.

જો ખડધાનજ વારીએ, સુષુ મુંદરીરે;
તો ક્યાંથી જમીએ શાગ, ઘેલી કાણે કરીરે.

જગ વહી ગયે શી રોચના, સુષુ મુંદરીરે;
જો પ્રથમ ન જાંધી પાગ, ઘેલી કાણે કરીરે.

એકાદશી ત્રત નવ કર્યા, સુષુ મુંદરીરે;
નવ કીધા તીરથ ઉપવાસ, ઘેલી કાણે કરીરે.

અગ્નિ તૃપ્ત કીધા નહીં, સુષુ મુંદરીરે;
નહિ શ્વાન વાયસ ગૌગ્રાસ, ઘેલી કાણે કરીરે.

અહમોજન કીધાં નહીં, સુષુ મુંદરીરે;
નથી કીધા હોમ હવન, ઘેલી કાણે કરીરે.

અતિથિ નિર્મુખ વાળીઆ, સુષુ મુંદરીરે;
તો ક્યાંથી પામીએ અન્ન, ઘેલી કાણે કરીરે.

હરિપ્રસાદ લીધો નહીં, સુષુ મુંદરીરે;
નિત્ય અશુદ્ધ કીધો આહાર, ઘેલી કાણે કરીરે.

આપ ઉદર પાપે ભર્યું, સુષુ મુંદરીરે;
ફૂટ્યાં પશુતણે અવતાર, ઘેલી કાણે કરીરે.

સંતોષ અમૃત ચાખીએ, સુષુ મુંદરીરે;
હરિચરણે સોંપી મંન, ઘેલી કાણે કરીરે;

ભક્તિએ નવનિદ આપશે, સુષુ મુંદરીરે;
ધરો ધીર તમે સ્ત્રીજન ઘેલી કાણે કરીરે.

આંખ ભરી અજગા કહે, રૂપિસપત્નરે;
મારું જડ થયું છે મંન, લાગુ પાપરે.

એ તો જ્ઞાન મને ગમતું નથી, રૂપિરાયછરે;
 રૂએ જાળક લાવો અન્ન, લાગું પાપછરે.
 અન્ન વિના આત્મે નહીં, રૂપિરાયછરે;
 મોટા જ્ઞેશ્વર હરિભક્ત, લાગું પાપછરે.
 અન્નવિણુ બ્રજન મુજે નહીં, રૂપિરાયછરે;
 જીવે અન્ને આપું જગત, લાગું પાપછરે.
 શિવે અન્નપુષ્પાં ઘેર રાખીઆં, રૂપિરાયછરે;
 મુજે રાખ્યું અક્ષયપાત્ર, લાગું પાપછરે.
 ઇદ્ર મેવે દામધેનુને, રૂપિરાયછરે;
 તો આપણે તે કોણ માન, લાગું પાપછરે.
 મુર મેવે દમ્પટક્ષને, રૂપિરાયછરે;
 મનવાંછિત પામે આહાર, લાગું પાપછરે;
 ધર્મ પ્રાપ્તુ અન્ન વિના નહીં, રૂપિરાયછરે.
 ઉભો અન્ને સકળ મંસાર, લાગું પાપછરે;
 ફેરાનું ફળ જાશે નહીં, રૂપિરાયછરે.
 જઈ જાયો કૃષ્ણ બળદેવ, લાગું પાપછરે;
 - વિધિએ લખ્યા અક્ષર દરિદ્રના, રૂપિરાયછરે;
 ઘોરો ધરણીધર તતખેત્ર, લાગું પાપછરે.

વલણ.

તતક્ષણ ત્રિકમ છેદશે, દરિદ્રકેસાં જાડે;
 નાથ પધારો દારિકા, હું માનું તમારો પાડે.

સુદામા ચરિત્ર.

૬૮—શ્રીકૃષ્ણના વૈભવ અને સુદામાનો સત્કાર.

રાગ માઝ.

સુતા રાખ્યાએ શ્રીજીવિનાયકે, અટ્ટ પટરાણીઓ છે બે પાસરે;
રક્તિભણી તળાસે પાયરે, મિત્રવિદા દોળે છે વાયરે.
ધર્યુ દર્પણુ બડા નારીરે, નંધુવતીએ મહી જળ જારીરે;
મક્ષકદંભ સત્યા સેવેરે, કાલિંદીજી અગર ઉમેવેરે.
લક્ષ્મણા તાંબુલ લાવેરે, સત્યભામા બીડી ખવરાવેરે;
હરિ પોટયા હિડોળા ખાટરે, પાસે પટરાણી છે આડરે.
બીજી સોળ સહજ શત સ્યામારે, કોઈ હંસગતિ મજગામારે;
મૃગાનેણી ને ચંદ્ર ચકોરીરે, કોઈ સ્યામલડી કોઈ ગોરીરે.
કોઈ મુગ્ધા બાળ કિશોરીરે, ખળકાવે કંકણુ મોરીરે;
ચપળા ચિતકું લે ચોરીરે, કોટે હાર કંચુકો કોરીરે.
કોઈ ચતુરા મંગીત નાચેરે, કોઈ રીઝવે ને ઘણું રાચેરે;
એક બીજીને વાત વામેરે સરખા સરખી ઉભી પાસેરે.
હરિ આગળ હરિગુણ ગાતીરે, વસ્ત્ર વિરાજે નાનાભાતીરે;
ચંગ ઉપંગ મૃદંગ ઘણાં ગાજેરે, શ્રીમંડળ વેણા વાજેરે
ગાંધર્વાકિળા કોઈ કરતીરે, શુભ વાયક મુખ ઉચરતીરે;
ચતુરા નવ ચૂકે તાળીરે, બોલે મર્મવચન મરમાળીરે.
જેથી રીજે પ્રાણાધારે, એમ થઈ રહો થેઈથેઈકારે;
એવે દાસી ધાતી આવીરે, જોઈ નાચે પામે બોલાવીરે.
બોલી સાહેલી ચિર નામીરે, હારે દ્વિજ આવ્યો કોઈ સ્વામીરે;
ન હોય નારદ અવસ્થામેવરે, નડાં વસિષ્ઠ ને વામદેવરે.
ન હોય દુર્વામા ને અગસ્ત્યરે, મેં તો ઋષિ જોયા છે મુમસ્તરે;
નડાં ત્રિશામિત્ર કે અન્નિરે, નયી લાવ્યો ચિટ્ટી કે પતીરે.

• દુઃખી દરિદ્ર સરખો જામેરે, એક તુંખી પાત્ર છે પામેરે;
 પિંગળ જટા બસમે બરીઓરે, કુધારૂપી નારીને વરીઓરે.
 શેરીએ, શેરીએ ઘોડાઘોડરે, તેને જોવા મળ્યાં બહુ લેકરે;
 તેજે કદાચું કરી પ્રણામરે, માફ પ્રિય સુદામે છે નામરે.
 એમ દાસી કહે કર જોડરે, ખરો ખરો કહે રણુછોડરે;
 મારો જાળા રનેહી સુદામેરે, હું દુઃખીઆનો વિસામેરે.
 જાડી ધાયા જાદવ રાયરે, નવ પડેર્યા મોજતં પાયરે;
 પીતાંબર ભૂમિ બરાયરે, રાણી રુકિમણી હયા સાયરે.
 અતિ આનંદે ફૂલી કાયરે, હરિ દોડે ને શ્વાસે બરાયરે;
 પડે આખડે બેઠા થાયરે, એક પળ તે જુગ જેવી જાયરે.
 સ્ત્રીઓને કહી ગયા બગવાનરે, પૂજા થાળ કરો સાવધાનરે;
 હું જે ભોગવું રાજ્યાસનરે, તે તો એ બ્રાહ્મણનું પુન્યરે
 જે કાઈ નમશે એનાં ચરણુ ઝાલીરે, તે નારી સદુષે' મને વડાલીરે;
 તવ સ્ત્રી સહુ પાછી કરતીરે, સામગ્રી પૂજની કરતીરે.
 સહુ કહે માંહો માંહી બાઈરે, કેવા હશે શ્રીકૃષ્ણના બાઈરે;
 જેને સ્યામળીઆશું રનેહરે, હંશે કંદર્પ સરખો, દેહરે.
 હાઈ પૂજના ઉપહારરે, રહી ઉભી સોળ ઉબરરે;
 બાઈ લોચનનું સુખ લીજેરે, આજ જેઠનું દર્શન કીજેરે.
 ઋષિ શુક્લ કહે સુશ્વ રાયરે, સ્યામળીઆશ મળવા જાયરે;
 હખીલેશ્વરે છૂટી આવેરે, દીધી દોડ તે દીનદયાજેરે.
 સુદામે દીડા કૃષ્ણ દેવરે, છટયાં આંસુ આવણુ નેવરે;
 જૂએ દાંતક ચારે વર્ણુરે, ક્યાં આ વિપ્ર ક્યાં અશરણુશર્ણુરે.
 જૂએ દેવ વિમાને ચડીઆરે, પ્રભુ ઋષિજીને પાચ પડીઆરે;
 હરિ જીક્ષ્યા અહી, હાથરે, ઋષિજી લીધા હૈડા સાથરે.
 મળ્યા જાદવ જોવા પુઠેરે, પ્રેમનાં આલિંગન નવ છૂટેરે;
 સુખ અન્યોન્યે જોયારે, હરિનાં આંસુ સુદામે લોભારે.

તુંખિપાત્ર ઉલાળિને શીધુરે, દાસત્વ દયાળે ઠીધુરે;
 ઝાપિ પાવન કર્યું મુજ ગામરે, તમે પવિત્ર કર્યો રંદ ધામરે.
 તેડી આપ્યા વિશ્વાધારરે, મંદિરમાં હરખથી અપારરે;
 હરત ઝાલી હરખે મુરારિરે, એઈ હાસ્ય કરે સહુ નારીરે.
 ઘણું વાંઠાં બોલાં સત્યભાભારે, આવા કુટડા મિત્ર સુદામારે;
 હરિ તેને જાડીને શું ધામારે, બલી નહાનપણાંની મામારે.
 બલી નેવા સરખી જોડીરે, હરિને સોંધા એને રાખોડીરે;
 જો કોઈ બાળક ખાર નીકળશેરે, તે તો કાકાને દેખી છળશેરે.
 તવ બોધ્યાં રડિમણી રાણીરે, તમે બોલો છો શું જાણીરે.

વલણ.

શું બોલો વિસ્મય થઈ, હરિભક્તને આળખો નહીં;
 બેસાડ્યા મિત્રને શય્યા ઉપર, ટાળે વાયુ હરિ ઉભા રહી.

૧૯—દેવકી વિલાપ.

રાગ મેવાડો.

વિનવે દેવકી હો, વીરાને વલવલી;
 માનને માગે હો, મુખે દશ આંગળી.
 હૃદયા કાટે હો, નયણે જળ બરે;
 મુકુમાર કુંવરી હો, કાણું કાણું ઝેર.
 માનથી દેહ ધરી હો, વિષ્ણુ યી આત્મી;
 કોણુ મુકાવે હો, નહીં કિંતુ માત્મી.
 આઈ તે હોઈ હો, નયણે દૃષ્ટિ રંદી;
 કેમ મહુ રાગી હો, વીંગડની આંખડી.

મદીએર તો માર હો, તું મથુરાપત્નિ;
 ઉગ્રસેન દાદા હો, આજ પામે નથી.
 દહાં ભોગવશો હો, પાપનો ચોટવો;
 સિર માર હુએ હો, તાણો ના ચોટવો.
 માળા મારી તૂટી હો, પડે કરમુદ્ગી;
 દેખે આંગ લોકના હો, ખસી મારી ચુદ્ગી.
 વેણી વાંખરાણી હો, દાકીએ સેસ ભની;
 ભણુ યાઓ દેવનું હો, વાણી એરી યોગ્યરી.
 ને પરણાવે હો, તે તો વધ કેમ કરે;
 મોટળ નથી છટયાં હો, ના મર્ધ સામરે.
 તંબોલ પરણાવે હો, મર્યો નથી સાવલીએ;
 મામારો છડકોડ ભરી હો, લાગું તારે પાવલીએ.
 નેને ઉડેરીરે હો, તેને નવ મારીએ;
 ધણું વોળાવી હો, ઘેર પધારીએ.
 ગગનવાણી હો, કા વેરણુ મુજતણી;
 સાચું રખે માનો હો, બુચોલું દુર્ગળભણી.
 એમ વલવલતી હો, રોતી ગજગામની;
 દેવકી રોતાં હો, રોઈ પ્રગ્ન ગામની.
 રોયાં જલ્લ બેઝન હો, ને બાગકળાદુવાં;
 રોયા હય હરતી હો, રોયાં નમ્ર ગાદુવાં.
 રોયા ગગને દેવતા હો, રોયા વસુદેવપતિ;
 પણુ નિરદે કંસને હો, દયા નથી આવતી.

વસણુ.

દયા ન આવે કસને કોધી મથુરાનાથરે;
 જેવે ધાર્મ ધાય મહે, વસુદેવે ઝાંચો હાથરે.

દશમ સ્કંધ.

૨૦—કૃષ્ણ બાળચરિત્ર

રાગ માઝ.

કાણે ફાડી હો. આ ગોળા કાણે ફાડી હો;	
સાદ સાંભળી નાહા નરહરિ, અંબા દોડી હો.	આ ગોળાં
ઉડ્યું વદનને હાથ ધસતી, પુઠે હોડી હો;	
બાઈગોરસનું મને દુઃખ નથી, ભાંછગોળા રીઠી હો.	આ ગોળાં
પરસાળ છાસે છબંછમે, જેમતળાવનીં લહેરી હો;	
આખા ગોરસ દંજડ વાળ્યું, દીકરો કે વેરી હો.	આ ગોળાં
માખજી ખવરાખ્યું ખાટકાંને, હાંચળ ટીપે હો;	
પાત્ર રૂંડું ને નેતરૂં તૂડું. ભાંગો રવેયો હો.	આ ગોળાં
આખો દિવસ આજ બાંધી મૂકું, જેહ કાણ મુઠાવે હો;	
પ્રેમાનંદ પ્રભુ સીતાપતિ, કેમ હાથ આવે હો.	આ ગોળાં

રાગ પંચમ-સામંત્રી.

સોડી લીધી હાથ, ધાયાં જસોમતીરે;
 ઘુંટણીએ ધનશ્યામ, નાસે જહૂપતિરે.
 જેવા મળી વૃજનાર, અત્રિક્ષ સુરવધુરે;
 આગળ પુત્ર ને પૂઠે માત, ખુંધું ગામ બધુરે.
 ખીર્જ બાળક નાસી જાય, મકંટ વૃક્ષે ચડ્યાંરે;
 ચાકાં જસોદા માત, ધાતા હળી પડ્યાંરે.
 મુનરપિ બેઠાં થાય, અંબા શ્વાસે બરીરે;
 છેડો ખસી ખસી જાય, વેણી વીખરીરે.

નાનાં જાળક માંધ, ઘડિત ક્યાંધી આવડીરે;
 તાળી દઈ, હસે ગોવાળ, દાઝે માવડીરે.
 જુએ ઈદ્રાદિક દેવ, કોતક કૃષ્ણતથારે;
 છે આંસુ ભર્યાં લોચન, દીસે સોડામથારે.
 છે ક્રોધ ભર્યું કપાળ, રીસે તરડીધુંરે;
 શાભે મોહનશૂનું મુખ માખણ ખરડીધુંરે.
 છે ખીટણીઆળા કેશ, માંહે રેણુ ભરીરે;
 નાસે ત્રિજુવનનાથ, જુએ ફરી ફરીરે.
 છે ગોરસ ખરડયો દેહ, તકનાં બિંદુ ઝરેરે;
 એવા કુઃખમાં દીનાનાથ, માખણુ ભક્ષ કરેરે.
 ખોડંગતો ત્રિશ્વનાથ, ચીટે આલસતોરે;
 સોને મદ્યો સિંહનો નખ, હંડે હાલસતોરે.
 કમળપે દામળ પામ, કઠીણુ ભોમ્ય ધરેરે;
 ભાંગે કાંટા વાગે પાપાણુ, શોષિત અંગે ઝરેરે.
 છે અંતરજનમી નાથ, માને કીધી મયારે;
 ધણું ધાકી જાણી માત, પ્રજુ પડી ગયારે.
 હું નહીં કરું અન્યાય, એકવાર ચૂકોરે;
 કહો તેવા ખાઈ સમ, આવારકો મકોરે.
 જઈને જાણ્યો હાથ, દાસી કને દોરકું માગેરે;
 પરમેશ્વર માગે માન, માતને પામ લાગેરે.
 મંદિરમાં આવ્યાં માત, પાંખોટે ઝડીરે;
 બાંધવા માંડ્યા હાથ, દોરે પોંચે નહોરે.
 કેમ કરી બાંધ્યો જાપ, સુંદર સ્થામણરે;
 બટ પ્રેમાનંદનો નાથ, અટળ રામણરે.

દશમ સ્કંધ.

૨૧—સોળી સુભદ્રા.

રાગ દેશાખ.

માતાને ઘેર ગયા મોરારીરે, ત્યારે ટોળે મળા સર્વે નારી રે;
 સોળ સહસ્રે વાત વિચારી રે, શું લાવ્યા ગિરિવરધારી રે.
 આવ્યા સુભદ્રાની પાસે રે, જ્યારે બહાર પધાર્યા અવિનાશ રે;
 ત્યારે નણુંદ થયા પ્રસન્ન રે, આપ્યા સોળ સહસ્રને આસન રે.
 પછે સુભદ્રાજી હરખે પૂછે રે, બાબી સર્વે આવ્યાં તે શું છે રે;
 સુધી સુભદ્રાની વાણીરે, ત્યારે ખોલ્યાં રૂમિણી રાણી રે.
 આવ્યાતું સ્થાનકે અમારું રે, તે તો બાઈ ભોવન તમારું રે;
 અમો બાબી જે સોલ હબ્બર રે, તેને તમારો છે આધાર રે.
 જ્યારે તમો જશો સાસરડે રે, નહિ કદી અવાય વસુદેવ ધર રે;
 સાસરવાસો સર્વે બોળાઈ રે, કરવા છાંછે તમને બાઈ રે.
 અમ સરખું કંઈ કામ દેજો રે, મન ગમે તે માગીને લેજો રે;
 જ્યારે એમ ખોલી વડી વામા રે, ત્યારે ખોલ્યા સત્યભામા રે.
 આપણને એથી અધિક કંઈ નહોં રે, દૂધ છે તોય એને છેએ દહોં રે;
 આપ્યાનો તે શો ઉધારો રે, બાઈજી લોની આ હાર અમારો રે.
 આપણુ ક્યાં ખરચીશું ગર્થ રે, સામુ નણુંદ એ મોહું તીર્થ રે;
 આપ્યો હાર તે સત્યભામા સતી રે, ત્યારે જોડીઆં જંજીવંતી રે.
 આ પહેરો સુભદ્રાજી ચીર રે, ચિત્રવિચિત્ર બર્ણુ છે હીર રે;
 રૂમિણી મન દીધું બહોળું રે, આપ્યું પહેરવાને ત્યાં પટોળું રે.
 એક કહે લ્યો સુભદ્રા બહેન રે, આ માળા લ્યો મોટી મોહનરે;
 કહે આપ્યા કંઈ ને ચૂંટી રે, નણુદી કહે જાણીઓ રૂડી રે.
 ઘોળા સાળુ છાંટ્યાં કેસર રે, મોટાં મોની નાકે વેશર રે;
 કા જોડ આપે અણુવટની રે, કા છોડે કટિમેખલા કટની રે.

કદલાં કાંપી ને ઝાંઝરીઆં રે, નણુંદને અર્પણ કરીઆં રે;
 એમ આત્રણ આપ્યાં સર્વે રે, સારે બોલ્યાં સુમદ્રા ગર્વે રે.
 આજ બાબી પરાણું રહીએ રે, વગી કામ અમ સરખું કહીએ રે.
 જ્યાં કરશે તેવા થઈશું રે, વહાલી વાત તે તમને કહીશું રે;
 મુણી સુમદ્રાની વાણી રે, ત્યારે બોલ્યાં ને રૂઝિભણી રાણી રે.
 કદંબું કહો સુમદ્રા બાઈ રે, આજ આવ્યા દુતા તમારા બાઈ રે;
 પેટી હતી તે બીયા કનેરે, આવીને તે આપી છે તમને રે.
 તે પંજરમાં તે શું છે રે, બાબીસાથ મોકા પૂછે રે;
 આપણે બોલવું ચાલવું શાનું રે, એને જોઈ જાવું છે છાનું રે.
 મારે ઉપાડો પંજરતાણું રે, અમો વેગળા રહીને નિહાણું રે;
 નણુંદે જીભ કરડી લાં કત રે બાબી કોપી તમારો કંથ રે.
 જાણો છો ત્રીકમની ટેવ રે, અમિકદર છે કૃષ્ણદેવ રે;
 એ તાળાંની કૂચી રે, મોહને મૂકી છે ઉચી રે.
 શું જાણીએ ઘો છે કે સાપ રે, તેને દેખે તમે જાપાપ રે;
 ત્યારે સસભામા લાં પૂછે રે, બાઈઆવડું ખીલોડો તે શું છે રે.
 જો તમ ઉપર કોપે સ્યામ રે, સારે માઈ તમો સેજે નામ રે;
 જો હરિ દેખાડે મુને બળ રે, રૂડી પેરે ઉનાઈ ઝાકળ રે.
 સારે બોલ્યાં તે જાણવંતી રે, એક એ વિચારી છે મર્તિ રે;
 આપણુ અચરી પ્રતિજ્ઞા કીજે રે, કોઈબહાર જઈવાત ન કીજે રે.

વલણ.

ન કીજે વાન વિદુલની ચોરી, જાણવંતી એમ ઉચરે;
 મંજય કહે સાંભળ ધૃતરાષ્ટ્ર, પછે સ્યામા સમ કેવા કહેરે.

૨૨—ભોજાધ્યોની ભાવના

રાગ માઝ.

જાંબુવંતી કહે બહાર જઈને, કરે પિંજરની વાત;
તેને માથે બાર એટલો, નહીં પિતાની જાત.
પછે સુખદાના હાથમાં તે આપ્યાં સત્ય વચન;
વચ્ચે આંબુપણ રહ્યાં જોઈને, માન્યું માનુનીમન.
ચાલી સુખદા પિંજર પાસે, ફૂંચી કરમાં સહાઈ;
એકલીએ તાણું ઘાડયું, જુએ વેગળા સર્વે ભોજાઈ.
હાર બને જુજવાં કીધાં, જુએ છે સર્વે સાર;
માંહે મૃત્યુકે મોડું દોડું, ત્યારે હસી રાજકુમાર.
અહિસોચનનો પ્રાણ રહ્યોતો, વળગી પેટીના પાસા માંહે;
હસતાં હાસ કરી હંસ પેડો, હરિભગિનીના નાક માંહે.
અખળાને ગર્ભ છે અર્જુન કેરો, થયા છે પંચ માસ;
તેં પિંડ માંહે પાપી પરાણે, સઘ પૂર્યો વાસ.
તે જીવ વિચારે અહિસોચનનો, હું આવ્યો હરીને ઘેર;
ન થાઉં પ્રસવ માઈ સુખદાને, વાણું પિતાતું વેર.
ત્યારે ફાણુની કામનીએ કૌતક કીધું, મરકણડે મુખ તાણું;
કમાઈજુએ આપણા કંથની, મુવું મડકું મસાણેથી આણું.
તાણી દઈ હસ્યાં માંહે માંહે, સર્વમાં સત્યભાગા ડાહ્યાં;
બાઈએ હેત કીધું ભગિનીને, અવિશોકે અબડાન્યાં.
પીતાંબરનો પાલવ ઢાંકી, પ્રભુએ પિંજર આણું;
મારે મંદીરે ન આવ્યા, એ ત્યારથકી કૌતક જાણું.

મુખ મરડીને તાણે સરકડા, કરવા લાગી દડોળી;
 સુમદ્રાને વીંટી વળા બાબી, ચોક્કસ સદમ્બની ટોળી.
 ઝમિણી કહે જાણ મારે મંદીર, ટળકડી છોટ છે આછી;
 તે તમને હું આપીશ જાઈ, પટોળી આપેલી પાછી.
 નંજુવંતી કહે જત્રીસ લક્ષણે, બાઈ તમારો વીર;
 તે જાણે તો મુને દાર મારે, માટે આપો માફ ગીર.
 સાંસતો રહી સત્યભામાં જોડ્યાં, હાથ દઈને ગાથે;
 આજ તો દાર લાવેલી પાઠો, જોઈએ તો આવજો કાથે.
 એક કહે નહીં રાજે આપણું, નહિ અલંકાર બીખારી;
 હરિતનાપુરમાં કેમ જાયે, અંગુડી પહેરી મારી.
 એક કહે એ અભિયાને આપનાં, આપણું હૈકું હીસે;
 પાછું લઈએ છીએ એટલા માટે, જે પીચેરમાં વરણાગી દીસે.
 માન દઈ અપમાન માંડયું, જ્યારે વસ્તુ ચેટીની જાણી;
 મૂળશું વચ્ચે જે સુમદ્રાનું, બાબીએ લીધું તાણી.
 ત્યારે બડબડતાં સુમદ્રા જોડ્યાં, જે ઘણી હું માનમોહોતી,
 હવે સાફલા સોતી જવા વેર, બાબીઓ બાવના પહોતી.

વક્તવ્ય.

પહોતી બાવના બાબીઓ, એમ નણુદે ટચકો ચોડીઓ;
 લટપટ કરીને વચ્ચે હયાં, પછે આપ આપને મંદીર દોડીઓ.

અભિમન્યુ આખ્યાન.

શામળ.

૨૩—શ્રીના વખાણ.

છાપા.

સ્ત્રીવશ સર્થ ને ચંદ્ર. ઇંદ્ર તુરણી વરાજ્યારે;
 સ્ત્રીવશ દેવ મહાદેવ, મોટી માયા તે ત્યારે;
 સ્ત્રીવશ રૂડા ગામ, સ્ત્રી વશ મુનિવર મોટા;
 સ્ત્રીવશ સધળી સૃષ્ટિ, છેક મોટા ને છોટા;
 વશ વરતે નર સહુ તે તથે જીવંતી જ્યારે ધણી;
 કવિ શામળ કહે અજીત એ, તરતીન ધણી તરણી તણી.

નારી તેનું નામ, કરે સ્વામીની સેવા;
 નારી તેનું નામ, કંથને જણે દેવા;
 નારી તેનું નામ, દુઃખ જે આગળ કહીએ;
 નારી તેનું નામ, સ્વામીના અવગુણ સહીએ;
 વળી નારી નમીને ચાલશે, નારી સપૂત કુળે રહેશે;
 જીવતાં જશ છતી લીએ, અંતકાળે વાંસે બળે.

પ્રમદા તેજ પ્રધાન, પ્રીત પ્રમદાની પ્રીતી;
 પ્રમદાથી શોભે પુરુષ, કહેવાય નરનારી જોડી;
 પ્રમદા વડે ધરમુખ, પુત્ર પ્રમદાથી પામે;
 અર્ધાંગ પુન્ય વિભાગ, દુઃખ વનિતાથી વામે;
 ધર હિંદ્ર દંડાય ધરણી થકી, માન સન્માન મહિમા મળે;
 શુભ છન્દે તે સ્વામી તણું, અંતકાળે અગ્નિમાં બળે.

મળે કામની કંથ, પ્રથમ તો લજ્જા પામે;
 મળે કામની કંથ, નેણુ તે નીચાં નામે;
 મળે કામની કંથ, સ્નેહનાં વાયક સંજે;

મળે કામની કંથ, જોર જોખનનું મૂઝે;
 ત્યાં મળે કંથ ને કામની, હાવ બાવ મનમાં ભરે;
 પકડે તે તરણી તોલ ત્યાં, શામળ કહે શોભા ધરે.
 રામા રત્નની ખાણ, જાણ એ રંભા રૂઢી;
 ધરે સોળ શણગાર, હાર કંઠે કર ચૂડી;
 શોભે જળહળ જેડ, દેહ ક્રોમળ શુભ સાથ;
 શોભા કેરું સદન, વદન હસી રાખે રાથ;
 ભડ બોજું કરણ વિક્રમ અને, હરિશ્ચંદ્રની હારના;
 પંડિત ચતુર પુર પાટવી, નૃપતિ નેટ પાણ નારના.
 જે ધરમાં ધરનાર, દામ ઉધારે દેશે;
 જે ધરમાં ધરનાર, પિંડ પિત્રી પણ લેશે;
 જે ધરમાં ધરનાર, તોજ મેણ શિર ટળશે;
 જે ધરમાં ધરનાર, માન માણસમાં મળશે;
 ધરનાર જેહને ધર હશે, શોભિત શાહ સરસ જસો;
 ધરનાર વિના નર નિર્બળો, શાહ તોય તંદર તસો.
 નાર વિના નર રંક, સંગ રાખે નહિ કોઈ;
 નાર વિના નર ચોર, જોર જર બેસે જોઈ;
 નાર વિના નર નિર્બળ, સખળ રાખે નહિ સંગે;
 નાર વિના નર દીન, દીનમુખ એકલ અંગે;
 ચતુરા વિષ્ણુ આશ્રે નહીં, જગતમાંદિ રહે જ્યાહરે;
 શામળ કહે છે શ્યામા કશી, તજે જગત તો ત્યાહરે.
 જોખનમાં દે રંગ સંગ મુખ ટાઢક તનની;
 વાલપણે કરી વાત, મટાડે પીડા મનની;
 સુખ દુઃખમાં સમ ભાગ, રાગ રૂડે મુથ ગાતી;
 ચતુરા ચિત્ત હરનાર, સાર હરમાં મદમાતી;
 વળી જુદપણે સેવા કરે, દેખ્યાથી દિલ દુઃખ ટળે;
 એ અંત કળા મળાતી તહિ, મુઠું તોલે તાપો મળે.

રાખે કંથની રીઝ, કામ કરવા દિલ દાસી;
 પિયુ ઘર કામ પ્રધાન, હોય મધુરી મુખદાસી;
 દુઃખની વેળા કામ, ખર્ચ દિલ રિઝવે ખાંતે;
 વેલી સેવામાંહિ, ઘણી રૂપાળી ધાટે;
 પતિવ્રતપણું પાળે ઘણું, નર ઉપર દિલ નેહનું;
 કવિ શામળ કહે શોધી મળે, તરણી નામજ તેહનું.
 નારી તેનું નામ, કરે સ્વામીની સેવા;
 નારી તેનું નામ, દિલથી જાણે દેવા;
 નારી તેનું નામ, દુઃખ સુખ ઘટતાં લહીઆ;
 નારી તેનું નામ, સ્વામીના અવગુણ સહીઆ;
 વળિ નારી જે નમી આલશે, નારી સફળ રહે ફળે;
 જીવે ત્યારે જશ જીતી લે, અંતકાળ ખાંહેમળે.

નારી દેખી નર લાખ, બોળવાણા કઈ બટક્યા;
 જોગી મૂક્યા જોગ, કષ્ટક સંન્યાસી સટક્યા;
 સિદ્ધ તથા સિદ્ધાર્થ, બ્રહ્મચારી કઈ બખીઆ;
 પંડિત તથા પુરાણ, રંગ રામાસુ રમીઆ;
 વળી મત મૂક્યાં કઈ વરતીયે, વગોવ્યો વેપ વેરાગીએ;
 સકે સ્ત્રી સુખમાંહી સખી ગયા, તરણી ન તથા ત્યાગીએ.

પશુ ચરે છે તરણ, રહેછે રણમાં રમતાં;
 નર નારીની નેહ, બાળીએ સાથે બમતાં;
 ઉડે પંખી આકાશ, જુઓ તેનું પથ જોડું;
 કાણુ જીવ કે નીચ, ગધેડું કે કાં ઘોડું;
 સુર અસુર નાન કિન્નર વિષે, દેવી નાગણુ દાનવી;
 મન ગર્દ ક્યાં છે મેરીએ, કાણુ માત્રમાં માનવી.
 નાર વિના નર રંક, દામણો દીસે દેહે;
 નાર વિના નર રંક દિસે શુણ્ઘીણો ગેહે;

નાર વિના નર રંક, નહીં ધન ધારે હોય;
 નાર વિના નર રંક, હરી પૂજન નવ હોય;
 નિર્ભજ છે નર નારી વિના, ભોગ કયા તે ભોગવે;
 અવગુણ અદકા અધુતેગણા, જીવતી વધુ નર ભોગવે.

નારી નરનું અંગ, સુખ દેવણુ કર મેવા;
 બળે પુણ્યમાં ભાગ, લાભ જશ લાખો લેવા.
 સ્વામાથી સત્તાન, ધર્મ શુદ્ધિ તે ધારે;
 પ્રગટે પુત્ર સપૂત, કુળ ઇકાંતેર તારે;
 કુળ શુદ્ધ મળે જે કામની, સ્વામીને સુખ દે સતી;
 હું એમ વિચારું આપથી, પુણ્યવંત તેના પતી.
 માનનિ મોટે મૂલ્ય, મદ્ય માયા એ મોટી;
 હિંતવા-છાછે જેહ, તેકની ખાંતજ ખોટી;
 સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ, બેદ ભારત જે બહુઆ;
 હંચ નીચ ને અમીર, સર્વ જીવતિએ જહુઆ;
 સ્ત્રી ખરા રતનની ખાણ છે, મોટી પુરુષથી પ્રીછજે;
 સડે શાસ્ત્ર સાક્ષી સામળ કહે, અંતરમાં સડે હિંદજે.

નિર્ભજ મનની નાર, સ્વામીને સ્વર્ગ પમાડે;
 જીવતી ભોજનમાંહી, રીઝથી રંગ રમાડે;
 ઠોકે ફળ કલંક, સરસ ચણવે ધરસુત;
 વધે તેહથી વંશ, પ્રસવે પુત્ર સુપુત;
 વળી હોય સતી શુભ સાધની, પુણ્યવંતી તે પારખી;
 છે નીચ કોઇકજ નારીઓ, સ્વભાવે સડે નહિ સારખી.

દયારામ.

૨.—રાધિકાનું સ્વપ્નું.

ગીત.

માતાછરે આજ આનંદ મારે અગેરે, શ્રીકૃષ્ણ પરપ્પા મારે મંગેરે; આજ. ટેક.
માતાછરે આજ સપન એવું દીકુંરે, અમૃતથી લાગે મુજને મીકુંરે; આજ.
માતાછરે જાણે વૃષભાન મુજ તાતેરે, આકાશ મોહ્યો પરમાતેરે; આજ.
માતાછરે તમે જાણે નંદધેર વીવા કીધોરે, મેં જાણે હરિવર માગી લીધોરે; આજ.
માતાછરે રૂપવંતો ગુણવંતો હું નરખુરે, હૈડામાં એને જોઈ હરખુંરે; આજ.
માતાછરે તમે જાણે જમાઈ તોડ્યો જમવારે, હું દેખી લજવાણી મઈરમવારે; આજ.
માતાછરે તમે જાણે લગન મારાં લીધારે, સગાં મંબંધી બેળાં કીધારે; આજ.
માતાછરે બારણીએ તોરણ બધામરે, માનની મંગળ ગાયરે; આજ.
માતાછરે સગાં સંબંધી મળ્યા આવ્યારે, લાડકા-લાડુ સરવે લાવ્યારે; આજ.
માતાછરે જાણે નદવર ચડીઆ વરઘોડેરે, આવીને ઉભા તારે ટોડેરે; આજ.
માતાછરે તમે પોંખી પધરાવ્યા પ્રીતેરે, માંડવો શોભ્યો રૂડી રીતેરે; આજ.
માતાછરે મને જાણે હરિસંજે પધરાવીરે, મેં જાણ્યું માપરામાં હું આવીરે; આજ.
માતાછરે કંથે કંસાર જમાડ્યો રીતેરે, મેં પણ પ્રભુને જમાવ્યા પ્રીતેરે; આજ.
માતાછરે વૃષભાનજી મુજ તાતેરે પેરામણી આપી બડી બાતેરે; આજ.
માતાછરે તમે જાણે કુલની રીત કરાવીરે, મુજને સાસરીએ વગાવીરે; આજ.
માતાછરે જશોદા સાસુને પાથે લાગીરે, એટલે હું ઝગડીને જાગીરે; આજ.
માડકડીરે તારું સપન જે કાઈ ગારોરે, દયાનો સ્વામી પરસન યારોરે; આજ.

૨૫—બાળ લીલા.

ગરબો.

સજ્જન સાંભળોરે, હરિની બાળલીલા કાંઈ ગાશું,
કોડી કલ્પનારે, પતિતપણાથી પાવન થાશું—૧

ધ્રુવર અખિલતણુરે, જેતું કરે શેષ સિવ વંદન,
 ભક્તવત્સલ પ્રભુરે, મારે થયા નંદના નંદન.—૨
 ગોકુળ ગામમાંરે, નિત્ય યશોમતીધેર આનંદ હેલી,
 કાલાં તોતલાંરે, સુનનાં વચન સુણી થાય ઘેલી—૩
 મોહન મરતીરે, સહેજે દીકરી મોહ લાગે,
 તે હરિ હૃદ કરીરે, મા મા કહીને માખણ માગે.—૪
 પાયે લગરીરે, હમહમ કરનો છગીસો ચાલે,
 લટકે લાડકોરે, રગત લાકડલી કર જાણે.—૫
 કટિકદોરકોરે, ચરણ ધરતાં ખમખમ ખેણે,
 લટકે કૂમરૂરે, શોભા નહી કોઈ તેની તોણે.—૬
 પહોચાં સાંકળારે, કરમાં કંચનકંઠ્ય શોભે,
 બાજુ બેશખારે, બાજુબંધે બહુ મન લોભે.—૭
 ઉરપર સાંગણુરે, સિંદનખ શોભે સુવરણમહીઆ,
 મણી મુક્તાનણીરે, માળાઓ જઈ નાબી અડીઆ.—૮
 મોહન મુખકુરે, શરદપુનમ શશીધરી બહુ સારું;
 નિરમળ નાસિકારે, મોતીલગકે મોત્યું મન મારું.—૯
 આંછ આંખડીરે, માછ ગાલ નજરીઈ દીધું;
 લોલવટ લાલનુરે, શોભે કુંભકુંભ બિંદુ દીધું.—૧૦
 કુંડળ દાનમાંરે, પડ્યાં પ્રતિબિંબ દરોબે અગકે;
 ગુંથણ વેળાઉરે, મોતી બરીઈ લટકે લગકે.—૧૧
 મુખપર કૂમતારે, હરિને ખિટણાઆળા કેરા;
 છગી ધનસ્થામ હેરે, મનમોહન પ્રભુ બાળક વેદ.—૧૨
 મુખ દધિ લેપિયુંરે, નિરખે ઉર બરી આવે વાંસ;
 પરમ આનંદનોરે, સાગર નવનૌતપ્રિય નંદલાલ—૧૩
 એવેા લાડીલોરે, હમકે ચાલ હમકતી ગાણે;
 મહીકું વલોવનારે, ગોવિંદ ગોળા રવં જાણે.—૧૪

- હરખી નરખી ને જોખીજનજાયે પારણે;
અતિ આનંદ શ્રીનંદજીને ઘેર;

માતા જસોદા જુલાવે પુત્ર પારણે.

હરિનાં મુખડાં ઉપર વાર કોટિક ચંદ્રમા,
પંકજલોચન મુદર વિશાળ કપોળ;
દીપકજ્યોતિ સરખી દીપે સુંદર નાસિકા,
કામળ અધર અરણ્ય છે રડા રાતા જોળ; માતા૦

મેઘસ્થાન દાન્તિ બ્રહ્મડી છે વાંકડી,
ખીટજીયાળા ભાગ ઉપર જુમે કુશ;
હસતાં દંતુડી દીમે બેડ દીરાદણી,
લેતાં લાજે કાટી મદન મોહનવેશ; માતા૦

સિંહનખ જડેલું સુવર્ણ શોભે સાંગલું,
નાચુક આબલુ સધળાં કંચન મોતીદાર;
ચરણ અંગુડો ધાવે હરજી બે હાથે ઝલી,
કાઈ બોલાવે તો કરે દિલકિલાકાર; માતા૦

લાલ લલાટે કીધો કુંકુમ કેરો ચાંદલો,
શોભે જડિત જાણે મરકતમણિની માળ;
જનની જુગતે આંજો અણિયાળી બેઠાંખડી.
સુંદર દાજળ કેડે ટપકું કીધું ગાલ; માતા૦

સરવે સોનાતું જડિત મણિમય પારણું,
જુલાવે રમ જુમ વાજે ધુધરીનો ધમકાર;
માતા વિધ વિધ વચને હરિગુણ ગાયે હાલડાં,
બેમે કુમતીઆળી રેશમદોરી સાર; માતા૦

હંસ કારંડ ને કોકિલ પોપટ પારણે,
બપેચા ચક્રાર ને કાંઈ સારસ મેના મેર;

રમકડાં મૂક્યાં રમવાને મોહનલાલને,
 ધમધમ છુવરા વગડે નંદકિશોર; માતા૦
 મારા કહાનાની સમાણી કન્યા લાવશું,
 મારા લાલને પરણાવીશ મોટ ઘેર;
 મારો જાયો વરરાજ થઈ ઘોડે બેસશે,
 મારો કહાનો કરશે સદાય લીલાલહેર; માતા૦
 મારો લાડકવાયો સખામાં રમવા જશે,
 સારી મુખલડી હું આપીશ હરીને હાથ;
 જમવા વેળા રમઝુમ કરતો ઘેર આવશે,
 હુંતો ધામને બેટાડીશ હૃદય સાથ; માતા૦
 જેનો રોય ઇંકર સરખા પાર પામે નહો,
 નેતિ નેતિ કહે છે નિગમ વારવાર;
 તેને નંદરાણી હુલસાવી ગાયે હાલરાં,
 નથી નથી એનાં બાગ્ય તણે કાંઈ પાર; માતા૦
 વજવાસી સૌ સરવેથી સુભાગી ધણાં,
 તેથી નંદજસોદા કેડે બાગ્ય વિશેષ;
 તે સરવેથી ગોપીજનનું બાગ્ય અતિ ધણું,
 જેની દરે પરીક્ષા ખલા સિવ ને રોષ; માતા૦
 ધન્ય ધન્ય વજવાસી ગોપીજન નંદજસોમતી,
 ધન્ય ધન્ય જંદાવન, હરિ કેરો બ્યાં છે વાસ;
 સદા જીગલકિશોરે ત્યાં લીલા કરી,
 સદા જાલિહારી જાય છે દયારામ દાસ; માતા૦

૨૭-યોગ્યાયોગ્ય વિચાર.

૫૬.

જે કાંઈ પ્રેમઅશ અવતરે, પ્રેમરસ તેના ઉરમાં દરે-ટેક.
 સિંહણ કેઈ દૂધ હોય તે સિંહણમુતને જરે,
 કનકપાત્ર પાપે સહુ ધાતુ ફાડીને નીસરે-પ્રેમરમઃ
 મકરખોરનું સાકર જીવન, ખરના પ્રાણજ હરે,
 ક્ષાર-સિંધુનું માછલું જ્યમ મીઠા જળમાં મરે-પ્રેમરમઃ
 સોમવેલી રસપાન શુદ્ધ જે બ્રાહ્મણ હોય તે કરે.
 વગગવંશીને વખત કરાવે, વેદવાણી ઉચરે-પ્રેમરમઃ
 ઉત્તમ વસ્તુ અધિકાર વિના મળે, તદપિ અર્થ ના સરે;
 મત્સ્યભોગી જમશે સુકતાફળ, દેખી ચંચુ ના ભરે-પ્રેમરમઃ
 એમ કાંઈ સાધને પ્રેમ વિના પુરુષોત્તમ પુંક ન રે;
 દયાપ્રીતમ શ્રીગોવરધનધર પ્રેમભક્તિએ વરે-પ્રેમરસઃ

૨૮-મીરાં ચરિત્ર.

મીરાં મન મોહનથું માન્યું;

વરીઆ વરીઆં શ્રીગિરધરલાલ જાણે જગ નથી. કાંઈ છાનું—ટેક.
 જેમલ રાડોડની દીકરીરે, સુણે મીડતા એનું ધામ;
 રૂપગુણ કાંઈ સમોવડ નહીં, રૂઢું ધર્યું મીરાંબાઈ નામ. મી:
 જ્નેદીએ વાંચી જનમોતરીરે, તેમાં લખ્યું નીકળ્યું એહ;
 વરશે વિશ્વંભરનાથનેરે, કરશે નંદકુંવરજીનું તેહ. મી:
 ઉવેતપુરને રાણે રાણ્યોરે, તે સાથે કરી છે સગાઈ;
 પરણાવીને વળાવ્યાં સાસરે, કંઈ લૌકિક રીતે મીરાંબાઈ. મી:

દેવીને દેવા વધામણારે, ચાલ્યાં વરકન્યા- સહુ જન;
 રાણે પારવતીજ પુજ્યારે, મીરાંનું તો મોહનમાં મન. મીરાં.
 સાસુ-કહે સૌભાગ્ય વધેરે-વહુ, નમો શક્તિને પાય;
 મીરાં-કહે મસ્તક-મારે નહીં નમે, વિના શ્રીગિરિવરધરરાય. મીરાં.
 સાસુ કહેરે સામી બોલી આજ્યા મારે, નથી એ વહુનું કામ;
 પુત્રને કહું એહને રાખો પરી, એક ન્યારું રચાવો એનું ધામ. મીરાં.
 એહું-સુણીને 'મીરાં મમ' થયારે, બહું થયું ભાંગ્યો જાનજા;
 સાધુની મંગે દિન રેણુ નિર્ગમયું, સુખે સેવીયું ગાઈયું ગોપાળ. મીરાં.
 નંદનંદન સાથે ન્યારાં રણારે મીરાં, હરિજન આવે થણા ઘેર;
 નિત્ય ભજન કથા કીરતન ઓચ્છવ, હરિને લડાવે કરે લહેર. મીરાં.
 નણુંદ આવી-મીરાંબાઈની પાસે, ભાભી આશો માંડ્યો ઉતપાત;
 સાસરે રાણાજીનું કુળ લગ્નવ્યું વહુ, મહીએર લગ્નજ્યાં માતતાન. મીરાં.
 અંબર આબણુ પહેરો' અનુપમ, સન્ને સુંદર રણુમાર;
 મહેસે' પધારો રાણાજીતણેરે, રમી રીઝવી લ્યો ભરથાર. મીરાં.
 છાપાંતિલક આ શી તુલસીની માળા, નાચો ખુદો વેરાગીને વેશ;
 સંગ-મુકી ઘો સાધુ સંતનેરે, રાણાજી તો કરે મુણી ક્ષેશ. મીરાં.
 મીરાં કહે રે' બાઈ-ક્ષેશ દગવાનો, એકજ છે ઉપાય;
 દહેજો રાણાજીને સાધુને સેવે પ્રેમે, નૃત્ય કરીને હરિ ગાય. મીરાં.
 વળી 'સોનું રૂપું પહેરે શું મુધધીરે, કહાડી નાખો ડાકડમાળ;
 છાપાંતિલક ધરી સાધુઓમાં બેસો, આ લો પહેરો તુલસીની માળ. મીરાં.
 તમો પશુ જાઓ શીદ સાસરેરે બાઈ, વૃથા વડાજો જાને દેહ;
 મનગમતા મોહનવર સાથે તમો, સર્વ તજીને કરો સ્નેહ. મીરાં.
 કહેજો-તમારી માતનેરે, વૃદ્ધ થયાં ગોવિંદ ગુણ ગાયે;
 હરિવિના કાઢી દેવ સેવસો તોયે, જનમ મરણુ નહીં જાયે. મીરાં.
 મુણી એમ-જીવકની ખીજતીરે બાળા, આવી બંધવની પાસ;
 એબાઈભાભી કહેછે ધાઓ વેરાગી સહુ, મુકી ઘો રાજ અવાસ. મીરાં.

એવું સુણીને આવ્યો રોપ રાણાને, પ્રેર્યો સેવક મીરાંને અવાસ; મીરાં.
 લાવો ખખર છે શા રંગભારે, કાણ કાણ એકું એની પાસ. મીરાં.
 અનુચરે આવી એમ કહ્યું ને, નથી ત્રીજું માણસ આ વાર; મીરાં.
 રાણીજી સાથે કાઠ પુરપ ખીન્ને છે, ધરમાં થઈ રહી છે ધંધીદાર. મીરાં.
 સુણતામાં રાણો થયો રાતડારે, ખેંચી ખડગ ધાયો છે તેણીવાર; મીરાં.
 પેદા મીરાંને મહેલે એકસોરે, કાઠ આવે ના ધાઈ દીધાં દાર. મીરાં.
 આવી જોયું તો મીરાં એકલીરે, પ્રભુએ તેને ના દીધું દરશન; મીરાં.
 પૂછ્યું મીરાંને પેત્રો પુરુષ ક્યાં છે, તારે લાગ્યું જોયું લગન. મીરાં.
 ક્યાં છે પૂછો શું રાણા રોપભારે, તે તો સધળે વસે છે બરપૂર; મીરાં.
 ધ્યાનમાં જુવે જોગી પ્રેમી પ્રત્યક્ષ દેખે, રહે છે કુલ્લધકી દૂર. મીરાં.
 કાઠી નાંખેજી આ કક્ષેશ કપટ સર્વે, નિર્મળ કરો મન; મીરાં.
 પ્રેમભક્તિએ પરબ્રહ્મ બન્ને તો, તમને થાય તેનાં દર્શન. મીરાં.
 એવું સુણીને આગ લાગી ધણીરે, પશુ બાવ ના આવ્યોરે ભૂપ; મીરાં.
 કોધ કરીને રાત્ર વાવરે એવે, દીકાં મીરાંનાં બે રૂપ. મીરાં.
 તોએ મુરખ સમજ્યો નહીં રે, મન સાથે ન દીધો વિચાર; મીરાં.
 ખીજું ખડગ એણે ખેંચીયું રે, તારે હરિએ દેખાડી મીરાં ચાર. મીરાં.
 છામો પડ્યો પાછો ફોરે, રાણો આવ્યો મોતને ઘેર; મીરાં.
 વિપતો પ્યાસો મોહલ્યો ખીજે, કહાવ્યું રાણાએ આણી ઝેર. મીરાં.
 લીધો મીરાંએ મન મન થઈનેરે, પ્રભુને દેખાડી કર્મું વિરપાન; મીરાં.
 અમૃત સરીખું થઈ ગયું રે, એને સમર્થ ધણી ભગવાન. મીરાં.
 મીરાંબાઈ આવ્યાં જંદાવનમાં રે, પ્રેમે નીરખ્યા શ્રી વ્રજરાય; મીરાં.
 શ્રી જમુના પયપાન કર્યું ને કરી, જીવા ગોંસાઈને શિક્ષાય. મીરાં.
 હરિજન જાણી મીરાં મળવાનું કહાવ્યું, તેણે કા'વ્યું ના જોઈ સ્ત્રીનું મુખ; મીરાં.
 મીરાં કહે સાચું થયું સવાચું મુજને, પરપુરુષ જોએથી દુઃખ. મીરાં.
 આજ લગી હું એમ જાણતી ને, વ્રજમાં કૃષ્ણ પુરુષ છે એક; મીરાં.
 જંદાવન વસી હજી પુરુષ રહ્યા છો, તેમાં ધન્ય તમારો વિવેક. મીરાં.

એવું શુણીને શાન પામીઆરે, જીવા ગોંસાઈ મળ્યા છે સામા ધાઈ; મીરાં.
 હજી મળીને હરિની વાત કરીને આપ્યાં, મેવાડદેવ મીરાંખાઈ. મીરાં.
 કરી તૈયારી ચાલ્યાં દારિકાં રે, પ્રેમે નીરખ્યા શ્રીરણુછોડ; મીરાં.
 વાસ પુરીને પ્રભુની પાસે રહ્યાં સદા, પહેંચ્યા છે મનના કોડ. મીરાં.
 પાછળ પસ્તાવો રાણાને થયોરે, ગયું ઉતરી મનનું ઝેર; મીરાં.
 મુખે માગે તે આપું તેને જે કોઈ, હાવે મનાવી મીરાં ઘેર. મીરાં.
 ઉપરા ઉપરી તેડાં મોકલ્યાં રે, આવીને લાગ્યા સહુ પાપ; મીરાં.
 માછ પધારો મેવાડમાં વેહેલાં, રાણાજી તો અજ ન ખાય. મીરાં.
 જહાંરેલગી તમે રહેશે દારિકોરે, ત્યાંલગી કરું અપવાસ; મીરાં.
 આશ્રહ દેખી મીરાં વિદાય માંગવાને, આપ્યાં શ્રીપ્રભુજીની પાસ. મીરાં.
 હરિએ હકીક્ત સાંભળાનેરે, હસી ચાંપી હૃદયા સાથ; મીરાં.
 શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપમાં સમાઈ ગયોરે મીરાં, જે જે શ્રીદારકાંનાથ. મીરાં.
 ચરિત્ર એ મીરાંખાઈનુરે જે કો, શીખે સાંભળે ને ગાય; મીરાં.
 પ્રેમભક્તિ તેને મળે ને તૂટે, દયાનો પ્રીતમ વજરાય. મીરાં.

કાળિદાસ!

૨૬—ધ્રુવાખ્યાન.

ચંદ્રાવળા.

શ્રીગુરુ ગોવિંદને વરણુવું, પ્રેમશું લાણું પાપ;
 આરાધું અવિનાશી એવા, આદિ નિરંજન રાપ;
 આદિ નિરંજન અકળ સ્વરૂપ, રામે લીધાં રમવા રૂપ;
 સદિ નિપાવા થઈ મનસાપ, સુખટ થઈ પોઠ્યા જળમાં. જેજે

હરિ જળમાં પોટયા સહિ, શેષ નાગ ઉપર તે જાય;
 નારાયણના નાભિકમળથી, અહ્તા પ્રગટજ થાય;
 અહ્તાના સ્વાયંભૂ તન, તેના પાંચે પુત્ર પાવન;
 ત્રણ કન્યા એ પુત્ર વિખ્યાત, પ્રિયવ્રત ને ઉત્તાનપાદ. જોજો.
 ઉત્તાનપાદ નર નીપતો, રાજા ધરમનિધાન;
 અનુપમ એ સુંદરી તેનાં, સુરતિ સુમતિ નામ;
 સુરતિ ઉપર નહિરે માન, દ્રુવજી તેના એક સંતાન;
 સુમતિ ઉપર છે ધણું હેત, તેનો કુંવર ઉત્તમ એક. જોજો.
 ઉત્તમ ઉછંગે બેસાર્યો રાયે, સભામાંહિ એકવાર;
 લાડ લડાવે પ્રેમયું રાણી, હૈડે હરખ અપાર;
 હરખ ન માયે હૈડામાંય, દ્રુવજી રમતા આવ્યા ત્યાંય;
 ઉછંગ બેસવા કીધાં મન, અપરમા કહે કહણુ વચન. જોજો.

સુમતિ-અપર મા એમ બોલ્યાં ભુંડા, એ સુખ તુજને ક્યાંથી;
 અભાગણીના પેટતણા તું, જાને અકરમી ઇહાંથી;
 ઇહાંથી જઈ વનમાં તપ માંડ, હરિ ભજને કાયા છાંડ;
 ફરી જનમ લે મારે સરીર, તો તને રાજ અપાર્વીશ વીર. જોજો.
 વચન વનિતાનાં સાંભળી, ઉત્તર્યો મોંતો રંગ;
 સભા તે સધળી દેખતાં, દ્રુવજી થયા મન ભંગ;
 મનભંગ થઈ નાંખ્યો નિઃશ્વાસ, રોતા આવ્યા માતની પાસ;
 માયે ચાંપ્યા હૃદયાસાથ, કહે કુંવર કોણે દુબળ્યા આજ. જોજો.

દ્રુવ-આજ સભામાં માવડી બેઠો, ઉત્તમ રાયને બોલો;
 ઉછંગ બેસવા હું ગયો ત્યારે, અપર મા એમ બોલો;
 અપર કહે અભાગણી કેરા, સુખ વાંછો તો વન-જાઓ સવેરા;
 ફરી જનમ લે મારે સરીર, તો તને રાજ અપારીશ વીર. જોજો.

મુરતિ-વળતી માતા ઉચરે કુંવર, હૈડે ન ધરીએ દુઃખ;
 પુરણુ પુન્ય કીધાં હશે ત્યારે, તે ભોગવેછે સુખ;

સુખ આપણને ક્યાંથી વહાલા, નિયમ ધર્મ કરા નથી પાળ્યા;
 નથી સંતોષ્યા જોગી જતી, તપ તીરથ ત્રત કીધાં નથી. જોજો.
 નથી સંતોષ્યા સાધુને, નથી આપ્યાં વિપ્રને દાન;
 એાછાં કરમ જ્યાં આપણાં, ત્યાં ક્યાંથી રાચનાં માન;
 માન ભોગને ઉત્તમ નિત્ય, દત્ત વિના ક્યમ પામીએ વિત્ત;
 જો હોય ઇંદ્રાસનનો ખપ, તો કુંવર જઈ માંડો તપ. જોજો.
 તપ માંડ્યો અહ્માજીએ ત્યારે, પામ્યા પદ્માસન;
 સેવા કીધી મનભાવતી ત્યારે, પ્રગટ્યા નારદ મૂત;
 મુનિએ માંડ્યો મોટો જગ, તપ તીરથ ત્રત ચયાં સુભાગ;
 જો કરીએ શ્રીહરિ પ્રસન્ન, તો અભાગીઆં ટળીએ તંન. જોજો.

ધ્રુવ-તને અભાગણિ હું ટાળું મા, ધુરે તમારો તંન.
 વનમાં જઈ વેગે કરીને, સુખ સંભારું નહિ અન્ય;
 સુખ સંભારે સાલે જોહ, વિશ્વંભરે પરડીએ દેહ;
 હરિ મળે તો તાપ એલાય, નહિતર પ્રાણ તજું વનમાંય. જોજો.

સુરતિ-માતાને આંધુ આવીઆં-ને, અંતર ઉપની દાઝ;
 રાગએ મને પરહરી કુંવર, તુંએ કરે તાજ;
 તુજ વિના હું રહીશ કેમ, ટોળાં વધુડી મૂગલી જોમ;
 જળ વિના જેવી માછલી, મારા પ્રાણ જશે ટળવળી. જોજો.

ધ્રુવ-ટળવળ મા રે માવડી તું હવે, દુઃખનો આવ્યો અંત;
 ખીજ રોપાવીશ સુખનું તેને, કળ લાગશે અનંત;
 અનંત કરણા કરશે હરિ, આપણી આશા પૂરશે ખરી;
 એછે સાચે અનાથનો નાથ, તેને ભજવા જાઉં માત. જોજો.

સુરતિ-વળી માતા એમ ઉચરે કુંવર, પાંચ વર્ષનો તંન;
 ખીજું બાળક એકે નથી, કેમ હું વાળું મન;
 કેમ મોકલું વનની વટિ, કહેતાં મારાં હૈડાં કોટે;
 આંખની આગળ રહોરે બાળ, ઘેર બેઠા જાણે ગોપાળ. જોજો.

ધ્રુવ-દેશ ગોપાળ ન પામીએ, મનમાં મોહ ઉપજે માય;
ખાતાં પીતાં પહેરતાં માતા, કેમ દમાશે કાય;
કાયા દમતાં સરશે કાળ, તપ કરતાં મળશે મહારાજ;
વનમાં જઈ વહેલો આવીશ, માતા દો મુજને આશીય. જોજો.

સુરતિ-આશિય દે છે માવડી સુતને, હજો કુશળ કલ્યાણ;
મન્ત્રકે રક્ષા માતની-કંઠે, કૃષ્ણની રક્ષા જાણ;
કંઠે કરજો કૃષ્ણ રક્ષણ, ઉરની આગળ નારાયણ;
કડી કેશવ પુરપોત્તમ પામ, એવી આશિય દે છે માય. જોજો.
માને આંસુ આવ્યા ત્યારે, થંભીને રાખ્યાં નીર;
મારી છબે કેમ કહું વળી, વનમાં વિચરો વીર;
વીર વચન કોનાં નવ ધરશે, તપ કરતાં માયા નવ ધરશે;
તપથી તમને મળશે હરિ, વીરા વેગે પધારજો દરી. જોજો.

કવિ-દેરા ફરીએ, માનનેરે, ફરીને લાગ્યો ચર્ચુ;
આરા માંગીને સંચર્યો, વંદીને શુભ શુકન;
શુકને મળી સવત્સી ગાય, સુવાસિણી એકું ભરી જામ;
વરકન્યા પરણીને વળ્યાં, વેદ બહુતા વિપ્રજા મળ્યા. જોજો.
મળ્યાં શુકન સડિ હર્ષનાં, ધ્રુવજી નીકળ્યા નગર બહાર;
આગળ જતાં ધ્રુવજીનેરે, મળ્યાં બ્રહ્મકુમાર;
બ્રહ્મકુંવર ભગવાનને આહતા, હરિગુણ ગાતા વેણુ સુવાતા;
કરજોડી કહેછે ઝૂપતન, કામા કરો તંમે નારદ મુન્ય. જોજો.

નારદ-નારદ કહે શીદ જાઓહો, શું છે તમારે કામ;
કોણ તમારો માતપિતા, શું છે તમારે નામ;

ધ્રુવ-મારું નામ છે ધ્રુવ નિર્ધાર, મારા પિતાને એ છે નાર;
રાવ રાણા બેઠા સડિ રંગ, ઉત્તમને તેડ્યો ઉજંગ. જોજો.
ઉજંગે બેસ્યા હું ગયો મારી, ખાંત હયાંની ખોલી;
દિગ્ધે મુજને દીડો ત્યારે, અપર મા એમ ખોલી;

અપર કહે અભાગણીકેરા, જો સુખ વાંછો વનજાઓ વેલા;
ફરી જનમ લે મારે પેટ, તો તને રાજ અપાવીશ નેટ. જોજો.

નેટ નારદ કેમ ભોગવું, એનું આપ્યું ધન;
સભા સધળી દેખતાં, મને કહ્યાં કહ્યું વચન;
કહ્યું વચન તે કેમ વિસરે, લોઢા સમ હોય તો નીસરે;

ખડ્ગતણો તો સહીએ ધાય, પણ એ બોલ સઘા નવ જાય. જોજો.

નારદ-જારે ઘેલા અત્યારથી, તે તું એવડો શો ધરે કાળ;

માન કુમાન શું તારે, તું તો પાંચ વર્ષતું બાળ;

બાળકને મા ધરવા બોલ, ખાઓ પીઓ ને કરો કસ્તોલ;

અપર માનાં એવાં હેત, વિસારીને વાળો ચેત. જોજો.

ધ્રુવ-ચિત્ત તે કઈપેર વાળાએ મને, બોલાવ્યો નહીં બાપ;

કશાપમાં લેખ્યો નહિ હૂને, ઉકળુંધું તે તાપ;

નારદ-તાપ કુંવર નહીં આણીએ રતી, સુખદુઃખતું કાઈસરીગત નથી;

હરિએ નિર્મ્યું તેમજ હોય, કર્યા કરમ હોડવે નહિ કોય. જોજો.

કો કાળે વહિ હાણુ છે તેનો, ન ધરો હર્ષ ને શોક;

અણચિંતવું જો આવી મળે, તેનો ધર સંતોય;

સંતોષી કુંવર ઘેર પધારો, અપર માના બોલ વિસારો;

આવ કુંવર તારા બાપને કહું, રાજ અપાવું ને માને સહુ. જોજો.

ધ્રુવ-સભામાં શું દેખાડાએ, સૌકોમાં વળી નાક;

સભામાં ત્યારે શોભશું, મન પૂરશે અભિલાખ;

લાખ લાખેણો કરશે હરિ, ત્યારે મંદિર આવીશ શરી;

તપ કરતાં જો હરિ નહિ મળે, તો મુજ પ્રાણુ તજીશ બહુબળે. જોજો.

નારદ-બળ કીધે હરિ નહિ મળે, માનો મારું વચન;

જન્મધકી જોગી દેહ દમે, સ્વપ્ને નહિ દ્વેશન;

દર્શન તમને કેમ આપશે, વન જઈને વીમાસણ થશે;

વાઘ વર વનમાં બહુ હશે, તે દેખીને તન મુજશે. જોજો.

જાશે ચિત્ત સંસારમાં, ત્યારે સાંબરશે રંગભોગ;

ભૂખ તરસ વ્યારે લાગશે, ત્યારે કુંવર મૂક્યો જોગ;

ધ્રુવ-જોગ ઋષિ નહિ મૂકે સ્વામ, મન ઇદ્રિયો રાખીશ દામ;

મેરુ ચણે પણ હું ચણું નહીં, ઋષિજી તમ પરનાપે સહી.

જોજો.

નારદ-ઋષિ કહે તું નીસર્યો ત્યારે, જાને મધુવનમાંય;

જમુનાજીમાં નાહીને તું, તપ આદરજો ત્યાંય;

ત્યાં વંદી કરજો અધ્યાસન, જગ પત્ર ને કૃષ્ણ પ્રાસન;

વળી તું ભજજો હરિતું નામ, સ્વરૂપ સમરજો શ્રીધનસ્વામ.

જોજો.

શ્યામને શીથ મુગટ છે-કાને, કુંડળ મકરાકાર;

કોટે કૌસ્તુભ દરિએખત્રા, પાંચે નેપુર ઝણકાર;

પાપ પદ્મ લાંબ ચક્ર ને ગદા, એવું સ્વરૂપ સમરજો સદા;

કાનમાં અક્ષર-કંદુર્ધું જોહ, હાથ અક્ષર બાણજો તેહ;

જોજો.

એ કરતાં ખટ માસમાં જીવને, મળશે વૈકુંઠનાથ;

કવિ-આશિર્વાદ દેઈ દામને, મસ્તક મૂક્યો હાથ;

હાથ જોડી ધ્રુવ લાગ્યો ચરણ, આશા માંગી વિચર્યો અરણ;

એહ કથા રહી એણે દામ, ઋષિ પધાર્યા રાયને ગામ.

જોજો.

મુનિ આઘ્યા મહારાજને જોવા, રાયતાણુ સુખ મન;

માન દીધાં અહાપુત્રને, વળી આપ્યાં આસન;

આપ્યાં આસન એહા ઋષિ, આશા ઉત્તમતાતને વસી;

રાજા-આ શારે ઋષિસુખનાં રાજ, ધ્રુવ વિના ચિંતા અતિ આર્જ.

જોજો.

આજ સખામાં ઋષિજી મારે, ઉત્તમ જોળાંમાંય;

ધ્રુવજી હોય તો આજ વધે બહુ, ઉછંગની શોભાય;

ઉછંગે બેસવા ધ્રુવજી આ-ચો, તેને તો મેં નવ જોક્ષાચો;

સ્ત્રીને વસંતે વિસર્જ્ય બાળ, અપર માથે દીધી ગાળ.

જોજો.

ઋષિ એ વચને નિસરીઓરે, વીરો ગયો છે વન;

વનમાં વાઘ વર હશે તેને, દેખી ધ્રુવજી તન;

તન ધ્રુવશે રે તડકે ટાઢે, મંદિરમાં મહાલતો લાડે;
વાયુ વટ્ટિ કેમ સહેશે કુમાર, એની કાયા કેમજા સાર. નેને.
કેમજા પટકુળ પહેરતો, કેમ જોડશે મૃગચર્મ તેહ;
મસ્તક બાંધતો મોળાઈ, કેમ જટા રાખશે એહ;
એહ આનંદે હરતો શરતો, ઘોડાની અસ્વારી કરતો;

દાંડામાં કેમ સૂશે બાળ, એની રાખા અહીં છે સાર. નેને.
સારા અન્ન આરોગતો તે, ફળપત્રો કેમ ખાશે;
પાણી પીતો પળે પળે તે, જળવિષ્ણુ કેમ રહેવાશે ?
તેની વતી રહેવાશે કેમ ? તેહ વિના હું દાર્યું એમ;
સુધ વિનાનો થયો શરીર, વિસરતો નથી તેહ જ વીર. નેને.*

વળા વીરો અહોઆ આવતો, રમતો રંગ અપાર;
બૂખ તરસ બ્યારે લાગતી, સુખડી માગતો સાર;
સારી સુખડી સુંદર મેવો, કાહું કાહું બોલતો એવો;
તેણે અમને કીધાં તાજ, પુત્ર વિના શું કરવું રાજ. નેને.

શું કરીએ વડી સાહેબી, ચિત્ત કરવું નથી કોઈ હામ;
શું કરીએ આ રાજ અને શું, કરીએ ધન ને ધામ;
ધન ગયું અમારે આજ, પુત્ર વિના ચૈ મુનો સાજ;
પુત્ર વિના હું દુર્બળ દુઃખી, મારા પ્રાણુ જશેરે ઋખી. નેને.

૨૬-ઋષિ કહે તમે આ રૂઓ, મને મળ્યો હતો તે બાળ;
આશિર્વાદ દેઈ મોકલ્યો, ભજવા શ્રી ગોપાળ;
ગોપાળ ભજશે દિવસ યોડે, કુંવર ઘેર પધારશે કોડે;
માંડો રાજ ને છાંડો દુઃખ, એવું કહીને વળાઆ ઋષ. નેને.

વિ-ઋષિને ચરણે લાગીને ધ્રુવ, વિચર્યો વનમોઝાર;
મધુવન પોંચ્યો પ્રેમથી કીધો, ત્યાં જઈ મન વિચાર;
ત્યાં જઈ માસ કોંધા ઉપવાસ, બીજો માસે કળકંદ પ્રાસ;
ત્રીજો માસ છૂટું દિન એમ, ચોથે માસે જળના નેમ. નેને.

તેમ ધરીને નેહથકી બને, ઇશ્વર અશરણુસરણુ;
પાંચમે પ્રાણુ જ રૂંધીઆ ધ્રુવછ, હોમા રહ્યા એક ચરણુ;

ચરણુ ચતુરણુજે ચિત્તમાં ધર્યાં, હાદસ અક્ષર મનમાં બડ્યા;
એમ કરતાં વીત્યા ખટ માસ, હૃદયામાં ઓળખ્યા અવિનાશ. જોજો.

અવિનાશીને ઓળખીઆરે, એમ હોમો રાજનન;
પૃથ્વી લાગી ડોલવા ત્યારે, ડોલ્યું ઇંદ્રાસન;

ઇંદ્ર અમર સૌ એકદા થયા, વેગે કરી વૈકુંઠે ગયા;
જઈ કેશવને લાગ્યા પાપ, મધુવનમાં કોઈ કપટે કાપ. જોજો.

દેવતા-કાયા કરી વરા રાખવી એ, ઇંદ્રી મન અચેત;

અચરત એ તો અતિ ધણું એમ, બોલ્યા અમર ધરી હેત;

અમર કહે અમને ખીક લાગી, રખે લીએ ઇંદ્રાસન માગી;

વિષ્ણુ-વિષ્ણુ કહે સાંબજ સુરપતિ, રાજઓગ એ છંછતો નથી. જોજો.

નથી છંછતો સંખતિને કે, નથી છંછતો સુખ તેહ;

ચરણુ ધર્યાં ચિત્તે મારાં ધણું, અળગો ન મુજથી એહ;

મુજથી અળગો નહિ એહ, એણે હમી છે પૂરણુ દેહ;

સદા સ્મરણુ રાખે એ મારું, કહોની એને કેમ વિસારું. જોજો.

વિસાર્યો વિસરે નહિ એને, આપીશ અવિચળ અર્થ;

નામ નહોં લે તમતણું, કાંઈ બિહો છો વ્યર્થ;

કવિ-ઈંદ્રિયથી આસવાસના કરી, સુરધાનક મોહલીઆ ફરી;

ગરૂડે સુડી ચાલ્યા શ્રીહરી, વનમાં આબ્યા વેગે કરી. જોજો.

કર્યો નાદ બ્યારે શખતો ત્યારે, ધ્યાનમાંથી ધ્રુવ જાગ્યા;

તેમ બરી નિહાળીનેરે, પ્રેમશું પામે લાગ્યા;

પ્રેમે કરી પરણ્યામ્યા નાથ, હરિએ મેલ્યો મસ્તક હાથ;

નિર્મલ વાણી હવી પ્રકાશ, સ્તુતિ કરે કરજોડી દાસ. જોજો.

ધ્રુવ-દાસ દયાગને વિનવું તમો, સર્વ જગતના ભૂપ;

અકળ તમારી ગતિ છે ન્યારી, અકળ તમારું સ્વરૂપ;

સ્વરૂપ નામ તમારું જેહ, ગણતાં પાર ન પામું તેહ;
 સધળી વાતે હો તમે સ્વામ, પ્રાણી માત્ર કરે પ્રણામ. જેજે.
 પરણામી પરમાત્મા શ્રીહરિ, સારંગપાણી હોય;
 અદ્ભુત શક્તિ આપની તારો, પાર ન જાણે કોય;
 પાર ન જાણે કોય હગાર, હું કેમ પામીશ તારો પાર;
 એવું સુણી હરખ્યા નરહર, કુંવર. કંઈએક મામ તું વર. જેજે.
 પ્રર કેમ માયું વિદૂલા હું તો, કરીશ તમારી સેવા;
 વિષયભોગ સંસાર છો એ તો, સુપનાનાં સુખ જેવા;
 સુપના જેવી કાચી કાયા, સંસારની ધરવી શી માયા;
 માયામાં ન મને મોકલો, વાહીને ન કરો વેગલો. જેજે.

ચિપ્પુ વેગલો વીરા ક્ષણું ન કરું વળી, તું વડેલો આવીશ;
 જે ફળ ફલ્લભ દેવને મળવું, તે ફળ તું પામીશ;
 તે ફળ તુજને આપું આજ, સંસારમાં તારી ન રહે લાજ;
 લોક કહે રઝળીને મુખો, સ્વજનોમાંથી પડ્યો જુજવો. જેજે.
 પડ્યો સ્વજનથી જુજવો ત્યારે, મુરતિને દુઃખ ધાય;
 ઘેર જાતે વીરા તું તારી, વાટ જુવેછે માય;
 માને બાપતણાં દુઃખ કાપો, છઠ્ઠાંથિ જૈને સૌને સુખ આપો;
 મારી આજાં પાળજ અજ, છત્રિશ હગાર વર્ષ ભોગવરાજ. જેજે.
 રાજ ભોગવી તું આવજે, તને મોકલીશ એક વિમાન;
 તેમાં બેસી તું આવજે તારું, થશે જગતમાં જાણું;
 જાણુ જગતમાં થાશે રાય, તેણે વધશે તુજ મહિમાય;

કવિ-આપી વચન વચ્ચા ગોપાળ, જમુનાહમાં નાચું જાળ. જેજે.
 બાળકને મારગમાં જાતો, ઉપચો મન વિચાર;
 જે ફળ ફલ્લભ દેવ ગણે તે, મને મળ્યા મોરાર;
 મળ્યા મોરાર પણ હું નહિ જાણ્યો, હરિ તજને માયા લાગ્યો;
 આગળ નકવિજી કહેતા એમ, તમને ત્રીકમ મળશે કેમ. જેજે.

નેમ્ ધરીને નેહથકી બજે, ઈશ્વર અશરણશરણુ;
પાંચમે પ્રાણુ જ રૂંધીઆ મુવજી, હિમા રલા એક ચરણુ;
ચરણુ ચતુરબુજે ચિત્તમાં ધર્મા, દાદશ અક્ષર મનમાં બધ્યા;

જેજે.

એમ કરતાં વીત્યા ખટ માસ, હૃદયામાં ઓળખ્યા અવિનાશ.
અવિનાશીને ઓળખીઆરે, એમ હિમો રાજન;
પૃથ્વી લાગી ડાલયા ત્યારે, ડાહ્યું ઇંદ્રાસન;
ઇંદ્ર અમર સૌ એકલા થયા, વેગે કરી વૈકુંઠે ગયા;

જેજે.

જઈ કેશવને લાગ્યા પાય, મધુવનમાં કોઈ કુટે કાય.
દેવતા કાયા કટી વચ રાખવી એ, ઇંદ્રી મન અચેત;
અચરત એ તો અતિ ઘણું એમ, બોલ્યા અમર ધરી હેત;
અમર કહે અમને બીક લાગી, રખે લીએ ઇંદ્રાસન માગી;

વિગ્ન-વિગ્ન કહે સાંભળ સુરપતિ, રાજબોગ એ ઈચ્છતો નથી.
નથી ઈચ્છતો સંપત્તિને કે, નથી ઈચ્છતો સુખ તેહ;
ચરણુ ધર્મા ચિત્તે મારાં ઘણું, અળગો ન મુજથી એહ;
મુજથી અળગો નહિ એહ, એણે દમી છે પૂરણુ દેહ;
સદા રમરણુ રાખે એ મારું, કહોની એને કેમ વિસારું.
વિસાર્યો વિસરે નહિ એને, આપીશ અવિચળ અર્થ;
નામ નહીં લે તમતણું, કાંચ બિહો છો વ્યર્થ;

જેજે.

જેજે.

કવિ-ઈંદ્રતણી આસવાસના કરી, સુરધાનક મોકલીઆ હરી;
ગરુડે સડી આલ્યા શ્રીહરી, વનમાં આલ્યા વેગે કરી.
કયો નાદ જ્યારે શંખનો ત્યારે, ધ્યાનમાંથી મુવ જાગ્યા;
નેત્ર બરી નિહાળાનેરે, પ્રેમશું પાપે લાગ્યા;
પ્રેમે કરી પરણ્યાના નાથ, હરિએ મેલ્યો મસ્તક હાથ;
નિર્મલ વાણી હવી પ્રકાશ, સ્તુતિ કરે કરગોડી દાસ.

જેજે.

જેજે.

મુવ-દાસ દયાળને વિનવું તમો, સર્વ જગતના ભૂષ;
અકળ તમારી ગતિ છે ન્યારી, અકળ તમારું સ્વરૂપ;

સ્વરૂપ નામ તમારું જેહ, ગણતાં પાર ન પામું તેહ;
 સધળી વાતે હો તમે શ્યામ, પ્રાણી માત્ર કરે પ્રજ્ઞામ. જેજે.
 પરણામી પરમાત્મા શ્રીહરિ, સારંગપાણી હોય;
 અદ્ભુત શક્તિ આપની તારો, પાર ન જાણે કોય;
 પાર ન જાણે કોય લગાર, હું કેમ પામીશ તારો પાર;
 એવું મુણી હરપ્રયા નરહર, કુંવર-કંઠએક માગ તું વર. જેજે.
 તર કેમ માયું વિદૂલા હું તો, કરીશ તમારી સેવા;
 વિષયભોગ સંસાર છે એ તો, સુપનાનાં સુખ જેવા;
 સુપના જેવી કાચી કાયા, સંસારની ધરવી થી માયા;
 માયામાં ન મને મોકલો, વાહીને ન કરો વેગજો. જેજે.
 વેગજો વીરા કાણું ન કરું વળી, તું વહેલો આવીસ;
 જે દુગ્ધ દુર્લભ દેવને મળવું, તે દુગ્ધ તું પામીશ;
 તે દુગ્ધ પુજને આપું આજ, સંસારમાં તારી ન રહે લાજ;
 લોક કહે રજ્જીને મુઝો, સ્વજનોમાંથી પડ્યો જુગવો. જેજે.
 પડ્યો સ્વજનથી જુગવો તારે, સુરતિને દુઃખ થાય;
 ઘેર જાને વીરા તું તારી, વાટ જુવેછે માય;
 માને બાપતણાં દુઃખ કાપો, કહાંધિ જીને સોને સુખ આપો;
 મારી આગાં પાળજ અન્ન, હંત્રિશ હનર વર્ષ ભોગવરાજ. જેજે.
 રાજ ભોગવી તું આવજો, તને મોકલીશ એક વિમાન;
 તેમાં બેસી તું આવજો તાર, ઘરો જગતમાં જાણું;
 જાણુ જગતમાં ધારો રાય, તેણે વધશે પુન મહિમાય;
 વિ-આપી વચન વચ્ચા ગોપાળ, જમુતાડમાં નાહું જન
 બાળકને મારગમાં જતાં, ઉપચો મન વિચાર;
 જે દુગ્ધ દુર્લભ દેવ ગણે તે, મને મન્ના મેસાર;
 મન્ના મેસાર પથુ હું નહિ દાવ્યો, હરિ તજને મન્ના દાવ્યો;
 આગળ પ્રાપ્તિ કરેતા એમ, તમને ગ્રીષ્મ મન્સરો કેમ.

મુજને ત્રીકમજી મળ્યા મેં તો, જનના દીધા દેહ;
 ફરી જઈશું સંસારમાં મને, હસશે ફરીજન લોક;
 લોક દહેશે એને જીવિ થોડી, રત્ન આપીને લાગ્યો કાડી;
 પણ એક જસ હું મોટો લાગ્યો, હરિનાં દર્શન કરીને આવ્યો.

જેજે.

લોકો-હરિ દર્શન કરીને આવ્યો, રાય તમારો તંન;
 રાજા-હું દુઃખીઆને શું હસોછોરે, તમે તે સર્વે જન;
 દુઃખીઆને હસવા સાચા, વને ગયા કેમ આવે પાછા;
 વને ગયાને થયા ખટ માસ, તે કુંવરનો શો વિશ્વાસ.

જેજે.

કવિ-હર વિશ્વાસ ન આવ્યો ત્યારે, આવ્યા નારદ મુન;
 નારદ-હરિ દર્શન કરીને આવ્યો, રાય તમારો તંન;
 રાય તમારો તન ધણું જીવો, એ કુળમાં પ્રગટયો છે દીવો;

જેજે.

કવિ-વચન સુણી રીઝવા નરપતિ, વળતી વધામણી આપી અતિ.
 વધામણીમાં આપ્યા રૂડા, ગયે એકાવળ હાર;
 રથે બેસિને સાંચરીઆ, ને સાથે મુત એ નાર;
 નારીને શિરે સુવરણ ઝારી, બેટ બધી લીધી છે ભારી;
 રાય રથેથી ઉતર્યા જ્યારે, પુત્રે પરણ્યામ્યા તે વારે.

જેજે.

ધ્રુવ-પ્રથમ પ્રણામ અપર માને, તેં બેટાડ્યા શ્રીપત્ય;
 સુમતિ વળતી માતા એમ બોલ્યાં તું, વાણી બોલ્યો સત્ય;
 વાણી બોલ્યો તે સત્ય કહી, આપણી આશા પૂરણ થઈ;
 સુરતિ-વીરા હું જોતી'તી વાટ, તેં મારો ટાળ્યો ઉચ્ચાટ.

જેજે.

કવિ-ઉચ્ચાટ મનનો ટાળ્યો કુંવર, તેડ્યો આનંદ બેર;
 હેતનાં આંસું આવ્યાં ત્યારે, દુધની આલી સેર;
 સેર ગાલી તે કુંવરે પીધી, માતાએ ધણી આશિષ દીધી;

સુરતિ-ધણું વર્ષ જીવેરે તંન, તમે કર્યા છે કુળ પાવન.
 પાવન કર્યા કુળ આપણાં, વંશે વધાર્યાં નામ;
 મહિમા વધાર્યો જગતમાં તે, તેં બજીને શ્રીરામ;

જેજે.

સ્વરૂપ નામ તમારું જેહ, ગણતાં પાર ન પામું તેહ;
 સધળી વાતે હો તમે સ્વામ, પ્રાણી માત્ર કરે પ્રણામ. જેજે.
 પરણામી પરમાત્મા શ્રીહરિ, સારંગપાણી હોય;
 અદ્ભુત સહિત આપની તારો, પાર ન જાણે કોય;
 પાર ન જાણે કોય લગાર, હું કેમ પામીશ તારો પાર;
 એવું સુણી હરખ્યા નરહર, કુંવર. કંઈએક માગ તું વર. જેજે.
 વર કેમ માગું વિદૂલા હું તો, કરીશ તમારી સેવા;
 વિપવભોગ સંસાર છે એ તો, સુપનાનાં સુખ જેવા;
 સુપના જેવી કાળી કાયા, સંસારની ધરતી શી માયા;
 માયામાં ન મને મોક્ષો, વાહીને ન કરો વેગજો. જેજે.

વિધુ વેગજો વીરા સૂણું ન કરું વગી, તું વડેશે આતીશ;
 જે દુગ દુર્લભ દેવને મળવું, તે દુગ તું પામીશ;
 તે દુગ પુનને આપું આજ, સંસારમાં તારી ન રહે લાજ;
 લોક કહે રઝગીને મુખો, સ્વજનોમાંથી પડયો જુજવો. જેજે.
 પડયો સ્વજનથી જુજવો ત્યારે, સુરતિને દુઃખ થાય;
 ઘેર જાને વીરા તું તારી, વાટ જુવેછે માય;
 માને પાપતણાં દુઃખ કાપો, દહાંધિ જીને સોને સુખ આપો;
 મારી આશાં પાજજ અજ, દત્રિશ હજાર વર્ષ ભોગવરાજ. જેજે.
 રાજ ભોગરી તું આવજે, તને મોક્ષવીશ એક વિમાન;
 તેમાં બેસી તું આવજે તારું, ઘરો જગતમાં જાણું;
 જાણુ જગતમાં યારો રાય, તેણે વધરો પુજ મહિમાય;

કવિ-આપી વચન વચ્ચા ગોપાગ, જમુનાકાંઠાં નાણું ગાગ. જે
 બાગકને મારગમાં જાતાં, ઉપચો મન વિચાર;
 જે દુગ દુર્લભ દેવ મળે તે, મને મળ્યા મોરાર;
 મળ્યા મોરાર પશુ હું મીઠા રાખ્યો, હરિ તરુને માયા કાઢ્યો;
 આગળ નાવિજી કહેતા એમ, તમને ત્રીકમ મજરો કેમ.

રાત્રી.

૩૦—રાધિકા સ્વપ્નામાં પરણ્યાં તે વિષે.

રાગ પરજ.

ઉગતે બહારે રાધાની માડી જાગી, એના ચિત્તમાં ચટકી લાગીરે,
આ શું રે કીધું.—૨૬.
કુંવરી મારે દુખના દરિયા આગ રેલ્યા, તેં કુળના મારગ મેલ્યારે; આ શું રે.
કુંવરી મારા કયા વેરીએ વેર સાંધ્યાં, તેં મોઢલ કાનાં બાંધ્યારે; આ શું રે.
કુંવરી તારો કેઈ નગરીમાં દાંત વહેયો, તેં ચૂડો કેતો પહેયોરે; આ શું રે.
કુંવરી તેં તો છવડો લીધો મારો જાણી, વરમાળા કેની ધાકીરે; આ શું રે.
કુંવરી તેં તો ઉપરણી કેની ઓઢી, તારે કીયા વરની બેઠીરે; આ શું રે.
કુંવરી તારો મોંડવડો કયાં રોખો, તારા વરને કાણે પોંખ્યોરે; આ શું રે.
કુંવરી ત્યાં તો કયા ગુરદેવ આજ્ઞા, ત્યાં કાણે વેદ બાણ્યારે; આ શું રે.
કુંવરી તમને કહેણે રંગ રમાડ્યાં, ત્યાં હંસાર કહેણે જમાડ્યારે; આ શું રે.
કુંવરી તેં તો કુળમાં લગાડી ખામી, તને મળ્યો રાજોનો સ્વામીરે; આ શું રે.

એટલે ત્યાં તો એલ્યાં છે રાધા વાત, તું સાંભળ મારી માતરે;
મેં બહુ સાદું કીધું.—૨૬.
માતારે મારી દુખના દરિયા નથી રેલ્યા, નથી કુળના મારગ મેલ્યારે; મેં બહુ.
માતા મારી શીશ તમારાં નથી વહેયાં, પાનેતર પ્રભુનાં પેપારે; મેં બહુ.
માતા મારી નથી વેરીએ વેર સાંધ્યાં, મોઢળ મોહનનાં જાંધ્યારે; મેં બહુ.
માતા મારી મયુરો નગરીમાં દાંત વહેયો, મેં ચૂડો અવિચળ પેપેરે; મેં બહુ.
માતા તારો છવડો લીધો નથી જાણી, વરમાળા ત્રિદૂલની ધાકીરે; મેં બહુ.
મેં તો હરણે ઉપરણી ઓઢી, મારે અખંડ વરની બેઠીરે; મેં બહુ.

માતા મારો માંડવડો વનમાં રાખ્યો, ઉમાએ વરને પોંખ્યોરે; મેં બહુ.
 માતા ત્યાં તો તેત્રીસ કોડ દેવ આવ્યા, બ્રહ્માએ વેદ બજાવ્યારે; મેં બહુ.
 માતા મારી કૃષ્ણ-ચરણામૃત મેં પીધાં, ત્યાં શિવે કન્યાદાન દીધારે; મેં બહુ.
 માતા મારી બ્રહ્માએ રંગ રમાડ્યાં, કંસાર ઉમાએ જમાડ્યારે; મેં બહુ.
 માતા મેં તો શિવને ચઢાવ્યા ફલગંજરા, વાસુદેવ સરખા સસરારે; મેં બહુ.
 માતા મેં તો શિવને ચઢાવ્યા ફલ જામું, દેવકીજી સરખાં સાસુરે; મેં બહુ.
 માતા મેં તો શિવને ચઢાવી છે હલદી, સુભદ્રા સરખી નણ્ણદીરે; મેં બહુ.
 માતા મેં તો શિવને ધરાવેલા હાર, મને મળ્યા કૃષ્ણ ભરથારે; મેં બહુ.
 માતા મારી કુળમાં લગાડી નથી ખામી, મને મળ્યો રાજેનો સ્વામીરે; મેં બહુ.

એટલે વળતી માતા બોલ્યાંછે વાણી, તું તો સાંભળ પુત્રી શાણીરે; આ શુંરે કીધું.
 કુંવરી એ તો કૃષ્ણ કહેવાયો કાળો, તે ક્યાં રોપ્યો ગોવાળોરે; આ શુંરે કીધું.
 કુંવરી એ તો કાનુડો કામણુગારો, એ ધીંગડમણ ધુતારોરે; આ શુંરે કીધું.
 કુંવરી એમાં ચાંદા સરજની સાખ્યો, એને જશોદાજીએ રાખ્યોરે; આ શુંરે કીધું.
 કુંવરી એ તો ગાયો ચારીને પેટ ભરતો, પરનારી પાછળ ફરતોરે; આ શુંરે કીધું.
 કુંવરી તારો તાત આ વાત જો જણે, તો કંઠે પ્રાણુજ આણેરે; આ શુંરે કીધું.
 કુંવરી તે તો નવ કરવાનાં કામ કીધાં, અમને કુખડાં બહુ દાધારે; આ શુંરે કીધું.

માતા મારી કૃષ્ણને એમ નવ કહીએ, એને ચરણે જૈને રહીએરે;
 તું સાંભળ મારી માડી.
 માતા એ તો ચોદબુવનનો છે વાસી, એને ચરણે કોટિક કાશીરે;
 તું સાંભળ મારી માડી.
 માતા હવે પરણ્યાં તે ફાક કેમ થારો, જો સરજ પશ્ચિમ જાશેરે;
 તું સાંભળ મારી માડી.
 માતા તારે કરતું હોય તે કરજે, તારે મરતું હોય તો મરજેરે;
 તું સાંભળ મારી માડી.
 માતા હું તો પૂરણુપદવીને પામી, મને મળ્યો રાજેનો સ્વામીરે;
 તું સાંભળ મારી માડી.

મુક્તાનંદ.

૩૧—રૂકમણી વિવાહ.

ઘોળ.

કુંદનપુર વિવા રચ્યો, સુણી ભૂપતિ બીમકરાય;
કન્યા તે દેવા શ્રીકૃષ્ણને, આનંદ ઉર ન સમાય.
રૂકમણી તે જાણીઉ, ઉર વ્યાધો અતિશે ઠાગ;
કન્યા ન આપું શ્રીકૃષ્ણને, એ છે ગાય તણેરે ગોવાળ.
રૂકમણીનું મન મેલું ને, તેડાવ્યો શિશુપાળ;
રૂકમણી તે ખબર જાણી, ને અંતર બડી ઝાગ.
દૂર ધણી દારામતી, રહ્યો લગન વચ્ચે દિન એક;
અંતરજાગી આવજો, રાખજો મારી ટેક,
એનું તે કહીને કુંવરી, કરી કાગળ લખવા આશ;
મુક્તાનંદ કહે માનની, થઈ જગત થકીરે ઉદાસ.

ઢાળ ૨.

મહારી સાર લેજો અવિનાશીરે, જાણી જનમેજનમની દાસીરે;
વાંચી કાગળ વહેલેરા આવોરે, મારા તનના તે તાપ છુઝાવોરે;
દિન એક લગન વચ્ચે જાણીરે, વહેલા આવજો સારંગપાણીરે;
મેં તો તમ અરથે તન કરીઉરે, મેં તો તમ અરથે ચિત્ત ધરીઉરે;
જેતાં નાથ નહિ આવો વહેલારે, તજું પ્રાણુ લગન થકી પહેલાંરે;
કહે મુક્તાનંદ સુરાસીરે, વહાલા રાખજો ટેક અમારીરે.

ઢાળ ૩.

લઈને કાગળ વિપ્ર સિધાબેરે, હરિની ક્ષણથી દારકાં આબેરે,
દેખી દારકાં મહા સુખધામરે, જેના રાજ છે સુંદરસ્થામરે,
વહાસે વિપ્રને આવતાં જાણીરે, જાકયા સનમુખ સારંગપાણીરે,
પૂજી ક્ષેમને કાગળ લીધીરે, વાંચી પત્ર હૈયે દૃઢ કીધીરે;
પૂજ્યા વિપ્રને દઈ ધણું માનરે, જાવા ત્યાર થયા ભગવાનરે,
સાથે વિપ્રને રથમાં બેસારીરે, ચાલ્યા કુંદનપુર શ્રીભારીરે,
એવા ભક્તવત્સલ ગિરિધારીરે, જાથ મુક્તાનંદ બલિહારીરે,

ઢાળ ૪.

માનની મનમાં ચિંતવે, કેમ નાવ્યા સુંદરસ્થાન,
વાર થઈ કેમ વિપ્રને, નવ સર્વ માર કામ.
જો નહિ આવે જડુપતિ તો, તજીશ મારા પ્રાણ,
એવામાં દિજ આવીશો, જેમ આવે રામનું બાણ.
વિપ્ર વદન જોઈ વીનતા, મન આનંદ વાધ્યો અપાર,
પ્રાણજીવન પધારીઆ, જગજીવન જગદાધાર.
કુંદનપુર હરિ આવીઆ, સુણી શૂપતિ બીમકરાય,
સામા જઈ સનમાન કીધું, આનંદ ઉર ન સમાય,
ત્રીકમ તોરણ આવીયા, વરત્યો તે જેજેકાર,
મુક્તાનંદ કહે માનનીના, પુન્ય તણે નહિ પાર.

ઢાળ ૫.

દેવી પૂજનો મસ લઈ ખ્યારીરે, ચાલી નીરખવા કુંજવિહારીરે,
માથે લીધો પૂજનો સાગાનરે, તેણે નીરખવા શ્રીભગવાનરે,

હરિના ભક્ત અનાદિના માનીરે, આવે પૂજ્યા બવને બવાનીરે;
વળતાં રૂપ ઝકાશ્યું બાળીરે, પ્રેમે પામવા શ્રીવનમાળીરે;
સમે અમુર હતા રખવાળરે, દેખી રૂપ પડ્યા તતકાળરે;
વેગે આવીઆ અંતરભીરે, મળ્યા મુક્તાનંદના સ્વામીરે.

ઢાળ ૬.

કર સાહીને રથપર લીધાં, મનવાંછિત કારજ સીધ્યાં,
કન્યા હરણ કરી હરી વળીઆ, એન્યા સોતા ત્યાં બળભદ્ર મળીઆ.
પાંસે રૂઢેઓ ચડ્યો શિશુપાળ, લેશે કેમ કરી કન્યા ગોવાળ,
બાંધી દારકા માંઢીથી લાવું, નહિ તો પુરમાં તે પાછો ન આવું.
જાનિજકપતિ સંગ જુદા કરીઓ, વહાલે સરવે તણો મદ હરીઓ,
રૂઢેઓની વાઢી છે દાઢી, કાપી કેસને મર્યો છે કાઢી.
રૂઢિમણીજનો શોક નિવારી, મુક્તાનંદ કે પધાર્યા મોરારી.

ઢાળ ૭.

માધવપુરનો માંડવો, આવે જાદવ કુળની જાન,
પરણે તે રાણી રૂઢમણી, જરવાંછિત શ્રીભગવાન.
જાદવ જાનૈઆ થયા, વળી માંડવીઆ પણ સોય,
વિધિ સહિત વિવા રચ્યો, કસર ન રાખી કાય.
માણુકથંભ મંડપ રચ્યો, મધ્ય ચોરી બાંધી સાર;
મોહન આવ્યા માયરે, કાઢી જીવનના કરંતાર.
માયે તે મુગટ જકાવનો, કાને કુંડળ મકરાકાર,
બાંએ બાજુબધ જેરખા, કોટે કૌસ્તુભ મણીનો હાર.
શોભે ધણા શણગારમાં, પીતાંબર અતી ઉદાર,
હેમ કડાં બેઠે હાથમાં, પાયે અંજરનો ઝમકાર.

વહાલાનું વદન સોહામણું, જણે જિગ્યો પુનમયંદ,
સુક્તાનંદ કહે મોહનવરને, જોઈ થયો આનંદ.

ઢાળ ૮.

વળતી લાડડીને શણગારીરે, પીડી ચોળીને પાટે બેસારીરે,
નીલી માડી ધરી તન સારીરે, જેણે રીઝે તે શ્રીગીરધારીરે.
સોળે શણગાર અંગોઅંગ ધારીરે, ચાલી બેઠવા દેવમોરારીરે,
સંગે માનની મંગળ ગાયરે, તેની શોભા વર્ણવી ન જાયરે.
એવી રીતે મંડપ મધ્ય આવ્યારે, તેડી પીધુછ પાસે પધરાવ્યારે,
કર સાલો સચરાચર સ્વામીરે, નારી માયરે મહા સુખ પામીરે.
શોભે માયરે મહા સુખકારીરે, જાય સુક્તાનંદ જલહારીરે.

ઢાળ ૯.

વરકન્યાની જોડ બિરાજે, જોતાં કોટી કામ છપી લાજે.
વાજે દેવનાં વાજ અપાર, પરણે અખિલ ભુવનના આધાર.
બ્રહ્મા યોગ્યરે વેદ વચન, જ્યંજ્યકાર થયો ત્રિભુવન.
ચારે ફેરા હરી સંગ ફરીઆ, નારી જગના ભુવનજીને વરીઆ,
શોભે અખંડ અલૌકિક જોડ, આયે બતરીસ બમરીનો મોહ.
લાડો લાડી જમે છે કંસાર, જેનો નિગમ ન પામે પાર,
સુક્તાનંદ કહે મહાસુખકારી, એવાં ચરિત્ર કરે ગિરધારી.

ઢાળ ૧૦.

કંસાર જમતા કામની, જોસે વિધવિધ વચન રસાળ;
સ્વામમુંદર તે સાંભળે, હસતા તે દીન દયાળ.
બદીજન જ્યજ્ય કરે, ગાય ગાધર્વ મધુરાં ગાન;

અનંત નાચે અપસરા, સુર આઘ્યા ચડી વિમાન.
 ઋદ્ધાદિક સુર પુષ્પની, વૃદ્ધિ કરે તે વારંવાર;
 દોલ નગારાં ગડગડે, વાજ્રંત્રનો નહિ પાર.
 ચારે મંગળ વરતીઆં, વર કન્યાની બલી બની જોડ;
 રૂઝમણીને સર્ધ આવીઆ, દારિકાં શ્રીરથુહોડ.
 દીન જાણી ને દયા આણી, પુરી મનની આશા;
 મુક્તાનંદ કહે ચરણ સેવા, દઈને રાખ્યા પાસ.

ઢાળ ૧૧.

શ્રીકૃષ્ણ પરણ્યા રૂઝમણીને, આવ્યા તે નગર મોઝાર;
 જોણે એ વિવા નીરખીઓ, તેના પુન્ય તણે નહિ પાર.
 પ્રેમે શું માતાએ પોંખીઆ, જમજવન જગ આધાર;
 સર્ધ ઉમંગે રયામના, વારણાં તે વારંવાર.
 પુરવાસી સૌ પ્રેમશું, નીરખતાં નટવર નાથ;
 જનમ મુદ્દળ કરી જાણીઓ, મહા સુખી થયો સરવે સાથ.
 રૂઝમણીએ જે ધારીયું, તે સાચું કીધું સ્યામ;
 ભક્તજનના લાડ પાળે, એવા છે કશ્યાના ધામ.
 અધમજન ઓધારવા, યથા મનુષ્ય રૂપે મહારાજ;
 પાપન નશ વિસ્તારીઓ, મુણ્ણતાં તે સીને કાળ.
 નરનારી જે રૂઝમણીનો, વિવા શીએ ને ગામ;
 તેને તે રીઝે શ્રીહરી, સરવે પાતક પ્રસ્થે થાય.
 રોપજી પાર ન પામીઆ, કહેતાં તે હરી નશ સાર;
 તોય તેના ગુણ ગાવવા, જાણીને અધમ ઓધાર.
 મુક્તાનંદ કહે મહા પ્રભુની, અચળ જુગજુગ જોડ;
 શ્રોતાજન જે સાંભળે, તે બેસે શ્રીરથુહોડ.

નિમાનંદ.

૩૨—કૃષ્ણ મહાત્મ્ય.

નંદ નંદનં જગત પંદન, ચરણ રજ કુળજ તરી;
 ચાર જુગ પરિવહ કહીએ, કૃષ્ણ રાજત મધુપુરી.
 ખંસીવટ તટ નિકટ યમુના, શામળે મોરલી ધરી;
 મોરલિ ધુની સુણી ત્રિલોક મોહે, કૃષ્ણ રાજત મધુપુરી.
 વૃંદાવનમાં મદન મોહન, અદ સિધિ નવનિધિ ખરી.
 કામિ અહિ ધનશ્યામ નાથો, કૃષ્ણ રાજત મધુપુરી,
 મુગટ લટપટ પેચ રસપટ, લિલક ચંદનનું કરી;
 વનમાળી લાલ ગોપાળ કહીએ, કૃષ્ણ રાજત મધુપુરી.
 ગોપ ગોપી ગંગ લઈને, કુંજ કુંજ રમ્યા હરી;
 રાસ રમ્યો યદુનાથ નંદન, કૃષ્ણ રાજત મધુપુરી.
 દ્રઢ ચંદ્ર કૌરે અલા, લખે વિગત પ્રભુ કરી કરી;
 અનંત મુનિજન કરન જાય જાય, કૃષ્ણ રાજત મધુપુરી.
 કંશ 'પંશ નિકંદ કીધો, દુનુજ સર્વ ગયા હરી;
 નંત કારણ દેહ કારણ, કૃષ્ણ રાજત મધુપુરી.
 કૃષ્ણાધક જે પકત નિશદિન, સ્વર્ગ જાય તે સંચરી;
 નિમાનંદ અવતાર અદ્વૈત, કૃષ્ણ રાજત મધુપુરી.

રાગુછોડ ભક્ત.

૩૩—અશોકવાડીમાં સીતા અને હનુમાનનો મેળાપ.

રાગ વેરાવળ.

વનચર વીરા વધામણી, કહેને ક્યાં થકી આવ્યો;	વનચર વીરા.
આરે મુદ્રિકા શ્રીરામની, કહેને ક્યાં થકી લાવ્યો.	
આરે મુદ્રિકા શ્રીરામની, ઘાઈને લેવા ન જડતી;	વનચર વીરા.
તે તારે હાથ આવી ચડી, મુને કળ નથી પડતી.	
બોલજ બોલને બંધવા, સાચી સંબંધાવે વાત;	વનચર વીરા.
ઝાળ બોલવળે જનકી, કુશળ છે રહુનાથ.	
કાપ કરી મારે કંથજી, કેમ હાથે ન મારી;	વનચર વીરા.
કપુર લઈ આવ્યું કામને, મારે વહાલે વિસારી.	
નાથ નમેરા ક્યમ થયા, હૈડાં દૃઢજી કીધાં;	વનચર વીરા.
સતિને મેલીને સાધુ થયા, મુખ મુનિવ્રત લીધાં.	
લેગ લીધો બે બધવે, બેઠા આસનવાળી;	વનચર વીરા.
શ્રીપાત થયા સહ દેખતાં, પીધાં જીપરીત બાળી.	
આજઠાલ રામજી આવશે, તો તો અળખા ઉમરશે;	વનચર વીરા.
નાથ વિજેગે રળવળી, નારી નિશ્ચય મરશે.	
પંથ ન્યાયતા નેત્ર ગળ્યાં, કર્મનો પાર નાવ્યો;	વનચર વીરા.
રહુછોડનાસ્વામિને જ કહેજે, સતીએ મંદેશો કહાવ્યો.	

૩૪—મંદોદરીએ રાવણને આપેલી સલાહ.

કહુંરે માનો મારા કંથજી, રડા રામજી આવે;	
પર્યંત નારી પાણીમાં, પ્રભુ પાગ બંધાવે.	કહું રે.

નારી આપો જઈ નરપતિ, કરો પ્રભુને પ્રણામ,
 દયા કરશે દયાળજી, સરશે આપણું કામ. કન્યુ રે.
 માનોજી કહેરે મદેદરી, સુણીએ મારા સ્વામી;
 એને લેજો તમે આજખી, એ છે અંતર જામી. કન્યુ રે.
 આ જીઓગરદ ઉડે ધણી, મહેલ થઈ ગયા મેલા;
 સીતાને લેઈને જઈ મજો, સ્વામી કાં થયા ધેલા. કન્યુ રે.
 આજ સ્વમામાં આવીઈ, લંકામાં આગ લાગી;
 રામઆણે દશ શીશ હણ્યાં, એટલે હું જાગી. કન્યુ રે.
 પેટ ચોળીને પીડા કરી, માન મણિધરનું લીધું;
 આમ સાથે જઈ આથડયા, વેર મોટા શુ કીધું. કન્યુ રે.
 દુરમતિએ દુર્મત કરી, વેર હાથે શું વાસ્તું;
 પાપીતણા પ્રાણ લેઈને, આપણે ધેર જાશું. કન્યુ રે.
 તમારે માથે મરણ આવીઈ, ઉગરવાની શી આશ;
 જઈને મજો તો જીવશે, કહેછે રણછોડદાસ. કન્યુ રે.

આત્મલ્લમ.

૩૫—પંદર તિથિઓ.

સપ્તિ પડવે તે પથે આત્મા રે, મહા વનના તે મારગ આત્મા રે;
 માથે સીતાને લદ્ધમણુ બાળા, રઘુપતિ રામ હદમાં રહેજો રે.
 અપ્તિ બીજે મદિમાં બીરાજે રે, જેવાં નદીઓ તણાં નીર ગાજે રે;
 રામ મેલી ગયા રહું રાજે, રઘુપતિ રામ હદમાં રહેજો રે.
 સપ્તિ ત્રીજે તે વનની ઝાડી રે, દસ ફળ મંગાવેછે દહાડી રે;
 સારી શોભે સીતાજીની વાડી, રઘુપતિ રામ હદમાં રહેજો રે.
 અપ્તિ ચોથે કેવડીઓ, બહેકે રે, દ્રાઘ્યો દ્રાઘ્યો ને મોધરો મહેકે રે;

એવી લીલી લતાઓ લહેકે, રઘુપતિ રામ હટેમા રહેજે ૩.
 સખિ પાંચમે પોપટ પાળ્યો ૩, પાંખ લીલીને કાંઠે કાળો ૩,
 રામનામ બચતો ભાળ્યો, રઘુપતિ રામ હટેમા રહેજે ૩.
 સખિ છઠે હેતરવાને આળ્યો ૩, કૂડો કપડો રાવણ માથે લાળ્યો ૩,
 બે મુખનો મરગ બનાવ્યો, રઘુપતિ રામ હટેમા રહેજે ૩.
 સખિ સાતમે શ્રીહરિ સમર્પા ૩, વાડી બેળી ઉડાડ્યા ભમગ ૩;
 રામ સાહીને ઉપાડ્યા ડમરા, રઘુપતિ રામ હટેમા રહેજે ૩.
 સખિ આઠમે એને નિહાળ્યો ૩, ધનુષ ધરીને મરગસો માર્યો ૩,
 મૃગ મરતી વખતે પોકાર્યો, રઘુપતિ રામ હટેમા રહેજે ૩.
 સખિ નામે તે નાખ્યો તીર ૩, જઈ વાળ્યો છે મરગ ને શિર ૩,
 ધાળે ધાળે લક્ષ્મણ વીર, રઘુપતિ રામ હટેમા રહેજે ૩.
 સખિ દશમે કહે લક્ષ્મણને ૩, બેલી વીરો બેલાવે છે તમને ૩,
 આડી આણુ દીધી છે અમને, રઘુપતિ રામ હટેમા રહેજે ૩.
 સખિ એકાદશી અપવાસી ૩, લપટ લેવાનો લાગ તપાસી ૩,
 રાવણ સીતાને લઈ ગયો નામી, રઘુપતિ રામ હટેમા રહેજે ૩.
 સખિ બારસે હનુમાન બળાઓ ૩, ઠેકી સમુદ્રને પાર નિકળાઓ ૩,
 જઈ બેગમાવાને મળાઓ, રઘુપતિ રામ હટેમા રહેજે ૩.
 સખિ તેરસે ત્રણાણુ ભાગે ૩, હાકે હનુમાન કેરી વાગે ૩,
 લાય લકા મદમા લાગે, રઘુપતિ રામ હટેમા રહેજે ૩.
 સખિ ઐદમે ચિત્ત વિચારી ૩, ફાજ વાદરાની રચી સારી ૩,
 રામે રાવણને નાંખ્યો મારી, રઘુપતિ રામ હટેમા રહેજે ૩.
 સખિ પુનમે પ્રજુજી આવ્યા ૩, યાજ બની મોતીડે વધાવ્યા ૩,
 માતા ઈરાધ્યાને મન ભાવ્યા, રઘુપતિ રામ હટેમા રહેજે ૩.
 સખિ પંદર નિધિ થઈ પૂરી ૩, એમા એકે નધી અધુરી ૩,
 આત્મારામની વાણી મધુરી, રઘુપતિ રામ હટેમા રહેજે ૩.

હરિદાસ.

૩૬—૫૬ પાંડવનું.

ગરુડ ચઢી આવજો ગિરધારી, લગ્યા મારી રાખજો મોરારી. ૮૬૦
ભાવે ગણપતિને ગાઈએ, ગુરુને ચરણે જઈને નમીએ,
૫૬ પૂજીને પાવન થઈએ. ગરુડ ચઢી૦
કુતા માતા ॥ શુભ મતિ, સતી સાધ્વી તે દુષ્ટી,
મારી વહારે ચઢે જલુપતિ ગરુડ ચઢી૦
ધર્મ રાજ તે ધર્મનું ધ્યાન, રડા અર્જુનના વિશ્રામ,
ભીમ સહિત મહા જાગવાન. ગરુડ ચઢી૦
જોપી મહદેવને લાવે, તે તો પાકુના પુત્ર કાવે;
તેજવંતા, તે નકુળ આવે. ગરુડ ચઢી૦
હસ્તિનાપુરમાં હોડજ ધારી, મોડયાં ઘૂત ને જાગુ હારી,
પહેલે પાસે હસ્તિનાપુર હારી. ગરુડ ચઢી૦
ખીજે હાર્યા તે ગર્જા જંઠાર, ધર્મ રાજ દરે વિચાર,
એમ હાર્યા તે વારમવાર. ગરુડ ચઢી૦
ત્રીજે હાર્યા તે ચતુર સુદાવી, ગયા ઘૂત વિદ્યા થકી હારી;
ચોથે હાર્યા દ્રૌપદી નારી. ગરુડ ચઢી૦
પાંડવ હાર્યાને હિ મતમેલી, એમની વાત તે વિશ્વમાં થએલી,
ખડુનામી થજો માગ એલી. ગરુડ ચઢી૦
એવે બોલ્યો કુર્યોધન હકારી, તેડી લાવેરે પાંડવની નારી,
એમ સભામાં બોલ્યો પોકારી. ગરુડ ચઢી૦
એવે કુશાસનદોડતોરે આવ્યો, પાંડવનો મમાચાર મંભજાવ્યો,
કડ સાહી ને ચોટલો મહી લાવ્યો. ગરુડ ચઢી૦
એવું બોલ્યો કુર્યોધન અહંકારી, જોળે મેસો પાંડવનોરે નારી,
એમ સભામાં બોલ્યો હોકારી. ગરુડ ચઢી૦

ત્યારે સતીએ દીધોરે શ્રાપ, તને લાગ્યું પૂર્વજુરે પાપ;
 બોલે બેસશે શોક સંતાપ. ગરુડ ચટ્ટી૦
 બોલે બેસે ગદા બીમ કેરી, તને કાળે લીધા છે રે ઘેરી;
 બધું યાદવ કુળ કર્યું વેરી. ગરુડ ચટ્ટી૦
 દૂર પંથ છે હારિકા ગામ, સેને સુના છે ઝુંદર સ્યામ;
 મારી વા'રે ચડો ધનસ્યામ. ગરુડ ચટ્ટી૦
 હરિ ગરુડ કર્યો તૈયાર, ત્યારે બોલ્યાં રુકિમણિ નાર;
 તમે ક્યાંરે પધારો ભતાર. ગરુડ ચટ્ટી૦
 સતીને બરીરે સમામાંરે આણી, એનાં ચીર લે છે દુષ્ટ તાણી;
 તેની વા'રે ચડુંછું હું રાણી. ગરુડ ચટ્ટી૦
 પ્રભુ ભરીરે સમામાંરે આવ્યા, પંચાળાનાં પટકુળ લાવ્યા;
 કર સાહીને ચીર પહેરાવ્યાં. ગરુડ ચટ્ટી૦
 હરિએ નવસે નવાલું ચીર પૂર્ણ, તેમાં એકે નધીરે અધુરાં;
 ભક્ત કામમાં છે પ્રભુ યરા. ગરુડ ચટ્ટી૦
 જે કોઈ પાંડવનું પદ ગારો, તેને કોટી ચમ રજ થારો;
 હરિદાસનું કારણ સરસો. ગરુડ ચટ્ટી૦

નર્મદાશંકર.

૩૭—નીતિની સાહી.

ગરબી.

પહેરની પહેરની પહેરની રે,
 બેની નીતિની સાહી પહેરની.—ટક.
 ખરા કસબ ને ખરા કસબની;
 ખાતો ખોલી અખખેરની રે, બેની૦

સાડીની શોભા સાચી ટકેછે;
 જૂડી આ લુંગડાં ઝવેરની રે, બેની૦
 સાડી રૂડી ઘટ હીરે ઘણી છે;
 બારે વજનમાં શેરની રે, બેની૦
 સાડીની ઠંડક સુધા સરીખી;
 નહીજ લાલ કંઈ ઝેરની રે, બેની૦
 સાડી શીતળથી આંખો મિચાએ;
 કહું શી વાત હું લહેરની રે, બેની૦
 સાડી તે સાદું નરસું સુઝાડે;
 વિના તે વાત અંધેરની રે, બેની૦
 એ સાડીનું મૂલ ન થાયે;
 પેરે ખંસે વાત વેરની રે, બેની૦
 નીતિની સાડી આપે છાંછેલું;
 પેરી પાંજર ખંખેરની રે, બેની૦

૩૮—ભણવા ઉપર પ્રીતિ રાખવાની જરૂર.

ગરબી.

બેહેની ભણવા ઉપર પ્રીત, નિત્ય નવી રાખો રે;
 તથા દઈ નરસી રીત, નીતિરસ આપો રે.
 રહું ભણવાથી થાય, તે ન ગણાયે રે;
 તન મન દુખડાં જાય, સુખ જણાયે રે.
 પુત્રી વધુ ને માત, એના ધરમો રે;
 સહિયરતણે સહુ સાથ, જણો મરમો રે.
 ધરનો ઉપાડો બાર, જુમતિ ચલાવી રે;
 વણસાડો ન લગાર, ધરદાઝ લાવી રે.

મળી બેઠાં જો ચાર, મરમ ન દહાડો રે;
 મંગલ પિયુની માર, તેથી લાડો રે.
 બૂત બમાડા વહેમ, દહાડી નાખો રે;
 નરમાં ઉપર રહેમ, દર્દી ના રાખો રે.
 પીયરસાસર વામ, સપે કરજો રે;
 પમરે કીર્તિમુવાસ, સરસો મરજો રે.
 જો ભુલવે દુરીજન, દાન ન દેજો રે;
 પ્રભુભય ધારી મન, ધરમે રહેજો રે.
 સ્વારથ કરવા કાજ, નવ ગભરાશો રે;
 ગરતો ગખી લાજ, લેજો ખામો રે.
 રસિક બની ચતુરાઈ, ધરમાં રમજો રે;
 વિદ્યાથી ન ધરાઈ, રસ ખૂબ જમજો રે.
 પામે જો વિગમ, ધરકામોથી રે;
 ગાઓ શ્રી પ્રભુરામ, ડાહ્યે મોંથી રે.
 અમતકાર સકુ સાર, આ મંસારે રે;
 બણો વિશ્વાધાર, જ્ઞાન વિચારે રે.
 ફરી ફરી કદુહું બહેન, વિદ્યા બધુજો રે;
 લાજ વધારી એન, લાભો ગણુજો રે.
 વિદ્યાથી મંતોપ, છે વર્ણી ન્યારો રે;
 બહુ સમશે સકુ રાપ, સાચું ધારો રે.
 વિદ્યાથી લઈ જ્ઞાન, ભવના પાશો રે;
 ઝટ તોડી સદમાન, સ્વર્ગે બાશો રે.

૩૯—પ્રભુ ભક્તિ.

ગરળી.

હરિ એક ચિત્ત બાવે બજવો બેન, બૂધર ભક્તિ ભૂખ્યો છે.
 દરિ બજવો. નો. તિષ્ઠજો. એત, બૂધર

હરિ મંદ-દેટક ના આણે બેન,	બૂધર૦
હરિ અદશ્ય રહી સાલ કુશ બેન,	બૂધર૦
હરિ દરશનનો નહિ લોભી બેન,	બૂધર૦
હરિ ધ્યાન વિષે તમે જોશો બેન,	બૂધર૦
હરિ જુડા ગીતે રૂંડે બેન,	બૂધર૦
હરિ સમજાવે જન જોયે બેન,	બૂધર૦
હરિ દુર્જનને નો દડે બેન,	બૂધર૦
હરિ કાકમાકથી નવ રાજ બેન,	બૂધર૦
હરિ કુળજને આહારી બેન,	બૂધર૦
હરિ અતગની સહુ જાણે બેન,	બૂધર૦
હરિશુ નીતિ વિવેકે રહેજો બેન,	બૂધર૦
હરિકિરપાને સપાદો બેન,	બૂધર૦
હરિ નિર્ગુણ ભક્તિએ મુક્તિ બેન,	બૂધર૦
હરિ એકવાર જ્યહરિ જોલો બેન,	બૂધર૦

૪૦—સોળ શશુગાર.

મનહર.

સુધડતા આવડત ડહાપણ અતુરાઈ,
અપજતા પતિવ્રત ઉદારતા સાત છે,
કુમા સત્ય મતોપ ને ઉલોગ દયા સુવિદ્યા,
સર્વજનપ્રીતિ પ્રભુભક્તિ દિન રાત છે.
દૈર્ઘ્યમહ સોળ ગુણ સજી એની નારી તેતો,
ધર નાત જાત દેશ વિદેશ વિખ્યાત છે,
સોળ સહજણી નારી મેળ શશુગારવાળી,
મગે જેને હાસવહાલી તેની તો શી વાત છે

૪૨- સીતા પ્રતિ જનકનો બોધ.

ધોળ.

પરણી સીતા સધાવતાં સાસરે.

આખ્યાં જનકરાજ તણી પાસ, રાખી મન આશ,
સેવા આર્સીપ વેણરે

ત્યારે જોતાં સીતામુખચંદ્રને,

પ્રેમે બાપથી ગગળી જવાય, મુખે ન બોલાય,
મંગળ કરો બહેનરે.

કરજો સ્વામીની સેવા ઉમંગથી,

કોઈ વાને ન દૂભવો મન, રાખી રહે પ્રસન્ન. મંગળ.

કોટી જગના જંગલજને કારણે,

કોપે ધરમાં આવી બસા રામ, પીજો ક્ષમાજનમ. મંગળ.

સાસુસસરાનાં માન તો રાખજો,

જણી માતપિતા સમ તેડ, કરો ઝડ જે કેડ. મંગળ.

વૃદ્ધાવસ્થામાં આકરી તેમની,

કરી રાખો રાજ બહુ નિત્ય, બહુ છે ખચિત. મંગળ.

જેઠ જેઠાણી દીપર દેરાણીને,

વગી નણુંદ ભાંડુ સમ જણો, તેમાં પ્રેમ આણો. મંગળ.

ધરના દાસ દાસી જન સર્વને,

રાજ રાખતાં કરવજો કામ, શોભી રહેશે ધામ. મંગળ.

આવે પરવાર જે ધરકામથી,

કરજો રામને યાત્રી સહાય, દંપત બહુ સોડાય. મંગળ.

નિજ અખ્યાસ જરીજ રાખજો,

એ છે સ્વચ્છ સુખોતું નિધાન, ખીજું ન સમાન. મંગળ.

ધણા દુખો આવી પડે જે કદી,

દિલ દાખી રાખો રૂડી ધીર, મટી જશે લીડ. મંગળ.

તમે કહેશો શેની ખીક સાચને,	
પણ સાચને શત્રુ ધણીક, તમે વળી રોક.	મંગળ.
કરને લાજ વધે બન્ને કુળની,	
અભિમાન ધરે નહિ હર, છે નમ્રતા તર.	મંગળ.
સ્વામી કહે ત્યારે અહિંઆ આવજો,	
બાકી રહેજો સદા સ્વામીસંગ, એમાં શુભ રંગ.	મંગળ.
દેજો પત્રથી દર્શન બાપને,	
રડતાં રહો બહેન હવે નહિ દીલ, બરાધું મુજ દિલ.	મંગળ.

દલપતરામ.

૪૨—ધણીનાં માનની મહત્વતા.

છાંપા.

મજે ધણીનાં માન, મનુષ સૌ તેને માને;
 મજે ધણીનાં માન, પડે સૌ તેને પાને;
 મજે ધણીનાં માન, વડી તે ડહાપણવાળી;
 મજે ધણીનાં માન, એજ રૂડી રૂપાળી;
 જો મજે ધણીનાં માન તો, નિશ્ચે કહે ગુણવાન છે;
 કામની જનને દલપત કહે, ધણીને માને માન છે.
 મજે ન ધણીનાં માન, બાગ્યદીણી તે બુડી;
 મજે ન ધણીનાં માન, લોક સૌની તે લુડી;
 મજે ન ધણીનાં માન, નારો નિરભાગીણી;
 મજે ન ધણીનાં માન, હોય ગુણુ પણુ ગુણુદીણી;
 જો મજે ન ધણીનાં માન, તો કુટુંબી નો ધિક્કારો;
 કામની જનને દલપત કહે, ધણી ગણુશે ત્યમ ધારશે.

૪૩—પુત્રીઓને નિશાળે મૂકવાની જરૂર.

(મોહનજીએ મોકલ્યું'રે મોસાળું—એ રાગ.)

નાનકડીને મોકલોને નિશાળે,	
વિદ્યાથી થશે જીવિ વિશાળે	નાનકડીને. ટેક.
બાળપણથી નિશાળે જો જોએ,	
પૂરા પડમાં સદ્ગુણ પેમે.	નાનકડીને.
બોળી મા મેલે છોકરાં બમતા,	
હડે ને રડે રસ્તામાં રમતાં.	નાનકડીને.
કાંતો કધકની નંઈ કરે આજો,	
કાંતો આવ્યા શીખે જીંડી આજો.	નાનકડીને.
જનમ દેલથી લુગડાં ફાટી,	
મેલાં ઘેલાં ફરે ચુથે માટી.	નાનકડીને.
કધકે ધરમાં રમે તો કદાપિ,	
તાત માતને મેલે સંતાપી.	નાનકડીને.
મજે નહિ તે ચીજે મોઢે માગે,	
લઈને રદ પછી રડવાને લાગે.	નાનકડીને.
ખોટા હડ નથી ખમાતા,	
તેથી માર મારે તેની માતા.	નાનકડીને.
બણશે બણતર જો બહી બાતે,	
સાણી સારી સાહેલી સંઘાતે.	નાનકડીને.
શીખે શુદ્ધ શિખામણ સારી,	
ચોંપે ચિતમાં જીજીને વિચારી.	નાનકડીને.
દીસે બણી ગણી હલાંપણ વાળી,	
સદ ચરણથી ચાલે મંબાળી.	નાનકડીને.

ચિતે ચેતી સેશે ચતુરાઈ,	
ઠગી નહિ શકે ઠગની ઠગાઈ.	નાનકડીને.
ગણી લક્ષ સેશે સારી ગમના,	
બ્રૂત પ્રેતની બાગશે બ્રમના.	નાનકડીને.
ઋર્મ કર્મ કરે મન ધારી,	
સારાં સાશ્વ શીખે સુખકારી.	નાનકડીને.
માયુ' સ્વર્ગનું સાધન શોધે,	
ખીજ ખડેનપણીને પ્રબોધે.	નાનકડીને.
જેથી જગતમાં શુભ જશ જામે,	
પૂરા પ્રેમથી પ્રજા પદ પામે.	નાનકડીને.
માન તાતને મન થાય ગમતી,	
ભુ'ડી બાતે ભમે નહિ ભમતી.	નાનકડીને.
આમરણ એવાં ઉત્તમ આવે,	
શાણી મધને સાસરિયું શોભાવે.	નાનકડીને.
હેતે હળી મળીને રહે હરખી,	
શોભે સતી સીતા સુંદરી સરખી.	નાનકડીને.
તાત માતની કીરતીને તાજ,	
સારા સંસારમાં રાખે સાજ.	નાનકડીને.
એ તો આદરે પમન અમાઈ,	
તે તો અતે છે હેતુ તમાઈ.	નાનકડીને.
સારા શિક્ષક સડને સુધારે,	
વારે વારે વિવેક વધારે.	નાનકડીને.
એને આજથી આગના આપો,	
સ્થિરતાથી નિસાળમાં સ્થાપો.	નાનકડીને.
પુત્રી હોય પોતાને જે પ્યારી,	
સારૂ શીખવીને કરે સારી.	નાનકડીને.

કથાં કથન સ્વદેશીને કામે,
રૂડી રીતથી દલપતરામે. નાનકડીને.

૪૪—કન્યાશાળાનું વર્ણન.

(શીખ સામુજી દેહેરે-એ રાગ)

અમે આજ ગયાતાં રે, નીરખવા નિશાળે;
તે જુગતી જોતાં રે, તરત ચિંતા યાજે
ખાગકીઓ બેઠી રે, બધી વિધ બચતી છે,
કોઈ ખીજ ગણિતનાં રે, ગણિત તો ગણતી છે.
કોઈ નિર્ભજ નીતિ રે, વિવેકે વાંચે છે;
પ્રકરણ તો જોમાં રે, પુરાં પાંચે છે.
કોઈ ભેખણ લખને રે, લખવા બેઠી છે;
કોઈ હોં વચારે રે, પુરી પેઠી છે.
કોઈ ગરખી ગીતો રે, હરીગુણ ગાતી છે;
કોઈ શિક્ષક પાસે રે, સમજવા જતી છે.
કોઈ ચતુરપણથી રે, ચિત્ર ચીતરતી છે;
કોઈ તો બહી ખાતે રે, ભરત શુભ ભરતી છે.
કોઈ પ્રજ્ઞો પૂછે રે, પરસ્પર પ્રોતેથી;
કોઈ કવિતા કરતીરે, રૂડી રસ રીતેથી.
કોઈ ખગોળ જોજોરે, નજરે નરખે છે;
સમજા વિધ સમજરે, હાઈ હરખે છે.
કોઈ ખગોળ શીખે રે, ખરેખરી ખાંતેથી;
કોઈ નકશો નીરખે રે, નચિત નિરાંતેથી.
કોઈ વાતો વાંચે રે, જુગતિ બહુ જોમાં છે;
કોઈ પાઠ પઢેરે રે, તવારીખ તેમાં છે.

કોઈ કંઠા કુશળતા રે, શીખે છે ' સજ થઈને;
 કોઈ પ્રયોગ બનતા રે, જુએ છે સાં જઈને.
 કોઈ તો આમાંતર રે, કે મનથી માપે છે;
 કોઈ પુરૂં બણીને રે, પરીક્ષા આપે છે.
 કોઈ બણી ગણીને રે, ખીજીને બણાવે છે;
 કોઈ વાદ કરીને રે, વિચાર જણાવે છે.
 કોઈ ચંચળ ચતુરા રે, કે નાજુક નાની છે;
 કોઈ તો વિદ્યાની રે, અધિક અભિમાની છે.
 કોઈ સદ્ગુણવાળા રે, કે સમજુ સારી છે;
 કોઈ પુત્ર બરાગર રે, પિતાને પ્યારી છે.
 કોઈ લાયક ગુણની રે, કે લક્ષણવંતી છે;
 કોઈના તન ઉપર રે, કે વસ્ત્ર વર્મતી છે.
 કોઈ સારા ધરતી રે, કે રંગે રૂડી છે;
 કોઈના કરમાંહી રે, ચળકતી ચૂડી છે.
 કોઈ દિલની ડાહી રે, બલીજ બણેલી છે;
 કોઈ લાડકવાઈ રે, કે કોઈ અલખેલી છે.
 કોઈ મીઠા ખોલી રે, ઉરમાં મોટી છે;
 કોઈને વળી કાને રે, અસુલ્ય અકોટી છે.
 કોઈ કેળ સરખી રે, કે કોમળ વચની છે;
 કોઈ તો મૃગ સરખી રે, કે નિર્ભળ નયની છે.
 કોઈ કેસ સમારી રે કે, વેણી ગુચી છે;
 કોઈ તો સમજે છે રે કે, શોભા હુચી છે.
 દીકરીઓ જાણે રે કે, છે સડ દેવ તણી;
 ઉપમા શી આપું રે, ધરિત એથીજ ધણી.
 જગદેવ દયાથી રે કે, એવી દીકરીઓ;
 ધન્ય છે જનનીને રે કે, ઉદરે અવતરીઓ.

જેના જશ જગતમાં રે, વિવિધ વખણાયા છે;
ગુણ દલપતગમે રે, ગણી ગણી ગાયા છે.

૪૫—નિશાળે જવાની ઉત્કંઠા.

(તમે હરી હેમાના હાર છે—એ રાગ.)

આવજો આવજો આવજો રે,	
આજ વહેણાં નિશાળે આવજો;	
બહેનાં મને બોલાવજો રે,	
આજ વહેણાં નિશાળે આવજો.	રેક.
જો તમને અવકાશ ન આવે રે,	
તો કાંઈ સાથે કહાવજો રે;	આજ.
પાડી ને ખડીઓ ભેખણુ સાથે રે,	
લખવાના સામાન લાવજો રે;	આજ.
કદો બણાવી મને આંક ગણાવી રે,	
બારાખડી શિખાવજો રે;	આજ.
બુલો પડે કદી બણતાં ગણતાં રે,	
તો મને તરત બતાવજો રે;	આજ.
સારી શિખામણુ સીખરીને સજનીરે,	
બહુ હુસિઆર બનાવજો રે;	આજ.
સમજવતાં કદી જો નવ સમજું રે,	
શીંગે સ્વભાવે સમજવજો રે;	આજ.
હતી બણેલી સતબ્રુગની સતીઓરે,	
એવી મને આજ અપાવજો રે;	આજ.
સારી, સુધારી મારા મનની મનસારે,	
દિલના દોષ દળાવજો રે.	આજ.

૪૬—વહેમનો ત્યાગ.

(જે કોઈ અંબીકાજી માતને આરાધશે તે લોક-એ રાગ)

દુષ્ટો શિખવા વિવેક, એક વાતડીરે, સોલ;
 ઘટે મૂર્ખપણું છેક, ખુલે છાતડીરે, સોલ.
 ગુપ્ત્યા ગુણ બરેલા મંથ, બણે ભાવથીરે, સોલ,
 પામે સ્ત્રી સતીના પંથ, તે પ્રભાવથીરે, સોલ.
 તજે વહેમભરી વાય, વહેમીએ કહીરે, સોલ;
 ખૂત પ્રેત ને પિશાચ સાચ, છે નહિરે, સોલ
 દોરા ચિદ્વી મંત્ર જંત્ર, જૂઠું જાણ્યોરે, સોલ;
 આશા દુચ્છાના તંત્રમાં, ન આણ્યોરે, સોલ.
 દેતાં દામ કરે દામ, દેવ દેવીઓરે, સોલ,
 ઠેસે લોક દામ દામ, વાત એવીઓરે, સોલ.
 કરી મેખ વર્ષ કુંભ, ઠગે જોશીઓરે, સોલ;
 ઝાડા ઉજળીને દંભ, ઠગે ડોશીઓરે, સોલ.
 કધક પુત્ર પુત્રી કાળ, ખતા ખાપછેરે, સોલ;
 તજી લાજ જોગીરાજ, પાસે જાયછેરે, સોલ.
 વંશીકરણ તણી વાતથી, છુટાપછેરે, સોલ.
 ભોળા ભામનીની જાત, તે દમાપછેરે, સોલ.
 ખડ્ મનીને ખચિત, ચિતે ચેતજોરે, સોલ;
 ધરો માવા આવાં ગીત, હેયે હેત જોરે, સોલ.
 જશે જૂલ ભર્યા ભર્મ, મર્મ જાણ્યોરે, સોલ;
 પાણવા પવિત્ર ધર્મ, છંછા આણ્યોરે, સોલ.
 તજે ગુચ્છ જેવી દેવ, અકમેવતારે, સોલ;
 રોજે દક્ષપતનો દેવ, દેવ દેવતારે, સોલ.

૪૭—પતિ વશીકરણ.

(અલખેલીરે જાએ માત, જોવાને જઈએ—એ રાગ)

લલના નહિ થાય લગાર, કામણ મંત્ર કરો;
 આ મંત્ર કરો ઉચ્ચાર, વય બરથાર થરો. ટેક.
 પ્રાણ થકી પીયુષ છો પ્યારા, ન્યારા ન રહેા નાથરે;
 મર્ય થકી લાગોછો સારા, હું વેચાઉં તમ હાથ. કામણ
 તનમનમાં રહું સાજતાજ, રાજ દેખું રાજરે;
 જો કદી જાણું કાંઈ કુરાજ, દુખ્યાં દરીએ જડાજ. કામણ
 માત પિતાએ મોટી કરીને, હેતે સોંપ્યો હાથરે;
 સુખ આપો કે દુઃખ આપો તમે, છો મસ્તકના નાથ. કામણ
 ગુણસાગર ગંભીર છો સ્વામી, હું અવગુણ ભરી આજરે;
 પોતાની ગણી પ્રેમ નિભાવો, ખાંલ અલાની લાજ. કામણ
 રનેહ તમારો જોઈને સ્વામી, જામી મિલકત જેમરે;
 ખૂબ ખુશી થઈ ન રહી ખામી, પામી પૂરણ પ્રેમ. કામણ
 બહું કર્યું ભગવતે મારો, સુધ્ધ કર્યો અવતારરે;
 મહેર કરી મન ગમતો આપ્યો, તમ સરજો બરથાર. કામણ
 સગાં મરવ તમ સાફ તજ્યાં, તજ્યો મૈયર સંગરે;
 દોસ્તી સરવની દૂર કરી હું, રાચી તમારે રંગ. કામણ
 આજ ઉઘો ને નીચે અવની, અવર નથી આધારરે;
 આશા રાખું એક તમારી, છો સુખના દાતાર. કામણ
 જો સુંદરીને રીઝે સ્વામી, તો સોબે શણગારરે;
 નહિ તો તે શણગાર સરવ છે, આગતણા અંગાર. કામણ
 દુનીઆમાં નર તમને દેખું, ખીજ લાલ રકીરે;
 તુજ ગણુંહું તે સધજાને, હોય અમીર વજર. કામણ

જળજંતુને જળ સંગાથે, જેની પૂરણ પ્રીતરે;
પંલક પડે જે દૂર તરફડે, એજ અમારી રીત. કામણ.
પાર ન લે પ્રીતિ વરણ્યતાં, સ્થિર જેસી એક દામરે;
રાત દિવસ કવિતા રચના જે, રચશે દલપતરામ. કામણ.

૪૮—વનવાસ જતાં રામનું સીતા પ્રતિ વચન.

(ભામેશ્વર મોંઘા મૂલનું—એ રાગ)

રામ લક્ષ્મણ વનમાં સિંધાવતાં, સતી સીતાને આવતાં સાથે;
ઠહે સુનાય; પધારો પીયર બધી.
નહીં તો અહીં રહો સસરાના રાજ્યમાં, હેતે હળામળી સાસુ સંગાથ;
નહીં તો જેડી હાથ; પધારો.
અમે વરતીમાં નહીં વસીએ વિનતા, અમે કરશું જઈ વનવાસ;
તમે પામે ત્રાસ; પધારો.
સાથે રથ કે ઘોડું નહીં રાખીએ, નહીં રાખીએ દાસી કે દાસ;
કોઈ અમ પાસ; પધારો.
તમે કોરાનો પંથ કીધો નથી, ચરણે માલવાથી પામે થાક;
લીટી જેમો નાક; પધારો.
અમે વનદળ ખાઈ ખુશીમાં રહેશું, કોઈ દિવસે તો કેવળ શાક;
વિના લૂણ પાક; પધારો.
વનમાં નથી મંદિર નથી માળીઆં, નથી પોદવા કાજ પલંગ;
રંગિત નવરંગ; પધારો.
કરશું ધાસ કે પાનની ઝૂંપડી, સુવા સાથરો તે ખુએ અંગ;
એમાં ચો ઉમંગ; પધારો.
વનમાં દીરનાં ચીર તો નહીં મળે, વનમાં નહીં મળે ફરતા ફૂલેલ;
કે તેલ ધૂપેલ; પધારો.

વનમાં નહીં મળે શાશ્વી સાહેલીઓ, કરશે કે મંગે ખાંતથી ખેંદ;
 ઉમગ બરેલ; પધારો
 ઉપગ્રસ્તો વારો ઉના વાયરા, એતું દેખીને યાશે ઉદાસ;
 જ્યારે જેઠ માસ; પધારો
 વરસે મેઘ ને ઝબકશે ચીજળી, તેવે ટાણે તો તર તળે વાસ;
 નહીં છત્ર પાસ; પધારો
 વનમાં ધાનકી રહેછે રાક્ષસ ધણા, ચાર તરફ ફરે બહુ ચોર;
 જેતું ધણું જોર; પધારો
 વનમાં વાઘ વરને વાંદરે જેવાં, ધણા વિચરે જનાવર ધોર,
 બચે નહીં ઢોર; પધારો
 મોટા પર્વત દેખીને માનની, તમે નજરે જોયા નહિ જમ;
 દીડે ખાવા ધામ; પધારો
 તમે રાજકન્યા કાયા કોમળી, વનવાસનાં દુષ્પ ન વેદાય;
 કાયા કરમાય; પધારો
 ધરમાં અંધાર દેખી ડરે ધણાં, નથી નીસર્યા કદી ધરખાર;
 હો નાણુક નાર; પધારો
 તમે છોટી ઉમર વર્ષ સોળનાં, નથી સંકટ વેદ્યાં લગાર;
 તમે કોઈ વાર; પધારો
 પરણી આવીને પીપર ગયાં નથી, તમને મજવાને છુટેછે માય;
 ચોંપે ચિત આય; પધારો
 રાજ જનકજી તમને જાંબે ધણું, તેના સદેશ આવે સદાય,
 તેડાં પાછાં જાય; પધારો
 માત ભાતનાં ભોજન બાવતાં, તમને મોકલશે મહીપાળ,
 પુરાવીને યાજ; પધારો
 મે અવધે ફરી જ્યારે આવશું, લેશું સ્નેહે તમારી સંભાળ,
 ત્યારે તતકાજ; પધારો

૩ડી મિથિલાપુરી મનમાનતી, તેમાં પામશે પરમ વિરામ;
 છે બાપનું ગામ; પધારો.
 ગેરી તમને ગમે તેમ હું કરું, એમ દલપતરામને સ્યામ;
 કહે રાજા રામ; પધારો.

૪૬—વનવાસમાં સાથે લેવા માટે સીતાની પ્રાર્થના.

રાગ ઉપર સુગળ.

એવું સાંભળી સીતાજી કહે, સુણો સુંદર સ્યામ સુગળ;
 ખ્યારા મારા પ્રાણ, સાથે રાખો રોડથી.
 જુદાં પડવાની વાત વાલાં કહે, તે તો બોલ લાગે તીખા બાણ;
 રધુકુળબાણ; સાથે.
 સ્વામી ત્યાં તમે ત્યાં ધર માહરૂ, તમથી વેગળી તે પરદેશ;
 હું જાણું હમેશ; સાથે.
 તમે જોગીનો વેશ જો ધારશો, તો હું જોગણનો ધરૂં વેશ;
 જટા કરૂં કેશ; સાથે.
 સ્વામી તમેરે સુખી તો સુખ માહરૂ, તમે દુખમાં તો દુઃખ મારે દેહ;
 એમાં શો સદેહ; સાથે.
 જો કોઈ પરણ્યા પછી રહે પીપરમાં, અવતાર બળ્યો ધિક્ક એહ;
 સુખા જેવી તેહ; સાથે.
 સ્વામી તમ વિના મંદિરને માળાઓ, બાસે પર્યંત મોટા સમાન;
 વસ્તી તો વેરાન; સાથે.
 મહાવનમાં જરી વરતી બાસશે, જ્યારે પામીશ દરશન દાન;
 કૃપાના નિદાન; સાથે.
 સાસુ સસરા ને માત પિતા સહ, બન્ને છવો કરો રૂડાં રાજ;
 મને મહારાજ; સાથે.

સ્વામી શું કંઈ બાઈ ભોળાઈને, સ્વામી શું કંઈ ચેમર સમાજ;
 કેતું નથી કાજ; સાથે
 સાચું સમપણ જગમાં સ્વામી તણું, ખીજે સ્વારથી સધળો સંસાર;
 કુંડુંબપરિવાર; સાથે
 મારાં લાડ પાળણુ તમે લાલછ, ખીજે નથી આંસુનો બોનાર;
 કે એકે આધાર; સાથે
 માયા પ્રાણુ થકી જે જુદી રહે, તો હું તમથી જુદી પડી છેક;
 છતું તજ ટેક; સાથે
 જે કાઈ જળથી જુદી પાડી માછલી, રાખે દુધમાં કરીને વિવેક;
 જીવે પગ એક; સાથે
 તમે સુખના સાગર રહો વેગળા, પછી શું કંઈ રાજને પાડ;
 હવેલીના દાડ; સાથે
 મને હીરનાં ચીર ગમે નહીં, મને ન ગમે ધરણના ધાટ;
 મટાડો ડચાટ; સાથે
 હું તો તમને દોકે થાક દેખતી, અણુદોકે તો આંધળા ભીંત;
 જનમની એ રીત; સાથે
 મેં તો સ્નેહ તોડ્યો સર્વ લોકથી, બાંધી તમ સંગે પુરણુ પ્રીત;
 ચોરાયું છે ચિત્ત; સાથે
 જમવું જીવન તમથી જુદાં પડી, હોય વિધવિધના પકવાન;
 તે વિખનાં નિશાન. સાથે
 કરીએ ભોજન તમ સંગે ભાવથી, હોય કેવળ શાક કે પાન;
 તે મેવા સમાન; સાથે
 પડશે તડકા ને તાપ વૈશાખના, તે તો જાણીશ ચંદ્ર પ્રકાશ;
 રહી તમ પાસ; સાથે
 મુજને મેલી જે પંથે પધારશે, આની મળવાની ધરશે ન આરા;
 નિશ્ચે પામું નારા; સાથે

કરેતી પાત કળી ખડી ધરણીએ, નારી જનકડી અધિને નીરાસ;
કહે બેતી શાસ; સાચે
દયા કરી દેવ હલપતરામને, સતી સીતાને દેખી ઉદાસ;
જતાં વનવાસ; સાચે રાખ્યાં રનેહથી.

૫૦—સંસારમાં સુખની આગણી.

(મા પાવા તે ગદથી ઉતર્યા મા કાળીરે—એ રાગ.)

સંસાર વિષે બહુ સુખ, ધ્વિર આપોને;
દિલડાનાં ટાળો કુંખ, કુમતિ કાપોને.
સહ મંબંધીમાં સંપ, ધ્વિર આપોને;
વળી જીવમાં આપી જંપ, કુમતિ કાપોને.
મથુવા ગથુવાનું બાન, ધ્વિર આપોને;
શુશુવંતુ આપી ગાન, કુમતિ કાપોને.
કોડીસો રડો કંથ, ધ્વિર આપોને;
વળી પવિત્ર આપી પંથ, કુમતિ કાપોને.
ધરડો સસરો ધરમાંહો, ધ્વિર આપોને;
કંકાસ ન ઉપજે કાંહો, કુમતિ કાપોને.
સાસુ ગંગાજળ શુદ્ધ, ધ્વિર આપોને;
વિચરે નહો વચન વિરુદ્ધ, કુમતિ કાપોને.
જરાવતો રડો જોડ, ધ્વિર આપોને;
હરવા મઝીઆરો ઠેઠ, કુમતિ કાપોને.
જોડણી કરી જોડ, ધ્વિર આપોને;
કરવાને પુરા કોડ, કુમતિ કાપોને.
દીપર દીલનો દરિઆવ, ધ્વિર આપોને;
દેરાણી રાણી રાવ, કુમતિ કાપોને.

નાની નણદી નણદોઈ, ઈશ્વર આપોને;
 હૈંવમાં હું હરખું જોઈ, કુમતિ કાપોને.
 પ્યારી પુત્રીને પુત્ર, ઈશ્વર આપોને;
 સાહે ચાહે ધરમૂત્ર, કુમતિ કાપોને.
 વળી વેવાઈ ને વેવાણુ, ઈશ્વર આપોને;
 સદગુણવાળાં સુખણુ, કુમતિ કાપોને.
 સદ્ગુન ને સુદ્ધ જગાઈ, ઈશ્વર આપોને;
 દઈ કંથને ઘણી કમાઈ, કુમતિ કાપોને.
 ઘાટડીઆળી ઘેર વડુ, ઈશ્વર આપોને;
 દઈ જાળક ખીજાં જહુ, કુમતિ કાપોને.
 અધિકો નિત્યે ઉદોગ, ઈશ્વર આપોને;
 રૂદીઆના યજ્ઞો રોગ, કુમતિ કાપોને.
 સારી સાહેલી સંગ, ઈશ્વર આપોને;
 આપી અધિકો ઉમંગ, કુમતિ કાપોને.
 વળી નિર્જય નગર નિવાસ, ઈશ્વર આપોને;
 આંગણીએ દઈ ઉજસ, કુમતિ કાપોને.
 દેવાળી, જેવા દિન, ઈશ્વર આપોને;
 દઈ ઉચ્છવ નિત્ય નવીન, કુમતિ કાપોને.
 હંડામાં હઈ હંમેશ, ઈશ્વર આપોને;
 વધતો તે આપ વિશેષ, કુમતિ કાપોને.
 પ્રભુ ભક્તિમાં પણ ભાવ, ઈશ્વર આપોને;
 કદી જાને ન જાહે જનાવ, કુમતિ કાપોને.
 પરીપુરણુ તમારો પ્યાર, ઈશ્વર આપોને;
 આપી અમને આધાર, કુમતિ કાપોને.
 સોકોમાં રૂદી લાજ, ઈશ્વર આપોને;
 વળી આપી અખૂટ અનાજ, કુમતિ કાપોને.

વળી સુધર્મમાં વિશ્વાસ, ધૈર્ય આપોને;
કાંપી સધળો કંકાસ, કુમતિ કાપોને.
અંતરથી માગે આમ, ધૈર્ય આપોને;
ફોનતાથી દલપતરામ, કુમતિ કાપોને.

૫૨—ગુણીયલ ગજરો.

(મોહનજીએ મોકલ્યું રે મોસાળું—એ રાગ)

મોલણુ ગુંચી લાવ ગુણીયલ ગજરો,
* તારા ગજરાનો માનીશું મજરો. માલજી૦
તારા ગજરાનું આપીશું મલ,
માંહી ગુંચજે ગુલાબનું ફૂલ;
જે તું કહીશ તે કરશું કસૂલ. માલજી૦
જેવી તારી હોય ચતુરાઈ,
તેવી કરજે તેની સરસાઈ;
કાંઈ બાકી ન રાખીશ બાઈ. માલજી૦
એવી કરજે કારીગરી એમાં,
જુગિત હોય જોવા જેવી જેમાં;
મોહ પામે મુનિંવર તેમાં. માલજી૦
પર લાડકડાને રે કાળે,
એવો ગુંચજે ગજરો તું આળે;
જેવો જીવપતિને હાળે. માલજી૦
એમાં જુગિત જોવાજોગ બાણી;
જુએ અંગમાં ઉમંગ આણી,
રીઝે સજ્જ અને યજ્ઞ સચી. માલજી૦

તને આપીશ હીરાનો હાર,
 વળા સોળ સારા શય્યાગાર;
 કંપર હેમની મહેલર હનંર. માલજી૦
 કવિતાની કિંમત હર આણે,
 એજ ગજરાતું મૂલ્ય પ્રમાણે;
 માણે દસપત ખીલ શું નાણે. માલજી૦

નવલારામ.

પર—શ્રી મહિમા.

(મહોલે પધારે મારા રાજ માણીગર મહોલે પધારે:—એ રાગ)

સંસારનું નર છે નાર,
 સજન સંસારનું નર છે;
 શ્રી મુખરે સહજ સુખસાર, સજન૦ ટેક.
 ધૂળધાણી બધું નિર્ધાર,
 * એ વણુ ધૂળધાણી બધું છે.

(સાખી) સુંદર શ્રીનું સુખડે, સુંદર શ્રીનું તન,
 સુંદર શ્રીના જોસડા, સુંદર શ્રીનું મન ! સજન
 સુંદર સેવા શ્રી કરે, સુંદર ધરેજ સ્નેહ,
 સુંદરતા સંસારમાં જરનારી નારીજ હેય ! સજન
 આપે જન્મજ જન્મતને, પામે પૂરણ પ્રીત !
 એનાજ નામ આધારથી, કહાવે ધ્રુવરી અંખાખચિત ! સજન
 મીઠું જોસી મન હરે, ટાળે તનપરિતાપ,
 આશ્રતમાં ધીરજ ધરી, ધીર આપે એ નરનેજ આપ. સજન

ધરણી ધરનો સ્થાન છે, ધરનું ધરણીજ ગાન;
 ધરણી ધરનું ધરણું છે, ધર ધરણી વિનાનું સ્મશાન. સજનન૦
 ધડપણમાં ધરણી સખી, સેવા કોથી ન હોય,
 સ્વર્ગે પણ સંગે ગઈ, તે તો નારીજ ! નર નહિ કોય ! મજનન૦
 ધન ધન નારી નામને ! પ્રેમી પરમ અપાર !
 પાળે પ્રેમે સર્વને, એ તો આઘ શક્તિ અવતાર; સજનન૦
 નિંદા એની જે કરે, તે પાપી મુણ્યોર !
 દુર્ગુણને દરીએ ડૂબી, તોએ દિલડે દયાનુંજ જોર. સજનન૦
 ગોરી ફૂલ ગુલાબનું, મરે કે કરમાય,
 કે કોડે વણકાળજ, તોએ જાતિ-સુગંધિ ન જાય. સજનન૦
 શાસ્ત્રી, પુરાણી, પંડિતો, શાણા સજ્જન સર્વ !
 સાચેસાચું હું કહું, તમે માનો મૂકો મન ગર્વ. સજનન૦
 દોસે દુર્ગુણી આજ બહુ, નથી એની કાંઈ નાજ;
 પણ એ દુર્ગુણી મુખે કે, જે છે તે તમારાંજ કાજ. સજનન૦
 આદે દમયાંતી, સીતા, દ્રોપદી આદિ અપાર;
 થઈ ગઈબહુ ગુણવંતીઓ, તે હતી નારીજ નિર્ધાર. સજનન૦
 ધર્મ કર્મ ન કેળવો, ના પો કંઈ પણ જ્ઞાન,
 રાખો જે હેવાન તો, ક્યમ હોય ન એ હેવાન ! મજનન૦
 હા ! અળગાઓ હાથરે ! હાલ છેજ હેવાન !
 ખાતું પીતું ખેલતું, એ ત્રણનુંજ જોને બાન. સજનન૦
 જ્યાં હેવાનજ દારનો, સધળો સુંદરોસાથ;
 ત્યાં જીવ્યાથી તો બહુ ખરે, મરણ નવલસા એ નાથ ! મજનન૦

મણિલાલ.

૫૩—વરીકરણ.

(આધવજી સંદેશો કહેજો સ્વામને—એ રાગ.)

જાણો તો વરકરણી વિદ્યા જાણજો,
 અળલા, સે'જે સગલ યશો સંસાર જો,
 મંતર જંતર તંતર જૂઠાં જામણાં,
 જીમે મીઠાં મન મીઠાં સુખસાર જો—જાણો
 જાપ અજપ પ્રીતિનામ જાપો મનથી તમે,
 વત પતિએવા તનમનથી સત્યવાય જો,
 દીક્ષા લો રતિપતિની સાચી નિર્મળા,
 માગો વર પરસુખમાં એદ ન થાય જો—જાણો
 પ્રેમ તણો રસ ઝીલ્યો સીતારામ શું,
 એ રસ પીધો ગોપી સ્વામશરીર જો,
 સાવિત્રી મીરાં સર્વે એમાં ગળ્યાં,
 દ્રીપદી તારા મદોદરી સતી શિર જો—જાણો
 દોરી પ્રેમતણી જગજીવન જાણજો,
 એણે બાંધ્યાં નવ છોડ્યાં છોડાય જો,
 રૂપ રંગ રસ સાંધ્યાં ઉખડે સે'જામાં,
 અંગ પડે પણ પ્રેમ નહિ પડટાય જો—જાણો
 પ્રેમ થકી જંગ બાસે સુધળું એકમાં,
 એક રસે દદ બકિત ભજે ગુણવાન જો,
 મૂરખ પ્રેમમણિનું તેજ ન ઓળખે,
 અથડાઈ મરતાં પણ ન લહે સાન જો—જાણો

વસ તેને પ્રભુ જે રસ જાણે પ્રેમનો,
 યશ જાંતુ જલ જાનનો તે શો ભાર જો,
 વિગ અમૃત ઝટ અમિ શીતલ હિંગે,
 એવાંને મુગ પદ્મ વારંવાર જો—જાણો.

કેશવંલાલ.

૫૪—શ્રી અવતારની સાહૃદયતા.

હરિગીત.

આગસ અને નહિ હૃદ્ય જેને નિત્ય વહેલું જાગતી,
 નિર્ભય થઈ ગુરુજન અને પતિને પગે પથ જાગતી;
 સન્માનથી સહુને જમાડી જે પછી જમનાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 મન વચન કર્મવડે કરે સેવા સદા નિગનાયની,
 વિદ્યા વિવેક વિચારથી સંભાળ લેતાં સાથની;
 જેને સદા સતોપકારક એક નિજ ધરનાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 આતા ન લોપે નાયની કોપે નહીં જે કોઈને,
 યાત્રે સદાયરણે મુખે જે સુદૃઢ નજરે જોઈને;
 વાંધા વગોળ્યાં વાદને જે જન્મથી તજનાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 ઠંકાય સાવ સરીરને સચવાય મંગલ અંગનું,
 સગળે પ્રયોજન એટલું શણગારના શુભ સંગનું.

પતિપદવિના જેને સદા સંસાર સાત્ર અસાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 સદ્ગુણવડે સુખ પામતી જે યૌદ્ધતા પ્યારી કરે,
 આદરવડે ગુરુજનવિશે સેવા વળી સારી કરે;
 અપરાધ અચૂળનોતણા જે ગુણવિશે ગણુનાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 અપરાધ થાનાં કાંઈ કર જોડી નથી કબી રહે,
 સુખ દુઃખ પડતાં પિંડપર સામે પડે સપ્તગાં સહે;
 શુભવચનરચના વિનયથી વાણીવડે વદનાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 છેદે ન મર્મસ્થાન કડવાં વેણુ દારી કાકનાં
 કારણ બધાં કોરે કરે સંતાપના ને શોકનાં;
 ધર્મિયરવિશે જેને સદા અંતરથકી આધાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 સંતોષ પામે સર્વ જેને જોઈને સત્સંગમાં,
 રાગે નહિ રતિમાત્ર પણ સંસારના જે રંગમાં;
 બહુ દુઃખમાં પણ દીનકેપર જે દયા કરનાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 પીડાય તન તો ત્યાં સદા નિજ નાથનું સુખ નામ છે,
 જેને સદા નિજ નાથને સુખ આપવાનું કામ છે;
 જેનો સત્ર અનુકૂલ અલ્પ વિહાર ને આહાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 હંચી ન આંખ કરે કદી બોલે ન બરછોતે બહુ,
 હસવું રહે નિજ હોઠમાં સૌભાગ્યવંતી જે વહુ;
 સંબંધમાં સર્વે પ્રદારે સંપ સાચવનાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.

નહિ જન્ય કોઈ સમાજ કે ઉત્સવવિષે પણ એકલી,
 સર્વે પ્રકારે દીનતા જેને ભવે ખાસી બહી;
 દેખી અરે આવશુષ્ય અવરના ખેદ જે કરનાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 પતિનો વધારે પ્રેમ પુત્ર પવિત્ર જે પામેલ છે,
 ધર ધાન્ય ધન જન યૌવને જે જગતમાં જામેલ છે
 દુર્જનતણાં દર્શનવડે જે હૃદયથી ડરનાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 કુલ-જાતિના વર્ણાશ્રમેનાં ધર્મ-કર્મ કર્યા કરે,
 ગુરુજન અને પતિની અનુચા પાળતાં પમલુ ભરે;
 સંસારની શુભ રીતભાત સમગ્ર જે બાળનાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 સંપત્તિમાં દોમલ રહી સુખરૂપ સંપ વધારતી,
 મદ મોહ કામ ક્રોધને મનમાંહીથી જે માસ્તી;
 જૂઠ્ઠી અપક્વતા અતુરતા જે જન્મથી તગનાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 સદ્બોધ આપી બાલકોને પ્રેમ પૂરે પાળતી
 પ્રારબ્ધથી જે સાંપડ્યું તેમાંજ મનને વાળતી;
 સુખ-દુઃખના દિવસોવિષે જે વૈષે બદ્ધ કરનાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 ટાણે ટાણે ક્યાંકી સાથવિના કદી જતી નથી,
 નાચી નદીના તીરપર વચ્ચોવિના નડતી નથી;
 ન જાણાય અંગ જડાય એવો વેસ જે ધરનાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 વિદ્યા વિનોદ વિચાર શુભ ઝુલ્મ રૂપ યૌવન અંગના
 નિજ નાથસાર સર્વે અવન્તો ગયે જે અન્ત

સાધન સજે સુખનાં અને શુભ સંપન્ન ને દરનાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 સખીઓતણા ને સાથમાં નવરી થઈ નાચે નંદી,
 સંપત્તિના સુખભોગમાં મનમાં જરા ગમે નદી;
 વ્રત-નિયમ પાળી નાચને ને સર્વ સુખ દેનાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 સત્તાપ્રમાણે ખરચ રાખે ને છટ્ટી ન જતાં બહુ,
 ભૂલે નહીં ને બાન નિજ કુલ જાતિ સદ્ગુણનું સહુ;
 નિજ દોષને જાણી જઈને તરત ને તજનાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 દેખી અવરનાં દુઃખને ને હૃદયમાં દુઃખાય છે,
 સુખમાં નિહાળી સંવેને ને અધિક રાજ થાય છે;
 સંજમીઓના દોષને ગુણરૂપ ને ગાનાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.
 બહુ બાલકોને બોધ સદ્ગુણ આવવા આપ્યા કરે,
 અજ્ઞાનની જડ ગાંઠને ને જન્મથી દાખ્યા કરે;
 પીડાવિના પતિપુત્રપહેલાં પ્રાણ પરહરનાર છે,
 તે નારીનો સંસારમાં સુખરૂપ આ અવતાર છે.

૫૫—પતિના હિત માટે ઈશ્વરપ્રાર્થના.

(વા'લા રે મારા પ્રાણુથકી ખ્યારા—એ રાગ.)

કુશલ મારા કંથતણું કરજો, અંતર્યામી અરજ ઉરે ધરજો.
 દીનાનાથ દુઃખ બધાં હરજો; કુશલ
 નથી જપ તપ મેં કશું કીધું, નથી દાન દીનને કંઈ દીધું;
 નથી હરિનામ મુખે લીધું; કુશલ

નથી ભાવ ભક્તિ હરિચરણે, ચાલી નથી ચોખે સદાચરણે,
 હવે હું આપતણે રાગણે, કુશલ
 કરી નથી પૂજનમાં પ્રીતિ, જાણું નહિ નીતિ તણી રીતિ,
 ગણુ વય એમજ આ વીતી, કુશલ
 પણ આપનાજ પ્રતાપથી, મન મુખ પામે મહુ એ નહી,
 વિશ્વંભર એની મને છે વહી; કુશલ
 નહિ કોઈ જાણે તમારી ગતિ, મારી કોણમાન કહોને મતિ,
 તમે ત્રિગુણાત્મક વિશ્વપતિ, કુશલ
 બૃધન ભવસાગર આ ભારે, આશા એક આપની છે મારે,
 રહી આપને એક આધારે; કુશલ
 કહણ કાલકેરી ગતિ કે'છે, ધોજી સર્વ જનની હજી સેછે,
 શકા કરના અવમર એ દેછે, કુશલ

બી. એમ. મંલખારી.

પદ—મુપક-કુવડનો ધરસ સાર.

(લાવણી)

જેને ચતુર મુપક મળી નાર, મદજી છદમાની,
 મળી અપદ કુવડ, અવનાર કરે મૂંઝાણી. (ટેક)
 ચતુર એતે પવકરે, મમયમયક તે,
 કિપાડે અમોઘા જોણ, વખન બેવખને,
 પતિ મન ધારેલુ મદજ પારખે દમની
 ગમે એની દૂર પણ કદમ પામ ને વમની,

ધર ઠાજ કરે નિજ હાથે, તથાપિ નવરી,
મોઢી વાત કરે સહુ સાથ, ન લેશે લવરી;
ચપળા સમ ચતુરી ગતિ, વિમળ કહું કેરી ?
ધનભાગ્ય પુરપ તને ચતુર મળી એ દેવી !

(જુલ)

મુખો ધર ને મુખી સંસાર, જેને ચતુર મુધક મળી નાર;
મુખ શોભાને નહિ પાર, દેખી ઈંદ્ર બળે આ વાર.
એ છંદગી રોજની રોજ જેને ઉગ્ગણી, - મળી અપદ
ઢોડે સહુથી પહેલી રમા, અધરુ જેવી,
ગાતી ગાતી ધર સ્વચ્છ, કરે જો કેરી ?
કરો સ્વચ્છ શરીર સદાય, સાજ મુખ સજતી,
ગોત ગાતો, વાતો કરતી જાળને ગમતી.
ઘણું કરી ઘોડું દેખાડે, એવી એ શાણી,
સમજ મંબાળે ખૂરચે પતિની કમાણી.

(જુલ)

સાદી કેરી સુંદરી ? મુખ કર નિર્મળ કરી,
પૂરે સદા સદન મુખ ભરી, મુખવટિ બણે મરમરી.
કવે ખાકી શી તને મઝા, પતિ, દુતીઆની ? - મળી અપદ
જો અપદ કુવડના ઢંગ - કેવું એ છુપું ?
જોરું સમજે નહિ, સમજે સારે ઉંચું;
જે કરે બગાડે, બગાડે ભાગ્યને હોણતી,
ગણી ગણી ભૂલેરે, ભૂલે ગણતી ગણતી;
ધુંધવતો ઝેરી સ્વભાવ, જરીમાં - સળગે,
ઉછળી વાધણ સગ વરને ટોટે વળગે;
કરોને આપજ આપજ નડે ખીન્નને,
પકડાય જો નિજ વાંક ન મુખથી માને.

(બ્રુવ.)

ધર દારણ છે ધોરથી, મંસાર વિષે શી સ્થિતિ ?
 દુખ દુસ્તર એથી નહિ, જ્યાં અપટ ધર કરી રહી.
 જ્યાં અપટ કુવડનું રાજ્ય, સાજ સાં સાની ?—મળીઅપટ૦
 શુભ દિવસે સુંદર વસ્ત્ર શરીરપર નાંખે,
 કાળાં ધોળા વર્ગો લાલ, મણા નહિ રાખે;
 કરે સ્નાન કળશીએ એકે, જુઓ આ કુટડી,
 દાતણ માટે તેમાંથી રાખી જળ કુટડી;
 મંદિર શરીએ ફરે, તજ ધર સ્વામી,
 કામળ બાળક સંભાળ નકામી માની.
 ધર રાખુ એવી એ ખરી, મુઠ્ઠીનું રાંધે,
 પૈસામાંથી પણ પાઈ ગિરોએ બાંધે.

(બ્રુવ.)

તું લાખે લેખાં લખે, તે પે પે દેખી બખે;
 તું કાન્ય કથારસ શોંખે, તે હબી લદીઆ પોંખે !
 જો હથિ, ન કોને દહથિ એવી દિવાની,—મળીઅપટ૦
 (અંશારિકા)

મધુવચ્છરામ.

૫૭—હાલરડું.

પોદો પોદોરે મમ લાડીલા અહીં પારણે,
 રોડો રાજ્યે તું મુજ હૈડાનો હાર;
 નાતો કાળજીવણી રોડો ગાલિયા કાસી,
 દીકરી લોચનની છે, નથી મલનો પાર. પોદો.

વા'લા વહેશે વહેશે ચંદ્રકળા સમ ખીલશે,
 કાલા કાલા ને સારા હૈયરને બોલ;
 રમને સારી સારી રમત ગમત નિર્દોષ તું,
 બાળક મંડળમાં તું શોભે શ્રેષ્ઠ અતોલ.
 ભણને ભણતર તું ભલી ભાતે ઉચી પંક્તિનું,
 ખોલને કમળ સુગંધી કામળ મન સંપૂર્ણ;
 બુદ્ધિ સુરજ ઉદયથી વહેમ ને અચાનક,
 ગાહું અંધારું તે સત્તર થાને ચૂર્ણ.
 થઈને મોટા નિત્ય વિદ્યાને તું દિપાવને,
 દીપો આચારો વિચારો સરવે શ્રેષ્ઠ;
 વાણે વિખ્યાતિ તુજ વિશ્વ વિષે વિશેષરે,
 તજને માદી સંગનનો પડછાયો નેષ.
 થાને ક્ષમાવંતમાં પરમ પવિત્ર વસિષ્ઠ તું,
 વિદ્યા જ્ઞાન વિષે તું હોને ખીલે વ્યાસ;
 પરદુષ્પ્રભંજનમાંથી મોટા વિક્રમ રાખે,
 હોને નિશ્ચળતામાં નિશ્ચય ધ્રુવ પ્રકાશ.
 પાછી પાની નહિ કંઈ કાર્ય વિષે દરશો કદી,
 રૂઠાં પરાક્રમે તું અર્જુન સમ સુડાય;
 દીર્ઘ વચનપાલને હરિશ્ચંદ્રની પામને,
 દાને વખણાને તું કર્ણ અને બળિરાય.
 હોને ભીષ્મ પિતામહ, નિજહિતનો દઈ ભોગરે,
 દરવા અવર જનોનાં પુરણ મન પ્રસન્ન;
 શ્રામી સેવામાં હનુમંત અવર થઈ શોભને,
 સાચા સત્યવાદીમાં યુધિષ્ઠિર રાજન.
 સદ્ સંસાર તણા વ્યવહારે જનક થઈ રહો,
 સાધુ સેવામાંથી રાજે રાય સિમાળ;

પોદો.

પોદો.

પોદો.

પોદો.

પોદો.

પોદો.

હોજો અંબરીય પ્રહ્લાદ પ્રભુ ભક્તિ વિષે,
 શોભો નિજ કર્તવ્યે શ્રીમદ્ દયારથલાલ.
 શોધો સધાંઓ તારા સંગત ને બોધને,
 થાઓ સદ્ કીર્તિનો દિન દિન અધિક પ્રકાસ;
 જનમ ધર્યો મુજ કુળે તેને તું શોભાવજે,
 મોટી મોટી મનમાં મુજને છે તુજ આશ.
 પામો રિક્તિ સિદ્ધિ સુખ સંપત્ત આરોગ્યતા,
 દેજો દીર્ઘ આયુ માર્કંડ રૂપીનું ધનિ;
 પામી અચળ પરમપદ નિજ કુળને તું તારજે,
 છે હું જનુનીની આ અંતરની આશીય.
 હૃદયવિનોદ.

પોદો.

પોદો.

પોદો.

નરસિંહરાવ.

૫૮—ફૂલની સાધે રમત.

(શીખ સામ્રાજ્ય દેહેરે કે વહુલ રહો ઠંગે:—એ રાગ.)

આવો ફૂલડાં મધુરાં રે આપણ રંગે રમીએ,
 દિન એક આનંદ રે ભેળાં રહી નિર્ગમીએ.
 મને મુખકું તમારું રે સહુણું લાગે વાંહું,
 એમાં નિર્મળ પ્રીતિ રે વસી હસતી દાહું.
 તમમણું હું પણ રે કુસુમ એક કામળીહ,
 રહી મનુજસમહે રે વદન કરમાઈ ગયું.
 નહીં તનમાં કટિલતા રે, નહિં વળા કૂરપણું,
 નહીં વચન કપટનાં રે, હૃદય પ્રેમાળ ધણું.

કદી હાસ કરતાં રે તો નિઝે આનંદબર્યા,
 કરમાઈ કદી ચૂર્તા રે તો સત્યે દુઃખેજ ગડ્યાં.
 નેત્રું અંતર યાચે રે તેતું તમ મુખડું દીસે,
 નેત્રું મુખ દેખાચે રે તેતું તમ હૃદય વિશે.
 ત્યારે આવો મધુરાં રે આપણ રંગે રમીએ,
 દિન એક તો સુખમાં રે સાચે વસી નિર્ગમીએ.

૫૯—કાપલ.

(કામણ દીસે છે અલખેલા તારી આંખમાં રે:-એ રાગ.)

બે'ની, સાંભળ પેલી કાપલડી તરફદારે,

ગાતી હંદમાં રે,

બે'

શાંત રજનીમાં ચમકી ચાંદની, ને આછી પથરાઈ વાદળી,
 આવે ટકુકો અનિલસહેર, કંઈ મંદમારે,

ગાતી૦ બે'

બે'ની ! એ તુજને બોલાવે, મીઠી મીઠીને મન બાવે,
 દેની ટકુકો પાછો કામળ કંઈમાં રે,

ગાતી૦ બે'

કેહુ કેહુ કરી ને રૂની આવ્યો, મીઠો રવ અમીરસ ને લાવ્યો,
 પાપલડી રહિ છુપી ગાડના જુડમાં રે,

ગાતી૦ બે'

યો પ્રિય ! સુણીએ એ મીઠી, મેં મધુરી ગાનનદી દીડી,
 દંતી ચાલે ને પેલા અંદમાં રે,

ગાતી૦ બે'

હોળ

કરવા

સ્વામી ર

૨૦૧૧

દોલતરામ.

૬૦-માતા વિષે.

કોનું હેત વધારે, માત વિષુ, કોનું હેત વધારે રે,
 અવર પ્રીત કાણિક સ્વાસ્થથી, ભણે જાણાએ ભારે રે. કોનું હેત૦ રેક.
 નવ મહિના નિજ ઉદર ધરેતાં, સતત હૃદયે રાખે રે,
 જાગૃત સ્વપ્ન સુષુપ્તિ વિષે પશુ, દેખે કશું ન સુત પાખે રે. કોનું હેત૦
 'ભાઈ,' 'અભા,' 'બેટા' કે 'છેપા' કહેતાં મુખકું બરાએ રે,
 પુત્રવતી ધર-સુત્રવતી બની, સ્વર્ગનું સુખ નહિ ચાહે રે. કોનું હેત૦
 રૂદન સુણતાં હૃદય વિધાતું, હર્ષિત કરવા વહાય રે,
 શયન સમયે મધુર સ્વરથી, હાલેરાં હૃદ ગાય રે. કોનું હેત૦
 તૈલાભ્યંગથી સ્નાન કરાવી, ચંદન ચર્ચે કાપે રે,
 ઝોગી કેશ શિશુ બેસ બનાવી, જોતાં જરા ન ધરાય રે. કોનું હેત૦

કોણ અવર હિતકારી, માત વિષુ, કોણ અવર હિતકારી રે,
 ગળું નહિ પંથુ પરમજીવ વધને, નિરંતર સુખકારી રે.
 કોણ અવર. રેક.

દેહ પરાધીન તેને શીખવ્યું, ખાવું, બેસવું, ખસવું રે,
 ફરવું, દોડવું, ફેંદવું, ચડવું, રુકવું ને શુદ્ધ ઉચ્ચરવું રે. કોણ૦
 કાકા મામા પુત્ર પિતાદિ, બેદો સકળ જાતલાભ્યા રે,
 રવિ શશિ ગિરિનદ ત્રણ છુવનના, સાર દુંકા સમજાવ્યા રે. કોણ૦
 કાકે ખખખે એકડે બગડે, માનના પાયા ચણાવ્યા રે,
 મહેતાજી શું શીખવશે જ્યાં, માતાએ પાઠ બણાવ્યા રે. કોણ૦
 ધધિરનું અરિતત્વ કેસાવ્યું, ધર્મશ્રદ્ધા મન ધારી રે,
 સારથ મુક્તિથી શું કરશે ગુરુ, માતાની બલિદારી રે. કોણ૦
 સુમન ગુચ્છ,

૬૧—પતિમાં અધીનતા.

(“મોહનજીએ મોકલ્યું” રે મોસાળું)—એ રાગ.)

પાતળીઆ મોક યયો બહુ તમને, ઘટે તેથી માન ઘોછો વધુ
અમને. પાતળીઆ
મળ્યા મને સૂર્ય ખીજ આ જગતના, જણાઈહું તેથી સશીશી સુવદના;
સલા મેં તો પાલ્યગુંથ સુખદના. પાતળીઆ
નારી સહુ ધરની શોભા અનવધ, કલાગરી મિષ્ટ વચનથી છે હધ;
એનું રાજ્ય સ્નેહનગરમાં છે સધ. પાતળીઆ
જુઓ પેલી પુષ્પવતી ને શ્યામી, વધી વાંદી શીળા અને લટકાળી;
આમ વિણ પણ અશલા એ નમાલી. પાતળીઆ
ગુણો હોય પદ્મિનીમાં બધે સારા, અમર વિણ ચાપ નિરર્થક બારા;
નાદર ઉદાર પતિ વિણ દારા. પાતળીઆ
હૃદયમાં રાગના રંગ બરાયા, નયનમાં પ્રેમના કાચ જડાયા;
તેથી મુંજ સરખીમાં આપ જમાયા. પાતળીઆ
તમે મારા જીવન, હું તમ દેહ; તમે બલા બલ્ય ગૃહસ્થ, હું ગેહ;
તમારી હું તડિત, તમે મારા મેહ. પાતળીઆ
આપણુ બેની ધર્મ ને બકિતની જોડ, સદા નિજ કાર્ય કરીએ સજોડ;
તેથી પ્રભુ અવતરી પુરશે કાડ. પાતળીઆ

૬૨—સુલોચના-ઉદ્ગત-સંવાદ.

(તોટક છંદ.)

રતિ પ્રેમ સ્વરૂપ ધરી યુવતી, સ્વર કોઢિલ ને વદતી, હસતી,
કર જોડી કરે મહિલા વિનતિ, જ્યમ ચંદ્ર આગળ પારવતી.
“શિરછત્ર સનાય થઈ તમથી, અમજો કદો બોલ કહું અમથી;
પ્રમદ જન આપણુ જે કરશે, ઉપદાસનું કારણ કાન્ત, ધરે !

અખળા પર રોય ન હોય કશો,
કરજો પ્રભુ કિમ્મત સાર ગહી,
જય ને યગ આજ લગી કરતા,
અતિ પ્રીતિ ધરો જવ હોય સતી,
જયમ આપની તેમજીજની પ્રિયા,
કુળ ધર્મ ચકી પતિ ! તાત ખસ્યા !
દહો સારસ-જોડ જુદી કરતાં,
કકળા હોંકતાં મસ આંતરડી,
રવિવંશજ સાથ પ્રખંચ કરી,
શક બિશુક શ્રી અધિરાજ થયા,
ન ધટે, ન ધટે, મુજ પ્રાણપતિ,
કુળ-દીપક કાળજી કેમ ઝરે ફ,
આદકું રઘુવીરનું કામ દોસે,
બાળ શંકરથી દશકંધ તણું,
કર સર્પતણા દરમાં ધરતાં,
ગજ સિંહ અદારણુ ખીજવતાં,
નિજ બાકુ પરાક્રમ દાખવીને,
બળ નાતણુ કામ ન આપ્યું જરી,
ધન ઘોર અરણ્યવિષે ફરતા,
બકુ દુઃખિનના બય સંહરતા,
બળવાન વિશ્વ ન યુદ્ધ ધટે,
સખ રાજ્ય અને પરિવાર જતાં,
ક્યમ સિંહચુનું દૂધ ચિત્ત ચહો !
જગમિષ્ટતણું નિધિ છેક તણ,
મુજ નાથ વિચક્ષણ આપ ધણી,
ચક્ર “એક” દવે પદ સાચવજો,

દહો પ્રીતિ ધરી મનમાં ધરશો;
હિત-વામ્ય મનોહર હોય નહિ.
અખળા જનના બય મંહરતા,
ક્યમ છેક ગઈ બદલાઈ મતિ !
ક્યમ તે પ્રતિઆય અયોગ્ય ક્રિયા ?
ધિક કેમ ચર્ચ વિપરીત દશા !
ટવળી મરશે વપુને ધસતાં;
કરશે વિભુ આંખ ધણી કરડી.
અખળા-જન સાથ વિહીન હરી;
હિપકાર છતાં ન અણાઈ દયા.
હરવી વિધયાર્થ પવિત્ર સતી;
સ્વપ્ને ન સુધા વિષ દોષ ધરે.
તરબા પથરા જવ અધિધ વિષે;
નિજ સત્વ વિના નવસિદ્ધિ અણ.
છુટકો દહો યાપ ન જીવ જતાં;
જનપાટ ધડે મરતાં મરતાં.
પરણા રઘુનંદન જાનકીને;
છળથી વનમાં તવ સીત હરી.
નહિ લક્ષમણ રામ જરા ડરતા;
નહિ આપ દયાનન સાગ્ર થતા.
યશધર્મ તજો નહિ સીત સટે;
નહિ શાંતિ પરાઈ ત્રિયા હરતાં.
મણિ શેપનણો કરથી ન ગ્રહો;
ઘટના જગમાં ક્યમ યુદ્ધિ સજ ?
મઘના હરવી પ્રિય સર્વ તણા;
તમ જોર જોજો કહો દાખવજો.

શશિહીણુ ભયંકરે છે રજની,
 જ્યમ પુત્ર વિના ઘર માણસનું,
 ધન પીર જનો દહીં મેળવશે,
 નય ન્યાય વિવેક સુધર્મ ધરો,
 ગજ શકર સિંહ બલિષ્ઠ ધણા,
 પણ નીતિ સમીપ ન માર્યે ટકે,
 જપની હવજ દુર્ગપરે ફરે,
 યમ સેવક છદ્મ મહેશ થયા,
 મુજ સાસુ, સુકીર્તિ અને અવની,
 દિનરાત મયે પતિને ભગવા,
 દશ મસ્તક વીસ વિશાળ કરો,
 વશ રેવત સિંહલહીપ તણી,
 નિજ પુત્ર તણે ઘર પુત્ર થયા,
 સુખમાં લગીરે નહિ જોડે રહી,
 જ્યમ પંકજ સર્વ પ્રકુષ કરે,
 બરછક કરે સરિતા વરયા,
 ધણુ કામ શું વેર મહેશ્વરને,
 અપલક્ષણુ છેક ન ગુમ રહે,
 પણ પૂર્ણ પ્રતાપ પ્રશાન્ત થવા,
 નહિ તો વિસરી સુખ સ્થાયી અતિ,
 અપકીર્તિ કરે વિપરીત કૃતિ,
 ભય ગંદામમાં પડશેજ પ્રજા,
 રઘુનંદન તોપણ ક્રોધ કરી,
 લઈ સીત મહાલયમાં ફરશે,
 પ્રિય પાપ પડી કહું છું વિનવી,
 ઈ યાપણુ માનીકને નકરી,

પતિવિધે નિશ્ચાય મુકી સગની;
 ત્યમ નીતિ વિના અતિ થરપણું.
 પાત્ર ધર્મ વિના ન દહી શકશે;
 સુખસાંનિશ્ચયારસ પાન કરો.
 પણ સર્વ અધીન મનુષ્ય તણા;
 જગત્ક સુનીતિ વિના અટકે.
 વિધિ પાક કરે, શશિ છત્ર ધરે;
 લઈ અમિ મરાલ સદૈવ રલા.
 તણુ સ્નિગ્ધ પ્રિયા દશકંઠરની;
 પણ સવણને પરની પરવા.
 તમ તુલ્ય ગુણી વિજયી દીકરો;
 શિર દ્રુપર શંકર તુલ્ય ધણી.
 સ્વપરાક્રમથી રણનાર મયા;
 પ્રભુતા સુખથી ક્યમ જાય દહી.
 બરયોવન નારનું નાય કરે;
 સસરાપર શંભુપ્રતાપ વરયા.
 ગર્ભુ તેતણુ સખ્ય દશાનનને;
 વિજુ પુત્રનું તોય જરા ન સહે.
 યઈ બુદ્ધિ શંકે સર્તોને હરવા;
 કાણુ મંગુરમાં ક્યમ થાય રતિ!
 દઈ શાપ કેસે જ્યમ સાપ સતી;
 ફટકી મરશે કુટડી મુળજા.
 હઠવી તમને બળબુદ્ધિ હરી;
 ઝાતુ પાનખરે જ્યમ બાગ વિવે.
 પરનાર લગાર ન સંધરવી;
 ઝાણુ હીન રહે સુખમાં વિહરી.

મહામંડળને જ્યમ સર્વગતિ,
 બહુ સૈન્ય ક્ષેત્ર નેર ધણું,
 ચતુરંગ વિરાયિત સેન મળી,
 અતિ વેગ ત્વર કરતા મુખરો,
 તોળ મુખીવ અંગદ ને નળને,
 શિવસાલ્યકી રઘુનંદનને,
 રિપુ દાનવ દિગ્ધર નાગ ધણા,
 નહિ સૈન્ય ધણું તુજ નાથ કેને,
 નહિ રામ વિશે અસિ । રામ જરી,
 અમથી શીદ નામ થકી બડકે,
 ગજકુંભ વિના નહિ અન્ય અહે,
 વણસાલ્ય મહાપશુ આંત કરે,
 શુશ્રુષપત્ની મુજ પ્રાણપ્રિયે !
 રણમાં નહિ મેં અરિતેજ હર્યુ,
 ગોળી, મર્કટ-પૂથ કથું કરશે,
 યમ-દંડ સમા શર નીકળશે,
 રઘુનંદન બાણપ્રહાર લઈ,
 ધરૂં લક્ષ્મણ-દાજ દયા મનમાં,
 તુજ પ્રીત તણી મુઠ્ઠ પાશ વિશે,
 પાણુ શીર્ષે રંગે રમમાં વિચરે,
 કરી કોમળ પંકજના દળમાં,
 પણુ વાંસ વિશે ઝટ શાર કરે,
 રથ વાહનને હય હસિન ધણા,
 અસિ ધાતક, બખ્તર લોહ તણાં,
 લઈ સૈન્ય તણે યદ્ધ અમસરી,
 નિરખી જન કોણુ ટકે જગમાં,

ત્યમ સેન વિશે સખિ! સેનપતિ;
 પણુ પ્રાણ વિના વિચરે ન અણુ.
 બટ સામંતી પાનુ બન્ધ બળી;
 મથકાળ સમીપ હવે વરણો-
 હતુગાન વિભીષણુ લક્ષ્મણુને;
 હડી નાખીશ હું જ્યમ ડાંગરને.
 બહુ દેવ મળ્યા મુરસોક તણા;
 પણુ લોટ દર્શા દર્શી દુસ્મનને.
 કપિ સાથ રહે વનમાં વિચરી;
 વનવાસ કયે નહિ શીર્ષ ટકે.
 નહિ મેઘ વિનોદ લગાર સહે;
 ક્યમ સિંહ શગાલથી તેડ કરે.
 તુજ નાથ લગાર રંગે ન ખીંચે;
 ધિક ! શેપ-સુતા સહ લભે ક્યું!
 કરી દાંત થકી બળ દાખવશે;
 અતિ કોમળ રામ ન છરવશે.
 વટ સાચવશે નિજ જીવ દઈ;
 ન ધટે શર એ શિશુના તનમાં.
 યદ્ધ બદ્ધ સુખી બનુંછું અતિશે;
 નહિ પ્રીતિ વિના કાણુ શીર્ષ સરે.
 અસિ સિંગધ પુરાઈ રહે જળમાં.
 બલ્લીનું બળ પ્રીતિ સદેવ હરે.
 નવ અસ્ત્ર સહસ્ર પ્રકાર તણાં;
 જરૂરી કરતાં બમણાં ત્રમણાં.
 ધરૂં દુસ્મન સન્મુખ આંખ નરી;
 જવ ઈંદ્ર છુપાઈ ગયો નમમાં.

રણુશેત્ર વિશે અરિ-કર્ણુને, નિરખી પરિપક્વ થયું નયને;
 કૃપિકાર ખની ધન ચાળવતાં, નહિ વાર કરે જરીએ લણુતાં.
 રણુ-સાગરનો થઈ નક કહે, સ્થળ અન્ય વિશે ક્યમ છવ રહે!
 બહુ દાહ વધ્યો સહુ રોમ વિશે, અરિશત પ્રયાંત હવે કરશે.
 ક્યમ તર્ક વિનંદ કરી નખળા, અકળામણુ આમ કરે અમળા ?
 મુજ સાથ રહી દિનરાત સખી, નહિ રાવણુપુત્ર શરી પરખી ?
 મનની સુણ વાત કહું તુમને, જય કે ક્ષય છે મયકર્ન મને;
 દિન એક જરૂર મદા મરવું, અતિ ઉત્તમ છે રણુમાં પડવું.
 જન વિષ્ણુ ખની રણુનાથ કરે, જય મેળવનાં મુખ કીર્તિ વરે;
 કદો હાર થશે પણ ઈશ્વરથી, રણુનંદ વિના મુજ નેક નથી.
 પ્રમદા મનહુ કેમ ખિન્ન થયું ? ! ક્યમ કામલ હૈયું બરાઈ મયું ? !
 નયણે ક્યમ આવણુ બાદરવો, ન ઘટે કરણુ રમ આદરવો.
 ધર ધીરજ બીર ! દશેક ધડી, નહિતો સહુ કામ જસે બગડી;
 જયની ધ્વજ તોત સમક્ષ ધરી, ધરની પણ મૃતુ વિડીન કરી.
 વળતાં નહિ દૂર જઈશ દૂરી, તુજ અંક વિશે મુજ સીપ ધરી;
 મનની કર દર બધીય કળ, રણુમધ્યજના અણિ આપ રજન.

મણિલાલ દખારામ.

નહિ. એ તો શંકરનું છગ્ન હશે, તેમ છતાં પિતાને ત્યાં જવાને પુર્વાનંદી આમંત્રણની શી જરૂર ? સમારંભ બહુ સારો છે અને તમારે શંકરને સર્વ જનું જ જોઈએ. નારદના ચઢાવવાથી સતીએ શંકરની પાસે જઈ યગ મમ્મ-રંભની વાત કહી અને ત્યાં જવાનો આગ્રહ કરવા માંડ્યો, ત્યાંથી આ પ્રભંગ ચાલુ થાય છે.

ત્રિતાળની ચોપાઈ.

સતી-આર્યપુત્ર ! તમે આ શું જોસો, ખરા જોડાનો કંઈ તોલ તોળોઃ આવે અવસરે જન્ય જુસાઈ, આડે દાડે જે દેખ સડાઈ. વિસરાય શું દીકરી ક્યાંકી, જેની માતા કરે રાગ જ્યાંકીઃ પૂજ્ય વર્ગમા જોઈ સવાઈ, જુસે મમરો શું નેહ જમાઈ.

અનુક્રમ.

શંકર-નમારા સમ છે સુખ ! તમને અથવા મને;
સદેશ સરખોએ જો, કહાલ્યો હોય એમણે.

ચોપાઈ.

સતી-જો આમંત્ર્યું છે જૂત માત્ર, જુદા ! જન્ય શું જુસે જનમાત્ર, રાખ્યું હોશે તેડું તમે જાનું, સમ સગરા તમારા ન મારું. આમ નિ.સંગ રો' તે શું સારું, જુઓ સંસારની આંખે વાઝઃ જોશું ઉછરંગ જન્ય જનનનો, સુખ વૈભવ તાત ભવનનો. તમે હોંચ કરો ન કરાવો, મને ઉલટી ઉઠાસી જનાવોઃ મારી હોંસીવી માતા રિજાવા, તમે કુમારે સાસરીએ આગ્યા ? તમે કુમારે પશુત્વ જતાવી, મને મૈયેરીઆમાં ટુલાવી ? મારા પીયરની શેરીને પંથ, જતા આવતા થઈ મુજ કંથઃ મીડી આંખ તણે અણસારે, મારી સખાઓથી જોવાયા ક્યારે ?

જેવા દીકરી જમાઈનાં જોડાં, હશે આતુર એ સૌ ન યોડાં ?
 મારી બાળ સૈયરોનો બાવ, ચાલો જોજો લેજો રૂડો લહાવ.
 મારી માતાને હેતને હાથે, જમજો સમવય રનેહીઓ સાથે;
 માફ મોટેરાંમાં સનમાન, જોઈ તમને થશે અભિમાન.
 દાઢમાડે બની દકરાયા, આત્યા પરણુવા ત્યાં શું જોવાયા;
 દાળા ગોરા કે વરવા રૂપાળા, મારી સખીઓ તો 'છે' કે 'છે' કેવા ?
 દામ દાસીને ગજ રથ ધોડે, ચાલો આપણુ જઈએ સજોડે;
 મારી બેનો ને સખીઓના વાદે, મારે જાતું મૈયર બડા ઠોડે.
 જોડો વાધાંબરી ના સતાવો, ફરી અવસર આવે ન આવો;
 પાથરીને પાલવ વારંવાર, ચાચું આટલું હું ત્રિપુરા.
 કહે દક્ષવતી કાલાવાલા, ચાલો જોડો સતાવો ન વહાલા !

શિવ-શાણાં સમજી થઈ જૂઓ કેમ, વણુ તેડ્યાં જવાય ત્યાં કેમ ?
 દે ન સન્માન જો દક્ષરાય, દાસ્ય દેવોમાં આપણું થાય;
 ધંદ માન બને કદી આવું, માટે સર્વથા હું નહિ આવું.
 સતી-હાંહાં આજ હું સમજી આ સમજું, તમે આડા થઈ વદો અવજું;
 મારા પીયરનું બોલો ધસાતું, નથી મુજબી હવે તે ખમાતું;
 તમે જીજ્ઞાં સમાંના ન સંગી, આડા અતડા ન બેસા કિમંગી.

અનુક્રુપ.

શંકર-હજી છે તો બન્ને એવી, સિધાવો લઈ નંદીને.
 પ્રણામ માહરા કે'જો, દક્ષને પાદ વંદીને.

(પીયરમાં અપમાન થવાથી દેહ ત્યાગ કરતાં તેમણે પછી નંદીને
 આ પ્રમાણે કહ્યું.)

ઉપજાતિ.

સતી-નિવેદજો આ સહિ જત નંદી, મારાવતી ત્યાં જઈ પાદ વંદી;
 એકાંતમાં શંકરને કહેજો, મારા વળી વાચક આ પ્રમાણે.

સત્યે તમ દ્રોહીતણે બનેલો, દુર્ભાગ્ય આ દોષિત દેહ મારો;
 ઉત્સંગને યોગ્ય નથી રહેલો, હુતાશને આ પણ હોમવાનો.
 પ્રભો તમારાં પદ પૂજવાનાં, પુરાં ચર્ચા પ્રાક્તન પુણ્ય મારાં,
 પીએરીઆનો ધરી પક્ષ મારાં, મુખ્યાં નહીં મેં વચ્ચે તમારાં
 આયોગ્ય મારાં વચ્ચે દુભાયા, હશે તમે તો પશુ નાથ માગ;
 શરીર કટી તપ આદરીશ, પરંતુ પાછી તમને વરીશ
 મૈત્રેયરતું માન ધરી ધણેરૂં, કશું ન માન્યું ચિરંજીવ કેરૂં;
 તેનું મળ્યું આ ફળ ભાગ્ય મારૂં, હુતાશને પાતકને ઉતાર
 (કાવ્ય પીયૂષ.)

૬૪-વઠસાસુની શીખ

મોસાળાનો રાગ.

બલે જાઓ શુદ્ધ જોઈ મંચરો, કૃણવૃદ્ધિનાં કરવાને કાજ,
 વહુવર વહેલાં આવજો.
 મારા આંખોના તેજનો તારલો, તારા પ્રાણનો પરમ આધાર,
 વહુવર સોંપું ગુજને.
 હવે હું તારે એને સંભાળજે, કરજે શ્રવથી બ્યાદે જાતન,
 વહુવર ખત રાખીને.
 મુખે શેઠાણી દુઃખે દાસી થઈ, રહેજે ઘરની બની પરધાન,
 વહુવર શીખ એટલી.
 જઈ પરદેશ આપણા દેશનો, વેશ બદલશે નવ લવસેશ,
 વહુવર શીખ સરસ છે.
 ધીરે આપ્યાં તો મુખ મુખે માણજો, એટા ! રહીને મલાજની માંય.
 એમાં મોઢું માન છે.

નેતુ પરમોય ઢાંચું કપાળ રહે, ઢાંચાં ઢાંચાં તેણે કુળ બેઠે,
જૂપણ ચીતું લાગ છે.

નું તો દોઢરા! બણેલીને ડાહી છે, નથી કહેવું પડે એવું કાંઈ,
બાળો મુખે સંચરો.

કાવ્ય પીયૂષ.

૬૫—રાધાનો પત્ર.

આવ્યા દાડલા દિવાળી કરા, પંચી થેર પધારે ધણેરા;
નાથ ! થાવ શું આમ નમેરા, મોહન વહેલા આવજો મથુરાંથી.
મારી સખીઓ સાસરીએ સિધાવી, મારી બાબીઓ પણ આણેઆવી;
વાટ જોઈજોઈ હું વાજ આરી, મોહન વહેલા આવજો મથુરાંથી.
પૂછી જોજો ઉદવને તમારા, હાલ શા થયાછે અહીં મારા;
જાવ જાવ જીવણ શું પડે ન્યારા, મોહન વહેલા આવજો મથુરાંથી.
મારાં સાસુએ જે જે કહાવ્યું, મારી માડીએ તે તે કરાવ્યું;
જાણે રખેને રસિક પાડે વાંકું, મોહન વહેલા આવજો મથુરાંથી.
આછાં હીરનાં ચીર મંગાવી, કાચા કીરમજી રંગે રંગાવી;
કારો મોતી ને મણિએ ટંકાવી, મોહન વહેલા આવજો મથુરાંથી.
સાળુ સાડી ને કમખા કરાવ્યા જાતે જુદા ને રંગે રૂપાળા;
એ તો રસિયાજી તમને રીઝાવા, મોહન વહેલા આવજો મથુરાંથી.
મોહી મોરલીની થઈ હરિણી, છાની વનમાં મોહન વર પરણી;
આતે કીયા કરમ કેરી કરણી, મોહન વહેલા આવજો મથુરાંથી.
પ્રીતમ પરણી પસંજો તમોને, જોયો વિચાર્યો નહિ તે સમોને;
શીદ પાતળીઆ પજવો અમોને, મોહન વહેલા આવજો મથુરાંથી.
મારી માતાએ બહુ બહુ વારી, લોક કેંતા એ કપરી મોરારી;
તોય પરણી તેની શું આ વારી, મોહન વહેલા આવજો મથુરાંથી.

લોક લે પુકે વાત કરેછે, સગાં સાગવાં મોટે કહેછે;
 સુખી સખીઓ તો મેળાં મારેછે, મોહન વહેલા આવજો મથુરાંથી.
 હચી હચી રાવડીઓ મુકાવી, નાના વિધવા રંગે રંગાવી;
 ખાસ સામુએ મેડી જધાવી, મોહન વહેલા આવજો મથુરાંથી.
 જ્યારે વડુ હું મળીધું ગેરે ઘાટે, ત્યારે દીકરાનાં મુખ જોવા સાંટે,
 તલસે ધરડેરાં મુખજોવા માટે, મોહન વહેલા આવજો મથુરાંથી.
 ગુણ કૃપનાં વખાણ કરાવી, મને મોહના ફેદે ફેસાવી.
 કેમ પરણીને પ્રીત પલટાવી, મોહન વહેલા આવજો મથુરાંથી.
 ઓળા ઓળા અંબોડલા વાળી, પત્તરચનાઓ રચના રૂપાળી,
 લેતી સખીઓ હસી હસી તાળી, મોહન વહેલા આવજો મથુરાંથી.
 પગ જોળામાં લઈ જુદાવાળી, અળતે વેલો ચીતરતા રૂપાળી.
 જોતા આમને જાલ્ય ન્યાળી ન્યાળી, મોહન વહેલા આવજો મથુરાંથી.
 આંખ રજ ફૂંદી નાંખવા માટે, કિંવા જીંદગી કરવા લલાટે,
 ભૂધર ભેટતા મમુનાને ઘાટે, મોહન વહેલા આવજો મથુરાંથી.
 નચમ્યા નાચતા રમતો ભક્તેરી, પગથી કરતા પાતળીઆ ધણેરી,
 ફાટ્યું મુમકું વહિ ધયો વેરી, મોહન વહેલા આવજો મથુરાંથી.
 એકવાર ઘંઘાવન આવી, મને વિય પાઈ રાચન મુવાડી.
 જાહે જાજો પછી ગિરધારી, મોહન વહેલા આવજો મથુરાંથી.

કલાપી.

૬૬—વિધવા એન જાણાંને.

વાંલી જાળાં ! સહન કરવું એય છે એક લા'ણું !
 માણ્યું તેતું સ્મરણ કરવું એય છે એક લા'ણું !
 મૃત્યુ માતાં તર્પણ કરવું છટવું એય લા'ણું !
 આશા રાખી મરણ પછી ને જીવવું એય લા'ણું !

સંબંધીના મરણ પછી ના સર્વ સંબંધ તૂટે,
 બે'ની ! આંહી વિરહજ ખરો ચિર સંબંધ બાસે;
 તે પ્રેમી જે પ્રણયમયતા જોઈ મા'ણે વિયોગે,
 મીઠું કિંતુ ક્ષણિકજ નહી સ્વપ્ન સયોગ તો છે.
 છે વેધવ્યે વધુ વિમલતા બે'ન ! સૌભાગ્યથી કે !
 છે ભક્તિમાં વધુ વિમલતા, બે'ન ! સંગારથી કે !
 બાળાં ! તારા મૃદુ હૃદયને આપ વેધવ્ય આપી,
 હવે હવે તુજ દિલ જશે લેઈ ધીમે ઉપાડી.
 ના બોલું આ તુજ હૃદયનાં અગ્નિ હું લૂછવાને,
 શાને લૂછું હૃદયશુચિના આંસુડાં દાખવે જે ?
 વાંલી બાળાં ! કુદરતકૃતિ સર્વદા હેતુવાળી,
 ધન્ય છે દેવા અનુભવ પ્રભુ સર્વને સર્વ વાંલી.
 'બાપુ આ સૌ સુખ હુખ તણી વેઠ નાખી નથી કે,
 આ તો બોલે કુદરત તણે માત્ર કમ્પાણકારી;
 આ પહોડો જે પથિક સહુને આવતા માર્ગમાં ત્યાં,
 ચક્ષુવાળા શ્રમિત ન બને કિંતુ સૌન્દર્ય જોતાં.
 આ કુંડાળું કુદરત તણું કોઈ જોઈ શકે, તો,
 ના ના જોશે કંઈ વિપમતા કિંતુ સિંધાઈ લીસી;
 કુંડી દષ્ટિ જનહૃદયની અશ્વ ખડોજ જોતી,
 ને તથી આ સુખટ સરણી દોસતી ડાઘવાળી.
 બાળાં ! જોને નયન ભરીને આંસુથી એક વાર !
 બાળાં જોને સુપ્રભ રચના વિધતી એક વાર !
 વાંલા સાથે નિરખતી હતી આજ જો એકલી તું,
 બાળાં ! ખુલ્લું હૃદય કરી જો, એજ દૃષ્ટ્યું હરિનું.
 જોને, બાપુ ! તુજ જિભરને મિત્ર તો ત્યાં વિલાસે,
 તારો ચહેરો ગત હૃદય એ ત્યાં જ હું વિભાસે

એ રેલાયું હૃદયિ સધજે કિંતુ તું બિંદુ તેતું,
 આહું આન્યું પડ નયનને તોય એ વારિ ત્હારું.
 બે'ની ! આત્માં પડ પછી પડે આવતાં જાય આડાં,
 અન્તે ગાઠાં પડ ચીરી દઈ પાર જતાં સહુ ત્યાં;
 તું ને મારી પ્રિય સખી ત્યજી હુંય જાઉં કંદાપિ,
 એવું એ ક શુભજ કરવા, ધ્રિય છૂટે કંદાપિ.
 રે ! તો સાથે તમ હૃદયનાં ગાગજને આશુ બન્ને,
 જે બાકી તે બધી હૃદય તમે આવજો સાથ બન્ને;
 બાખાં ! તું એ શીખૌંશ ફરી આ પાકે ઔદાર્યનો, ને
 મારી બોળી પ્રિય આશુધને દેરજો આજ મારું.

અખરદાર.

૬૭—પતિપત્નીનો દિવ્ય રથ.

(માતા જસોદા બ્રહ્માવે પુત્ર પારણે:—એ રાગ)

વહાલમ ! રૂપાળો રદિયાળો રથ શો આપણો !

અંદા તારલિયાના તેજ સમેા અમદાર !

અર્જુણાં અજવાળાં દારે અંતરની આંખડી.

ચાહે રત્નતથો શો બીડબંજન બંડાર !

વહાલમ ! રૂપાળો રદિયાળો રથ શો આપણો !

આવે પ્રિયતમ ! એ રથમાં અંતર પધરાવીએ;

મનહર, મહિમાવાન મદા એ જગમોઝાર;

ઝપિ મુનિ સંતજનોની નિર્મળ ઉરજ્યોતિદીપે,

તેમાં આવે, ફરીએ ફરતાં અમરતિહાર !

વહાલમ ! રૂપાળો રદિયાળો રથ શો આપણો !

પુખ્ત પ્રકાશિત પ્રભુનો મણિમંડપ રણીઆમણો,

તેનાં સૂર્યપ્રભાશાં દિવ્ય જગદ્ગત્તાં દાર;

વિશ્વવિરાજીત એ શોભાની હાંમે મહાલક્ષ્મી

આલો, વાંલા ! એ રથમાં કરીએ મંચાર !

વહાલમ ! રૂપાળો રદિયાળો રથ શો આપણો

ધૂ ધૂ ધીર ગરજતા ગંભીર જગસિંધુતટે

આમૃતસ્મિત ઝરતાં ખીલે કુચુમો સુકુમાર;

તેનો નિત્ય પસંત સુગંધ રસે ભરવા ઉર,

હૃદયો ગુથી આલો નઈ એ પ્રાણાધાર !

વહાલમ ! રૂપાળો રદિયાળો રથ શો આપણો !

અવનદેવ ! પ્રયાણ નથી સુલભ ને સોલહ;

જંગલ, ઝાડી, કોતર, કુગર ખાડ અપાર !

મેંધો કોમળ પુણ્ય પ્રભાકર રથ ત્યાં આપણો !

નિર્વિધ્ને અણિગુહ્ય ચલાવવો પ્રભુઆધાર !

વહાલમ ! રૂપાળો રદિયાળો રથ શો આપણો !

કંટકમાર્ગ કોર વિકટ છે એક પ્રયાણનો,

અનિશો ધૂમે, ને આકાશ વહે અધાર;

તેમાં સાચવજો પ્રાણેશ્વર ! પાર ઉનારજો.

દિવ્ય, સુરમ્ય, અમલખ રથ એ સર્વ પ્રકાર !

વહાલમ ! રૂપાળો રદિયાળો રથ શો આપણો !

આલો, બહાલો ! ધીર, વીર, મુખ મલકારતા !

ઉડા ઉડા છે હૃદયોના અર્ધો ઉચ્ચાર !

દેવાંદેત ઝરંતી આંખલડી આ આપણી

મધુરાં અન્નવાળાં કરશે કંઈ દારોહાર—

વહાલમ ! રૂપાળો રદિયાળો રથ શો આપણો !

પ્રભુના પુણ્યવિલાસગૃહેથી દંદો દંદો આવતા
 મધુમધુ મંગલ સ્વર્ગગીતોના કંઈ બાણકાર;
 રસજીનાં તે ગીતોનો રસ પૂરણ ઝીલવા
 હસતાં જઈ એ એ રથમાં, દૈડાના હાર !
 વહાલમ ! રૂપાળો રઢિયાળો રથ શો આપણો !
 આવો, પ્રિયતમ ! મંગલ ઘડો છે સુખસૌભાગ્યની;
 આકાશે છે શા નવરંગ સન્ધ્યા ચણગાર !
 એવા રંગ વિશે શો વિલસેછે રથ આપણો !
 પ્રભુની મંગલઆશિષ વરસેછે સતધાર !
 વહાલમ ! રૂપાળો રઢિયાળો રથ શો આપણો !
 હસતો રમતો રડતો રથ એ પ્રાણ ! ચલાવશું,
 ઝગઝગ જગમાં એનો ઝલકાવી ઝલકાર;
 ધીરી, ધીરી, તમ વાંસલડી, પ્રાણ ! વગાડજે !
 મૂંઝ પણ પૂરીય સાથે ગાનતણા લલકાર !
 વહાલમ ! રૂપાળો રઢિયાળો રથ શો આપણો !

૬૮—શુભવંતી શુભરાત.

શુભવંતી શુભરાત, અમારી શુભવંતી શુભરાત !
 નર્મોએ નર્મોએ માત ! અમારી શુભવંતી શુભરાત, (ધ્રુવ)
 મોઢિરા તુજ મણિમંડપમાં આ ઝૂકી રહ્યાં અમરિય;
 ગાન મીડી ! તુજ ચરણ પડીને માગીએ શુભઆશિષ !—
 અમારી શુભવંતી શુભરાત !
 મીડી મનોહર વાડી આ તારી નંદનવનશી અમેલ;
 રસકુલડાં વીણતાં વીણતાં ત્યાં કરીએ નિત્ય દેસોલ !—
 અમારી શુભવંતી શુભરાત !

સંત મહંત અનંત વીરાની વાંલી અમારી માત !
જય જય કરવા તારી જગતમાં અર્પણ કરીએ માત !—

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

હંડા ઘોર અરણ્ય ત્રિશે કે સુંદર ઉપવન માંધ,
દેશ વિદેશ આહોનિશ અંતર એકજ તારી છાંધ !—

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

અરસરિતા રસભર અમીઝરણાં રત્નાકર ભરપૂર,
પુષ્પભૂમિ ફળફૂલ ઝમ્મી, માત ! રમે અમ હૈર !—

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

હિંદુ મુસલમાન, પારસી સર્વે, માત ! અમે તુજ બાળ,
અંગ ઉમંગ બરી નવરંગે કરીએ સેવા સદુ કાળ !—

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

હર પ્રભાતસભી અજવાળી, ટાળી દે અધાર !
એક રવરે સદુ ગગન ગજવતો, કરીએ જયજયકાર !—

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

નમીએ નમીએ માત ! અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

મહાશિકા.

૬૬— આશાદેવીનું ગાન.

(માતા જસોદા કુલાવે પુત્ર પારણે દેઃ—એ રાજ)

મારી મીઠી મીઠી વાત સુણો રે માનવી !

સ્વર્ગ તણી દેતી વાંલી હું તો અલબેલડી,

મારું ભુવન બધું ધણાંડ વડું વખણાય;

મારે મન આવે ત્યાં ઉડતી ઉડતી નાઉં હું,

મારી સુંદરતા દેખી જમ સદુ અંજય. !

મારી મીઠી મીઠી વાત સુજો ?

તારણીઆ મારે ત્યાં રોજ દિવાળી દીપવે,
 મારે આંગણ ચંદા ચોક પૂરિને જાય !
 મારે માંડવ જાય સુવર્ણ સરજ વેરનો,
 તેને ક્યકી લેતું હસતું જગત સુદાય !

મારી મીઠી મીઠી વાત સુણો રે માનવી !

કોના પ્રભાતના જેવી હું આશા દેવી હું,
 મારા સાળુડામાં વિધવિધ રંગ પુરાય;
 એવા રંગ જગતના હૃદયે પૂરી દેઈને,
 નેની આગળ નચી ઉઘાડું હું દિન-કાલ !

મારી મીઠી મીઠી વાત સુણો રે માનવી

જન અંતરને કાળાં વાદળ આવી ઘેરતાં,
 તેનાં જીવન જીવનમાં અધારું ડોળાય;
 ત્યારે તારણા જેવી હું તેમાં ફરીને,
 કાંઈ નવાં નવાં તેજે ચમકાવું ત્યાંય !

મારી મીઠી મીઠી વાત સુણો રે માનવી

માનવકર શુન્ચવાય નિરાશાની ગોંચ ઝાડીમાં,
 સહુ ઉદ્ધાસ ઉડે ને અંતર શુન્ચ જાણાય;
 ચંદ્રકિરણશુ ઝાડીમાંથી ત્યાં ડોકાવી હું,
 તેને શરી જગાવી દોડાવું જગમાંય !

મારી મીઠી મીઠી વાત સુણો રે માનવી

જેહ પ્રેમ શ્રગરને જગમાં જમી જમી શું જતે,
 કેને ચટકો દઈને છુપે નાસી જાય;
 તેને પાસે પાસે લાવીને હું ઉડાવતી,
 કદી પકડાવું કે કદી નસાડી મૂકું ત્યાંય !

મારી મીઠી મીઠી વાત સુણો રે માનવી

હનિયાની સખી થઈ આશ્વાસન તેને આપુંછું,

મારા માંડવનો બતલાવું બહુ મહિમાય;

કંઈ કંઈ સ્વપ્ન મીઠાં દેખાડું દર આકાશમાં,

એવું સખીપણું છે માફે અતિ સુખદાય !

મારી મીઠી મીઠી વાત સુણો રે માનવી !

મોટાં મોટાં કામ કરાવું જનની પાસ હું,

એક ફક્તે પાંડ કુદાવું કરીને સાંચ !

રાખરાણા રંક જવાનાં ઉરમાં હું વસું,

મુજ વિણ જગમાં જનનું શુચું વર્થ ગણાય.

મારી-મીઠી મીઠી વાત સુણો રે માનવી !

માફે ગાન સદા જન-ઉરને પોપે પ્રેમથી,

માફે નાચ નચાચું તે તો નાચું જાય !

મારી વીણામાંથી ટપટપ અમી મિંદુ ઝરે,

જેને મુખ પડે તે હસી હસી હરખાય.

મારી મીઠી મીઠી વાત સુણો રે માનવી !

મારે આંગણ પૂથીથી મહેમાનો આવતાં,

તેનાં અંતર મારાં મધુર ગીતો ગાય;

મારી વાડીમાંથી મીઠા ફલ લાવી આપું ત્યાં,

મુઘતા મુઘતા કદો નહીં તેનો લેશ ધરાય !

મારી મીઠી મીઠી વાત સુણો રે માનવી !

કોના આવી આલિંગન દઈ પુરૂં કોડને

કોથી દૂર નાસી જઈને દિવસાવું “હાય” !

મારે અર્થ કદી નહીં આપું કોને, ને કંઈ

કોને હસતે, કોને રડતે મુખ વિદાય !

મારી અંતરની ખરી વાત સુણો રે માનવી !

એવા કંઈ કંઈ ખેલ મચાવું જગમાં હું ધણા;
 માનવ જીવન મીઠું કંઈ મારાથીજ થાય,
 એ જાળકડાંને શિર અમર કળાઓ ખોમું હું;
 તેની માથે એ તો ખીલવું રહે સદાય !—

મારી મીઠી મીઠી વાત સુણો રે માનવી !

પ્રભુના રગ મહેલ તણી હું તો અધિદેવી છું,
 તેનાં દર્શન કરવા જીવ સદુ ચિત્તમાં આ'ય;
 પણ જે સત્ય પથે શુદ્ધ આવે ઉર ધારી મને,—
 પ્રેમે દ્વાર ઉઘાડી લઉં તેનેજ હું માંય;—

મારી મીઠી મીઠી વાત સુણો રે માનવી !

તાગલિયા મારે ત્યાં રોજ દિવાળી દીપવે,
 મારે આંગણુ અંદા ચોક પૂરીને જાય;
 મારે માંડવ જાય સુવર્ણન સરજ વેરતો,
 આવો આવો બને પધારો માનવ ! ત્યાંય.

આવો, મીઠી મીઠી વાત કહીશ રે માનવી !

૭૦—૩૬ીં શ્લોક.

ઇંદ્રવિજય છંદ

મૂલ્ય આ બવનુ ગણુ નિશ્ચય, સુંદરને સર્નીનાર હરેછે;
 પાળી પતિવત તેહ નિરંતર, અંતરમાં શુભ નેમ ધરેછે.
 મદ્ગુણનો સખગાર સુશેહન, મોહન મોહન વાત કરેછે;
 કંથતળીજ ખરી મદનાગણુ, આંગણુમાં નિત્ય ગગ ખરેછે.

મનહર છંદ.

લક્ષ દર્શિસાંભળે જે ડા'પણુની વાત સદા, સત્યતણા નિયમને ઉર રાખે કોતરી
 શણગાર સજી મદગુણુતણો તે સદાય, અવગુણુ રનેહ સાથે રાખે અંગગા કરી

દાસે હસતું પદન સદન સદા શોભાવે, કોઈ દિન દિલ ન દુખાવે કંથનુ જરી
અદલ વિચારે એજ નારે પતિવ્રત પાળ્યું, ધન્ય ખરે જગ એને એજ પાર ઉતર
પતિવ્રત પાળ્યું જે પ્રેમદાયે પ્રીતે કરીને, એજ તેજ સુંદર વદનને દીપાવશે
ગુલાબનળું ફૂલ કદાપિ કરમાઈ જાય, તથાપિ તેની મધુર સુગંધ સુડાવશે
પતિનું અહાય હિત, પતિભાંગ ધારે પ્રીત, અંતરમાં આડો કદી વિચાર ન લાવશે
અદલ કહું છું ખરે ધન્ય એજ સુંદરીને, એજ વામા વિશ્વવિખે કિંમત અંકાવશે
નિત્ય નમ્રનાઈ નિજ અંગવિશે રાખી ચાલે, મીઠાં મીઠાં મધુર વચન વળી ખોલશે
અંગમાં ઉમંગ ધરી આજસને દૂર કરે, સારી માડી વાન તે તો ઝટ દઈ તોલશે
આરા સર્વે કંથતાણી ધર્મ ગણી શિર ધરે, કંથતાણી વાન કોઈ પાસ નહિ ખોલશે
સંસારે એ નારી નિજ પતિને રીઝાવે બારી, એજ હૈયું પતિતણું પ્રેમથી હિંચોળશે
કપટ ધરે ન લેશ, લપટ બરે હમેશ, બેશ કપડેશ સુણે, ભત્રીજ ભણાયછે
સુખમાં લગાર ન ફૂલાઈ કે બૂલાઈ જાય, દુઃખમાં સંતોષી ને ધીરજવંત ગણાયછે
ક્રોધગ વચને પતિતણી ચિંતા તે ધટાડે, વસુધા વિને વનિતા એજ વખણાયછે
અદલ સંસારે દુઃખ વેડે પતિસંગ પણ, ધન્ય નાર જે અહાર રોતી ન જણાયછે
મળી જેને નારી સારી, જહુ ભાગ્ય ઉઘાડે બારી, સત્ય ક્યો તમે વિચારી

પ્યારી પ્યારી લાગશે

જેહ પતિને ખરી સુંદરી એવી મળી હોય, ખરો બવ સુખી એના મતાજેગ જગશે
એવી માને ઘેર અવતાર લીધો જેહ પુત્રે, ખગે ભાગ્યશાળી એનાં દુઃખ સર્વ ત્યાગશે
અદલ કહું છું મહુ સાંભળો સાહેબ તમે, મૃદિવિને એવી રંભા સર્વ કોઈ ભાંગશે

(કાવ્ય રસિકા.)

નહાનાલાલ.

૭૧—આમ ત્રણ.

આવો આવોને રાખીએ આજ ! રસતાળી પાડી,
દાંઈ મળવો આપણી એન ! આ ગુજરી વારી.

હરિણી શી ચંચળવાન, નાણુકે ને નમણી,
 ફૂલની કળી સમ સુકુમાર સુરતની રમણી !
 ઝખો છટા ભરી, સોહાગ તપે મુખ, મુઘડરા,
 મુલ વડોદરાની વેલ સરિખી ઓ ચતુરા !
 રૂઢી ઠરેલ બુદ્ધિ વિશાળ સમજી ને શાણી,
 મુજ અમદાવાદની બહેન ! ધરરખુ ઓ ગૃહિણી !
 નિજ ઉરના વિવિધ વિલાસ રંગે રંગેલી,
 મુંબઈની મોહનરૂપ સખિઓ અલબેલી !
 અમૃત શા મિઠા બોલ, પણ શાને અધુરી,
 ઓ કોકિલકંઠા નાર હાલારની મધુરી !
 હો મુદર ગસિક ઉદાર, સહુ ભગિની આવો,
 ગુજર જનનીની જોડ, કુંવરીઓ કહાવો.
 જ્યાં સિંહણ નિજ સંતાન ધવરાવે જાળે,
 જ્યાં સાગર ઉછળે નીર મોતીની પાળે.
 જ્યાં પ્રેમબક્ષિતાં ગાન બક્ષતજને ગામાં,
 જ્યાં રથળ રથજમાં પ્રતિદાસ સૂરના સોહાયા.
 એ અદ્ભુત દેશની બાળ, સ્મરીને વીર સતી,
 મૈરાપૂ તણી સનાર ! પધારો ભાવવતી.
 તેજસ્વી મદ ડોલંત, જલની લક્ષ્મી જશી,
 આવોને કુચની કોડ ભરેલી સુચતિ ! હસી.
 આવો આવોને સહીયર ! આજ રસ ટહુકે ગુંજે,
 કાંઈ ગજવો ગમતે ગીત નિજ ગુજરી કુંજે.
 આ તમ કાળે ભરી છાત્ર, ગીતનાં ફુલડાંની,
 લો સતકાંગે રસજાળ ! એટલી મહેમાની.
 હો મુજ ફૂલની એ રીત, તાતે શીખની ભલી,
 લ્યો, ચગળ ધરૂં બહેન ! વીરની ગીરપસલી.

૭૨—વીરાનાં વારણાં.

(વહાણા ! વિરાજે મારા ગ્રાણુમાં રે લોલ—એ રાગ.)

ખમ્મા વીગને જાઉ વારણે રે લોલ, મોંઘામુલો છે મારો વીર જો ! ખમ્મા.
એક તો સુડાગી ગગન ચાંદલો રે લોલ, ખીજો સુડાગી મારો વીર જો ! ખમ્મા.
રાગ તો વિરાજે રાજમંદિરે રે લોલ, પારણે વિરાજે મારો વીર જો ! ખમ્મા.
ચપો ખીજે છે ફૂલવાડીમાં રે લોલ, ફૂલમાં ખીજે છે મારો વીર જો ! ખમ્મા.
આંગણે કિન્નર મારે સર્પનો રે લોલ, ઘરમાં કુન્નસ મારો વીર જો ! ખમ્મા.
એક નો આનંદ મારા હૃરનો રે લોલ, ખીજો આનંદ મારો વીર જો ! ખમ્મા.
જે દામી છે મને માવડી રે લોલ, માડીએ દામી છે મારો વીર જો ! ખમ્મા.

૭૩—સ્નેહવું સહારણું.

(ઓધવજી સંદેશો કહેજો ક્યામને:—એ રાગ.)

ચંદન છાંટી ચોક્ક સમાયો બ્યોમનો,
રજની રસીલી હસતી લલિત વરહાસ જો;
ચાંદલીઓ ઉર ભરી ભરી રસ કંઈ દોળતો,
આપણુ પણુ રમતાતાં વિરલ વિલાસ જો;
એવા એ દિવસો પણુ પ્રિયતમ ! વહી ગયા

પ્રિયતમ ! એ સર્સોરાજ ચડત અટારીએ,
પદે રમે નાનકડો અનિલ કુમાર જો;
ને મદમર રજનીનાં નયનો નાચતાં,
લદય ઝીલે સૌનાં અમૃતની ધાર જો;

એવા દિનનાં સમણાં પ્રિયતમ ! વહી ગયાં
પદલવમાં પદલવના પાલવ પાથરી,
પંખી પોદ્યાં બોડોને પાંખ શું પાંખ જો;

વિલસે આજ નગત સહિ રસના અંકમાં,
અનળ વિલસતી અલખેલી તુજ આંખ જો;
એવા રસદિવસો એ પ્રિયતમ ! વહી ગયા.

૯૪ - ઝીણા ઝીણા મેહ.

(સાફ સાફ રે સુરત શહેર અંબર અલખેલી-એ રાગ.)

ઝીણા ઝરમર વરસે મેહ, બીજે મારી ચુંદલડી,
એવો નીતરે કોમારનો મેહ, બીજે મારી ચુંદલડી;
આજે ઝમેને ઝરે ચન્દ્રીની ચન્દ્રિકા, બીજે રસિક કાઈ જાણા રે.
બીજે સખી બીજે શરદ અલખેલડી, બીજે મારા હૈયાની માણા;
હો બીજે મારી.

વનમાં પપૈયો પેત્રો પિયુ પિયુ જોતો, ટહુકે મધુર કરી વેણાં રે;
ટમ ટમ ટમ ટમ વાળી ટમકે, ટમકે માગનાથનાં નેણાં; હો બીજે મારી.
આનંદકંઠ ડોલે સુંદરીના વંદને, મીઠાં મૃદંગ પડછંદા રે;
મંદ મંદ હેરે મીટડી મયંકની; હેરે મારા મધુર રસચંદા; હો બીજે મારી.

મણિશંકર રતનજી ભટ્ટ.

૯૫—મહેમાનોને પ્રાર્થના.

(ઓધવજી સંદેશો કહેજો શ્યામને-એ રાગ.)

મહેમાનો ! ઓ વડાલાં ? પુનઃ પધારજો !
તમ ચરણે આમ સદન સદૈવ મુદ્રાય, જો !

કરજો માધુ હજારો પામર પાપ જે—
 દિનચર્યામાં પ્રભુ પાસે પશુ થાય જે !—મહે.
 ઉત્તત ગિરિશૃંગોનાં વસનારાં તમે,
 ઉતર્યા રંક ધરે શો પુણ્ય પ્રભાવ જે !
 શુદ્ધપા સારી નાં અમને આવડી:
 લેશ ન લીધો લલિત હરોનો લા'વજો !—મહે.

૭૬-સખીને આમંત્રણ.

આવોને, સહીયર ! ઉત્તત જીવનજલ ઝીલવાને જઈએ રે !
 પુણ્ય સલિલઅવગાહનથી, સખિ ! અંતર પાવન થઈએ રે !
 ચાલોને, સહીયર ! ઉત્તત જીવનજલ ઝીલવાને જઈએ રે !

(માખી) પ્રભુના ગિરિથી અવતરે સાન્ત સદાશિવ નીર,
 શમવે મનુકુલતાપને છાયા તરવર તીર !

ગીતલ સૌમ્ય સુધારસ, સુંદરિ ! રેલી રલો જઈલઈએ રે !
 ચાલોને સહીયર ! ઉત્તત જીવનજલ ઝીલવાને જઈએ રે !

(માખી) સ્પટિક વિશદ વરસી રલા સુરસરિતાના ધોધ;
 લલિત કરી મ્હાનાત્મને, પ્રેરે પ્રાણ પ્રબોધ !
 માડી સજો, સખી ! સ્નેહસુરંગી, વારિ ખરસખર દઈએ રે !
 ચાલોને, સહિયર ! ઉત્તત જીવનજલ ઝીલવાને જઈએ રે !

૭૭—વહાલાઓને ઉપદેશ.

(ઓધવજી સંકેશો ઠેઠેજો રવામને—એ રાગ)

સાંભળજો વહાલાંઓ ! વચનો દીનનાં, દીનપણું છે પરમ દયાળું
 મોટા એ અધિકાર તમારો માનવી, અધિકારી હો જેનાં આજીવન
 એક પિતા પરમેશ્વર જાગ્રો આપણે, નિકટ સગાંઓ સમજો

નીકા નકાની મોટી જે છવો તથી, વહતું તેમાં એક અખણિત વહેતું જો !
 હસનારાંઓ સાથે હસવાતું ધટે, રડનારાંની સાથે રડતું તેમ જો !
 એક ખીજનાં આંસુડાઓ લુંછનાં, હયાં ચડશે સ્ત્રીપુરુષો સૌ એમ જો !
 મૃતદયા છે ધર્મ બધાના મળમાં, સધળાએ મંત્રોનો એ ઉપદેશ જો !
 દિવ્ય દયામાગર ! યાચતાં આપજો, દીનજનોને અમને એનો લેશ જો !

લલિત.

૭૮—એક વાતલડી.

(અલખેલીદે અંખે માત જોવાને જઈએ-એ ગીતનો ઢાંગ)

આવો, ખાળા ! આવો બહેનાં, સંગ, કહું એક વાતલડી;
 ઉગ્મખાળા ! ધરીને ઉમંગ, ઉગ્મજો જનલડી !
 સંસારની મુદર વાડીમાં, ડોલી રલાં નરટક રે !
 લીલાબરી સજારી વેલી, ખૂલી રહી લીલી છમ્મ.

કહું એક વાતલડી.

શીળા છાયા મુરંગી, રડાં ફળફૂલ મુગંધિ;
 લઈએ એવી મળની રસલાઈ, અંતરની વાંલપની !
 આવો, ખાળા ! આવો બહેનાં, સંગ, કહું એક વાતલડી.
 હાલોહાલોને જઈએ એવી જન-કુંજે, પ્રીતિગીત વ્યાં મુન્નપરે;
 દેવાંને હિડાએ એને, હાલોને હિંચીએ વ્યાંથી એ સરૂ ઝીલાય.

કહું એક વાતલડી.

ચડીએ ચેતન હેલે, લાંગા લલકાર રેલે;
 લઈએ એવી રડી રસલાઈ, અંતર વાંલપની !
 આવો, ખાળા ! આવો બહેનાં સંગ, કહું એક વાતલડી.

૯૯ - વર પ્રાણેશ્વર.

(સવૈયાની ચાલ)

વર પ્રાણેશ્વર વર પ્રાણેશ્વર, વરમાં મારે મયરાચર !
 વરનાં ગાયાં ગાનારી હું, સાચે બારે સેવું વગ.
 આત્માને નેહે નવરાવે, નચાવતો મારો નટવર !
 શ્રામે શ્રામે રમી રહો વર, હર આંસુરે એ વીરવર !

૮૦—ગુણસુંદરી.

(હરિગીત)

આત્મ મુંદર, હૃદય મુંદર, સુગન મુંદર, મુંદરી !
 સંસારમાં સૌદર્શની, શંગાર સોહન, મુંદરી !
 સાકર્મ મુંદર, સ્નેહ મુંદર, કળમણિ, ગૃહમુંદરી !
 મુંદર બની મુંદર બનાવે, એક એ ગુણમુંદરી !

૮૧—ઈશ્વરી.

(પરમેશ્વરીને પાચે પડી હો બહુચરી-વલ્લભ-મદના
 એ કળિકાળના ગરબાનો ઢાગ.)

અલ્પનો પ્રકાશ વિષ, તે તું વિશ્વેશ્વરી ! તારાં અભિનય રૂપ;
 પ્રાણનો સુવાસ પ્રેમ, તે તું પ્રાણેશ્વરી ! તું તો તું સ્વજન રૂપ !
 પ્રેરણા સરસ્વતીની, તે તું હૃદયેશ્વરી ! મૂલે જગ તારી લકાવ !
 ચેતના ઉલ્લાસ કેરી, તે તું અંડીશ્વરી ! જગે જગ તારે ભાવ !
 નંસારને જોમને તું ગૃહેશ્વરી ! એક તું જીજ્ઞાસે વેશ !
 યોગ ને ક્ષેમ તું વધારતી, યોગેશ્વરી ! કળને કુટુંબમાં હમેશ !

માન બાંહેડન પત્ની પુત્રી, પૃથ્વું પરમેશ્વરી ! વદાલસોયાં તુજ લલિત અંગ !
 દેશ કેસાં રાજ્યને સમાજને, રાજેશ્વરી ! વિલસાવો પ્રગટી પથ !
 રાસરંગ ગુચરે તારે દૂધડે, રાસેશ્વરી ! વિજય દશાના રંગ !
 એક તાન પુષ્પની પ્રવૃત્તિમાં, વિજયેશ્વરી ! ખેલાવો અમને નિર્જિત !

૮૨—સતી સીતા.

(ચાત્રો સાહેલી ભુવનેશ્વરીનાં સહુમળીને દર્શન કરિયે—
 એ ગીતનો ઢાળ.)

નદિયર શાળી, કમંગ બાળી, ચાત્રો, સતીને સહુ નમીએ !
 રવામી શરણમાં, નિજ શ્વતરના કાક કરે તેને નમીએ.—સતી
 રાજબચનને વનવગડના સુખદુઃખમાં રવામી સેવ્યા;
 તેમ પરથો વદાલાં જનનો નહિ પાંક, સતી વનવાસ વસ્ત્યા.
 અંધાં પતિમય શ્વનવાણાં સીતા સતીને વંદન કરીએ !—સતી

૮૩—સ્ત્રીદર્શન.

મરાઠી સાખી.

નદિને નંદનવન રમતી બાલ નંદિની અનેક,
 આનંદન અંગારરૂપ એ બમતી સરળ સુરેખ !
 અહો ! સ્ત્રીદર્શન પુષ્પ અશિષ્ય !
 વસંત યુવતી વધાવતી એ પૂલડે ચેતન માત્ર,
 કાકિલ કડે કિલકારે એ સુંદરતા સાક્ષાત !
 અહો ! સ્ત્રીદર્શનની શી વાત !
 સુગંધવતીનું સુમન સુકોમળ પ્રકરે પ્રાણસુવાસ !
 હૃદયતરણ સુંદરી વિલસે ત્યાં પ્રભુતા અને પ્રકાશ.
 અહો ! સ્ત્રીદર્શનના એ લદાય !

દા. ખુ. ખોટાદકર.

૮૪—હરિણી.

વસંતતિલકા.

માતા તથા શરણથી વિખુટી પડેલી, આત્મીયના વિરહથી દુઃખમાં હુએલી:
કપે અહો ! ભયથી આ હરિણી ગિયાગી, વાંદા કુરંગ કરી સાંતવન લે સ્વીકારી.
જો ! ખેદથી દોસતી આંખડી ઝેની રાતી, રોકી ન અશ્રુનદી એક પળે શકાતી,
આશા ભર્યા નયનથી તુજને નિહાળે, દષ્ટિ ધડી સ્થિર કરી ધડી પાછી વાળે.
કે'વા ચહે પલ્લ શકે નહિ કાંઈ બોલી, બીર અનેક કરતી હર તર્ક બોળી;
તારી બધી કૃતિ ગતિ રહી એ તપાસી, શું તું વદીશ હર એજ રહી વિભાસી.
એને મનોરૂ દોસતું વન માત મંગે, ને ખેલતી, વિચરતી, ચરતી કિમંગે:
ભીતિ હતી હૃદયથી ન કદાપિ ભાળી, વિશ્વામ્હિના તટ પરે રમતી રૂપાળી.
આનંદમાં હૃદય મમ સદૈવ રે'તું, મંતોપ પીયૂષ તણે કાંઈ સ્વાદ લેતું;
આજે જાણાય વન આ ભયપૂર્ણ એને, બૂખી છતાં તૃણ મુખે ન ધરી શકે એ.
એને કશા અભયવાક્ય હવે સુણાવી, ભીતિ વધી હૃદયમાં બધી દે હઠાવી;
તેથી તને પ્રણયરત્ન રૂંડે જાણારો, તારા અહો ! હૃદયનું પથ તત્ત્વ તે છે.
એ સૂર્ય છે સરળ માર્ગ બનાવનારો, આધાર એ કિમયનો ભય ટાળનારો;
ને એ અભીષ્ટ તુજને સહુ આપનારી, દુઃખે મુખે સકચરી ખરી છે થનારી.
વૃષ્ટિ ભલે શર તણી કરતા સિકારી, ને જાળથી પણ ગહે પડીને પછાડી;
આ મંગથી પ્રિય ! અભેદ તું પામશે જો, સંકટ તુજ તુજને સહુ લાગશે તો.

૮૫—મીરાંને.

(શાર્દૂલવિકીરિત)

એ હાલાકલપૂર્ણ પાત્ર વદને તે કેવી રીતે ધર્યું ?

શી રીતે ભયથી વિમુક્ત રહીને કે' પાન એનું કર્યું ?

મીસાં ' મંત્ર અપૂર્વ કોઈ તુજને સ્વર્ગીય શું આપડો ?
 કે તારા કર સ્પર્શથી વિષ બરો પીયુષ પ્યાસો થયો !
 નેં કીધું વિષપાન એ નયનથી આ વિશ્વ દેખી શક્યું;
 ને મૃત્યુ અડકી શક્યું ન તુજને એ ના અગ્નિપ્રયું રહ્યું.
 એના બેઠ જગમ્ય કાંઈ અમને શું ના બતાવી શકે ?
 શુ મોંઘો કંઈ મંત્ર એ અમરનો શાળી ! નહોં શીખવે ?
 તારૂં નિમંત્રણ ચિત્ત હા ! જગનથી ઉચું રહેલું હશે !
 ને કે શક્તિ વડે નિરંતર અણ્યું ઉચે જતું એ હશે.
 એ ઉચા ઉર માંહી મૃત્યુરક્ષ ના પોંચી લગારે ધક્કો;
 પામીને જડ દેહ વ્યર્થ સરખો સુકાઈ સે'જે ગયો.
 કાં તો બેઠ પીયુષ ને વિષ તણો દષ્ટિ વડે દેખવા;
 ના કાંઈ અવકાશ અંતર હશે કે શુદ્ધિથી જાણવા.
 એથી ના વિષનું વિષન્ય પ્રકટી એં હુર માંહે શક્યું;
 જાપારાંતરરૂઢ ચિત્ત પણ ના એને સ્વીકારી શક્યું.
 એ સીમા વિષની વટાવી ઉરને ઉચે લઈ તું ગઈ;
 ફટા વિશ્વ તણા ઠહે નિયમને શી પેર જુદી થઈ ?
 હા ! એ પ્રેમઅવર્ણ અંતરવિગે આલી ! રહ્યો હુછળા !
 આકર્ષાં તુજને ઉંચે લઈ ગયો કે દિવ્ય સદૃષ્ટિ મહી.
 ને પ્રેમામૃતના અણ્ણત બંગને ના ઝેર છતી શક્યું;
 બાતુની દુતિમાં તબિજ સમ એ કાં લીન એમાં થયું.
 દેવી ! દિવ્ય સુમંત્ર એ, પ્રણય એ, એ બલ્ય આત્મોન્નતિ:
 આપી આ ઉરને કૃતાર્થ કરી દે, એ એક ઇચ્છા રહી.
 પ્યાસા વિશ્વ વિગે વસી વિષ તણા પીવા પરાંણે પડે;
 ને સસર્ગથી દેહ દૂષિત સદા ત્યાં ઝેર કાં ના ચડે ?
 સે'જે શોષિતમાં, શિરા સકળમાં વ્યાપી વિશેષ રહે;
 મર્યાદા આપી, બુલાવી બાન મનને એ મોહથી મુંઝવે.

અકે સિદ્ધ ઉપાય એ વિષ તણો કે વૈધ કો ના મળે;
 ને સંસાર સ્વભાવસિદ્ધ વિષ તો આપ્યા વિના ના રહે.
 જાણું કે નવ જાણું તોય હૃદયે એ કાર્ય એનું કરે;
 ધુરંધુ અંતરથી સુધા સમજ્યા તો સિદ્ધ ના થાય તે.
 ક્યાંથી થાય? વિભેદને પગપણે જ્યાં ! જાત હેયું બન્ને;
 ક્યાંથી થાય ? અહંત્વપૂર્ણ ઉરને ભીતિ ન ક્યારે તજે.
 મીઠું મૃત્યુ અરે ! અભાગી ઉરની પામે નથી આવતું !
 ના પો'એ વિષ એટલું હૃદય હા ! ઉએ ચડી ના જતું.
 ત્યારે આમ ત્રિશંકુ તુલ્ય લટકી રે'લું કહે ક્યાં લગી ?
 શું તારીસ્મૃતિ મુગ્ધ માનસ તણી ના કે સુધારે સ્થિતિ ?
 તું છતી જગને ગર્ભ, પ્રથમ એ પદે જતાપી ગર્ભ.
 દેવી મંત્ર અનેક એ કવનમાં શાણી ! છુપાવી ગર્ભ.
 મીઠી ભોગવી તેં મજા કહી બધે તે કાબ્ય માંહે હશે,
 ઉંચા કેંક કહ્યા ઉપાય વિયના વિધ્વંસ માટે હશે;
 એનો અર્થ પરંતુ આ હૃદયને સાચો ન મુગી શકે,
 ઝેરી પાત્ર વિશે પદાર્થ પડીને તદ્રૂપ શું ના બને ?
 જો તું આત્મજાણે અભેદરસિકે ! આ અંતરે આવશે,
 ને એ દષ્ટિ, ઉદાર એ હૃદયની ઝાંખી ધડી આપશે;
 તો એ મંત્ર પવિત્ર પ્રેમપયના સે'જે અમે શીખશું,
 બેળા ઝેર સુધા વિશે પ્રારથા પંચત્યને પામશું.

૮૬—શંકિત શકુંતલા.

વચંતતિલકા.

આ શો વ્યતિક્રમ થયો મમ બાગ્યભ્રમાં !
 આશાબ્ધિગોપ દુરિતોદય ગ્રો ધડીમાં !

આ સત્ય કે સકળ રવન મને દોસેછે ?
 મારે પરીણામ વિધિ અથવા દરેછે ?
 શું સાંભળું પતિતણી વિપરીત કક્તિ ?
 અંગીકૃતા ન મમ આ નિદરશ્ય વ્યક્તિ ;
 શું સર્વવંશજ ધરાધિપ આ વહેછે ?
 અંતઃપ્રવિષ્ટ કળિનું છગવામ્ય નેછે ?
 નિર્દુષ્ટ સ્નેહતણી નિષ્ફળતા ન હોય,
 ને નિત્યવસ્તુવિનિવારક છે ન કામ ?
 'સાક્ષી મનોમન' બધા વિશુધો વહેછે,
 તો આ પ્રભંગતાલું કારણ હાય શું છે ?
 આ શું અનેકરમણીપતિકેરી વાણી,
 બૂખાળના હૃદયની અથવા નિશાની !
 શું રાજભંદિરે બધાં છગથી ભરેલાં ?
 કે ધૂર્ત હોય મનના નરનાથ મેલા ?
 સંસારમાં પ્રબળ વંચન શું વસેછે ?
 શું દેવ દુર્બળ ગણી મુજને હસેછે ?
 શું વિપ્રવંદયકી લલિન્જત બૂપ માસે ?
 કે ધૈર્ય મહાહૃદયનું વૃપતિ તપાસે ?
 શું મતસપત્નીગણના બળથી દબાઈ ?
 કે વિપ્રપુત્રી સમજી બધ ચિત્ત ખાઈ ?
 કે રાજયોગ ગુણનો વ્યતિરેક ધારી,
 છોડે મને દમિત બૂલ હવે સુધારી ?
 શું સત્યનો પ્રલયકાળ શરૂ થયોછે ?
 કે સ્નેહસિંધુ અહીં શુષ્ક થઈ ગયોછે ?
 સત્યાવૃતા કંડી મહીપતિકેરી નીતિ,
 તેની મજે શું અથવા મુજને પ્રતીતિ ?

નિસ્વાર્થ સ્નેહગળથી વધતી વિશેષ,
 શું કેઈ શક્તિ જગતીતગમાં વસે છે ?
 શું સ્નેહસિદ્ધિ શપથાદિદ્રવી કરાય ?
 પ્રેમસ્વરૂપ અથવા વદને વદાય ?
 શું ક્ષુદ્રસંસૃતિતણે જાત આ સ્થળે છે ?
 ને પ્રેમનો પથુ પરાભવ સંભવે છે ?
 આ દુઃખદા જીવનિકા ક્યમ દૂર યાશે ?
 સસ્નેહદર્શનથી દુઃખ સમસ્ત જાશે.

વાદ્ય આશાસન.

૮૭—પૂર્ણિમા.

(સખીઓ નિજ નિજ નીતિ ધર્મ સદા સંભાળીએ—એ રાગ)

પુનમ ચાંદની ખીલી પૂરી અહીં રે;
 શોભે રજની સુંદર શી આજ !
 હેતે રમીએ સંગાથે સૈયર આપણે રે.
 સૈયર કંઠલુ સોનાનાં કરે ધર્મી રે,
 માંહે જડીઆં છે લીલમ મણી નંગ.—હેતે.

(સાખી) મળીઆં આજે આપણે, ધરી સોજ શણગાર;
 કર કંઠલુ ચૂડી ચમક, ચંદ્રતેજ એકતાર.

હીરા રત્નથી જડીત ઉર હાર છે રે,
 મોતીગુચ્છ લળકેળે બાગુબંધ.—હેતે.

(સાખી) અંબેદા કુલે જડયા, સરસેથે હિંગુજ;
 હીષા કુમકુમચાંદલા, મુક્તામાળા ઉર.

આરસપારસ મળી જડેલો ચોદ છે રે,
તેમાં રમતાં વસતાં દંચે નવુદલનીર.—દેતે.

(સાખી) પેલાં ઝાંઝર પ્રીતથી ઝલુલુ કરે ઝલુદાદ;
પ્રીતે ગૈયર કુદડી આ રંગનીમોઝાર.
ગખી વેલીઓ ટુંકી વિધવિધ બાતનીરે,
એ તો આપેછે શી સુંદર સુગંધ.—દેતે.

(સાખી) કયા શીવળની માંબળી, પ્રિતમ પાંચ ગ્રેમ;
વધ્યો, સખી વિરહો થઈ, મળે તરાથી કેમ.
પ્રેમ ચાંદની ખીલી પૂરી અદા રે.

૮૮—વિમળાનો પત્ર.

લાવણી.

આ પત્ર પાંચળે પ્યારા, તમે ખગરજ લેજો મારા.
સખિતંગ વિમળા દસી, હું તમ દરશનની પ્યાસી;
હું રાહોડની પ્યારા, તમે ખગરજ લેજો મારા.
મુગદોથી કાગળ આવ્યો, મુલ કાકોને એણે ડરાવ્યો;
તેથી કરે વિચાર નકારા, તમે ખગરજ લેજો મારા.
દે રાજ તમને વરી હું, એ મુગલથી નથી ડરી હું;
સત્ય કરજો ખોલ અમારા, તમે ખગરજ લેજો મારા.
એણે વસંતપંચમી ધારી, છે લગ્ન તણી તૈયારી;
તે દિન પાંચળે પ્યારા, તમે ખગરજ લેજો મારા.
જેમ રૂઝિણીએ પલુલીધું, તેમ મેં પલુ અહીંયાં કીધું;
હે કાન્ત કૃષ્ણ છે મારા, તમે ખગરજ લેજો મારા.
નિર્વાર પૃથ્વીને દેખું, કોઈ માઈ પૂત નવ પેખું;
એક રાણા નરહો ન્યારા, તમે ખગરજ લેજો મારા.

અરે મ્હેજી બતતને વરકું, તે થકી બહેતર છે મરકું,
 નહિ આવો થશે હત્યારા, તમે ખખરજી લેજો મારા.
 ક્ષત્રિનું તેજ સૌ વામ્યું, અસ્તાંગત સધજે પામ્યું;
 એક તમે છો પ્રાણ અમાગ, તમે ખખરજી લેજો મારા.
 મુગશેએ યૌને પાડયા, છો એક અટકી રાખ્યા;
 થયા ક્ષત્રિય સર્વ ગિચારા, તમે ખખરજી લેજો મારા.
 છો પ્રતાપના કુળ દીવા, તમ સાથ ચઢ્યું વિવા;
 હે રાજગિંહ રઢીયાળા, તમે ખખરજી લેજો મારા.
 નૂરવીર પિતા વણુ બેઠી, કાકા ઓથે દુઃખ વેઠી.
 યરાવંત નથી યરાવાળા, તમે ખખરજી લેજો મારા.
 એક રામસિંહની પક્ષ, મુગ પિતાના મિત્ર સુધ્ધ;
 નથી અવર કોઈ આધારા, તમે ખખરજી લેજો મારા.
 નથી અવર ઉપાયજી મારો, ક્ષત્રિનું બિરદ વિચારો;
 હું દીન તમારી દારા, તમે ખખરજી લેજો મારા.

૮૬—દંપતી વ્યવહાર વિષે મનભેદ.

ગાયન

- અક્ષરાર્થો—પરાધીન પરવશ થઈ રહેનાર, પતિને પ્રભુ ગણી યુગનાર;
 નિરર્થક કારે નિજ અવતાર, બધ્યો એ દંપતીનો વહેવાર. (૨)
- અનુસૂયા— સ્ત્રીઓનો પતિ થકી ઉદ્ધાર, પતિ રીઝવ્યે રીઝે કિરનાર;
 કરો કેમ અવળા આમ વિચાર, કિજળો આર્ય તણો મંસાર. (૨)
- અક્ષરાર્થો—પુરપને મન માન્યો અધિકાર, નારનો બાર નહીં તલમાર;
 અધમ શું અજાણનો અવતાર, બધ્યો એ દંપતીનો વહેવાર. (૨)
- અનુસૂયા— ત્રાગિના ભાગ્યને ભોગવનાર, નાવ નરને તરવા બવવાર;
 નથી કંઈ એ ઓછો અધિકાર, કિજળો આર્ય તણો મંસાર. (૨)

- અપ્સરાઓ—દીપે છે જન્મેથી ધરમાર, નથી ન્યૂનાધિક નેરકે નાર;
છતાં ક્યમ નહીં સરખી હકદાર, જાણ્યો એ દંપતીનો વહેવાર. (૨)
- અનસુયા— પુરુષનું પગમાં દિલ હરનાર, દરારી ગુલિમી ગુણ બંડાર;
સદા ધરની ને કુલ મુખત્યાર, હિજો આર્ય તણો સંસાર. (૨)
- અપ્સરાઓ—સ્વાર્થાં મળ્યા શાસ્ત્ર લખનાર, નહીં કોઈ નાર પશુ કરનાર;
જોઈ પાડ્યા પામા પોગાર, જાણ્યો એ દંપતીનો વહેવાર. (૨)

વાંકાનેર ના. કં.

૬૦—પ્રભુ મહિમા.

(સાઈ સાઈ રે સુરત થેહેર, મુંબાઈ અલખેલી.—એ રાહ)

- ગાંઓ આનંદે સદૃ આજ, પ્રભુના મહિમાને;
થાઓ બેન કૃતારથ આજ, નિરખી રચનાને.
આ ડોહર આ ગુલાબ બહેકે, ચપો અને ચમેલીરે;
જુઓ જુઓ આ કદંબ વૃક્ષે, વીંટાણી જુઈ વેલી. પ્રભુનાં
- (સાખી) બેસી આંખા ડાળપર, કરે કોર્કોલા ગાન;
સુંદર મધુરા રાખ્દથી, તૃપ્ત કરે છે કાન.
કળા કરીને મનહર મધુરો, નૃત્ય કરે આનંદે રે;
ફીલફીલ કરતાં મેના પોપટ, અહીં તહીં ફરે સ્વચ્છંદે. પ્રભુનાં
- (સાખી) ત્રિચિત્ર રચના છે રચી આ જગમાં બરપૂર;
તે શ્રીપતિના સ્તવનમાં મયો મહે ચક્રચૂર.
પરસ્પરે કઈ તાણી કરમાં નિજ પગ સરખા મેસોરે;
નાચો ગાઓ બેનો આજે બેલ વસંતી બેલો. પ્રભુનાં

૬૧—ચંદ્ર અને ધરણી.

(સગ દેશ)

કર્યો મખી ચંદ્રિનો સજ્જાર દાર,
માસો માસો લેવને મદ્રમા,
તેને પ્રેમપેલી જુમિતો રંગ,
તેને ડોસે મુરિ આનદમાં.
દાં કે ડોસે મુરિ આનદમા

(નાખી)

ધન્ય મગ-મુંદરી તને, ચંદ્ર મંદ્ર નુજ કાન,
શાન્તિપાઠ પદારતો, માખીને એકાન
ધરણી પડી પતિને પાપ, સિદ્ધા સિદ્ધે મદે કે,
મુખપિયસગે પતિમુખમાલ, શાંતિગિનેમદે કે.

પડેનેબરેનીધરતી માતાનુકળુ કાન
પ્રીતેથી હશે મંદ્રાગુપાગમપાન

(માખી)

મદ્રમુને સીકાર્ધને તામનાં મુખ સ્વામ,
મદ્રમુખીનુ સુખ બાળીને રમે દુષ્ટના મન
મખી જેને પતિનું નાન,
તેનાં મધર્ષ મામે માન;
પામે રેલી મમાન સમાન
રમે રમા રમિક સર્ધ નાન.

ધરણી પડી૦

(માખી)

ધરણી-નાર મમ મુદિર્જીઆ મેવે નાખી પાપ,
ચંદ્ર મદ્ર મમ પતિ મોરે કલ્યાણ ત્યા કુરંગપ.

ધરણી૦

ચંદ્રશંકર નર્મદાશંકર.

૬૨- વહાલાંને આમંત્રણ

(ઓધવજી સંદેશો કહેજો શામને-એ રાહ)

આવો આવો વહાલાં ! સાથે ઉડીએ,
 ભોગવવાને હું હું દિવ્ય વિદ્યામ્ જો:
 ઉંચા ઉંચા તેજોમય આકાશ છે,
 ઉંચા ઉંચા આત્માના અભિલાષ જો. આવો૦
 એકલવાયાં ઉડવું મુજને ના ગમે,
 આડે આત્મા રોહીના સહચાર જો;
 ઊણાં ઊણાં સુખ મહુ મુજને લાગતાં,
 રોહી જન ના સાથે ભોગવનાર જો. આવો૦
 ભાગં હો ને રહેશો મારાં સર્વદા,
 જાંઘ્યા પ્રભુએ એક બધાં સંબંધ જો;
 વિધિ નિર્મા સંબંધો કરનાં સાર્થકાં,
 ચંચળીએ ના માથે જ્યોત અનંત જો. આવો૦

૬૩—એ ઝરણાં.

રાગ ઉપરનો.

ઝીણું ઝીણું જીવન ઝરણું એકલું,
 સરતું કરતું સ્વચ્છદિ વિહાર જો;
 નહાનકડી નિર્જ મદિમાં એ મહાલતું

એવો એના મુખમાં દિન ગાત્યા ગયા
 એકલસાયુ છવન લાગ્યું ન્યૂન જો;
 બેલથી બનવા કરે એનું તલસ્યાં કરે,
 તલસે કરવા આંસુમાં છવન પૂર્વ જો.
 નમભાગી કે છવન કમલું ત્યાં મળ્યું.
 અભિલખનું એ સદ્ભાગીના મોદ જો,
 બેભાષાં જલ્દ એ છવન પ્રભાં તમાં,
 જુગં થીડી એક બન્યાં બે વહેણ જો

મીઠું.

મીઠું.

૬૪—ઉરનાં ઠાર.

રાગ ઉપરનો.

બોલો બોલો વદાણાં ! કરો ઉરના
 બોલો બોલો અંતગી સદ્ વાન જો,
 પોતાનાંની પાને પડે ના પડે,
 તમ મુખપૂંબે વદાણાં ! મારો ભાગ જો
 ઉરમરિતે પૂરે આશ્વાં મારે બાવનાં,
 મેઘે હાં એ કુદરતના પ્રવાહ જો;
 વહેવા ગો વહેવા ઘો જુગં પુરે,
 રાખ્યાં ના એ આપખુડી રોકાય જો.
 બાવ ભર્યું દેતું ખાલી થાયા ગરે,
 તો મુગ વદાણાં ! શાને આ મકોચ જો,
 બાર દૃષ્યનો કર ઉપરે આણે થશે,
 થાશે વદાણાં ! ઉપર કરે મતોચ જો.

બોલો.

બોલો.

બોલો.

૯૫—સુખે તમે પોદો સ્વામી મારા.

(કંસરાયને કહેવા દો કહાના—એ લય.)

સુખે તમે પોદો સ્વામી મારા, જિજ્ઞાસી છે મેજ સ્નેહે વાલા;
વિનીત આ વીનવે નમ દારા.

સુખે૦

પીયુ ! પોદો પ્રીતે થઈ શાંત, દિસે કુંળી કાયા થઈ કલાંત;
સુખે માથું અકે મૂકે કાંત.

સુખે૦

કા' તો ધીમે ધીમે હું શિર દાખું, કા' તો ધીમે ધીમે ચરણ ચાંપું;
કા' તો ધીમે ધીમે પવન નાંખું.

સુખે૦

કા' તો ગીત મીઠાં મીઠાં ગાઉ, કા' તો પાણી ઠંડાં ઠંડા પાઉ;
કા' તે સેવા આપની ઉઠાવું.

સુખે૦

મીઠી મીઠી નીંદર ભોગવજો, સારાં સારાં સ્વપ્નો અનુભવજો;
મેસારના સંતાપ વીસરજો.

સુખે૦

સ્નેહાંકુર.

સુમંત.

૯૬—ગુર્જરી વારિકા.

(સાફ સાફ રે સુરત શેહેર, સુખાઈ અલખેલી—એ રાગ.)

આવો આવોને, સાહેલી ! આજ, આનંદે રમીએ;
લાવો લાવો, બહેની ! પ્રીતિસુખસાજ, ઉછરેજે ભર્મોએ.
રમીએ ને ભર્મોએ નંદનવન આ વાડોં જ્યાં ગુર્જરી ખીલીરે,
તહે અમીઝરણાં સંગીતધરણાં, લયો રહી કુલવનવેલો.

આનંદે

પ્રીતિનીતિનાં મુદકંતેમાં કોપલ શુભમુલ ગાય રે,
 મીઠા સુખી સુની દુદરવ, ડરવમરીયું વિજ્ઞાન મન સાય આનંદે
 બખિર્ગીજા દર મર્ગને કવિવરમંત કહે કમ્બોલ રે,
 પ્રિય પતિના પ્રીતિમર સ્વર આં ઊંચન કરે રમ્બોલ, આનંદે
 મમન મળતી, માનવિમાને, પતિવનરેણુ વાય રે,
 તે લલકારની લલનાવલે પ્રભુપર્ગી મર્તિ સુદાય, આનંદે
 પતિપત્નીનાં આમયમલની મુચી રડી કુલભાગ રે,
 પ્રભુપર મર્ગએ, માનાં મર્ગએ મુર્તરીગુપ મનુ જાગ.— આનંદે

નૃસિંહચાર્ય.

૬૭—નીતિ અને મુદમંસાર.

(ઓધવજી સંદેશો કહેજો સ્વામને—એ રાગ.)

અમળા નીતિએ જગમાં જગ્મી સદા,
 પતિકુળમાં નીતિથી દરેકો પામ જ્ઞે;
 મયમનુ સુખ દોષે માનપિનાશદે,
 પમુ તે સુખની તલબર મરડી ન આય જ્ઞે. અમળા
 પતિવન પાળી પતિમેવા મન્ડી સદા,
 પતિની આગા દદી નવ દરડી બગ જ્ઞે;
 માનપિનામમ માસુમશુરને મેવયાં,
 (વળી) નિકટ સંજંધી પાલવયાં એ અપગ જ્ઞે. અમળા

પરસ ભોજનની વિધિ સધળા જાણી,
 કિતમ પાક ક્યાની ધરવી દોસ જો;
 જે ગુણ જેમાં હોય તે તેથી શીખવો,
 શિખામણુ કો દે તો ન ધરવો રોપ જો.
 પતિ પ્રભુ મમ હાલો કરવી બકિન પ્રેમથી,
 અનન્ય થઈને પતિ પ્રતિ રહેવું શુદ્ધ જો;
 તુચ્છ સકળ વ્યવહાર તણાં આ કારણે,
 વાણીથી પણ કદી નવ કરવું યુક્ત જો.
 સુખ દુઃખ સહેતાં સમ ગણવાનો મહાવરો,
 દૈ રાખીને, અંતર રહેવું શાંત જો;
 ભાગીરથી પ્રભુપદને અતિ પામવા,
 શાણી સખીએ શિખ મૂકી ભજવા કાંત જો.

અમળાં

અમળાં

અમળાં

શિવસુત કેશવ.

૯૯—શ્રી નીતિધર્મ.

(પુનમ આંદની ૬૦ એ રાગ)

સખીઓ નિજનિજ નીતિધર્મ સદા સાંભળાએ રે,
 પરમ પવિત્ર પતિવ્રત પટકું કરી પરિધાન,
 સામુસસરા માતપીતાની સેવા સાચવો રે;
 બાત મહિત બહિષ્કાર નિત અણએ અજ્ઞાન,
 એવા કિતમ ગુણથી ઉભય મુકું અજવાળાએ રે.

(૨૬)

(માખી) નગરે નગર ન દેડીએ નાથ વિના નર નાથ
પરનગે નર આપીએ, તાગી દાસોદાસ.
દનડું રમડું રમડું એકાને નર એમડું કે,
પતિ વિનુ પતિના પખ મન્નિવાની મમામ. — એ ૧૦

(માખી) નાથ વિના દેડી નરિ, વિનાદગમની રાત
વિષવિરૂદ્ધ ન વનડું, બધે તાત કે તાત.
મગની મથ ઘડું નદી મુઠાગી મઃ આગાગી કે
નિવેજ નટખટની એવાત નગરી નુગન. — એ ૧૦

(માખી) દેડી દુષ્ટ દુષ્ટો, નિર્ધન નિર્જગદાત.
મનિર્દાન પતિન પતિ મને, એ મનિ મુગમ
દેડી પમ અનુકે દ્રષ્ટિ આધુ એડીએ કે,
મુખાર માગીએ ના માગે મપ મપ — એ ૧૦

(માખી) કચે ગાંધે ન કચડા, મુઠીને મરગદ,
કેડીને એ'ન કરેયો નદી, ગડીણી વિસાઃ
મંગળ માણે મરક મરક મનુગ નર ગાપીએ કે.
શિવમુત કેમની શિખામનુ નંગર યા — એ ૧૦

મણિશંકર વિશ્વનાથ.

૯૬—૯૫તી રોહસકળના.

(ઓધવ નદનો છેરો નમેરો ધયો લે—એ રાગ.)

એમ 'એમ એકમેક' ધયો રૂપની રો.

રોપી રીએ નમે પરે ખરે જંગપતિ રો. એમ એમ. રેક

શોભે નિશા વડે ચંદ્ર ચંદ્રથી નિશા જ્ને;	
જેમ દિશા વડે કિરણ કિરણથી દિશા જ્ને.	એમં
શોભે ધીર વડે દાહ દાહથી ધીર જ્ને;	
શોભે હીરા વડે હેમ હેમથી હીરા જ્ને.	એમં
શોભે સેન વડે ભૂપ સેન ભૂપથી જ્ને;	
જેમ ગુણ વડે રૂપ ગુણ રૂપથી જ્ને.	એમં
શોભે પદ્મ વડે નીર પદ્મ નીરથી જ્ને;	
જેમ મુગટ વડે શિર મુગટ શિરથી જ્ને.	એમં
શોભે પ્રાણ વડે દેહ પ્રાણ દેહથી જ્ને;	
તેમ નારી વડે નેદ નારી નેદથી જ્ને.	એમં
શોભે માત વડે બાળ માત બાળથી જ્ને;	
જેમ રાગ વડે તાલ રાગ તાલથી જ્ને.	એમં
શોભે ભક્તિ વડે ભાવ ભક્તિ ભાવથી જ્ને;	
જેમ સદ વડે નાવ સદ નાવથી જ્ને.	એમં
શોભે છે દયાથી દાન દયા દાનથી જ્ને;	
જેમ વાગ્દં વડે ગાન વાગ્દં ગાનથી જ્ને.	એમં
શોભે મુખ વડે દંત મુખ દંતથી જ્ને;	
તેમ નારી વડે કંથ નારી કંથથી જ્ને.	એમં
એવાં જ્નેડાં શોભે છે એક એકથી જ્ને;	
ત્રેમે જ્ને હળીમળી વસે વિવેકથી જ્ને.	એમં
હદે રાખજો કથન મણિપુત્ર્ય છે જ્ને;	
ખરા પ્રેમ તણી કિંમત આમલ્ય છે જ્ને.	એમં

વસંતવિનોદી.

૧૦૦—નવી જાણી.

(સાંઝે સાંઝે રે સુરત શેહેર ધી—એ રાગ.)

આજ આંગણ્યું ઉઠગાય, બાબી આવેછે;
શૌર્ણો જગની નાતમ હાંચ, સાથે લાવેછે.

મંદ મદ હસતી, મુખ નવ વદતી, લતા લચી લચી જાય રે;
મીઠી બાબીના અંતર ઉમળકા ખેલો નયન સરમાય,
બાબી આવેછે. આજ૦

નિર્મળ સરિતડી બાબી અમોલી વહેશે સાત્વિક ગાન રે;
સાગર અમો બડ પ્રાન રસીકો ઝીલો દેશે નદી તાન,
બાબી આવેછે. આજ૦

વહાલી બાબીની સોડેથી સરશે સરલાં સુંદર ફૂલ રે;
નિત નિત ખીલતાં વિધવિધ મૂલતાં તેજવશે વીરકૂળ.
બાબી આવેછે. આજ૦

માડી જાયાની દેવી બાબલડી, ધોર જ્યમ વેકુંદનાથ રે;
મંગલ દેયાંહીર અમલાં ગુથાનાં જગકશે પુણ્ય પ્રકાશ,
બાબી આવેછે. આજ૦

અનુષ્ઠ જોડલું પાશે પ્રબુતા, થાશે જગત રંગોઆત રે;
કુંમકુંમ આંદો મોંધી બાબીનો અક્ષર રહે જગનાત !
બાબી આવેછે. આજ૦

મુંદરીમુખોધ.

નૂતનશ્રી.

૧૦૧—સસપદીમાં કન્યાની પ્રતિજ્ઞા.

(પુનમ ચાંદની ખીલી છં—એ રાગ.)

સુખદુઃખ મદમાં આજ થકી સમજાગિની રે.
બધાં જે સ્થિતિ મહી રહે વાલા મારા પ્રાણ,
ત્યાં તે સ્થિતિ મહી હું મદા રહ્યોશ આનંદથી રે;
તો તો સચવાયે મુજ શોધણ અને સૌભાગ્ય,
એ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા, પહેલે પગલે લગ્નમાં રે.

(સાખી) બાલકથી વહેલ મહુ હૃપર રાખી પ્રેમ,
બહું કરી કુટુંબનું પોણું સફુને તેમ.
ધરમાં શું છે શું નહિ તે સર્વે સંભાળીને રે;
કરતાં યોગ્ય ખર્ચ, રાખીશ તેનો હિસાબ,
એ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા ખીજે પગલે લગ્નમાં રે.

(સાખી) સ્વામિભક્તિ હું કરું પ્રભુભક્તિથી વિશેષ;
સત્ય મીઠી વાણી થકી રીઝવું પતિ હમેશ.

સગળ કારણ વિણ પતિ સન્મુખ ઉદાસ થવું નહારે;
જેથી પતિને દુઃખી થવાનું કારણ થાય,
એ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા ત્રીજે પગલે લગ્નમાં રે.

(સાખી) પતિને કંઈ દુઃખ આવતાં, પહેલું મુજને થાય,
મારા સુખના સ્વાર્ષણે પતિનું સુખ મચવાય.
પતિને પ્રભુ માનીને તેની આજ્ઞા પાળી રે;
અનુસરી આચારે આ પાળીશ સેવકધર્મ,
એ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા ચોથે પગલે લગ્નમાં રે.

(માખી) આવીશ મારા ધર્મમાં, શાસ્ત્ર અનુસાર;
સેવીશ શુદ્ધ ભાવે તદ્ધ ધર્મ કરી રીકાર.

પતિ વિષ્ણુ અન્ય જનો નિજ પુત્રો બાઈળાપ છે;
કદીએ દષ્ટિ નહિ તેઓ સાથે જોડીશ,
એકાંતે નવ હસી રમી જોલીને શીળ સાચકું રે;
મીતા અનમયા જેવીને અનુસરીશ;
એ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા પંચમ પગલે લક્ષમાં રે.

(માખી) આ સહુમાં સાક્ષી પ્રભુ, તેથી ખીને છેક
શબ્દે શબ્દ પળીશ હું પાળી ધર્મની ટેક.

અમ લક્ષ પહેલાં પણ જાણેની પ્રીતિ હતીરે;
તેથી લક્ષ પછી પણ રહે નિરંતર ક્ષેમ,
એ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા છઠું પગલે લક્ષમાં રે.

(માખી) હોમ યગ કર્તવ્યમાં સદા રહીશ હું સાથ,
કર્તવ્યોત્તમ સેવના-તેજ યગ મુજ નાથ

સમજી એ સહુ ધર્મ સદા પાળીશ ઉમંગમાં રે;
જપ તપ વ્રત પણ આગા વિષ્ણુ નવ મુજથી થાય,
એ મેં કરી પ્રતિજ્ઞા છેલ્લે પગલે આલવારે.

ગીતમાળા.

આધ્યાત્મિક.

૧૦૨—પનીઆરી.

(શીખ સામુલ દેહેરે વહુલ રહો હંગે-એ રાગ)

આવી મનોહર સધ્યારે નિર્મળ નભમાં વહેલી,
આત્મા જળ ભરવાનેરે મળી સહુ સાહેલી.

(સાખી) આંજી અંજન નેત્રમાં ગુંથી વેણી સાર,
હરીઆ કુમકુમ ચાંદલા અબોડે ફૂલહાર.
લીલી વાડીના વનમાંરે આત્મા અમે મલકાતાં,
કાંઈ મંદ પવનમાંરે જોળનથી લયકાનાં.

(સાખી) પાયે તુપુર ઝમકતાં કરતાં સડ મુહુલાસ,
મદમાતાં ત્યાં આવીઆં વાડીના ફૂંપ પાસ.
છે ગીચ ઘટા - ત્યારે તરવરની વીંટાઈ,
જ્યાં સુંદર વનિતારે કરે ચેષ્ટા કાંઈ.

(સાખી) સોને રસીઆં ક્ષેત્રમાં મોરલીનો ઝણકાર,
તે સાથે ત્યાં વાજતો કોસ તણો રણકાર.
ચુંચવાટ કરીનેરે પ્રીતે ખેંચ્યાં પાણી,
માથે મુમ્મું ઉઠાણુંરે લીધું દોરકું તાણી.

(સાખી) ગંગાજનની બેડલાં ચડાવીઆં અમ શીખ,
સા સાથે પાછાં વળ્યાં ધીરથી ધર દિશ.
તેજે રસીયા રતોરે બહુકતો ચર્ધ ભાતુ.
અતિ રેણુ ઉરાડીરે દોડી આવતી ધેનુ.

(સાખી) તેવે રમ્ય સમે અમે, પનીઆરીની હાર,
સુધીવાતો સુખદુઃખની પળાએ પુર મોઝાર.

દરવાજે જ્યાં જઈએરે મળે અમને પીયુષ,
આધુ' ઓઢીને ખસીએરે ત્રાંસી નજરે જોઈ.

(માખી) ઇરમાઈને ચાલીએ ઠડું દરતાં એમ,
(પણ) ભરીએ અમ જળ મીઠકાં, મીઠો છે અમ પ્રેમ.
આવી નિજ નિજ રથાને રે થઈએ આનંદી,
જળ મકીને જઈએરે સાસુજીને વંદી.

મુંદરીમુખોપ.

ગોકળદાસ દ્વારકાંદાસ.

૧૦૩—હો ! શાણી.

નેહનાં નયણું ને મંજુલ વાણી, સાસરીએ જઈ ધરજો હો ! શાણી;
વહાલેરાં વહાલેરાં વચનોની લહાણી, સાસરીએ જઈ કરજો હો ! શાણી.
રોહનું મંદિર ને શાંતિની શાળા, ગૃહને ખનાની રહેજો હો ! બાળા;
સ્વામીની સેવાના ખડો રસાળા, ધ્યાન ધરીને પઢજો હો ! બાળા.
કુકુંબ પ્રેમી ને સંસારે રહેમી, રોહી સુધાસમ ખનજો હો ! બે'ની;
અવન જ્યોતિ ને સત્તની ધુની, વિનય વિચારે જગાવે હો ! બે'ની.
સ્વામી સંતોષ ને રોહ પ્રમાણી, સેવિકા ધર્મને ધરજો હો ! શાણી;
મહન શક્તિને ધર્મ પિઝાણી, જગમાં વિચરજો સદાયે હો ! શાણી.

મુંદરીમુખોપ.

અક્ષત.

૧૦૪—ત્રી-સુખોદ.

(કામણ દીસે છે અલખેલા તારી આંખમાં રે—એ રાગ)

મહિલા ! મહિતગ મહિમા સદ્વર્નનથી વધારજે,

ખ્યાતિ પ્રસારજે રે.

મહિલા ૦

વિશ્વ સદ્ગતો તું છે પાચો, જન્મ થતાં જે જીવન હાચો,

એકચુકત શિક્ષણથી હૃદય ખિલાવજે રે, દુર્ગુણ દાખજે રે.

મહિલા ૦

કેળવણી—કુચી કર લઈને, હૃદય દાર ઉઘાડી દઈને,

પુનિત પ્રેમથી આત્મપોત પ્રકાશજે રે, સ્નેહ વધારજે રે.

મહિલા ૦

નિજ સંતતિ સંભાળી ભારી, લાડ થકી શિક્ષા દેનારી;

સ્પર્શમણિ થઈ બાળકમન દીપાવજે રે, સદ્ગુણ આપજે રે.

મહિલા ૦

બાળક રાખા રૂપ ગણીને, કેળવણી—વારિ સોંચીને,

દાતા શર કે ભક્ત, બાળ ખિલાવજે રે, સુન્દર વધારજે રે.

મહિલા ૦

કાળ બધો હુમરમાં વાળો, ભરત શીવણ પ્રતિ નિત્યે ગાળો,

મુદર કાર્યે ચપળા વૃત્તિ ચલાવજે રે, મન હર્ષાવજે રે.

મહિલા ૦

કાર્ય કરતાં દાસી થઈને, મંત્રી સગ સુવિચારો દઈને,

ધર્મ કાર્યમાં ધર્મ સદા મન ધારજે રે, દુઃખ વિદારજે રે.

મહિલા ૦

તુજ શિક્ષણથી દેશ સુધરશે, બાળક રતનસ્વરૂપ નીવડશે,

દેશોત્તતિનો મળજૂત પાચો નાખજે રે, ભાવિ સુધારજે રે.

મહિલા ૦

ગીતમાળા.

૧૦૫—જગઉદ્યાન.

(પુનમ ચાંદની ચોલી પુરી અર્કી રે—એ રાગ)

ગુણીયલ જહેની ! ચાલો જઈએ જગ ઉદ્યાનમાં રે,

લડાવા મળશે ચિત્તને શાંતિ મુખ અનુપ,

વિધવિધ ભાતિ પુખ્તો ધૃશકૃતિના ન્યાગશું રે.

(સાખી) જનનાડી ખીલી રહી, વિધવિધ રંગ બરેલ,
વૃક્ષો પુખ્તો છાજતાં, સુગુણ સુગંધની રેલ.
નેહે બહેની ! શુદ્ધ પરાગ સુદાસ્યથી રે;
કરશું ઉરઆનંદે પ્રભુ મહિમાનાં ગાન. ગુણીયલૃ

(આખી) વિચારવાડી ખેલીને, જમશું આપણ બહેન !
પ્રભુની લીલા ન્યાણને કરશુ તે સંગ ચહેન.
અંકુર વાપીશું ત્યાં નીતિના મહુ સ્નેહથી રે,
હૃરકમંગ તણું સીંગીને નિર્મળ નીર. ગુણીયલૃ

(આખી) ધૃતિ, પ્રીતિને ગમતાં જોશું રૂગની વાટ,
માને શર્મ રહી સદા વિસારશુંજ ઉઝાટ.
આવો, જોઈએ, જો'ની ! હૃદ્યાગે જોહે ફરીરે,
કેવી શદ્ધિ થઈ છે, આપણ અંકુર માંલ. ગુણીયલૃ

(આખી) પ્રેમાંકુરો ફટીઆં, જ્યાં ત્યાં બહુ સુકુમાર,
સમતા સરિતા વારીને સીંચો બહેનો સાર.
પતિબકિતની કલિકા શોભે જી આ બેનડી ! રે,
આવો હો' પતિસદ લઈએ મોક્ષકુસુમ. ગુણીયલૃ

ગીતમાળા.

૧૦૬—સાસરું.

હયા હયારે વાંકાનેરના ગઢડારે, વાંકાનેરના ગઢડારે,
ગઢથી હયા ગઢના ઢંગરા.
નાનુદ બોબાઈરે પાણીની હારરે, પાણીની હારરે,
બોબાઈ અંગલટ પાનળા.
જેહાં મેઘ્યાં રે મચ્છુની પાળરે, મચ્છુની પાળરે,
હોબો વળગાડી આંખા ડાળખી.

પથી પૂછે રે નગરીની વાટરે, નગરીની વાટરે,
 બોળાઈએ વીરને ઓળખ્યો.
 બાર બાર વરસેરે વીર આવે આવ્યારે, વીર આવે આવ્યારે,
 કદરે દિશાએ એની તારા ઓરડા.
 ઓરડા છેતરે બવળી બળરે રે, બવળી બળરે રે,
 ફળી વચ્ચે લીસો લીંબડો.
 વીરન ઢોલીઆરે દાબ્યા લીંબડ હેઠરે, દાબ્યા લીંબડ હેઠરે,
 પાસે દાબ્યોરે બેનનો રેંટીઓ.
 એની કદારે મુખ દુઃખની વાતો રે, મુખ દુઃખની વાતોરે,
 ઘેર જમિશું ને માડી પૂછશે.
 લેહું કાટેરે મનડું મુઝામ રે, મનડું મુઝામરે,
 આંખડીયે આંસુ ઝરે.
 સસરો મારોરે શુળીનું ફુલ રે, શુળીનું ફુલરે,
 સાસુ તો મથુઝર નાગણી.
 જેઠ મારોરે અશાડીઓ મેઘ રે, અશાડીઓ મેઘરે,
 જેઠાણી વાદળ વીજળી.
 દેર મારોરે તલવારની ધાર રે, તલવારની ધારરે,
 દેશણી મુજસમ દુઃખણી.
 નળુંદા મારીરે કટકનો ઘોડો રે, કટકનો ઘોડોરે,
 ચડમાં કટક પાછાં વાળતી.
 ખાંવા ખાવો બાર વરસનો બાજરો રે, બાર વરસનો બાજરોરે,
 તેર દિવસે માથે તેલ જડે.
 દલાડે કદવાંરે જળણાંને પાણી રે, દળણાંને પાણીરે,
 રાતે કાંતવો વીરા રેંટીઓ.
 પદખો મારોરે નથી જોયું મુખ રે, નથી જોયું મુખરે,
 બાર બાર વરસના અંગોલડા.

બેનને નયણેરે, આંસુગંની ધાર રે, આંસુકાંની ધારે,
 હરે આંસુડે સાગર છવી વગ્યા.
 હરે બેનીને દુઃખે હુંગર ડોલીઆ.
 બાર બાર વરસેએ આણા પાછાં વાળીઆએ, આણાં પાછાં વળીઆએ,
 વીરાની વાટ ખૂટે નહિ.
 આપ્યાં આબારે મન્દુમા પૂરે, મન્દુમા પૂરે,
 ઝીણે માના દુઃખી દીકરી ।

૧૮૬—૨૨ બોળકનું નિદ્રાગીત.

(તોટક.)

હરી જા, હંધી જા રમખાલક ! તું, હંધી જા રજનીબર, ઓ પ્રિય ! તું,
 રમતાં ફૂંદતાં, રમતાં રમતાં, હંધી જા સુસુતા ગીતડાં મીઠડાં ।
 હંધી જા પ્રજુના પ્રિય બાલક તું, રખવાણું તને જગપાલકનું ।
 સુખડાં મધુગં સહુ પામીશ તું, દુખડાં દીનનાં પ્રિય વામીશ તું ।
 વીતશે દિવસો ત્યમ વાધીશ તું,—નકી પામીશ આત્મિક ઉન્નતિ તું ।
 ખુબી જ્ઞાન બહુ દહવા જગતું,—કર મેવન દિવ તું સાંતિ તણું ।
 સઘજો દિન આ રમતાં રમતાં, ઘરમાં વળી દોડી બહાર જના,
 બહુ થાકી વિરામ હવે મહવા—હંધી જા, સુપ્રભાત વિગે જોડવા
 હંધી જા, હંધી જા રસ બાલકડા !—મધુકં મધુર હમતાં, રમતાં ।
 હરી જા, મુખી થા રાયને મુદ્દ આ,—સુપ્રભાત વિગે ફરીથી જોડવા
 હમવા, રમવા, ફેદવા, ફરવા, વધતો ઉર હાર્દ નવો ધગ્યા
 નવજીવન નિત્ય જોડી મહવા—હંધી જા, હંધી જા, રમ બાલકડા ।

મુંદરી મુખોધ.

ઉ. જ. સ્માર્ત.

૧૦૮—ખાણી (હિત શિક્ષા.)

આવોની સંચર શિક્ષા રૂડી લઈએ,
 એક ખીજને કહીએ—કે વાન વિવેકની.
 ઉઠી પ્રભાતે જગદીશ્વરને ભજીએ,
 દુર્બુદ્ધિને તજીએ,—કે સુખ સૌ સાંપડે.
 ચિત્ત રાખીને ધરનાં કરવાં કામ,
 ખાલી ખોટો દમામ,—કદી નહિ રાખીએ.
 અણુ ખોણાવ્યાં પરધેર તો નહિ જઈએ,
 ઉછાંછળાં નવ થઈએ,—કે રહીએ ખારમાં.
 પારકી વસ્તુ પત્થર સમ પરમાણુ,
 આપણી હીરાસમ જણો,—બન્ને હોય કોડીની.
 “બન્ને પધાર્યા પ્રીતે કરો જળપાન”,
 એમ કહીને સન્માન,—કરો સૌ રત્નેહીનું.
 સ્થાન કરાવો સ્થાને વસ્તુ રાખો,
 જ્યાં ફાવે ત્યાં નાંખો,—શોધી જડશે નહિ.
 ઝાડી ઝપટીને કચરો પુંજે કહાડો,
 એકું ને ગંદવાડો,—જરા નહિ રાખીએ.
 નવરા જેસીને વાત ન કરવી નકામી,
 એ તો મોટી ખામી,—છે અળખા જાતમાં.
 આગસ નિંદા આપવડાઈ છોડો,
 ઉદમ તો કંઈ માંડો,—કે જે હોય લાભનાં.
 રીસ છલકો ને બળદાટ તણે તજીએ,
 શાંતિ કામ ચુલ્લુ સડીએ,—પીપર ને નાસરે.

દસાં બોલતું સરખે સરખાંમાં સાક,
 વડીલપી તો ન્યાક,—વર્તન ના રાખતું.
 કોષ દરીને કાતું વેળ ન કહેતું.
 માર્ક કહે તો સરેતું,—પાણું નદિ વાળતું.
 પાલકાં ચોળીને ઝીકની સાડી બેઠ,
 નીતિ રીતિ નદિ લેઠ,—તો એ કેમ શાબરી
 બગેા બમે વળ પદપદો કા યીબો,
 એના વગર તો તીબો,—સંસાર ના લાગરો.
 નખુંદ સાસરીએ પીવરમાં બોલનખ,
 રોડ રાખો મુખનખ,—સમી બહેન ભાગીને.
 બપુવા ગપવા કંઈ મુખી મન ઉમંગ,
 રંગદામાં નદિ દંગ,—બજાર ચા રામતું !
 મંદિરના મીઠા મેઠા તેથી શું રાકે,
 રોડ માર્ગો ને બાક,—કે આપણે સાસરે.
 મંદિરમાં દોષ મહેલ કાખા જતી,
 આપણે લામે રજાગી,—સામરીએ મુખી.
 રોડી સખા મુંદગીમગીને રડીએ,
 કિશલયાપો ન વાચે,—કે સુખ છે મંચમાં.
 જૂઠાં કોનું લગ્ન મુરુરી ચાળી,
 મીઠાવતી ને લાળી,—મરવ કિ કો,મતી.
 રાત્ર પ્રગુણિત રિતે કુલિયાતી,
 પદ ગમે મંજરી,—મિ તે મેંપા મલતી.
 મેંપાંદગીરમાં, મેંપાંમાં વરને જાગ,
 મ.મેંપાંવા કિને દાર,—માત રહે મજાતી.

મોટામાં મોટું સુખ સતોળે દીઠું, -
 અમૃતથી પણ મીઠું, —નંદન વન એજ છે.
 સુખન સુવાસિત હિતશિક્ષાની માળા,
 મુખે પ્રાપ્તને બાળા, —પહેરે નિજ દંડમાં.

૧૦૮—સાસરે જતી કન્યા પ્રત્યે સખીઓનો ઉદ્ગાર.

આજ પ્યારી-સખી સાસરે જા...એ; (૨) હર્ષ અંગ જાહેન વધ્યો ॥ બારી, (૨)
 તુજની વિખુટા, ક્યમ પડી છટા, અમથી રહેવાયે ?

આજ પ્યારી સખી સાસરે જાએ.
 પ્રીત તારી જાહેન અમને સતાવે, (૨) ઝુરી ઝુરી મન, વિના પ્યારી તન
 અતિરે મુઝાએ. —આજ પ્યારી સખી સાસરે જાએ.

પાકવજે પ્રેમે પત્રિકા જઈને, (૨) પતિ સંગ રંગનો રાખી ઉમંગ.
 રમે જુલી જાએ ? —આજ પ્યારી સખી સાસરે જાએ.

પ્રેમ થકી માગીએ પ્રભુ પાસે, (૨) સૌ સુખકારી, પતિની એ પ્યારી
 ને આપો સદાયે. —આજ પ્યારી સખી સાસરે જાએ.

૧૧૦—કન્યાનો પ્રાચુતર.

પ્રેમરે તમારો એન ! કદા નહિ જુલાય; (૨)
 કદી નહિ જુલાય છોડી જતાં જીવ જાય. પ્રેમરે ૦
 રોજાં વિખુટી મુઝલી પેઠે સૈયર મુજને થાય,
 વિયોગ થાતાં પ્યારી સખી તમ, આરે હૃદય ચીરાય. પ્રેમરે ૦
 ફૂલો વીણતાં સૈયર સાથે, કરતાં વાડીની માંચ,
 કરતાં હાસ્યવિનોદ કેવો એન, એ દિન નહિ વિસરાય. પ્રેમરે ૦
 ઠંડું આરેજ્યતા તમ સરવેળી પ્રભુ પાસે હું સદાય,
 પન લખીશ લખજો તમે પ્યારી ! થાઉં એન વિદાય. પ્રેમરે ૦

૧૧૧—વિદ્યામહિર વર્ણન.

(નટવર વસંત યે યે નાચી રહ્યો— એ શમ.)

મખી વિદ્યાનો વિદ્યાગ જામ મહી રહ્યો (૨)

મહી રહ્યો જ્યાં મખી રહ્યો—મખી વિદ્યાનો વિદ્યાગ જામ મહી રહ્યો.

(માખી) આદુસાદક યાગા જની નરંગી રજામાન,

વિદ્યારમિક ખાગા, મદુ સેને ચારમાન.

જખ્યા નિસાજે ચાલી જાગા દો મકાલની,

વિદ્યાનો રમે અંગ લામી મયો—મખી વિદ્યાનો વિદ્યાગ જામ મહી રહ્યો.

(માખી) મનદર સુખદર માનની લહેર મુખે આપામ,

જનામું માના મરજની શમ રમેલું જામ

બિમલિમ માસર સેખ મયે જખદર.

મરજના કવિના લાજ પીન મમ રખદર.

(માખી) કર વિજા પુલક મહી રજાદિક મન માડમાન,

મોબેલે જુદિધા મયુરપદને માન.

વિદ્યા મરિને રમે જાગા ગંગામખાં,

નીનિ પ્રવલ પૂર ચાલી રહ્યો—મખી વિદ્યાનો વિદ્યાગ જામ મહી રહ્યો.

૧૧૨—આનંદનો ઉબડો.

૧૧૩—શારદા સ્તવન.

ગરબો.

સચ્ચ શીખરેથી વસ્ત્ર અલંકાર, આલો સખી કરવાને;
 જુઓ શારદાદેવીનું પેલું હાર, દગ્ગન કરવાને.
 પદ્માસનથી પોતે ગિરાન્મ્યા, મધુએ માતા શોભેરે,
 ઝીણું વીણાનાં સુર રસીલાં, સુશુની ચીતકું લોભે,
 આલો સખી કરવાને.

અમરગ અમકે તેજ દેવીનું, દિવ્ય સ્વરૂપે પ્યારે રે,
 મનહર સુંદર મુરતી નિરખતાં, તસ્લીન થયું મન મારે,
 આલો સખી કરવાને.

કુમકુમ દરમાં લેજો સાહેલી, અક્ષત તો અલભેલી રે,
 પુષ્પની માળા પરમેશ્વરીને, પ્રીતે પહેરાવો વહેલી,
 આલો સખી કરવાને.

શાંતિની દાતા શુદ્ધિ પ્રદાતા, નમી નમી ચરણે લાગો રે,
 મટિનું મલ્લ છે એમાં બરેલું, બાવ ધરી બેન માગો,
 આલો સખી કરવાને.

ગરરવતીનું સરથુ મહીને, એવે જે નરનારીરે,
 મનમાન્યું ફળ મળશે તેને, આદ્ય ! કેવી ! બલિહારી !
 આલો સખી કરવાને.

૧૧૪—વટસાવિત્રી પૂજન.

આવો ગાવો (૨) આવો ગાવો સાહેલી સાથે મળી,
 આનંદ હેલી દર્ગે ગાવો—આવો ગાવો.

વટસાવિત્રી પૂજન કરીને,
 રેડો શાગી મળી, મૌભાઅવતી, લ્યો અખંડ પનિસુખ લાડાવો. આવો ગાવો

આંગા દીર્ઘાધ્યુષ આપો પતિનું,
મૃખશાંતિ મળે, કુખ શાંતિ ટળે, પતિરૂપ પળે, મન આવે. આવે આવે.
મદા ઉત્સવનો છે દિન આગે,
રો સૌ મુંદરી, બહુ હર્ષ ભરી, નહિ આવે ફરી દિન આવે. આવે આવે.

૧૧૫—વિદોધાન.

ગરબો.

મનહર સુખકર મુંદર, વિદ્યા કેરો જાગ, બાળા ગુણગાર,
સૈયર થાઓની તૈયાર.

લહેકે બહેકે તરવર, તનમન નરિલન, કરે ખરે રસદાર,
સૈયર થાઓની તૈયાર.

વેલી પેલી નમેલી, નીનિ રીનિની, આવા કેવી જાણિદાર,
સૈયર થાઓની તૈયાર.

સાખી-સદ્ગુણ ફલ ગુણાનનું, આપે અનિ સુવામ;

શુદ્ધ ચિત્ત ચપો વળી, શોભે તેની પાસ.

હરહર ઉટે કુવારા, પડતી ધારા, વિનય વારિ ખુશદાર,
સૈયર થાઓની તૈયાર.

શોધક અર્થા રૂપે, ગુણુ ગુણુ રવથી, જમર કરે ગુન્નર,
સૈયર થાઓની તૈયાર.

વિધવિધ વિદ્યારૂપી, શુદ્ધ સાક્ષિ, મૃદુર કરે ટકુદાર,
સૈયર થાઓની તૈયાર.

સાખી-અકુલ મહિમા માણી, ગુણ ગુણાસિન સાર.

મુદિત કરે મનને અનિ, કૃત્યવે પર ઉપકાર.

અરમર અરમર વરસે, જાન સુવા, અનર્ગલથી જાગર,
સૈયર થાઓની તૈયાર.

શાંતિ સમિર સુગમી, મીનગ લહેરે, ફરી નેવાર

સૈયર થાઓની તૈયાર

વિનં કાવ્ય રસીલાં, સાક્ષગૃહ કંઈ કરી રહ્યા અમકાર,
સૈયર થાઓની તૈયાર.

સાખી-સુકૃત કુલ જુઈ જનઈના, શ્વેત સુગંધીદાર;
લતા લચ્ચી રહી તે થકી, જાણે સજ્જો શણગાર.

૧૧૬--રાજધર્મીતં.

હીડી.

કરજો રક્ષા પ્રભુ પંગમ જ્યોત્ રાજા, જીવો વર્ષ ધણાં માયાળુ એ મહારાજ
થાઓ વિજયી સુખી શ્રેષ્ઠ કર્તિવંત, હજો શત્રુનો સંહાર રિપુ અં
રહો વિશ્વ વિષે અમલ જ્યોત જાગી, દશ આપ સુખ શાંતિ દુઃખ વામ
વધો દિનદિન મહારાજનો પ્રતાપ, વિશુ રિદ્ધિસિદ્ધિ અખૂટ એને આ
વાવચ્ચંદ્રદિવાકર સિદ્ધિશ ન્યાયી, રાજ્ય પ્યારું છે પ્રગતે સુખદા
ધવલ મંગલ ગુણ ગાન દશે દિશ, કરત ધરત ભરત ભૂમિ અહોનિર
પ્રભુ પ્રભે પ્રાર્થનાની વદો વાણી, જીવો ભૂપ જ્યોત મેરી મહારાજ
દિવ્ય સુખ રહો દંપતી નિવાસ, થાઓ વિજય વિજય વિજય ચારે પાસ

મીરાંબાઈ.

૧૧૭--મીરાંબાઈના અલંકાર.

મુજ અંગનાં મોટી મીરાંત બાઈ, સ્વામજો ધરણુ મારે સાચુરિ-ટેક.
વાળા ધણું વિઠ્ઠલ વરકેરી, હાર હરિનો મારે હઈએરે;
ગિત માળા ચનુમુજા ચુકલો, શીદ યોની ઘેર વઈએરે. મુજ
ઝાંઝરીયાં - જાગેજનકેરો. કૃષ્ણ કલ્યાં ને કાંબીરે;
વિંધુવા ધુધરા રામ નારાયણના, આગુવટ અંતરજાતીરે. મુજ
મેરી ધણું પુત્રોત્તમકેરી, ત્રીકમ નામનું તાણુરે;

કુંચી કરાવું કર્મગુનદેરી, તેમાં ધરેલું મારું ધાતુરે; મુગ્ધ
માસરવાસો મળને બેડી, હવે નથી કાંઈ કાચુરે;
મીરાંબાઈ કહે પ્રભુ ગિરિધરનાગર, હરિને ચરણે જાયુરે. મુગ્ધ

૧૧૮—ગોવિંદા પ્રાણ અમારો.

રાગ-પરમ.

ગોવિંદા પ્રાણ અમારો રે, મને જગ લાગ્યો ખારો રે;
મને મારો રામજી ભાવેરે, બીજો મારો નજરે ન આવેરે. ૧૬૦
મીરાંબાઈના મહેલમાં રે, હરિ સંતનનો વાસ,
કપટોથી હરિ દૂર વસે, મારા સંતનકેરી પાસ. ગોવિંદા
રાણાજી કાગળ મોકલે રે, ઘો રાણી મીરાંને હાથ;
સાધુની સંગત છોડી ઘો તમે વસોને અમારે સાથ. ગોવિંદા
મીરાંબાઈ કાગળ મોકલે રે, દેજો રાણાજીને હાથ;
રાજપાટ તમે છોડી રાણાજી, વસો સાધુને સાથ. ગોવિંદા
વિપનો ખાસો રાણે મોકલ્યો રે, દેજો મીરાંને હાથ;
અમૃત જાણી મીરાં પી ગયાં; નેતે સહાય શ્રીવિંદોના નાથ. ગોવિંદા
સાંઢવાળા સાંઢ રાણુમારનો રે, જનવું સો સો રે કાસ;
રાણાજીના દેશમાં મારે, જળરે પીવાનો દોષ. ગોવિંદા
હાથો મેઢ્યો મેવાડ રે, મીરાં ગઈ પશ્ચિમમાં; ૧
સરવ છોડી મીરાં નીસર્વા, જનું માયામાં મનડું ન કાંપ. ગોવિંદા
સાસુ અમારી સુખમણારે, સસરા પ્રેમ સંતોષ;
નેહ જગજીવન જગતમાં, મારો નાવહીઓ નિર્દોષ. ગોવિંદા
સુંદડી ઓઢું ત્યારે રંગ ચુવેરે, રંગ બેરંગી હોય;
ઓઢું હું કાજો કામજો, ફળે હાગ ન લાગે કાંઈ. ગોવિંદા
મીરાં હરીની લાડણી રે, રહેતી સંત હજુર;
સાધુ મંગાને સ્નેહ ધણો, પેલા કપટીથી દિલ દૂર.

કૃષ્ણાબાઈ.

૧૧૬—સીતાજની કાંગળી.

શ્રી રામજી હરે ત્રિજગે નખીને, સીતા કાંગળા પ્રીતિરે;
શ્રી રામ લક્ષ્મણનું વંદન કરીને, ગાઉધું એક ચિત્તે; હો રમતાં ર
લાગી રાખીને

દસરથમુતે આગા પાળી, પર નજ આપ્યા વંનરે;
લક્ષ્મણ બંધવ જોડે લીધો, રનેહ ગાવું ધન ધન. હો રમતાં
પંચવટીમાં નિવાસ કરીને, આનંદ બહુ ઉપજવેરે;
દિન પ્રત્યે ચોપટ બહુ ખેલે, જનકીને મન બાવે. હો રમતાં
પણકુટીમાં સરોવર પાસે, જ્યાં ખેલે સીતારામરે;
કનકતણે કુરંગ દીડો એક, આવ્યો તેજે દામ. હો રમતાં
સોનાનાં શીંગ ને ત્યજ્યા કનકની, નાભિએ દસ્તુરી બહેકેરે;
કમરે ચરતાં દીડો જનકીએ, નાચે નૌતમ લહેકે. હો રમતાં.

સીતા—તે દેખી સીતાને રત લાગી, રામ એ મૃગ ખાસી લાવેરે;
આપણે જ્યારે અજોધ્યા વૃદ્ધિ, કાંચલડી શાવડાવે. હો રમતાં
રામ—સરોવર તીરે મૃગજો ઉભો, દીસતો ધણો રોરે;
ઘેલી સીતા ઘેલું શું જોતો, મૃગ છે હંયાનો ફૂડો. હો રમતાં
બ્રહ્માએ જ્યારે સૃષ્ટિ રચી ત્યારે, સોનાનો નથી નાંખજીવ્યોરે;
નથી દીડો નથી શ્રવણે સાંભળ્યો, કાઠકિ કારખો આવ્યો. હો રમતાં
સીતા—પ્રત્યક્ષ પારખું મારા પીયુષ, સાચો હશે તો સહારોરે;
કૂડ કપટથી આવ્યો હશે તો, હમણાં શીટી જાશે. હો રમતાં
રામ—સાચો હોય તેને કેમ લણીએ, ક્યાં ગયું તમારું જાનરે;
સીતાના સ્વારથને માટે, લ્યોઢો પશુના પ્રાણ હો રમતાં

સીતા-સીતા કહે સાંભળો રઘુનંદન, વિદ્યા તમારી હાર્યારે;
 ઉગ્મતો મારી લાવો મૃગને, તો બાળું વિદ્યા સાચો. હો રમતાં.
 રામ-પ્રીત્તં વિદ્યાનાં કામ ઘણાં છે, સાખા પત્ર દગ ફલરે;
 પોતાનો સ્વાસ્થ્ય સરતો હોય તો, પાપ ન કરીએ મૃગ. હો રમતા.
 સીતા-સીતા કહે એક મૃગને હણનાં, શાનું બેમે કર્મરે,
 મહારાગને મૃગયા રમવી, ખરો કાચીનો ધર્મ હો રમતાં.
 રામ-મૃગયા માટે અમે નથી આવ્યા, અમને સાની આશરે.
 ત્યાં જોવે આશ્રમે રહેવું, ત્યાં તેવો અભ્યાસ. હો રમતાં.
 સીતા-સાધુપણું જ્યારે એવાં આદર્શ, ધનુષ્યાણુ સાને ઝાસેરે;
 સાધુ ધર્મને રડો એકાંતે, ધર્મ પોતાનો પાગો. હો રમતાં.
 રામ-રામ કહે એ સંન્યસને, લખીઆં છે અધ્યાણુરે,
 કદાપિ કાઈ જગાઓ દુષ્પ દે તો, તેના લેવા પ્રાણ. હો રમતાં.
 સીતા-શર્પતખા ભગિની રાવણની, તેનો શો હનો વાંકરે;
 વણુ અપરાધે તે અજગાનાં, હેલાં કર્ણ ને નાક. હો રમતાં.
 રામ-શર્પતખા કહે મુગને પરજો, તે મારે મન નવ ભાવેં,
 એકધરી અમે વાજ આવ્યા તો બીજીને કાણુ લાવે. હો રમતાં.
 સીતા-સંસારમાં જ્યારે રહેવું કંથજી, કાપર થયે કેમ ચામેરે,
 સંસારનો લાવો મારા કંથજી, નારી માગે તે આત્મે. હો રમતાં.
 રામ-પેર બેઠાં માગો તે આહ્વા, કાપર ન થાઉં અમરે;
 વનમાં આવીને લેવાં રૂપણું, નદી મતીનો ધર્મ. હો રમતાં.
 સીતા-એવો કમખો મેં નથી પેયો, કોટિ ઉપાયે કથરે;
 જાત બલી ને બાત અનોપમ, કિન્વલ અંગ અર્ચન. હો રમતાં.
 રામ-એથી રડો કમખો શીવણું, મોનાના તાર નખાતુરે;
 વાર કુલ ઉપર વેલ ફરતી, વચ્ચે મોતી ટંકાવું. હો રમતા.
 સીતા-નીપળવી જે વસ્તુ નીપજે, તેમાં તે શી નવાઈરે;
 આગુનીપજ ને અમુક્યક જેની, જગમાં રિમે વ્યુગતાઈ. હો રમતાં.

- રામ-એવા સ્વાદ હતા જ્યારે તમને, શીદ આપ્યાં હો સાથેરે;
 ઘેર બેસાં નવ રહીએ થેલી, આદત પહેરત ખાંતે. હો રમતાં.
- સીતા-પતિવ્રત મારૂં વ્રત પાળવું, પ્રિય વિના કેમ રહેવાયરે;
 એક ઘડી નવ દેખું તો, પ્રહાંડ વહીને જાય, હો રમતાં.
- રામ-પતિવ્રતા જે હોય પ્રેમદા, પીયુષું માને વચનરે;
 મુખે ન માગે દેશમાં દાઝે, ધીરજ રાખે મન. હો રમતાં.
- સીતા-દેખ્યા પામે શાનું દાઝે, નજર પડે મોહ લાગ્યોરે;
 થોડું કામ ને આગસ કશું, હજી નથી ગયો આથો હો રમતાં.
- રામ-એ અણસરજીવું દુઃખ કાણુ મોગવે, થોડા મુખને વાસ્તેરે;
 વ્યાજ વધારતાં જાય સમજમાં, ત્યારે રહીએ હાથ ધસતે. હો રમતાં.
- સીતા-વસ્તુ રાખીને દામ આપીએ, ત્યારે જાયે કપરે;
 રંગાએ તો મળાએ મોહનજી, નિષ્કા ન હોય ઉદ્યમ. હો રમતાં.
- રામ-આહું હોય તે ઉદ્યમ માંડે, આપણે સરવે મુખરે;
 જગ કાંઈ રહીને જે ક્ષેત્ર, ખેડે તે મુરખ. હો રમતાં.
- સીતા-સરિતાનાં જળ હોય ભારે ને, કૃપનાં ઉત્તમ કારીરે;
 ગદા જોગીએ મૃગત્વચા મેલી, જે દીકી કાંઈ સારી. હો રમતાં.
- રામ-તેને તે વસ્તુ વારૂં વિનતા, જેને જે આવે મોગરે;
 મૃદસ્થને રાજરિદિ રૂડી ને, જોગીને રૂડો જોગ. હો રમતાં.
- સીતા-મક્કી ભુંડી અમારે બાઝે તે, જેની શરીરે સોહીએરે;
 એવી કંચુકી આજ ન ગણે, તે ગાટે મન મોહીએ. હો રમતાં.
- રામ-એવડો મોહ ન ધરીએ માનીનિ, મનમાં સતોળ સાહીએ;
 જ્યારે જેવું મજે તે અનુભવીએ, જાજાને નવ ધાઈએ. હો રમતાં.
- સીતા-સીતા કહે સા માટે ન કરીએ, સ્વાદ નવો નવો લેવોરે;
 જોગનનો લાવો જગજીવન, દિવસ ચારનો એ મેવો. હો રમતાં.
- રામ-ગવસર કાંઈ જોળખતી નથી, જેવો વેપ તેવું રમવુંરે;
 આપણે રાજ્યની રિદિ તજીને, આજે વનમાં બપૂવું. હો રમતાં.

- સીતા-હઃખના દિવસ કાલે વહી જશે, વહાણે પામશે રાજ્યધરે;
સવેળાનું સંધર્ષુ હોય તો, અવસરે આંવે કાજ. હો રમતાં.
- રામ-રાજ્ય બેસીશું ત્યારે મગશે, જેવી જોઈએ તેરી જતરે;
ચૌદ વરસ વનમાં ભગવું તો, રાત આડીની શી વાત. હો રમતાં.
- સીતા-સીતા કહે શા માટે ન માગું, તમ સરખો પીયુ જ્યારેરે;
લક્ષ્મણ સરખા દીયરજી મારે, લાડ કંઈ પછી મ્યારે. હો રમતાં.
- રામ-રામ કહે તને એ શી લક્ષુતા, અગળાનો અવનારે;
વનમાં રહીને જે લોભ કરવો, ન હોય એ ધર્મ લગાર. હો રમતાં.
- સીતા-સીતા કહે સાંભળો પીયુજી, જાણું કહે શું થાયરે;
જે સ્ત્રીને નહિ માન પીયુનું, તે વાપે લીધી જન્ય. હો રમતાં.
- રામ-તું વહાલી ન હોય તો, શિવનું ધનુષ શાને ભાંજુરે;
દરશુરામ સાથે શુધ કરીને, અયોધ્યામાં ગાજું. હો રમતાં.
- સીતા-મનસા વાચાએ વહાલી હઉં તો, કહું કરે મુજ કંથરે;
ધડી અધધડી જે વિલંબ કરશે તો, પ્રાણનો આજીય અંત. હો રમન.
- રામ-રામ કહે હૈયે નવ હારો, આટલો દા રમી જઈશરે;
તમને જ્યારે તેડી લાગ્યો, જે કહેશે તે સહીશ. હો રમતાં.
- સીતા-એ સોમટડે હવે કામે રમાશે, હું નહિ દાણું પાસારે;
ધડી, અધધડીનો વિલંબ કરશે તો, કાંઈક જોશે તમાસા. હો રમતાં.
- પાસા પછાડીને ધરણીધર ઉડ્યા, ભાઈને લગાવી નારીરે;
લક્ષ્મણ પાપ શું મરીએ રહેજે, મૃગને લાવું મારી. હો રમતાં.
- પંડિતા-ધનુષ લઈ ધાયા ધરણીધર, કુરંગ ઉપર દાદ પીસેરે;
જેમ જેમ હુંકા જન્ય જગજીવન, તેમ તેમ વેગજો દીસે. હો રમતાં.
- ચાપ ચડાવી મૃગલો માર્યો, મેલ્યું કસીને બાણરે;
મરતાં મૃગલે ચીસ નાખી જે, લક્ષ્મણ જાએ પ્રાણ. હો રમતાં.
- શબ્દ સીતાએ સાંભળ્યો લક્ષ્મણ, રામ તેડે છે તમારોરે;
હરણને હણનાં કટ્ટ પડ્યું છે, શીઘ થઈને સધારો. હો રમતાં.

- લક્ષ્મણ-લક્ષ્મણ કહે એક હરણને હણતાં, કટ પડે તે શાનુંરે;
 રઘુનાથ સરખા ચીમ નાંખે તે, વાત તો હું નવ માનું. હો રમતાં.
- સીતા-દક્ષિણ દિશે દીવરીઆ મારા, ઝાઝું રાક્ષસ દળ છેરે;
 એકલડા બાણીને જાઓ, બેએ બાવીસનું બળ છે. હો રમતાં.
- લક્ષ્મણ-એક જ બાણે ચાંદ્ર સહજને, મારે એવો મુજ બ્રાતરે;
 ઘાદ સહજ ચડીને આવે તો, નવ હારે રઘુનાથ. હો રમતાં.
- સીતા-વેળા વેળાના ફળ છે દીવરીઆ, એવડો મરવ નવ ધરીએરે;
 ક્યારે હારીએ ને ક્યારે છતીએ, તે માટે મંચરીએ. હો રમતાં.
- લક્ષ્મણ-લક્ષ્મણ કહે બાબી લખ્યું હશે તો, બ્રહ્માએ પાછું ન થાયરે;
 તમને વનમાં એકલાં મેલીને, ડગલું નહીં બરાય. હો રમતાં.
- સીતા-સીતા કહે તને શાનું દાઝે, જુગની માતા મારેરે;
 સગો બ્રાત શયુદ્ધ હોય તો, હમણાં દોડે ઉચાટે. હો રમતાં.
- લક્ષ્મણ-મુજને રામજી વહાલા ન હોય તો, શીઠ આવું હું સાથરે;
 બોળે બાવે બક્ષિ કરંધું, બાણીને જ્યેષ્ઠ બ્રાત. હો રમતાં.
- સીતા-બક્ષિ કરો તે મુજને ન બાવે, મીઠું બોલ્યે નહીં મીઠુરે;
 તુજ દુહતો વિશ્વાસ ન કરીએ, આજ પારખું દીઠું. હો રમતાં.
- લક્ષ્મણ-ભવી સીતાજી પ્રુદ્ધિ તમારી, મુજને એવો પ્રમાણ્યેરે;
 રાત દિવસ મેં મેવા કીધી, એકે ગુણ નવ જાણ્યો. હો રમતાં.
- સીતા-સીતા કહે તારા ગુણનું લક્ષણ, પડી વેળા પરમાણ્યું;
 સાદ સાંબળીને માંસો કીધો, ક્યારે હેત જણાણું. હો રમતાં.
- દીવરીઆ તને શાનું મઝે, વહાલાં નહીં મીરામરે;
 બંધવ હોય તો રણમાં દોડે, કરવાને મંત્રામ. હો રમતાં.
- લક્ષ્મણ-તમને આહીઆ કે સાંસે મેલું, સાંસો કરંધું તેણેરે;
 તમને, બે લાંબન લાગે તો, વળતા મરીએ મેણે. હો રમતાં.
- સીતા-તેવાં બોળાં અમે નહિ દીવરીઆ, મન વસીઆ મહારાજરે;
 અવર પુરૂષ સાથે બોલું, તો, લાગે કળને લાજ. હો રમતાં.

લક્ષ્મણ-કેટલું ગજ તમ અખળા કેડું, તનક તાલને હેલારે,
 રાંધ્યું ધાન ને પ્રેમદા સરખી, વણસતાં નહીં વેળા. હો રમતાં.
 સીતા-સીતા કહે તું શું સમજવે, સાસુ તણા સુત કલારે;
 એકસે કિન્નરમાં શાને જાણે, પ્રાણ નને તારા વા'લા. હો રમતાં.
 લક્ષ્મણ-મુજને પ્રાણ જો વહાલા હોય તો, શીદ જઈ હું વનરે;
 વન દળ મેવા વીણી લાવુંછું, બેઠાં કરોછો જોગન. હો રમતાં.
 સીતા-સીતા કહે તું શું દીવરીઆ, મુજને રાખે વારીરે;
 તું જણેછે રામ પડે તો, હું જોગવું આ નારી. હો રમતાં.
 લક્ષ્મણ-મલી સીતાજી બુદ્ધિ તમારી, મુજને એવું ન કહીએરે;
 એકે દહાડો હસ્યો હઉ તો, સર્વે સાસુ લહીએ. હો રમતાં.
 સીતા-કપટી હોય તે કોઈયું હસે નહિ, રાખે મનમાં જાણીરે;
 જળ કાંઠે જગ ધ્યાન ધરે તે, મજાને લેવા તાણી. હો રમતાં.
 સંહિતા-વચન જાણુ વાગ્યાં લક્ષ્મણને, તાપ ઉપન્યો તનમાંરે;
 બાહુએ ગેર પડી લક્ષ્મણને, ઝુલણ લાગી મનમાં. હો રમતાં.
 શિલિમુખ રેખા કીધી લક્ષ્મણે, દીધી રામની આણુરે;
 ફડે કપડે જે કોઈ આવે, તેના જાળે પ્રાણ. હો રમતાં.
 એમ કહી લક્ષ્મણજી ગયા, તારણીને લાગ્યો તાપરે;
 કાણુ વચન કલાં દીવરને, તેતું લાગ્યું પાપ. હો રમતાં.
 લાગ જોઈ લંકાપતિ આવ્યો, પાપીએ ચલાવ્યા ચરણરે;
 પરદારાને હરવા કારણ, માથે લાગ્યો મરણ. હો રમતાં.
 જગવાં વચ્ચે બેખ સંન્યાસી, કરમાં કમંડળ ધરીઉરે;
 કુધાર્થાને બિલા આપો, આવી એમ ઉચરીઉ. હો રમતાં.
 આવો પ્રભુજી બેસો ઝાલિજી, અમૃત જોલ્યાં વાણીરે;
 જીતીને આસન ત્યાં આપ્યું, ધર્મ ગૃહસ્થનો જાણી. હો રમતાં.
 રાવણ-કોણુ પિતા કેને ઘેર પરણ્યાં, કોણુ તમારો કંથરે;
 ઉત્કલમાં એકલડાં મેલીને, ક્યાંકાં ગયા જળવંત. હો રમતાં.

સીતા-જનક પિતા ને દશરથ સસરો, કૌશલ્યાજી સાસુરે;
 તાતતણાં વચન પાળવાને, અમે ત્રણે વન વાટયું. હો રમતાં.
 સોનાના શિંગોનો મૃગ આવ્યો તો, કંચુકિની થઈ અભિલાષારે;
 મૃગશો મારવા પીયુષ ગયા છે, કરીને શિલિમુખ રેખા. હો રમતાં.
 પંડિતા-શિલિમુખ રેખા ઉપર મેલી પાવડી, પાપી બોલે મમરે;
 એપર પગ મેલી દો બિજા, રહેશે તમારો ધર્મ. હો રમતાં.
 પાપીનો પ્રપંચ ન પ્રીત્યો, બામ્બિની થઈ હમ્પિયે બોળારે;
 પોતાની વાત જે પરને કહેશે, તે રહેશે આંખો ચોળી. હો રમતાં.
 સીતાએ સીતાજી આપ્યાં, પગ પાવડીએ ધરીઓરે;
 ઉપાડી લીધી અખગાને, હરણુ કરીને સંચરંઓ. હો રમતાં.
 ત્યારે તારણુને ત્રાસ ન પડીઓ, ધાળે લક્ષ્મણુ રામરે;
 આ પાપી કોઈ હરી જાયછે, કરીને કુદ્દતું કામ. હો રમતાં.
 તે શબ્દ સાંભળી પંખી આવ્યો, દશરથનો જે મિત્રરે;
 સીતાને સુકાવા કાચુ, માંડયું જુદા વિચિત્ર. હો રમતાં.
 રાવણે એક કપટજા કીધું, પર્વત પાછળ રહીનેરે;
 રધિરાજા પાપાણુ ગીગવ્યા, બારે પડીઓ થઈને. હો રમતાં.
 ત્યાંથી રાવણુ લેઈને ગયો, લંકાના ગઢ માંયરે;
 મૃગ મારીને રામજી વર્ણીઆ, જે જે રાઘવરાય. હો રમતાં.
 નથીરે સીતા નથીરે સીતા, નથીરે મદુલી માંયરે;
 કાગારોજી સાં થઈ રહ્યોછે, ચક્રોજી વાતે ત્યાંય. હો રમતાં.
 પગત્રે પગત્રે શોધતા તેને, ગયા તે બેહુએ ભાઈરે;
 ઋષ્યમૃક પર્વતમાંદિ પહોંચ્યા, જ્યાં છે વાંદરાનો રાય. હો રમતાં.
 સુગ્રીવ સાથે કરી મંત્રી, વાળાને નાંખ્યો મારીરે;
 વાળાતું રાજ્ય સુગ્રીવને આપ્યું, ઉપર આસી નારી. હો રમતાં.
 નર પાનર એકઠા કરીને, સાગર બાંધી પાન્યરે;
 રાવણુને મારી કરીને, વિભીષણુને આપ્યું રાજ્ય. હો રમતાં.

જુદ કરી સીતાને લાગ્યા, દોલ નિશાન વજડાવીરે;
 સીતાજનાં લાડ પાળ્યાં ને, કાંચલડી શીવડાવી- હો રમતાં.
 સ્વામી આગા ઝાળંગીને, મમત ધર્યો બહુ મનમાંરે;
 મતી સીતાને દુઃખ ઉપતું, તાપ વ્યાપીઓ તનમાં. હો રમતાં.
 પહેલે સીતાવિગદ ગયો, રક્ષિણીહરણ રુદ્રે;
 સીતાકચુકી શોભ વરણવ્યો, કૃષ્ણ વિના સી ફુંકું, હો રમતાં
 સતી ગુણ કૃષ્ણાખાંડ ગાયે, વડનગરમાં વાસરે;
 રામલક્ષ્મણ જનકીનો જન્મ, સાથે હનુમંત દાસ. હો રમતાં.
 જે જન હરિગુણ ગાય સાંભળે, તેહતણાં દુઃખ વાઝેરે;
 ધર્મ અર્થ ને કામ મુક્તિ ફળ, ચાર પદ્મરથ પામે. હો રમતાં.

સ્વ. સૌ. કપિલખા.

૧૨૦—સીતાજીનું સતીત્વ.

(રાગ—ગિરિધારીનો.)

રાજ ગવણ રે, કરે છે મન વિચાર; ક્યમ મેળવું સીતાનાર ?
 ગયો વનમાંરે, અરોક વાડી જ્યાં સારી, પાળ્યું સાધ્વીએ સત્યભારી.
 (જીલ) વહે લંકાપતિ ત્યાં વાણી રે, મુણો મુંદરી ! વાત એક શાણીરે,
 કહ તને મોટી પટરાણીરે, હરિણાક્ષીરે !

વચન ધરો હર પ્યારી !—પાળ્યું.

વડું સાચું રે, ખામ્યો પતિ વ્રજ મરણ, માટે આવની મારે શરણ;
 મમાચારજ રે, મળીઆ મને આવાર, તારો સ્વામી થયો છે દાર !

મુતેસો હતો રામ જ્યાંહેરે, મુજ પ્રધાન પહોંચો ત્યાંહેરે,
 ગિર છેદી નાખ્યું સદસાએરે, ગયો નાશીરે,

લક્ષ્મણ હિન નિજ ધારી.—પાળ્યું.

સેના સધળારે ! ઉઘી હતી જે વારે, જોઈ લાગ કંતલ કરી ત્યારે;
 મારે પ્યારી રે ! માનો ક્યું નિસ્વાર, આપું ઝટપટ હું પુરવાર;
 આવ્યો એવે મંત્રી ત્યાં ધામ્મરે, લાવ્યો રામનુ શિર કર સદામ્મરે,
 લાગી સીતાને જીક-નવામ્મરે. લઈ શીપજ રે,

શોક કરે સુકુમારી-પાત્રું.

શ્યામમુંદીર રે, મુખ વહુંછે રધિર, બંદર્ષ અગળા બની ગઈ અધીર;
 પામી બીતિ રે, બાન પોતાનું ચૂકી પશુ પગમાંદો મૂર્છા મૂકી;
 જાલા બની સચેતન જ્યારે, કીધો વિલાપ તેણે બારેરે,
 'મારા નાથ' કહું શું આ વારેરે, છોડાવેરે,

તમ વિણ કાણુ આ વારી-પાત્રું.

દીવરછરે, કેમ ગયા તમે નાશી, રજુસેવથી ભાગ્યા ત્રાસી ?
 પૂછે માનારે, બરતણ ને પુરતોક, શું રે કહી વામશે ત્યાં શોક ?
 પછી ગવળુને સીતાછરે, કહે 'તું છે મુજ પિતાછરે,'
 આપ ખડકી મને ચિતાછરે, સતી થઈને રે,

મેળવું મોક્ષની પારી-પાત્રું.

રાજ રાવણુ રે, લાગ જ્યો નિજ ઘેર, થઈ જનકીની શી પેર ?
 સાવધાનજ રે, થઈને ધર્મ ઉર ધ્યાન, દીકા કુશળ શ્રી ભગવાન;
 આવી એવે ત્રિભૂપણુની રાણીરે, તેણે સતીને શોકથી શામીરે,
 માયા અસુરની એ છે કામીરે !—માતાછરે,

કુશળ છે અસુરાદિ-પાત્રું.

એટલામારે, થઈ લાં આકાશ ત્રાણી, સતી ! શોક તન્ને ગુણ જાણી;
 રઘુનાથજ રે, આનંદમાં છે રમીઆ, ધડધટમાં પોતે વમીઆ;
 સુણી સીતાજ થયાં આનંદીરે, તંદી દેલ માયાની કંદીરે,
 ગુણ ગાયે સભાજન રંદીરે, પ્રભુ પ્યારારે,

મરેર કરે ત્રિપુરાદિ !—પાત્રું

કુંદરી સુબોધ)

સ્વ. સૌ. વિજ્યાલક્ષ્મી.

૧૨૧—પ્રેમ ભિક્ષા.

હરિગીત.

આ વિશ્વની પ્રીતિ મને, નિઃસાર સર્વે લાગતી;
વા'લા ! તમારા પ્રેમ વિના, શુષ્ક સૃષ્ટિ બાસતી.
પરમેશ કહું, -પરમાત્મ કહું, જગ-આત્મ કહું તે આપને,
મેં વિશ્વમાંને ધરિમાં, પ્રિય ! જોળખ્યા છે આપને.
હું પ્રેમ જુખ્યા, પ્રાણ ! કરતી પ્રેમની વ્યાખ્યા સદા,
હું પ્રેમ સરિતા, પ્રાણ ! તમને પ્રેમસાગર જોળખ્યા.
નારી હૃદયનો નેહ, વહાલા ! સ્વર્ગનો મંદિર છે,
પ્રમદા પતિને ટાંગ આપે પ્રાણ, એ આદેશ છે.
હું ભિક્ષુકી, હા, ભિક્ષુકી, પ્રિય ! પ્રેમભિક્ષા આપજો,
'જન'કાર, જીવન ! ઘો કહી તો, પ્રથમ જીવ મમ કાપજો.
હું આતંકી તરસી સદા, પ્રિય પ્રણયવારિ ધોધની,
અમીની વૃથા વર્ષાવજો, નગીના ! તમારા નેનથી.
મમ દેહનું સૌંદર્ય, સ્વામી ! જોઈ એ કરશે નહિ,
મમ પ્રણય-આત્મા કેરી દીપ્તિ સ્થુલમાં જોશે નહિ.

સુંદરી સુઓધ.

૧૨૨—બાળુડો.

જાણજો સાહેલી જોન મારે બાળુડો; જીવનનું હીર હો જીવાવતી હું રે.
જાણજો આધાર પ્રાણ મારે બાળુડો; જીવનનું પુષ્પ હો જીવાવતી હું રે.
પ્રેયતમના પ્રેમરૂપ મારે બાળુડો; પ્રિયતમ-પ્રસાદ હો જીવાવતી હું રે.
યાનો હાર હોય મારે બાળુડો; નયનોનાં તેજ હો રખાડતી હું રે.

અમળા-કર્તવ્ય-લક્ષ્ય મારે બાળુડો; અમળા-શયુગાર હો હુલાવતી હું રે.
 દેવને ફુલભ મારે બાળુડો; બાળુડો કાન હો હુલાવતી હું રે.
 કુળની અમર વેલ મારે બાળુડો; કુળનો કિરીટ હો હુલાવતી હું રે.
 મારા ગૃહકુંજ માંડી ડોલર બાળુડો; ખીલે ગુલામ હો હુલાવતી હું રે.
 હું નિર્ધનને ધનરૂપ મારે બાળુડો; વીરની વધાર્ધ હો હુલાવતી હું રે.
 અભેદનો અખડ નાદ મારે બાળુડો, નાચે ધરભોર હુલાવતી હું રે.
 પ્રિયતમના પ્રેમમાન મારે બાળુડો; પ્રિયતમના રૂપ હો રમાતી હું રે.
 પ્રભુનો પ્રસાદ પ્રેમ મારે બાળુડો; પ્રભુની પ્યા હો હુલાવતી હું રે.
 આત્મનુ અતેજ તેજ મારે બાળુડો; જીવન ઓધાણ હો હુલાવતી હું રે.
 જીવનનો સુખ મર્મ મારે બાળુડો; જીવના સ્મિત હો હુલાવતી હું રે.
 મોંઘો ધરરત્નરૂપ મારે બાળુડો; સંતો આશીષ હો હુલાવતી હું રે.
 બ્રહ્મની જ્યલંત જ્યોત મારે બાળુડો; પરિબ્રહ્મરૂપ હસ્ત હો હુલાવતી હું રે.
 ઉતરો આશીષ મારે બાળુડો; રક્ષો જગનાથ હો હુલાવતી હું રે.

વસંત.

હીરા બહેન.

૬૨૩—સતી સત્તારી.

હરિગીત.

જે અંગ આગસ ત્યાગીને વહેલીજ નિત્યે જગતી,
 કરી સ્નાન નિર્ગળ નીરથી, ધરની સુગંધતા રાખતી;
 પ્રિયનાથ જેનાં વચનથી સંતોષ લઈ સુખીઆ થશે,
 તે નારી નિજ આરિવધી કુળ બેયને ઉદારશે.

બોજન કરાવી સર્વેને પંચી ભાવથી બોજન લહે,
 ફૂર બાણુજેવા આકરા કદુ રાખદ કોને નવ કહે;
 આડો અને ચુગલાઈથી જે ચિત્તને દૂર રાખશે,
 તે નારી નિજ આરિત્ર્યથી કુળ બેયને ઉદ્ધારશે.
 સંકટ સમયમાં નાથથી અગમી નથી થાતી જરી,
 સંપત્તિમાં હલકાઈ જઈ, વિસરી નથી જાતી હરી;
 મનકું કદી મર્યાદ ત્યાગે, વિનવથી તે વારશે,
 તે નારી નિજ આરિત્ર્યથી કુળ બેયને ઉદ્ધારશે.
 વિદ્યા, વિવેક, સુનમતા, સદ્ગુણ સાચા જે ધરે,
 પડેયો છતાં વસ્ત્રોપ-અંગ જણાય, તેવાં પરહરે;
 સૌભાગ્યરક્ષક ભૂયણે વિષુ અન્ય ઇચ્છા ત્યાગશે,
 તે નારી નિજ આરિત્ર્યથી કુળ બેયને ઉદ્ધારશે.
 કારણ તણ કજીઆ તણાં, શુભ સંપત્તી વૃદ્ધિ કરે,
 સદ્બોધ આપે-બાળને, વળી દીનનાં દુઃખમાં હરે;
 શુભ કર્મ-ધર્મ વિચારથી અંતર બધું ઉજાગશે,
 તે નારી નિજ આરિત્ર્યથી કુળ-બેયને ઉદ્ધારશે;
 મન હસ્તિને જે બાંધતી સંયમ તણી સાંકળ વડે,
 જપ, તપ, અને યમ, નિયમથી કદીએ ન પાછી જે પડે;
 હરે સદા નિજ નાથ વિષુ ના અન્ય ચિંતન ધારશે,
 તે નારી નિજ આરિત્ર્યથી કુળ બેયને ઉદ્ધારશે.
 કીર્તિ વધારી કંથની વ્યવહારને દીપાવતી,
 સખીવૃંદમાં પણ વાણીને મર્યાદમાંડી રાખતી;
 જળ ધાટ પર, ઘરે, માર્ગમાં, વસ્ત્રો વિવેકે ધારશે,
 તે નારી નિજ આરિત્ર્યથી કુળ બેયને ઉદ્ધારશે.
 નિંદા નકામી કોઈની નવરાયમાં કરતી નથી,
 સખી સાથ મિથ્યા વાદમાં મમને કરી મરતી નથી;

આ સોક ને પરશોકનું જે શ્રેય નિત્ય વિચારશે,
તે નારી નિજ ચારિત્ર્યથી કુળ બેયને ઉદ્ધારશે.
મુન્દરી મુખોદય.

સૌ. હેમકુવર.

૬૨૪—અમે ઘેલાં.

ગઝલ.

અમે ઘેલાં સદા ઘેલાં, પતિના પ્રેમમાં ઘેલાં,
અમે હૈએ સદા ઘેલાં, પતિના સ્નેહમાં ઘેલાં.
પતિના સ્નેહની પાસે, અમારે કંઈ નહિ ન્યૂન.
પતિની સ્નેહ દષ્ટિમાં, અમે ઘેલાં ! અમે ઘેલાં !
મુખો દુઃખોતણા રાશી, કદી કંઈ પડે શીર પર,
પતિના સ્નેહની પાસે, અમારે છેજ એ તૃણવત !
નથી તૃષ્ણા કંઈ જીજ્ઞ, પતિના સ્નેહના વિના,
નથી આશા કંઈ જીજ્ઞ, પતિના પ્રેમના વિના.
પતિના સ્મિતની પાસે, નથી મુખસ્વર્ગની કિંમત,
પતિના સ્મિતમાં રમતાં, અમે ઘેલાં ! અમે ઘેલાં !
હનીયા છો ગણે ઘેલાં, નથી તેની કશી પરવા !
હનીયા છો ગણે ગાંડાં, અમે ઘેલાં ! અમે ઘેલાં !
પતિના સ્નેહ અમૃતથી, હૃદય સીંચું, થયાં ઘેલાં,
'હું' ને મારું ગયું નાસી થયાં ઘેલાં ! થયાં ઘેલાં !
હવે પ્રાણ નહિ થઈએ, હૃદય ઘેલું જન્યું છે જે.

હૃદય મળી એ થયા એક, થયા થેવા ! થયા થેવા !
 હવે થેવા, થયા થેવા, અમે થેવા, મન થેલા.
 પતિના પ્રેમની પામે, અમે થેવા ! અમે થેવા !
 પતિના મેલની પામે, અમે થેલા ! અમે થેવા !

મુદરી મુએધ

૨૪. સૌ. સુમતિ.

૧૨૧—સતી મુતોચના

(રાગ-ગિરિધારીનો)

નાગન્યા રે, મુતોચના મુપસિદ્ધ, જેનો રામી છે ઈંદ્રિય,
 રૂપ ગુણમારે, ઉપમા તેની ન થાય, સતીઆમા એક ગુણ

(જુલ) એહી હેમહિદોલે બાગા રે, પતિરમરણુ હૃદયમા ધારી રે
 મખી કગતી મેના સાગી રે,—

બહુ પ્રીતે રે, સુતોચનાની ત્યાહી, એવે કર પડયો આગણુમાહી,
 ઈંદ્રિયતનો રે, નિદાગા એ હમ્ત, થઈ વ્યાકુળ સખી સમસ્ત
 મની પામે રે, રોતી મર્વે આરી, બાઈ ! આગ ખૂટયુ તમ બારિ !

(જુલ) પતિ મરણુ મુચી યુનરાણી રે, પામી મૂર્તી મમલ, રાણી રે,
 દરે સામધ સખી ગમરાણી રે,—

ચર્મ નામન રે રદન કગતી આપાર, “સજી ચાત્યા ક્યમ બગ્યા ?
 દેહ સહિનગ રે, જીત્યો તમે મુરમાથ, જેના બગવતા પ્રિયનાથ !”
 મુણી આકદ રે, રોયા પુરન સર્વ, મજ્યો દેરાગનાનો ગર્વ

(બુદ્ધ) સતી કર પ્રત્યે બોલી વચન રે, “બે હોઈ પતિવ્રતા પાવન રે,
સમગ્રનો વ્યથિત મુજ મન રે,—

શાથી મૃત્યુ રે, પામ્યા પ્રિય વીરકંથ! આઘ્યો કર ઉડી આકાશપંથ ?”
એવું કહીને રે, ખડીઓ કલ્પમ ને પત્ર, મૂક્યાં લાવી પાસે જ્યાં હસત;
સતી સ્પર્શ રે, પામ્યો એવન કર લાંઘે, મૂકી કલ્પમ લખ્યું પત્ર માંહે;

(બુદ્ધ) જે રણમાં બન્યું વૃત્તાંતરે, બાગી મનની સદ્ બાંનરે,
કરીયું જે કાળ કૃતાંત રે,—

પ્રિય રાણી રે, બળીઓ છે સામિત્ર, વળી તપરસી, પુષ્પપત્રિ.
તે લક્ષ્મણે રે, છેવું તુજ પતિશીપ, લઈ ગયા જહો જુગદિશ;
ને રણમાં રે, જીવનહીન મુજ તન, પૃથ્વીપર થયું પતન,

(બુદ્ધ) હસ્ત ઉડીને અહીં આઘ્યો રે, સમાચાર અશુભ આ લાઘ્યો રે,
પણ મરણ પ્રમંગ સુદાયો રે,—

ક્યાં મિત્રજ રે, મેં પ્રભુ શ્રી જુગદીશ, મૂકી કૃપણતા અર્ધ્ય શીઠ
એવી હસતે રે, વર્ણવી સખળી વાત, વાંચી પત્ની કરે અશ્રુપાત,
ધણે સખીએરે, દીધો ધર્મ-સુખોધ, જે થકી ટળે શોક-વિગેધ.

(બુદ્ધ) પછી સતીએ સ્વામીકર લીધોરે, તેને હૃદય પરે વાસ દીધો રે,
સંકલ્પજ મનમાં દીધો રે,—

પોતે આલી રે, કરવાને સહગમન, પતિશીપ લેના દૃઢ મન
સખી સાથે રે, આવી તે સિધુ કિનાર, સુરેણ ગિરિવર મોઝાર;
પાયે લાગી રે, સ્તુતિ કરે દીન વાણુ, જ્યાં શ્રીરામ બેઠા નિર્વાણ;

(બુદ્ધ) સુણી વચનનેવદનનિહાળીરે, “માગ, માગ! પરમ ! કન્યાણીરે!”
આપી આશીષ સારંગપાણી રે,—

“વડો બાળી રે, શાથી આઘ્યાં આંહી, દુસ્મનના દળની માંહી ?”
સતી બોલી રે, “આઘ્યો પતિનો હસ્ત, લખી વાતે બનેલી સમજ;
હું આચારક રે, આવી યાચન દાજે, સ્વામીનું શિર લેવા આજે.”

- (કુલ) એનું કહીને તે યુવરાણી રે, જુજ પત્ર દેખાડ્યો શાણી રે,
સભા વિસ્મય સઘળી પામી રે,—
મૃત કરથી રે, પત્ર લખ્યો ન મનાય, એતો દક્ષિત વાત જાણાય.
કપિ વહીઆ રે, “સત્ય હમોએ માનું, મૃત ગિર જો હસતું બાણું;
સંપૂર્ણ રે, તવ આવે વિશ્વાસ, તુજ પતિમુખ થાયે હાસ્ય;”
- (કુલ) શિર આપ્યું પછી રઘુનાથ રે, આંધું સતીએ દેયા સાથ રે,
કરે રદન અપાર અનાથ રે,—
ચીર પાલવ રે, પાથરીને શિવ મૂકી, નાગકન્યા કરે બહુ સ્તુતિ.
“ઉરવક્ષસ રે, રાખજો દાસીની લાજ, પ્રાણુછવન પ્રભુ, મહારાજ !
રિપુ જાણે રે, મહા યુગ્મીઓ તમ હાથ, તણુ જીવન મુજને નાથ !
- (કુલ) પ્રિય નયન, વદન મૃદુ કાંતરે, કરે ઝવન વ્યથા મુજ શાંત રે,
પણુ અરિકર દીસે કૃતાંત રે,—
નવ માને રે, તે કર-શીપ સામર્થ્ય, ને મુજ વ્રત થાયે વ્યર્થ.
સહુ વચ્ચે રે, હાસ્ય કરો પ્રભુ ! આજ, પ્રકટો પ્રભુતા મહારાજ !
સમાજનને રે, ખાત્રી કરાવો આપ, દિવ્ય પ્રેમની અનુલ, અમાપ.
- (કુલ) સ્નેહ પ્રકટ કરો પ્રિય સ્વામીરે, કિંકરી વીનવે શિર નામીરે,
મુજ મતમાં પડી શી ખામીરે,—
તમ રાણી રે, જનદક્ષિણ નવ પડતી, યાચક રિપુદળમાં બનતી !
શ્રી રામજી રે, અદ્ભુત વિક્રમી વીર, લક્ષ્મણ પણ છે રણધીર;
કપિમેના રે, મહાજગસિંધુ કરાજ, એકલા પ્રિય ! ત્યાં બરી શાજ;
- (કુલ) નહોં તાતને ક્યમ તેડાવ્યા રે, પિતાજી મુજ જો હન આવ્યારે,
દુરમન તો કાણુ નવ કાવ્યા રે,—
પ્રભુ ! ભૂલ્યા રે, શેષનારાયણ સામે, ગર કોનું ન આવે કામે.
સતી વાણી રે, સાંભળાને ઈંદ્રિય, કરાં લોચન ઉઘડ્યાં ત્વરિત;
નિરખીને રે, મુઘોચના તણી સામે, મુજે હાસ્ય નિરંકર !

(કુલ) સતી મુખની મુલુતાં વાણી રે, હસ્યું મસ્તક પ્રીતિ આણી રે,
સભા સહુ વિસ્મય પામી રે,—

“જુગલવન રે, કૃપા કરી મહારાજ ! શાથી શીય હસ્યું કહો આજ ?”
રઘુવરને રે, પૂછે મુગીવરાજ, ઉત્સુક છે સકળ સમાજ;
વધા રામજી રે, “સતી જે બોલી વાત, કૈતુક તેમાં સાક્ષાત !

(કુલ) રોપજી થાત સાંચ તમારી રે, મરણની ન આવત વારી રે,
એમાં વચન વદી મુકમારી રે, -

મસ્તકને રે, હાસ્ય આવ્યું તે વારઃ લક્ષમણ રોપતણે અવનાર !
તો સાંચજરે, ક્યાંથી પિતા ગુજ થાત, જેણે વિપરીત કીધું આજ !”
સુશોચના રે, પામી ઉર પરિતાપ, સમગ્રની તેને પ્રભુ આપ.

(કુલ) સ્તુતિ કીધી શ્રીરામની બારી રે, શીય લઈને સતી પાછી ચાલીરે,
સ્વામીનું રાજ રણથી લાવી રે,

ચિતા ગોઠવી રે, ચંદન કાપ્પની સારી, સાગરનદ કરી તંપારી.
સુશોચના રે, કીધું સિંધુમાં સ્નાન, જુવે દેવ ચડી વિમાન;
પતિશબને રે, પધરાવી ચિતાની માંછ, કર્યો શાસ્ત્ર વિધિ સહુ સાંચ.

(કુલ) પ્રદક્ષિણા પતિની કીધી રે, મુરસોકથી થઈ પુષ્પદટ્ટિ રે,
સહગમન કરી છતી સદિ રે,—

સતી નારી રે, સદ્ગતિ થઈ સત્ય તારી, જગમાં તું શ્રેષ્ઠ ગણાઈ.
સુશોચના રે, કીધું અસુરકુળ પાવન, ધન્ય પતિવ્રતા તને ધન્ય !

સુંદરી સુબોધ.

ગદ્ય

નર્મદાશંકર.

૧૨૬—શ્રીધર્મ.

સ્ત્રીનો ધર્મ છે કે ધણીના પહેલાં જાણું, પોતાના સ્વામીની પૂજન કરવી તેને બોજન કરાવવું, વીજણે વની વા નાંખવો-વળી તેણે ફક્ત પોતાની મરજી પ્રમાણે ચાલવું નહિ, પોતાના સ્વામીની સેવા કરવી, તેની સાથે ધર્મયુક્ત ચાલવું, સ્વામીના જે પૂજ્ય માતાપિતાદિ તેજોની પૂજન કરવી, ધણીના શત્રુ તેને પોતાના શત્રુ સમજવા, ધણીને અનુકૂળ રહેવું અને તેનાં કાર્યમાં તત્પર રહેવું, એ પ્રેમાણે વર્ત્યાથી સ્ત્રીને સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે. ઋષદર્શવર્ત પુરાણના કૃષ્ણજન્મખંડમાં કહ્યું છે કે:-હે નંદજી, તમે પતિવ્રતા સ્ત્રીના ધર્મ સાંભળો:-નિત્ય હિસાબથી તેનું ચરણામૃત લેવું; ભક્તિભાવે કરીને સ્વામીએ બોજન કર્યા પછી તેની આરાએ સ્ત્રીએ જમવું; વ્રત, તપ, દેવ-પૂજન એ કરતાં સ્વામીની સેવામાં અતરાય પડે તો વ્રતાદિક ન કરવાં; સ્વામીની આરા પ્રમાણે વર્તવું; જેણે કરીને સ્વામી પ્રસન્ન થાય તે કરવું; નારાયણના ધ્યાન સરખું પોતાના સ્વામીનું ધ્યાન કરવું; ધણી રૂપવાળા અથવા ધણી સારા વેપવાળા એવા પુરુષ સાથે પ્રીતિથી જોવું નહિ; યાત્રા, મહોત્સવ, વ્રત, ગાયન, કીડા એટલાની તરફ પ્રેમયુક્ત દષ્ટિએ જોવું નહિ; સ્વામી જે બોજન કરે તેજ પોતે કરવું; સ્વામીનો સંગ કાલુમાત્ર પણ મૂકવો નહિ; કોઈથી સ્વામી ખીજવાઈને કદાપિ તાડન કરે તોપણ સ્ત્રીએ પોતે ક્રોધ કરવો નહિ; સ્વામીને શૂળ લાગે ત્યારે બોજન કરાવવું ને તે જળ માગે ત્યારે જળ આપવું; નિદ્રામાંથી ઉઠાડવો નહિ ને સ્વામીને ક્રોધ કામમાં આરા કરવી નહિ; પુત્રનાથકી સોગણે રનેહ સ્વામી ઉપર રાખવો; પોતાનો બંધુ, સ્વર્મની ગતિ આપનાર અને દૈવ ને પોતાનો સ્વામી જાણવો. એ રીતે ધર્મ પાળનારી સ્ત્રી પોતાના ઉભયકુળના હજાર પુરોનો ઉદ્ધાર

હરે છે ને જો રોતે ધર્મ પાળનારી સ્ત્રીનો સ્વામી, પાતકી હોય તો તે સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે. (આપણા જીવના મર્યાદામાં સાચાની જોડે જીવું થવું હોય છે તેમ ઉપર દેહલાં પુસ્તકમાં સ્ત્રીના ધર્મીપ્રતિ ધર્મવિશે અને તેનાં દુઃખવિશે છે. જેમ રાજદંડે દંધ પાણી ભેગાં હોય તેમાંથી દંધ દારી લઈ પાણી રહેવા દે છે એમ દેહવાય છે, તેમ વિવેકી ચાંચનરે સત્ય અસત્યને જીવું પાડી સત્ય ગ્રહણ કરવું.)

કુટુંબ નાનમાં માણસો સાથે તેઓનાં રૂપ ઓળખીને તેઓની જોડે પ્રસંગ પાડવો; ધરની ગુણ વાન ગઢાર દહાડવી નહિ; છેક એકલપેરી અથવા કોઈને મોઢું ન ગમે એવી તપ્પીયત પકડવી નહિ. કુટુંબના ત્રીપુરૂપ સાથે નિષ્કલકી મીલનસારી રાખવી. દામકાળ કરવામાં કોઈ ચાર વાત દહે તે સાંભળવી અને સાંખી રહેવી. કોઈએ વખાણ કીધાં તો તેથી ધૂલાર્ધ ન જવું અને નહારે કંઈ તો તેથી રીસ ન ચડાવવી. અજાણ્યાં માણસ જોડે કાર્ય જેટલુંજ દામ પાડવું.—તમ ભવે અમ ભક્ષા એવી રીત રાખવી. આકરો જોડે માયાજીવણે પણ મર્યાદાસર કામ મેવું. એ રીતે વર, સગાં, આડોશી-પારોશી વગેરે સંબંધી જોડે આવવાનો સ્ત્રીનો ધર્મ છે. નહારા હોના હુમલામાંથી પોતે બચવું તથા પોતે જામઓ ખાઈને પોતાની પાસેનાઓને બચાવવાં. માતા ઉપર છોકરાનું થવાનું સ્વરૂપ આધાર રાખે છે માટે તેથીએ હસકે તસરે, ધવડાવતાં, નવડાવતાં, જમાડતાં, રમાડતાં અને હરેક વખતે આંખમાં પ્રેમ આણીને તેઓને સારી શીખામણનો બોધ કરવો. માત્ર છોકરાઓનેજ નહિ, પણ પોતાની બહેનપણી સખી વગેરેને પણ રૂડી શીખામણ ને સલાહ આપવી.

“ધર હડાની લીધું” એમ નવી સ્ત્રીએ જલદીથી દહેવડાવવું જોઈએ અને ધરધંધો તથા ધરખર્ચ એ બે વિશે ઘણું ધ્યાન આપવું જાન્ય છે, જેમ પુરૂષ બહારમાં કામ દરે છે તેમ સ્ત્રીએ ઘરનાં કામકાજનાં ચપગતા હોશીઆરી તથા યસે બતાવવા અને ધણીની આવક તપાસીને તે પ્રમત્તે બેરનો ખર્ચ રાખવો. ઘરેથી વસ્તુઓની ગોઠવણ તથા રીતબાત સ્વચ્છ અને વાંચનાલાયક થવી જોઈએ.

તેણીએ પોતાની દુરસદનો વખત નકામાં ટાહેણાં કરવામાં, નિંદા કરવામાં, મસ્કરીદ્દો કરવામાં, અથવા લોકોને ઘેર ભટ્ટીઆં મારવામાં ન કહાડવો; પણ નાના પ્રકારનાં અનેક વિદ્યા તથા નીતિનાં પુસ્તકો વાંચવામાં, ચાર સખીઓમાં વિવેકથી ડહાપણની વાત કરવામાં અને પોતાના ધંધામાંથી ફેટલીએક નવી યુક્તિ શોધવામાં, શીવવા ભરવામાં અને ભજન ગીત ગાવામાં પોતાનો વખત કહાડવો. દસાણો બહુ દુટકો છે, તે બહુ પૈસાદાર છે એવી વાત કરનાર બેરીઓ બેડે રૂડી સ્ત્રીએ ઝાઝો પ્રસંગ ન રાખવો.

પોતાનાં કામથી દારગ થયા પછી ધણીના કેઈ કામમાં મદદ થઈ શકે તેવું હોય તો મદદ કરવી. સ્ત્રીએ લાડવું તે પોતાના વર સાથેજ. તેનીજ સાથે પોતાના સંસારની, પોતાના છોકરાંની, પોતાના સુખ વધારવાની વાતો કરવી. સ્ત્રીજાત પુરુષ કરતાં વધારે અંચળ છે, તેની લાગણી પુરુષ કરતાં વધારે ભગતી છે તેથી તે સાહમ કરવાને વધારે મન દોડાવેછે, પણ સદગુણી સ્ત્રીઓએ જૂઠાપણું, મૂર્ખપણું, લોભીપણું, હડીલાઈ, ક્રોધ, ગર્વ અને વગર સમજના હિતાવળા વિચાર એઓથકી દૂર રહેવું ઘટારત છે.

કાર્યેષુ મંત્રી, કરણેષુ દાસી ।

સ્નેહેષુ માતા, શયનેષુ રંભા ॥

ધર્મેષુ સાહ્યા, ક્ષમયા ધરિત્રી ।

વાદ્ગુણ્યયુક્તાત્વિહ ધર્મપત્ની ॥ ૧ ॥

અર્થ—વિચાર કરવામાં પ્રધાનતું કામ કરે છે એટલે પ્રધાનતી પેઠે સજ્જાહ આપે છે; કામ કરતી વેળા દાસીની પેઠે મહેનત લઈને કામ કરેછે; માના જેવો રનેહ રાખેછે; શયનને વિષે તો રંભા છેજ; ધર્મનીતિના કામ કરવા વિષે ધણીને સંમત રહે છે અને સહનશીલતા રાખે છે; એવી ૭ ગુણુ ધરનારી સ્ત્રીને વિદ્વાનોએ ધર્મપત્ની કહી છે.

જેમ અધોર વનમાં કેઈ ખુશનુમા સરોવરનું પાણી શરીરમનને સુખ કરે છે તેમ તરેહતરેહવાર પાપનો જંગલમાં રત્નનો જેવાં શોભતાં વિવેકનો

સરોવરને વિશે ગુણમયી જે નીનિના નીંત્ર તે મધ્યમી નાતની બીડને મગડે છે, અને જેમ કુમુદનુ કુલ ચદ્રથી ખીલીને તેનાજ ઉપર આમકા -ડેડે તે પ્રભાશે ગાગ ચમકારની અને પતિવતા સ્ત્રી પોતાનું નક્ષત્ર કન્ના જે તેનો ધર્મી અને પન્મેશ્વર તે મેને દેવાના હેંતથી બજેડે

આપણે વિદ્યા નીતિએ પંચે અને સુરે ધણી ગરીબ છીએ તેનું મગણુ આ ૧ ૬ આપણી સ્ત્રીઓની હાલત નયની છે તેઓ બજેરી નથી કે તેઓની પ્રજા તેઓના હાથ તમે વિદ્યાનીતિના આ ૧ આપ સ્ત્રીઓ ધણીએ અને નિધમી એવે નિયાતિ કામોચમી, અતિએ ગ્રામ, કુવાચમી ધરમા કુમપ સ્વાર્થાચમી અને ખાનપાનાતિથી ચારાં અને મનને ધણી ધણા નુમ્માન પડેઆડેડે તમાઈ ગરેવાને છોમ્ના થાય તે ગાઈમ્મલાં ૨૬ તેમા શુ અન્ય જેલુ કે ?

આપણા દેરામા બ્યાડે પારિતી, મીતા, રૂકિમણી, ખીમ્મ દેરા સ્ત્રીઓની મધ્યમી અને ખીંત્ર નાતોની ષ્ટનીએક સ્ત્રીઓ બજેલી અને નીતિમાન હતી ત્યારે દેરામા પગક્રમ અજાયમ જેરા થયા છે હમણાની બાયડીઓના નિચાડ ધણા મુર્ખ પેાયડે, તેઓ ધણેણા લુગડાનીજ લુખી દોયડે, ૫૧ ધણીની પ્રીતિની જૂખ નથી મખતી તેઓ કાઠપિંગ નીનના સાગ ઉલોગમા વખત ગુળન્ટી નથી નિલાયતમા સ્ત્રીઓ ગેનના ધગધધાથી પવાને પોતાને મજે, ધણીને કાજે અને છોમ્શ કાજે કપડા મીરેછે અને તેઓના મમમા મદદ લાગે છે આપણી સ્ત્રીઓ તો કહેડે કે લાવે તો ખાડે ને ખનડાનું દુખ પડયા નિના માણુમ ધડાનું નથી એ વાત ખગીડે ને નાતોમા મોગ પડા બગ્ગાનો નાલ છે ત્યા બેરાઓ નયગ કામ મરનાનો ધણો કાયગે મેગવે છે ધણી છે ત્યા સુધી તે ખનગવશે ને મગી જશે ત્યારે પીયર તથા ૫૩ છે એમ કહીને પેગની કીમ્મ રાખતા નથી અને તેથી તે કઈ પણ ઉલોગ મ્મતા નથી ને નાતોમા નિવકુલ પરાની ચાલ નથી તેમા પણ ધણા નુમ્માન થાયછે તેમ બ્યા ધણા પવાનો ચાવ છે ત્યા પણ ધણા નુમ્માન થાયછે ધણા પરાથી નેાઓ આગમુ થઈ જાયછે ને

ખાતુ પીતુ ને મહેન મારતી જે-વાત માગી પેડે જાણે છે એ કાણુ
અને પી ન ધણુએને માટે પણ જોવા કરવા જગના છે એમ થયે ત્યારે-
ખાનદાનમા યૌનઓ પમો જતો ગેરમાની જાકે માર્ક પગુ ટોગમા વખત
કહાડને અને દુનય પુ નહિ હોરે ધણો દિવસીગ છડ કે મેલીએક આપણી
રડાએવી સ્ત્રીઓ પોતાનો ગુનરો કુમારો કરે છે કુલમનિના વિદ્યાનીનિ
નદિ, ને એ રિના ખરુ સુખનહિ માટે સ્ત્રીજતે પોતાનો રખત ડોગમા કદાકરો

૨૮. સ્ત્રી. મહીપતરામ..

૧૨૯-વિમળા અને સુખાળ

વિમળાની જોડે સુખાળ જન્મતો હતો તેમામા મીંગના રૂતે આવી
એક પત્ર અને મેસર તથા મકના પડીકા તેને હાથોદાથ આપ્યા ને કહ્યું કે
મહાનગ્ન બુરડની આગથી મોકલેતો મેનાપતિ મીંગનો આ હતો કાગળ
હો, એ આપના દૂવે લખેતો છે આ કહ્યો ચાલો કરી મેર ચોગા
એમત જગાએ નર્થ રાચો અને ઉતર લખી આપો સુખાળે તે લઈને
બહાર દેડીએ એમગની આગા આપી વિમળા કહે લાવો જુ વાચી મબ
ખાતુ સુખાળે કહ્યું 'એડી ડનામ શી છે, જમી મ્હીને વાચીશુ' બાઈ
મ્હે ના ' હાથ ધોઈને વાચીશ સુખાળે હમરામા કહ્યું કે મા ! ઉપરનું
પત્ર તમાનથી ના રચાય એવામા તો તેની સ્ત્રીએ તેના હાથમાથી લઈ
લીધુ અને પીરમનાગને બહાર કહાડી મોટેથી વા-ચુ

'શીમત ચક્રર્થી મદાગમધિગત દિગ્વિજયી શ્રીકન્યાશ્રુપતિ મનાગમ
બુરડની આગથી આ પત્ર લખિતગ તેનો આગમિત મેવક મામત ચિરો
માણી મુખ્ય મેનાપતિ મીર

જેમ ગૂંજો મેનાપતિ મદા ગૂંજો સુખાળ—

વત નમા ! મહાનગ્ન તમારું મુદ્દમત્રન, તમારું સૌર્ય, તમા ! પાકમ
અને તમારી ચાનુગી જેમ તમા ! ઉપર પ્રમત થયા છે, ને પોતાની મેરામા

તમને રાખવાને ઇચ્છેછે. તમે ગૂર્જર રાજ્યને છોડી મારા સ્વામીની સેવા સ્વીકારશો તો ધરાશો એટલું ધન તથા એક લાખની જાગીર બૂપતિ બુવડ તમને આપશે. જ્યોતિષખરની પડતી દયા આવી છે, એનો કાળ પામે છે, એને વગગી રહેવાથી આપને લાભ થવાનો નથી, તમારા જીવની હાનિ થશે, તમારું કુટુંબ રક્તગશે, રવડી રખડી કમોતે મરશે માટે હિંમ તથા સુખમાં આવો. જો આપ આખી નરક આવી જ્યોતિષખરનો પરાજય કરવામાં સદાય કરશો તો અમારા મહારાજ તમને મોટી પદવી આપશે, પરંતુ ખુફી રીતે બહાર ન પડતાં અંદર રહી છળમેદ કરી તમારી નજરમાં આવે તેમ જ્યોતિષખરનો ધાટ ધડશો, કે લસંકરને ફોડી દરવાજા ઉઘડાવશો, કે અમારો ઝટ જય થાય એવી યુક્તિ કરશો તો અમારા મહારાજની મરજી એટલે સુધી છે કે તમને ગુજરાતની ગાદીએ બેસાડવા અને અમારા અનેક ખંડીઆ રાજની ટીપમાં હાખલ કરવાં. એમ વંચપરંપરા આપને મોડું રાજ્ય મળશે. હાલ નિત્ય કેટલી બધી હિંસા થાયછે તે થતી અટકશે ને હજારો જીવ ઉમરશે તેનું પુણ્ય પણ તમને લાગશે. તમારો દેહ તો દયા ધર્મને માટે આખી પૃથ્વીમાં વિખ્યાત છે. આ ગુમપત્રનો ઉત્તર ખુબ ધીરજથી ને દીર્ઘદષ્ટિએ વિચાર કરીને લખજો, નાદની કરશો મા. અમે અમારાં વચન પાળવાની ભાટની જાગીનગીરી આપીશું. આપની મૈત્રી કરવાને હું પડે પણ આહુંહું માટે રનેડભાવથી અનુક્રમ ઉત્તર લખજો. લક્ષ્મી ચાંદો કરવા આવે ત્યારે મોં ધોવા જવું નહિ, તુરત કપાળ ધરવું, એ ધ્યાનમાં રાખી માંડે કહેણ સ્વીકારજો. અમારા મહારાજ રવહસ્તે તમારે અને વિમળદેવીને મસ્તકે મુગટ પહેરાવશે.”

આ પત્રથી સુરપાળ અને વિમળદેવી ક્રોધાયમાન થયાં, બાઈએ પત્ર ફેંકી દીધો, ખાવાનું ખાવાને ઠેકાણે રહ્યું ને સુરપાળ જીડી જામો થયો. બેહુનાં તન મન તપી ગયાં ને રૂંવાટી ઉભી થઈ. પોતાના એ હાથે આંખો મીંચી જરા ધીરે પડી પોતાની સ્ત્રીનું મન અજમાવવાને સુરપાળ બોલ્યો-
“કેમ બાઈને મહારાણી થયુંછે ? માથે મુગટ પહેરવે છે ? તમારા દીકરાનું

બહુ તાકશો કે નીનિ પાળશો ?” રોપના આવેશમાં આ પેયનું બોલવું વિમળા સમજી નહિ ને બોલી “હું તો તમારા સદ્ગુણને વરી છું, તમારા સત્ય વેરે પરણી છું; હું તો તમારી હિંમત અને પરાક્રમ ઉપર મોહિત થઈ હતી. તમારી છાતીમાં કળણુને વાસો કર્યો છે એ જાણતી નહતી. બહુ તમારું રાજ્ય ! મારો દીકરો બીજા માગશે પણ તમારો લાંચનો પૈસો, તમારી ફશવતની જગીર, તમારું વિશ્વાસઘાતનું રાજ્યાસન નહિ બોગવે ! કપટથી મેજવેલી ગાદીએ મારે નથી એસવું ! દુઘાનો મુગટ મારે નથી પહેરવો ! હું પતિવ્રતા નારી છું, પણ પતિથી પરમેશ્વરને વધારે મોટો મળ્યું છું, પાપ કરી પરમેશ્વરનો કોપ માથે નહિ લઉં, લાંચીઆ, લુચ્યા, ચોરટા, પાપીની હું સાથી નથી, ને નહિ થાઉં, કાવતરાં કરનારા ખુનીનો મંગ નહિ કરું ! ”

સુરપાળે તુરત તેને કાટી કરીને કહ્યું, ! શાખાશ મારી વઢાલી શાખાશ ! ધન્ય છે તારાં માત પિતાને ! ગુજરાતમાં મા, જેન, વહુ ને દીકરી ઘેરેઘેર તારા જેની સતી હોજી. મેં તો તમારું મન જોવા પૂછ્યું, આવો આપણે જમી લઈએ. બૂખ તરસને સંતોષી તારાં પડી આ દુષ્ટ પત્રનો ઘટતો જવાબ લખીશું,

૨૧. ખા. નંદરીંકર.

૧૨૮—૩૫સુંદરીની દુઃખોદ્ગાર.

રાજની એ સઘળા વાતથી ૩૫સુંદરીના મનનું સમાધાન ભેરામાત્ર પણ થયું નહિ. તેના હૈયામાં શોકનો દબરો ચઢી આવ્યો. તેના મનમાં વિચારના તરંગ ઉપર તરંગ ઊઠવા લાગ્યા. “અરે મારા ધણી તેં મને લાડ લકાવવામાં કાંઈ બાકી રાખી નથી. તને પ્રધાનવદ્દે મળ્યું નહતું, હું ગરીબ અવસ્થામાં હતો, ત્યારે પણ તેં દુઃખ ભોગવી મને સુખ આપ્યું.”

પાણી માગેલું ત્યાં દુધ આપેલું, અને ડાઈડાડા મેં અપંગવ છીરા છતાં
 પગ તે મને કહ્યો મોલ કહ્યો નથી અને ! તે સુખ તો હવે વધી ગયું !
 હવે ! તારું મોઝીની કાઠી તો જોડી ! નને પાનમોપારી હવે
 કાઠે આપીશ ? તું જ્યાં શીકર ચિતામાં છે આમને તારું
 મોઝી હમનું નથી તારી દિવસીને માલ કાઠી નાખને ? અને હું હું
 ચકાસ્યો, તારા પાડ તે હું જ્યાં વાળીન ? તારું હીરેલું મેલવી થવાનું
 નથી મને અત્યાગ સુધી કાઠી ડોખન ન થયા તોપ ! માગ જીવને મેલ
 થાય માટે તે જગપણ તે વિરેગાન મનાયો નથી હાથ હાથે ! તે દડા
 તો ગયા, પાગ હું જીવી ! ત્યાં સુધી તેને લુલ્લાની નથી અને મદાવે, એ
 જો જગનપિતા, અને પાપીન હું મને તે કર, પગ માન પન્નપ્રિય આમને
 હું મદા આગેમ, સુખી તથા ધનનત નાખને, માની ખન દિલથી એ
 પ્રાર્થના છે તે હું મામગને અને માગ દીવન, તારું સાડ તો હું મદા
 આસુએ માગ બદ તોપણ ચોડુ છે તે મારી આમન્યા કોઈ દિવસ કોપી
 નહતી, તે મને મા સમાન માગી હતી, અને મેં તને માની આપે મદ
 મદા કરનામા મોલ હવે કોટીમા આગેતો જોયો તે તારું જીવની
 તારી આદા, જી, તારું આનંદ મને આરી બપક ગીને અર્પણ કીધા, હું
 માની ખાતર જરૂરનાનીમા મુજો એ મનગને જદો હું તે મ્યાં નાગશ ?
 અને મારી દેગણી, તારું હમગા મુ મકોડુ થયું હવે તે માન મનમા આવે
 છે એમને મારી છાતી કાઠી જાય છે હાથ ! હાથ ! તારું શી ગતિ થશે ?
 તારી ઉમર કોટી ? હજી તો હમણા મોઝી વડી પુન થયા એવામા મુન
 હવે તને નડાપો મોકળો હવે એ દડાડા તે કમ જશે ? તું મને લાખો
 માગો દેને તેથી માગ હવે નિર્નત નમને અને રામ ! તારું હવે કાઠી
 કાઠી નથી તારી હવે મેગ પગથી કરને ? તારું પીયરમા પણ સુખી
 નથી, તારી બાબી તને ટપવા મારી મુજે રોગો ખનડાનમે, એ બધું મારું
 હીરે હું જીવતી મોઝી અને તારા ધગીના તથા તારા મોતની હતા મારું
 મારું મેડી અને પગેશ્વર તે મને જાણુ રૂપ રા માડ આપુ ? એ મુજા

૨૫થી આ સપ્તમા જરાખી થઈ છે. એ સપ્તમાં પાપથી હું ક્યારે છુટીશ ?
 હવનાં મુખી મારા મનમાં પસ્તાવાનો તાપ જન્મ્યાં કરશે તેથી કદાપિ
 કહે છે તે પ્રમાણે મને ગમે તેટલું મુખ થશે તોપણ નદિ હોલવાય એવા
 અગ્નિથી હું જળી જગાને મરી જઈશ. આ અગત્ય ! તે દેડાડો જલદી
 આવે તો સારું. વળી પરમેશ્વરે આહાણમાં અને તેમાં કાંઈ ઊંચી નાગરી
 ન્યાનમાં મને જન્મ આપ્યો તે સપ્તમું મિથ્યા. મારા એક ભવમાં એ ભવ
 થયા. કોણ જાણે કયા જન્મનાં પાપ નડ્યાં. ન્યાન, જ્ઞાત, સમાં, વડાલાં,
 માઆપ, માર્ક, બોજનઈ, જાહેન વગેરે સપ્તમાં કુટુંબનાં માણસોને મન તો
 હું આજ મરી ગઈ. અરે ! તમે મારું આજ સ્નાન કરજો. હું તેઓને કાંઈ
 વખત મળીશ તો ખરી, પણ હવે કાંઈ પહેલાં જેવો વહેવાર રહેવાનો છે ?
 શું હવે એકાં મળીને ખવાવાનું છે ? આખા નગરમાં હા મારો રિતકાર
 કરશે. રાજના મહેલમાં હા મને મનુ ભાવે જોશે. ખીજી રાણીઓ મારી
 અદેખાઈ કરશે અને રાજનો બરોસો શો ? ૨૫ તો કાણુમંગુર; ૨૫ ઉપરનો
 મોઢ ખોટો સમજવો. પણ લાચાર, હવે ખીજો શો ઉપાય ? જે ખનું તે
 ખનું. દેવની ગતિ આગળ કાંઈ કાનું છે ? મારા નસીબમાં આ કુઃખ
 લખેલું હશે તે કોટી ઉપાયે પણ મિથ્યા થનાર નથી. વિધાતાએ લજ્જાટમાં
 જે લેખ લખ્યા હશે તે કદાપિ ફરવાના નથી; માટે હવે તો જે માથે આવી
 પડે તે મુજે મહોડે સદન કરવું.”

૧૨૯—શંકળદેવ તથા દેવળદેવીની પ્રતિજ્ઞા.

“હે સૂર્યદેવતા ! તારૂં તેજ સર્વત્ર પડે છે, તથા તું માણસોનાં જહાડનાં
 કામો તથા માંહેના વિચારો જાણે છે. હે વનના દેવો ! તમે આ વાડીમાં
 આવ્યા રણીઆમણા વખતમાં ફરતા હશો, તથા આ અમારો પવિત્ર કોલ
 થતો જોવાને આવ્યા હશો. વાયુદેવતા ! તું પરવતી દરેક ભેડેરમાં ફરે છે
 તથા માણસોના દરેક કામને જોય છે. વરુણદેવતા ! તું ઇંદિનાં નદી નાગાઈ
 રક્ષણ કરવાને હાજરજ હોઈશ. હે વાયુમાં વસનારા અમણિત મનો તમા
 કનિક દેવો ! તમે કુનીઆ સંજોધીનું મધ્યમ કામકાજ કરાજો.”

તેત્રીશ કરોડ દેવતાઓ ! તમે તમારા દૈવયજ્ઞોવડે ગમે ત્યાં હશે તોપણ
 આ અમારો મેળાપ જોઈ શકતા હશે. અતે હે સર્વઆપક અને સર્વ
 પરમેશ્વર ! તારા એક મોટા મંદિરમાં અમે પ્રતિજ્ઞા લઈએ છીએ. તારા
 હુકમ સિવાય એક ધાસનું તણખણું પણ હાલી શકતું નથી, તથા તારા
 જાણના સિવાય કંઈ પણ કામ થઈ શકતું નથી. તમે સધળા દેવોની સમક્ષ
 અમે જે શંકાગદેવ તથા દેવગદેવી પ્રતિજ્ઞા કરીએ છીએ કે જે દૃઢ પ્રીતિ
 અમારા બેની વચ્ચે બંધાઈ છે તેને વધારે દૃઢ કરવાને, પ્રીતિવડે આ ફની-
 આમાં જે સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે તે ભોગવવાને, પુરુષ તથા સ્ત્રીના મંથોગથી
 જગત્પત્ની વૃદ્ધિ થાયછે તે નિયમ અમલમાં લાવવાને, તથા પ્યારનો બંડાર
 ધ્રુવે અનંત હડાપણથી અમારા અંતઃકરણમાં મૂકેલો છે તેનો મથાઓમ
 તથા સારે રસ્તે ઉપયોગ કરવાને, અને આ અમારું તન, મન, અને ધન
 આ ફનીઆમાં ન્યાંસુધી છત્રીએ ત્યાંસુધી મેળવવાને અમે જે જણ આજે
 પ્રતિજ્ઞા કરીએ છીએ. આજથી અમારું એક સ્વરૂપ જાણવું, તથા સુખ
 અથવા દુઃખ જે સંસારમાં પડે તે અમારે સમાન ભાગે વહેંચી શેરું.
 આજથી અમારે અમારા સ્ત્રી પુરુષના ધર્મ પ્રમાણે વર્તવું, અને જગતમાં
 પોતે સુખી રહી બીજાઓને સુખી કરવાને પ્રયત્ન કરવો. આ અમારા
 કોલ ઉપર જગત્કર્તા ધ્રુવર ! તું મહોર કરજે, તથા હે તેત્રીશ કરોડ
 દેવતાઓ ! તમે સાક્ષી કરજો; એટલે જો એ પવિત્ર કોલથી અમે ફરીએ
 તો અમે અમારા બાપદાદાના, અમારી જાતના, તથા પ્રાણી માનના ધર્મથી
 દુર્ધા એમ જાણવું; ને એ અધોર પાપને માટે નરકમાં જે મોટામાં મોટી
 શિક્ષા છે તેને અમે ખરેખરાં પાત્ર થયાં એમાં કંઈ સંશય નથી. માટે
 રે અનાથના નાથ, રે દીનદયાળ પ્રભુ, રે જગતનું પ્રતિપાલન કરનાર !
 તું નીચે જોઈને આ અમારા નવા સંબંધને પવિત્ર કર; તું તેને આસીર્વાદ
 દે; તેનાં ફળ સુખરૂપ થાય એવું નિર્માણ કર; અને અમારી ખુન્નેતી
 સમ્રાજી આશા સફળ કર. એ અમારી ખરા અંતઃકરણની પ્રાર્થના છે તે
 તું અપાર દયાવાન તથા અનંત પ્રીતિયુક્ત જગતનો પિતા સાંભળી લઈ
 માન્ય કરજો.”

શ્રીઓમાં હોયછે, અને વહેમની માત્રી ખીકને લઈને તેઓ છતાં જોછે. આવી આપત્તિઓમાંથી દૂર થવા માટે, અને બપને વખને જગાય કરી શકાય તે અર્થે સર્વે કાઈએ પ્રથમ ધરીર સુદૃઢ રહે એમ કરવું જોઈએ.

હોશ કહેછે કે “દીકનીની મારીને શા ઝટકા પડનાર છે !” પણ આપણા ઘર મંસારમાં આપણે શું જોઈએ ? પ્રથમ તો કાઈ સ્ત્રીને દીકની અવતરે કે તેના ઘરનાં માણસ મોં મચકોડેછે અને દિલ્લગીર થાયછે એટલુંજ નહિ પણ જાણે તેમાં તે સ્ત્રીનીજ કમુર હોય તેમ તેનાપર આજુમગો ખનાવી તેની સુચાવડમાં માવજત પણ જોઈએ તેવી થતી નથી. આ કાઈ પુત્રપ્રાપ્તિની દરવખત આશા રાખેછે, પણ તે જામનાં નથી કે એકલા પુત્રોજ જન્મે તો સંસાર નથી ન શકે. જેટલી જરૂર પુત્રની છે તેટલી જરૂર પુત્રીની છે, તે વાત લક્ષમાં ન રાખનાં પુત્રીની સંભાળ જેદરકારપણે લેવાયછે. એમ ધારી તેને પાળવા પોપવામાં લક્ષ યોડાજ માખાપ આપેછે. ખાવાપીવાની ખાતરમાં ને લુગડાલક્ષમાં પહેરાવવામાં તેના ધરીરનું પોષણ અને રક્ષણ થાય એ ઉપર ધ્યાન અપાતું નથી. કાપું, કોરું, ટાંડું, શીશું, કાચું, દવાયું હોય તે સ્ત્રીવર્ગને ભોગ પડેછે. મંદવાક વખતે આંપતા ઉપાય વખતમર લેવામાં નથી. પ્રત અપવાસવડે કાયાકટ્ટી હદ ઉપરાંત કરવાનાં આવેછે. લુગડાં ધરેણાંમાં ઉપયોગ કરતાં ચોખા ઉપર લક્ષ વધારે અપાય છે. બન્ને જાડા હાડું દાઘીનાવડે હાથપગનાં કાંડાં કંતાઈ જાય અને નાક કાનના વડે વર્ધન પૂરી જવાનો પ્રસંગ આવે અથવા દાઘીનાની લાલચે ચોર લુચ્ચાઓ છોકરાંનો છવ લે, તોપણ તે પહેરાવવા ખરા. છોકરાં બન્ને લુગડાંવિના નાનાં ફરે પણ તેમના અંગપર દાઘીના તો જોઈએજ. છોકરીઓને વિવાદમાં ગમે તેવે ટાંગે ગમે તેવા વર સાથે પરણાવી કાઢી વધે આસરે મોક્ષલવામાં આવે. સામુ વદકાગી હોય, નણદી છિત્રો ખેળાનારી હોય અને જીજ્ઞા આદીયુગની કરનારાં હોય તો નાનીસી વડુપર પરનાજ પડના માંડે, તેને માથે અનેક કામનો બોજો પડે, અને આરામ વિશ્રામ લેવા જાય તો તેની કન્નેટી કરવામાં આવે. માણં બોજે ઘણીવાર કન્નેડાં હોયછે તો છોકરીની માત્રી

દશા થાયછે. કેટલીકવાર કુલવાન વર જોગવાની લાહેમાં ધરની કંગાળ સ્થિતિ જોવામાં આવતી નથી તેથી છોકરીને સાસરીઆમાં અવપાણીના વેલા પડેછે. કદી તે મુખી ધરમાં પડી હોય અને ત્યાં ચાકર નોકર કામ કરનાર હોય તો તે વિના કામકાજે શરીર જગાડેછે. બાળકમની રૂઢીથી છોકરીઓને સાફ શીખવાનો પ્રસંગ આવતો નથી. આ બધી પીડાઓ ને અડચણો જાણવામાં છતાં માતાઓ પોતાની દીકરીઓના સુખનો વિચાર ન કરે તો તે પોતાના દરજ્જા ઉપર એક જાતનું ધાતકીપણું વાપરેછે, અને તે સંતાન પ્રત્યેની પોતાની દરજ્જા અદા કરતાં નથી તેથી પાપમાં પડેછે એમ સમજવું. દીકરીઓનો સંસાર ઘણી માતાઓ જગાડેછે. બાળપણમાં પરણાવી દેવાની અને પોતાના હાથ કંકેના કરવાની તે હક લેછે, આગુઆગુનો વિચાર કર્યા વગર તે અમુક ઠેકાણેજ પરણાવવાની શુદ્ધ કરેછે. દીકરીને શિક્ષણ આપવાના કામમાં પણ તે આડી આવેછે અને કેટલીકવાર તો તે દીકરીને સાસરે જતાં ઉંધી શીખામણુ આપેછે.

ધર એ સ્ત્રીનું કહેવાયછે અને તેથીજ તેને ધરધણીઆણી કહેછે. ધરનું રાજ તેને સોંપાયેલું હોય છે, પરંતુ આપણે ધણીવાર જોઈએ છીએ કે સ્ત્રીઓ રાજસત્તા ખોઈ જોમેછે, કેમકે તે ચક્ષાવવાની તેનામાં શક્તિ કે આવડત હોતી નથી; એને માટે જે યાનની જરૂર તે છે તે મેળવતી નથી; એને માટે જે અનુભવ જોઈએ તે તે સંપાદન કરતી નથી; એને સાફ જે સામદામ ઉપાય સેવા જોઈએ તે સેતાં તેને આવડતા નથી. કાં તો તે અતિ મિઠમી હોયછે કે કાં તો તે અતિ બઢી નીવડેછે, એટલે ધરનાં માણસો કાં તો કંટાળેછે કે કાં તો તેને ગણકારતાં નથી. ધરખટલો ચક્ષાવવામાં કાં તો તે અતિ ઉદારતા દેખાડેછે, કે કાંતો તે અતિ કંગ્રુસાઈ જનારેછે. તેનું પરિણામ એ આવેછે કે કાંતો તેનું રાજપદ તેના ધણી છીનવી લેછે, કે કાંતો તેથી ધરની ખરાબી થાયછે. કિડાકપણાથી ધર ખાલી ધર્મ જાયછે, ને કંગ્રુસાઈથી ધરમાં રહેનાર દેશન થાયછે. મધ્યમ માર્ગ કરદરજો પદરજા વગર ધર સારી રીતે ચાલે નહિ. ધરમાં પદ વડીલો સાથે ને નાનાં જાગરો સાથે કેવી રીતે વર્તવું

તે ધણી સ્ત્રીઓ જાણી શકતી નથી. જ્યાંના મિત્રજ એકમરણા હોતા નથી. તેથી ઘર નિભાવવામાં ધણી યુક્તિ કરતી પડે છે. કેટલીકવાર “જારણાં ઉધાડાં ને ખાજે ડાલ” ની માજક-ખાત્રાપીવામાં ને ખરા મુખનાં સાધનોમાં કંબુસાંઈ કરવામાં આવે છે, અને દરદામીના પાછળ અને નાતવરા પાછળ ધોતાળપણુ જતાવવામાં આવે છે. લોકનાં વખાણુ સાંભળ્યાં માટે કુલણુ થયું એ ચકાયા લાયક નથી. પેટે પાટા બાંધી વૈતરૂં કરવું અને શુભાશુભ પ્રસંગે ધીની હોજો ઉઠાવતી એ શું હકાવણુ બરેલું છે ?

છોકરીઓને વળી કસરત કેવી એવું ઘણું બેરું કહે છે, અને નિરાગમી કસરત ચાલતી હોય તો તે વિશે હાસ્ય કરે છે. જેમને ધરના કામકામથી અંગકસરત જોઈએ તેટલી થતી હોય તે છોકરીઓને બીજી કસરતની જરૂર નથી, પરંતુ જેમને ધરનું કામકામ કરવું ન પડતું હોય તેમને કસરતની ખાસ જરૂર છે, કેમકે લોકોની માફક શરીર પણ ધસાયા વગર કટાપછે ને ખવાઈ જાય છે. પ્રાણીમાત્રને ધિરે કામકામ કરવા સરળતા છે. પશુપક્ષીઓ આજો દેહાડો દર્શાવે છે. “ચરે તે ચરે” એ કહેવન પણ એથીજ ઉત્પન્ન થઈ છે. જેણે કામ કર્યું તેણે કામણુ કર્યું એ કથન જોડું નથી. કામ કરવામાં નાનમ નથી. કામ ન હોય એટલા માટે આજો દેહાડો પડી રહેતું કે જેસી રહેતું એ જરાજર નથી. એથી અનેક જાતના રોગ અંગમાં દાખલ થાય છે. શ્રીમંત લોકને ત્યાં સંતાનની જોટ હોય છે તેનું કારણ મુખ્ય કરીને શરીરની નિર્જળતા છે. જેસી રહેવાથી ખાધેલું પચતું નથી અને તેથી શરીર નળણું પડે છે. દેવ દેવસ્થાન ગામની બહાર દૂર રાખેલાં હોય છે તેનું એક કારણ લોકોને દર્શન કરવા જતાં કસરત અને ખુસી હવાનો લાભ મળે, પણ શ્રીમંતના બેરું તો જાણે પૃથ્વી ઉપર પગ પણ ન મંડાય તો સારું એમ સમજી દર્શન કરવા પણ ગાડીઓમાં બેસીને જાય છે. ગામ કરતાં જહારની હવા વધારે સ્વચ્છ હોય છે. ધરના બંધિઆર ચોરડામાં રાતદિવસ કારવાથી ખુસી ને સ્વચ્છ હવાનો લાભ મળતો નથી. જ્યારે દરીઆ કાંઠે સેંકડો પારસણો ને મડબોને ફરતી જોઈએ છીએ ત્યારે ત્યાં લિંડુ-ખસ

કરીને શુભરાતી સ્ત્રીઓ જવલેજ નજરે પડેછે. હવા અજવાળાનો વિચાર કર્યા વગર જો ઝાડનાં ફુડાં અધારામાં મૂકવામાં આવે તો ઝાડ કસમાઈ જાયછે. એક ભેંસને ૭ માસ સુધી અધારા કોડીઆમાં પુરી રાખવાથી તેનો રંગ બદલાઈ ગયો હતો. આ ઉપરથી પ્રુધી ને સ્વચ્છ હવા અને પ્રકાશનો સાત્ર કટશે છે તે સમજાશે.

અંગમળની સાથે બુદ્ધિબળ વધારવાની જરૂર છે. જેમ શરીર બળવાન હોય તેમ મગજ પણ બળવાન થાયછે. પરંતુ એ જાનેતે કસવાની ને ઉપ-યોગમાં લેવાની જરૂર છે. બુદ્ધિબળ વધારવા માટે છોકરીઓને શિક્ષણ આપવું જ જોઈએ, સૌથી સાફ શિક્ષણ માતા આપી શકેછે. કેમકે તેના સંગમાં છોકરાં રાત દહાડો રહેછે; પણ એ કામ માટે આપણા દેશની યોડીજ માતાઓ લાયકાત ધરાવેછે. પોતેજ બહેલી ન હોય તો પોતાનાં છોકરાંને તે કેમ બાણી શકે ? પોતેજ બીજી બિલાડી હોય તો પોતાનાં છોકરાંને તે હિમ્મતવાન શી રીતે કરી શકે ? પોતેજ નીતિ, રીતિ, વિવેક જળવળી ન હોય, તો તે પોતાનાં છોકરાંને લક્ષણવંતા કેમ કરી શકે ? જેટલું જ્ઞાન આપણાં છોકરાં નિશાળમાંથી આઠ દસ વરસની વયે મેળવેછે તે કરતાં પણ વધારે જ્ઞાન વિલાપતમાં છોકરાં પાંચ છ વર્ષની વયે ગૃહ-શિક્ષણથી પ્રાપ્ત કરી શકેછે. છોકરીઓ નિશાળમાં લાંબી મુદત રહી શકતી નથી. કેમકે તેમને પરણાવી હોય તો નાની વયે સાસરે વળાવી દેછે, અને સાસરે ગયા પછી નિશાળમાં મોકલાય નહિ એમ લોભ સમજેછે; એનું પરિણામ એ થાય છે કે છોકરીઓ થોડું ને નહવું જ્ઞાન માત્ર નિશાળમાંથી મેળવી શકેછે, અને તે થોડી મુદતે વિસરી જાયછે, કેમકે પાછળથી પુસ્તકો વાંચવાને કે અભ્યાસ આગળ વધારવાનો તેને પ્રસંગ મળતો નથી. આનું દુક બડોળીકું શિક્ષણ શા કામમાં આવે ? ધરનો હિસાબ રાખતાં પણ તેને આવડતો નથી, તેથી ધરની વ્યવસ્થા ચલાવવામાં તે દાગી પડેછે. હંગી જાતના શિક્ષણ વગર સ્ત્રીજાનિ મુકરવાની નથી. અને જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓ અજ્ઞાન રહેશે ત્યાં સ્ત્રી રાજની કિશોરિ જાણ સ્ત્રીઓની નથી કાળજી રાખવી

“અમે અમારું કામ યોગ્ય રીતે કરીશું તોજ તમારો સંસાર આગળ ચાલશે.
 “તમારો સંસાર આગળ ન ચાલે તો અમને પણ હાનિજ છે. મારી તો
 “એવી બુદ્ધિ છે.” આ સાંભળી વિદાયતુર હસ્યો અને બોલ્યો:-હીક તને
 “પણ બહુ મનવતાં આવડેછે. આપણામાં સ્ત્રીઓ પોતાને પતિની દાસી
 “કહેવડાવે છે, સેવકનું કામ છે કે સેવ્યને મોટપ આપતી. પણ અમે તો
 હવે ઇંગ્લેન્ડ બધ્યા એટલે આપણા હક સરખા !”

ગુણસુંદરી-“કાણુ કહેછે ને હક સરખા નથી ? ખાનું, પીવું સર્વ તમારે
 “ને અમારે સરખું જોઈએ છીએ. પણ સરખા હક કરીને તમારાથી ગર્ભ
 “ધરાવતો નથી ને અમારાથી અમારું કામ હોડાવાનું નથી, સેવ્ય સેવક
 “એ નામથી કોઈ મોટું નાનું જનનું નથી. શોક નોકરને વાસ્તે મજૂરી કરે
 “છે ને નોકર શેકને સાર મજૂરી કરે છે. દેખાવમાં શોક ઉપરી ને નોકર
 “હાથ નીચે, પણ ઉભયને પરસ્પરની ગરજ. હાથ ઉપર ને પગ નીચે એથી
 “ધ્વિરને મન હાથ વધારે નથી ને પગ ચોછા નથી. શાના વગર ચાલશે ?
 “સ્ત્રી પુરુષને પણ એમજ છે. મારા ને તમારા સરખા હક, પણ મને ધ્વિરે
 “તમારા કરતાં ચાર તમ્બુ નીચી કરી તે કંઈ ઉંચાં થવાશે ને સ્ત્રી મટી
 “પુરુષ થવાશે ? અમારા કામમાં તમે અમને અયોગ્ય હરકત કરના હો,
 “અમને માણસને ઠેકાણે દોર ગણના હો ત્યારે તમારા દોષ. આ તો શું ?
 “પુરુષ તો પુરુષનું કામ કરેતો, ને સ્ત્રીએ ધરની ચિંતા ન ઉપાડવી, ને દુશ્માં
 “કે માટે તો ખાવાનું જોઈએ, પહેરવાનું જોઈએ, રસોઈઓ જોઈએ ને
 “તમારા માગાપ વદ્ધ થયાં માટે હું કંઈ મારું જોઈએ જવા દઉં ?-એ તો
 “કેવું કે તારું મારું સહીઆરું ને મારું મારું પોતાનું. આપણે એવ
 “થઈ આપણું ઘર જગાડવું ને દીકરીઓને એવી કરી જમાઈનાં ઘર જગા
 “ડવાં, એ તો જહુ સારો ધંધો માંડ્યો. તમે જહાર દિવાન થાય તો તમાર
 “ધર દિવાનના જેવું કરવું, તમારા કુટુંબને દિવાનના કુટુંબનું સુખ આપવું
 “ને નમે તમારા જહારના કામના વખતમાંથી થાકી ઘેર આવે ત્યારે તમારી

“પદવી જેટલા ઉંચા સુખસંસારમાં તમને લઈ લેવા એ અમારું કામ ને
“એમાં અમારી વડાઈ.”

“વારું હું દીવાન થઉં તો એમ કરજો. હાલ તો આપણા આ નાના
“ઘરમાં તહારી ચતુરાઈ કેટલી પહોંચેછે તે દેખાડજો. પણ હાલ અભ્યાસ કેમ
“ચાલે છે ?” વિદ્યાચતુરે પુછ્યું ને ગુણસુંદરી નરમ જવાબ આપશે એમ ધાર્યું.

ગુણસુંદરી:—“અભ્યાસ ? આ બધાએ અભ્યાસજ છે કની ? કાગળનું
‘પુસ્તક કે સંસારનું પુસ્તક જેમાંથી શીખીએ તેમાંથી શિખાય !—વંચારો
“હળવે હળવે—ત્યાર સોર’ બધું રત્તે પડશે એટલે, હાલ તો ઘરમાં ગમ્મત
“છે. ચાર વાગે કુકડો બોલતાં બહી તમારી પાસેથી નીચે જઈશું તે તમને
“ખબર છે. જઈને પહેલું કામ એ કે ઘરમાં દીવા કરંછું’ એટલે તમારા
“ઘરમાં અંધારાનું અજવાળું થાયછે. ચાકર બિચારો બાર વાગે સુવા પામેછે
“તેને ઉંઘમાંથી ઉઠાડવાનું પાપ વડોરવું એ સવાર થતાં પહેલાં મારું બીજું
“કામ. ચું કરું ? કોઈ જગે નહી એમ ધીમે ધીમે ઉઠાડવાનું કરંછું, તે કોઈ
“વખત તો બેઠે અને કોઈ વખત તો દયા આવેછે એટલે સુવા દઈશું. પછી
“એ ગરમ પાણી મૂકે કરે એટલામાં હું મારી મેંજે દાતણ બાતણ કરી,
“મારી જાતનું કામ કરી નહાઈ ધોઈ, ચોટલો ચાંલ્લો કરી પરવારંછું.
“ત્યારપછી સાસુજીની પૂજાની સામગ્રી તૈયાર કરી એ બિડ્યાં હોય એટલે
“એમને સ્વાધીન કરંછું. એ કામ બીજા કોઈને સોંપુ પણ એમનો સ્વભાવ
“ચટવાળો ને આકળો ને તેથી જેને સોંપું તેને ને એમને બેને દુઃખ થાય
“એવું છે મારે હુંજ કરંછું. એટલામાં ઘરમાં સડે બિડ્યાં હોય તો પોતપો-
“તાનું કામ કરવામાં રોકાય તેટલી વારમાં રસોઈનો સામાન હું તૈયાર કરંછું.
“દુઃખળા બેન ધણું ખરું દિલગીર રહ્યાં કરે છે એટલે કામ કરતાં કરતાં
“વિચારમાં પડી જાય છે ને એમનાથી હેરાફેરા થતા નથી એટલે રસોઈમાં
“નાવાનું એમને ફીક પડે છે ને કુમારીને સાથે સીખવાને નવડાવુંછું.
“આપણે શીખતીએ ત્યારે ફીક ન પડે ને બહેન શીખવે ધમધમે તેથી
“હરકત નહી. ઘરમાં હાલ છોકરાં બહુ થયાંછે તેમને નવસવવાં, શણગારવાં

“વગેરે કામ મુંદરખાલીને ગમેછે ને એમની મેજે કચો કરેછે. ચંચળમેન
 “સવારનો વખત વડીલને સારૂ ચઢા, ચોસડ વગેરે તૈયાર કરવામાં ગાજે
 “છે અને હું ઘરમાં સીને સારૂ દેગદેરા કર્કશું ને સાગન સુમનની ગોડવણ
 “કરાચી ચાકર ઉપર દેખરેખ રાખું છું, એનાપર દયા રાખું છું ખરી પણ
 “દેખાડતી નથી કારણ દયા દેખાડીએ તો બગડી જાય. આમને આમ આખો
 “દિવસ ચાલ્યો જાય છે ને ઘરમાં આનંદ વળે છે.”

૧૩૨—ચંદ્રકાન્ત ને વિદ્યાચતુરનું કુટુંબ.

મનહરપુરીમાંથી માનવતુર રવારોને લઈ નીકળ્યો તે પછી એના કિના-
 રામાં સર્વ સુવાને વેરાળ ગયાં અને પોતપોતાની પથારીમાં સુતાં પણ બરોબર
 ઉઘ્યાં નહીં, ચંદ્રકાન્ત પાછલી રાતના વણ વાગનાં વિચાર કરતાં કરતાં ઉંઘી
 ગયો અને સસ્તવતીચંદ્રનાં સ્વપ્નોમાં પડ્યો. મુંદરગૌરી રોતી રોતી નિંદ્રાવશ
 થઈ. ગુણમુંદરી સુતી ખરી પણ આંખો ઉઘાડી રાખી પ્હોડો સામું જોઈ
 રહી અને પ્રાતઃકાળમાં જીડી લાંસુથી વિચાર અને ચિંતામાં કાળ ગાળ્યો.
 પ્રાતઃકાળ થતાં સર્વે કંઈ કંઈ કામમાં વળગ્યાં અને હવે જીવે કામ કરવા
 લાખ્યાં. ચંદ્રકાન્તનું આતિથેય કરવાનું કુમુમને માથે આપ્યું ચંદ્રકાન્તને આ
 પાવાનું અને દૂધ પાવાનું કામ કુમુમે કર્યું એટલુંજ નહીં, પણ એ નવરો
 પડે અને મિત્રશોકના વિચારમાં પડી ઉઠેમમાં ન રહે તેને માટે વિનોદ
 કરવાનું કામ પણ કુમુમે સાંધ્યું

ઉત્તરાની ઓસરીમાં ચંદ્રકાન્ત બેઠો હતો ત્યાં એને સારું કુમુમ એક
 બે પુસ્તક લેઈ આવી અને બોલી; “ચંદ્રકાન્તબાઈ, ગુણીપત્રે આ પુસ્તક
 “કુમુદગદેનને શીખવેલાં છે અને મને શીખવવાનાં છે. પણ મારા પિનાજી
 “પણ એ પુસ્તકોના રસીઆ છે માટે તમને પણ રસ પડશે ખરો.”

પુસ્તક જોતો જોતો ચંદ્રકાન્ત સુખી અને દુઃખી થયો. આ સુકુટુંબનો
 સદ્બંધસ અને સદાગ્રહ જોઈ સુખી થયો. પોતાના મિત્રનો અને એ કુટુંબનો
 સંબંધ કથારોપ થયો સ્મરી દુઃખી થયો. કુમુમ તેના નિઃશ્વાસ એતી ગઈ
 અને બોલી.

“ચંદ્રમાનબાઈ, મન્વંતીચંદ્રનો દોષ તો મને દેખાતો નથી, પણ મને
“એમ લાગે છે કે ઘર છોડી રોલિંગમાં ફૂંકો જેવું કરવાનું એમને પ્રથમ
“ધી-૨ કંઈ મન હશે”

દુ ખમા પગુ આ પ્રશ્ને ચંદ્રમાનને હમા પો “બહેન, તમને રોલિંગન
ફૂંકો ન્યાયી માબરો ?”

“એને પણ ઘર છોડી આવકરવાનું મન થયું હતું તેમ આમને પણ
“થયું હશે”

“પણ એ કાર્ડ માટે કહેવાય ?”

“મને તો એમ આવકરવું જાડું મને હું તો ગેન્ટ ગુણીયવને કહું છું
“જુ ધમ્મા ને ધરમા શું બગાઈ ગયું ? ખરું પુરો તો બેશ્વર નવાનું મે
“જુ હમણુ હતું મને તો લાગે છે કે એમને બે કંઈવાનું મન થયું હો
“અને ધન્ના આનું થયું એમને બધાને માથે રોગી પાડવાનો લાગ બોગી
“બાઈમાહેમે મનમાનવું કર્યું”

‘તે તો પરબીને પા! થાત’

“પગુ એ બધી બાબતો પીગ આ છુરોને કુચુ-ગહેનને પગ્યા
“નુજ ફગ છે કની ? મારે કાઈ છે ? પગ્યા એમને પડ્યા ! !”

“બહેન ! એનું બોલાય નથી હો !”

કુચુમ કંઈ શરમાઈ ગઈને મનમા બકમડી, ‘મથુ’ ડાંગી માથે
‘બગ ભાગે એમને તુલીયાર્ધ હાથમાં ન રહે’ ” મોખી, સાન ફેરડી, બોલી.

“તો મને-૨ કંઈ તે એવા માટે કે મને તો મન્વંતીચંદ્રનો
“ગેન્ટ રાક વમનો નથી અને વ્યારે મથુ વા પી બેડિને નીમ્યા ૭ ને
‘એસ મનુ પુગ મારિયા કડીને નીકળ્યા હશે મદાગરીયાઓ
“હશે તોરે એમની પામેથી શુ બુટવાનું હતું ? મને તો લાગે છે કે અ
“પગુ એમને મન-૨ થયું હશે”

‘એમા ને મન ચુ થવાનું હતું’

“એ જ્યારે અમારે ઘેર આવ્યા હતા ત્યારે શેક્સપિયર વાંચતા હતા
 “તેમાંની એક વાત એમણે મને કહી હતી. તેમાં વેરેનાનગરીનો મૃદરથ
 “વેલેટાઇનિ ચોર લોકમાં ગયો ત્યારે ચોરનો સરદાર થઈ રહ્યો હતો.
 “સરસ્વતીચંદ્રે પણ એમ કરવાનું કેમ ન ધાર્યું હોય ? એમાં પણ એક
 “ગમ્મત છે.”

“ચોરમાં બગવું એ કાંઈ સારું ?”

“બહારવટીઆ કાંઈ ચોર કહેવાય ?

“ત્યારે ખીચું શું ?”

‘એ તો રાજના સગા તે ન જને ત્યારે બહારવટું લે રાજઓ
 “હવે ત્યારે મારે તે કાંઈ ખુન થાય ?” આ મુઘ્ધ પણ બુદ્ધિશાળી
 “વાર્તાથી ચંદ્રકાંતનું કુઃખ અર્ધું ઓછું થયું. વધારે બોલેછે એટલામાં
 “બારણે હોંકારા થયા.

કુમ્ભે બારણે જોયું, મુખી ઘોડો દોડાવતો આવતો હતો અને જે
 મળે તેને વિજયસમાચાર કહેતો હતો, એટલે એના દોડતા ઘોડા પાછળ
 લોક દોડતા હતા અને આનંદના હોંકારા થતા હતા. ઘોડી વારમાં તો ગુણ-
 સુંદરી, ચંદ્રકાંત, અને સર્વ મંડળે આ સમાચાર વીગતવાર મુખીના મુખથી
 સાંભળી લીધા પા દલાકમાં આનંદ પ્રવર્તી ગયો અને સર્વ સમાચાર જુના
 થઈ જતો મુખી આશ્ચર્ય ગયો. હવે તો માત્ર માનચતુર અને કુમ્ભસુંદરીની
 વાટ જોવાના ઉમંગમાં અને આનંદભરી આતુરતામાં એક પળ એક જુગ
 જેવી લાગવા માંડી. એમ લાંબો થતો કાળ કેરી રીતે ગાળવો તે ન મુઝતાં
 ચંદ્રકાંત ઓસરીના એટલા ઉપર માર્ગમાં દટિ નાંખતો ઉભો અને
 સ્ત્રીમંડળ ઉતારામાં પોતાના સમનખંડમાં જઈ બેઠું. ઘોડીવારમાં ગુણસુંદરી
 બોલી, “કુમ્ભ, ચાલ, એકલાં છીએ એટલામાં બમરો ગાઈએ એટલે
 “વખત જશે.”

- સુંદર બોલી; “કુમ્ભ સારંગી વગાડે તો ગાવ.”

કુસુમ એક પેટી બધી દોડી અને ઉધાલી તેમાંથી સારંગી કઢાડી વગાડવા લાગી, અને તેમાં સ્વર ખેરેખેર ઉતારવા માંડ્યો એટલે બોલી.

“શુણીયેલ, હું કમલિનીવાળું પદ બોલીસ અને તું બમરો બોલજો.”

સારંગીના સ્વસ્થી ચંદ્રકાંત ચમડ્યો. આ ખંડ અને ઓસરી વચ્ચે જોતની નાળી હતી તેમાંથી આ રમણીય દેખાવ એ જોવા લાગ્યો. ખાટલાની પાંગથ ઉપર સુંદર બેઠી હતી તેને ખભે હાથ મૂકી શુણસુંદરી પશુ બેઠી હતી અને બેની ઝાર સુંદર કાંતિ એકબીજામાં એવી તો ભળી ગઈ દેખાતી હતી કે બે નહીં પણ એકજ સ્ત્રી બેઠેલી લાગતી હતી. સામે એક પગ પેટી-ઉપર વાંકા અને એક પગ જમીન ઉપર સ્વસ્થ રાખી કુસુમ કેળના છોડ જેવી ઉભી હતી અને નાગ્નુક સારંગી કેળના પાંદડા જેવી લાગતી હતી. ધીમે ધીમે કુસુમનો સ્વર અને સારંગીનો સ્વર એકદો મળી નીકળવા લાગ્યો.

“હર હર હર હર જા, બમરા, તું હર હર !—(ધ્રુવ)

“કમલિની હું કામજ દળવાળી,

• “કાંટાવાળો તું હર હર ! જા. બમરાં

“ભોગી પરાગનો, અડ્યા, તું એકલા

“સ્વાર્થવિગે છે શર'શર ! જા. બમરાં

કુસુમે છેલ્લું પદ વારંવાર ગાયું, સુંદર પણ જીભેથી ગાવામાં બળી, અને સારંગીની ધુન મચી રહી. થોડી વારમાં શુણસુંદરીનું ગાન કિમરકંઠમાંથી નીકળવા લાગ્યું; અને ખંડ બહાર ચાકરો પણ કામ કરતા ચારકી પગવાર કાન માંડી ઉભા.

“કમલિની ! ખોડું સમજવે તું શરી !

• “માનિની ! આમ ન બૂલ બૂલ ! માનિનીં (ધ્રુવ)

• “સત રાખીને કેદ કરે, જની

“વજ્રસમું કુંળું ફૂલ ફૂલ ! માનિનીં

“તથા કુસુમવન, કામી કમળનો

“શિર ધાલે પરાગની ધૂળધૂળ ! ! માનિનીં ! !”

હંસી દડી માવામાં ત્રણે જામ બન્યાં અને પા ધરી તેમના સ્વરની
અને સારંગીની રમઝટ આવી, એટલું જ નહીં પણ

“શિર ધાસે પરાગની ધૂળ ધૂળ ધૂળ ધૂળ”

એટલું ગાતાં ગાતાં તો કુમુભંડરીના પગ, હાથ, અને લલાટ વેગમયું નૃત્ય
કરી રહેલા લાગ્યાં અને એ નૃત્ય પ્રસંગે તે, વર માગવા ગયેલી દેવકન્યા
પાર્વતી-સન્મુખ મહાદેવીને પ્રસન્ન કરવા દિવ્ય નૃત્ય કરતી હોય, અથવા
કાઝી અને માની આરસ જેવી પ્રતિભાઓ પામે કુવાગ પેઠે ઉછળી રહી
હોય, એની દેખાવા લાગી. આખરે આ તાનમાં સુંદરે હસી પડી ભગ પાડ્યો.

‘કુમુભંડરી ! હવે તો બસાવર નાચી ? વાહ ! વાહ ! હવે તો ચંદ્રકાંતને
‘બોલાવ તારી કુજેતી જોવા !’ સુંદરગૌરી જાડી અને સામેથી કુમુભંડરી
વળગી પડી અને વહાલથી એને ગાથે ચુંગન કરી, નીચી વળી, એના મોં
મામુ જોઈ પૂછવા લાગી.

“તને વળી આ કોણે શીખવ્યું અને ક્યાંથી આવડ્યું ? બોલ, બોલ !”

કુમુભંડરી છાતીમાં મોં ધાલી શરમાઈ ચોડી વાર ઉભી રહી;
મંઝી હાથે રહી આંધી ખસી ગુણમુંદરીની પાસે જઈ બેસી અને નીચું
જોઈ રહી. એને ગોરે ગાથે શરમના શેરડા પડી ગયા અને ગાલના મધ્યે
ભાગમાં નારંગીનો રંગ ચળકવા લાગ્યો. ગુણમુંદરી એને વાંસે ધીમેથી હાથ
ફેરવવા લાગી અને મલકતે મોંએ બોલી.

“કુમુભંડરી, વાહ હવે જોઈએ, આ ક્યાંથી શીખી ?”

કંઈક દીંમત આણી હજી નીચું જોતી કુમુભંડરી બોલી.

“આટલું જાણું પૂછોછો તે શું કંઈ આમાં નીચું છે ?”

“ના, ના, હવે !” સુંદર હસતી હસતી બોલી.

‘જો નીચું’ હોય તો માલવિકા અને ધરિયની કેમ નૃત્યકળા શીખતાં
હતાં ? પુછો ગુણીયજ્ઞને.’ વળી કંઈક વિચાર કરી સંભારી દહાડી બોલી;
વાર જુવો, આ આપણી ગુજરાતીમાં એ સામગ્રીની વિદ્યાવિજ્ઞાસિની
‘નૃત્યકળા શીખી હતીસ્તો !’

“એ તો હીક. પણ તું ક્યાં શીખી ?” ગુણસુંદરીએ પૂછ્યું.

“મહારાજને-આપણે ઘેર તેડ્યા હતા ત્યારે ત્યાં કરાવ્યું હતું તે “સફળે ચક્રમાં રહી જોયું હતું” તે બૂલી ગયાં હશે !” હવે કુસુમને જોવાની હિંમત આવી.

“ઓ મારા બાપરે ! તે, કુસુમ, તું એટલું એક વાર જોવાથી આટલું “શીખી ગઈ ! મારી કુસુમને તો આવો છંદ કંઈ વળગતો ન હોતો !” સુંદર બોલી. કુસુમ ખીજવાયા જે-રી દેખાઈ.

સુંદરને આંખ વડે ગુપ્ત અણસારો કરી ગુણસુંદરી બોલી:—“એ તો “જેમાં જેવી આવડ. પણ હું તો પૂછું છું” એટલા માટે કે તને આ કળા “ગમતી હોય તો તારા પિતાને કહી આમાં પણ કેળવણી આપનાર રાખીએ.”

પિતાનું નામ સાંભળી કુસુમ ગભરાઈ. કેળવણી આપનારનું નામ સાંભળી ચમકી:—“તે કોણ રાંડ નામકા મને કેળવણી આપનાર હતી ? તમે “પણ ગુણીયલ, હીક છે !” રીસાર્પને કુસુમ માનાથી પણ જરીક છેટે જઈ બેઠી.

“ત્યારે તું કહે તે કરીએ.”

“અમારે શીખવું હશે તો આટલું કોણ શીખવવા આવ્યું હતું ? ને “વળા પિતાજીને જણવવું છે !”

“ત્યારે સાસરીઆંને જણવીશ !”

“હા તે એવી વાતો નહીં હોય જે પીયરીઆંએ ન જાણે ને સાસરીઆંએ ન જાણે ?”

“ત્યારે બીજું કોણ જાણે ?—તારો વર ?” સુંદરે વીજળીની ત્વરાથી પૂછ્યું.

કુસુમ જાડી, કાકીને જે ખભે જે હાથેલીઓ વડે જરીક ચાંપ્યાં, અને ખંડ બહાર દોડી ગઈ એ દોડી બારણાબહાર નીકળતી હતી એટલામાં એની પાછળ હસતી હસતી સુંદર જરીક મોટેથી બોલી:—“એ તો એજ ! હા ! “અમે સમજ્યાં તારા મનનો ઉત્તર.” ગુણસુંદરી ત્રિચારમાં પડી.

‘કેમ, બાબીજી, વિચારમાં પડ્યાં ?’ મુંદરે પૂછ્યું. ‘હા, સ્વરની
 “આ કુસુમ જુએ એટલું શીખે, સાંભળે એટલું સરત રાખે, ગમે
 “એટલું બોલે અને ઝાલી ઝલાવ નહી. આપણા ઘરમાં તો દીક છે, પણ
 “કાણુ જાણે કાણુ વર મળશે અને સાસરીઆમાં એના આ ગુણુ દોષરૂપ
 ‘થશે અને એ દુઃખી થશે. સામરે તે આ પુતળું કેમ સમાશે ?”

“વાર, એવા એવા વિચાર તે આજથી શા કરવા ! સૌ સૌનું પ્રાર-
 “બધ સાથે બાંધી ફરેછે.”

“હવે કાંઈ વિચાર કરવાની વાર છે ? હવે તે ક્યાં સુધી આમ કુમારી
 ‘રખાઈ ? એનું કાઠું તો જુઓ. રાત્રે નહીં એટલી દહાડે અને દહાડે નહી
 “એટલી રાત્રે વધેછે ! મગસકું કેવું બેતા બેતામાં વધે ?”

“હાસ્તો. મારી કુમુદનાથી આટલી નાની છે પણ એને તો ક્યાંયે
 “હાંડી નાંખે એવી આ બધી છે.” મુંદરને પણ કાંઈ વિચાર સુઝવા અને
 દેગણીના પ્રવાહમાં બળી ગઈ.

“અને મોઢિ-હથ તો એને મીરાંમાઈ જેવાં રહેવાનું મન થાય છે.”

“હા ! બાઈ આ તમારી દીકરી જેવી તો કાઈએ દીડી નહી.”

“એને મીરાંમાઈ થવું છે, એને ઘરમાં બંધાઈ રહેવું નથી, એને
 “વિલાપત મોઢલીએ તો ત્યાંજે જવું છે, તગાવમાં તરતાં શીખી, અને અધુ-
 “રામાં પુરૂં નાચતાંજે શીખી ! સાપનો ભારો સાચવવા જેવું વિકટ કામ છે.”

“પણ એનામાં હથ કળા આવ્યો નથી.”

“હા, એટલું વળી દીક છે. પણ કુમુદના જેવી ગરીબી નથી કે ત્યાં
 “જન્ય ત્યાં સમાય. મિંદણુ જેવી તેને તો મિંદ જેમજે તે કાંઈ મરી
 “રાખ્યા છે જગતમાં ?”

“એ તો ખરૂં છે.”

“જો સસ્તવતીચંદ્ર જડે અને કશું માને તો એમને હાથ તો રહે
 “ખરી. પણ જે ધણીને દશ લાખ રૂપીઆની ગાદી હોડતાં વાર ન લાગી
 “તેને આપણે તે શું સમજવનાર હતાં ?

“એ તો ચંદ્રકાંતના હાથમાં કંઈ વાત હશે.”

“હા, એટલાજ સાર હું કુસુમને એમની નજરે જરા પડવા દઉં છું ?”

“એ તો હીક કરો છો.”

“ચંદ્રકાંતે બારણે નિઃશ્વાસ મુક્યો, અને આ વાતો સાંભળી મૂકી હતી, કપાળે હાથ મૂકી, અસ્ત થઈ જઈ ગાદી ઉપર પડ્યો.”

થોડીક વારમાં કુસુમ એની પાસે દોડતી આવી. “ચંદ્રકાંતભાઈ, ઊઠો જરી. મહારાજત્રી આ રસતે થઈને પધારે છે તે અ-
“હીઆં ચક નાંખી દેવડારીએ છીએ કે ગુણીયલ અને અમે. સોં એમના
“દર્શનનો લાભ પામીએ ! તમે આણી પાસ બેઠાજોડા સ્વારી જોજો.”

આસરીમાં ચાકરોએ ચક નાંખી દીધા, સ્ત્રીમંડળ પણ ગુપચુપ આવી મહિરાજની વાટ જોતું બેઠું, માર્ગ ઉપર ધામધુમ થવા લાગી, સેક તરવ-
રવા લાગ્યા અને આથે યુમ પડી; “પધાર્યા, પધાર્યા, મહારાજ પધાર્યા !”

કુસુમસુંદરી સ્ત્રીમંડળની એક પાસ ચકને એક છેડે લપાઈ જઈ બેઠી અને ચંદ્રકાંત દેખે નહી એમ જમીન ઉપર ચક જે આંગળ ઉઘો કરી, જરીક સુધ મયા જેવી થઈ, ચક અને ભાંચના વચાળામાંથી પોતાનું મોં દેખાય નહી એમ જોવા લાગી.

સુંદરે કુસુમના વાંસામાં પાછળથી ધીમી લાપટ મારી. કાઠીનો હાથ કહાડી નાંખી હસતી હસતી ભત્રીજી જોવા લાગી અને ધીમે રહી બોલી;—
“કાઠી, એ તો આપણને કાઠ દેખે નહી એટલી સંભાળ રાખવાની છે.
“આપણે ન જોતું એમ કાંઈ નથી.”

સુંદર છાતું છાતું બોલી;—“હા. પણ ચક ઉઘો કરેછે તે !”

“સાર ! સાર ! એટલી ચોરી કરતાં આવડતી નહી હોય ? બોલો
“જોઈએ, મેં તમારી પાસેથી શું ચોર્યું ? ખજાર છે કાંઈ ?

“જોઈ રાંડ, ચોરી કરતાં એ આવડી” સુંદર જરી ઉઘી થઈ શકે
સંભાળવા લાગી.

“એસો, એસો, એ તો જરા મારે માગ કરાવેલો હતો તે ઉદાસ્યાં.”

“આ ચંદ્રકાંત અડી ન હત કેની તો તારા માથાપર એસન. મને ‘પણુ દંગે છે !’”

“હુંએ મારો વખત જોઈ દંગું છું કે તમારાથી બોલાય નહીં. ચંદ્ર-
“કાંતભાઈ ન હત તો એસન નહીં તમારા બોળામાં ?”

“એસ, એસ હવે કાંઈ જાણનાં જણાય છે ?”

કુસુમ મોક્ષાશયી બેઠી. આ વાતો એટલી ચુપકીટીથી કરી હતી કે પાસે બેઠેલા ચંદ્રકાંતને કાને સ્વર સરખો ગયો ન હતો.

(સરસ્વતીચંદ્ર)

૧૩૩—ગંગાના પત્ર.

આઠ કરડી બ્રમર ચકાવી સરસ્વતીચંદ્રે ખીજે પત્ર વાંચવાનું આરંભ્યું. એને મથાણું ન હતું અને નીચે સહી ન હતી. માત્ર ચંદ્રકાંતની સ્ત્રી ગંગાના વાંકાચુકા અક્ષરે હતા.

“તમારો કાગળ પહોંચ્યો છે. નહુદિ ફાડી વાંચી આપ્યો છે. તમે
“એ કાગળ જુદો લખી ઉપર દીકટ ચોડવાનું ખરચ કર્યું તે કાઢીને ગમ્યું
“નથી તેથી મેં આ કાગળ સંસારીલાલને ખીડવા આપ્યો છે. હવેથી તો
“એમ પણ કાગળ નહીં લખાય. દારણ સંસારીલાલને કાગળ આપવા જઈ
“એટલે ધરમાંથી સડ સનીઓ મારી વાતો કરે છે. તે તો જાણે કે ન માઈ
“પણુ બિચારા સંસારીલાલ મારે માટે નકામા વગેવાય એ આચુગ્ગતું. તમારા
“ધરમાં જે વાત અણજુગતી નહિ થાય તે નવાઈ. હું મારી પોતાની વાતમાં
“તો છુટડા મળી જઈ છું પણ આટલું આટલું તમે કરો છો તેનો પાડ ન
“માને તો છૂળ નાંખી; પણ ઉલટાં ખાય ને ખોદે તે આપણાથી ખમાતું
“નથી. તમારી વાતમાં કોઈ બોલે ત્યારે તો હું સડને શેર શેરની ચકાણું
“છું ને માથાની યાઉં છું. આજી ધરતું કામ ઉસેડીને કરું છું ને મને કાપડું
“અપતાં સડના છવ કચવાય છે તે જુદું.”

“બધાને જાણું જોઈએ ને તમારે કે કીકી સરખીને પાઈજોઈએ નહી
“એવો ધંધો છે. પણ વળા લખશો કે પરદેશ ગયો તોયે કુથલી કરે છે ને
“જાપવા દેતી નથી. માટે આટલાથી જાણું સમજાવો.”

“કીકી નીશાળે જાય છે તે સહુ જાડજાડે છે કે ઘરમાં રહેતી હોય
“તો કામ તો કરવા લાગે ને છોકરીઓને બર્ણાને શું કરવું છે. જમવાને
“વખત સડને થયો હોય તોયે કીકીને નિશાળને માટે મોડું થાય તેની
“શીકર કોઈને નહી. જે દિવસ એણે શી માગી તોયે કોઈને તે આપવા
“વખત ન મળ્યો. કાલ તો નંજર ગયો ને રોઈને શી માગી ત્યારે જોને
“ઉલટી ધમકાવી અને મારો મિનજા દાથમાં રહ્યો નહી એટલે જુદ
“મચાવ્યું ત્યારે શી મળી. હું રોઈ નથી માટે શીકર કરશો નહી.”

“કીકીનો વિવાહ કરવાનો વિચાર આવે છે પણ ઠેકાણું તમને અણ-
“ગમતું છે તેથી સડ અટક્યું છે. અને તો તમને પૂછવા વગર પરભાર્યું કરી
“દેવા સુધી કિમંગ રાખ્યો હતો. પણ હું કાગડી જેવી ચેતી ગઈએટલે ખીજું
“જુદ મચવ્યું ને તરત તો વાત તોડી નાંખો છે. બાણાને કન્યા નથી તેથી
“સાડું થાય એવો તાલ હતો તેમાં તરત મેં ધૂળ નાંખી છે.”

“આટલી નવાજુનીથી તમારું પેટ બરાશે પછી પરદેશમાં અટક્યું
“થાય એટલું લખું તો મારેજ વેડવું પડે, કારણ તમારા વગર ખીજું કોઈ
“મારી દયા જણે એમ નથી. કોણ જણે. કેઈ રાંડ આ સંસાર ધડવા
“જેટલી નવરી પડી હશે.”

“બધાંને જાણું હોય તે જાકે ને ઘરમાં પધસા ખુટશે તો હું ચાંદ્રાણુ
“કરીશ ને મડને સાથે ભુખ્યાં રાખીશ. પણ જેને શોધવા ગયા હો તેને
“ક્ષેત્રનેજ આવડે ને દાથમાં આવેલા પાછાં નાસવાનું કરે તો આ કાગળ
“વંચાવી દાખતો દેજે કે ગંગાના જેવી બાપડીઓ ઘેર ઘેર વેટે છે તે
“પહોંચી વળે છે તેનાથી હજારગા ભાગ જેટલી તમને તો કોઈએ ચુંડી
“પણ ભરી નથી ને એવા સક્રોમળ તમે થયા તેમ સડ બાપડાઓ થશે
“તો બહાએ ઘડેલી જાધી બાપડીઓ કુમારી રહેશે. પણ બાપના વાંક માટે

“બાપડીને રોવડાવે એવો ન્યાય બારીસ્ટરે કર્યો તેવો ન્યય તમારું જોઈ
“વટીલ કરી બેસશે તો બીચારાં કુમુદસુંદરી તો ગરદન માર્યા મુઝાં પણ
ગંગાબાબી તો તમારી કોરે વળગશે.”

૧૩૪—ચંદ્રકાંતનો પત્ર.

ગંગાના પત્ર નીચે ચંદ્રકાંતે લખેલું લંચગુ વાંચવા માંડ્યું, “મને
“સમાચાર કહેતાં કે લખતાં કે મારી પાસે ઉત્તર કહાડતાં મારી દયા ન
“નતવુથી ને ખીજા કોઈની ખીજ ન રાખવી. સ્વામી અને સ્ત્રીના અંતઃકરણ
“એક ખીજા પાસે ઉઘડે એ તેમનો અનિવાર્ય અધિકાર છે. તેમાં માના-
“પિતા કે બહા જે કોઈ અંતરાય નાંખવા આવે તેને ધક્કો મારવામાં ધર્મ
“છે. એ ધર્મ ન પાળવાથી લગ્ન રદ થાયછે ને માળાપ છોડવાનું લગ્ન
“કરાવે ત્યારથી તેમને આટલી વાતમાં અધિકારનું રાજનામું આપેછે. માટે
“આ વાતમાં કોઈનું કશું માનવું નહી જાગક પ્રતિ આપણે ધર્મ પણ
“એવાંજ કારણથી અનિવાર્ય છે. કીરીના વિવાદ અને અબ્યાસની વાતમાં
“મેં કશું છે તેજ કરવું અને કોઈની વાત માંડવી નહી પણ માથાનાં
“થઈ ધાર્યું કરવું.”

‘કુટલાક સ્વામી માને વરા થઈ સ્ત્રી ઉપર ગુલમ કરેછે અને કેટ-
“લાક સ્ત્રીને વશ થઈ માળાપ ઉપર ગુલમ કરેછે. આ ઉભય વ્યતના
“સ્વામી અધર્મી અને અન્યાયી છે. એક પાસ માળાપ અને એક પાસ
“સ્ત્રી બે વચ્ચે ન્યાય કરવો એજ ધર્મ છે. પણ બે પાસાના વિશ્વાસ વિના
“આ ન્યાય શુદ્ધ થતો નથી અને તે શુદ્ધ હોય તો પણ તેનો અમલ
“ખરોખર થતો નથી. ગંગાવહુ, આટલું સમજવા જેટલું મેં તમને બણાડ્યું
“છે. તમે મારી પાસે મન ઉઘાડી વાત કરી શકોછો એટલું ધરનાં ખીજાં
“માણસ કરે એમ નથી. તો તેમનો ને તમારો શુદ્ધ ન્યાય કરવો એ
“મારાથી-બને એમ નથી. તમે નાનાં હતાં ત્યારે અરસપરસ રોદ પંધાપ
“અને મારાં માણસ તમારાં થાય અને તમે એમનાં થાઓ એટલો પ્રયત્ન
“મેં કરેલો છે તે તમને ખંજર છે. તમે મોટાં થયાં ત્યાર પછી મેં-તમને

“અને તેમને પુરી સ્વતંત્રતા આપી છે એટલે તમારે સડએ એક બીજાને
 “કેમ સંભાળી લેવાં અને કેમ સુધારવાં કે પાંસરાં કરવાં એ હવે તમારી
 “અતુરધનું અને તમારા મનગમાનું કામ છે તેમાં હું વચ્ચે પડવા ઇચ્છતો
 “નથી. રાપણો તેવું લણણો ને તમારાં સુખદુઃખ તમે જાતે જોગવણો-તે
 “મારે ગાયે નહી. શાસ્ત્રના વચન પ્રમાણે પુત્રને સોજે વર્ષે મિત્ર ગણવે ને
 “સ્ત્રી ઘેર આવે ત્યાંથી મિત્ર થાય. તેને સટે દેશરિવાજ પ્રમાણે મેં ગંગા
 “વડુ વીસ વર્ષનાં થયાં ત્યાં સુધી તેમને જાળક ગણ્યાં ને તેમને ત્યાં સુધી
 “રમાડ્યાં પણ ખરાં ને રાવડાબ્યાં પણ ખરાં. ત્યાર પછી એ અધિકાર
 “છોડી તેમને કુલઅધિકાર આપેલો છે. એટલે હવે તમારે કે ધરમાં કાઢીએ
 “એવી આશા ન રાખવી કે ધરકુથલીના ન્યાયના કડાકુટમાં ચંદ્રકાંત પડે.
 “બાકી આપણી મિત્રતા તો મરતા સુધીની હરી, તેથી તમારી વાતો સાંભ-
 “ળવા અને માગો ત્યાં તમને સારી સિખામણ આપવાને આપણુ કેડ બાંડીને
 “તેયાર છીએ. તમારે જે જોઈએ તે માગવા તમારી સ્વતંત્રતા છે. તમે
 “ઘેલું માગો છો કે ડાચું માગો છો તે વિચારવાનું કામ તમે મિત્ર થયા
 “પછી હું હાથમાં રાખતો નથી. કારણ પુરુષ જે ઇચ્છે તે ડાચું અને સ્ત્રી
 “જે ઇચ્છે તે ગાંડું એ શાસ્ત્ર હું માનતો નથી. નાનાં છોકરાંની પેડે મોટી
 “ઉંમરની સ્ત્રીઓને પણ સ્વામીની ઇચ્છાના સાંકડા ચીલામાં કેદ કરી ચલવરી
 “એ વાત મિત્રધર્મથી ઉલટી છે અને એમાં જગતનું કલ્યાણ પણ નથી.
 “કારણ પુરુષ કરતાં સ્ત્રીઓ ડાહી હોય એવું પણ હોય છે અને સ્ત્રીપુરુષ એ
 “એ મિત્રોએ સંસાર એકઠો ચલાવવો હોય અને એ જે જણે સુખી થવું
 “હોય તો જે જણે કાળજી ઉઘાડી એક બીજાને ચાણપણુ આપવું અને
 “પુરુષે સ્ત્રીનું કલું કરવું કે સ્ત્રીએ પુરુષનું કલું કરવું તેના કરતાં એમાંથી
 “જે ડાચું હોય તેનું ચાત્રે એ કરવું સારું છે. મારા કરતાં ગંગાવડુ
 “ડાહ્યાં છે એમ હું માનતો નથી, પણ એમની પોતાની બાજતમાં હવે એ
 “સગીર નથી માટે જાતે વહીવટ કરે એવો મેં દરાવ કર્યો છે. તમારે અને
 “ધરનાં માણસને કહ્યા થાય ત્યાં તમારે તથા તેમને જેવો વહીવટ કરવો
 “હોય તેવો કરવો. લગ્ન કે લગ્યા વગર કળા વાપરીને જે હતશે તેનું

“આલશે આપણે એ કાકુઆ પડાના નથી ને મડ તમને અને તેમને
 “મોખુ ધન્યા વડીન તમારો તેમા ! નચે નડી પડુ, અને ધન્યાદા
 “વડીનદ માગે તેમા તમને પુરાનો નથી તમારો આ નીન કવતામા
 “જે માગશે તે આપીશ પ ! તમારથી ખૂં ને તમે તન્ના નહો તે
 “હવાડાનો વાન નથી”

“સન્નતીયદ્ર જાગત તમે લખ્યુ તે જનગર છે લોધ ધાન કે એ
 “બાપ કિપર રીમાઈને નહામી ગયા પચુ તમે ખગી માન સમન્ના છે
 “જે મમાગનો કાકુગે આપણને ગમરાવે છે તેનો એમણે પાળ્યા પડેવાજ
 “ત્યાગ કર્યો આપણી પશ્ચિમ છુદ્ધિ થઈ તે પગડીને પન્તાયા અને એમણે
 “આગળ છુદ્ધિ વાપરી તે સુખી થયા પચુ એમનો દોષ એ કે એમણે
 “થઈ એમણે પોતાનો આર્થ નિચાર્યો અને નિચાર ક્રમુસુદરીનો ન નિચાર્યો
 “આપણે ધરતુ દુખ વેળાએ ડીએ ને ગળ પ્રમાણે એક ખીજને સુખી
 “કરીએ ડીએ તો એમનાથી ક્રમુસુદરી કેરા સુખી થાત ? લક્ષ્મીનદનના
 “જોવ મામુ એમણે જોયુ, પણ અનુભવ નહી તેથી એમ ન સમજ્યા કે
 “મહોડે જોતે એવું મનમા હતું નથી ને ધડીતો ઉનગે જન્માગે પડોયતો
 “નથી સાબન્ના પ્રમાણે લક્ષ્મીનદન જ પન્તાય છે, અને એમનું શુ થયે
 “તે ખમર નથી મગ્ગતીયદ્ર ઘેર આગે તો મસારમા પડી જતે દુખી
 “યશે એમા વાધો નથી, પણ ખીજ સન્ને સુખી કરશે રામમીતાને દુખ
 “પડયુ તો રાનણ મુઓ અને જગતનુ દન્યાણ થયુ, માગે માગે મન્નતી-
 “ચદ્રને ઘેર આણી દુખી કરવા છે ને મમારને સુખીઓ કરવે છે-માગે-
 “મારી લાડકી ગગા ! તાર કલ્લુ કનીય ને ચદ્રને લીધા વિતા ચદ્રમત
 “પાડો ઘેર આનસાનો નથી એ એ જલ્યુ આવે ત્યા સુધી આપણા ધરમા
 “જાદારથગી કરી કે હારમતીનુ સુખ કવુ એ તમારી મગ્ગતી વાત છે,
 “તને ‘તમે’ લખ્યુ છે તે વાચી વુ ખીન્નાઈતિ, ધરમા મોઈ જલ્યુગે તો
 “મેા મરડશે, અને જહારનુ કોઈ જલ્યુગે તો હમગે પણ એવુ જ્નેરાતી તો
 “મને ટેવ પડી છે તે ગગાને ખમર છે દાગળ પે બગમ એવો લામો
 “લખ્યો છે કે મુગાઈ આતીને મહેણું માબગનુ ન પડે”

ઈચ્છારામ સૂર્યરામ દેસાઈ.

૧૩૫—ખાલયોગી.

પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓનાં અંતઃકરણ ધણીક વાતમાં બહુ કામગી તથા શ્રદ્ધાળુ હોય છે, તેથી એક સ્ત્રીએ, હાથ જોડીને તે બાળયોગીને વિનંતિ કરી કે; મહારાજ ! બિદાનો સમય થઈ ગયો છે, તો કૃપા કરી પ્રસાદ લેવાને પ્રધારી અમારાં ઘરને પાવન કરો તો અમારું મોટું ભાગ્ય !" પણ તે યોગીએ પોતાનો વતન યોગ હોવાને લીધે કોઈને પણ ઘેર નહિ જવાનો અને વસ્તીની બહારજ પડાવ રાખવાનો પોતાનો કઠિન નિયમ જણાવ્યો. તેનાં અમૃતતુલ્ય વચન સાંભળીને એ સ્ત્રીએ કોઈ જાતની આશ્ચર્યોટ ન આડે તેવી નિર્લેપ સામગ્રી શુદ્ધપણે ત્યાંજ લઈ આવવાનું પૂછ્યું, જે તે યોગીએ માન્ય કર્યું. દુરતજ તે સ્ત્રી પોતાની એક સખીની સાથે ઉતાવળી ઉતાવળી પોતાનાં ઘર તરફ ચાલી. માર્ગમાં તેણીએ પોતાની સખીને કહ્યું; "બહેન ! આ બાળ બ્રહ્મચારીના મંબંધમાં તું શું ધારે છે ? શું તેનું વય તફાવત નાતું છે. હજી તેના કુમળા મુખપર કિંચિત્ દોરો પણ ફૂટ્યો નથી; પણ એટલામાં તો શું તેનું તપસ્તેજ ! ભાગ્યજ પરમ છે !" એ સાંભળી તેની સખી ખેલતી; બહેન ! આપણે તે ખાલ તપસ્વીને તમારા ભર્તારના આગમન વિષે પ્રશ્ન કરીશું ? શું તે જૂત બિવિધ જાણવાની તેનામાં શક્તિ આવી હશે ?" પેલી સ્ત્રીએ કહ્યું; "યોગીઓની અવસ્થા ઉપર વિચાર કરવાનો નથી. મેં ઘણીકવાર સાંભળ્યું છે કે, ઘણાક યોગીઓ બહુ લાંબુ આયુષ્ય ભોગવતાં, પોતાનું શરીર બહુ શુદ્ધ થઈ જાયથી તે વૃદ્ધ શરીર તથા દર્દને ઈચ્છામાં આવે તેવું નવીન ખાલશરીર ધારણ કરી શકે છે—યોગ બળવડે પોતાના જુના દેહમાંથી નીકળીને બીજા કોઈના શ્વેતવશ થયેલા સુંદર અને બાળવયના દેહમાં પોતાના આત્માને પ્રવેશ કરાવે છે; અને પછી આનંદે જગતમાં વિચરે છે. આ ક્રિયાને પરમપ્રવેશ કહેવામાં આવે છે. મારે

મેહેન । ચોગીઓના અદ્ભુત યોગમય આગળ તેમની અવસ્થાનો કે વચનો વિચાર કરના જેવું નથી બને, તાની ઈ-જ દશે તો આપણે એમત મળતા તેને ત્રાસના કંગીશું ।

આ પ્રમાણે વાતચીત કરતી બને સ્ત્રીઓ ઘેર જઈ પહોંચી, અને પોતાના માતા પિતાની આજ્ઞા લઈ, દુઃ સુ જતા અભિપ્રાય નહિ તેણે ફલાહાર લઈને બહુ તાનવથી ગગાતર પાડી આવી આ વેળાએ મધ્યાહ્ન બીડ મગી ગઈ હતી, મધ્ય પશુ મનુષ્ય તે બાળયોગીની પામે નહોતું એકલો પડેલો તે તપસ્વી, એમશ્રિયિતે પોતાના ઇષ્ટ આનંદ્ય પ્રિયવતુ મનન કરી ગ્રહો હતો પેલી સ્ત્રીઓએ નમનપૂર્વક આણેલી સામગ્રી બાળયોગીને અર્પણ કરી વસ્ત્રથી બાંધેલી તે સામગ્રીને છોડી, ગગાજળારૂ પ્રેક્ષણ કરાને તે બાળયોગી આસપાસ જોવા લાગ્યો તેના આમનની જોડમાજર એક અનંત ને નિશાળ ગભાર દેખાયો ઘટિ થતી હોય, ધણે તાપ પડતો હોય, કે ઉગ્ર વાધુ વાતો હોય, તે વેળા ગગાતટપર બેસી, જપ તપ કરતા ભોકોને નિશ્ચિતપણે મેસીને પોતાનું ધર્મકૃત્ય માધરાને સાર, ગગાના ત્રલેક ધાટની ઉપર ધણુ કરીને એના અંતઃ ગભારો બાંધેલા છે જપ, તપ, ધ્યાન, અમરણ ભોજન, ઇત્યાદિ કાર્યો એમતમા કરનામા આને તોજ નિરૂપદ્રરપણે થાય, આ પ્રમાણે તે તપસ્વીએ પણ પેલા ગભારમા જઈને, ભોજન કરનાનો નિશ્ચય કર્યો અને મેલી સ્ત્રીઓએ આપેલું ફલાહારનું પોટલું લઈને ત્યા આગળ જઈ બેસે પણ પ્રભુનું સ્મરણ કરી જેવો ગ્રામ ભગવા જાયછે, તેવુંજ જાણે તેના મનમા કોઈ મોડુ દુઃખ આવી ઉભુ હોય તેની રીતે તેની મુખમુદ્રા બહુ ઉદાસ થઈ ગઈ તેના નેત્રોમા જળ બનઈ આવ્યા પરંતુ મોટા પશ્ચિમથી પોતાની ઈર્મિને દેખાવી દઈ બહુ પદાર્થોને વાગવાનમન કરીને તેણે જે ભાવ્યુ તે પ્રાચન કરી લીધું અને ગગામા દસ્ત મુખ પ્રક્ષાલન કરી, જળ પીને પાછો તે આમનપર આવી બેસે પત્રી તે સ્ત્રીઓમાની એકે હાથ જોડી પૂછ્યું “ચોગીરાજ” ભોજન કરના એમતા આપ એણે ઉદાસ અને શોખતુર કેમ થઈ ગયા ? શું સામગ્રી લાવનામા અમારી

કંઈ ભૂલ થઈ છે ? કિંવા આપને ન રૂચે કે કુઝારૂ થઈ પડે એવો કોઈ અભોજ્ય પદાર્થ એમાં આપને દેખાયો ? જે હોય તે, અપરાધ ક્ષમા કરી, આપ અમને જણાવો; અમે અત્રાત અંજનાઓ-સંસારી માયાનાં છવ છીએ, વાત વાતમાં અમારે હાથે અનેક અપરાધો થવાનો સંભવ છે; તેથી કૃપા કરીને જે કારણ હોય તે કહો.” તે સ્ત્રીનાં આવાં નમ્ર વચન સાંભળી, યોગીરાજ બોલ્યો; “સાધ્વીઓ ! ચિંતા મા કરો; તમારો કંઈ અપરાધ નથી. ઉદાસીનતા થઈ આવવાનું કારણ સહજ હતું. એવી ઉદાસીનતા મને વારંવાર થઈ આવેછે.” એમ કહેતાંની સાથેજ તેણે એક ઉડો નિઃશ્વાસ મૂક્યો. આ વેળાએ તે સ્ત્રીઓને તેનું કારણ પૂછવા પુનઃ ઉત્કંઠા થઈ; પરંતુ એવા નિઃસ્પૃહ તપસ્વીઓ સાથે વધારે પડપૂછ કરવામાં માલ નથી. એમ સમજીને તેઓ મૌન ધરી રહી. પણ જે કારણ માટે તેઓ ખાસ આવી હતી, તે પ્રશ્ન તો ગમે તેમ કરીને પણ પૂછવોજ જોઈએ એમ ધારી, ધૈર્ય પૂરવેક તેમાંની એક સ્ત્રીએ હાથ જોડીને પ્રશ્ન કર્યો.

એક સ્ત્રી બોલી; “યોગીદેવ ! જે આપની આજ્ઞા હોય તો અમારે એક ચિનતિ કરવાની છે.” યોગી બોલ્યા; “ભત્તે, સુખેથી કરો.” એક સ્ત્રીએ કહ્યું; “મહારાજ ! અમે બંને સખીઓ બ્રાહ્મણકન્યા છીએ. આ વારાણસી-પુરીમાં અમારૂં કુળ હતું અને પવિત્ર ગણાયછે. અમારાં માતપિતાના અને સસરાના કુળોમાં, આપ સરખા મહાત્માઓના આશીર્વાદથી અને સંપૂર્ણ ભગવદ્કૃપાથી, હમણાં સુધી સૌ વાતે પરમ સુખ હતું; સૌ આનંદે દિવસ નિર્ગમન કરતાં હતાં. પરંતુ તેટલામાં મારાં કઠિન પ્રારબ્ધને યોગે, એક મોટું સંકટ આવી પડ્યું. મારા સસરાજીને રૂપયુગ્મીવચનસંપન્ન એકજ પુત્ર હતો; તેને પોતાનું સર્વ કાર્ય સોંપી દઈને તે વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે નિશ્ચિંતપણે પરમાર્થ સાધનમાં તત્પર થયા. મારાં માતપિતાને પણ સંતતિમાં માત્ર હું એક કન્યાજ છું. મને યોગ્ય પતિ મળેલો જોઈ, પોતાને કૃતકૃત્ય માનતાં મારાં માતપિતાને પોતાના સર્વસ્વમાં આ પુત્રી અને જમાઈજ છે, એમ સમજીને તેઓ દિવસ નિર્ગમન કરતાં હતાં. હું પણ મારા ભાગ્યવાન સ્વા-

મીની સેવામાં અંગીકૃત થયેલી હોવાથી મને પરમ આગ્યવતીજ માનતાં હતાં, પરંતુ પૂર્વજન્મનો મારાં આગ્યનો કોઈ કપરો ભ્રમ જ્ઞેવામાં આવવાથી, મારા તરફથી કોઈ અપરાધ ન હતાં, તેમ માનું સાચુ ચમત્ તરફથી પણ કારણ બનેલું ન હોવા છતાં, કોણ જાણે શાએ કારમુથી, મારા સ્વામીનાથ એકાએક, એક મંત્રે, મને શય્યામાં સુતેલીજ મૃદાને, શૂદ્ર, કુટુંબ તથા આ પવિત્ર કાર્તીપુરીના ત્યાગ કરીને ચાલ્યા ગયા છે. એ વાતને આજે લગભગ ૭ માસ થવા આવ્યા છે. ધર્મીક રીતે હામોદામ અને આમોગામ શોધ કરવા છતાં પણ તેમનો પતો મળતો નથી. મારાં માસુ સસરા તો મહાએક પામીને કેટલાક દિવસ અમનો પણ ત્યાગ કરીને એકાં હતાં; અને મારાં માતપિતાની પણ એજ દશા હતી. હજુ પણ તેઓએ વાતના સ્મરણથી સદાય શોકાતુરજ રહે છે. મારાં તન મનની કેવી સંકટમય સ્થિતિ છે, તેનું તો હું આપની આગળ વર્ણન કરી શકું તેમ નથી. હે યોગીરાજ ! હે બાળતપસ્વિ ! આપે તો આશ્વાસવામાંજ સંસાર ત્યજ દીધો છે, જેટલે મારા જેવી પતિ વિયોગિણી તરફ અળગાના વિરહદુઃખનો આપને અનુભવ ન હોય, તથાપિ આપના તથોબજ તથા યોગબજના પ્રતાપે, અમારા જેવા સંસારી છવેતુ' સંકટ દૂર કરી નાંખવું, એ કંઈ આપને મોટી વાત નથી. મહારાજ ! હે દયાળુ ! હું પતિવિયોગાનલથી તમે થએલીનો કોઈ રીતે ઉદ્ધાર થાય એવી કૃપા કરો. આપ સરખા સતેનો અવતાર તો અમામ સરખાં દુઃખીઓનાં દુઃખ દૂર કરવા માટેજ હોય છે."

તે સ્ત્રી આ પ્રમાણે ચેત્તોશજ્ઞને વિનવિ કરતી હતી, પણ તેની આ-પ્રાર્થના સાંભળવાપર, બાળયોગીનું લક્ષજ નહોતું. તે સ્ત્રીનું પેલું—"હે મહારાજ, મારાં તન મનની કેવી સંકટમય સ્થિતિ છે, તેનું તો હું આપની આગળ વર્ણન પણ કરી શકું તેમ નથી"—એ વાક્ય સાંભળતાંજ, બાળયોગીની પ્રકૃતિ બહુ વિલક્ષણ થઈ ગઈ. તે યોગીનું હૃદય એકદમ ભરાઈ આવ્યું, તેનું મુખારવિંદ ઝાંખું પડી ગયું; તે મર્મદ થઈ ગયો; નેત્રમાં જળ ભરાઈ આવ્યાં. આવી અવસ્થાને લીધે કેટલીકવાર સુધી તો તેઓ કંઈપણ બોલી

રામ્યા નહિ. પણ ઘણા પરિશ્રમે પોતાની મનની ઉર્મિને દબાવીને તેણે ઉત્તર આપ્યો; “હે સુવ્રતા ! જગતમાં દુઃખી મનુષ્યો ઘણાં હોય છે; પણ તેમાં દુઃખીને દુઃખીનો સમાગમ થાય છે, ત્યારે તેઓ પરસ્પર પોતાના દુઃખના ઉભરા પુરેપુરા બહાર કાઢે છે. ધૈર્ય ધર ! આ તારાં દુઃખની વાત સાંભળીને મારી કેટલીક કથા અને જમતી વેળાની ઉદાસીનતાનું કારણ પણ હું તને કહીશ. હે તરુણી ! આ જગતમાં સૌથી મોટામાં મોટું બંધન પ્રીતિબંધન છે. પ્રીતિબંધનમાંથી એકાએક છૂટી શકવાને સમર્થ પુરુષો પણ નિર્જળ થઈ જાય છે, તો પછી એવાં બંધનને કારણ વગરજ સહજમાં તોડીને કોઈ જુદું થઈ જાય, એ નહિ માનવા જેવું છે. કાણુ વાંસને કોરી કાઢનારે ભ્રમર પ્રેમબંધનને લીધેજ કમળના સુક્રમાર કોશમાં બંધાઈ જાય છે, એ કેવું પ્રેમબંધન ! પરંતુ એવાં સુદૃઢ પ્રીતિનાં બંધનને પણ ચિત્તવિક્ષેપ કાણુબરમાં તોડી નાંખે છે. ચિત્તવિક્ષેપ પ્રીતિને વિશે અસંતોષ ઉપજાવે છે, અને એથી પ્રીતિનું સુદૃઢ બંધન આપો આપ નિર્જળ થઈ જઈને તુટી જાય છે. તું કહે છે કે, તારો ભર્તાર અર્ધસત્તે, કથા કારણુ વગરજ તારો ત્યાગ કરીને ચાલ્યો ગયો છે ! આશ્ચર્ય ! એમ બને નહિ. એમ થવાનું કારણુ મારા ધારવા પ્રમાણે તુંજ છે. તારી તરફથી કંઈક અસંતોષ થવાથીજ તારો પતિ તને ત્યજીને ચાલ્યો ગયેલો હોવો જોઈએ.” એ સાંભળીને પેલી સ્ત્રી બોલી : “મહારાજ ! આપ કહો છો તો બસે; પણ છેવટ સુધીમાં અમારા બન્ને વચ્ચે કોઈ જાતનો અસંતોષ મારા જોવામાં આવ્યો નથી; તેમ તેમની મનોવૃત્તિને કોઈપણ વાતે મેં કદી દુભવી નથી. તેમની મનોવૃત્તિ જાણીને હું સદા તે પ્રમાણેજ અનુસંગી હતી. મારા પતિ મારાં પ્રત્યેક કામથી સદાય પ્રસન્ન રહેતા હતા. પણ મારાં હૃતબાગ્યે, કાણુ જાણે કેમ--” તેનું એ વાક્ય પૂરું થતાં પહેલાંજ જાણયોગી વચ્ચે બોલી બોલ્યા; “સાધ્વી ! કેમ શું ? મારા માનવામાં એ વાત નથી આવતી, તેનું કારણુ તું સાંભળ. સ્ત્રીઓ સંસારની માયાનાં પુતળોં સરખી છે અને તે માયાના પ્રપંચનેજ વશ વર્તે છે. તેથી સ્ત્રી ગમે તેવી સુધીલ હોય તોપણ કોઈ વેળા માયિક આવેશને

હીંચે પોતાના સ્ત્રી ધર્મને શૂલી નર્દનને અન્યથા આચરેછે અને તે અન્યથા આચરણનું બ્યારે ફળ ભોગવેછે, ત્યારે ધણેજ પશ્ચાત્તાપ કરેછે, પરંતુ નથી ફળ શું ? એ માટે મારા પ્રત્યક્ષ અનુભવની વાત હું તને કહું છું, તે હું સાંભળ.

પતિવ્રતાખ્યાન-પતિસેવા તત્ત્વ.

શ્રાવણર યોગીરાજ મૈન ધરી, ચિત્તને સ્થિર કરી, નાસિકાના અગ્ર ભાગ તરફ દષ્ટિ રાખીને બેઠા પછી બોલ્યા; “હે દિવ્યપુત્રી ! તારાજ સરખી હનમાગિણી અને પતિવિયોગિણી સ્ત્રીની એક વાત હું તને કહું છું, તે સાંભળ. એ સ્ત્રી તારી પેઠે ઉચ્ચ કુળની બ્રાહ્મણી છે, ધનવાન માતૃપિતાની કન્યા છે, સાસરામાં, પીયરના જેવી ધનસંપત્તિ ન છતાં, માત્ર વિદ્યા વિન-યસંપન્નતા જોઈનેજ તેને પરણાવવામાં આવી છે. તેનો પતિ સુશીલ, વિદ્વાન, ક્રિયાળુ, ધર્મિક, ભગવદ્વચનમાં પ્રીતિમાન, માયાળુ અને રૂપયૌવનથી સંપન્ન છે. એ સ્ત્રી પરણીને સાસરે ગયા પછી થોડાજ વખતમાં તેનાં સાસુ સસરાં થોડે થોડે અંતરે ખરણ પામ્યાં, તેથી ધરમાં તે અને તેનો સ્વામી બેજ રહ્યાં. તે સ્ત્રી સ્વભાવે ધણીજ માયાળુ, શાંત પતિવ્રતા અને શુદ્ધધર્મમાં કુશળ છે. સાસુ સસરાનો સ્વર્ગવાસ થયા પછી તે સ્ત્રીએ ધરનો તમામ કાર્યભાર ઉઠાવી લીધો, ને પ્રથમથી ચાલતા આવેલા વ્યવહારમાં કોઈ પણ જાતની ખામી આવવા દીધી નહીં; કારણ કે તેને નાની વયથી જ તેનાં સુશીલ માતૃપિતાએ શુદ્ધસંસારની ઉત્તમ પ્રતિની કેળવણી આપી હતી, તેથી તે સ્ત્રી, સ્ત્રીધર્મમાં બહુજ કુશળ છે.

સ્ત્રી અને પુરુષ એ બન્ને સંસારરચનાં ચક્ર જેવાં છે. જેમ એક ચક્રથી (પેંડાથી) રથ આગળ ચાલતો નથી, પરંતુ તેને બન્ને ચક્રની જરૂર પડે છે, તેમજ સંસાર વ્યવહાર પણ સ્ત્રી અને પુરુષ એ બન્નેના પરસ્પર સદા-યકષણથી સારી રીતે ચાલેછે. વ્યવહારનું બંધારણ યોગ અને ક્ષેમ એ બે વિષયોને આધારે ટકી રહેલું છે. યોગ કહેતાં પરિશ્રમ કરીને વસ્તુને સંપાદન કરવી તે. એ કામ મુખ્યત્વે કરીને પુરુષને માટેજ નિર્માણ થયેલું છે. ક્ષેમ કહેતાં મેળવેલી વસ્તુનો યયોચિત્ત રીતે ઉપયોગ કરવો તે. આ કામ બહુધા

ત્રી જાતિને મારેજ નિર્માણ કરવામાં આવ્યું છે. આ ઉભય કાર્ય કે જેના ઉપર અર્થશાસ્ત્રનો તમામ આધાર રહેલો છે, તેવું મહત્ત્વભર્યું કાર્ય સ્ત્રી પુરુષ એમ ઉભયની સહાયતાથીજ પાર પાડી શકાય છે. તેમાં પણ યોગ કરવા કરતાં ક્ષેમ કરવામાં વધારે હઠાપણની જરૂર છે, અને તે કામ સ્ત્રીના અધિ-કારનું છે. સમ્યક્ચિન્તણી સ્ત્રી આ કાર્ય પૂર્ણ કરાજતાથી કરેછે; અને જે સ્ત્રી વ્યવહારકુશળ હોય છે, તે પોતાના પતિનાં કુળને ઉન્નતિમાં આણેછે. સાચુ સસરાની સેવા કરવી, પોતાને જે કંઈ ધરેણુંમાંનું તથા અનપાન મળતું હોય તેટલા ઉપર સંતોષ રાખવો, પોતાને ત્યાં આત્મિકતા સર્ગા સંબંધીઓનો સારી રીતે સત્કાર કરવો, વાતચીત કરતો રખતે પ્રસન્ન મુખથી વાતચીત કરવી, પારકા કુળઆમાં પડતું નહિ, પરંતુ પોતાથી બને તો સારી સમજણ આપીને તેવું સમાધાન કરવું. સ્ત્રી વસ્ત્રો કે જેમાંથી અગો દેખાય તેવાં વસ્ત્રો પહેરવાં નહિ, પરંતુ સ્વચ્છ ને દંકાય તેવાં વસ્ત્રો પહેરવાં, ઉંચે સાદે બોલવું નહિ. ખડખડાટ કરવું નહિ, દરેકજ પ્રમાતમાં પતિના હાથ પાંચે હાથું અને પછી રોડાં છેડાંને ઉઠાડી, આંખે, મોઢું ધોઈને વડીક્ષોની પાને પ્રણામ કર્યા પછી; કારણ કે તેમ કરવાથી છોકરાંઓ વિવેકી બનેછે તથા કોઈ અર્ગીવંદ્ય તોઓના આયુષ્યમાં વધારો થાયછે; અનાજ વગેરે જેકેઈ જાતેના નખ-કપાં કરવી; વસ્ત્રો ઝીણાં અથવા તો તાણે જેકેઈ જાતેના પ્રશુભે પહેરવા પરંતુ મેલાં, ગંધાતાં અને વાસ માલમં જેકેઈ જાતેના જાંવંદ નજર પહેરવાં વગેરે સ્ત્રીઓનો વ્યવહારજીવન કૌશલ ને જીવનનું નિર્માણ છે. શુદ્ધરાજ્યની શોખા ને સ્વચ્છતાને કારણે પુરુષ કમન ૧૦ ને ઉપર વધારે છે. સ્ત્રીએ ઘરના કામકાજને સારી રીતે કરવા તત્પર થવું, પતિ બહારથી, કંઈકે જઈને સરકારે જે નવનવી રસોઈ બનાવીને બેઠે જેકેઈ અને ને રખતે, પોતાનાં ધરેણાં માંમાં જેકેઈ કંઈ કંઈ રૂપિયે કરે એવી પતિમેવા એજ જીવનનું જીવન છે.

સર્વ ધર્મકૃત્યો પતિની સેવાથીજ સજ્જ થાય છે. સીતા, દમયંતી, દ્રૌપદી, સાવિત્રી વગેરે સ્ત્રીઓ પોતાના ધરમાં હજારો દાસીઓ છતાં પણ જાતેજ પતિસેવામાં રાતદહાડો તત્પર રહેતી હતી એટલુંજ નહિ, પરંતુ પતિનાં કુખમાં ભાગ લેવા માટે સતી સીતાએ રાજ્યસુખનો એકદમ ત્યાગ કરીને રામ સાથે વનવાસ વેઠવાનું પણ અગીકાર કર્યું હતું; વીરપત્ની દ્રૌપદીએ પણ પાંડવોની પાછળ છાયાની પેઠે વનમાં રખડી રહીને તેઓના કુખમાં ભાગ લીધો હતો અને સ્ત્રીઓનાં પાતિવ્રત્ય ધર્મનું પવિત્ર ચરિત્ર આ જગતમાં હાંખા વખત માટે મૂકી ગઈ છે. સ્ત્રીઓનાં પાતિવ્રત્ય ધર્મને લીધેજ મોટામોટા મુનીશ્વરો પણ સ્ત્રીઓનાં ચરણની પવિત્ર રજને પોતાને મસ્તક ધારણ કરે છે. સ્ત્રીઓને સર્વ ધર્મમાં પતિસેવા એજ મુખ્ય ધર્મ છે અને તેમાં તેનું પરમ કૃષ્ણાણુ સમાયલું છે. હે સાધ્વીઓ ! આવે! પતિવ્રતાનો ધર્મ સાંભળીને તમારા મનમાં કદાચ સંકેશ થશે કે, નિઃસ્વાર્થપણે પોતાનાં કુધાદિક તથા દર્દને સેવા કેમ થઈ શકે ? અર્થ વગરની સેવાનું પ્રયોગન શું ? તેનો ખુલાસો સાંભળો. પોતે પોતાનાં મનથી પોતાના સેવ્યની સેવાને અર્થ રચખાદિકનો ત્યાગ કરવાથી તે મુખાદિક નાશ પામતાં નથી, પણ ઉલટાં વૃદ્ધિ પામે છે. વધારે તો શું, પણ એ સેવા પોતેજ સર્વોચ્ચ કુખરૂપ છે એટલુંજ નહિ, પણ તેનું પરિણામ પરમ અવિનાશી સુખ આપનારું નિવડે છે. સેવા જો કે દેખીતી સેવ્યનેજ સુખ કરનારી છે, પણ તેમાં સેવકનાં સર્વ સુખોનો સમાવેશ થાય છે. તાત્પર્ય એટલુંજ સમજવાનું કે-જેમ ભક્તજન પોતાના સેવ્ય શ્રીહરિને સાદુ ઉત્તમોત્તમ સ્વાદિષ્ટ સામગ્રી સિદ્ધ કરીને, તેમને નિવેદન કરે છે, પણ પછી તેનો પુષ્પરૂપ પ્રાસાદ પોતાના રોડી સજ્જનો સાથે જમીને પોતે પરમ સુખનો અનુભવ કરે છે, એમાં સામગ્રી સિદ્ધ કરીને, સેવ્યભાવથી શ્રીહરિને સમર્પણ કરવાનું ગર્ભિત ફળ તેનેજ મળે છે અને તેથી આનંદ થાય છે, તેની બલિહારી શું ગાઉ ? મેં માત્ર સેવાનાં એકિક સુખનું-એટલે કે સેવા સ્વતઃ સુખરૂપ છે તેનુંજ દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે. તેવી જન્મ પર્યંત કરેલી સમસ્ત સેવાનું ફળ તો એટલું બધું અમૂલ્ય છે, કે જેનું વર્ણન મારી જીએ થઈ શકે તેમ નથી.

(ચન્દ્રકાન્ત.)

આનંદશંકર બાપુભાઈ ધ્રુવ.

૧૩૬—નારી પ્રતિષ્ઠા.

હવે આપણે આપણા દેશના ઇતિહાસ ઉપર આવીએ. આપણે ત્યાંનું સૌથી પ્રાચીનમાં પ્રાચીન પુસ્તક તે ઋગ્વેદસંહિતા છે. એમાં સ્પષ્ટ તેમજ ગર્ભિત રીતે સ્ત્રીની પ્રતિષ્ઠા વિષે માહિતી આપનાં ધણાં વચનો મળી આવે છે. પ્રથમ તો એટલું જ જુઓ કે પરમાત્મા સંબંધી ઋષિઓની પ્રાચીનમાં પ્રાચીન ભાવના તે પુરુષરૂપે નહિ. પણ સ્ત્રીરૂપે જ પ્રત્યક્ષ થયેલી છે. ‘અદિતિ’-શબ્દ ઉપરથી ‘આદિત્ય’-શબ્દ થયેલો છે. અને તેથી વરણ વગેરે આદિત્યો કરતાં પણ એની પૂજા જુની હોવી જોઈએ એમ સદૃશ અનુમાન થઈ શકે છે. અને તેમાં પ્રકૃત વિષય માટે ખાસ ધ્યાનમાં લેવા જેવું એ છે કે એ અદિતિ તે કોઈ અન્ય દેવની સ્ત્રીરૂપે દર્શાવેલી નથી, પણ સ્વતંત્ર આદિકારણ-દેવોની માતા-તરીકે મનાયેલી છે. અર્થાત્, પછીના કાળમાં આપણે જેમ વરણ ઉપરથી વરણાની, ભવ ઉપરથી ભવાની, ઇન્દ્ર ઉપરથી ઇન્દ્રાણી વગેરે રૂપો થતાં જોઈએ છીએ અને તે ઉપરથી સ્ત્રીની ગૌરવતાનું અનુમાન કરવાનું ઠાંધક પણ દેખીતું કારણ મળે છે તેમ અદિતિની બામતમાં જણાતું નથી. વળી સ્ત્રીની મૂર્તિ તેઓને દેવી મનોહર લાગતી હશે તે ઉપા (Dawn) નાં અસંખ્ય વર્ણનોમાં શબ્દે શબ્દે જણાઈ આવે છે. સ્ત્રી અને પુરુષ યગમાં સાથે ભાગ લેતાં; સ્ત્રી અને પુરુષ બંને ધરનાં એકઠાં માલિક (દમ્પતી-દમઃ Domus, a house પતિ-Lord.) ગણાતાં; અને “ન ગૃહં ગૃહમિત્યાહુર્ગૃહિણી ગૃહમુચ્યતે ઇંદ્ર માદીનું ઘર તે ઘર નથી પણ ગૃહિણી એજ ઘર છે” ઇત્યાદિ પાછલા કાળનાં વચનોમાં પ્રત્યક્ષ થતો કોમળ ભાવ તે વેદકાળમાં પણ અસ્તિત્વમાં હતો એમ બતાવનારાં પ્રમાણ છે. મં. ૩. ૪. ૫૩ માં ઋષિ “જાયેદમસ્તં મઘવન્ સેદુ યોનિઃ” હે મેઘવન! (ઇન્દ્ર) સ્ત્રી એજ ઘર છે, એજ સર્વનું કારણ

છે. એમ સ્ત્રીનો મહિમા ગાઈ ઇન્દ્રને ગૃહસ્થાશ્રમીને ત્યાં આવવાની પ્રાર્થના કરેછે.

મં. ૭. ૧૮. ૨ માં “રજેવ દિ જનિમિઃ ક્ષેષ્યેવાવ ઘૃમિઃ” રાજા જેમ ‘જનિ’ થી અર્થાત્ જનનાથી-સ્ત્રીઓથી-વીરળાએક્ષે હોય તેમ જ્યોતિઓથી તું વીરળાએક્ષે રહે છે.”-એવું એક વચન છે. અને તે ઉપરથી ઋગ્વેદસંહિતાના સમયમાં બહુ સ્ત્રી પરણવાનો રિવાજ હશે એમ અનુમાન ઉપસ્થિત થાય. પરંતુ એ વાક્યમાં ‘જનિ’ નો અર્થ માત્ર સામાન્ય સ્ત્રી એટલે કે દાસી સંબંધે છે, તેમ ‘ઘૃમિ.’ ‘જ્યોતિઓ’ બહુવચનમાં હોવાથી ‘જનિ’ ને બહુવચન આવવાની જરૂર પડી હશે એમ પણ કહી શકાય ખરું. પણ ધણું કરીને તો રાજાએજ બહુ સ્ત્રી પરણવાની છૂટ હોતા હશે અને સામાન્ય નિયમ એક સ્ત્રી (જેમ કે વસિષ્ઠની અરુન્ધતી) પરણવાનો રિવાજ હશે એમ લાગે છે. કારણ કે દશમા મંડળમાં લમ સંબંધી નો સૂક્ત છે અને જેમાં તે વખતનાં પતિપત્નીના સંબંધ વિશેના વિચારો એકત્રિત થઈ ગોઠવાયા છે તેમાં વડુને નીચે પ્રમાણે આશીર્વાદ દીધો છે.

“સમ્રાજ્ઞી શ્વશુરે ભવ સમ્રાજ્ઞી શ્વશ્વાં ભવ

નનાન્દરિ સમ્રાજ્ઞી ભવ સમ્રાજ્યેષિ દેવૃષુ”

સમ્રા ઉપર તું મહારાણીપદ મેળવ; સાસુ ઉપર મેળવ, નણ્દ ઉપર મેળવ, દાવરો ઉપર મેળવ”—આમાં સપત્નીનો ઉલ્લેખ નથી; અને જો તે વખતે બહુ સ્ત્રીઓ પરણવાનો રિવાજ હોય તો સપત્નીજન ઉપર મહારાણી પદ પ્રાપ્ત કરવાનો આશીર્વાદ તો આપણે સૌ કરતાં પહેલાંજ વાંચીએ. એ જ સૂક્તમાં પતિપત્નીના સ્નેહની ભાવના કેવી ઉચી હશે એ સમજવા માટે પુષ્કળ વચનો છે.

“સંવત્સન્તુ વિશ્વે દેવાઃ સમાપો દ્વદયાનિ નૌ ।

સં માતરિશ્વા સંવાતા સમુ દેપ્તી દધાતુ નૌ” ॥

એમ પરસ્પર હૃદય જોડવાની દેવતાઓને વંચવું પ્રાર્થના કરે છે; અને પાણિગ્રહણ વખતે

“ગૃમ્ણામિ તે સૌમગત્વાય હસ્તં મયા પત્યા નરદષ્ટિર્યથાસઃ ।

મગો અર્યમા સવિતા પુરન્ધિર્મહાં ત્વાદુર્ગાર્હિપત્યાય દેવાઃ” ॥

“સૌભાગ્ય માટે હું તારો હાથ પકડું છું; મારી સાથે તું ધરડી થા; ભગ અર્યમા સવિતા અને પુરંધિ એ દેવોએ ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવવા માટે તને મને આપી છે.”

પતિપત્ની એકઠાં ધરડાં થાય એ કરતાં જંગલમાં ખીજું વધારે સુખ નથી. અને એ પવિત્ર ભાવ આપણા ઋષિઓને ધણેજ મીઠો લાગતો. એજ સૂક્તમાં વર ફરી કહે છે કે “આ જરસાય સમનક્તુ અર્યમા”- અર્યમા અમને છેક ઘડપણ પર્યંતને માટે પરસ્પર જોડો; અને એક ખીજ સૂક્તમાં કહ્યું છે કે “इह प्रियं प्रजया ते समृध्यतामस्मिन् गृहे गार्हपत्याय जागृहि । पत्न्या पत्या तन्वं संस्तुजस्वाधा जिघ्री विदधमाघदाधः-” આ ધરમાં તું તારો વહાલા પતિને પ્રજા આપીને સુખી કર; આ ધરમાં તારું ગૃહપતિ (ત્ની) પણ ભોગવવા માટે જંગલી રહે; એ પતિ સાથે તારું શરીર જોડ; અને તમે ધરડાં થાઓ ત્યાં સુધી એકઠાંજ પરમાત્માની જ્ઞાનભરી પ્રાર્થના બોલો.”

સારા મન વાળી, સારા શરીરવાળી, વીરમાના જે ‘દેવકામા’ એટલે કે ધાર્મિક વૃત્તિવાળી હોય, અને જેની આંખ સર્વત્ર શીળી પડે (‘અઘોરચક્ષુઃ’) અને જે ધરનાં સવળાં માણસ તથા પશુઓને કષ્ટ્યાણુકારિણી હોય એ રીતે ઋષિઓ ભાગતા. અને તેઓનો સંબંધ માત્ર આ લોક પુરતો જ ન હતો. “ऋतस्य योनौ सुकृतस्य लोकेऽरिष्टां त्वा सह पत्या दधामि” એમ પરલોકમાં પણ પતિની સાથે પત્નીનો વાસ હતો છે. શુક્લ યજુર્વેદની સંહિતામાં પણ “तं पत्नीभिरनुगच्छेम देवाः पुत्रैर्नृभिस्त वा हिरण्यैः नाकं गृम्यानः सुकृतस्य लोके तृतीये पृष्ठे अधिरोचने

વિચ્છિન્ન-એમ સર્વોપરિ પુલોકમાં પત્ની સદવર્તમાન જ્ઞાતી છંદા બતાવી છે. અને અર્ધવેદમાં "પત્યુરનુયતા મૃત્યુ સંનિહસ્વામૃતાય કમ્"-એમ સ્ત્રીને પતિની સાથે ધર્મ આચરીને અમૃતતા માટે તૈયાર થવા ઉપદેશ કર્યો છે.

અર્ધવેદસંહિતામાં સંગ્રહેસંહિતાના સમસ્યના પશ્ચાત્તર કટકો ફેરફાર સાથે રાખેલા છે. એવી સમસ્યા બાવના અર્ધવેદસંહિતાના કાલ્પ-ર્થ તથા બાળે બાળે એવી ને એવી ઉચ્ચ હતી એમ અનુમાન થાય છે. વધુ એક 'શુદ્ધપત્ની' હતી એટલું જ નહિ પણ શુદ્ધમાં તે બધી આધિકાર એનો એકલીનો જ હતો.

"શિવા મારી યમસમાગત્તિમં ઘાતા લોકમસ્યે વિવેશ"

અર્થાત્ 'શુદ્ધ શ્રી કુળીયા તો પરમેશ્વર સ્ત્રીને મોંપી દાખી છે.' એમ સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન થયું છે. પણ સંગ્રહેસંહિતાના સમસ્યા એક ઉચ્ચ બાવના અર્ધવેદસંહિતાના સમસ્ય સુધીમાં અધમતાએ ગયેલી જોઈ આપણને શોક થાય છે. યજુર્વેદસંહિતામાંથી ઉપર ટાંકેલા વાક્યમાં 'પત્નીમિઃ' એમ જ બહુવચનવાળો શબ્દ છે તે ઉપર અનેક સ્ત્રી પ્રત્યયોદ્ધાર 'શિવાય વયો' હશે એમ શંકા ઉપજાવે છે. અને અર્ધવેદમાં આવતાં તો આપણે સપત્નીએનું કુળ એવું બારે યજુર્વેદમાં જોઈએ કે સ્ત્રીઓ તરફથી "સપત્ની મે પરાણુદ્ધાર પતિ મે કેવલં કૃષિ"-"મારી સપત્નીને પાછી પાડ, અને મારા પતિને મારી એકલીનો કર"-"એવી પ્રાર્થના થતી સંભવાય છે.

यथा सिन्धुर्नदीनां साम्राज्यं सुषुवे वृषा

एवा त्वं सम्राट्येधि पत्युरस्त परेत्य"-

એ પ્રમાણે સમસ્યમાં સામ્રાજ્ય સસરા નહાઈ અને દીપર ઉપર સામ્રાજ્ય મેળવવાના મંત્ર સાથે નદીઓમાં સિંધુની માફક પતિને ઘેર બઈ સામ્રાજ્ય મેળવવાનો મંત્ર ઉમેરાયો છે. પણ પતિને પોતાને વશ કરી લેવા માટે તથા

સપત્નીને કાઢવા માટે જડીચુટ્ટી ખોદવાનો અર્થવેદમાં મેલો મન્ત્ર આપેલો છે તેથી જાણાય છે કે મૂળની બાવનામાં થયેલો ફેરફાર અનાર્યોની સંગ-તિનું પરિણામ હશે અગર તો હજી પણ તે માત્ર નીચ વર્ગના માણસો માટેજ સત્ય હશે.

બ્રાહ્મણ—આરણ્યક—અને ઉપનિષદ્ મથોના કાળમાં સ્ત્રીની પ્રતિષ્ઠા તત્ત્વજ્ઞાનની રીતિએ પ્રતિપાદન થતી જોવામાં આવે છે. સતપથ બ્રાહ્મણમાં કથું છે કે—

“મિથુન ડ ઇવાયમાત્મા । અદ્વુઘા ઇતિ પુમાંસઃ અદ્વુલય ઇતિ સ્ત્રિયઃ કર્ણાવિતિ પુમાંસૌ ધ્રુવાવિતિ સ્ત્રિયૌ ઓઘાવિતિ પુમાંસૌ નાસિકે ઇતિ સ્ત્રિયૌ દન્તાવિતિ પુમાંસૌ નિઙ્ગેતિસ્ત્રીઃ”

આ આત્મા (ધરીર) મનુષ્ય પોતે સ્ત્રી અને પુરુષ ઉભયરૂપ છે. અંગુઠા એ પુરુષ, આંગળીઓ એ સ્ત્રી; કર્ણ એ પુરુષ, ભમ્ભરો એ સ્ત્રી; હોઠ એ પુરુષ, નાસિકા એ સ્ત્રી; દાંત એ પુરુષ, જિહ્વા એ સ્ત્રી.”

યજ્ઞી બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્માં કથું છે કે—

“સ યે નૈવ રમે તસ્માદેકાકી ન રમ્ને સ દ્વિતીયમૈચ્છત્ સહે-તાવાનાસ યથાસ્ત્રીપુમાંસૌ સંપરિવ્વક્તૌ ॥ ઇમમેવાત્માનં દ્વેષાપાતયન્તનઃ પતિશ્ચ પત્નિન્નામવ્રતાં તસ્માદિદમર્થ વૃગલમિવ સ્વઃ । ઇતિ હ ત્માડહ યાજ્ઞવલ્ક્યઃ । તસ્માદયમાકાશઃ સ્ત્રિયા પૂર્યત એવ”

પ્રભાવતિ—પરમાત્માને—એકલા ગમ્યું નહિ (અને તેથી હજી પણ કોઈ માણસને એકલા હોવું ગમ્યું નથી); અને તેથી એને ખીજની ઇચ્છા થઈ એ સ્ત્રી અને પુરુષ મળીને જે આખું સ્વરૂપ ધાય છે તે તે પોતે હતા. પછી તેમણે પોતાના સમય સ્વરૂપના એ ભાગ પાડ્યા—‘પાડ્યા’ (‘પત્-પડવું’) તેથી એક ભાગ પતિ અને ખીજો ભાગ પત્ની કહેવાય છે. તેથી વિવાહ

પૂર્વે, પુરૂષ તે પોતાના ખરા સ્વરૂપનું માત્ર અડધીયું બેઠે. આ 'આદ્યશ' કહેતાં શન્યકાર (સ્ત્રી વિનાનો પુરૂષ અગર તો આ સમસ્ત વિશ્વ.) તે સ્ત્રી થકીજ પુરાય છે."

રૂપેદના સમયમાં સ્ત્રીઓએ મત્ર રચેલા આપણે બેઠે છે છીએ; અને ઉપનિષદકાળમાં પણ મૈત્રેયો ગાગૌ જેવી બ્રહ્મવાદિની સ્ત્રીઓ થયેલી સુપ્રસિદ્ધ છે; અને પાછળના વખતનું શ્રીમદ્ભાગવતનું પ્રમાણ લઈએ તો આ પ્રાચીનકાળમાં વયુના અને ધારિણી નામની વગર પરબે બ્રહ્મવાદિની થયેલી સ્ત્રીઓ પણ થઈ ગઈ છે. સૌ કરનાં વિશેષ જાણવાત્તેજ એ થઈ પડે છે કે સારી માતા વિના બ્રહ્મવિદ થવું અશક્ય છે એવો સિદ્ધાંત આ સમયમાં સ્પષ્ટ રીતે બહાર પડ્યો છે. જૂદદારપુષ્ક જે સર્વ ઉપનિષદમાં જુનામાં જુનું ગણાય છે તેમાં એક આવો પ્રસંગ છે. ચારુવક્કય મુનિ જનકરાજને ત્યાં જાય છે, અને વિવિધ વિદ્યાનો પાસેથી પ્રાપ્ત કરેલું એનું જ્ઞાન કંઈ છે એ જાણવા માગે છે. તે વખતે જનકરાજ ઘાગ્ધૈ દ્રક્ષ પ્રાણો વૈ દ્રક્ષ ઇત્યાદિ જુદા જુદા વિદ્યાનો પાસેથી પોતે બ્રહ્મનાં જુદાંજુદાં ઉપાસનાનાં સ્વરૂપ જાણેલાં તે કહે છે અને તે દરેક વિદ્યાન વિશે ખાસ કરીને જણાવે છે કે; "યંથા માતૃમાન્ પિતૃમાન્ આચાર્યવાન્ દ્રૂયાત્ તથા તત્ શાકલયઃ ઘઘ્ઘીત્" જેમ માતૃમાન્ પિતૃમાન્ આચાર્યવાન્ કહે તેમ શાકલય વગેરેએ કહ્યું; આ વાક્ય પુનઃ પુનઃ ઉચ્ચારવામાં આવ્યું છે અને એનું તાત્પર્ય એવું છે કે સારી માતા પાસે, સારા પિતા પાસે, સારા આચાર્ય પાસે કેળવણી પામ્યા વિના બ્રહ્મવાદી થવું અશક્ય છે. અત્રે પ્રશંસાવાં મતુષ્ એ સત્તાનુસાર મતુષ્ પ્રત્યય લાગી માતૃમાન્ શબ્દ થયેલો છે. અને એનો અર્થ "માતૃમાન્ માતા यस્ય વિદ્યતે સમ્યગનુશાસ્ત્રી અનુશાસત્તકર્ત્રી સ માતૃમાન્" જે પુત્રને સાચું અનુશાસન શિક્ષણ આપનારી માતા હોય તે માતૃમાન્ એમ શંકરાચાર્ય કહે છે.

અન્યત્ર-ડાબી અને જમણી આખમાં પ્રકટ થતા ચૈતન્યમાં સ્ત્રી અને પુરૂષની કલ્પના કરી છે-અને એ સ્ત્રી અને પુરૂષ મળીને હૃદય-આદ્યશ

ઉપનં થાય છે એમ કહ્યું છે. આમ વ્યક્તિનું હૃદય જેમ સ્ત્રી અને પુરુષ બે મળીને થયું છે, તેમ વિશ્વનું હૃદય પણ સ્ત્રી અને પુરુષ બે મળીનેજ બનેલું છે—આનેજ શાસ્ત્રો ઈદ્ર અને ઈદ્રણી એવાં નામ આપે છે એમ એ ઉપનિષદ્ કહે છે.

આજ કારણથી તૈત્તિરીય ઉપનિષદ્માં “માતૃદેવો મઘઃ” એમ ઉપદેશ કરેલો છે. “પ્રજાતન્તું માં રહેસ્તીઃ” એમ ગૃહસ્થાશ્રમની બહાંગણી કરનારા આ ઉપનિષદને બાદ કરતાં કહી શકાય કે ઉપનિષદના સમયથી દેશોમાં વૈરાગ્યની ભાવના પ્રસરવા માંડેલી હતી, અને તેથી માતૃવદ્વંદ્વ જેવા વિરાગી તત્ત્વવેત્તાને મંમારમાં આસક્તિવાળી કાત્યાયની કરતાં અમૃતત્વની ઇચ્છાવાળી મૈત્રેયી વધારે ગમે એ સ્વાભાવિક છે. સંસારમાં સ્ત્રીને સ્વભાવથી જ વિશેષ આસક્તિ હોય છે એમ હવે મનાવા લાગ્યું હતું અને તેથી કાત્યાયનીને ‘સ્ત્રીપ્રજ્ઞા’ સ્ત્રી બુદ્ધિવાળી કહી છે. એક કરતાં વધારે પત્નીનો રિવાજ ધણું દૂરીને પુત્રને અભાવે કે એવાજ બીજા કારણસર—હવે પહેલાં કરતાં વિશેષ પ્રચલિત થયો હશે એમ લાગે છે. પણ આ બાબત આપણા પૂર્વજો સામે સખ આક્ષેપ કરવા પહેલાં બે વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે. એક તો એ સમસ્ત આર્ય જાતિની પ્રજામાં પુત્રો માટે સ્વાભાવિક રીતેજ, તેમજ સમયની પરિસ્થિતિને લઈ, ઉકટ ઇચ્છા રહેતી; બીજું સ્ત્રીને છેડો છુટકો આપી દઈને ઘણી પત્નીઓ છતાં એકજ પત્ની હોય એવો મિથ્યા દેખાવ કરવામાં આવે અને એના ભરણપોષણની જવાબદારી ખસેડવામાં આવે તે કરતાં ઉપલો રિવાજ ખોટો નહિ. ત્રીજું, આપણા દેશમાં પ્રાચીન સમયમાં વારાંગનાની સંસ્થા નહોતી, એટલે એક પુરુષને એક કરતાં અધિક સ્ત્રીઓ પરણવાનો પ્રસંગ આવે એ પણ સ્વાભાવિક છે. પણ આટલો ખુલાસો બહુ પત્ની પરણવાના રિવાજની પ્રશંસા કે બચાવ કરવા માટે નથી, પણ દેટલાં કારણોથી એ ક્ષતવ્ય જ એટલુંજ જણાવવા માટે છે.

વેદાંગના સમયમાં આવતાં ચારકનું નિરૂપણ એ મુખ્ય મંથ છે. એમાં ‘દેવર’ શબ્દનું નિર્વચન આપતાં કહ્યું છે કે “દીવ્યતે:”-ત્રી દીપર સાથે બાજી રમે છે માટે (વિદ્-બાજી રમતી) દેવર: ‘દીપર’ એવું નામ પડ્યું છે-આથી કુટુંબના વિવિધજનો દીપર બોળાઈ વગેરે પરસ્પર કેવો વિનોદ કરતાં હશે એનો કાંઈક ખ્યાલ આવેછે. વળી એમાં એક ઠેકાણે પુત્ર અને દુહિતા બંને દાસાધિકારી છે કે કેમ એ પ્રશ્ન ચર્ચ્યો છે. બંને સરખી રીતે માતાપિતાનાં શરીરમાંથી ઉત્પન્ન થાયછે અને તેથી બંને સરખાં અધિકારી છે એમ એક મત ઠાંક્યો છે, અને છેવટે એનો સિદ્ધાંત બાંધ્યો છે કે જે દીકરીને બાઈ ન હોય તેને દાસનો અધિકાર છે. બંનેના સરખા અધિકાર પ્રતિપાદન કરનારો એક મત હોય એ વસ્તુ જાતેજ જાણવાએગ છે. પણ દીકરીને વારસો શા માટે નહિ એવું કારણ ચારકે બતાવ્યું છે તે ખુશી ઉપજાવે એવું નથી. ‘તસ્માત્ સ્ત્રિયં જાતાં પરા-સ્થન્તિ ન પુમાંસમિતિ ચ સ્ત્રીણાં દાનવિક્રયાતિસર્ગાં વિચિન્તે ન પુત્ર:’-“દીકરીને ફેંકી દે છે; દીકરાને ફેંકી દેતા નથી-બીજાનાં દાન વેચાણ અને લાગ થાયછે, પુરોનો નહિ.” આ સ્થિતિ બેશક બેદ ઉપજાવનારી છે. દીકાકાર કહે તેમ આ દાન વેચાણ અને ત્યાગ તે જુદાજુદા પ્રકારના વિવાહ માત્રજ હોય તો દિલભીર થવાનું કારણ નથી. પણ મને ભય રહે છે કે આ વાક્ય સ્ત્રીની હવે થવા માંડેલી અધમ ગણનાની સામ્ય પૂરેછે. વળી દુહિતા શબ્દનું નિર્વચન કરતાં ચારક કહેછે કે-‘દુર્હિતા, દૂરે હિતા, દોષધેર્વા. તેમાં દૂરે હિતા (આથે મૂકેલી, દૂર દેશ કે પારકે ઘેર પરણાવેલી; અથવા તો દોષધે: (ફહે છે-દીકાકાર કહેછે તેમ માઆપના પૈસા ફહે એમ પણ અર્થ થાય; અથવા તો આરિયન્ટલ સ્કૉલરો કહે છે તેમ ગાયેતું દ્રવ્ય ફહે છે એમ પણ થાય.) એ બે નિર્વચનો તો ઠીક. પણ “દુર્હિતા (ખોટી મૂઝાએલી, ફ:ખરપ આવી પડેલી), અગર તો ‘દૂરે હિતા’ (પારકે ઘેરજ સારી એ અર્થમાં) નિર્વચન બેદકારક છે. માત્ર સાસરે દીકરીનું ફ:ખ જોઈ અતુકપાથી આ વચન નીકળ્યું હોય તો માઆપ ઉપર આપણને ગુરસો ન આવે; સાસરીઆં ઉપર તો તોપણ આવશેજ.

વાસ્તવો સમય વેદના સમયથી કેવો જુદો હતો તે આટલાથીજ સમ-
જાશે કે દીકરીના વારસાનો સવાલ જેમ વાસ્તે ચર્ચો છે તેમ ઋગ્વેદસંહિતાની
કેટલીક ઋચાઓમાં પણ ચર્ચાઓ છે. પણ એ ઋચાઓમાં દીકરીને વારસો
ન આપવાનું કારણ દીકરી સ્ત્રી હોઈ દીકરા કરતાં ઉતરતી છે એમ ખતાવ્યું
નથી; પણ દીકરી ગર્ભમાં હોય ત્યારથી એ જગાઈનુંજ ધન (નિક્ષેપ-
deposit) છે, અને એની માને છોકરો હોય છતાં તે દીકરીને વારસો
આપે તો વંશનું કલ્યાણ એક કરે અને દ્વ્યનો ઉપભોગ ખીન્ને કરે એવી
વિષમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય-એમ કહ્યું છે.

વાસ્તવો સમય ધર્મની જાગૃતમાં પણ અસંતોષકારક હતો. વેદના
અર્થમાંથી ધાર્મિક તેજ ઉડી ગયું હતું. અને તેથી સંસારની અધિવેશતા-સ્ત્રી
સંબંધી પણ એ સમયના વિચારો નિષ્કૃષ્ટ હોય એમાં શું આશ્ચર્ય ? એ
સમયની ધર્મહીનતામાંથી દેશનો નિસ્તાર બે રીતે થયો. યુદ્ધદેવ અને
મહાવીરસ્વામીએ ફરી જગાનેલી વેરાખની બાવનાહારા, અને કૃષ્ણ ભગવાને
પ્રવર્તાવેલી દર્મ ભક્તિ અને જ્ઞાનની અદ્ભુત એકતાવાળા ઉપદેશહારા. જ્ઞાત-
મયુક્તના વિષય પરા-મુખ હૃદયને સંસારી સ્ત્રીનો ધણો કંટાળો હતો. આનંદે
એને પૂછ્યું કે; અમારી ભિન્નુઓની નજરે સ્ત્રી પડે તો અમારે શું કરવું ?
ગાં. જોવી નહિ. આં. પણ નજરે પડી જાય તો ? ગાં. એમની સાથે
બોલવું નહિ. આં. પણ એ બોલે તો ? ગાં. ધ્યાનમાં વૃત્તિ સ્થાપી દેવી.
આનંદના આગ્રહથી જ્ઞાતમયુક્તે સ્ત્રીઓને ભિન્નુકી થવાનો અધિકાર આપ્યો,
અને તે પ્રભાણે એમની ધાર્મિક-મહાપ્રજ્ઞપતિ નામની-પહેલી ભિન્નુકી થઈ.
ભિન્નુકી થયા પછી સ્ત્રી અર્હતપણું પ્રાપ્ત કરી શકે એટલે સ્ત્રીનો અધિકાર
જ્ઞાતમયુક્તને માન્ય હતો. આ સંસ્થાનું પરિણામ એ આવ્યું કે બૌદ્ધધર્મની
અંદર તેમજ બહાર ધણી વિદુષી સ્ત્રીઓ આવ્યાર્યા-એટલે કે ' સ્વયંવ્યા-
ખ્યાત્રી ' -થઈ અને પરમ જ્ઞાન માટેનો સ્ત્રીઓનો અધિકાર અમલમાં આવ્યો.
પણ સ્ત્રીઓના દર્શનનો મુખ્ય પ્રદેશ-જે ગૃહસ્થાશ્રમ-તે તો અધારા મડ
જેવોજ રહ્યો. ભગવદ્ગીતામાં કૃષ્ણે ભક્તિની પરબે ચારે વર્ણનાં સ્ત્રીપુરોને

એકાં કર્યાં, અને “સ્ત્રિયો વૈદ્યાસ્તથા શૂદ્રાસ્તેऽપિ યાન્તિ પરાં ગતિમ્”—ત્રીજો વૈદ્યો અને શૂદ્રો (જેઓ તે વખતમાં પરાગતિનાં આનંદિકારી મનાતાં હતાં અને તેથીજ ભગવદ્ગીતામાં એકાં ચૂક્યાંછે—નંદિ કે કૃષ્ણની દૃષ્ટિએ તેઓ અધમ હતાં) તેમને પણ પરાગતિનું હાર ઉઘાડી આપ્યું; અને તે મંસાર ત્વચ્છને નહિ, પણ મંસારમાં નદીને. આ રીતે વિધાતાની સૃષ્ટિમાં ત્રીનું પ્રયોજન સચવાઈ રહ્યું. અને મહાભારતમાં વ્યાસજીએ પણ ગૃહસ્થાશ્રમ એ સર્વ આશ્રમમાં શ્રેષ્ઠ છે, અને વિશુદ્ધ ગૃહસ્થાશ્રમ એ બ્રહ્મચર્યજ છે એમ બહુ બાવથી બતાવ્યું. પણ આ દરમિયાન બૌદ્ધ ધર્મનાં કેટલાંક અનિષ્ટ પરિણામો નીપજી ચૂક્યાં હતાં. ઉચ્ચ મનોવૃત્તિની ત્રીજો સંસાર ત્વજી ભિક્ષુકીઓ ધર્મ એટલે એમના વિના સંસાર અંધારો રહ્યો. સામાન્ય જનસમાજમાં અધમવૃત્તિના આત્માઓનું પ્રાધાન્ય થયું. અને એક તરફ ભિક્ષુકીઓ તો ખીજી તરફ વેસ્થાઓ એવી વિચિત્ર સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ! અને જતે દહાડે વિપવની અસર ભિક્ષુકીઓ ઉપર પણ થવા લાગી. આ વખતે દેશમાં પૈસો પુષ્કળ હતો અને એનો વ્યાપાર પણ ધમધાકાર ચાલતો. સમૃદ્ધિની સાથે વિલાસ આવે એ સ્વાભાવિક છે. અને તે પ્રભાણે ઈ. સ. ના આરંભ સમયમાં રચાએલા વાત્સ્યાયન કામસૂત્રમાં અનેક કલામાં નિપુણ ગણિકાઓનાં વર્ણન આપણે વાંચીએ છીએ. એ ગણિકાઓ સઘળાં દૃષ્ટજ. હતી એમ માનવાને કારણ નથી. ત્રીના હૃદયની સ્વાભાવિક ઉચ્ચતા ગણિકાવસ્થામાં પણ બહાર પ્રકટી આવેછે અને તેથી કામસૂત્રમાં કલામહાશયનાં ધણ મણાવતાં રહ્યું છે કે:—

“આભિરમ્પુચ્છિત્તા વેશ્યા શીલરૂપગુણાન્વિતા ।

લભતે ગાણિકાંશબ્દં સ્થાનં ચ જનસંસાદિ ।

પૂજિતા સા સદા રાજા ગુણવદ્વિશ્વ સંસ્તુતા ।”

આ વર્ણન વાંચતાં ત્રીસની વારાંગલાઓનું રમણ થાય છે અને [સની Hetairae (વારાંગલા) તે ‘Stranger-women’, હતી અને

શબ્દનો અર્થ સાથે રહેનારો થાયછે તેટલાથી મારા મનમાં તકે ઉપજે છે કે કદાચ એ Stranger-women ઉપરથી આપણો 'વેદ્યા-immigrant, from વિન્ to enter--કેટલાક કહે છે તેમ વિશઃ-immigrants. એ પણ સરખાવો) શબ્દ તો ન આવ્યો હોય? તેમ જુ. to surround ઉપરથી નિષ્પન્ન થતો ચાર--(ચારાજના-ચારવિલાસિની) શબ્દ તે ગ્રીક Hetairaena "They wished to have Woman in their walks, in their banquets, in their military expeditions" એ વાક્યમાં કરેલા વર્ણન સાથે તો સંબંધ ધરાવતો ન હોય? અને એમ હોય તો જેમ દલજ્યોતિપના કેટલાક વહેમ બાળિશોન-માંથી આવેલા કહેવાયછે તેમ આ ગણિતની સંસ્થા પણ કદાચ ગ્રીસમાંથી આવી હોય એમ દ્વાભાવિક કલ્પના ઉપજેછે. આ વખતના મૃગશટિક નાટકમાં યાદશતની સ્ત્રી દૂતા અને ગણિકા વસંતસેના તે ગ્રીસની કલાંગના અને વારાંગનાનો ધરાબર દાખલો છે. પણ વિશેષ પુષ્ટિદાયક પ્રમાણને અભાવે, તેમજ એકજ સંસ્થા મનુષ્યસ્વભાવમાં રહેલાં ત્રિગુણાત્મિકા પ્રકૃતિનાં ગૂઢ ખીન્નેમાંથી અનેક રથજે ઉદ્ભવી આવે એ સંભવિત છે-એ કારણથી, હું આ સંબંધમાં વિશેષ આગ્રહથી કાંઈ પ્રતિપાદન નહિ કરું. વાત્સ્યાયન કા. સ્. જોતાં ગણિકા રાજપુત્રીઓ અને મહામાત્યની છોકરીઓ સવિશેષ કેળવણી પામતી એમ જણાય છે. કલાની કેળવણી તો વધારે સામાન્ય હશે એમ અનુમાન થાયછે. કારણ કે-

"તથા પતિવિયોગે ચ વ્યસનં દારુણં ગતા ।

દશાન્તરેऽપિ વિદ્યામિઃ સા સુસેનૈવ જીવતિ"

એમ કલાને દુઃખના વખતમાં આશ્વિક્ષાના સાધન તરીકે પણ કહી છે. અત્રે એટલું ધ્યાનમાં રાખવું કે કલાની કેળવણી ખીણી છે પણ મહા-ભારતના સમયમાં "કુંતી તે કૃષ્ણ અને વિદુરના જેવીજ નીતિશાસ્ત્રમાં પ્રમાણભૂત છે" એમ જે વર્ણન વાંચવામાં આવતું તે સમય હવે વીતી ગયોછે.

કન્યા પર કરતાં ત્રણ વર્ષ નાની હોય તો સાફ એમ મનાવું. અને જે કન્યાનાં મન અને આંખ હરે ત્યાંજ કન્યાજ થાય; બીજીની દરકાર કરતી નહિ એમ એક મન દર્શાવ્યો છે. સપત્નીનાં દુઃખ જામી ગયાં છે અને પતિને કેવી રીતે વશ કરવો એનાં મુકેબર પણ કટિલ સાધનો (પણ તે અર્થવેદની માફક જડીચુટ્ટીનાં નહિ પણ માનસિક અને વ્યાવહારિક) યોગ્યમાં છે. સાધારણ રીતે જડતા, ખરાબ સ્વભાવ, અકર્મીપણું, હોકરાં ન થવાં, ફરી ફરીને હોકરીઓજ થવી, અને હેવટે ધણીનો સ્વચ્છંદ-એટલાં જી ઉપર જી કરવામાં કારણ કર્યાં છે.

કાલિદાસના શાકુંતલ નાટકમાં એક સમુદ્વ્યવહારી વ્યૂત્ક મરી ગયેલાની વાત આવેછે. તે પ્રસંગે કવિએ રાજા પાસે કહેવડાવ્યું છે કે યમુધનત્યાત્ યદુપત્નીકેનતત્રમવતા માવ્યમ્ આથી કાલિદાસના સમયમાં ધનિકોમાં જાણી કરવાનો રિવાજ હશે એમ લાગેછે. વળી લાજ અને પડદાનો રિવાજ-જે વેદકાળમાં તેમજ ત્યાર પછી પણ લાંબા વખત સુધી નહોતો એમ માનવાને પુષ્કળ કારણ છે-તે કાલિદાસના વખતમાં થોડાક પણ હોય એમ દેખાય છે. સાધારણ રીતે પડદાના રિવાજની સમજી જ્યાં જાણી મુસલમાનોના ઉપરજ નાંખવામાં આવેછે પણ કાલિદાસના યુગમાં જાનાના માટે મુદ્દાન્ત અને અવરોધ શબ્દ પ્રાંત્યા પછી એ વિચાર ભાગ્યેજ ટકી શકશે. મુદ્દાન્ત એટલે ધરતો શુદ્ધભાગ, જેમાં કાઈ ન આવડે તેવો સ્ત્રીઓને રહેવાનો ખંડ; અને અવરોધ (to confine or to obstruct) એટલે જે ભાગમાં સ્ત્રીઓને રાખવામાં આવે, અગર તો જેમાં પારકા માણસને પેસતો અટકાવવામાં આવે તે ભાગ. પડદાનો રિવાજ આખી પ્રજામાં તો તે વખતે નહિ હોય, પણ મને લાગેછે કે હાલ પણ જેમ પરદેશી રિવાજની અસર ઉઘા વર્ગ ઉપર સીધી પડેલી થાય છે તેમ કાલિદાસના વખતમાં પણ ગ્રીસની અસર રાજા અને રાજા જેવા ધનિકોને ત્યાં સીધી પડેલી થઈ ચૂકી હશે-અને તેથી પ્રીમમાં જેમ કુલાંગનાઓ ધરતી મેડીએજ ભરાઈ રહેતી, તેમ અને પા

કાલિદાસના વખતમાં રાજની સણીઓ તો જનનાનામાંજ રહે એવી માન્યતા
જમી હતી. મંસારમાં ઝીના ઉપગેગ સંબંધી કાલિદાસની ભાવના ઘણી
ઝંખી હતી. ગૃહિણી સચિવઃ સર્વો મિથઃ પ્રિયશિષ્યા લલિતે કલા-
વિદ્યૌ । કરુણાવિમુચેન મૃત્યુના હરતા ત્વાં ઘડ્ ફિં ન મે દૃતમ ।
રુપવંશમાં કંડુમળીને ઉદેશીને અજ રાજ્યએ ઉચ્ચારેતો એ શ્લોક કોને
અનુપ્રેય છે ? “સ્ત્રીણામશિક્ષિતપદુત્વમ્”-“સ્ત્રીઓ સ્વામાવિક રીતેજ
પણી હોય છે” ઇત્યાદિ વચન દુષ્યંત રાજના મુખમાં કવિએ મૂક્યું છે
પણ-પણ તેનું ખંડન પણ કવિએ પોતેજ પોતાના પાત્રોદ્ધાર કરી નાંખ્યું
છે, મદામારત અને કાલિદાસના સંવેદન વચ્ચે દેશના આંચારવિચારમાં થઈ
ગયેલા ફેરફાર પણ ધ્યાનમાં લેવા જેવા છે; (૧) વ્યાસની શકુંતલા
કેવળ પ્રેમમાં કુળાકુળ થયેલી નથી, મન હોકરાને ગાદી આપવી પડશે
એમ હોકરાનું દિન જાગરવાના એકાદ સાર સાથે તે પરણે છે. (૨)
શકુંતલોપાખ્યાનમાં શકુંતલા લાજ કાળે-જાળ મમીપ આવી નથી વારે
કાલિદાસે શકુંતલાને લાજ કાળે-‘પ્રવચ્છન્નવતી’ અપેલી કહી છે
(૩) કાલિદાસની શકુંતલા તે દેશ અને ઝીની સાહિયુનાનીજ શ્રી
છે; વ્યાસની શકુંતલામાં લેખકને એકાદની પ્રગટતા પુણ્ય
ગળા અસત્ય બોલે છે જે કદાચ એકાદનાં હિમાં થાય છે
સત્યના મદિમા પડે છે અને ઉપદેશ રૂપે એ ને
કાહે છે તેવા, કાલિદાસનાં મનમાં મુશ્કેલ છે

આવેજ સિદ્ધાંતે કાલિદાસ પડીના મન
એકાદ કિમ્બદંતિના મનને પડે છે; મદામારત
નીતિના પ્રકારમાં કાલિદાસે વખતો વખત
ધૂતમાં થયેલ કાલિદાસ પડી મનમાં
પરામ કાલિદાસે એકાદની વ્યાસ
સંવાદના મનમાં એકાદની

મવાદરોષુ પ્રમદાનનોચિતં મવત્યધિશેષ દ્વાનુશાસનમ્

તયાપિ વક્તું વ્યવસાયયન્તિ માં નિરસનારીસમયા દુરાધયઃ ।

તાત્પર્ય કે દું સી છું, તમને ઉપદેશ કરવા ચોખ્ખી નથી-હતાં બેલ-
વાની 'દિમત ધરું છું'—કારણ કે દુઃખને વખતે નારીની મર્યાદા પણ મર્યાદા
છેલી જાય છે.

ભવભૂતિએ ઉત્તરરામચરિતમાં આત્રેયીને બ્રહ્મવિદ્યા સંપાદન કરવા
માટે અગરત્ય ઋષિના આશ્રમે જતી વર્ણવી છે. અને એણે

“અદ્વૈતં સુલ્લુઃખયોરનુગુણં સર્વાસ્ત્રવાસ્યાસુ ચદ્

વિશ્રામો દ્વદયસ્ય યત્ર જરસાપ્યસ્મિન્નહાયોં રસઃ”

—એ શ્લોકમાં પ્રાચીન ઋષિઓના વામ્પમાં પ્રતીત થતી દામ્પત્ય-
સુખની પરમ ભાવના આપણી આગળ ઉપરિચિત કરી છે. વળી એના ઉદાર
હૃદયને તળાએથી બહળા આવેલો

“ગુણાઃ પૂજાસ્થાનં ગુણિષુ ન ચ લિટ્ગં ન ચ વયઃ”

—એ ઉર્જાર તો હવે ડૉ. ભાંડારકરની બાકરણમાળા વાંચનાર પાંચમા
ધોરણના વિદ્યાર્થીને પણ સુવિદિત છે. પરંતુ કદાચ ધણાને આ વિદિત નહિ
હોય કે રાજરોષ્મર કવિ (ઇ. સ. ૫ મે સંકો) વિદ્યશાલમંજિકા નામની
નાટિકામાં મૃગાંકવલીને ‘ક-કુક’ (દડો) રમાડે છે અને એ રમત આપણા
દેશમાં એ કરતાં પણ ધણી પ્રાચીન હતી. નવસિદ્ધિત સ્ત્રીઓને બેડમિન્ટન
રમતી જોઈ બાકી ઉડતા ટીકકારોએ આ વાત ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે.

ભવભૂતિ અને રાજરોષ્મર પછીના સંસ્કૃત કવિઓમાં આ પ્રશ્ન ઉપર
અન્નવાણુ પાડે એવી બહુ ગતનતા નથી. તથાપિ પ્રાકૃત અને પ્રચલિત
દેશી ભાષાઓના પ્રયોગોથી આન્નાખત ધણું કહી શકાય એમ છે. તુલ-
સીદાસ તુકારામ આદિનો તીવ્ર વૈરાગ્ય અને તર્જુન્ય સ્ત્રી પ્રત્યેનો એમનો
બનાદર—એ મધ્યયુગના ક્રિસ્ચિયન ઉદ્ધારો સાથે સરખાવવા જેવાં છે. અને

તે સામે આપણા ગુર્જર મહાકવિ પ્રેમાનંદે અટાવકાખ્યાનમાં પ્રીતિથી ગાએલો ગૃહસ્થાશ્રમનો મહિમા મૂકવા જોવો છે. વિદ્યારણ્ય મુનિએ શ્રવણ-મુક્તિ વિવેકમાં સ્ત્રીને બ્રહ્મવિદ્યાનો અધિકાર આપ્યો છે તે વિષે પણ કેટલુંક બોલવા જોવું છે. વાચસ્પતિમિત્રે પોતાની પત્નીને છોડી ન હતું તેથી તેના આશ્વાસન અર્થે “ભામતી” નામની શાંકરશાસીરકભાષ્ય ઉપર પોતાની સ્ત્રીનું નામ અમર કરતી ટીકા લખી-અને સીતા, શિલાબદ્ધારિકા વગેરે બાઈઓએ કાવ્ય રચીને જે નામના મેળવી, તથા લીલાવતીએ મણિતશાસ્ત્રની જે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી તે વગેરે ઘણી બાબતો વિષે કહેવું રહી જાય છે. બદ્ધ, રથજ મંકાયને લીધે રહેવા દેવું પડે છે.

છેવટે હવે ઉપસંહાર કરતાં મારે બચાવવું જોઈએ કે મેં તો આપની સમક્ષ માત્ર આ મહાપ્રશ્નનાં ઐતિહાસિક સાધનોજ મૂક્યાં છે-એના ઉપર વિવેકબુદ્ધિ વાંપરી દેશ દાલ અને મનુષ્યના સનાતન ધર્મને અનુસરી જે કર્તવ્યનો માર્ગ નક્કી કરવો જોઈએ તે વિષેનો વિચાર તો આત્યારે હું આપનેજ સોંપું.

શ્રીમદ્ કવિ શંકરલાલ.

૧૩૭-શાંખી-સમાજ.

(સર્વે પર્વતોના રાજા પ્રખ્યાત હિમાચલે પોતાનાં પુત્રી પાર્વતીના અભ્યાસને માટે પોતાના અંતઃપુરમાં અતિ ઉત્સાહથી પાઠશાળા સ્થાપી હતી. તેમાં પાર્વતીના માયાણુ માતા મેનાં અને બીજાં પરાંપકારી સતીજનો પાર્વતીને બચાવતાં. જેમ જેમ અભ્યાસ વધતો ગયો અને યોગ્ય થતાં ગયાં તેમ તેમ તેમની કૃપાથી પાર્વતી પોતે યોગ સમયમાં સર્વ વિદ્યા અંપાદન કરીને તેમની વતી તે પાઠશાળામાં કન્યાઓને બચાવવા લાગ્યાં અને મતી જનોના સમાજમાં સ્ત્રીધર્મવર્ધક સતીજનોના અદિત્રોના આખ્યાનો આપવા

લાગ્યાં,) એક દિવસે સાંજ પડવા આવનાં બ્યારે તડકાનો તાપ એાછો થવા લાગ્યો, વહેલીની અને પહાડના સિખરોની નમેલી છાયા સુખનોની મિત્રાઈની પેઠે આગળ વધવા લાગી, તડકાના તાપથી કરમાઈ ગયેલી વનરપતિઓ પાછી તેજરી થવા લાગી, સૂર્યનારાયણુ આખો દિવસ ફરી ફરીને થાકી જતાં વિશ્રામ લેવાને જાણે અસ્નાયજ ઉપર ઉતરતા હોય તેમ જણાવાં લાગ્યાં, વનમાં દૂર અથવા ગએલી કામધેનુઓ આશ્રમની પાસેના ઝરણાનું પાણી પીને પોતાનાં વાછરડાં ઉપરની શ્રીતિથી ઉતાવળે દોડી આવવા લાગી, કમળોને પ્રકુલિત કરનારા, જગતને શોભાવનારા અને આખા બ્રહ્માંડના મણિમય દીવા જેવા ભગવાન સૂર્યદેવ પશ્ચિમ દિશાપી સ્ત્રીનો મણિનો આંદોલો હોય તેવા જણાવા લાગ્યાં, સાંજ પડતાં જતાં ઉઘડવાનો આદર કરતાં રાત્રિ નિદ્રાસી કમળોનો મુગધ ઘોડો ઘોડો ચારે દોર પસરવા માંડ્યો, ઉઘડવા માંડેલ કમળો અને અનેક પ્રકારનાં પુષ્પો ઉપર ગંધના લોભી ભમરાઓ ગુંજાર કરવા લાગ્યાં, ગંગાજળના અતિ શીતલ ણિદુના ભારથીજ જાણે ધીરો પડી ગયો હોય તેવો તે સમયનો દારો પવન મંદમંદ વહાવા લાગ્યો, અને પાશાળામાં અભાસ કરતી કન્યાઓને રજા આપવાનો સમય થયો, તે સમયે સર્વે સુંદર સાહિત્યોથી શલ્યગારેલો સ્ફટિકમણિનો મંડપ નિત્યના નિયમ પ્રમાણે પરમ પવિત્ર પાર્વતીજીના મુખચંદ્રથી નીકળતો અમૃતરસ લેવાની હિંચાથી અતિ ઉતાવળે આવેલી પવિત્ર ચરિત્રવાળા દેવપત્નીઓ અને દેવકન્યાઓથી, અમુરપત્નીઓ અને અમુરકન્યાઓથી, નાગપત્નીઓ અને નાગકન્યાઓથી યક્ષપત્નીઓ અને યક્ષકન્યાઓથી ગંધર્વપત્નીઓ અને ગંધર્વકન્યાઓથી મુનિપત્નીઓ અને મુનિકન્યાઓથી તથા રાજપત્નીઓ અને રાજકન્યાઓથી સંપૂર્ણ ભરાઈ ગયો. ભગવતી અનસૂયા લોપામુદ્રા આદિ મહાસતીઓ પોતપોતાના સિંહાસનને શોભાવવા લાગ્યાં. ભગવતી અનસૂયા અને લોપામુદ્રાના અતિ આમહથી મહા સતીનાં શિરો-મણીરૂપ ભગવતી અરૂંધતીજીએ સ્વશ્રાધ્યક્ષનું મિહાસન હોખાવ્યું. ઉત્તર-ચલના મહારાણી મેત્રા મંત્રીના સિંહાસન ઉપર જીરાન્યાં; અને

સર્વેના એકાગ્રચિત્ત હોવાથી ચિત્રમાં આલેખેલ હોય તેમ અત્યંત નિશ્ચલ થઈને પાર્વતીના મુખ કમલથી નીકલતાં કોમલ બાપણુરૂપ મકરંદનો સ્વાદ લેવાના લોભથી બાપણુનો આરંભ હવે તરત થાય તો સાહે એમ આખી સભા ઈચ્છા કરવા લાગી. તેટલામાં મહાસતી અંદધતી મણીમય સિંહાસનથી ઉભાં થઈને જોડ્યા કે 'હે મેનાના મનને વિશ્રામ લેવાની કશ્પલતા ! હે હિમાચલના કુલને શોભાવે તેવા ગુણુવાળા ! હે પુત્રિ પાર્વતી ! તમારા મુખ કમળથી સતીજનના વિચિત્ર અને પવિત્ર ચરિત્રો સાંભળી સાંભળીને પણ આ સભામાં આવેલી સધળી કુલીન પતિવતા સ્ત્રીઓના પવિત્ર અંતઃકરણો તૃપ્તિ પામતા નથી. (ખરૂં છે કે અમૃત પીતાં કોને તૃપ્તિ થાય ?) તમારા બાપણો કે જેઓમાં દિવસે દિવસે અધિક અધિક રસ આવતો જાય છે, જેઓમાં અગપ્પ શુણો રહેલા છે, જેઓમાં અનેક પ્રકારના અલંકારો ઝલકી રહેલા છે, જેઓમાં દોષનો લેશ પણ આવેલો નથી, જેઓમાં ગર્વનો અંશ પણ આવેલો નથી, અને જેઓમાં અક્ષરે અક્ષરે વેદના અને શાસ્ત્રોના ઉપદેશો શોભી રહેલા છે, તેવાં તેવાં અનેક બાપણો તમારા મુખકમલથી અમે સાંભળ્યાં છે. પણ હમણાં તો આ અનમૂયા-લોભામુદ્રા આદી સધળી મહાસતીઓ તમારી કશ્પના શક્તિની પરીક્ષા જેવા માટે આ સમયેજ તરત જે તમે કશ્પેલું હોય, કોઈ પણ ઇતિહાસનો જેને આશ્રય નહોય, કોઈપણ પુરાણમાં જે પ્રસિદ્ધ નહોય, કોઈપણ કથાનકોમાં જે કહેવાયું નહોય, કોઈપણ રૂપકમાં જેનું નિરૂપણ ન થયું હોય, કોઈપણ કાવ્ય કાવ્યનામાં જે કશ્પાયેલું નહોય, અને રસગુણ અલંકાર અને સદ્વર્ણોથી જે ભરપૂર હોય તેવું બાપણુ સાંભળવાની ઈચ્છા રાખેછે. તે આ સમયે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે નીનજ કોઈ અદ્ભુત કથારૂપ ભૂવણુથી સુશોભિત બાપણુ કરીને તમે આ સર્વે મહાસતીનાં અંતઃકરણોનું રંજન કરશો એવી હું આશા રાખું.' એમ કહી ભગવતી અંદધતીઓસતાં ગંધ થયા કે તરત વિદ્યાભ્યાસ કરનારી કન્યાઓના સમુદાયમાંથી આનંદ સહિત શ્રીપાર્વતી ઉભા થઈને નમ્રતાથી જોડ્યાં કે 'હે દયામય અંતઃકરણ-

વાળાં માતા અરૂંધતિ ? આપની આગા પ્રભાણે દસ્ખિત બાપણ કરવા કું
 મારી અધ્યમતિ પ્રભાણે પ્રમાસ કરીશ, પણ મારો પ્રમામ સદ્ગુણ કરવાનો
 બાધાર તો આપ અને આ સર્વ મહાસતીની દયાદૃષ્ટિ ઉપરજ છે, દારણ કે
 અતિ ખુદિવાળી અને સુશીલતાના નિવાસરૂપ આપ જેવી મહામતીઓના
 દયાસહિત જેવા સાર અમૃતની લેહેરોથી નીરસ વચન પણ સરસ થાયછે,
 નિર્ગુણ વચન પણ ગુણવાળું થાયછે, અલંકાર વિનાનું વચન પણ અલંકાર
 વાળું થાયછે, અને વિદ્વાન લોકોના ઉદ્યોને આનંદ આપનારું થઈ પડેછે એ
 કોનું અનુબંધ છે ? એ પ્રભાણે ખોલી કણ્યમાત્ર નેત્ર વીંગી શ્રીસરસ્વતી
 અને સદ્ગુરુનું ધ્યાન ધરીને અને સર્વ મહાસતીઓને પ્રણામ કરીને પાર્ય-
 તીજીએ નીચે પ્રભાણે બાપણનો આરંભ કર્યો.

અંદ્રપ્રભા ચરિત્ર.

૧૩૮- ગુલાબ અને મહામતી.

એટલામાં સુખપાલકાકાના ઘર આગળ ગાડી આવીને ઉભી રહી.
 મમેા ધાડી મહામતીએ ઉમેશને માટે કહી રાખેલા નિયમ પ્રમાણે, ઉપર
 ખબર આપવા ગયો કે મહામતી આવે છે. કોચમીને ગાડીનું બારણું ઉપાડ્યું
 ને મહામતી કોડે ખોમેલો રૂમાલ હાથમાં લઈને, સપાટ પગે પહેરી, ગાડી-
 માંથી નીચે ઉતરી. ધીમે ધીમે બંને જગ્યાઓ દાદરો ચઢવા લાગી. પહેલે
 માણે આવીને અલંગાએ કાળીને ટકુકો કીધો. બંને જગ્યાં ઉપર ગયાં. અને
 હસતાં હસતાં કેશવલાલના દિવાનખાનામાં પગ મૂક્યો. ગુલાબવડુ તેઓને
 લેવાને સામી આવી, પણ મહામતીએ તેને તેમ કરતાં વારી ને ઉતાવળી
 ઉતાવળી કેશવલાલના ટેબલ પાસે એક ખુરશીપર બેસી. અલંગા પામેની ગાત્રી
 તકીએ અડેલીને બેસી.

મહામતીને ગુલાબવડુનું ઘર પોતાના ઘર જેતુંજ હતું, તેથી આવતાં
 રને રમાને કુકમ કીધો કે “ખીવા સારૂ પાણી લાવ.” ગુલાબવડુ પોતે
 જાણી જાણી એટલે મહામતી તેને વારવા લાગી.

કેમ, વળી પાછી તું મને મુંઝાઈ શેહેરની શેઠાણી મળેછે કે મારા ઘાટીને પાણી સેવા મોકલુંછું ત્યાં તું પાણી સેવા દોડેછે ? હું ખીચ જોએ તો શેઠાણી હમ્મિસ તો હમ્મિસ, પણ તારી આગળ તો તારી નહાની બહેન નેરી છું.”

ગુલાબવટ્ટ મહામતિનું બોલતું હસતાં હસતાં ન મચ્છુદારતાં, પાણી સેવા દોડી પણ મહામતિએ તેનો હાથ ઝાલી રાખ્યો ને કહ્યું—“મને ને થોડું ધણું બચતાં આવડ્યું તે તારો પ્રતાપ છે માટે તું તો મારા ગુરુ ખરાબર છે; તો તારી સેવા આકરી મારે કરવી જોઈએ કે તું મારી સેવા આકરી કરે ?”

“આપણે ત્યાં આવેલાં માણસોની ખરદાસ કરવી”—ગુલાબવટ્ટ બોલી—“એમાં સેવા આકરી છેજ નહિ. માટે હું અતિથિભાવે પાણી સેવા જડુંછું.”

“હીકછે, હીકછે, અમને તારો અતિથિ ભાવ જોઈતો નથી. અમને તો બહેનપણીનો ભાવ જોઈએ છે”—મહામતિએ કહ્યું—પણ તારા અને મારા વિચાર કોઈ કાળે મળતા આવ્યા છે કે આજે આવે ! જ્યાં તારે દિશી જવાનું હોય છે ત્યાં મારે આજે જવાનું થાય છે, “અલગા” (એમ કહી મહામતિ તેની તરફ મોં ફેરવીને બોલી) તમને ખબર છે કે મારી જોડે એને તું તાંથી બોલવાનો વ્યવહાર પાડવામાં મને કેટલી મુશ્કેલી પડી હતી ? માણુ માણુ જે વર્ષે એ પ્રમાણે રોજ બોલવાનો આમલ દીધો ત્યારે આ ગુલાબ મને તું તાંમાં બોલાવતાં શીખી. હજીએ કોઈ બેઠું હોયછે તો એના મોંમાંથી તમે, તમારું, સહજ નીકળી જાય છે. હું તો એને તું તાંથી બોલાવું છું, તેથી કોઈ અજણ્યું તો એમ સમજે કે મારામાં અવિવેક અને મદ છે. પ્રભુ વાર તો એ તમે તમે કરે ને હું તું તું કરું તેથી બીજા દેખતાં હું મોંડી પડી જડુંછું.”

ગુલાબવટ્ટ હજી પણ પાણી લઇ આવવાની જદ કરવા લાગી તેથી મહામતિ બોલી—

“પણ તું તારી જી કોઈવાર હોડતી નથી, માટે હાવ, હું એનો નિકાલ ક્ષણકુંઘુ” કે હું મારી મેજે પાણી પી આવીશ; તું તારે મેમી રહે. ગમા, તું નીચે બેસ. પણ બોલાવું તો તરત જવાગ આપજો. જા.”-એમ કહી મહામતિ પોતાને હાથે પાણી પીવા ચાલી. શુભાજીવણ પણ તેની સાથે ઓરડામાં ગઈ. મહામતિએ જોયું કે શુભાજી આત્મા વગર નહિ રહે તેથી તેને આવવા દીધી ને અલગ તરફ ફરી બોલી—

“અલગ! તમારે પાણી પીવું હોય તો આવો, નહિ તો વળી આ શુભાજી તમારે સાર લોટો બરી પાણી આપવા આવશે.”

“પણ મારે તો પીવું નથી તેનું કેમ?” અલગાએ કહ્યું.

“તે તો તમે જાણો, પણ તમે નહિ આવો તો આ બહેની તમારી બરદામ કરવા જશે માટે આવોની, યોકું પાણી પી લ્યો એટલે પહોં.”

ત્રણે જણાં ઓરડામાં યઈને રમોડામાં ગયાં. ત્યાં જ્યાં વાસણકુમણો હોતે આંખે વળગે એવી રીતે આકસ્મિક ગોઠવી રાખ્યાં હતાં, તે જોઈ મહામતિ શુભાજીના વખાણ કરવા લાગી કે મારે પોતાને ઘેર પણ આટલી સુવ્યવસ્થા નથી.

“હું તો બહુએ કુવડ રહી હોજ, પણ સુવ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતાના તારા આપેલા પાઠો હું વિસરી ગઈ નથી; તોપણ બહેની, તારા જોડકું ને વળી એકલે હાથે તો મારાથી નહિ બને. હું તો મારો મેમચાનો ઓરડો અને દિવાનખાનું સાફચુક રાખું, ખીજું તો માણસો કરે તેજ. વખત બેવખત તેઓને ટાકતાં રહીએ એટલે બધું દીકાદીક રહે, પણ તું તો કદ વાળેછે.”

ખીજા અકચરતા લોટામાં શુભાજીવણે પોતાને હાથે મહામતિને ગોળી-માંથી પાણી આપ્યું તે તેણે પીધું. ખીજી લોટી અલગાને આપી, એટલામાં નીચેથી કાળા આવી. એનો ચહેરો કાણુ જાણે શાએ કારણથી, ઉદાસ અને બહુ વિચારશીલ બની ગયો હતો. ત્રણે જણીઓ પ્રથમ મિળનમાં હતી ને કાળા તો જ્યારે પણ આવતી ત્યારે હસવું મોં રાખીને આવતી; પણ આજે

એનો રંગ જુદોજ હતો, તેથી પુતળાની માફક એણે બધું જોયાં કીધું. ત્રણ જણી જે વાત કરતી તે પણ એ પુરી માંબળતી ન હોય એમ જણાતું હતું. એના મનમાં તો કંઈ બીજાજ વિચારોના તરંગો ઊઠતા હતા.

પાણી પીને બહાર આવી કે મહામતિને ખીડી ખાવાની તલપ થઈ. ગુલાબવડુએ પાનની રક્ષાખી આગળ ધરી, પણ એને પોતાના પાનપડામાંથી ખીડી કરવાનું પસંદ પડતું, તેથી તે લેવાને સાર ખાનગી પેટીની કુચી કહાડીને પેટી શોધવા લાગી. તે નહિ જડી ત્યારે એને યાદ આવ્યું કે રામો ધાટી પેટી લઈ આવ્યો નથી એટલે એનો બિજાજ હાથથી ગયો. મહોટા ઘોટા કહાડી બારી આગળથી રામાને હાંક માની. મહામતિનો તીવ્ર ઘોટા સાંભળી રામો ખાતો ખાતો ઉપર આવ્યો. એને ક્રોધયુક્ત જોઈને અદબસર સામો ઉભો રહ્યો. મહામતિ મરાહી હીક બોલી જાણતી. ચાકરોપર જ્યારે એને ક્રોધ આવતો ત્યારે એ મરાહીમાંજ બોલતી, તેથી આંખો ફેરવી રામાને ધમકાવવા લાગી.

“કાયરે રામા ! તુલા મી કીતી વેળાં સાંગીતલે” કિ મી જ્યે ગેલી આણી બસથી, તેયે માઝી પેટી આણલી પાહીજે, આણી માઝી સમેગ ધરાની. પણ તું મેલા, દર વખત તથી ને તથીય બુલ કરતોમ. છકડે પહા, હે વખત તો તુલા મી માફ કરતે. જર ફુસરી વેળાં તસા કેલા તર તુલા મી જર દંડ કરણગ, આઠકલામ કાય ! જા—ગાડીતુન લોકર માઝી પેટી આણ, આણખી કામકાજ મદી હોંશીઆરી કેવ, સમજલા?”

સામું બોલવા જતાં મહામતિ વધારે ચીકારા જતી એમ રામો સારી રીતે જણતો હોવાથી નીચી મુડી દરી એણે બધું સાંભળ્યું, પણ દંઈ બોલ્યો નહિ. ધુજતો ધુજતો એ પેટી લઈ આવ્યો.

રામો ધાટી પેટી લઈને આવ્યો ત્યાં મુઠી મહામતિએ પોતાની આંખો નજી જોઈને ક્રોધાવમાન રાખી. તેના મયા પછી, જાણે દશું ન બન્યું હોય એમ એ હમીને બોલવા લાગી. પાનપડો કહાડી પાનની ખીડી જનાં ગુલાબવડુને એણે કહ્યું—

“હામ ! આજે તને બહુ દિવસે મળી તેથી મારો આત્મા થર પડ્યો. પણ આટલા દિવસ તું મને નહિ મળવા આવી એ કંઈ સારું ગણાય ? નહિ બને એવું હતું ને મને લગાર લગ્યાચું હોત તો હું આવન ને આખરે તો મારેજ આવવું પડ્યું.”

ગુલાબવટ મહામતિની પાસે ટેમલ આગળ બેઠી હતી ને અલંગા તથા કાળી ગાદીપર બેઠાં બેઠાં બધું સાંભળતાં હતાં.

‘માટે બોલ’—મહામતિએ પ્રુછ્યું—“તું નહિ આવી તેનું કારણ શું ?”

“કારણ બારણ તો કંઈ નથી”—ગુલાબવટ બોલી—“નહિ બન્યું ને નહિ આવી, બાકી આવવાનું તો મેં ધણીવાર ધાર્યું હતું.”

“ત્યારે નહિ આવવાનું શું કારણ ?”

“તમે જણો છો—હમણાંજ એમની પરિક્ષા પૂરી થઈ છે એટલે એ ઘણો ખરો વખત ધરમાં રહે છે તેથી નહિ બન્યું.”

“હ—એમ કે”—મહામતિ હસીને બોલી—“હવે હું સમજી. તું તારા ધણીની સેવા માફરીમાં રોકાઈ હતી તેમાં મને પણ વિસારી મૂકી પણ તું તારા ધણીને દેવ ગણીને પૂજે તે તો તનેજ પાલવે, કેમકે બન્ને બહેલાં ગણેલાં અને રસિક છો, પણ અમારાથી એમ કેમ બને ? હું કે અલંગા કે કાળી એમ પૂછવા જઈએ તો હાંસીયાત દેખાઈએ. પેલું ઇસિય દેખેલેની વાત તને યાદ આવે છે, કે કુતરાનું જોઈને એક ગધેડો પોતાના ધણી આગળ લાડ કરવા ગયો તો તેના કેવા હાલ થયા હતા ?—અમે એમ સમજીએ છઈએ તેથી તારી માફક—વસ્તી શકતાં નથી.”

ગુલાબવટ કંઈ બોલી નહિ. મહામતિએ તે વાત પડતી મૂકી ને બીજી કથા ચલાવી.

“આજે તારી જોડે બહુ બહુ વાતનો ખુલાસો કરવાને હું આવીશું. બોલ, આપણે બહેલાં ગણેલાં ઇશ્વર કૃપાથી થયાં છઈએ, સદસદ વિચારનો વિવેક કરવાનું સામર્થ્ય આપણામાં આવ્યું છે. તો હવે કંઈ તેનું સાથેક કરવું કે આમ તેમ બારડી ભટકીને આયુધ્ય પુરું કરવું !”

“અલગત આયુષ્ય વૃથા ગુમાવતું નહિ. સાર્થક તો કરવુંજ.”

“ત્યારે બોલ, આપણે કોઇ એવો ઉદ્યમ લઈ બેસશું ? મારા મનમાં તો ધણા દિવસોનો વિચાર છે, કે આપણી કોમમાં સ્ત્રીમુધારણાની ધણે ધણે પ્રકારે આવશ્યકતા છે. તારાથી પણ એની ના પડાય એમ નથી. ત્યારે આપણે એકાદી મારા નામની સમાજ ઉભી કરીએ, અને સાધારણ ઉપ-યોગી વ્યાખ્યાનો આપીએ, ને વાદવિવાદ કરીએ તો તેથી આપણને ને આપણા દેશને લાભ ખરો કેની ? ત્યારેજ આપણા ભણવાનું સાર્થક થાય કેની ?”

“તું” મને બોલવાનો વારો ક્યાં આપે છે કે હું બોલું. હું કહું છું કે સર્વેએ પોતાના જીવનનું સાર્થક કરવાનું છે. પણ તેથી કરીને એમ કંઈ હરેછે કે સ્ત્રીમુધારણા ઉપર વ્યાખ્યાનો આપવાથીજ સાર્થક થશે.”

“ત્યારે તુંજ મને કહેની, કે આપણાં સર્વનું પુરૂષાર્થ શું ? આ વિષય તારી આંગળ મેં અનેકવાર ચરચાવ્યો છે, તથાપિ આજે વળી એક બુદ્ધો થઈ આવવાથી પુછું છું.”

હું તો મારો જે વિચાર છે તેને નહિ વળગી રહેવાનું કશું કારણ જોતી નથી. તારી અને મારી વૃત્તિ આ બાળતમાં ભિન્ન ભિન્ન છે. તારા વિચારમાં એમ છે કે આપણે પુરૂષાર્થને શોધવાનો છે. પરંતુ મારા વિચાર મારા આપણે પુરૂષાર્થ આપણનેજ શોધતો આવેછે. અર્થાત્ અનાયાસે આપણે જે જે સંજોગોની વચમાં આવી પડ્યાં હોઈએ, આપણી જે સ્થિતિ અને દશા હોય, તેને ધર્મપરાયણ રીતે અવલંબીને વર્તન કરવું એજ પુરૂષાર્થ.”

“કાંઈ પ્રયત્ન પ્રયત્ન પણ કરવો નહિ કેમ ?”

“જે જે ધર્મો આપણે શિર ઓવી પડે તે પ્રયત્નપૂર્વક અનવરત.”

“આ બધું બોલવાનો તારો શું ભાવાર્થ છે ?”

‘એટલોજ કે તારી માફક હું પણ જોડું કે મુધારણાની આવશ્યકતા છે ખરી, ને તે એકાદી સમાજથી પુરી પણ પડે; તોપણ સમાજને નામે નિઘ્યા અભિમાન વધવાનાં સમજ કરવો છે માટે એ વાત પડતી મૂકવી.”

“આમાં અભિમાન વધવાની વાત ક્યાં છે ? આ તો દેશના કલ્યાણની વાત છે.”

“તું અંતરવિચાર કરીને બરાબર જો, ને પછી મને કહે કે સમાજ સ્થાપવામાં દેશકલ્યાણ તને દોરે છે કે તારૂં અણમાં ગણવાનું અભિમાન તને દોરે છે ?”

“વાર, તો એ સુધારણા કેમ થશે.”

“તે તો દુશ્વરની ઈચ્છાને આધીન વાત છે. પણ જ્યારે યોગ્ય સમય આવશે, ત્યારે તારા જેવીને મારા જેવીની તે બાબત સલાહ લેવાની જરૂર રહેશે નહિ. તું વારે ધડીએ દાખલો આપે છે કે કંઈ હશે ત્યાં સાકર એની મેળે આવી મળશે, તેમ બનશે.”

“તારા કહેવાનું તાત્પર્ય હું એટલું સમજીશું કે તારા દિલમાં દુશ્વર સુધારણાની પ્રેરણા કરતો નથી. તેમ તને એવો જોમ આવતો નથી કે હું એકાદ કાર્ય ઉપાડું. મારા દિલમાં જે આવેશનો બાસ થાય છે તે વસ્તુતઃ આવેશ નથી પણ એક જાતનું અભિમાન છે. મારે મારે પણ સુધારણાને મારે કરો પ્રયત્ન કરવાનો રહેતો નથી. એમજ છે કેની ?”

“હા તેં એનું બરાબર સ્પષ્ટીકરણ કીધું છે.”

‘મૂળથીજ તું એમ માનતી આતી છે કે આપણે બધાં દુશ્વરના હાથમાં વાગ્ન જેવાં હઈએ, અને વાળું વગાડનાર જત્રી તો તેજો છે. એવો જત્ર વગાડે જત્રી, તેવો સુર નીકળે’ કેમ ?”

“હા, તેની સત્તા અને ઈચ્છા વગર એક પાંદડુંએ હાલતું નથી એવો મારો દૃઢ નિશ્ચય છે.”

કેસવલાલનો પણ તેવોજ હોવો જોઈએ, અથવા તેની પાસથી તું એ નિશ્ચયને પામી છે.”

‘તે તો ખરૂં, પણ જે સોનું છે તે બીજાના હાથમાં જઈને પિત્તળ થતું નથી.”

“વાર ત્યારે, મારી સ્ત્રી સુમતીની વાત પડતી મકંઠ. પણ મારે તને

સારો દહાડો અને રાત લખવું, બહુવું કે ઘરનું તે તો હવે મને ગમતું નથી. કંઈ ઉઘમ હોય તો વખત જાય.”

“તારાં નિલનાં કામમાં મન દઈને વળગી રહે એટલે પાતું.”

‘એ તો તારા જેવીને પાલવે’—મહામતિ કંઈ ચીડાઈને બોલી—“પણ મારે તો ખાસ કંઈ ઉઘમ જોઈએ. તું કહે તો એકાદ દૂરદર્શક યંત્ર વડે ઝહોનું અને આકાશ મંડળનું અવલોકન કરી મનને આનંદ પમાડું; અથવા તું કહે તો સાઈ જોઈને એક સૂક્ષ્મદર્શક યંત્ર ખરીદું.”

“આ વળી તને યંત્રનું ગાંડું ક્યાંથી વળગ્યું ?” શુભાએ હસીને પૂછ્યું.

“મેં એક મુજરાતી માસિકમાં છીડીઓની રીતજાતનું જે અવલોકન થયુંછે તે વાંચ્યું, સારથી સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી હું પણ એવાં એવાં અવલોકનમાં મુશ્કેલ રહું એમ વિચાર થયોછે. વળી દૂરદર્શક યંત્રથી ઝહો અવલોકવાની પણ મને હોંસ છે, પણ ત્રણાવલોકન કરવાને રાતનાજ વખત અનુકૂળ છે. વળી સૂક્ષ્મદર્શક દેખાય તે વખતે બાંગી રાત હોય, કે મમે તે વખત હોય તોપણ, સારેજ અવલોકન કરીએ તો કામ આવે; આપણે ધારીએ તે વખતે બને નહિ. તેનાં કરતાં આ સૂક્ષ્મદર્શક યંત્ર સાઈ કે સવાર સાંજ જ્યારે મન થાય સારે તેને લઈએસાય. માટે હું તો એકાદ મઝાનું સૂક્ષ્મદર્શક યંત્ર લઈશ પણ કંઈ વરતુને કે શું જાળતને અવલખીને મારે કામ લેવું તે હજી મારા મનથી નક્કી નથી.”

“તું તારા મનથી બધું નક્કી કરીને આવીછે તો પછી મને પૂછવાથી શામ શો ?”

“તારો એ જાળતસરે શું વિચાર છે તે હું જાણવા માગુંછું.”

“તું અવલોકન કરે તેમાં કંઈ જોડું નથી. પણ એ અવલોકનની લાડાયમાં તું તારો મૃદુલવધાર તો નહિ ચુકે ?”

(વિક્રમની વીસમી સદી)

ગાણપતરામ અનુપરામ.

૧૩૬—પતિપત્નીના સંબંધ તથા સહવાસ.

સુઝ પ નારિને જોઈ, મનહર ચાર કાંત,

(પણ) મમ પ્રેમને છતવા, માગુ માયા રાંત.—શેફરિપયર.

પતિમાં હઠાપણ અને પત્નીમાં સુધીલતા પ્રાધાન્યપદે જોઈએ—જર્જલુઈર્ડ.

જો સ્ત્રીને પુરુષના ઉપર શેષાઈ કરવા પરમેશ્વરે ધારી હોત, તો પુરુષના મગજમાંથી આવેા લેઈને તેને બનાવત; જો તેને પુરુષનો દાસી નિર્માણ કરી હોત, તો તેને તેના પગમાંથી પેદા કરત; પણ સ્ત્રીને પુરુષની સહચરી બરાબરીએણુ કરી છે, તેથી તેને તેના પડખામાંથી પાંસળાં કાઢીને પેદા કરી છે:—અંત ઓગરુદીન કૃત ઇશ્વરનું રાજ્ય.

માઈ, સદગુણી સ્ત્રીઓ મને ક્યાંથી ? તેનું મૂલ્ય તો હીરા અને મોતી માણેકથી એ વધારે છે..... એવી રૂડી સ્ત્રીના ઘણી આપના કાંપામાં પગ મૂકે, ત્યારથીજ તેને સૌ પીછાણે છે. એવો પુરુષ તો ગામના મોટેરાઓના પંચમાં બેસે છે. એ બાઈનાં વસ્ત્ર દહતા અને આગર છે, અને તે ભવિષ્યમાં શુભ અને આનંદ બોગવે છે. તે પોતાનું મોં બોલવા માટે ઉઘાડે છે, તે હઠાપણથી વિચાર કરીને ઉઘાડે છે અને તેના મુખમાંથી માયાળુપણના ફલ ગરે છે. તે પોતાના ઘણીના રીતરિવાજ માટે સારી કાજેંછ રાખે છે; અને પોતે આગમુ રહીને રોટશે ખાતી નથી. તેનાં સંતાન રોજ સવારમાં ઉઠીને તેને પૂજ્ય બાવે રખેછે; તેના સ્વામી પણ તેની તારીફ કરે છે અને તેના શુભ ગાય છે.—સુલેમાનની કહેવતો.

નિંદગીની સઘળા સ્થિતિઓમાં સ્ત્રીઓ તેમજ પુરુષોની સાવચલમન ઉપર તેમના પરસ્પરના સહવાસની ભારે અસર થાય છે. બનેતા પોતાનાં જગ્યાના સજ્જલના બેધારણમાં ઘણી સત્તા ચલાવે છે, એમ આપણે પહેલાં

ખોલી ચૂંચા છીએ. જે સ્વૃણ વાતાવરણમાં બાળકો દમ લઈને ઉઠીને મોટાં થાય છે, તેમજ જે નીનિના વાયુસાગરમાં તેઓ તરે છે અને જે વડે તેમનાં મન અને આત્માને પ્રુષ્ટિ મળે છે, તે જનેતાજ પેદા કરેછે. જેમ જનેતા, મેન, પ્રમદા અને પત્ની તરીકેની પોતાની જૂદી જૂદી દશાઓમાં સ્ત્રી ધાવણાં નાનડીઆંઓની સ્વાભાવિક ઉછેરનારી અને બાળકોને બોધ આપનારી ગુરુ છે, તેવીજ રીતે તે જુવાન છોકરાંને સ્તાની બતાવનારી અને સજ્જાદની આપનારી હોયછે, અને પ્રૌઢાવસ્થામાં તે પુરુષોનું વિશ્વામકામ અને સોમતેજુ છે. મંદોષમાં કહેવા જઈએ તો સારાને વાસ્તે કે માફાને વાસ્તે, ઘણે દરજ્જે યા ઓછે દરજ્જે સ્ત્રીસત્તા પુરુષ ભાવની આખર મુખીની બાગ્ય દશા ઉપર પૂર વેગથી ચાલી રહેછે.

સ્ત્રી અને પુરુષનાં પોતપોતાનાં સંસાર બવહારનાં કાર્યો પ્રકૃતિના બંધારણથીજ સ્પષ્ટ રીતે નિર્માણ થઈ ચૂક્યાં છે. પરમેશ્વરે સ્ત્રી તથા પુરુષ એમ બે પેદા કર્યાં છે, તે પોતપોતાને ધરતાં કાર્ય કરવાને-પ્રત્યેકે પોતપોતાના યોગ્ય સ્થાનમાં રહી વર્તવાને માટેજ. એકથી બીજાની જગ્યા લેવાય કે બીજાનું કામ થાય તેમ નથી. તેમના બનેલા ધંધાજ મોક્ષી રીતે નિર-નિરાળા છે. જેમ પુરુષ પોતાને રૂપેજ રહેવા સરળએકો છે, તેમ સ્ત્રી પણ પોતાના રૂપેજ રહેવાને સરળએકી છે. એન સ્વતંત્ર રીતની સરળતા અને પ્રત્યેકને પરસ્પરના અતિ નિકટનો સંબંધ પશુ છે. સ્વુપ્ત જાગની વંદ-શક્તિને માટે જનતાને એ બનેલા બાહે, અને જનમંડળના મુધાગ વચ્ચે સવળા વાત વિચારમાં સ્ત્રી પુરુષ બનેને અવ્યય લખણ ગુણવંત નેહુકે

સ્ત્રી તથા પુરુષ બન્ને એક બીજાનાં સેવકી તથા અનુભવિ-
ગયાં છે, પણ તેમની શક્તિનું મુખ્ય ક્ષેત્ર તેઓનાં અનુભવજુ નેહુકે
નથી. સ્ત્રી કરતાં પુરુષ વધારે મજબૂત વિદ્યા આધુ અનુભવ
રહાક છે. પણ સ્ત્રી પુરુષ કરતાં રહેકે સરળ રહેકે
વધારે પોતા મનવળી છે. કુરુર કુરુર-અનનાં સ્ત્રી કરતાં
હૃદયનાં પ્રેમ-લક્ષણોમાં સ્ત્રી કરતાં રહેકે

અટલે મગજ રાત્રી અમલ કરે, પણ એ તો પ્રેમનું સ્થાન જે હૃદય તેનીજ સત્તા આલવાની. સ્ત્રી-પુરુષને આ ભવ-દરિયામાં જે પોતપોતાનાં કાર્ય કરવાનો છે, તેમને મારે પરસ્પરે જાનેને પુરતી રીતે લાયક બનાવ્યાં છે; અને સ્ત્રીનું આ પુરુષને માથે નાંખવું, એ જેમ હમવા જેવું છે, તેમજ પુરુષનું કામ સ્ત્રીને સોંપવું, એ પણ તેવુંજ દરિયજનક છે. ફેલીએક વાર પુરુષો ખેડાં જેવા કંપાશિ હોયછે; અને સ્ત્રી કાઈકાઈ વાર પુરુષ જેવી જુવાંખાં હોયછે, પણ એ તો માત્ર અપવાદરૂપે સમજવાં; તેથી તો અમારો મિશ્નન ઉલ્લેખ દૃઢ થાય છે.

અગરજે પુરુષનાં લક્ષણો જલુધા મગજ પરવે છે, અને બેરાનાં જલુધા હૃદય પરવે છે, -તોપણ તેટલે દરજ્જે પુરુષનું મગજ કેળવાવું બેધર્મ, તેટલેજ દરજ્જે તેનું હૃદય પણ કેળવાવાની ઓછી જરૂર નથી; તેની સાથે સ્ત્રીના હૃદયને જેમ કેળવવાની જરૂર છે, તેટલેજ દરજ્જે તેના મગજને પણ કેળવવાની જરૂર છે. મગજ એટલે બુદ્ધિ વમરની બાવડી જેમ મુધરેલી મંદળામાં શોભતી નથી, તેમ જે માણસ હૃદય રહિત હોય, અર્થાત્ નિર્દય હોય, તે પણ દીપતો નથી. કાઈ પણ સ્ત્રી અથવા પુરુષને નિરોગ મન-વાળો અને મનનાલ લક્ષણો મુક્ત કરવો હોય, તો તેની નીતિ તથા બુદ્ધિના સર્વ વિભાગોને કેળવવાની અગત્ય છે. બીજાઓને મારે જે પુરુષમાં વિચાર કે સહૃદયતા ન હોય, તો તે એક કંપાશ, ગાંધ વિનાનો નીચો, નીચ, શોભીએ અને એકલેરે પ્રાણી થાય છે; તેમજ જે સ્ત્રીની બુદ્ધિને કેળવણી આપવામાં આવી ન હોય, તો અતિ સ્વરૂપરતી સ્ત્રી પણ એક રૂપાળી લગાડાં ધરેલુંવાળી પૂનઃ કરતાં વધારે સારી લાગશે નહિ.

એક વાર એવો પણ વિચાર યોગેરે ફેલાઈ રહ્યો હતો કે સ્ત્રી-જનનિ અનગા છે અને તેને બીજાઓ ઉપર આધાર રાખવો પડેછે, તેથીજ તે વિશેષ સ્થિતિ અને વખાણને પાત્ર છે. સર વિચાર સ્ત્રીલે કર્યું છે. કે, 'પુરુષની ખીની શોભા ડહાપણ અને યશનનનાં લક્ષણોના યોગ્ય સંયોગમાં રહેલી

છે, કેમકે એજ લક્ષણોથી પુરુષત્વ પરખાય છે. તેજ પ્રમાણે જે કાઈ ખરી સ્ત્રીને માટે પ્રશંસાનાં વચન વાપરવાં હોય, તો તેનામાં નરમ સુશીલતા, નાગ્નુક બીરુત્વ, અને ખીજાં જે જે લક્ષણોથી તે પુરુષ વર્ગથી જૂદી પડતી હોય, તે સધળાં તેનામાં હોવાં જોઈએ; તેની સાથે વળી, તે પુરુષ કરતાં કાંઈક અંશે ન્યૂન હોવી જોઈએ; પણ તે ન્યૂનતા એવી કે તેથી તેના ઉપર કલ્પેલા આપણો મોહ વધે. આ પ્રમાણે જોતાં તો એમ સમજાય છે કે, તેની દૃઢતા કેળવીને મજબૂત કરવાને બદલે તે અજાણા જાતિનું અજાણાપણું—નિર્બળપણું કેળવવું, તેનામાં કહાપણુ કેળવવાને ઠેકાણે તેનામાં મૂર્ખાઈના ભાગ કેળવવો. તેને એક અજાણા, ખીકણુ, રેાતી, આંસુ ટપકાવતી, વર્તાણું-કના ધોરણુ વિનાની ઉતરતા દરજ્જાની બનાવવી; તેનામાં માત્ર એટલીજ મમજ હોય કે ‘સમજ’ જાતિ તેના કાનમાં જે મીઠા, મધુર શુંજારવ કરી મકે, તે તે સમજે એટલે થયું. તેને પુરુષની શુદ્ધિશાળી સહચરી બનાવવાથી તે પત્ની, માતા, મહચરી કે મિત્ર તરીકે યોગ્ય અને તૈયાર બને તેના કરતાં તેની રવનંત્ર શુદ્ધિ વાપરવા માટે કેળવવાને બદલે પુરુષ જાતિના શંકુમાર અને હાહમાહ જેવી બનાવી દેવી !

પોપ પોતાના એક ‘નીતિ નિગ્રધ’ માં આડાવે છે કે ‘વણી ખરી સ્ત્રીઓમાં વર્તનનું કંઈ ધોરણુજ હોવું નથી. વળી તે જણાવે છે કે:—

રંગ જેરંગી ફૂલ વચમ, વિવિધ રંગ આપાય,
તેમજ અજાણા કોમ પણ, વિવિધ રંગ સોદાય;
તેના વિધ વિધ રંગથી, પુરુષ-વર્ગ મોહાય,
નાગ્નુક તે અજાણા સુધી, નત્ર પણે સોદાય.

માર્થા બ્રહ્મોત્ત નામની તેની એક સ્ત્રી-મિત્ર હતી, તે એ કવિ ઉપર એકદરે અમલ ચલાવતી હતી; તેના ઉપર તેણે એક કવિતા રૂપે પત્ર લખ્યું હતું, તેમાં ઉપરનાં ઠોક મારતાં માર્મિક વચનો છે, તે તેમનાં લક્ષણ દર્શાવે છે; અને લેડી મેરી વાઈલી મૉન્ટેગના પગ આગળ તે આશંક થઈને પડતાં

આવે છે. એમ કહેવાય છે કે, જ્યાં કોઈ પણ મનુષ્ય પ્રાણી દુઃખ પામતું હોય, ત્યાં તેના નિસાસાનો અવાજ સાંભળતાંજ તેની બાબુએ સ્ત્રી આવીને ઉભી રહે છે. જ્યારે મગી પાંદ એકલવાયો થઈ રહ્યો, કોઈ પણ મિત્ર તેની પાસે રહ્યો નહિ, અને તે બુખમરાની હાલતમાં આવી પડ્યો, અને તેને આફ્રિકાના એક ગામડામાંથી ત્યાંના માણસોએ હાંટી મૂક્યો, તેવામાં એક ઝાડ નીચે રાત-ગુળરો કરવાની તૈયારી કરતો હતો; ત્યાં તે વેળાએ વરસાદ વરસતો હતો અને જગલી હિંસક જનાવરોના ભયમાં તે આવી પડ્યો હતો; તેવામાં એક ગરીબ હજારણ ખેતરમાંથી મજૂરી કરીને ઘેર જતી હતી, તેણે તેના ઉપર દયા આણીને પોતાના કુંપડામાં તે તેને લઈ ગઈ અને ત્યાં તેને ખવરાવ્યું, મદદ આપી અને તેનું રક્ષણ કર્યું.

પણ સ્ત્રીના અત્યંત ખાસ લક્ષણે તેના સહયોગ અને પ્રેમ દ્વારાજે દેખાય છે; તેની સાથે તેના પોતાના સુખને વાસ્તે એક સ્વાશ્રયી પ્રાણી તરીકે તેના આચરણ ઉદ્દીપન કરવાની અને સુદૃઢ કરવાની પણ જરૂર છે; અને તે કામ યોગ્ય રીતની જાત-કેળવણી, સ્વાશ્રય અને આત્મ-સંયમના ગુણોથી પ્રાપ્ત થાય છે, હૃદયના મુંઢર લીક્ષોતરીવાળા રસ્તા બંધ થઈ જતા હોય, તોપણ તે બંધ થવા દેવા ઉચિત નથી. ઉત્તમમાં ઉત્તમ પ્રકારનાં સ્વાશ્રયનાં લક્ષણ કોઈ સ્ત્રીમાં હોય, તેથી તેની અનુકંપાની સીમા સાંકડી થાય, એમ કદી પણ સમજવું નહિ; પણ જેમ પુરુષના સુખનો આધાર તેમજ સ્ત્રીના સુખનો આધાર ધણે દરજ્જે તે પ્રત્યેકની સદાયચરણની સંપૂર્ણતા ઉપર રહે છે; તેમજ ખુદિનાં લક્ષણોની કેળવણી યોગ્ય રીતિએ આપવાથી પોતાની જાત ઉપરજ આધાર રાખવાની તેમને ટેવ પડે છે; તેની સાથે હૃદયને તથા વિવેક-બુદ્ધિને પુરતી કસોટી ઉપર લાવવાથી સ્ત્રી સંસારમાં વધારે ઉપયોગી અને તેથી વધારે સુખી થશે; તે સમજદારી વાપરીને સૌને સુખ આપશે. અને પોતે પણ ભોગવશે; અને પરસ્પરની સદાયતા અને સહયોગમાંથી જે સુખો ઉપજે છે, તે પોતે આનંદથી ભોગવશે અને બીજાઓ ઉપર પણ તે ખુલ્લો દાથે વરસાવશે.

જનમડગામ પમિનાનુ કિયુ ધોગણુ જાગરાને માટે સ્ત્રી તથા પુરુ
 મનેની પ્રેમણી એક રાગે ચાલવી જોઈએ, અને તે એક મગખી રીતે સામે
 માથે વધવી જોઈએ નિર્ભય સ્ત્રીત્વની સાથે નિર્ભય પુરુષત્વ પણ સહગામી
 ગહેતુ જોઈએ અને એક નીતિ-શાસ્ત્રનો પ્રયોગ લાગુ પડે છે સ્ત્રી-જાતિ
 પુરુષ-જાતિથી જૂદી છે તેથી પુરુષને નીતિને દાકર મારવાની છટકે, અને
 જે બદલામ સ્ત્રી કરે તો તેથી તેની આખી જિંદગી કલ્પિત ગણાય તે
 મામ જો પુરુષ પ્રેમ તો તેનું કાંઈ નહિ, એના મનસી વિચારને ટકા મગ
 વાવી મગુણની ઇમાગતના પાયા ઢીલા થઈ જાય તમાત જનમડગામ
 સ્થિતિ નિષ્કલ અને મગુણુ યુક્ત રાખવાને માટે સ્ત્રીએ તેમજ પુરુ
 પણ પરિત્ર અને મગુણી ગહેતુ જોઈએ, હૃદયને વર્તનને અને વિરે-
 બુદ્ધિને જરા પણ ધન લાગે એના સધળા કામ જનએ એક મગખી રીતે
 ત્યાગના જોઈએ-નિરાની પેર તેના કામને તેમજો તજવાજ તરના નહિ તો
 જે એક વાર તે નિર ચૂસાય, તો તે પૂરેપૂરું કદી પણ પાછું બહાર નીકળી
 શકતું નથી પણ તેના પરમાત્મા અદરથી મનને કડતું વખ કમી મૂકે
 અને તે પડીના જનમગ થોડે યા થયે દરજ્જે કડવો એગાએ ભજેને ને

(સંદર્ભન)

નાનાલાલ દલપતરામ.

૧૪૦—સંસાર એવા.

અ પાર તો આપણે મજા જતા વિચારી જોઈએ કે સ્ત્રી જાતિના
 કર્મવ્ય શા છે ? મસાગના કામની રહેચણીને પરિણામે સ્ત્રીના વિશેષ ધર્મ
 પુરુષના વિશેષ ધર્મથી નિરાગ છે એમ્હુ તો હવે સ્પષ્ટ છે બાપુનુ,
 ગણુય ખાત પીતુ ધર્મ પાળવો નીતિ પાળવી, સ્વ-જતા સુરક્ષતા
 મતોર વિરે નખન આરા આરા અને ધમ તો સ્ત્રીપુરુષ બંધને

માગા ય છે સ્ત્રી એ મનુષ્ય છે ને પુરુષે મનુષ્ય છે, એટલે દેહ અને આત્માના મનુષ્યધર્મ તો જાયને મારે એમ મન્યાન છે ત્તા સ્ત્રી તે સ્ત્રી છે, ને પુરુષ નથી, અને પુરુષ તે પુરુષ છે, ને સ્ત્રી નથી એ કાન્ટારી અવના રિશેઠ ધર્મ નિન્નિનગાન છે ત્તાર સ્ત્રીગતિના રિશેઠ ધર્મ શા છે?

શ્રીઓનો પરોયો રિશેઠ ધર્મ ન પતિધર્મ કયક મગી રૂબૂ અને ઠાંભારને આગેથી ઉતરી લસને તીરે જઈ ગેમ ત્યાંના મૈ શ્રીઓને પત્ની ર્મ પ્રાપ્ત થાય છે તત્ત્વ ને તારિય કમ્પી હતી તે તારિય સુગમભાસાની અગમન અને છે અને તે પછી સત્ તેન સુગમભાસાની માથેન ધુમનાનું ગેરે છે પ્રાપ્ત પછુ નનથી વ્રત લેનાર બધાય છે, નિયમનમા આવે છે લસનતથી પચુ પતિપત્ની નિયમનમા આવે છે, ને પચ્ચથી બધાય છે ગેરેનો ! લસનન લેતી વેળાએ તમે ક્રીયા નિયમન સીમચા છે એ યા છે ? ગેરે તમાને હાથ તમાન પતિના હાથમા મમ્મે તે વેળાએ તમારી માંની પામે પ્રતિ ગાઓ કમરી છે એ પ્રતિગાઓ તમને આન મ્મલો છે ? સમજો ન હોય સીમચા હો તો ગોગને પછી નેને, શાસ્ત્રમા સગી લેને એ પ્રતિગાઓ સીમચી ન તો યા નવુ છે તે નહી કયાં રિના મુમાદગી આગસા જેનુ ડ મમારની મદરમા તમા વહા ! તમે મેચુ છે તેને તમે મ્યા લઈ જશો ? કેમ ચલાવશો ? તેન ! મમાની સદ્ આદરતાન તમે એ નિયમન ઉચ્ચાર્યા છે તે વખતે માન ઉચ્ચાર્યા છે કે તમારે જદને ગોરે ઉચ્ચાર્યા હશે હરે એ મમ્મ લેના નેનું એ એ મા નિયમનનો મમાવેશ પત્નીરમમા થાય છે શ્રીગતિની સ્વાભાવિક મગલતા, ઉચ્ચતા, મેહાગતા, ધાર્મિકતા, વ્રદા, આચ્ચાને પડી અ પથે પગગો તો બવા નહો પડો

સ્ત્રીગતિના ત્તારે પીને રિશેઠ ધર્મ કઈ છે ? હા પતિ અને પત્નીએ નોહમાધી-કે ન બાધી-લસનન લીધુ, કે તત્ત્વ એમ કુલ અપાયુ, દુનિયાના મુરોમા એમ કુલુષ નયુ ધણે બાગે તો મડુ દપતી ઉપર પ્રમુના આસીર્વાજ તરે છે, ને પગિચા વરે છે પગ સતાનની લીલાથી ધન તગઓ કે ન બરાઓ, બાલમેના બોલ ધગમા ગાછ નડા કે ન ગાછ ગ્દો,

કુટુંબ તો લક્ષ્મીધર્મીજી મંડાવું, ગૃહનો માંડવો તો તે ઘડીથીજ રોપાયો તે ઘડીથીજ સ્ત્રીને ગૃહિણીધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે. એ ગૃહિણીધર્મ તે સ્ત્રીનો ખીન્ને વિશેષ ધર્મ. ગૃહની વ્યવસ્થા—ઘરમંનાર ચલાવવો એ પત્નીધર્મથી નિરાળા વાત છે, છતાં બહેની અખડ બેસતી છે. લક્ષ્મીધર્મમાંથી એ બહેને કંઈ બહેનો બન્યો છે. ગૃહિણીધર્મ શા છે તે મારા કરતાં તમે વધારે જાણો છો. હું તમને એ વિષયમાં કદુ તેનાં કરતાં તમારી પામેથી માંબળવા વધારે આનુરુદ્ધ. મારે એટલુંજ મુશ્કેલી કે તમારા કુટુંબમાંથી કલેશ થઈ ને મેલ અને સંપ વધે. શરીરનાં આગેય અને ચિત્તની પ્રયત્નતા, બદા રતાં ને અંતરનાં બલ તથા વૈભવ, સુખ મતોષ ને શાંતિ સદા વિકાસ પામે એવું કર્યું. તમારા મડપ એવા રચ્યો કે તેમાં તાપ કે મતાપ ન આવે, 'છતાં તે ઉષ્મા અને અજવાળાંથી શોભી રહે. તમારી આંખડીમાં અમી ગળજે, તમારા હાથમાં કનંચ આતુરી રાખજે, તમારી હૃદયમાં મિહાશ ગળજે, તમારા આચરણમાં હેતુ ગળજે એ મદુ કંઈ નવા લાવવાં પડે તેમ નથી, એ નો તમારી પામેજ છે, માત્ર તેમને ખોતાં નહીં, ઠાંકતાં નહીં, રજ ચડવા દેતાં નહીં. મુદગી બે પોતાની મુદગતા પ્રગટવા દે તોય જગતનાં વડાં સૌભાગ્ય ઉધડે.

બહેન ! પત્નીધર્મ અને ગૃહિણીધર્મની જાખી જગ આપણે કરી. એક વધારે વિશેષ ધર્મનો આપણે વિચાર કરી લઈએ. પતિપત્ની ઘર માંડે છે તે વગડાને આપે નહીં, પણ મંમારની વચ્ચે. ઘર બાંધતી વખતે જેમ આપણે આપણા પાડોશીઓના દર આચવવા પડે છે, તેમ મંમારમાં જીવન ગાળતી વેળાએ પણ આપણે અન્ય સંમારવામીઓના દર જાળવવાના છે. આ ધર્મને આપણે સંસારિણીધર્મ કહીશું જે સંમાર આપણું ચોપામેથી ચલાવે કરે છે, જે મંમાર પોતાનો જૂતકાગનો બધો મંચ આપણા ચરણમાં ખુદ્દો મુકી દે છે, જે સંસારવામીઓ આપણી માથે ખભેખભો મેળવી ઉભા રહે છે, તે સંમાર અને મંમારીઓ નરક આપણા પગ અનેક ધર્મ છે. જે કેળવણીને આપણે લીધો તે કેળવણીની પદ્ધતિ વધારે લાભદાયક કરી.

જે આપઘાતાઓએ આપણને સાગં કર્યા તે આપઘાતાઓએ મમગવરી,
જે જાગ ચાલ્યાં મંદિરોએ આપણને આનંદની જરૂરીઆતની અને ઉત્તતિની
મામથી પૂરી પાડી, તેમને વધારે ગોખીતાં ઉપયોગી અને પવિત્ર કરવાં; કાણ
કહેશે કે એ આપણા ધર્મ નથી ? મંત્રાગ અનેક ગીતે આપણી સુશ્રૂયા કરેછે,
આપણને ઘટેછે કે આપણે એ મંત્રારની સુશ્રૂયા કરી.

જાહેનો જે મસાગમેવાના યથાગક્રિતમનિઅવકાશ આચરવાના અનેક
માર્ગ છે, ખતથી ગોધને તેમને સૌને તસ્તજ તે જાહે. અહીં તો એટલુજ
ચિત્તવુંછુ કે મસારમાનાં વડીલો ભણી પુત્રીભાવ, મમારમાના મમાનવથી
ભણી ભગિનીભાવ, અને મમારમાના નાનંગઓ ભણી માતાભાવ રાખજો.
એ હંમણે મમાણીધર્મ. જે ભાવથી પુત્રી ભગિની અને માતા ધર્મ
કટૂખમા વિચરેછે, એ ભાવથી માગે મમાગમા સદા વિચરજો ! એમાંજ
તમાર અને મંમાગનુ ભિયનું કથ્યાણુ છે.

આપણે માડુ ગુર્જરીનાં મંતાન છીએ ગુર્જરીનો યશ અને મહિમા
આપણે હાથ છે. મામાપની કીર્તિઅકીર્તિ હમેશાં મંતાનનાં હાથમાં હોયજો.
ગુર્જરીની હાજ અને શૈભા પણ આપણેજ માચવવાની ને વધારવાની છે.
ગુજરાતનાં ખંત ને ઉદ્યોગ, ગુજરાતની વ્યાપાર કુશળતા, ગુજરાતનાં સાગર
ઉપગનાં સાદમ, ગુજરાતનાં ડહાપણુ અને દૂરઅદેશી, ગુજરાતની ભક્તિ અને
પરૈપકાગિતા, ગુજરાતનાં શાંતિયુગનાં પગક્રમ, ગુજરાતની મધુરતા મુંદરતા
પુણ્યભાવનાઓ ભારી ગુજરાતની માતાઓ ! એ અમારી મા આગાઓ
તમાર ધાવણુમાં છે. ગુજરાતના વીર પુરુષો, ગુજરાતના તત્ત્વચિંતકો, ગુજ-
રાતના ગજનીતિજો, ગુજરાતના કવિઓ, બંતો, દાનેશ્વરો : એ ગુજરાતની
જનનીઓ ! એ સહુ યશપુત્રો તમાર જાડ અને ચેતન દેહમાં સચેલા છે.

મિમરથી માંડી સારો પશ્ચિમ આફ્રીકાનો કહિા આપણા ગુજરાતીઓએ
ખિલાઓ હતો. અરજખતાનથી આદરે મારો અરજખી સમુદ્ર અને હિંદી
મદામાગર ડહોળા નાંખી જવા, સુખાના અને ચીન સુધી આપણાં ગુજરાતી
વડાઓ મદર એડતાં. એ સમુદ્રો તો આપણા ધુરાણા અલામીઓને મન મેળા

મગેલર જેના હતા સુન્ત અને અબાન જેના જુદો હતા દારિદ્ર અને પ્રભામ જેના તીરો હતા આ અલમેલી મુઅર્નિગરીની જાહેરાતવાળી ખીલ રનાઝ બાગીઆ, કથોળ અને અન્ય વસ્તો, પારસી, બોમ્બ, મેમલુ એ સદુ આપણા ગુજરાતના મતાન છે બહેનો ! એટલું આગળ સચી ગણતે કે જ્યાં જ્યાં ગુર્જરી બાયા બોલાય ત્યાં ત્યાં ગુજરાત છે ગુજરાતના પુનાણા પગક્રમ અને દંડી સપતિના વિનય હજી આથમ્યા નથી અ રિનયને વધારે વસરતા કરે એના મતાન ગુર્જરીને બોલે મુકને એ જયકીર્તિને વધારે ઉજવણ કરે, પાવન કરે એના મહાભાગ દેવપુત્રો અને દેવપુત્રીઓની જનનીઓ થજો ! બહેનો ! દેવો પણ તમારે પેટ આવનાર કાઢે એવા ઈચ્છા અને પવિત્ર તમે સારું રહેજો

પરિચય.

૧૪૧—ચારિત્ર્ય.

‘ચારિત્ર્યનો આધાર હર્ષ મન્નેગો ઉપર નથી, અને માગ મન્નેગોને આધારેજ ચારિત્ર્ય પેઠાય એની કાઈ કિમત પણ નથી’

બહેન ! આપણા મનની મજામૂતી જાણવી એ આપણું કામ છે શું મન્નેગોને આધારેજ ચારિત્ર્ય છે ? શું ચારિત્ર્યની કાઈ કિમત નથી ? અરે જગ વિચારે ! કે જે કે જ્યાં મીતા ગરબના કમળમાં હતી અને લક્ષમાં કે પડેલી હતી, તથા બધર રાક્ષસીઓ તેને ખીરગરતી હતી, અને ગરબ તેને અનેક પ્રકારે મમળરતો, લલચાવતો અને ધમકાવતો હતો, ત્યારે પોતાનું ચારિત્ર્ય સભાળવા માટે મીતાને શું માન મન્નેગો હતા ? દ્રૌપદીને જામના વનને પકડી લાવ્યા, તેને નગ્ન કરવા માટે તેના નજ પેચ્યા, અને તેનો ચોપસો પકડી દુગ્ધ દુનામને જગમજામાં અનાથ બિંધ

તિમાં લાગી, તથા આના દેખતાં દુર્યોધને જ્યારે તેને કહ્યું કે-આવ, માન
 ખોળામાં બેસ, ત્યારે ટ્રાપનીએ કહ્યું કે-ત્યા તો બીમની ગત બેમગે, તે
 ગમતે ટ્રાપદાને કોની સદાય હતી ? અને એ વખતે શું સાગ નજેગો
 હતા ? બહેન ! સાગ મનગોને આધારે ત્રિશુદ્ધિ જળવાય તેમા શું નવાઈ ?
 પણ જ્યારે કામોને લાકડે પણ ત્રિશુદ્ધિ જળવાય, જ્યારે જમત બધું બન
 લાઈ જાય ત્યારે પણ ત્રિશુદ્ધિ જળવાય, જ્યારે મિલકત ગંડી લુગાઈ જાય
 ત્યારે પણ ત્રિશુદ્ધિ જળવાય, જ્યારે દુષ્ટ દુસ્મનના કેદખાનામા મડતાં હોય
 ત્યારે પણ ત્રિશુદ્ધિ જળવાય અને જ્યારે એક તરફ આખી દુનિયા તથા
 એક તરફ આપણે એકલા હોઈએ છતાં પણ ત્રિશુદ્ધિ જળવાય, ત્યારે
 આગિત્ર્યની ખરી ખુબી કહેવાય બાકી મનગોને આધારે માત્ર જેવું તેનાં
 શું નવાઈ છે ? એમ તો કેદખાનામા પડેલા બધાએ કેદીઓને કાઢક કાઢક
 પવિત્ર છવન ગાળવું પડે છે જેમકે-તેઓ ગમે તેટલા લુચ્ચા હોય અને
 ગમે તેટલા બદમાશ હોય હતા પણ ત્યાં તેઓ દારૂ પી શકતા નથી, જુગાર
 રમી શકતા નથી, વ્યભિચાર કરી શકતા નથી, અને એવાંજ ખીજત ધગાએ
 પાપો કરી શકતા નથી, માટે શું તેઓ શુદ્ધ આગિત્ર્યવાળા થઈ ગયા ?
 નહિ બહેન ! મનગોને આધારે જે આગિત્ર્ય પળાય તે આગિત્ર્યની કંઈ
 બહુ મોટી કિમત નથી માટે તમારે તો હંચી જતનું આગિત્ર્ય પાગલું
 જોઈએ, અને એ માટે મનને બહુ વધારે મજબૂત બનાવવું જોઈએ, અને
 એક વખત હૃદયમાં ઉડા ઉતરીને એનો પક્ષે દરાવ કરીએ એટલે પછી તે
 પાગલામાં કાઢ બહુ મોટી મુશ્કેલી નથી, એટલુંજ નહિ પણ જ્યારે શુદ્ધ
 અંત કનુલુથી, ખરખરી ભગની લાગણીથી, અને આત્મિક બળથી દરાવ થાય
 ત્યારે તેમાં ખામ નવું બળ આવી જાય છે, અને એ પછી તો કુદગતી
 રીતેજ અનુકૂળ મનગો મળે છે, માટે બહેન ! આપણે આવી જતનું બળ
 ગળવું જોઈએ, સામાન્ય લોકોની પેઠે મનગોના આધારે મેનાર્ગ ન
 થાય ! જોઈએ

(સ્વર્ગની મુદરીઓ)

કનારી દીનાદાડી, સ્ત્રી એમને જગતનું અન્યાય, સ્ત્રી એમને હૃદય સુની
મહેશો મોકવનાનો વાયવેન ટેવીઆઈ સ્ત્રી એમને નર્મદેખાનારી દુરમીન
સ્ત્રી એમને પુરોની લાયકાત માપનાનું મીટન, સ્ત્રી એમને જગતની બંધી
નનુઓમા અમૃત બગનાર ચંદ્ર સ્ત્રી એમને અખૂટ પ્રકાશ આપનાર રેડીયમ,
સ્ત્રી એટલે રિશ્માનનું નાનું સ્ત્રી એટલે જગતની આરપાર નેનાના એક્સરેજ
ફિગ્યો સ્ત્રી એમને પુરોને દેવરાનું સુમન સ્ત્રી એમને ભક્તિની પ્રત્યક્ષ
શક્તી મર્તિ અને સ્ત્રી એમને આપણે નેઈ ગમીએ મમત્ત રામીએ અને
વાપરી ગમીએ તેની હૃદયની મહાન શક્તિ

(સ્વર્ગની મુદરીઓ.)

૧૪૩—મારી ભાતીની માળા.

જાઈ, ધરેણા પેહેરના એ આપણા લોભને નન કેવો આતદનો વિચ
કે ? આપણી બહેનપણીઓ ધરેણામાજ પોતાનું મર્મન માનેછ દરક
કોમમા દરેજ જુદી જુદી ફેશનના વસ્ત્રો ને ધરેણાનાજ ગિરાજ વધના
નયકે ધરેણા સ્ત્રીઓના સંદર્ભમા વવાગે કરના છે, અને તોપણ શુ તેમા
પાપ નથી કે ? ધરેણા પહેરનામા પાપ છે, એ વાતે લોભ માનશે નહીં
અને ધરેણા પેહેરનાથી પાપ છે, એમ કહેનાથી મારી બહેનો મારી કિપ
નુએ થશે એ હું સમજુછુ પણ ને હું મારી બેનપણીઓના શુભાની
દરકાં કંઈ તો મત્ત લખી શકું નહીં લોકો માને કે ન માને એ જુદી
વાત છે, પણ મને જે મત્ત મમલય છે તે સ્પષ્ટ રીતે સર્વને મગજનવ
એ મારી દરજ છે હું એમ નથી કહેતી કે મારી બેનોએ પોતાના સંભા
ગ્યતા અવકારો કહાડી નાખના નેઈએ પણ માં કહેવું એટલું છે કે,
પોતાની સ્થિતિ મમજને માણુઓએ ધરેણાનો લોભ નાખવો નેઈએ પણ
આપણે નેઈએ છીએ કે, આ બામત કિપ ગ્યાર્ધ પણ ખામ ધ્યાન આપ
વામા આનનું નથી ધણી પાસે ગદા વહીનર કરાનીને પણ, અરે કહો કે
તેનું આયુષ્ય લૂટી લઈને પણ ધરેણા પેહેરના એ શુ મુરો નથી ? ધરે

શ્યાંના શોભ સહુ પોતાના પતિની છાંદગીના ભોગ લેવો, અને તેને સદાય હાથહોથમાંજ રહેવા દેવો, તથા પોતે બનીઠીને મોટાઈ ભોગરને શહેરમાં ફરવું, એ શું ગેરવાજબી નહીં કે ? પોતાનાં વઆલંકાર માટે ધણીને ઇશ્વર બકિતનો વખત પણ ન મળે, એ શું પાપ નહીં કે ? આટલા હમ્મર રૂપી-આતું જરીયાન આપો તોજ ઝીં મળે એ શું જુલમ નહીં કે ? ધરમાં છોકરાંઓને ખાવા માટે દૂધનું ટીપું ન અપાય, ધરધનુ દવાનું ખર્ચ કે શેક કરવા માટે ગરમ કપડાંના ટુકડાનું ખર્ચ ન ખમાય એટલે ધરમાં માંદાં પડેલાંઓની પૂરતી આવજત ન રખાય, કપડાં મેલાં પહેરાય પણ ધોળીનું ખર્ચ ન ખમાય, બેગવાળા અંધારી ચોરડીમાં બિમારી રહે તે ખમાય પણ જરા બાકું વધારે ન ખરચાય, અને બચ્ચાંની દુગ્ધલ્હી પાછળ પોઈ ન ખરચાય પણ એ બધાંને ભોગે દાગીનાં તો જોઈએ, એ શું પાપ નહીં કે ?

ખાઈ, તમે કહેશો કે આતો ગરીબોને માટે વાત ઘઈ પણ શ્રીમતોને શી અડચણ છે ? આપણી શેઠાણીઓ શા માટે ભપકાદાર દાગીના ન પહેરે ? બાઈ દાગીના પહેરવાની હું ના નથી કહેતી, પણ માઈ કહેવું એટલુંજ છે કે પોતાનું દિલ સમજીને દાગીના પહેરવા જોઈએ. દાગીના એજ આપણી છાંદગીનું મૂળતત્ત્વ ન બનવું જોઈએ. આપણે સ્પષ્ટતાથી સમજવું કે, ઇશ્વરે જોએને અધિક સમૃદ્ધિ આપેલી છે, તેઓને કાંઈ ખાસ પોતાનાજ દાગીના માટે એ સમૃદ્ધિ આપેલી નથી. પણ પોતાના ચણગારની સાથે જગતને ચણગારવા માટે એ સમૃદ્ધિ આપેલી છે. હું બ્યારે મોટાં મોટાં મોતીની માળા પહેરીને મલકાતી મલકાતી ફરતી, અને મોતીની માળાથી હું બહુ શોભી રહી છું એમ બ્યારે મને લાગવું. ત્યારે મને ખજર નદી કે મારી પડોરામાંજ મારા ગરીબ બંધુઓ મારી માળાના મોતી કરતાં પણ વધારે કીમતી આંસુઓ પાડી રહ્યાં છે. અને એ લુંછાયા વિના પડતાં મોતીથી-આંસુથી મારાં મોતી લગ્નઈ જાય છે. ત્યારે મને ખજર નદી કે મારો ગરદન પર મોતીનો ચગકાટ છે, પણ મારાં હૃદયમાં દવાનો ચગકાટ નથી, અને ખાઈ તમે વિચાર કરો, કે અંદરના ચગકાટ વિના બહારનો ચગકાટ કેમ શોભી

શકે ? કેમ ટકો શકે ? કેમ ઈંમતી થઈ શકે ? અરે હાય હાય ! ત્યારે શું મારી મોતીની માળા કે જેને હું ઈંમતી સમજતી હતી, તે મારી મસ્કરી કરાવવાને માટેજ હતી કે ?

મારા હાથની હીરાની બંગડી બહુ ફેશનેબલ હતી. મારા સ્વામીએ મારે સાથે તે બહુ મોઢી ઈંમતે ખરીદી હતી. પણ એ બંગડીના પથરાઓ-હીંગાઓ જેટલો પ્રકાશ આપી શકતા તેટલો પ્રકાશ મારા અંતરમાં હતો કે ? અરે પ્રભુ ! દયા કર, દયા કર. દુનિયામાં પર્યટર પણ કાંઈક પ્રકાશ આપી શકે, અને અમે માણસો પ્રકાશ મેળવ્યા વિના, તથા પ્રકાશ આપ્યા વિના ખાલી આત્મા જીવિ-ફાકટ ફેરો ખાઈએ, એ શું દિલ્લગીરીની વાત નહોં કે ? એ શું દયા ખાવા જોગ નથી ? પ્રાચીન દેવાસયોનાં બંગડીઓ કે જેનો છબોંદાર કરવાની ખરી જરૂર હોય, પાણી વિનાનાં સ્થાનો કે જેની અંદરના ઝરાઓ બહાર આવવાને ટમટમી રવા હોય, અને લાચારોનાં પ્રકાશિત આંસુઓ કે જે તેઓના ગાલ ઉપરજ હુંબાયા વિના સૂકાઈ ગયાં હોય, તે બધાંઓ મારી બંગડીના હીરાઓ સામુ જોઈને હાસ્ય કરશે નહોં કે ? દિલ્લગીર થશે નહોં કે ? આપ આપશે નહોં કે ? અને આપણા એક-લપેટાપણા માટે-આપણા અચાન માટે-આપણી બેદરકારી માટે-આપણા આર્થીપણા માટે-પ્રભુ પામે નિષ્ક્રાંત નહીં જાય તેરી મુંગી શરિમાદ કરશે નહોં કે ? જ્યારે આમ થાય ત્યારે મારી હીરાની બંગડીથી મને શાપદો શું ? શું આપણા દાગીના આપણને બાંધી રાખવાને અને આપણો નાશ કરવા માટેજ હોય કે ?

(સંસારમાં સ્વર્ગ.)

૧૪૪—મહારાણી મેરીની દયાની લાગણી અને દાન ધર્મ.

નામદાર મહારાણી મેરીમાં જે અનેક સદ્ગુણો છે તેમાં પરમાર્થની લાગણી એ બહુજ મોટો સદ્ગુણ છે. એ ગુણ તેઓની અંદર તેઓનાં બધાં ને પરોપકારી માતા હૈયેસ્ટ એક ટેકે બહુ ધ્યાનપૂર્વક કેળવ્યો હતો,

કારણ કે તેઓ પરમાર્થનાં કામોમાં બહુ આગેવાની બરો ભાગ લેતાં હતાં અને જ્યાં જ્યાં તેઓ જતાં તે દરેક ટેકાણે પોતાનાં વહાલાં પુત્રી પ્રીન્સેસ મેને સાથેનાં સાથે રાખતાં હતાં, તેથી બહુ નાનપણથીજ તેઓની અંદર પરમાર્થની બાવનાનાં ખીજ રોપાઈ ગયાં હતાં.

પ્રીન્સેસ મે એટલે આપણાં હાલનાં મહારાણી મેરી જ્યારે નાની ઉંમરનાં હતાં ત્યારે તેમનાં માતાજી નાતાલની મેળાવાઓ કરતાં અને તેનું પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારતાં હતાં. એ વખતે તેઓ પોતે પોતાને હાથે તથા પોતાની વહાલી પુત્રી પ્રીન્સેસ મેને હાથે અંદર રમકડાંઓ ગરીબ બાળકોને અપાવતાં હતાં અને રાજકુટુંબની લેડીઓએ ગરીબોને માટે પોતાને હાથે શીશીને ગરમ કપડાં તૈયાર કરેલાં હોય તે કપડાંઓ ગરીબ બાળકોને વહેંચી આપતાં હતાં.

મહારાણીનાં માતાજી જ્યાં રહેતાં હતાં તેની આસપાસનાં ગામડાંનાં લોકોને ગમ્મત આપવાને ખાતર તેઓ વખતો વખત મેળાવડાંઓ કરતાં હતાં, તેમજ સાંસારિક મેળાવડાંઓમાં પણ તેઓ ખાસ કરીને હાજરી આપનાં હતાં. આવી રીતે પરમાર્થના કામોમાં ભાગ લેવાની બાળપણથીજ તેઓને ટેવ પડેલી છે એટલે એ ગુણ હવે બહુ ખીલી નાચ એ સ્વાભાવિક છે. માટે આપણે પણ આપણાં બાળકોને જો બહાં બનાવવાં હોય તો તેઓના મનની અંદર નાનપણથીજ પરમાર્થનાં ખીજે વાવવાં જોઈએ.

નામદાર મહારાણી મેરી જ્યારે નાની ઉંમરનાં હતાં અને પોતાની માતાજીની સાથે ગામડાંઓમાં ફરતાં ત્યારે તેઓ સવારના પહેરમાં ગરીબોનાં ઘર જોવા માટે તેઓની ઓળખાણ કરવા માટે, ખાસ ચાહીને જતાં હતાં અને તેઓનું બુલું થાય તે જોવામાં તથા એવાં કામો કરવામાં તેઓને બહુ આનંદ થતો હતો.

શાહનવી મે બાલકપણમાંજ ગરીબોની ઓળખાણ કરવા જાય તે તેમની મુલાકાત લે તથા તેઓના સુખદુઃખની વાતો સાંભળે અને તેઓને

મદદ કરવાનાં ઉપાયો લે, એ કંઈ નાનીમુની વાત નથી. આપણા દેશની મોટા ઘરની બાઈઓમાંથી ફટલી બાઈઓ આવાં કામો કરે છે ? અને ફટલી બાઈઓ પોતાની પુત્રીઓમાં આવા સંસ્કારો પાડે છે ? તે વિચારવા જરૂં છે અને રાષ્ટ્રીયના દષ્ટાંતથી તે ખરેખર સીખવા જરૂં છે.

ગ્રી-સેસ મેને પોતાની કુમારી અવસ્થામાં ખાનગી ખરચ માટે જે કાંઈ પૈસા મળતા હતા તેમાંથી તેઓ અમુક બાગ જુદો રાખતાં હતાં અને તે રકમનો બાગકોને બેટો આપવામાં ઉપયોગ કરતાં હતાં. એ સિવાય પોતાને નાતાલમાં નવા વર્ષની જે બેટો મળે તથા પોતાની જન્મગાંધને દિવસે પોતાને જે બેટો મળે તે બેટોમાં કાંઈ, ચિત્રો, શીટો અને રમકડાં વિગેરે હોય તે બધું બહુ સંભાળથી સાચવી રાખતાં હતાં. અને પછી યોગ્ય વખતે તેમાંથી ગરીબ માણસોને, માંદા માણસોને તથા અનાથોના આશ્રમમાં તે વસ્તુઓ મોકલાં હતાં. અને આવી રીતે ગરીબોનાં દુઃખો ઓછાં કરી તેઓના આશીર્વાદ મેળવતાં હતાં.

આપણા દેશના શ્રીમંતોનાં બાગકો પણ જે આવું આવું કાંઈ પણ કરે, તોએ તેઓથી પણ બની શકે તેમ છે. કારણ કે તેઓને પણ દર મહીને ખિસ્સા ખરચ સાડ કાંઈ કાંઈ પૈસા મળેછે, તથા તેઓને ઘેર રમકડાં, પુસ્તકો, કપડાં વિગેરે પણ હોયછે, એટલે તેઓ જે ધારે તો પોતાના પ્રમાણમાં કાંઈ કાંઈ કરી શકે તેમ છે. અને જેને એવું એવું કરવું ગમે તેવા પણ ફટલાક સજ્જનો હોયછે, પણ વાંધા ફક્ત એટલોજ છે કે આવી રીતે દિશા બતાવનારા, રસ્તા બતાવનારા નથા પાસે રહીને કામ લેનારા માણસો નથી. ને તેને લીધે આવી જાતના પરમાર્થ ધતા અટકેલા છે પણ મને આશા છે કે નામદાર શહેનશાહ બાનુના જીવનના પરોપકારના દાખલાઓ ઉપલી જાતની અડચણો દૂર કરવામાં બહુ મદદગાર ધર્મ પડશે, માટે મહારાણી મેરીના પરમાર્થની લજ પણ કેટલીક વાતો સાંભળવાની મહેરબાની કરો.

લંડનમાં ઇસ્ટએન્ડ નામે ગરીબ લોકોને રહેવાનો મહોલ્લો છે તે મહોલ્લામાં પ્રી-સેસ મે પોતાના માતાજી સાથે ગરીબોને માન આપવા માટે, દુઃખીઓને મદદ કરવા માટે તથા હોસ્પિટાલોની મુલાકાત લેવા સારૂ જતાં હતાં. એ વખતે એવાં રાજવંશી બાઈને જોવા સારૂ ગરીબ લોકો દારદાર ખેસી જતાં હતા અને તેમને જોઈને આનંદના ઉભરાથી તેઓ હુરેરના પોકારો કરતાં હતાં. દારણુકે તેઓને એવો અનુભવ હતો કે જ્યારે જ્યારે આ રાજવંશી કુટુંબ પધારે છે ત્યારે ત્યારે અમોને કાંઈકને કાંઈક મદદ કરી જાયછે. તેથી તેઓને આવતાં જોઈને ગરીબ લોકો બહુ રાજ થઈ જતાં હતાં.

પ્રિન્સેસ મે પોતાનાં માતાજી સાથે રીચમંડ પાર્કમાં ફરવા ગયાં હતાં, ત્યારે એક વખત ત્યાં કોઈ ગંભીર ડોશી ઝાડ નીચે પડેલાં સૂકાં લાકડાં વીણતી હતી. એ વખતે તે ડોશી બહુ થાકી ગઈ હતી અને અતિશય ટાદ હોવાથી હેરાન થતી હતી. તેને જોઈને મહારાણીજીને તથા તેમના માતાજીને દયા આવી તેથી મહારાણીજીનાં માતાજી ડચેસ ઓફ ટેકે પોતાની છત્રી વડે ઝાડ ઉપરથી લાકડાં પાડી આપ્યાં અને તેમનાં માનવંતાં પુત્રી પ્રિન્સેસ મે તે આપણાં હાલનાં મહારાણી પોતાને હાથે લાકડાં વીણવા મંડ્યાં અને અપારાજય લાકડાંનો ભારો ખાંધી આપી તે ગરીબ ડોસીને હસતે મોઢે રવાના કરી.

ડચેસ ઓફ ટેકે જેવાં મોટાં માણસો ગરીબ ડોસીને લાકડાં પાડી આપે અને તેમની રાજકુંવરી તે વીણીને ભારો ખાંધી આપે, એ કંઈ નાની મતી વાત નથી. એ દાખલામાંથી જો વિચાર કરે તો આપણી ધણી બેનોનાં ઇવન સુધરી શકે તેમ છે, અને મોટા માણસો પણ ફેટલી હદ સુધી દયા કરી શકે છે તથા ફેટલી હદ સુધી ગરીબોના દુઃખમાં ભાગ લઈ શકે છે, તે સમજવાનો આ બહુ સારો દાખલો છે.

એક વખત કુંવારાપણામાં મહારાણી મેરી પોતાનાં માતાજીની સાથે સેન્ટ મોરીટ્સ રહેતાં હતાં. એ વખતે તે ગામમાં એવિંતી બહુ મોટી

આગ લાગી અને જાણે હમણું આપું ગામ જગીને રાખ થઈ જશે એમ લાગ્યું. તે વખતે નામદાર મહારાણી તથા તેમનાં માતાજી આગવાળી જગામાં ગયાં અને લોકોનાં જળતાં ધરોમાંથી પોતાને હાથે સરમામાન બહાર કાઢવા લાગ્યાં. હવે વિચાર કરો કે જો આપણા દેશની કોઈ ગાલાવેલી શેઠાણીઓ હોય તો તે બચકર આગ વખતે ક્યાં રહે ખરા કે ? અને પારકા લોકોનો માલ જમાવવા આગમાં જળતાં ધરોમા જાય ખરા કે ? મહારાણી તથા તેમનાં માતાજી એટલુંજ કરીને અટકી ગયા નહિ પણ જેઓને આગથી નુકશાન થયું હતું તેઓને દિલાસો દેવા માટે તેઓ ખીન્ને દિવસે તેઓને ઘેર ગયાં અને આગથી થયેલી નુકશાની માટે મદદ કરવા સારૂ તેઓએ ફંડ ખોલવાની શરૂઆત કરી. શું આ દાખલો અનુકરણ કરવા યોગ્ય નથી ? મહારાણી વિક્ટોરીયાને ગાદીએ બેઠાને ૫૦ વર્ષ થયાં તેની ખુશાલી માટે ૬૦સ. ૧૮૮૭માં જુલિલી હતી તે વખતે, પ્રિન્સેસ મેઝી એટલે આપણાં દાસનાં મહારાણીએ જગ્યાએને ધનામો આપવા માંડ ત્રણહજાર રૂપીયાની રકમ બેળી કરી હતી. અને એ રકમમાંથી ધણાં બાળકોને જુલિલી વખતે તેઓએ રાજી કર્યાં હતાં. એ પછી મહારાજા એડવર્ડ જ્યારે ગાદીએ બેઠા ને તાજ પહેરવાની ક્રિયા કરી, તે વખતે પ્રિન્સેસ મેઝી પોતાના માર્લબરો નામના મકાનમાં એકહજાર અનાથ છોકરાંઓને આણું આપ્યું હતું. અને એ છોકરાંઓને રાજી રહે તેવો જદોબસ્ત રાખવા પોતાના ખાનગી કારખા-રીને ખાસ હુકમ કર્યો હતો તેથી છોકરાંઓને રમતગમત માટે બહુ સારી તજવીજે થઈ હતી અને અનાથ બાળકોં બહુ રાજી થયાં હતાં.

નિર્દોષ બાળકો ઉપર, ગરીબ બાળકો ઉપર, કુમળાં બાળકો ઉપર આવો પ્રેમ રાખવો એ બહુ મોટી વાત છે. અને એવા વાતમત્ત બાવને અમે મોટા દેવીગુણ સમજીએ છીએ અને એ માટે નામદાર મહારાણીના દાખલાથી એ દેવીગુણ આપણી બેનામાં ખીણે એમ નું ધ્વજીયું.

મહારાણી મેરીના એવો સ્વભાવ છે કે જો ત્યાં સુધી પોતાને માટે કોઈને તસ્દી આપવી નહિ. જ્યારે તેઓ પોતાના માતાજી સાથે ગામડાંમાં

ફરતાં અને હોટેલોમાં ઉતરતાં ત્યારે ખાણું લેવા માટે હમેશાં તેઓ નીચે ઉતરતાં. કોઈ દિવસ ટાઇમમાં ફેર પાડતા નહિ, કે પોતાને માટે કોઇને ખોટી થવું પડે અથવા ખામ તકલીફ લેવી પડે એમ કરતાં નહિ. તેમની એવી રીતમાત્ર જોઈને અને વીસીવાળાને પણ તસ્દી ન પડે એવી તેઓની કાળજી જોઈને તેમની સાથે એ હોટલમાં રહેવાવાળા ખીજા મુસાફરો પણ આજ્ઞા થતા હતા. આ ગુણ પણ કાંઈ જોવો તેવો નથી. બધીએ શોધાણીઓ નજવી નજવી ખાખતો સારૂ ખીજાઓને કોટલો બધો કટાણો આપ્યાં કરેછે, એનો જોને અનુભવ હશે તેઓ મદારાણી મેરીના આ ગુણની કિંમત મમન્યા વિના રહેશે નહિ. અને સાથે એમ પણ લાગશે કે જ્યારે વિલાયતની શહેનશાહ ખાતુ પણ ખીજા લોકોને જોઈમાં જોઈતી તસ્દી પડે તેવી રીતે વર્તે છે, ત્યારે આપણે ખીજાઓને વગર મફતના હેરાન કર્યા કરીએ તે શું બ્યાજખી છે ? અને તેમાં પણ જોને કાંઈ પણ બદલો આપી શકતાં ન હોઈએ તેઓને પણ વગર મફતની તસ્દી આપ્યા કરીએ, એ શું યોગ્ય છે ? એ સવાલ આપણે આપણા મનને પૂછવો જોઈએ. અને જો એ નવાલ ઉપર આપણે ફિયાર કરીએ તો નામદાર મદારાણીના એ ગુણ માટે આપણને માન ઉપજ થયા વિના રહેશે નહિ.

સ્ત્રીઓની શીવણ કામની મડળી નામે એક બહુ મોટું ખાતુ વિલાયતમાં ચાલેછે, એ કામ મદારાણીના માતૃશ્રીએ પોતાની જુદાવસ્થામાં શરૂ કરેલું હતું. એ મડળી તરફથી શિયાળામાં હળવે ગરીબ લોકોને ગરમ લૂગડાંની મદદ મળેછે તે મડળના કામમાં નામદાર શહેનશાહ ખાતુ બહુ આગેવાની બરો બાગ લેછે અને ખીજા સાધારણ સ્ત્રીઓની પેઠે એ મડળની નિશાનીવાળી શીત પોતાને હાથે આધીને હાથમાં કાતર લઈને કપડા વેતરવા મડેછે પોતે જાતે આ મડળ માટે આટલી બધી મહેનત લેછે એટલુંજ નહિ પણ ગજકમાગે તથા કુવરી પણ તે કામમાં મજૂર કરેછે, અને ખીજાં ગજવંશી પણ એ શીવણ કામની મડળીમાં બાગ લેછે.

બહેનો ! નામદાર મહારાણી કંઈ આવા એક્ટ કામમાં બાગ લઈને અટકી રહેતાં નથી પણ જે છોકરીઓનાં માથાપો કેદખાનું ભોગવતાં હોય તેવી છોકરીઓને રહેવા માટે સારાં મકાનો બંધાવવાના કામમાં તથા કેદીઓની છોકરીઓને નીતિના રસ્તામાં ચલાવવા માટે જે જે ઉપાયો કરવા જોઈએ તે કરવામાં પણ તે નામદાર બહુજ ધ્યાન આપેછે એટલુંજ નહિ પણ તહેવારોને દિવસે એવી એવી છોકરીઓને માટે રાજકુટુંબ તરફથી ધણી જાતની નાની મોટી ભેટો મોકલવામાં આવેછે અને જેમ બને તેમ કેદીઓની છોકરીઓનું જીવન ઉદ્યોગી તથા પવિત્ર ધામ એવા ઉપાયો લેવામાં આવેછે.

પરમાર્થની જાળમાં આપણા દેશની સ્ત્રીઓએ હજી ધણુંજ કરવા જેવું છે, કારણકે એ લાઈનમાં હજી આપણી બહેનો બહુજ પાછળ છે અને તેનાં ધણાં કારણો છે. પણ હવે જેમ જેમ કેળવણી વધતી જાયછે તેમ તેમ ધણી જાતની અડચણો દૂર થતી જાયછે. એટલે હવે આપણી બહેનો છૂટથી પરમાર્થના કામોમાં બાગ લઈ શકે એવો વખત આવતો જાયછે. એટલે એવા શરૂઆતના વખતમાં ઉત્તેજન તથા ઉત્સાહ મેળવવા માટે નામદાર શહેનશાહ બાબુનો દાખલો બહુ અસરકારક થઈ પડશે એમ હું ધારું. આ પરમાર્થની જાળ એ મારો પ્રિય વિષય છે. વળી એ જાળમાં એટલી બધી મોટી છે અને નામદાર મહારાણીના જીવનમાં એ જાળમાં એટલી બધી મુખ્ય છે કે તે માટે જેટલું કહેવા માગીએ તેટલું. કહી શકાય તેમછે, પણ આ કેકણે તો બહુ કુંકમાંજ મુખ્ય મુખ્ય વાતો કહેવાની છે એટલે જાણવા વાચક ઝીણી ઝીણી હકીકતો છોડી દેવી પડેછે.

વિવિધ અંશમાળા

હિમ્મતલાલ ગાંધેશજી અંજારિયા.

૧૪૫—હિંદુસંસારમાં સ્ત્રીઓ ધરની રાણી છે.

સ્ત્રીઓની હિંદુઓને દરકાર નથી એમ કહેનાર એક પણ એવો હિંદુ જનાવશે કે જે સ્ત્રી વિના રહેવાને તૈયાર હોય ? સ્ત્રીઓની દરકાર હિંદુઓને તો જોઈએ છે તેટલી જાગ્યેજ ખીબ કાઈ લોકને હશે. ગૃહસ્થાશ્રમને-લમને જે પવિત્રતા હિંદુઓએ અર્પી છે તે કયા ખીબ લોકમાં મલમ પડે છે ? અને લમ સ્ત્રીપુરૂષ વગર થવાનાં હતાં ? લમની દરકાર કરનાર, લમને પવિત્ર ગણનાર, સ્ત્રી કે પુરૂષ એમાંથી એકે માટે બેદરકાર કેમ રહી શકે ? હિંદુઓને સ્ત્રીની દરકાર નથી એ ઉક્તિ તકન અર્થ વગરનીજ છે એમ જતાવવા આ એકજ દલીલ જાસ ગણ્યું. હિંદુઓને સ્ત્રીઓ માટે માન નથી એ પણ વિદેશીઓ અને વિદેશીઓના વિચારમાં તણાવાનાં મોહ અને લોભ રાખનાર દેશીઓના બાહારના દેખાવથી થતી ભૂલોમાંની એક છે. કઈ સ્ત્રી પોતાનું ધારેલું ધણી પાસેથી નથી કરાવી શકતી ? કઈ સ્ત્રી હિંદુસંસારમાં ધરની રાણી તરીકે નથી સ્વીકારાતી ? કઈ સ્ત્રીની ઇચ્છાને તાબે ધરના પુરૂષોને નથી થવું પડતું ? હિંદુના ધરનો અંદરનો અનુભવ હશે તે તો કબૂલ કરશેજ કે સ્ત્રીઓ માટે માન નથી એમ નથી. અલખત, કેટલીક જાખતોમાં સ્ત્રીને પૂજાતું નથી, અગર પૂજાય તો પણ તેના મત પ્રમાણે ચલાતું નથી એવું જાને છે. પણ જે મોટાં મોટાં સામ્રાજ્યમાં પણ સમ્રાટના મતને એક બાજુ રાખી યોગ્ય લાગતા માર્ગનું અહણ કરવામાં સમ્રાટનું માન નથી એમ ન કહેવાય, તો પછી હિંદુસંસારમાં તેવું શા માટે કહેવું ? જે જાખતમાં સ્ત્રીઓ કરતાં પુરૂષોની મતિ વધારે પહોંચતી હોય, જે જાખતનો વિચાર પુરૂષો વધારે સારી રીતે કરી શકે છે એમ મનાતું હોય તેવી જાખતમાં પુરૂષો પોતાના મત પ્રમાણે કરે તો તેથી સ્ત્રીઓ માટે માન નથી એમ કહેવું એ કાઠપિણ્ડ રીતે વાજળી નથી.

શ્રીસંસાર.

વનમાનકાળમાં એ જનના વિચારોનું યુદ્ધ પ્રવર્તી રહ્યું છે એ કાંઈ નમારી જાણ્યું જકાર નથી. એક જનના વિચારો એવા છે કે શ્રીઓને હિંદુસ્થાનમાં પુરોનો જોટલા હક નથી; શ્રીઓની હિંદુઓએ દરકાર કરી નથી, શ્રીઓ માટે હિંદુઓને માન નથી. શ્રીઓની દશા દયાપાત્ર છે; એક પ્રસિદ્ધ લેખક એક બાઈના મુખે કહેવરાવે છે કે “નરજન સુખી હશે આદિ” કદી મહાલની રંગબંધી, પણ નાગીને રાયા વિના નહિં કર્મમાં ખીનું કંઈ.” આવા વિચાર એક વખત સર્વજ્યામી હતા. હું આશા રાખું છું કે હાલમાં તે તેટલા બધા સ્વીકારતા નથી. હિંદુસ્થાનના લોકોમાં-શું પુરૂષ કે શું શ્રી-કોઈમાં હકનો તો વિચાર સરખો નહોતો. હકને માટે શુદ્ધ ગુજરાતી કે સંસ્કૃત શબ્દ પણ નહિં મળે કારણ તે વિચારજી આર્યધર્મમાં હયાતી ધરાવતો નથી. હિંદુઓ તો પોતાનો ધર્મજ-ફરજ-સમજતા-હકની વાત નેઓના લક્ષમાં આવેલીજ નહિં. જે હકના ખ્યાલનીજ હયાતી નહોતી, તો પછી ‘શ્રીઓને પુરો જોટલા હક નહોતા’ એ કહેવું અપયોગ્ય છે. પુરોને ધર્મ હતા-ફરજ હતી, તેમજ શ્રીઓને પણ ધર્મ હતા ફરજ હતી; શ્રીઓ પોતાના ધર્મ સારી રીતે પાળતી, પુરો પોતાના ધર્મ સારી રીતે પાળતા; બંનેના ધર્મ-સારી રીતે પાળતા હોવાથી આપણે હિંદુસંસાર સારી રીતેજ ચાલે. જ્યારે પુરો ધર્મ બૂમ્યા, ત્યારે શ્રીઓ પણ ધર્મ ભૂલી. શ્રી અને પુરોના ધર્મ બુઝાયા એટલે સંસાર અવ્યવસ્થાઓમાં ફસાશે અને એક વખત અવ્યવસ્થા અખેર શરૂ થાય, પછી તેને કેકાણે લાવતાં કેટલી મુશ્કેલી પડે છે એ તો ઇતિહાસના વાંચવાવાળા તો જાણેજ પણ પરસંસારનો અનુભવ મેળવવાવાળાં પણ સારી રીતે જાણી શકે તેવું છે. અંધેરના વખતમાં, અલખત, ઘણા અનાચાર અને અધ્યાચાર હતા, પરંતુ શાંતિનું રાજ્ય થતાં હવે એવો કોઈ હિંદુ બાળેજ હશે કે જે શ્રી પુરોના ધર્મ મંજરે યોગ્ય સ્વીકાર નહિં કરતો હોય.

શ્રી અને પુરૂષની કેળવણીમાં ભેદ રહેવો જોઈએ.

ખાસ કેળવણીની વાત આવે ત્યારે કામદાજની ભિન્નતા પ્રમાણે, - ધંધા-
રાજગારની ભિન્નતા પ્રમાણે, અને બુદ્ધિ શક્તિની ભિન્નતા પ્રમાણે ખાસ
કેળવણી આપવી જોઈએ. આવી કેળવણી સ્ત્રી અને પુરૂષને માટે જૂદી
જૂદી હોય. સ્ત્રી અને પુરૂષમાં પણ જેને જૂદાં જૂદાં કામ કરવાં હોય તે
પ્રમાણે જૂદી જૂદી જાતની કેળવણી મળવી જોઈએ. શિક્ષક થવું હોય તેને
શિક્ષકની, વકીલ થવું હોય તેને વકીલની, વેપારી થવું હોય તેને વેપારીની,
કારીગર થવું હોય તેને કારીગરની, એમ ધંધા પ્રમાણે ખાસ કેળવણી મળવી
જોઈએ; સ્ત્રી અને પુરૂષના ધંધા ભિન્ન છે. સ્ત્રીને ગૃહસંસાર ચલાવવો છે
અને પુરૂષને તેને માટે સાધનો પેદા કરવાનાં છે માટે તે પ્રમાણે તેમની
કેળવણીમાં ભેદ રહેવો જોઈએ. જે સ્ત્રી લગ્ન કરવા ઇચ્છતી ન હોય,
અને એકલું જીવન ગાળી પુરૂષ પેટે ધંધાદારી થઈ રહેવા ઇચ્છતી હોય
તેરીને તેરી જાતની ખાસ કેળવણી આપવામાં, પુરૂષોની પેઠેજ કેળવણી
આપવામાં-વાંધો કાઢી શકાશે નહિ. આ બ્યવસ્થા ધ્યાનમાં રાખી જો કેળ-
વણી ધિમે વિચાર કરવામાં આવશે તો ધણી તકરારો આપોઆપ રાખી જશે.
તમે ગદ્યાં ધરમરી, ગૃહસ્થો છો. આપણા સંસારમાં સ્ત્રીમાત્ર ગૃહસ્થીજ અને
અને કુંવારી ડોશીએનો દેખાવ કદી જોવામાં આવે નહિ! અને નેથી
ગદ્યાંને ધરસંબધે ખાસ કેળવણી જોઈએ. જેને ન મળી હોય તેજો નિશ્ચય
કરી લગવે લગવે લેવાની શરૂઆત કરવી જોઈએ.

ચતુર સ્ત્રી નાની ઓરડીને પણ સુંદર રાખે છે.

દરેક સ્ત્રી પોતાની શક્તિપ્રમાણે, પંચાસંગધી શક્તિપ્રમાણે પોતાનાં
નાનાં ઘરને શોભાવી શકે છે, એક નાની સત્તી ઓરડી અને સંઘવા ખાવાના
ચાર વાસણુ જેટલીજ જેટલી સંપત્તિ હોય છે તે પણ પોતાની ઓરડીને
આદરસ દહાડે ધોઈ, હરહમેશ વાળીઝાડી, ચરીસા જેવી રચ્ચ અને સુવડ
બનાવી શકે છે. પોતાનાં ચાર વાસણુને માંછ એવાં ચક્રચકીત બનાવી રાખે

છે કે તે જોનારની આંખને આકર્ષી, દારી દે છે, અને તેમાં જન્મનારને જન્મણમાં અમૃતનો સ્વાદ બક્ષે છે, પેલે અને જોનારાં કુટુંબને વાપરવાનાં વસ્ત્રો જોવાં તો સ્વચ્છ, સાધુ વખર પણ હંમેશાં નિયમીત રીતે, અને હાથને જરા તરતી આપીને ધોઈ ધોઈને, જોવાં સ્વચ્છ રાખી શકે કે તે પહેરનાર હલકા હલકા અને સ્વચ્છ સંતુષ્ટ બની રહે છે. ગૃહની શોભાનો આધાર ઉપરકરણ-ફરનીયર ઉપર નથી-તેનો આધાર સ્વચ્છતા અને વ્યવસ્થા ઉપર છે. ઘણાં ઘણાં મુંદર સાધનો હોવા છતાં સ્વચ્છતા અને વ્યવસ્થાને અભાવે કેટલીકવાર મોટા જંગલોમાં પણ જોવા ન ગમે તેવા હોય છે તથા સ્વચ્છતા અને વ્યવસ્થાને અભાવે એક નાની જોરડી, જેને ધોવાં વાળતાં પા કલાક પણ ન લાગે, તેની અંદર ઉભું પણ ન રહી શકાય તેવી હોય છે. ગૃહની શોભાનો આધાર, ભારે, સ્વચ્છતા અને વ્યવસ્થા ઉપરજ છે. જેની જેવી શક્તિ હોય, જેનાં જેવાં સાધન હોય તે પ્રમાણે દરેક ગૃહિણી પોતાનાં ધરની શોભા રાખી શકે છે. શક્તિ પ્રમાણે સાનું ધર બને તેવું મુંદર છે કે કેમ એ વિચાર દરેક ગૃહિણીએ કરવો ધટે છે.

ધરની શોભા ઉત્તમ ગૃહિણી.

આ વાન ધરની બાહ્ય શોભાની થઈ, પણ તે શોભાં કરતાં પણ અનેક ગણી શોભા ધરની અંદર રહેનારોના ચિત્તની સ્થિતિપરથી બની રહે છે. બાહ્ય શોભા ગમે તેવી ઉત્તમ હોય, પણ માત્રસોનાં મન જે અસ્વચ્છ હોય, અસંતુષ્ટ હોય, દુષ્ટ હોય, વદકણું હોય, સુલભ-ક્રોશ હોય તો પછી બાહ્ય શોભા બધી નફામીજ થઈ જાય. ચિત્તની શોભાનો આધાર પણ ગૃહિણી ઉપર છે. ધરના ધણી ઉપર પણ છે અને ધણે તેના ઉપરજ માણવો જોઈએ. પરંતુ અત્યારે આપણે સ્ત્રીસંસાર વિષે વાત કરીએ છીએ એટલે સ્ત્રીઓના હિસ્સાનીજ વાત કરીશું. સ્ત્રીઓ, ગૃહિણીઓ, હસમુખી, આનંદી, ખીજના હોય, તરફ દૃષ્ટિ કરનાર, ખીજના મુણેને પ્રકટ કરનાર, હંમેશાં

ખુશી કરવાની અને ખુશી થવાની તત્પરતાવાળી અને નરમ છતાં ટેકી, ગરમ છતાં વિવેકી તથા સ્વાર્થત્યાગી અને આત્મબોગમાં હંમેશાં અનુરાગી હોય તો ઘરનાં માણસોનાં મન ધણું કરી ખુશમિનનજી અને સંતુષ્ટ રહેશે, અને તેમ થવાથી ગૃહની શોભામાં અનેક ધણે વધારો થાય છે.

મુ.કુન્દરામ. નિત્યારામ.

૧૪૬—અનન્ય સ્વામીભક્તિ.

ગુણે ! આપણા ભારતવર્ષમાં પૂર્વે સીતા, માવિત્રી, અર્ધધતી, લોપામુદ્રા, દમયંતી વગેરે જે મોટી મોટી સાધ્વી સ્ત્રીઓ થઈ ગઈ તેમની કીર્તિ અઘાપિ ભરતખંડમાં અંદ્રિકા પ્રમાણે નિષ્કલંક જગકે છે તે સાથી ! તેઓ પોતાના પતિનાં છેક તાપર ભક્ત હોઈ બેઠક પ્રેમાળ હતાં તેથીજ, લોપામુદ્રા રાજ કન્યા હતી. અને અમલ્ય ઋષિનું ઐશ્વર્ય જોઈએ તો પલાશના લાકડાનો દંડ, ઠમંડણું, ઝાડની છાલનાં વઝ તથા ઝુંપડી એટલુંજ પેરંતુ લોપામુદ્રાએ પોતાનું લગ્ન તેની માથે થતાંજ પોતાના આપે સામસ્વાસામાં આપેલો બાદશાહી પોશાક અમૂલ્ય મણી, ધરેણ્યાં વગેરે સધળું તત્કાળ ફેર કરી પોતાના પતિની સ્થિતિને અનુરૂપ ઝાડની છાલનો પોશાક પહેર્યો અને સર્વ રાજબોગ ઉપર નિરપ્રહ થઈ પોતાના પતિની પાછળ પાછળ સિંહ, વાઘ વગેરે ભયંકર પશુથી ગાળી રહેલા અરણ્યમાં ગઈ ! તેવીજ સવારના પહોરમાં સંભારવા લાયક રમણીય કલશિરોમણી પતિવ્રતા સીતા. બાળકથી તે વૃદ્ધ સુધી સર્વેને એની કીર્તિની ખબરજ છે. તેને ઉપમા આપવા લાયક જગતમાં કોઈનીજ ચોગ્યતા નથી. જેને જન્મ આપી ભારતભૂમિએ 'રત્ન-ગર્ભા' એ નામ મંપાદન કર્યું, તે સર્વમાન્ય સીતા નવનિવાસિત છતાં, સૂર્યના તડકાથી, ટાંઢી, પવનથી, તથા સૃષ્ટિથી ક્રિષ્ણ થનાર અસહ્ય ક્રોશનો તેને સ્વભામાં પણ અનુભવ થયેલો ન છતાં, પિતાના સત્વનું પાલન કરવા માટે

ચૈદ વર્ષ મૂઠી વનવાસ જનાર પોતાના પતિની સાથે “ન આવીશ” “ન આવીશ” કહેતાં પણ કૂર રાક્ષસોનું ઘર જે દંડકારણ્ય તેમાં રહેવા ચાલી ! આહા ! તે વખતે સીતાને પોતાની મેળે ઝાડની છાલનું લગનું પહેરતાં આવડતું નહોતું. તે વખતે તેણે શું કર્યું ? તેણે તે વસ્ત્ર હાથમાં લઈ આંસુ ભરેલી આંખે રામચંદ્ર તરફ જોયું. અને રામે જાતે તે વસ્ત્ર પોતાની પ્રિય પત્નીને પહેરાવ્યું. તરતજ પિતાને વંદન કરી વનવાસ જવા સાર નીકળેલા રામની પાછળ, આવી શોચનીય દશામાં રાજમાર્ગે તે ધમ્મા હર્યધી ચાલી. તે દુઃખનો દેખાવ જોઈ પથ્થર સરખા કંઈયે કાળજના માણસથી પણ રાયા વિના રહેવાયું નહીં. પરંતુ સીતાને જરા પણ દુઃખ નહોતું. તે એવું સમ જાતી કે તેના પતિની સાથે તે નરકમાં હોય તોપણ તેને સ્વર્ગનું સુખ છે તથા તેને છોડી સ્વર્ગમાં હોય તો પણ તે નરકમાંજ છે. આહા ! શો પ્રેમ આ ! કેવી પતિભક્તિ ! ખચીત આવો પ્રેમ તથા પતિવ્રત જેનામાં હતું તે સુખીજ હતી. આગળ માત્ર વનવાસથીજ તેનો છટકારો થયો શું ? નહિ. જોટલી જોટલી વિઠળણાઓ હતી તે બધી દેવે તે. બિચારી સીતા; ઉપર પાડી, પરંતુ ઉપર તે કોર દેવને પણ સીતાએ પોતાના પતિપ્રેમથી તથા ધૈર્યથી અવધિ કરી બતાવી. લોભના અપવાદથી શ્રીહીને પતિએ વનમાં તેનો ત્યાગ કર્યો, ત્યારે તે નિર્જન વનમાં છોડેલી નિરપરાધી પૂર્ણગર્ભા સીતાનું સ્મરણ થતું ત્યારે કેવું થતું પાર ? ભવભૂતિના કહેવા પ્રમાણે “અપિ ગ્રાવા રોદિત્વર્ષી દલ્લતિ યજ્ઞસ્ય હૃદયમ્” પથ્થરોને પણ રડતું આવેછે અને વજનું હૃદય પણ દુઃખથી ભાંગેછે” !!! પરંતુ આવે સમયે પણ સીતાનો પતિ ઉપરનો પ્રેમ તથા પતિવ્રત લેશ માત્ર પણ યોગ્ય થયું નહિ. પોતાનો અપરાધ ન છતાં પતિએ ત્યાગ કર્યો માટે તેણે રામને દોષ દીધો નહિ. પોતાનું નશીબજ એવું ખરાબ છે એમ માની ધૈર્યથી લક્ષમણ સાથે રામને તેણે નીતિનાં તથા ધર્મનાં વચનો કહેવરાવ્યાં. “મને તમે છોડી છે તોપણ હું તમારીજ દાસીહું. ખીજ પ્રજા પ્રમાણે આ વનમાં મારે રક્ષણ કરનાર તમેજ છો તથા તમારી સત્કીર્તિ હું સાંભળીશ

એટલે મને મુખ ધરો." એવો સદેશો કહેવરાવ્યો !! આહા ! શું ધૈર્ય અને કેયું મહત્વ આ ! ખરેખર આવી સાધ્વી જે દેશમાં ઉત્પન્ન થઈ તે દેશ ગમે તેટલો નાનો તથા દુર્દેશમાં હોય તોપણ આખા જગતમાં વંદ્ય છે. આપણો ભારતવર્ષ હાલ ઘણી ખરાબ અવસ્થામાં આવી પડ્યો છે, પરંતુ અમે મોટા અહંકારથી આકાશને ગજવાવી નાખનાર સ્વરે મોટેથી લોકોને કહીએ છીએ કે અમારા ભારતવર્ષમાંનું સાધ્વી સીતા સરખું સ્ત્રીરત્ન ખીજા કોઈપણ દેશમાં નીપજ્યું નથી !! ભારતવર્ષ ખીજા સધળા ગુણોમાં ખીજા દેશોથી ઉતરતો હશે પણ સીતા જેવી સતી સ્ત્રીઓની કીર્તિમાં તેની બરાબરી કરી શકે એવી અઘાપિ કોઈ પણ દેવની યોગ્યતા થઈ નથી. તે પ્રમાણેજ દમયંતી, સાવિત્રી, વગેરે જે મોટી મોટી સાધ્વી સ્ત્રીઓ થઈ તેમનાં પણ ચરિત્ર છે. માટે જે સ્ત્રીઓને પોતાની જાતિની મોટાઈ વધારવાની ઇચ્છા હોય તેમણે ઉપર કહેલી સાધ્વી સ્ત્રીઓનાં ઉદાર તથા પવિત્ર ચરિત્રનું પોતાના આચરણથી પુનરજન્મન થાય તેમ કરવું.

(શ્રી ધર્મનીતિ.)

ખહેચરલાલ નટવરજી.

૧૪૭—પુત્રવધૂનાં ધર્મ.

હવે, આપણે પુત્રવધૂના ધર્મપતિ વળીએ. હિંદુ સંસારમાં પાશ્વત્ય પ્રજાની સમાન લગ્ન થયા પછી પુત્ર જન્મ ધર મોકલે નથી, પરંતુ પરિણીત વધૂ શ્વશુરગૃહમાં આવે છે. માતાપિતા અને પુત્ર વચ્ચેનો સંબંધ પ્રભુના ધરને છે; અને એ ઇશ્વરી સંબંધ ઉપર પુત્રનાં કર્તવ્યો રચાયાં છે. સાસુ સસરા અને પુત્રવધૂ વચ્ચેનો સંબંધ કરેલો છે, તોપણ અન્યોન્યનાં કર્તવ્યો કશી નથી. પરંપરા પછી પિતાનું ગૃહ મટીને શ્વશુરગૃહ સદાને માટે પુત્રવધૂનું ગૃહ થાય છે. આમ હોવાથી, જે ગૃહમાં આપણું જીવન વ્યતીત

કરવાનું તે શૂદ્ધતા મનુષ્યો પ્રતિ પ્રેમભાવ દર્શાવવા, તેમને ઉપયોગી થઇ પડવું, અને તેમને પ્રસન્ન રાખવાં તેમાંજ તેનું મુખ્ય સમાવેશું છે એ વાત સ્પષ્ટ છે. આ પ્રકારે કેવળ વ્યાવહારિક દૃષ્ટિથી વિચાર કરીને આપણે વિરમીશું નહિ, પરંતુ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ પણ ચરિકર્મિન વિચાર કરીશું. આપણા શાસ્ત્રોમાં પુરુષ અને સ્ત્રી એ જન્મેની એક વ્યક્તિ હશેલી છે. સ્ત્રી એ પુરુષનું આધુનિક અંગ છે એવું વેદવચન છે. વળી, સ્ત્રી પુરુષ અન્યો-પનાં પૂરક (Complementary) છે. જે ન્યૂનતા પુરુષમાં હોય તે સ્ત્રી પૂરે અને જે ન્યૂનતા સ્ત્રીમાં હોય તે પુરુષ પૂરે. આમ હોવાથી સ્ત્રી પુરુષનું જોડું તે એક પૂર્ણ વ્યક્તિ છે. આ દૃષ્ટિએ પ્રસ્તુત પ્રશ્નને વિચાર કરતાં પુત્રના ધર્મ તેજ સ્થિતિ અનુસાર પુત્રવધૂના ધર્મ છે. એજ દૃષ્ટિએ સાસુ અને સસરાને પુત્રવધૂએ માતા અને પિતા સમાન ગણવાનાં છે. આપણા શાસ્ત્રમાં પાંચ પ્રકારનાં માતાપિતા ગણાવેલાં છે તેમાં સાસુ અને સસરા આવી જાય છે. પતિના ધર્મ તેજ આ બાબતમાં સ્થિતિ અનુસાર પત્નીના ધર્મ હોવાથી પુત્રવધૂએ સાસુ સસરાની આજ્ઞાઓ પાળવાની છે, એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેમની ઇચ્છાઓ પ્રમાણે વર્તવાનું છે. વળી, તેમની મનઃપૂર્વક સેવા કરવાની છે અને તેમના પ્રતિ અથાગ પૂજ્યશ્રુદ્ધિ રાખવાની છે. અન્યો-ન્યના ધર્મ-કાર્યમાં સહાયક થવાનો સ્ત્રી પુરુષનો ધર્મ હોવાથી સ્ત્રીએ પોતાના પતિના પુત્રધર્મના પાલનમાં બાધક તો નજ થવું જોઇએ, પરંતુ સાધક થવું જોઇએ. માટે સાસુ સસરાની આજ્ઞાઓ મને રચતી નથી, કિંવા મારા હિતથી તે વિરુદ્ધ છે, એ વિચાર પુત્રવધૂએ કરવાનો નથી; માત્ર તે ધર્મ કે નીતિની વિરુદ્ધ નથી એટલુંજ જોવાનું છે. શ્રીરામચંદ્રજી જ્યારે પોતાના પિતાને વચનના ઝણુમાંથી મુક્ત કરવા વનવાસ જવા સારું નિર્ણય, ત્યારે સીતાના સુખના સર્વ મનોરથ ભગ્ન થયા; તદપિ એક રાત્ર તેમણે ઉચ્ચાર્યો નથી, અને “મારા સ્વામીનો ધર્મ એજ મારો ધર્મ” એ ઉદાત્ત આર્ય બાવનાને અનુસરી તેમણે પ્રસન્ન ચિત્તે વશલ પદેયા અને નીકળતી જખને શ્રી. રામચંદ્રજીની સાથે દેહેથી માતાને પ્રણામ કર્યા બાદ, એ વાત આધુનિક પુત્રવધૂઓએ વિસ્મરવી જોઈતી નથી. મતી સાવિત્રીનું આખ્યાન

સ્ત્રીઓને સ્મરણમાં હશેજ. પોતાનાં અધ માંસુમમગની તે મતી સ્ત્રીએ મનઃપૂર્વક મેવા કરી હતી અને પોતાના આગીને યમના પાદમાથી મુક્ત કરવા યમની પાછળ ગયાં હતા, તે સમયે તેમને વરદાન માંગવાનું હતું ત્યારે પ્રથમ વરદાન તેમણે એ માગ્યું કે “માગ અધ માંસુમસરાને મનેન કરે.” કશ્વર્પ મુનિએ શકુતલાને માસું જતી વખતે ત્રિપ્તામાનુ આપી છે તેમાં પહેલ વહેલુ એ હતું છે કે “શુભ્રૂપસ્વ શુરુન્.”-તારાં સાસુ-મમરાની મેવા કરજે. પતિને કુંડળના પોપણને અર્થ આપે. ત્રિપ્ત મૃદની બદાગ રહેવું પડે છે ત્યારે તે મમયમા વદ માસુ સમરાની મેવા કરીને પતિની પડતી નૂનતા પુત્રવધૂએ પૂરી પાડવાની છે અને અન્ય વખતે પતિને પુત્રધર્મના કાર્યમાં સહાયક થવાનું છે. જે વધુઓ માસુમસરાની આમ નિરંતર મેવા કરે છે તેમને સાસુ મસગ અતઃકરણથી આશીર્વા આપે છે. આ પ્રમાણે પુત્રની સમાન પુત્રવધૂના પણ “આગાપાલન”, “ધર્મિજાનુવર્તન”, “પુત્ર્યશુદ્ધિ,” અને “મેવા” કરીને ચાગ મુખ્ય ધર્મ છે હવે “પોપણ”-ના ધર્મમાં રિથિતિઅનુસાર ભેદ પડશે. પુત્રે જહારથી કમાઈ ધર્મમાં લાવવાનું છે. પુત્રવધૂએ તે સર્વની સારી વ્યવસ્થા કરી વદ માસુની આગાનુમાગીની પ્રમાણે ગૃહ ચલાવવાનું છે, અને જો માસુ જીવાન હોય તો તેમને ગૃહનંત્ર ચલાવવામાં સહાયક થવાનું છે. રમેઈ કરવાનું કાર્ય ધાર્યુંપર વદ વાગ હપગ હોય, તો તેજે જિતમ પ્રકારે માસુમમરાની કશિઅનુસાર રમેઈ બનાવીને તેમના મન મતોપવાના છે. વળી પુત્રવધૂ કાઈ બજેવી હોય અને માસુ કાઈ બાવિક હોય તો અવકાશને મમયે મામની કુચર્મ કરવાનું કામ છોડી દઈને માસુ પામે જોમીને વદ એકાદ ધર્મપુસ્તક વામે તો તે કેવું મુંદર દેખાય ? “ઋણમોચન”, “તર્પણ” અને “શ્રાદ્ધ” એ પુરુષનાંજ કર્તવ્ય હોવાથી પુત્રવધૂનાં નથી, ત્યારે તેના અદલામાં પુત્રવધૂએ ગૃહનું મર્વ કાર્ય કરવાનું છે, અને મામગની રિથિતિ પ્રમાણે ચાલવાનું છે કામ કરવામા જગ્યે વમાંમ ન કરી. કામ કરવાથી દાડકા ધર્માનાં નથી પરંતુ સનીર મનજીન થાય છે, અને તે હપરાંત સમા આજીએની પ્રીતિ મંજાવન કન્ય છે કરે છે કે “કામ કર્યું તેજે કામજી કર્યું.” અત્યમામાને ત્રીપ્તાએ જગમ આપેો હતો

તે સ્ત્રીવર્મને તો વિદિત હશે. કામ કરવાથીજ દ્રૌપદીએ પાંચ સ્વામી અને છઠ્ઠાં કેતિ માતાની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરી હતી અને તેના અભાવે સત્યભામા એક પતિની પણ પ્રસન્નતા સંપાદન કરી શક્યાં નહોતાં. મનઃપૂર્વક કામ કરવું એ વશીકરણનો મહામંત્ર છે. જે વડુઓને સાસરામાં બનવું નથી તેમણે આ મંત્રની ઉપાસના નિયમિત રીતે કરવા માંડવી એટલે અદ્ય સમયમાં કલસિદ્ધિ તેમને અવસ્ય પ્રાપ્ત થશે. ખીજા વાત જે પુત્રવધૂઓએ ખાસ લક્ષમાં રાખવા જોઈ છે તે એ છે કે સાસુમસરાનાં બહાણડાં પિયર ન કરવાં. શ્વશુરનું ગૃહ એજ તેમનું ગૃહ છે. એ ઘરનું જૂંકુ અન્ય રથજે તો બોલવું નહિજ પરંતુ પિયરમાંજ ન બોલવું. પિયરમાં અન્ય મનુષ્યો બોલતાં હોય તો સાફ કહેવું કે મારા સુખનો વિચાર કરતાં હો તો તેમ ન કરશો; અને છતાંયે ન માને તો મુનિવત ધારણ કરવું, પણ તેમાં પોતે કોઈ પણ જાતનો ભાગ લેવો નહિ. તેથીજ રીતે પિયરની વાત સાસરે ન કરવી. શ્વશુર ગૃહને શોભાવવું અને બહાર તે સાફ કેમ દેખાય એની નિરંતર કાળજી રાખવી. બનતાં સુધી સાસરામાં ક્લેશ ઉત્પન્ન ન થાય અને સાંતલા પ્રવર્તે તેની તો ખામ સંભાળ રાખવી; અને તે ક્લેશનું કારણ પોતે તો નજ થવું. કુટુંબમાં ક્લેશનું કારણ મુખ્યત્વે કરીને સ્ત્રીઓ હોય છે અને સામાન્યતઃ તેમાં બન્ને પક્ષનો વાંક હોય છે. જે વાંચેવાંસ ઘસાય તો અગ્નિ ઝરે. એક ગરમ અને ખીજું નરમ હોય તો કંકાસ ન થાય. હવે સાસુઓ તો જલ થઈ એટલે તેમને ઉપદેશ આપવો જરૂર છે, અને પ્રસ્તુત તે વિષય પણ નથી, પરંતુ પુત્રવધૂઓને માટે સિખામબુના જે બોલ અત્યુચિત નહિ કહેવાય. ખાસ કરીને પુત્રવધૂએ સદ્વર્તમાનતા, હૃદયની ઉદારતા, પ્રેમ, અને ચતુરાઈ એ ચાર સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કારણ કે તેમ ક્યારેય શ્વશુરગૃહમાં તેમનું જીવન સુખી થાય છે અને સાસુમસરા પ્રતિના પોતાના ધર્મો બજાવવામાં તે સદ્ગુણો અત્યંત સહાયક બને છે.

હાહ્યાભાઈ લક્ષ્મણભાઈ.

૧૪૮—સ્ત્રીઓના પોશાક.

એક પ્રજાના પોશાકપરથી, તે પ્રજામાં સ્ત્રી પુરુષોની રૂચિ, તેમની સામાન્ય નીતિ અને તેમની રીતભાત જણાઈ આવે છે. આ કારણથી તેમ આરોગ્યની અને આર્થિક દૃષ્ટિએ આ વિષય ઘણો મહત્વનો છે, અને સમજી સ્ત્રીપુરુષોએ તે સંબંધે વિચાર કરવાની જરૂર છે. એક અમેરિકન પત્રમાં વાજખી રીતે જણાવવામાં આવ્યું છે કે પ્રથમ તો, શારીરિક જરૂરીયાતો—હંડી, ગરમી અને શરદીથી શરીરનું રક્ષણ કરવાની આવશ્યકતાથી પોશાકની અગત્ય તથા ઉત્પત્તિ જણાઈ છે. શારીરિક સગવડ ઉપરાંત પોશાકમાં, અલંકાર, શોભા, આકર્ષણ આદિ તત્વ છે એ સ્ત્રીપુરુષોને પછી ધીરે ધીરે જણાવા લાગ્યું; અને પાછળથી દરેક દેશ અને પ્રાંતની દૃષ્ટિએ, માનવજાતિના જૂદા જૂદા માનસિક અને નૈતિક વિચારો, લાગણીઓ અને ઇચ્છાઓની, રાજકીય ફેરફારોની તેનાપર અસર જણાવા લાગી, તેને લીધે પોશાકનાં અનેક ફાંતર થયાં છે અને થયે જાય છે. હિંદુસ્થાનમાં, હિંદુસ્થાનના દરેક પ્રાંતમાં પોશાક મંબંધે પરિસ્થિતિ તપાસીએ તો આ સત્ય સ્પષ્ટ રીતે જણાઈ આવે છે.

જ્યાં સૂક્ષ્મ જગતમાં માનવ પ્રભાવ છે ત્યાં સૂક્ષ્મ માણસના—સ્ત્રી અગર પુરુષના દરેક કાર્યમાં તે કાર્યની જરૂરીયાત, તે કાર્યના મહત્વ ઉપરાંત લાગણીનું, ખીજા ઉપર અસર કરવાની ઇચ્છાનું અસ્તિત્વ રહેવાનું એ નિર્ણયિત છે. સુંદર અને આકર્ષક દેખાવાની, અન્ય મનુષ્યપર છાપ પાડવાની આ ઇચ્છા ઉપર દરેક સ્ત્રી પુરુષે, સંખ્યતા, પવિત્રતા, નીતિ અને પોતાની માંસાસિક, પોતાની આર્થિક સ્થિતિને લગના વિચારોનો અંકુશ મૂકવાની જરૂર છે.

દરેક સ્ત્રી પુરુષ પોતાનું દિલ ચલાવ, તેવો પોશાક પહેરે એની દૃષ્ટિ વિરહ નથી. પણ દરેક સ્ત્રીપુરુષ પોશાકને લગતી પોતાની જોડવાણમાં અમુક પોશાક આગેમની દૃષ્ટિએ, શરીર મજબૂતના નિમ્મોને અનુમરીને ચોગ્ય

હે કે કેમ, તે પોશાક મર્યા ગ્રીલ છે કે કેમ, પોતાની સ્થિતિને અનમરતો, પોતાની અગર પોતાના કુટુંબની નાણા સબધી સ્થિતિને અનુમરતો છે કે કેમ તેની તપાસ કરવાની જરૂર છે. પાશ્ચાત્ય પ્રજા અને સાહિત્યના મમાગ મમા આ દેશ આવ્યા પછી તે તરફની પ્રજાઓનું ધણી બામતમા તે અનુકરણ કરે છે, તે પ્રજાની કિંમત બામતાઓ અને રીતભાતનું અનુકરણ, બાલજાત આપણે કરવું જોઈએ પણ ત્યાં જુવુજ માંડ અને સપૂર્ણ છે એવો વિચાર બાધતા સામ્ય રહેવું ઘટે છે ખુદ પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓ પોતાની પોશાકની રીતભાતથી અસતુ છે એમ તેમના વિચારો ઉપરથી નજારા આવે છે. આગળ, પોશાકની નેણોની બાજુ અગર તેને મળતી રીતભાતોનું અનુકરણ કરવું યોગ્ય હોય એમ હું માનતો નથી.

પોશાકની બામતમા સ્ત્રીઓ કરતા પુરુષોએ પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓનું ધણું અનુકરણ કર્યું છે. સ્ત્રીઓએ તેઓના પોશાકમાં ધણું તેમ મીઠું અનુકરણ કર્યું નથી પણ યુરોપિઅનભાગી ધોકુક પારમીમા અને પારમીમાથી ધોકુક હિંદુઓમાં અનુકરણ થતું આ સુ છે. ઈંગ્લાંડની ફેશનનું નેતા લડન ગણાય, રશ્ય ફેશનનું નેતા પેરિસ ગણાય તેમ આ પ્રાંતમાં ફેશનનું નેતા મુમ્બાઈ કે મુમ્બાઈની આગેવાન ગેમોનું ત્યાંની બીજી કોમો અને બહારગામની ગેમો અનુકરણ કરે છે. આ અનુકરણ નુશ્ચાનપરક ન હોય તે જોવાની ખામ જરૂર છે.

માન ધાર્યા મુજબ મોન શહેર મિનામ, મામકામા ફેશનની ધણી જૂનું અમર જણાઈ છે શહેરો તેમ બહારગામ, મામકામા પોશાકની નિર્ન-જન, બારોગ્ય સરક્ષણને પ્રતિકૂળ, હદ બહારની ખર્ચાણુ ફેશનો મળખૂત પગ પેમાગે કરે તે પરેલા મુજ સ્ત્રી પુરુષોએ તે મબધમા ભયનો પુકાર કમાવવાનો, દાખલ થયેલી તેની ફેશન, પોશાકની રીતભાત દૂર કરવાની અને જ્યા દાખલ ન હોય ત્યા દાખલ થતી અટકાવવાની આચરનકતા છે.

ફેશનને નામે નરીગને તેમ ઋતુને પ્રતિકૂળ, ફેશનને નામે ધણા તગ, ધણા કીણા, પારદર્શક, જામમાળીયા, ફેશનને નામે નિર્લજન, અમર્યાદ,

ફેશનને ખાતર ધણું બડાં, ગભરાવી નાંખે તેવાં, ફેશનને ખાતર પોતાની આર્થિક સ્થિતિને બંધ નહિ બેસતાં કપડાં પહેરવાના અનુકરણનો અટકાવ નહિ થાય તો, લોકોના આરોગ્યને, તેમની આર્થિક સ્થિતિને, લોકોની નીતિને, પવિત્રતાને તેથી થનાર નુકશાન ક્યાં અટકશે એ કહી શકાતું નથી.

સ્ત્રીઓના પોશાક બેઅદબ.

મર્યાદા, લજ્જા, વિનીતતા એ સ્ત્રીઓનું, તેમના લાવણ્યનું પ્રથમ બૂપણુ છે. પોશાકની જે પદ્ધતિઓ ખાસ કરીને પહેરનાર તેમજ પ્રેક્ષકની દૃષ્ટિઓનું, હલકી વાસનાઓનું, આકર્ષણ કરે તેવી પદ્ધતિવાળા પોશાકોને દરેક પવિત્ર, દરેક મર્યાદાશીલ દરેક સભ્ય, વિનીત સ્ત્રીએ ત્યાગ કરવો જોઈએ. આવા પોશાક, તેવા પોશાકની ઘેલછા, નિર્દોષ, સદ્ગુણી, પવિત્ર બાળાઓ અને સ્ત્રીઓનું પતન, તેમની અધોગતિ થવાનું એક સાધન છે. એવો ભય પાશ્વર્ય દેશોના વિચારકોના મનમાં પણ પેડો છે. આ ભય વાજખી છે. અને તે ભયનું કારણ આપણા સ્ત્રીસમાજમાં દાખલ ન થાય તે માટે દીકરીઓ અને બહેનોના કપ્ડાણુ માટે લાગણી ધરાવનાર દરેક સ્ત્રી પુરુષે ધરતા ઉપાય લેવા જોઈએ છીએ.

જે જે વસ્ત્રાલંકાર અગર વસ્ત્રાલંકારની જે જે પદ્ધતિથી સ્ત્રીની મર્યાદાનો, સ્ત્રીની લજ્જાનો, તેની વિનીતતાનો ભંગ થતો હોય, તેનો તેનો ત્યાગ થવો જોઈએ. મર્યાદા, લજ્જા, વિનીતતા એ સ્ત્રીનું બૂપણુ છે એટલુંજ નહિ પણ સ્ત્રીનું બખતર છે. એક વખત આ બખતર ફેંકી દેવામાં આવ્યું તો તેનું અપમાન થવાના, તેના પર હુમલા થવાના સભય, તેને લગતી લાક્ષણિકતા, તેને લગતાં આકર્ષણો વધશે, તે સાથે અપમાન તથા હુમલા સામે જત્યાવ કરવો મુશ્કેલ થઈ પડશે. આર્થિક તેમ નૈતિક દૃષ્ટિએ જોતાં માલમ પડે છે કે સ્ત્રીઓના ફેશનેબલ, કેટલીક વખતે અમર્યાદ પોશાકમાં સામાન્ય રીતે માત્ર અનુકરણનુંજ, અનિદ બજાવ છે. જૂજ અપવાદોમાંજ, ફેશન અને બહારના આકર્ષણના હિત્તુપુર્યક પ્રયાસોને,

પ્રધાનતા આપવામાં આવે છે, ગળ ઉપરાંત બારે, દિનંતી દેશનેગલ, કેટલીક વખતે અમર્યાદ પોશાકનું અનુકરણ કરવાની ઘેલછાની શરૂઆત થઈ ગઈ છે. સમાજના દરેક વર્ગમાં, તે પગપેસારો કરવાની તૈયારીમાં છે. સ્ત્રી પુરુષો બન્ને તથા, આ ઘેલછાનો, આ અનિદનો અટકાવ કરશે નહિ તો ઘણી હાનિ થશે એમાં કશો પણ સંશય નથી.

સીતારામ જે. શર્મા.

૧૪૯—“ભારતીય બહેનાંને કરકમળે”!

બહેનાં ! આજે નવલવર્ષની ઉપાએજ આપના કરકમળમાં કંઈક પ્રસાદ ધરવો, એવી હૃદયના મર્મ ભાગમાંથી ઉડી ઉર્મિઓ ઉડે છે. અને એ ઉર્મિ બળે જે કંઈ લખાયું છે તે આપના ઇષ્ટ કરકમળે ધરૂં છું. સ્વીકારશો બહેનાં?

ભારતની ભાગ્ય દેવીઓ ! ભારતનું ભવિષ્ય તમારા હસ્તગત છે ! ભારતની મંગળ દેવીઓ ! દેશનું મંગળ કરવું એ તમારું જ કાર્ય છે !

પ્રાચીન રમણીઓ.

જે દેશમાં સ્ત્રીઓએ દેશ સુધારણાના કાર્યોમાં ઝંપલાવ્યું નથી, તે દેશનો ઉદય કોણે પણ થયો નથી. આપણા પ્રાચીન ઇતિહાસો આની સબળ સાક્ષિ પુરે છે. પ્રાચીન ભારતની જ્યલંત કીર્તિ સાથે પ્રાચીન આર્યમહિલાઓની કીર્તિ જોડાએલી છે. આહા હા ! ક્યાં તે મધુરો પ્રાચીનકાળ ? ? ? એના તો હવે બહુકારાજ રહ્યા !

નમન હો પરમપુનિત સાધ્વી જનકાતમળ તને ! વંદન હો સતી દમ-યંતિના પવિત્ર ચરણોને ! અરૂંધની અનમુખા ! ગાર્ગી ! મૈત્રેયી ! સાવિત્રી ! બહેનાં ! તમારાં તો હાવાં સંભારણાંજ રહ્યાં !

બહેનાં ! પ્રાચીન આર્ય બાળાઓએ સમાજના પ્રત્યેક કાર્યમાં રસપૂર્ણ ભાગ લીધો છે. તમે પણ તેમનાં વંશજ છો.

હબરે લખનારાઓ છો લખ્યા કરે કે અમારા દેશમાં સ્ત્રીઓને છટ નથી, સ્વતંત્રતા નથી, સ્ત્રીઓ પરતંત્ર છે, ગુલામ છે, ચાકરડી છે. હું કહીશ કે તેઓના સમજવામાં કંઈક મહાન ભૂલ છે. એમણે લખેલું 'સધણું' અંતિ-શયોક્તિ ભર્યું છે. અમારા પવિત્ર ભારતવર્ષમાં સ્ત્રીઓને જેટલી સ્વતંત્રતા છે તેટલી કોઈ દેશમાં નથી.

અમારા હિંદુસંસારની ગૃહવ્યવસ્થાના બે મહાન ભાગ પાડવામાં આવ્યા છે. પોપણનાં સાધન ઉત્પન્ન કરવાં અને પોપણ કરવું. વા દ્રવ્યોપાર્જન અને દ્રવ્ય રક્ષણ.

પોપણનાં સાધન ઉત્પન્ન કરવાં, દ્રવ્યોપાર્જન કરવું એ સધણું કાર્ય એકલા પુરૂષનેજ સોંપાએલું છે, અને પોપણ કરવાનું વા દ્રવ્ય રક્ષણનું મહા-નકાર્ય સ્ત્રીઓને સ્વતંત્ર રીતે સોંપવામાં આવ્યું છે. વળી ગૃહરાજ્યની રાણી તરીકે વા દેવી તરીકે, કાર્યભાર વહન કરવા માટે બહોળા જ્ઞાનની અને વિશાળ અનુભવની જરૂર છે. અને તેવું વિકટ કાર્ય અમારા ભારતમાં કેવળ સ્ત્રીઓનેજ કરવાનું હોય છે. અતિથી સત્કાર અને કુટુંબ રક્ષણનું કાર્ય અમારા ગૃહની દેવીઓજ કરે છે. આનંદથી કરે છે, હોંસથી કરે છે; કંઈ પણ સુગ લાવ્યા વિના કરે છે. અમારી આર્યજાણી આ કાર્યને ગુલામ-ગીરી કે દાસત્વપણું માનતી નથી, કિંતુ એક મહાનમાં મહાન અને પવિત્ર કાર્ય-શ્રમ-ગણે છે.

પ્રભુથી પણ પતિને પ્રથમ પૂજે છે.

એક આર્યજાણા-એક આદર્શગૃહિણી-પોતાના પતિને સ્વહસ્તે રસોઈ ફરી ભોજન પીરસતાં જેટલી સંતુષ્ટ થાય, તેટલી બીજા કશાથી થતી નથી. પવિત્ર આર્યજાણા આર્યાવર્ત સિવાય જગતમાં અન્ય સ્થળે ઉદ્ભવી નથી અને કોણ જાણે ભવિષ્યમાં એ થશે કે કેમ ! તેની પણ સંકા છે.

ભારતની સ્ત્રીઓ પતિને પ્રભુ સમ ગણે છે. પ્રભુથી પણ પતિને પ્રથમ પૂજે છે. અને સ્વપતિના શબ્દની પાછળજ પોતાનું શબ્દ સમજે છે.

બાગીચ પુરૂષ સ્વપત્નીને પોતાનું અર્ધુ અગ મમજો છે પોતાના ગૃહ-
નળ્યની ગૃહરાસી ગણે છે પોતાના મનમદિરમાં પધરાવેલી સચેતન પ્રાણ
પ્રતિમા ગણે છે અ રી રીને પતિપત્ની પોતાના આત્માનું ઐક્ય કરી મમાગ
માગરમા યથેચ્છ વિહરે છે કુટુંબ કલેશનું દુખદાયક ખડક તેમની દૃષ્ટિએ
કદીપણ પડતું નથી (અલગત આમા કઈ અપનાદ હશે કિંતુ કઈક
નિચીત્ર સન્નેગોમાજ) જ્યાં જી સ્વામ્યના નેતા ગણાતા દેશોમાં સ્ત્રી
પુરૂષ અસ્પર્શ ધન અને ઉપનેજ આડે છે પતિ ધનિક હોય ત્યાં સુધી
પત્ની તેને આહે છે અને પત્ની સુરૂપા હોય ત્યાં સુધી પતિ તેને વગગી રહે
છે તેઓના બહારથી સુખી કિંતુ અદરથી હાહાકાર ઝેરથી બર્બા ઈનારણા
મમોનડ દુખી મસારના દુખદ દટાતો જાણીએ છીએ, ત્યારે મહસા આપણા
અતરના મર્મ સ્પર્શેથી એજ હિંગાગ નીકળી જાય છે કે “તમાગે એ સુખી
મસાર તમેનેજ અસ્તુ”

બાગતવર સિનાયના કયા દેશની પત્ની સીતા અને દમયતી પેઠે
સ્વપતિઓની સાથે દુખમાં પથ અડગ લેખી રહી અમલ સકટ મહન
કરશે ? કયી તારામતી સ્વામિના વચનને ખાતર નીચને ગૃહે ચાકરડી થઈને
ગેશે ? કમી સાવિત્રી પોતાના મર્મ પામેલા પતિને યમરાજના હસ્તમાંથી
સુક્ત કરી, પાઠો આણશે ?

ધન્ય ધન્ય હો આર્ય મણીઓ તમને ! અને વય હો તમારી પવિ
તતાને ? દેવોને પણ તામે કરનાર કૂર રાત્રીના હસ્તમાં પડ્યા છતાં પણ
પવિત્ર રહેલ દેવી સીતા ! ધન્ય તારા આત્મમગને ! અને ધન્ય તારા મનો
બગને ! નિગટમાં ડીચકના હસ્તે સપડાએલી અને શુદ્ધ રહેલી બાગા ધન્ય
તે દ્વાપદી તને ! પોતાના મજબૂર પતિને વગગી રહી મિદગજને તુ-ઝકારી
કાટનાગ મડેની ધન્ય છે જશમાંઓડણી તને ! બારતની દેરીઓ ! તમાર્માં
જેવલા યશોગાન ગવાય તેટલા થોડા છે

હિંદુ મૈયાનાં સતાનો

આર્યમાગાઓ ! તમારૂં બગ અનેરૂં છે જાહુષ છે જો તમે તે બગ
માચવો તો દુનિઆ ભરમાં કોઈ દુષ્ટની તાકાત નથી કે તમારા પ્રતિ કુદૃષ્ટિ

એ કેવળ દૃષ્ટિપાત કરવા પોતાની આંખ પણ ઉઘી કરી શકે ! અરે એ સમયેજ લાગ્યો મળુનો બોલો તેની પાંપણો ઉપર તમારું તે જનદુર્ઘ બળ મૂકશે.

ભારતના ભાગ્યોદયની આવી ભારતીય જાહેનાં તમારાજ દરકમજમાં રહેલી છે. સ્વર્ગસ્થ સાત્રસ્વ્ય ગોવર્ધનરામભાઈના શબ્દોમાં કહીએતો. “ સ્ત્રીઓ પંડિત થાય, રસમ થાય, કુટુંબ પોષક થાય. સ્વસ્થ થાય, શરીરે બળ-બળી, રોગહીન અને સુંદર થાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબ બંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર થાય, ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ પ્રવિણાઓ અને ક્ષેત્રોમાંથી છુટી, એ કુટુંબનાં ખર્ચ કમ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગની કમ્યાણ વાસનાઓ નૃત્ત કરે. “ સાદરી પત્ની યદ્ પતિનુ શ્રવન ઉત્તર કરે, પતિતપાવન સેવા ભગિની જની દુઃખ નિમિત્તમાં હૃદયમાં બાંધનાં આત્મા-હૃદય ઉદ્ધારે; માનુષ્ય પુત્રી તરીકે હિંદમેષાનાં સંતાનોના વિકાસ અને પ્રગતિની સહાયક થાય, તથા પ્રજાવન્મલ જનનિ રૂપે સ્વદેશમાં ઉદય મૂર્ચનાં તેજસ્વી, ઉદ્ધાસભર્યાં કિરણો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રમારે, - એજ આર્ય મુદરીઓના શ્રવનની સફલતા છે.” સ્ત્રીવિના ગૃહ નથી, ગૃહ વિના પ્રજા નથી, અને પ્રજા વિના રાજ્ય નથી-સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.

સૌ. વિદ્યાગૌરી રમણભાઈ બી. એ.

૧૫૦-કુરસદનો વખત કેમ ગાળવો.

દરેક માણસ પછી તે પુરૂષ કે સ્ત્રી કે બાળક હોય તેને હંમેશ સવા-રથી સોંજ સુધીમાં કાંઈ કામ કરવાનું હોય છે. એટલે દરેકજ નિયમિત કામ કરી રહ્યા પછી જે હાઈ વખત મળે તેમાં રું કરવું એ વિશે કાંઈ વિચાર કરીએ.

પુરોને એકદરે પોતાના તથા કુટુંબના નિર્વાહ માટે ધધો કરનારો હોય છે તેમા તેમના વખતનો મોટો ભાગ રોમય છે અને ધર્મો ગુજ્જ રખત તેઓ પ્રુઅદો મેળી ગમે છે પરંતુ જોટો મળે તેટલો વખત મારા કામ કરનારા ગાળો એ તો મહુ મર્મીની ફજ છે આપણે ખામ કરીને સ્ત્રીઓએ નરરાશની વેળા મે ગાળી તે પર લક્ષ રાખીશુ સ્ત્રીઓને મોટે ભાગે ધન કમાવાનું નથી હોતુ તથાપિ ધા કામમા તેમને રોકાનુ પડે છે ડોકા સભાળના, મોર્ડ કરી ઘર સાફસુફ રાખવુ અનાજ સભાળવુ કપડા અન્ન રાખના, એવુ મગ લગમગ બધી સ્ત્રીઓને હોય છે માળુમ નામર હોય તોપણ થોકુ ધણુ કામ કરનાનુ હોયજેન તે કરતા ને વખત ને તેનો સદુપયોગ કરવો જોઈએ જ્યારે આપણે મર્ડને નરરાશનો વખત મારી રીતે ઉપયોગમા લેવાનુ કહીએ તોએ ત્યારે એવો જવાબ મળે છે કે અમને નરરાશ જા મળે છે ધરધધામાથી પગારીએ ત્યારે કાઈ કરીએન હવે વિચાર મીશુ તો એ એકદરે આપણુ આશ્રમ બતાવે છે કામ કરવાનુ ધાર્દુ હોય તો આપણે ગમે તેમ કરીને નરરાસ મેળી રાખીએ છીએ મમ કરવાની ધાગણાજ ન હોય તેથી પગારી શકતા નથી નરરાસ જગ મળે તો ચા જણા એમ્હા મળી પીગી કુથરી કરા મડી જઈએ તોએ એ શોચનીય વા છે

વખતનો સદુપયોગ કરનારો એક માર્ગ તે સાદ વાચન છે હાલના રખતના ગુજરાતી ભાષામા પણ ધણા માન પ્રુઅદો છે અને દિવસે દિવસે તેમા વૃદ્ધિ થતી જાય છે તો આપણે તેનો લાભ અસ્થ લેવો જોઈએ અમુ પ્રુઅદો સાચાજ છે એવો દનન કરીએ અને જ્યારે જ્યારે નન નાશ મળે ત્યારે તે થોડા બા તો થોડા થોડા પણ વાચીએ તો ધણો દિવસે પણ પૂગ થાય કાઈ વચનાનો નિશ્ચય મર્ડો ન હોય તો નરરાસ મળેજ નહીં નરરાસ મળે ત્યારે વાચીશુ એમ ધારી રાખનાથી નવરાસ મળશેજ નહીં પરંતુ અમુ પ્રુઅદ વાચી નાખવુ છે એમ નિશ્ચય કરીશુ તો અન મગ મેળી ગમે ત્યારે તે પુર કરી શકાશે સારા સાચનથી એટલા બધા

શાયદ થાય છે કે તે ગણતાં પાર આવે તેમ નથી. સારાં પુસ્તકો વાંચવાથી આપણી બુદ્ધિ ખીસે છે એટલુંજ નહિ પણ આપણી નીતિ પણ સારી થાય છે. સારાં આચરણ કરવાનો ઉત્સાહ અને દિગ્ભ્રમ આવે છે. જગતમાં જન્મો ને જન્મો આવીએ તેવાં પાછાં જન્મો, જ્ઞાનમાં કિંચિત્ માત્ર વધારો ન કરીએ તો આપણે જન્મ એજે જાય છે. સારા વાંચનથી આપણા જ્ઞાનમાં વધારો થઈ આપણું વર્તન સુધરે છે. શાળામાં ગમે તેટલો અભ્યાસ કર્યો હોય અગર કોસેજમાં અભ્યાસ કર્યો હોય તોપણ જ્ઞાનનો મહાસાગર એવો મોટો છે કે તેમાં ચંચુપાત કર્યા બરોબર થાય છે અને આખી છાંદગી સુધી કર્યું ન કરીએ તે પુસ્તકો વાંચાએ તોપણ પર્યાપ્તિ થાય એમ નથી. ત્યારે જે કિંચિત્ માત્ર અવકાશ મળે તે તેવા સારા કાર્યમાં ગાળાએ તો કેટલું ઉત્તમ ! વળી આપણામાં સ્ત્રીઓને શાળા પાઠશાળામાં પુરતો અભ્યાસ કરવાનો વખત અને સાધન સાધારણ રીતે નથી મળતાં, તો અવશ્ય જ વખત દુરસદનો મેળવી શકીએ તે આપણું જ્ઞાન વધારવામાં વાપરવો એ આપણી મોટી દુરવ છે. ટીપેટીંગે સરોવર બરાય એ કહેવત અક્ષરસઃ ખરી છે, થોડું થોડું કરતાં આપણું જ્ઞાન વધારી શકીએ. અને સારા વાંચનથી એ રીતે જ્ઞાનમાં વધારો કરેલી કેટલી બધી બહેનો આપણે જાણીએ છીએ. મોટાં શહેરોમાં વાંચવાનાં સાધન ધણા થોડા પૈસા ખર્ચવાથી મળી શકે છે,

વાંચન ઉપરાંત વખત મળે તો ભસ્તું, ગુંથતું, ગાવું, વગાડવું, ચિતરવું તે કળાઓ પણ સ્ત્રી જાતિને બૂલણુરૂપ છે. સંસારમાં અનેક જન્મજો, મુંઝવણો, અને દર્કશતા હોય છે. તે સર્વમાંથી આપણા તથા કુટુંબીઓનાં મનને મુક્ત કરવાં એ આપણી ધરજ છે. સાધન હોય તેજે દુરસદના વખતમાં એ કળાઓ ખીલવવા જનતો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. ભરવા ગુંથવાનું કામ સ્ત્રીઓમાં વિશેષ પ્રચાર પામવું જાય છે એ સતોષની વાત છે. એ હુન્નર ઉપયોગી તેમજ શણગારના કામના છે. તે કામ કરતાં વાતચીત વગેરે સહેલાઈથી થાય છે અને બુદ્ધિ પણ ખીસે છે. આપણાં મહારાણી મેરી બરવામાં કુશળ છે. એમના સરખા દરજ્જાનાં જાનુને ખાસ કાંઈ કરવાની

જરૂર નથી દેખી. ધર શબ્દગારની ગીતો તે મરજી મુજબ ખરીદ કરી શકે છે તે છતાં રાખી બચાવેલો શોખ ધરાવે છે. એટલુંજ નહીં પણ તે શોખનો કાંચાગ મરીમોના લાભ માટે થાય માટે તે પોતાનાં સર્વ ભરત દાખો મરીમ વગેરેના કદાર માટેજ સુરઘાઓમાં નેમજ મરીમ લોકોમાં વહેંચે છે. તેઓ ધારે તે નથી વધારે પેશા એ ખાનાઓમાં આપી શકે, પણ જન મહેનતથી કરેલા કાપેની કિમત વધારે અને તેમાં વિશેષ મુશ્કેલી છે એમ માની તેઓ દરવાજા પેચાસ સાફ જાળવ્યા મુદ્દિ છે. આપણી શ્રીમંત સ્ત્રીઓ જેમને દાંડપણ ધરકામ કરવાનું નથી દેવું તેમાંની કેટલી આટલું કામ કરતી હતી. શાખીને માટે એવું લખવાનાં આશ્યું છે કે તેમના દરેક બેસવા કહેવાના ખંડમાં બચ્નદામ રાખી મૂકેલું હોય છે. તે તેઓ જે જગ્યાએ બેસે તેમાં દાંડ કામ કરે છે. નવરાસ મેળવવા માટે કુદોળી સ્વભાવ એ મુખ્ય જરૂરનો છે. આગસ હોય તો કદી કાંઈ કામ કરવાની નવરાસ મળેજ નહીં. બરવા સુથરામાં અવકાશનો સમય કાઢવો એ સાફ છે પરંતુ તેમાં શકિત ઉપરાંત પૈસા અસ્યવા એ બૂલ છે. તેમજ વાંચન કરતાં તેના દરજ્જે કાંઈક કિમતો છે એ પણ ધ્યાનમાં ગણવું. જાન પ્રાપ્તિને ન ગણી દારીએ એમ કરવા જેવું નથી. તે જ પ્રમાણે સંગીત અને ચિત્રકળા પણ વખત માગવાનાં સારા સાધન છે. આપણી સ્ત્રીઓ આ બે કળાઓમાં ધણી પહાત છે. એ કળાઓ મનને ફેટલું હોયે દરજ્જે પહોંચાડે છે તેનો ખરો ખ્યાલ હજી આપણી સ્ત્રીઓને નથી. એવી કળાઓ કુટુંબી સ્ત્રીઓમાં ન હોવાથી તેના શોખ રાખનારા પુરુષોને હલકી સંગતિમાં કરતા આપણે જોઈએ છીએ.

નવરાસનો વખત સ્વાર્થ-આપણા પોતાના દિન માટે કાંઈક ઉપરાંત પાડવાનું દિન કહેવામાં પણ યથાશક્તિ આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જેઓ પસંપકાર એજ પોતાના જીવનનો મુખ્ય હેતુ કરીને રહ્યાં હોય તેમનું જીવન કમ્ય છે પરંતુ સર્વ કાર્ય પોતાનું કુટુંબ કે ઘર છોડી તેમ કરી શકે નહીં તેમ સર્વને તેમ કરવાની જરૂર પણ નથી. તોપણ આપણી અસપાસ જે

કાંઈ અજાન, દગ્ગિતા, વ્યાધિ, અનીનિ તમેરે અનિષ્ટ સ્થિતિઓ દોષ તે
 દૂર કરવા કાંઈ કાંઈ પ્રયત્ન કરવા જોઈએ. બીજાનાં દુઃખ દૂર કરવા માટે
 સ્ત્રીઓએ એકલાં મળી પ્રયાસ કરવો જોઈએ. એ કામ એક બે - બહુનું
 નથી એકાદ બહુ થોડું કરી શકે પણ ઘણાં એકલાં થઈને એ કાર્ય કરે તો
 ધ્યાતું વધારે કામ થાય. કાંઈ ન બને તો આપણા સમાગમમાં આવનાં
 માણુએને કાંઈ કાંઈ બોધ આપણે આપી શકીએ તથા આપણું ચર્તન
 એવું મળી શકીએ કે તેનું અનુકરણ કરવા આપણા સદસ્યમાં આવનારાં
 દોરાય નોપણુ આપણી કચ્છ દેહલેકે દરજ્જે જન્મી કહેવાય. નવશક્તી

સૌ. શારદાગૌરી બી. એ.

૧૫૧—શ્રદ્ધાવનની રસિકતા.

ઇંગ્રેજ લોકોને Home એટલે શ્રદ્ધા સન્દ માટે ઘણું અભિમાન હોય છે. એ લોકો એમ પણ કહે છે કે Home શબ્દમાં જેટલો અર્થ રહેલો છે તેવા બાવાર્થનો એકે બાપમાં શબ્દ નથી. Home sweet Home વિગેરે શબ્દો પ્રેમ, શાંતિ અને સુખનાં અત્યંતીય અર્થનું કરાવે છે એમ એ લોકોનું કહેવું છે. આ અભિમાનનો દાવો ફરતે અંગે સત્ય છે તે તપાસવાનો આ પ્રસંગે આપણો આશય નથી. પણ આપણે તો એટલું જ નેવાનું છે કે ઇંગ્રેજ લોકોના ઘરમાં સુખ શાંતિનો વામ માહુમ પડે છે તેનું કારણ શું છે. શ્રદ્ધાવદાર ચલાવવામાં જેવી અડચણો આપણા લોકોને પડે છે તેવીજ એમને પડે છે. પૈસો કમાવવો આપણા લોકોને જેટલો મુશ્કેલ છે તેટલોજ એમને છે. એમનો સંસાર કાંઈ વધારે સરલતાથી ચાલતો નથી. મદારથી સાંજ સુધી ગમે તેવી જગ્યાએ મગ્ગુરી એમને પણ કરવી પડે છે. પરંતુ આપણા લોકોમાં ને એ લોકોમાં ફર માત્ર એટલો કે સંધ્યાકાળે કામઘડી છોડીને ઘેર જાય ત્યારે એમને સંપૂર્ણ આનંદ મળે છે. પ્રેમમૂર્તિ પત્ની પુત્રિની નાહ જોઈને ઉભેલી જ હોય. નિર્દોષ રસિક બાલકો પિતાને આલિંગન દેવા તૈયાર જ હોય. મોં આગળ સાદો પણ સ્વાદિષ્ટ ખોરાક મૂકેલો હોય. સ્નેહ પૂર્ણ મોં જોઈને તથા રસિક વાતો સાંભળીને માણસ હંતર કાર્ય જાગ્રજ ભૂલી જાય એમાં કાંઈ સંદેહ નહિ. સંધ્યાકાળને વખતે સ્ત્રી, બાલક સર્વ પોતપોતાના કામથી પરવારેલાં જ હોય. એટલે સર્વ સાથે બેસીને વાર્તાવિનાદથી બેઠાં મળીને બોજન લે, જમ્યા પછી બીજા ઓરડામાં બેસીને પણ ઘડી બર મંગીત કે કાંઈ રમત ગમતમાં કાગલેપ કરે.

આવી રીતે શ્રદ્ધાવનને પણ પોતાના ઘરમાં રહીને જ શ્રદ્ધાકાર્યમાંથી પરવાર્યા પગી સાંજને પહેર આરામ અને તેની સાથે આનંદ મળે છે. અને

પુરુષની માફકજ તેના મનને શાંતિ મળે છે કેમકે દ્રિસની વખતે તેને પ ! કામ કરનાના હોય છે અને મર્મ મર્મ પન્નિર્મળ કરીનેજ ગત્રીને વખતે એ આગમ લેવા બેસે છે બોનન અને આનંદ, જન્મેના સયુક્ત પ્રયામનુજ પરિણામ હોય છે પોતાની તેમજ બાળકની તદુસ્તી માતાના પ્રયાસ અને દીર્ઘ દૃષ્ટિનુજ ફળ છે મર્મ પ્રકાશને આનંદ તથા શાંતિ મેળવવા મારે તેને પ્રયામ કરવો પડે છે અને તે જધાને મારે દિનમની વખતે તેને કામ કરવું પડે છે, અને તેનાજ પરિણામે સંપૂર્ણ સુખ અને મતોત સર્વનં મળી શકે છે

આટલા વિચેયન ક્રિપરથી આપણને માલમ પડશે કે જો ધરમા સતોત અને શાંતિ હશે તોજ ગૃહસ્થનમા રસિકતા આવશે અને તે પ્રાપ્ત કરનાના મુખ્ય સાધન મનેહ અને નિયમિત વ્યવસ્થા છે

આ મન્ને સ્ત્રીના હાથમા છે, અને તેનેજ લીધે

‘ ગૃહિણી ધરનો મ્યબ છે, ગૃહિણી ધરનું માન

ગૃહિણી ધરનું ધરેલું છે, ધગ ગૃહિણી વિનાનું સ્મદાન ”

એમ કવિએ ગાયું છે

આમા ગૃહિણી એટલે સુગૃહિણી જે સ્ત્રી પોતાનો ગૃહમસાગ મારી રીતે ચલાવી શકે, મર્મ રીતની ન્યાયદારી પોતાને મિગ ધાગ્યું કરી શકે તેજ ગૃહિણી કહેવાય અને યોગ્ય વય નમગ ગૃહિણી યદ્ય શમયજ નદિ ચોદ પદર નમની બાલિમને માથે સામગના ધરનો બોલે તમે નાખો, અને પછી એમ આતા ગખો કે ગૃહિણીની મર્મ ફજજ એજે જળનરી નેધજ, એરી આશા નિર્ગ્ય છે પીયરમા ગહીને સંપૂર્ણ વ્યારહારિક કેમ નથી લઈને યોગ્ય વય થાય (એટલે ત્રીમ નઈ પનેલા જનેજ નદિ) એટલે / એ ગૃહિણીનું પદ લેવા લાયક થાય અને તેરી મમ્મારિત ગૃહિણીને શ્વશુ-મા પણુ આપો આપ સન્માન મગજેજ, અનેજે સન્માન મગજે તોજ કુટુંબમા અને જનમમુદમા મારી અમગ કડી શકશે બાલક વહુ મામટે જાય, તથા

એની હાથ ડાઘ કરે નહિ કેમકે હજુ દેશ જંતુ એવી જાણકારીમાં હોય પણ શું? તેથી એક પુતળા જેવી અથવા તો માથુનો ગુસ્સો ખાલી કરાવું એક ધ્યાન એવી તેની ધિયન થાય છે અન્ય ધર્મમાં માતિ અને મુખને બંધાયેલા અને એક અને અસંતોષનું ધ્યાન મળે છે એવીને જો યોગ્ય સન્માન મળે અને તેના પ્રત્યે પુણ્યભાવ થાય તો જ નિમિત્તક જીવન થાય.

હાંદુ મતમાં મનુષ્ય કુટુંબની રીત છે, તેમાં ધાર્મિક જીવન પદ, નામુદ, ભોજન, કે દેશભી જેવાની રીતે કરેલ હજારો આત્મા કહે છે કે હું ધર્મમાં એકજ હોય છે એમ માન્ય છે તેનું નથી મનુષ્ય કુટુંબની પદ નિર્મા અનેક લાભ છે, એ વાત પણ ખરી છે પરંતુ તેમાં દંપતિને સ્વતંત્રતા મળતી નથી દમ્પતીની પોતાની છાંદ પ્રમાણે વર્તન થતું નથી, એટલે તેમનાં કિસ્મત મદ ખરી જાય છે મનુષ્ય જાતે અનુભવ મેળવીને સ્વતંત્રતાથી વર્તે તો વધારે માત્ર પરિણામ આવે તેટલા માટે યુવાન દંપતીને જો વહેલી સ્વતંત્રતા અપાય તેમ માન્ય તેમ ક્યોઈજ કુટુંબમાં અગમ્યપદ સ્નેહ સંબંધો

એ ખરું છે કે એટલી સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે ધર્મી વધારે કળાશીની જરૂર છે. પણ તે ધીમે ધીમે લેવાશે, તે આપણો મત એમ કહીશું તો જ કંઈક સુધનવાની આશા છે.

આવી ધિયન હશે ત્યાં પોતાના મુંદ માટે, અને માતાપિતાને માત્ર પ્રેમની લાગણી જાણકારી જાણત થશે અને એવી લાગણી આપણા જાત-કારમાં જાણત કરી એજ આપણો આર્દ્ર (Ideal) હોવો જોઈએ.

જાણકારને માતાપિતા પ્રત્યે પ્રેમની લાગણી હોવી જોઈએ, બાપની નિર્દેશ બધા કરતાં પ્રેમ વધારે પ્રજા છે પ્રેમથી જાણક વધારે આનાકિત થાય છે પ્રેમ મર્યાદા જીતી શકે છે.

પતિ પત્નીના વિચારમાં એકતા હશે, અગમ્યપદ શુદ્ધ પ્રેમ હશે તો જાણકમાં પ્રેમભાવના આવશે એ નિઃશંક છે.

આવી રીતે જે ગૃહમાં પ્રેમનું રાજ્ય હશે, ત્યાં રસિકતા, શાંતિ અને સંતોષનો નિવાસ હોય એમાં પણ આશ્ચર્ય નથી.

ઉપર બતાવ્યું કે ગૃહસ્થાનમાં રસિકતા લાવવાનું મુખ્ય સાધન પ્રેમ છે. ખીજું સાધન નિયમિત વ્યવસ્થા છે. (Law અને Order) જેવી રીતે જનસમાજના બંધારણ માટે નિયમો હોય છે, તેવીજ રીતે ગૃહવ્યવસ્થા માટે નિયમો હોવાજ જોઈએ, અને તે નિયમાનુસાર વર્તન થશે તોજ વ્યવસ્થા સચવાશે. જે ઘરમાં આવી રીતના નિયમો નથી હોતા, -નવાખી કારખાતું હોય છે, ત્યાં સર્વ ગેરવ્યવસ્થા અને અંધેર હોય છે, તેથી ઘરમાં રહેનારાં તેમજ બહારનાંને આનંદ કે સુખ મળે નહિ જ્યાં Harmony મુવ્યવસ્થા હોય ત્યાંજ સુખ હોય.

સ્ત્રી, પુરુષ, બાલકો સર્વેએ આવી રીતની વ્યવસ્થા સાચવવામાં સહાયબૂત થવું જોઈએ.

• ગૃહનું ઐશ્વર્ય સાચવવું એ કુટુંબની દરેક વ્યક્તિની દરજ્જા છે. અને તેટલા માટે સ્વાર્થ શ્રદ્ધિ દૂર કરવી જોઈએ. તદ્દન નિઃસ્વાર્થપણે પોતાની દરજ્જા બળવરી જોઈએ. પોતાના સુખનો ભોગ આપીને પણ, ખીજાના મનને સંતોષ આપવો એજ દરેકનું કર્તવ્ય છે. પતિ, પત્નીના તેમજ સંતાનના શ્રેય માટે સતત પ્રયાસ કરે છે; પત્નીએ, પતિ તેમજ સંતાનને સુખ આપવું એજ ઉદ્દેશ રાખવો; ને સંતાનોએ માતા પિતાને પ્રસન્ન રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો.

સગાં સંજંધીઓને મળવું, હળવું, તેમની સત્કારપૂર્વક સ્વાગતા કરવી, પોતે તેવી સ્વાગતાનો લાભ લેવો, એ પણ જે મર્યાદાસર કર્યું હોય તો ઘણું લાભદાયક છે. જન સમાજમાં અસ્પર્શ સમાગમથી આચારવિચાર સુધરેછે, વિવિધ વિશ્વોની વાતચર્ચાથી જ્ઞાનમાં વધારો થાય છે, અનેક વિષયની માહિતી મળેછે, વિચાર ઉદાત્ત અને ઉન્નત થાય છે. અને મનનું સૌકશ્યપણું દૂર થાય છે.

ગૃહમર્થથી પન્નાચાં રૂઝી માન ગોધનાયક પુસ્તકે સચરાતો અધ્યાય નામો તેને તીથે મનો ધારીત શાનિ મજેડે ગૃહમર્થની અનુભવથી રોડીસાગ આનમ મજે કે નમન ગાનમા નસારો થાયકે આગ પુસ્તક સન્નાથી રૂઝીત ર્નમાન ષિથિલિનુ સિમગમ થઈ ન છે, અને નજે પીગન- નમા, પીછન- સ્ત્રીઆમા તેઈઅ એમ બાતિ થયે આપણી બૃતો મુશ્કેલી સમય કે સિરિધ અભાવના મુદ્દિગાળી મનુચના અમાનમમા મર્મ રૂઝી આવી સમગ્ર નથી પણ આગ અધ્યમગ્ના પુસ્તક વચ્ચાથી બિન મિત્ર પાત્રોના અમાન ગ્રણવાથી પ્રત્યક્ષ અમાગમ જોડો, બ કે અધિષ્ઠત લાભ થાય છે જુલ જુલ દેગના રીત રીસાજ, ઇતિહાસ સર્વતુ ગાન પુસ્તકના આપણને મળી નમે, અને નેથી મનનુ મામ્દ્રાણ Varrow (1880) કે થાયકે

રૂઝી માન પુસ્તકે ર્નમાનપત્રો સન્નાથી મારી રીતે વાતચીત કન્તા આરડે કે સ્ત્રીઓને ધગ્ગા તેમજ જનમમાનમા મર્મની કુથલી અથવા ગદના સામાન્ય ગતિઓ મિત્રાય પીછ સન ના આરતી નથી ધણી નરે તો ગીનમ સતો પણ થાય છે આનુ મગ્ય એજ કે નિર્ભા ગમ્મનની સતો આરડેજ નહિ સિરિધ નિયો ઉપર વાતચીત, શુદ્ધ પવિત્ર અભાવજ એ પણ એક આજૂરણ છે અને ખામ રૂઝીને ધનમા તો એ માગે બહુન માસધાન રહેવાની જગે કે વડીલ રંગે જો માની સતો કુશી તોજ ગાલ ના મનપર મારી હાથ એમશે બાગને કાને પશુ અપશબ્દ પરના નાજો

મા સચન હશે, તોજ માની સાતચીન કડી ગકાશે, અને ધગ્ગો નવાજો માચનસાને આ ધણી અનત્યો વિષ છે

ધગ્ગે દીધારસાને, ગદગ્રસ્તમા સમિક્તા વારવાને ગાજ સ્ત્રીઓના નન ઉન્નત હોવાની ધણી અગત્ય છે, એતો મર્મ પ્રમુદ્ધ કુશી સાજ સવાગ ગોડ કારી પર માદમુદ્ધ કરતુ, ગણો કુણી અ જગ્ગા એમા ને એમાજ આમો દિવસ ધણી સ્ત્રીઓનો જનને પોતાના કે જોખના મનની ઉન્નતિ અસો અજ્ઞાનવાથી ગમગન નથી મળે

મારૂં કહેવું એમ નથી કે સ્ત્રીઓએ ગૃહ કાર્ય કરવું જ નહિં. પણ એટલું જ કે વિજ્ઞાન (science)ની મદદ લઈને સ્ત્રીઓને ગૃહ કાર્યમાં કોઈ પણ રીતે સરલતા કરી આપવી જોઈએ, અને તેમ કર્યાથી જ સ્ત્રીઓની માનસિક શક્તિ અને શારીરિક ક્ષીણતા થતી અટકાવી શકાશે. જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓને શિર પરખટલાનો અથામ બોળે રહેશે, સ્ત્રીઓ નિઃશ્વસી જીવન ગાળશે, ત્યાં સુધી આપણા દેશની ઉન્નતિ થવાની નથી. સ્ત્રીઓ જ્યારે કાંઈ વધારે ઉપયોગી દ્વિવિધક કાર્યનો આરંભ કરશે ત્યારે જ પ્રગતિની ચટતી થશે.

વર્તમાન સ્થિતિ જોતાં આપણી સ્ત્રીઓ વહેમ અને અજ્ઞાનમાં ગરકાર્ધ માર્ગ છે તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી. એકરોડ વર્ષ થયાં સ્ત્રીઓને એવું જ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે કે તેને ગૃહકાર્યમાં મુકાઈ રહેવું એમાં જ પતિવ્રતાપણાનો સમાવેશ થાય છે; અમુક સીલે ચાલ્યા કરવું એજ તેનો ધર્મ છે અને તેના કાર્યની સરળતા કરી આપવાનો માર્ગ કોઈ જતાવતું જ નથી.

આમ કર્યાથી જ હિંદુ ગૃહ સંસારની અવનતિ થઈ છે.

ભાઈ તો જૂઓળ ને ખજોળમાં રમે છે.

જાહનુ તો ચિત્ત સુસા માંલ.

અજ્ઞાન માતા ઉદાત્ત જુદિનાં પુત્ર પુત્રિઓને જન્મ આપી શકે નહિં.

જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓને માનસિક, તેમજ શારીરિક ઉન્નતિ કરવાને અવકાશ નહિં મળે ત્યાં સુધી આવી અધમ સ્થિતિ કાયમજ રહેશે.

આ વિદ્યમના દૂર કરવા માટે પુરુષોએ Science (વિજ્ઞાન, સાયન્સ) ની મદદથી સ્ત્રીઓનાં કામમાં સરળતા કરી આપવી જોઈએ.

આમ કર્યાથી પુરુષ અને સ્ત્રી બન્નેનું હિત સચવાશે. પુરુષને કાંઈ વધારે આપણ વેઠવી નહિં પડે, તેમજ સ્ત્રી પોતાના પતિ, તેમજ કુટુંબ મર્વનું કામ વધારે સારી રીતે કરી શકશે, અને નવરાજનો વખત જે હાથ લાગશે તેમાં પોતાની અને સંતાનોની માનસિક તથા શારીરિક ઉન્નતિ માટે પ્રયાસ કરી શકશે.

હિંદુ સ્ત્રીઓમાં કેટલાએક સદ્ગુણ એવાં છે કે જે તે સાથે તેમનાં મન કેળવાશે અને શારીરિક બલ વધશે તો હિંદુ સ્ત્રી-ગૃહિણી અનુપમેય થશે. એમાં કંઈ વાંધો નથી.

આવી રીતે જે ગૃહમા ગૃહિણીનાં તન અને મન કેળવાયેલાં, કસા-એલાં હશે ત્યાંજ પતિને તેમજ અન્ય કુટુંબ વર્ગને સુખ અને આનંદ મળશે, અને તોજ થાકેલો કંટાળેલો પુરૂષ પ્રથમ જે આનંદનો પોતાના ગૃહમાં અભાવ હોવાને લીધે કલ્પ અને શ્રમખાનાનો આશ્રય લેતો તે હવે સ્વર્ગીય સુખ મેળવવા પોતાના ઘર તરફજ દોરશે. અને શ્યામાવિક રીતે Home Sweet home નો ઉદ્ઘાર કરશે.

આવી ગૃહિણીઓ અને આવી ગૃહ આપણા સોકમાં થાઓ એટલીજ અભિલાષા છે.

લેડી લક્ષ્મીબાઈ.

ઉપર—સ્ત્રીઓની કુટુંબ ભક્તિ.

જે લક્ષ્મી સંસારમાં, સર્વ સારમાં સાર,
સાચું સુખ સંસારનું, સુધક સહુથી નાર.

સુઘ બહેનો ! અબણ માણસ પડિતાઈનું, અને કૃપણ માણસ કિદાર તાલુ ડોળ દેખાડે તે કદી નીજી શકતું નથી. આ ઉપરથી આપણે સુદૃઢ જ્ઞાન મેળવવાનો બોધ મળે છે. કહેવન છે કે (અધુરો ધરો હલકામ) માટે આપણને જરા લખતાં વાંચતાં આવડતું એટલે બહી સુખમાં 'એમ' સમજવું નહિ, પણ જે બહી ગળી લાગ, -આગત, પધારે અને બીજાને ઉપયોગી થાય એમ સાચું બહુતર સમજવું.

ખહેનો ! સાચાં બહુતરનો અર્થ હાલનાં સમયમાં નિશાળે જઈ બહુ-વાથી, લખતાં વાંચતાં આવડે એટલામાંજ સમાઈ-રહેલો હોય, એવી માન્યતા આપણી બહેનોમાં વિશેષે કરી જોવામાં આવે છે. પણ ખરી રીતે જોતાં સ્ત્રીઓને બહુવાની સાથે સાંસારિક, વ્યવહારિક, ધાર્મિક, વિગેરે જાળવતો નુ જ્ઞાન પણ પૂરતા પ્રમાણમાં હોવું જોઈએ.

ધર તેમજ સાંસારિક કાર્યમાં સ્ત્રીઓનું કુશલતાપણું હોવું જોઈએ, તે જાણવું નહીં નથી, પણ એ રચના સર્વ સદ્ગી રચનાર પરમાત્માએ પ્રથમ-માંજ સ્ત્રી શરીરે રચી નિર્માણ કરેલી છે, તથા આપણા આર્યાવર્તના મહાન કવિઓ તેમજ શાસ્ત્રકારોએ પણ અનેક રથને વર્ણવેલું છે કે ધર તે ધર નથી પણ જે ધરમાં ઉત્તમ ગૃહિણી હોય તેજ ધર કહેવાય છે, તે માટે તે કાર્ય સ્ત્રીઓ માટેજ નિર્માણ થયેલું છે, તેમજ હાલના સમયે પશ્ચિમના મહાન સુધારકો પણ તે ક્રમે સહાનુભૂતિ આપનાર થયા છે.

સ્ત્રી પુરુષોને એક સરખા બહુતરની જરૂર છે ?

સો પુરુષોને એક સરખું બહુતર બણાવી કેળવણી આપવાથી હાંની સ્ત્રીઓમાં સમાન હક માગવાનો જે સમ્પત પવન ફુકાયો હતો ત્યારથી તે લોકોને પણ પુરુષોને લાયકની કેળવણી સ્ત્રીઓને આપ્યાથી, તે કેળવણીના કડવો અનુભવ મળવાથી તેઓ પણ હવે તેવી કેળવણીથી ચેતના રહેવા ઇચ્છા ધરાવતા હશે.

માટે ખહેનો ! આપણે તેવા દાખલાઓ ઉપરથી ચેતીને ચાલવા માથ બહુતરનો ઉપયોગ કરતાં શીખવાની જરૂર ધણી રહેલી છે. આપણે કેળ-વાવું (એટલે કાકાણું) એમ અને સાધારણ અર્થ લેશું. તો ચાલશે, કારણ ધણીક વખતે આપણા સાંભળવામાં આવે છે કે કોઈની વડુ, દીકરી, બાણેજ, બત્રીજ, નણંદ, બોમ્બઈ, દેરાણી, જેઠાણી, વિગેરે કોઈપણ સ્ત્રીને પોતાના ઘરમાં, કુટુંબમાં, તેમજ બહારના કોઈપણ કાર્યોમાં સુચ્ચવસ્થિત જોશું-ત્યારે કુદરતી રીતે એમજ બોલાય કે તે કોના હાથ નીચે કેળવાયલી છે !

ઉપગ્ના વામ્બપત્ની એટલુ તો નિશ્ચિત થાય છે, કે આપણે મરેને ધડાવાની એટલે કેળાનાની જરૂર રહેલી છે તેનાથી અપદ માત્રમ પડે છે કે કેળવણી દ્વારા એકલુ ભણતર બાલુનાથી મળી શકતી નથી, પણ તે બાલુગની સાથે સ્ત્રીઓપર ખીશ અનેક બાલુતોની જોખમદારીઆ રહેવી છે

કુટુંબોમાં સંપ જોઈએ

પ્રથમમા, જે રૂકત ધર પ્રત્યેક નજર કે કશુ તો ત્યા આપણા વડિલો પ્રત્યેની આપણી દુગ્તે ધ્યાનમા નખી તેઓની તરફ હમેશા હૃદયમાં પૂજ્ય ભાવ ધાગલુ હગતા રહેલુ તેમના તરફથી જે સુખોધ મળે તે અહમનિશ અહણુ કરવો. નમતા મળારી દેવ, અભિમાન, ઉઠકલપણુ, અસતોય કુમપ ઈત્યાદિ દુર્ગુણોને ત્યાગ કરી, જેમ અને તેમ મરવના માનિ, સતોય, સપ આદિ મરગુણોને વધાગનાથી આપણે અનેક તરેહના લાભ મેળારી શકશુ બટેનો. મત્ત માનજે કે જ્યા સુધી આપણે ગુણુગ્રાહી થશું નહિ, ત્યા સુધી ગુણુરાતી, ઈશ્રેષ્ઠ, સંસ્કૃત, મગદી ભાષાઓની એપડીનુ ઉપલક્ષ માન મગનાથી આપણા કાર્ય મમાગને ઉપયોગી કેળવણી કદીપણુ મેળારી શકશુ નહિ.

બટેનો ! ધણાક કુટુંબોમા આપણે કુમપ જોઈએ છીએ, અને તે પાણુ નિરોપ પ્રમાણમાં, તેના કાગલુજૂત સ્ત્રીઓજ હોય છે એરી માન્યતા છે, અને તે કેટલેક અશે સત્ત જણાય છે, તે પરથી હું એમ માની શકુ છુ, > ધણે બાગે પુરોગેને પોતાના વેપાર ધધાને સમમે જદાર રહેલુ પડેછે, તેમજ સ્ત્રીઓને મોટે બાગે ધરમાં રહેવાનું હોય છે, નિરોપે કરીને પુરોગેને બદાગ્ના ધધા પોતપોતાને માટે જુદા હોયછે, પણ સ્ત્રીઓને ધમ્મમાગ્નુ કામ સાથે રહી મયાનમાનુ હોય છે

બટેનો ! હજુ કૃપાથી કુટુંબમા બે ચાગ બાધઓ માથે હોય, તેમાથી કદાચ ઈર્ષાને સતતી હોય, કોઈના પતિની આવક વિશેર હોય, કોઈની સ્ત્રીનુ ગરીગ ગરી હોય, એકાદ બે બાધઓ કુવાગ હોય, પગ્ગેવી તેમજ

કુસાની નજીકે હોય, અને કદાચ જુદા સાસુ મમમ પણ હોય, તો તેના કુટુંબમાં આપણે વચ્ચે કાંઈક વિશેષ પ્રમાણમાં કરવું પડે, તો શું તેજવા માટે કુટુંબમાં પ્રેરણ કરવો તે ઉચિત છે? કદી નહિ બહેનો! જો આપણને જાગરો ઉપર પ્રેમ હોય, તો પ્રથમ આપણા કુટુંબના જાગરોને જોઈ આપણે મજા શા માટે ન થયું? તે જાગરો ઉપર દેશ ક્યાંથી આપણે તેના માતાપિતા અત કરણ દુખારીએ હીએ, તેજુજ નહિ પણ હૃદયના આપણે ગુન્હેગાર હીએ રીએ જાગર જ્યા મુધી અગાન દયામાં હોય છે ત્યા મુધી તેજુ જીવન એક મહાસ્ત્રન કરનાર માધુર્ય હોય છે તેને માન, અપમાન, હાથ, ગા, ક્રોધ, કાર્પણ તેજુ નથી એવા પ્રાણીર દેવ ક્યાંથી થતા મદાન પાપથી હજુ જોઈએ

વૃત્તિઓને સ્થિર કરવાની જરૂર.

એક તરફ કયા નાર્તામાં આપણે સાનગીએ હીએ કે કોઈ પ્રાણીપર દેશ ક્યાં નહિ, ક્યાંના ક્યાંના મર્યાદા પ્રાણીપર સમાન બાદ મળવો તે જીવ તરફ આપણા ધર્મના નિર્ણય જાગરોપર દેવ થાય તે ધર્મજોગાયનીય ગણાય માટે જાગરો તે દેશ પર્યંત માર્ગનાપર બનતા મુધી દેશ નખવો નહિ દેવ તે આપણી વ્યવસ્થા નાશ કરનાર છે, તેમજ સંપત્તિ તે અપત્તિને સ્થિર કરનાર છે, માટે બહેનો હમેશા સપને અદાતા ગહેલુ જો તમે અપત્તિને અદાગો, તો શાંતિ તે જી માર્ગે આપણે, સપથી રહેવામાં કદાચ એમદ વસ્તુ આપણને જોઈ મળી તો શું થયું? તમે સપને અદાતા હશે એટલે તે વસ્તુ માટે તમને શાંતિ રહેશે પણ જો તમને સપની દરકાર ન હોય તો, તેજ સમયે તમાર મન તે વસ્તુ માટે લલચાર અશાંતિને પ્રાપ્ત થશે, અને અશાંત થયેલુ મન કોઈપણ વસ્તુને તમ રહી મકરો નહિ

બહેનો! મનની શાંતિ માટે વૃત્તિઓને સ્થિર કરવાની આવશ્યકતા ગહેલી છે, માટે જો તમાર મનની વૃત્તિઓને તમે વશ વસ્તાની સકરો, તો તમેએ ધારેલા મર્યાદા કરવાને તમે સક્તિમાન થશો, અને ત્યારેજ

તમારી સંસાર સ્થિતિમાં અનેક પ્રકારના મુખદુઃખ સમયે દીર્ઘ ધારણ કરી, તમારા કુટુંબ પ્રત્યે સરળભાવથી વસતી તેમને સદાયજૂત થઈ શકશે, અને ત્યારેજ તમારા મહાગુણોથી તમે એક સ્ત્રીસ્તનિને શોભાદ્રુપ બની, આપણી બાંહેડો ઉપર હાલમા જે હલકા મુકામાં છે તેને નિર્મૂળ કરી શકશે. માટે બહેનો ! તેવું કૃત્ય જીવન માળવા માટે ધર્મનાં બ્રમહદાર વસ્ત્રો અને આજુ-પણીનાં દેખાતાં કાષ્ટિક આનંદ માટે મનુષ્ય જીંદગીના જે અમૂલ્ય સમય છે તેને વિશેષ પ્રમાણમાં ન વ્યતિત કરતાં જેમ એક ચતુર રાગ પાતાના મનને વશ કરી પદ્મી મન્ત્રીઓને મુખારી શત્રુઓને કળગે કરી લે છે, તેમ આપણે મનને અંકુશમાં રાખી બાળકો તેમજ સગાં સંબંધીઓ તથા સમાજને ઉપકારી બની પોતાનાં કરી લેવાં જોઈએ.

મિસિસ જી. કે. ઉપાધ્યાય.

૧૫૩—બાળાઓને યોગ્ય તાલીમ.

બાલ્યાવસ્થાથીજ બાળાઓને યોગ્ય કેળવણી માતાના હાથમાં સોંપવી; કારણ કે કોઈ પણ દેશનો, કોઈ પણ પ્રગતનો, અને કોઈ પણ રાજ્યનો ઉદયનો ખરો આધાર વાસ્તવિક જોતાં બાળકને જન્મ આપીને ઉછેરનાર માતાપરજ રહેલો હોય છે. સ્ત્રીઓ, પુત્રી, પત્ની કે માતા, સર્વ સ્થિતિમાં સમાજની અને દેશની મોટામાં મોટી આશા છે.

જેમ મોટું મહાક્ષય બંધાવતી વખતે તેનો પાયો મજબુત કરવાપર પહેલું લક્ષ આપવાની જરૂર છે, તેમજ સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટે તેમની બાલ્યાવસ્થા કે જે જીંદગીના પાયાદ્રુપ છે, તેને મજબુત એટલે યોગ્ય બનાવવા માટે તેમને સારી માતાના હાથમાં મૂકવાની જરૂર છે. જે દેશમાં સુઘ ને સારી માતાઓ હોય છે, તે દેશનાં બાળકો બળવાન, તેજશાન, રોગહીન,

પ્રારંભી, વીર્યવાન, વિદ્વાન, અને યશસ્વી નીવડે છે. માટે આપણી કન્યા-
ઓને નાનપણથીજ કેળવાયલી, યોગ્ય માતાને સોંપો અને પછી જુઓ કે
આપણી આર્ય રમણીઓની સ્થિતિ કેટલી ઉત્તમ બની શકે છે અને તેઓ
પોતાની સ્થિતિ સુધારી-પોતાના કુદરતી સદ્ગુણો પ્રકાશમાં મૂકી શકે છે.

સ્ત્રીઓની અધમ સ્થિતિનું એક સખગ કારણ લામકાત
વિનાની માતાઓજ છે. બાળલગ્નના તુકશાનકારક રિવાજ વયમાં
આવ્યા પહેલાંજ બાળાઓ ગર્ભ ધારણ કરે છે. ઉછરતી વયની મુઠ્ઠાઓ
પ્રેમાળ પતિવ્રતા બની શકે, પણ વયના અપરિપક્વપણાને લીધે સંસારના
વ્યવહારોમાં અને ખાસ કરીને બાળકોની રક્ષણશિક્ષણની ગંભીર ફરજોમાં
તેમની ખુદ્ધિ આવી શકે નહિ. એવી ગંભીર ફરજો યોગ્ય રીતે આદર-
વાની ખુદ્ધિ એવી બાળમાતાઓમાં હોતીજ નથી એમ કહેવું એ પણ અતિ-
શયોકિત નથી. માતાની ગંભીર તેમજ કઠીન ફરજો માટે તો યોગ્ય કેળવણી
અને પુખ્ત વયની માતાઓજ વધારે સારો વિજ્ય મેળવી શકે.

યોગ્ય કેળવણી માતા અવિધ્યની પ્રજ્ઞની સારી આશા છે, દેશનું
અવિધ્ય ને પ્રતિષ્ઠા છે. માતાપિતાની હાયા સ્વબાળક ઉપર કુદરતી રીતેજ
પડે છે, અને તેમાં પણ વિશેષ બાગ સ્વમાતાનોજ હોય છે. કારણ કે
સામાન્ય રીતે બાળક ઉછેરવાનું, કેળવવાનું, અને તેમાં ખજુ વિશેષ કરીને
કન્યા કેળવવાનું કાર્ય પિતા કરતાં માતાને શીરેજ વજરે રહેવું હોય છે.
બાળાઓ નિરંતર માતાનાજ સહવાસમાં રહે છે, અને તેમની પાસેજ નાન
પણનો સમય વ્યતિત કરે છે, તેથી જો માતા કેળવણી હોય તો બાળક
કેળવવાનું કામ પિતા કરતાં વિશેષ સહેલાઈ અને સરળતાથી પાર કરી
શકે છે; કારણ કે સ્ત્રી જાતિની ક્રોધજ્વાલા, કલ્પના, અનેદીપાનું, સ્ત્રી
માર્મિકતા વગેરે કુદરતી શક્તિઓની કહેરોની અમર બાળકોના સંપર્કમાં
પુરતજ થઈ જાય છે. તે તેમના બાળકદેહમાં વજ્રશેષન કરે.

શુદ્ધમદિઆ માતા એ મર્યાદા હદય અને ચતનુ આદર્શ મના છે એનું અનમ્બુ પ્રતિક્રિયા ન જાણાય એવી રીતે થયાનું કરે છે હમેશા કહેના કરતા કરી જનારની અમર મનુષ્ય ઉપર અને તેમા નિશી કરીને અમરગ્રાહી પ્રત્યક્ષ હદયના બાળક ઉપર, અત્યંત ધાય છે ઉપદેશ કરતા આચારમા પ્રત્યક્ષ મનારનાથી વધારે શ્રદ્ધા પેા કરી રાખાય છે બાળકમા સામિતિ ઉપદેશ અમરનાનુ સામર્થ્ય મોડુ આવે છે, પણ પ્રત્યક્ષ આચારથી નીખવાની શક્તિ તો તેમનામા ગાત્રકાળથીજ રેાય છે, તેથી અમાતાના સાન કે નગમા મરં ગુણદેવ ગાળકમા સ્વભાવિકજ આવે છે, માટે કેા ગાયલી માતાના હાથ નીચે ગાળાઓને કેાવવાની ખામ આરમ્ભતા છે

શુદ્ધગ્રાહી વિના શાળાની શુદ્ધ કેાવણી ઘણી વખત નમમી જેવીનું થઈ પડે છે માટે માતા તરફથી શુદ્ધગ્રાહી મારવાની જરૂર છે જ્યારે બીજી શાળાઓ બંધ હોય છે ત્યારે પણ કુલક માતાઓ નહાતા, સ્નાનેમતા, ઉંડા, શિયાળાની શગડી વખતે, કાનાળાની ખુસનુમા ચાદની રખતે, અને ચોમામાની મેઘલી રાત્રી વખતે પણ પોતાની સસારશાળા ચોમ્ય ઉત્માહથી, જાણે અજાણે, ચલાવ્યેનું જાય છે આ મરં સમયમા ચોમ્ય માતા હોય તો સુમન્કાર ને નમની માતા હોય તો નમરા સરકાર, બાળ માના બાળહદયમા જડ નાખે છે

કાઈ મહે છે કે કન્યાઓને સુરિલા આપીએ તો તે જસ છે સારી માતાની તેમા શ જરૂર છે ? કેાલીક વખત શુ અબાલુ માતાઓના સતાન પણ નિહાન નથી થતાં ? આજણે કહીશુ કે હા, પરંતુ તે સાથે નક્કી એ પણ માનજે કે તે મતાનેમા કાતો સમ્પરજન્ય જુદિનો પ્રવાહ વિશેષ હોય છે, અને કાતો બીજી બેહાગિક અનુકૂળતા નિર્ણેષ હોય છે, તો પણ અબાલુ માતાના સતાનો જેટલા ઉત્તમ થઈ-ઉચ્ચ છવનમા પ્રવેશ કરી શકે છે, તેના તે સતાનો જે વિદુષીને કેાસાયવી માતાના હાથ નીચે ઉઠેલા હોય તો નિર્ણેષ જન થઈ-પ્રકાશમા આવી શકે અને ઘણે દરજ્જે વધારે સાન મર્યા પાડ પાડી શકે-એમ તો સર્વ કાઈ નિચારલીલ મનુષ્ય કષ્ટલ કરશેન

આપણા પ્રાચીન પુસ્તકોમાં પણ કહ્યું છે કે “નાસ્તિ વેદાત્પર
શાસ્ત્રં નાસ્તિ માતુઃ સમો ગુરુઃ” અને “ગુરુણાં ચૈવ સર્વેષાં માતા
પરમો ગુરુઃ” તેમજ વળી એક નિદાન કહે છે કે ‘બધી માતા સો શિક્ષક
બળબળ છે,’ વળી મરજન જનરલ દાનિશ કહે છે કે—“દોકનાપર નધાએ
અમર મ્હાતાનીજ થાય છે માતાની માનસિક અને દૈહિક ખામીઓ દોક
નમાં આવે છે ધણા નિદાન અને પ્રખ્યાત માણસોનો એવો અભિપ્રાય
છે કે આખી પ્રજાની માનસિક અને સારીરિક શક્તિઓ વપર પિતા કરતા
માતાની વાસર વધારે થાય છે, એનો પુરાંવા એજ છે કે ધણુ કરીને
દાક્ષના સધળા વિદ્યા હુન્નરાદિમા પ્રખ્યાત થએલા, મહાન પદાએલા મનુષ્યો
મારી-યોગ્ય માતાને પેજેજ અસ્તગેલા છે ’

અનુકરણ કરવાના ગુણ કુદરતી રીતેજ આપમેળા ધણે અમે જુદેલા
હોય છે, રમતમાં પણ કુમારીકાઓ પોતાની માતાનું મર્મ નીતે અનુકરણ
કરે છે દલાણી માતાની પુત્રીને પોતાની પુતળી દક્ષણી પોશાકમાં સજ્જ
કરતી જોઈએ છીએ, અને ગુજરાતી માતાની પુત્રી પોતાની માતાના અનુ
કરણ અનુમાર પોતાની દીંગલીને ગુજરાતી પોશાકમાં સજ્જગરતી જોનામાં
આવે છે એક એકનીમ માસની બાળકી તેની માતાની રસોઈનું આમેડુગ
અનુકરણ કરતી હતી તે એવી તો સન્મ નમ્ય કરતી કે રોડલી ફેરવતા
તેની માતા રહેજ દાઝી હજે, એવે તાડીને હાથ અડાડી-ને દાઝવા જોવોજ
આનાજ કરી-હાથ ખેચી લેતી મતલબ કે સર્વે કાઈ બાળતમાં બાળક
માતાનું અનુકરણ ધણી સજ્જાગપૂર્વક કરે છે, તે અનુસાર યોગ્ય-કેળાવધી
માતાના અનુકરણથી-માતા મર્મ ગીતે લાડક બને છે

(અખજાહિત દર્પણ)

સૌ. સુમતિ.

૧૫૪—પત્ની.

મને ધખીવાર એવા વિચાર થાયછે કે પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓમાં દૃઢતા વધારે હોય છે. નસીબદેવીનો રાય ખમવા પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓમાં વધુ સદન શક્તિ હોય છે. એક શાંત સહનશીલ ધીરી પત્નીને દુઃખના સમયમાં પતિને ઘેર્ય આપતી જોવા કરતાં જંગમમાં ખીજું કશું વધુ દરજ્યાજનક નથી. દેવી કોપથી પડતા પુરૂષરૂપી વૃક્ષની નાની હતા ટેકારૂપ થાયછે. અને પોતાના બગથી ટેકાની રાખેછે. કાલે ગત્રે એ વિષયપર વિચાર કરતાં મને એક આગશો ખનાવ યાદ આવ્યો. મારા બાળકપણમાં અમારે એક મડા કુંગવાન શ્રીમંત કુટુંબ સાથે ઓગળાણ હતી. કુટુંબમાં માત્ર પતિ અને પત્ની બે જણ હતાં. પૈસાની પુષ્કળ છુટ હોવાથી બન્ને અત્યંત દમામથી રહેતાં. એક દિવસ માંજે હું મારા પિતા પાસે બેઠેલી હતી તેવામાં મેં ઉપર કહેલ પુરૂષ બહુજ શોક્તિ મુખે તે ખંડમાં પ્રવેશ્યા. મારા પિતાએ તેમને માન આપી બેસાડ્યા. બેસતાં કંઈપણ બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય તેઓ ખુરશીના ડાંડા પર માથું મૂકી રહી પડ્યા. મારા પિતાના તેઓ અંગત મિત્ર જોવા. એક પુત્ર જોયા હતા. એટલે તેમને ગદ્ ગોદું લાગ્યું. અમારા મિત્રને શાન્ત સ્વરથ કરી મારા પિતાએ આમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. તેમણે મુઠે મોંએ દોટમાંથી એક તાર કઢાડી આવ્યો. અને પિતાએ થાંવ્યો. તેમની પછીની વાતચીત ઉપરથી હું એટલું સમજી શકી કે તાર મુંબઈની એમની પેટીપરથી હતો. પેટી બાંધી હતી, જમી આવવાની તૈયારી હતી, અને મર્ચ માલખીલકત જઈ પોતાને કંબાળ સ્થિતિમાં રહેવું પડે એવો સમય આવ્યો હતો. મુનીમોની મરજકનું આ પરીણામ હતું.

“મને મારી મીલકત પૈસા ધર દુકાનો કસાની દરકાર નથી; મારી બ.ર્ચા ! અરેરે એનું શું થશે. મરીબાર્ડ એ કેમ સફેરે ! મારાથી આ વાત

એને કહી શકાનીજ નથી. સવારની એ મને પૂછેછે તો હું ઉડાતુંકું. પણ એ ક્યાં મુઠી ? ધર છોડતાં એ શું શું કરશે ને કેવું કરશે.”

મારા પિતાએ એને સમજાવ્યું પાડી કે બાઈ તમે સ્ત્રીઓને આજખતા નથી. એની સહનશકિત પાસે તમારૂં ધૈર્ય પાણી ભરે. શાન્ત થાઓ ને તમે બાળને માંજાતા અડી આવજો એટલે હું રસ્તો દલાડીશ. પ્રભુને ધેર લખા. એલા ભેખ મિથ્યા ન થાય દેવી કાપ રકામે ટકરામાં બહાદુરી છે સમજ્યા.”

અમારાં મિત્ર ગયા અને સાંગે પતિ પત્ની સાથે આવ્યાં. પતિતો મુખ દિપરથી ગભરાએલા હતા. નિર્દોષ પત્ની સ્વસ્થ હતી. મારા પિતા સાથે થોડીવાર એમણેજ વાત કરી બાળર અંતર પૂછી અતે પાસે ટેબલપર પડેલા તાર ઉચ્છેદી મારા પિતાએ તે અમારાં મિત્રની પત્નીના કરમાં મૂક્યો. ‘શું’ બનેછે તે બેવાની ઠગ્ગથી પિતાની આજ્ઞા લઈ હું તે ખંડમાં બેઠેલી હતી. વળા એ સુગલને પાશુ હું બહુ પ્રિય હતી. તાર વાંચતાં કેવી દારમી ગીસ તે પત્ની પાડશે એમ મેં તો ધાર્યું હતું. પરંતુ તેને બદલે તાર વાંચી નીચે ફેંદી દઈ હસતી હસતી હાલી થઈ તે પતિના એ હાથ ઝાલી હાલી. “ને આજ દિલગીરીનું કારણકે ? એાહો ધન મીલકત ગયું, પરંતુ હું ને નમે તો છટાં નથી પડ્યાં ને ? મારો ને તમારો સંયોગ એજ મારું ધન.” પતિ દિપકારેજો થયો, આંખથી ચોધાર અશ્રુ ચાડ્યાં, અને એ બેને એકાન્તમાં મુકવાના હેતુથી મારો હાથ ઝાલી મારા પિતા બહાર ચાડ્યા ગયા. દલાકે એ પ્રેમીજન ખંડમાંથી નીકળ્યા, અને પોતાને સર્વથા સુખ હોવાનું જાહેર કર્યું. આ જતાંત ઘણા વખત પડેલાં બનેલ છે હતાં એ મને તાદશ છે. પત્નીની સહનશીલતાથી પતિ ગમે તેવા દુઃખ સહન કરી શકે છે. એ મધુર સુખનું દાસ્ય હજારો આઈલની મુસાફરીનો શ્રગ વિસરાવે છે. શ્રદ્ધની દેવીરૂપ એવી પત્ની દરેક ઘરમાં હોય એવી એક વિલક્ષણ આજા મારા મનમાં રાત્રિ દિવસ ભરકે છે. કોઈ પણ પ્રદાનના દંબ વગરની, સર્વ રીતે સરળ, સત્યવાની, પવિત્ર નીતિની પ્રતિમા મારી

કલ્પનામાં મને રોજ જણાય છે. આજ દેખાવ સર્વથી દૂર કરી અંતરની સત્યવૃત્તિ ધરાવનાર પત્નીઓ ગૃહની દેવીઓ મારી તરંગ ભૂમિમાં જળાય છે. અને એ તરંગ ભૂમી કદી પ્રત્યક્ષ થશે, બારત્યુમિ એવી સ્ત્રીઓથી પૂર્ણ થશે એ આશાથી ઇશ પાસે પ્રાર્થના કરતી અત્યાગે તો હું નિઃદેવીની સેવામાં હાજર થવા આજા માગુ છું. પ્રભુ માત્ર સ્વપ્ન સત્ય પાડશે એમ વિધાસ છે. તથાસ્તુ !

સૌ. કીર્તિદાગૌરી.

૧૫૫—આત્મવૃત્તાંત.

મારું નામ મનોરમા છે. ને વૉચકોને સરળ પડે માટે મારી સચિત્તર હકીકત આપવાનું હું હીક ધારણું. મારા પિતાનું નામ મોદનલાલ ને મારી માતાનું નામ ઇન્દિરાક્ષમી તથા મારી નાની બેનનું નામ પ્રેમપ્રતિમા હતું. મારા પિતા વાણીયા ગણિના છતાં સુધારક હતા અને તેથી હું ગુજરાતી પાંચ ચોપડીનો અભ્યાસ કરીને પછી ઈંગ્લેન્ડ શીખવાને અમે સુરત રહેતાં હોવાથી મિથન સ્કૂલમાં જવા લાગી. ત્યાં મેં લગભગ મેટ્રીક મુધી અભ્યાસ કર્યો ને તે વખતે મારી ઉમ્મર અઢાર વર્ષની હતી. મારા પિતાનો વિચાર મેટ્રીકની પરિક્ષા આપ્યા પછી મારા લગ્ન કરવાનો હતો. પણ મારાં માતૃધીના આગ્રહને લીધે મારાં લગ્ન અમારી ગણિના એક પચીસ વર્ષના યુવાન બી. એ. થએલા ઇસમ સાથે થયાં. મારાં પતિનું નામ લલિત મોદન છે ને સાસુશુનું નામ ગંગાલક્ષ્મી છે. તેજ વર્ષમાં હું માગ સાસુશુના બોલાવવાથી ત્યાં રહેવા ગઈ. તે વખતે હું જહાર જવા આવવાને રેશમી સાડી તથા સફેદ મલમલનું સુંદર ફેશનનું બદન તથા છુટ અને મોળ પહેરતી અને અલંકારમાં ફક્ત હાથે જાંઘડી, કાને યુદી, અને ડોકમાં

અહોહો તથા હાથે ચીલી. ચીલી સિવાય ખીજું કંઈ મને ગમતું નહોતું અને ધરમાં સુતરાઈ સહેદ ગવન અને સહેદ જાદન પહેરતી હતી. મારા પિતાને ત્યાં કામ કરવાનું નહોતું તેમ સાસરે પણ કંઈ કામ કરવાનું નહોતું હારખું કે સાસુછને મારા પતિ સિવાય ખીજું કંઈ ફરજન નહોતું અને મારું સાસરું પૈસાદાર હોવાથી રાંધવાને એક બ્રાહ્મણ, વાસણ માજવાને નોકર તથા અનાજ સાફસુક કરવાને એક ગાઈ તથા ગાડી ધોડો હતા. એટલે મારે પીવાનું પાણી પણ હાથે લેવાનું નહોતું, પણ એક દિવસ મારે સાસરે અમારા બટ લિપર નેની મા માંદી થઈ ગયાનો મને તાર આવ્યો, અને તે ગબરાઈ જવાથી મારા સ્વામીની રજા લઈ પોતાને ગામ ગયો, પણ હવે કેમ થાય? બટ ગયો તે રાંધે કાણ? કંઈ જદ સાસુછને રાંધવા દેવાય? અને મને પણ રાંધતા આવડતું નહોતું. પણ નેથી કંઈ બુખ્યા રહેવાય? ત્યારે મેં પોતે ગબગતાં, ગબગતાં, રાંધવા માંડ્યું. પણ શું કરવું તે કંઈ મુઝે નહોતું. દાજ ઓરી અને તેમાં પુષ્કળ પાપડખાર નાંખી હું તો નફાવા ગઈ, નાહીને આવી ત્યારે દાજ બહાઈ હતી પણ પાપડખાર વધારે હોવાથી કાળી કાળી થઈ ગઈ હતી અને મેં દાજ ગળ્યા પગરજ એમને એમ આમલી હળધર, મીઠું, આદુ મરચાં, કાથમીર નાંખીને દોલે મૂકી મુઝે રીંગણાનું સાક વધાર્યું. તેજમાં મરચાં હોંગ નાખી રીંગણાના કડકા નાખ્યા ને હળધર મીઠું નાંખી બે ત્રણ વાડકા પાણી નાંખી સોટ ગાંધવા બેઠી. પુરીના સોટને મોંણુ દેવું જોઈએ તે છતાં ખજર ના હોવાથી મેં તો એમને એમ સોટ બાંધ્યો અને તે દરમ્યાન સાક થઈ ગયું તે અંગારે મૂકીને હું તપેલીમાં પાણીને ચોખા સાથે નાંખી મુઝે મૂકીને સ્વામી નફાતા હતા ત્યાં તેમને ધોતીયું તથા દુવાલ આપવા ગઈ અને ત્યાં જરા વાર લાગી નેથી હું જ્યારે આવી ત્યારે ચોખા ઉભરાતા હતા અને જરા ચીકણા થઈ ગયા હતા. તે જોમ તેમ ઓસાવી નીચે ઉતારીને મુઝે પેળી મૂકી પુરી કરવા માંડી. પણ કોઈ દિવસ કરી હોય તો આવડેકેની. એક તરફથી જાડી તો ખીજી તરફથી પાનળા એવી પુરી વાળીને તળવા મૂકી પણ ન કુસે કે ન ફારે. જ્યાં ત્યાંથી જેવી તેવી કરીને મૂકી એટલામાં સ્વામી અને સાસુજ જમવા

આવ્યાં. અને રસોઈ સારી થઈ નહીં તેથી પીરસનાં તો શરમ આવે પણ કાંઈ ફુટકો! શરમાતાં, શરમાતાં, એ જાણને પીરસ્યું અને જેક જમવા બેઠા. સવાળી તો જે બાવ્યુ તે ખાઈને બીડી ગયા પણ સામુજી જુદું તે જોડ્યાં કે “વહુજી આતે રાંધ્યું કે રમત કરી છે. નોકરું આવડતું તો ના કહેવી હતી, પણ આવી રસોઈ તે કોણ ખાયા આ દાળ દાળીને સ્વાદ વગરની છે. શાક પણ તેવુંજ અને ચોખા પણ જાણે લાડી જેવા, પુરી ચલ્વડ, ને મારા જેવા જુદાથી તો કાંઈ એવી ખુવાચળ નહીં ત્યારે ખાવું કે ભુખ્યા રહેવું. હંચું જાળ્યા કરતાં તો હાથ જાળ્યા સારા.” સામુજી જોડ્યા તે નીચું જોઈને મેં સાંજળ્યા કર્યું. પણ શું જોણું ? હું તો મુગી મુગી બેઠીજ રહી. અને સામુજી પણ જ્યારે જો બાવ્યુ તે ખાઈને બીડી ગયાં. હું પણ મારે જીવ ઉદાસ થઈ જવાથી થોડું ખાઈને ચોરડામાં ગઈને જોયું તો સ્વામી નહોતા તેથી જઈને પલંગ ઉપર સુતી ને મોંએ માથે ઓઢીને ખુજ રહી. ને રડતાં રડતાં હું સુઈ ગઈ. થોડીવારે હું જાગી તે વખતે સ્વામી મારી પામે પલંગ ઉપર બેઠા હતા. મને જાગતી જોઈને સ્વામીએ પુછ્યું કે “મનોરમા તું ગભરાતી ના. તું તારે પીયેર જામ ત્યારે ભુલ સુધારી લઈને જઈ શીખીને આવજો પણ મારે એટલું તો કહેવું પડશે કે તું બળતા શીખી તે રાંધનાં મીખવા કિપર અને ગુહવ્યવસ્થા ઉપર વધારે લક્ષ આપ્યું હોત તો આવું થાત નહીં”. સ્વામીનું જોલણું સાંજળી પાછું મને રડવું આવ્યું ને હું બોલી કે “જે મારા પિયેરમાં શીખવાનું હોત તો મારે આ વખત ન આવત. સ્વામીનાથ ! પહેલા મને સુધારાને નામે આનંદાથતો હતો પણ આજે તો મારો જીવ જાળા જાયછે. મને તો લાગેછે કે સારાં કપડાં મહેરવા, ઇચ્છેજી બાલુવું, ને પાર્સી-ઓમાં જવાને સુધારો ના કહેવો જોઈએ. પણ મારી રીતે ઘરમાં હિસાબ રાખતાં, રાંધતાં ને જાળક ઉછેરતાં આવડે તેનેજ સુધારો કહેવો જોઈએ. એ તો હીક પણ મારે હવે શું કરવું ? કે જેથી મારી ભૂલ સુધારે, ને મને રાંધનાં ખરાખર આવડે. આજેજ મને અનુભવ થયો કે દરેક પંસાદાર કે ગરીબ કૃષ્ણિનો પણ પાકસાલ શીખવું અવશ્ય છે.” મારે જોલણું

સાંભળી સ્વામી વિચારમાં પડ્યા ને થોડીવારે જોડ્યા, “ મનુ તું એમ કર કે તું મારા માસી જે બચ્ચમાં રહે છે ત્યાં જ કેમકે હમજા વિભાગા બહે-
નની સુવાવડ છે. ને વળી તારી દ્રોષની છોકરી મારા માસીના દીકરા મદન
ગોહન સાથે પરણી છે. તે ત્યાંજ છે એટલે તને શીખવામાં વધારે સુગમ
પડશે ને માસી શાંત સ્વભાવનાં હોવાથી. તે તને ધારેથી શીખવશે, કેમ
તારી મરણ છે ? હોય તો માથને કહીને નક્કી કરે.” મેં તો તરત હાથ
જોડીને કહ્યું કે સ્વામીનાથ તમારી આજ્ઞા હશે તો હું તો તમે જ્યાં જવાનું
નક્કી કરશો ત્યાં જઈશ. મારે તેમાં કોઈપણ પ્રકારનો વંધો નથી. માં
એણે સાંભળીને સ્વામી જોડ્યા અને સાસુઝની અનુમતિથી જી-૭ વિસ્ત્ર
મારે ચર્ય જવાનું હતું. સાંજે સાસુઝએ પાસે બેસીને મારી પાસે રહેવાનું

કે દાલથી તારી સાથે રાખીને મનોરમાને કામકાજમાં સમજ પાડજો. ખીજે દિવસથી હું કામકાજ કરવા લાગી. ઘણી વખત મારાથી ધી, તેલ વીગેરે રોળાઈ જઈને જગાડ થતો પણ માસીજીએ મને એક પણ શબ્દ કહ્યો નહીં, અને ધીરેથી સમજ પાડીને દરેક કામ શીખવ્યું. બે મહીનામાં હું બધું રૂંધનાં શીખી અને મુરખો, અધાણું અને થોડી સારી ચીજો જનાવનાં પણ શીખી, ને તે દરમ્યાન વિમળા બહેનને પુત્ર જનમ્યો એટલે માસીજીએ મને સુવાવડના કામમાં પણ માહિતગાર જનાવી. માસીજીના ઘરની બ્યવસ્થા ઘણાજ સારા પ્રકારની હતી. અનાજથી તે પાણીના પવાલા મુધી દરેક પોતપોતાની જગ્યાએ ગોઠવેલાં હતા, અને ચોક્ખાપ પણ સારી રહેતી હતી. સુશીલા પણ ઘરમાં એકજ નોકર છતાં એવી ઝડપથી કામ કરતી કે નવરીને નવરી. માસીજીપર માના જેવુંજ હેત હવું ને પડ્યો બોલ ઝીલી લેતી. અને માસીજી પણ વિમળા બહેનમાં ને સુશીલામાં ખીલકૂલ ફેર ગણતાં નહીં. હું ત્યાં રહી તે દરમ્યાન મને એમનો બધાનો પોશાક સારો લાગતો તેથી હું પણ બદન નથા મોજને પેનશન આપીને સારી રંગલી સીવાડી હતી તે પહેરતી. આ પ્રમાણે મને ત્રણ માસ થયા એટલે માસીજીએ કહ્યું કે વહુ સુરતથી કાગળ આવ્યો છે તેમાં મોટી બહેન આવતી કાલે બપોરે તમને તેડાવે છે. મારા ધારવા પ્રમાણે તમને કામકાજ પણ આવડ્યું છે, તેથી મહન મોહન તમને રેશને મૂકવા આવશે અને ત્યાં લલીત મોહન તેડવા આવશે. એટલે તમને અડચણ નહીં પડે. હું આજે મોટી બહેનને કાગળ લખું છું કે મનોરમા આવે છે. ત્યારે મેં કહ્યું કે તમે જોય કહેશો તેમ કરવા તૈયાર છું. મેં પણ તેજ દિવસે જમીને સાંજના મારા સામાન બાંધી લીધો. ને ખીજે દિવસે જમીને બધાને મળી બેટીને હું સુરત જવા નીકળી. દીપરજી રેશનપર આવ્યા હતા ને ગાડીમાં બેસાડીને કહ્યું ‘ કે બાબી સંબાળીને જાણે ને પહોંચીને કાગળ લખજો.’ એટલે ગાડી ઉપડી ને તેઓ તેમને ઘેર ગયા. સુરતના રેશને સ્વામીજી તેડવા આવ્યા હતા. તેમણે મને જોતાંજ હસીને કહ્યું કે “મનોરમા તું તો ઘણુંજ બદલાઈ ગઈ છે, મેં તો પહેલાં આજ-

ખીજ નહીં.” મેં સરમથી નીચું જોયું ને અમે જન્મે ઘોડાગાડીમાં બેઠાં. ગાડી ચાલી એટલે સ્વામીએ પૂછ્યું “મનોરમા તને શું આવડ્યું” તે કહે. તે દિવસે રાંધ્યું હતું તેવું રાંધણે કે નહીં.” મેં તરત સ્વામીને કહ્યું “સ્વામી-નાથ ફરી એ વાત સંભારશો નહીં. મારો છવ એ વાત સંભારતા જણી જાયછે, પણ હું પરમેશ્વરનો પાડ માનુ છું કે તે વિશે મારી આંખ ઉઘડી ને હું હવે મારો પત્નીધર્મ તમને સંતોષ ઉપજાવે તેવી રીતે જળવીશ. વાર પરમેશ્વર માસીછતું કમ્યાણ કરજે કે તેણે મને પોતાની દોકરીની માફક કેળવીને બધું શીખવ્યું. અને હું પણ મારા પિતાજીને સમજાવીને પ્રેમપ્રતિભાને પણ ગૃહકાર્ય શીખવવાનું કમ્પુલ કરાવીશ. નહીં તો તે દુઃખી થાય. બહેલાંજ કાંઈ કેળવાયલા કેહેવાય નહીં પણ સાથે ગૃહકાર્ય આવડતું હોય તોજ કેળવાયલા કહેવાય” એમ હું હવે સમજી છું.

થેર જઈ કપડાં જલ્દીને સાસુજીને પ્રણામ કરી નેમની પાસે બેઠી, ને પછી બધાના સારા તાજની ખચર કહી એટલામાં જમવાની વખત થઈ ને અમે જમવા ગયા. પણ મહારાજ સારું રાંધેલો ન હોવાથી મને તો કાંઈ બાળ્યું નહીં. હું થોડું ખાઈને ઉઠી ગઈ. ઘોડામાં જઈ સ્વામીને મુખ-વાસ (પાન) આપીને ધીરેથી કહ્યું “કે સ્વામીનાથ જો માને તો એક વાન કહું અને એક ચીજ તમારી પાસે માગું.” સ્વામીએ હસીને કહ્યું કે ખુશીથી આપીશ - તારે જે જોઈએ તે હું ખુશીથી આપીશ” ત્યારે મેં કહ્યું કે “આ બટને કાલથી રજા આપો અને હું રાંધીશ.” મારું બોલ્યું સાંભળીને સ્વામીજી તો ખુશજ હસ્યા ને જોડ્યા કેણ? તું રાંધવાની છે? મનો-રમા તું બોલતી નહિં તું રાંધવાનું કહેછે ને મને તેં તે દીવમે રાંધ્યું હતું તે સાંભરી આવેછે. મેં કહ્યું કે હવે એવાં જલ્દાના કાઢી ફરી નહીં જવાય. સ્વામીએ કહ્યું કે મારી તો હાજ છે, જો માગ હા કહે તો કાલથી રજા આપીએ. એટલે હું જો સાસુજી પાસે ગઈ સાસુજી પથારીમાં જંગનાં સુતાં હતાં ત્યાં જઈને હું પામે બેઠી એટલે સાસુજીએ કહ્યું કે “વડુ કેમ રાતની વખતે અહીંયાં આવ્યાં છો? તમનેજ તો સારી છે?” મેં કહ્યું હા તમી-

એત તો સારી છે, પણ હું તમારી પાસે એક ચીજ માગવા આવી છું તે આખા વગર નહીં ચાલે. સાસુજીએ એકાં ધર્મને કશું કે વડુ લાભ પડી આવેજા મારી પાસે માગવા આવ્યાં છે તો મારાથી અપાય તેવું દશે તો તમને આપીશ. એટલે મેં કશું કે તમારાથી અપાય તેવુંજ છે. કાલથી ભટને રજા આપો. એટલે સાસુજીએ મારે વાંસે લાથ કેરવીને કશું કે વડુ ભટને રજા આપવાની જરૂર નથી. પરમેશ્વરની મહેરબાનીથી આપણે ભટ રાખી શકીએ તેમ છે અને તે દિવસે મેં તમને કશું તેમાં ખોટું લગાડશે નહિ. એ તો દરેક ઝરાંને રસોઈ કરતાં તથા ગૃહવ્યવસ્થા શીખવું અવશ્યનું હોવાથી અને તે વાતની આવડત તને ન હોવાથી મને ખોટું લાગ્યું તેથીજ મેં તને કહ્યું. હવે તને આવડ્યું જાણી મને સંતોષ થયો. ને ભટને હું રજા આપવાની નથી. મેં ધારેથી કશું ના સાસુજી એમ નહીં ચાલે, મારે માગ્યું તમારે આપવું પડશે. કાલથી રજા આપો. તમને પ્રભુએ પૈસા આપેલા છે ને ખીજા કામમાં ખચકાવે. પણ મારી આટલી ઈચ્છા તો પુરી પાડવીજ પડશે. આખરે મારા સાસુજીએ ભટને રજા આપવા હા કહી ને મારું ધાર્યું થયું.

હમણા અમે વરતારી થયાં છીએ. અને વૃદ્ધ સાસુજી પોતાના ગ્રંથ પાત્ર ને બે પૌત્રીને આપો દિવસ પોતાની નજર આગળથી ખસેડતાં નથી. અને હું પણ રાંધી પરવારીને ઘર સાફમુક કરી સાસુજી પાસે બેસીને ઘણા હેતથી માસીજીને ચા કરીને સાસુજીને ઘણી વખત કહું છું કે માસીજીને લીધેજ મારા ને મારે લીધે મારી નાની બહેન ગ્રેમપ્રતિમાનો સંસાર મુઘરો. કેમકે તેને મેં મારી પાસે રાખીને બધું શીખવ્યું, તેથી એ પોતાને સાસરે મુખી છે. ને હું પણ આનંદમાં દિવસ ગુજારીને મામીજીને હરવખન વાદ કરું, ને પરમેશ્વર તેમને સદા સુખી રાખે એમ હું રોજ પ્રાર્થના કરું. સાસુજી તથા સ્વામીજી ઘણી વખત મને કહે છે કે મનોરમા તે દિવસે તે રાંધ્યું હતું તેવું કરી એકવાર રાંધ. એ વાત સંભારીને અમે ઘણાંજ દસીએ છીએ ને મારા ત્રણ છોકરા તથા બે છોકરીને પણ તે સાંભળીને આશ્ચર્ય થાય છે.

મુંદરીસુબોધ.

૨૫. સૌ. વિજ્ઞાલક્ષ્મી.

૧૫૬—સુવર્ણમાળા.

દરેક સ્ત્રી, પછી ગમે તેટલી તે કેળવાએલી હોય પણ તેણે યાદ રાખવું કે પોતાના પતિનો પ્યાર તે એક અમૂલ્ય જવાહીર છે તે મેળવવાને દરેક રીતે યત્ન કરવો, તે સાચવી રાખવાને પણ યોગ્ય થઈ યત્ન કરવો; કે મરણ પછી પણ એ પ્યારરૂપી જવાહીરનો વારસો આપણા બાળકને મળે.

દરેક રંક યા રાય, વિદ્વાન કે સામાન્ય, પણ સદ્ગુણી ગૃહિણીના જીવનની શ્રેષ્ઠતા માત્ર તેણે મેળવેલા પતિપ્યારથીજ છે, પતિ એજ જેનું જીવન છે, પતિ એ જેનાં પ્રાણેનોએ પ્રાણ છે તેને પછી કદીએ પતિનો દરજ્જો કે તેના પૈસા કે વૈભવ સત્તા કે વિદ્વાતાનો વિચાર આવતો નથી, અને હું કહીશ કે તેજ સ્ત્રી સાચી સખી છે.

પોતાની જીવનવેલ પતિનાં જીવનવૃક્ષમાં સંકેલવી તેના કરતાં અધિક ઉત્તમ તે શું હોઈ શકે ? વિશ્વસપૂર્ણ પતિપ્રેમ આગળ જે તુલ્ય ગણી તને છે તેનેજ ધન્ય છે. પત્નીપ્રેમની કીમત તેવે સમયેજ થાયછે.

સીતા, સાવિત્રી, દમયંતી, ને અનસૂયા, એ સર્વ આર્યાવૃત્તનાં સ્ત્રી રત્નોએ પોતાના પતિવ્રત માટે પ્રાણ આપ્યા છે. શીયળ માટે ધણાં દુઃખદુઃખો સહન કર્યા છે. તે મહાન સતીઓએ રાજ્ય મદારાજનનાં વૈભવ ત્યાગ કરીને જંગલમાં મંગળ કરીને મહૂવીમાં સુખ કેળવી પતિથી આનંદ ભોગવ્યોછે.

જગતમાં અક્ષય કીર્તિરથભ તેમણેજ રાખ્યા છે, કરમાય નહિ તેવા અક્ષય કીર્તિ કુમુદોની માળા તેમના કંઈજ હતી, -તેમને થઈ ગયે ધણાં વર્ષો વહી ગયાં છે. પણ હજી એ ભારત ભૂમિમાં તેમની યાદ તેવી ને તેવી તાજ છે. શું તે બુઝાય તેવી છે ?

સ્ત્રીની અંદર એક દેવી ગુણ છે તેનું નામ “ત્રિમ” કે કંઈ અન્ય હોય પણ તે સર્વ જગતથી જુદી છે. કારણ જે કંઈ ચતુર પુરુષ સ્ત્રી

પસંદ કરે તો તે ક્યા ગુણને માન આપેછે ? રસોઈ આવડવી, ભરત ચિત્રનું કામ, બે ત્રણ બાપજોનું જ્ઞાન, માતાં બળવતાં, નર્સ થવું, મુંદર છોકરાંને જાળવવાં, વગેરે આવડતમાના ક્યા સદ્ગુણને પસંદ કરે છે ? પણ સ્ત્રી કે પુરુષ ક્રમ પોતાની પસંદગી તો આત્મા જોળખી કરે છે. “આત્મા જોળખે તે વર નહિ તો પર” તેવી રીતે જાણ સમૃદ્ધિનાં માધનો કંઈપણ કામ આવતાં નથી પણ એક હૃદય, આત્માજી ઉપયોગમાં આવે છે, માટે પતિ-પત્નીએ સદ્વર્તન રાખી હૃદય-આત્મા નિર્મળ રાખવાની જરૂર છે.

ધણાંએ દેળવાએલા દંપતી પણ એક ખીજાને વાસ્તે ધણીવાર અસંતોષી રહે છે. પણ હું ધારું કે જો તે એક ખીજાનાં નિર્મળ હૃદયમાં પોતાનું પ્રતિબીંબ જુએ તો પછી તેવી શરિયાદ રહે નહિ, ને મનભેદ પણ થાય નહિ. હિંદુસ્થાનમાં જાળસગનથી એક જાતનાં નહિ પણ અનેક જાતનાં કળ્મેડાં થાયછે. મનના, તનના, વિદ્યાના, વયના વિત્તનાં ને વિચારનાં અનેક કળ્મેડાં ! પણ દેળવાયલાંએ પોતાનો સમાર સુધામય કરવાને વાસ્તે, એક ખીજાનાં દોષ કાઢીને કુસંપ પેદા કરવા કરતા, તેને અતુલ્ય થવું તે શ્રેષ્ઠ છે.

અક્ષયત જ્યાં સદ્વર્તન નથી ત્યાં તો કશું નથી, એમજ માફ તો માનવું છે; માટે પતિનો પ્રેમ મેળવી ગૃહરાજ્યનાં રાખી થવા સદ્વર્તન સ્ત્રીઓને તો ધણાજ કામવું છે. સ્ત્રીમાં ભલે કદી ધણી અતુરાઈ ને ધણી આવડત હોય પણ સદ્વર્તન વિના તે નક્કી છે. માટે ગૃહરાણી ગૃહ-સચીવ સ્ત્રીએ અવશ્ય સદ્વર્તનરાણી થવું જ જોઈએ.

સ્ત્રીઓનાં મદ્વર્તનમાં શીયળ તે મૂખ્ય છે. શીયળ વિના સર્વ કાંઈ છુટ્છ છે. માટે મનની દૃઢતાએ સંપૂર્ણ રીતે શીયળ પાળવું ને ખીજા પણ અનેક સદ્ગુણોનું સ્ત્રીઓએ પાલન કરવાનું છે. શીયળ વિનાની સ્ત્રી અમાસ રાત્રી કરતાંયે ભયંકર છે. તેની આવડત, તેના ખીજા ગુણો, તેની વિદ્યા કે તેનું સૌંદર્ય સર્વ નકામું-નકામુંજ છે !

શરીર સૌંદર્ય એ કંઈ જાણુ મોંઘી ને માનવાયક ચીજ નથી. તે તો એક હલકામાં હલકી સ્ત્રી પાસે પણ હોય છે. પણ પતિપ્રેમ જે ઉમદા સદ્વર્તનનો ગુણ છે એ એક મોંઘામાં મોંઘી ચીજ છે, કારણ તે કવચીતજ મળી આવે છે. જ્યાં તે છે ત્યાં સ્વર્ગનાં મુખ હોઈ ઉતરે છે.

સ્ત્રીઓએ જેટલો શ્રમ સૌંદર્ય માટે લીધો છે ને લે છે, તેના જેવો શ્રમ જો સદ્વર્તન માટે લીધો હોત તો ખરેખર ભારત બ્રહ્મિ પ્રાચીનપ્રણાતું તેજ હજી ધારતી ટોત. પણ અફમોસા આજ કાલતો નવાં નવાં ફેશન વાળાં લુગડાં, ધરેણાં પહેરીને પરી થઈને પુરોમાં વખણાવાતું મન સર્વને થાય છે. સાણુ, સેન્ટ, સુગંધી તેલો, સાડીઓ, પોલકા, પાઉડર, બુટ, છત્રી, કંઈ કંઈ વધી પડ્યું છે, જેથી હિંદુનું હૃતભાગ્ય પણ વધ્યું છે!

વળી આધુનિક ગરમ પાણીનો સિવાજ પણ પ્રમાણમાં વધી પડ્યો છે. જ્યાં ત્યાં, ઝડા, ઝડા, ને ઝડા! ‘આપા બોતેરાં ને ધીગાંણાં બહેતેરાં’—તેમ દિવસમાં બે ત્રણ વખત ઝડા! આ સિવાજ પણ નુકસાનકારક છે, આર્થિક ને શારીરિક બંને રીતે નુકસાન કરે છે, મિથ્યા ખટખટ ને કામ વધારે છે, માટે બતતા પ્રયામે ઝડાને સત્વર કાઢી નાખવી. શ્રીમંતનું અનુકરણ નિર્ધન કરે તો તે વધારે નિર્ધન થાય માટે પ્રથમ તો શ્રીમતોએજ સર્વ રીતે વિચાર કરવાનો છે. ઉત્તમ દૂધ રૂપી અમૃત મૂકીને ઝડા રૂપી વિપત્તિ પાન શા માટે કરવું ને પ્રજાને ક્ષતિવું જોઈએ? ગરમ પાણી વિલાપત જેવા ટાંકા દેશને યોગ્ય દરો પણ હિંદ ગરમ હોઈ તેને માટે યોગ્ય નથી માટે ઝેરી જંતુની માફક તેનો નાશ કરવો.

સ્ત્રીઓએ આગમુપણે પોતાનો કાળક્ષેપ વૃથા કરવો નહિ જોઈએ. આપણી પામે સમય હોય તેનો સદુપયોગ કરવો. નક્કમી નિંદા કુથલી કે નગાલી વાતો કે આગમુપણે સુચમાં-કે દેવ દર્શનના ટોંગ કરવામાં ગુમાવી દેવો જોઈએ નહિ. બરવું, ગુથવું, સાંધવું, સીવવું, રાંધવું, ઘરકામ વાંચવું, વિચારવું, લખવું, પ્રજા સ્મરણ, છોકરાં દોષ તો તે, એમ અનેક રીતે

મદ્યપ્રવૃત્તિમાન પોતાનો મગમ ગાગવો હતી પણ મ્હેન, નીંત્રીને ગાન
ગપાટાના ગાગવો નહિ મમયનો મદ્યપયોગ એજ એજ છત્રન છે, જેટલો મમ
અર્થ ગુમાવ્યો તેટલું છત્રન પણ અર્થ ગુમાવ્યું જાયતું

આધનિ કાગ સ્ત્રીઓ બનતા ગુચ્છતા સ્ત્રીની છે તેમાગી વાત છે પા
ઉપસાગ વગરનું નમન ખચ્યાનું જન્ત નહિ બરુ જોઈએ વોનચોના નમમા
ળીય નધ્યે જન્ય એ પાનું કઈ આનત કે ગદ્યધાઈ નથી માં હમેરા ઉપયોગી
મન કરતા પડેલા સીખતું જોઈએ શ્રીમતો કદી દરે તો બને પણ માધાન્ય
ગિતિનાગાએ તો જાગ મભાગ લેવાની છે તેઓએ એના નમમા જોગ
ખચોયા જાયવાનું છે

વગી સ્ત્રીઓની અદ્ય એ પણ એમ વધી પડ્યું કે, તે એ કે
બળુના ને લખના વાચવાનો ડોગ જેનકુર જેની દોય પણ પુસ્તક લઈને
એમે પડી બને પાચ દહાડે પાનું પુર થાય, ને પુર્ન ન્મે મમજન્ય, પણ
આઈ માટેજ બણેવા છે ધરતું કામ મભાગે નહિ, તે તો હવકુ એમ
તેમતા શરમાય તે આયાઓ જોઈએ મળીઓને આહાપાળી દોય મ્દી કઈ
મેગારડો હોય તો હાજર બાળક લેગ રોઈ મરે ને વગ આટા ખાયા કે
નાગકમા તો નૈયાર આ કુટેવો પણ સુધાનીજ જોઈએ વાચતું લખતું
જો કે અનરુતું છે, તોપણ તેની ઉપયોગીતા ને નિયમ ઉપગ આધાર
ગણે છે ધરતી આનન્દ-યોગ્યતાનો નિચાર નહિ, વાચે પણ નિચાવાની
શક્તિ નહિ, અમવમા આણુવાની શક્તિ નહિ, બાગમ્ની સભાગ નહિ,
પતિની આરા કે પ્રેમની દરકાર નહિ એ વાત કોઈ પણ રીતે સ્ત્રીપણને
જામતી નથી માં તેના સુધાગના જોગ ડોગને ધિક્કા ના જોઈએ

પણ્યા પડી દરેક સ્ત્રીની પ્રથમ દરજ્જા તો એજ છે કે તેણે તેના
પતિનો પ્રેમ હરેક રીતે મપાદન મ્મે જોઈએ તો હદયને આગળી લેવું
જોઈએ, આત્માથી એમ્તા માધરી જોઈએ, તેને દરેક રીતે સુખ મતો ને
આનન્દ આપના જોઈએ તેમને અખૂટ પ્રેમ આપીને પ્રેમના ગલાગા પ્રેમ
મેશરી વેવો જોઈએ ને સમાન સર્વ કરવો જોઈએ

દરેક બાળકને માટે તેની માતા જન્મગદા છે તેની શામીરિક માનસિક, નૈતિક ને આધ્યાત્મિક દરેક ઉન્નતિને માટે તેની માતા જન્મગદા છે બાળકનાં બુદ્ધિમગ્ન, વિદ્યા ને મર્વર્તન એ મરે માતાના હિમ્મત આધાર ગણે છે, માટે ભવિષ્યના સારી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાને માટે માતાએ દરેક રીતે નિયમિત ને મર્વર્તનસાગ થયું નેધે માતાના આગ્રિની ઉત્તમ યાતો અધમ છાપ ને બાળકના મગ્નમા પડે છે, તે કાગે કરીને પણ ભુમાતી નની. બાળપણથીજ પુન પુનીઓને ધર્મનીતિનું શિક્ષણ ને મુદ્દસાર દીધું હોય તો પછીથી શાળામા વાઘો આવે નહિ, ને શાળા પૂર્ણ સપાદન કરી શકાય, ને આદુનિ-ત્રેગ્નશીને ધર્મ નીતિ રૂઢી ગણાય છે તે પણ ગણાય નહિ પણ તે મરે દુગ્નેને માટે માતાજી જન્મગદાર છે ત્રેગ્નાએની મુગ માતા બાળકનું બાગ્ન નથી ધડી શકતી પણ આગ્રિ તો ધડીજ શકે છે વળા પુત્રો વણી લક્ષ્મી કે ધસો વંબર વિદ્યા, તે બાગ્રને આધારે છે, પણ મર્વર્તનમય આગ્રિનો /કત ગતાને આધારે છે માતા બાળકનો પહેલો ગુરુ છે

દરેક ઠાડી ત્રીએ પોતાના મુદ્દમરીરમા આવક ને વ્યયનો દીમામ ગણે. ૨૦ છે, ને જો કે કબુસાઇ નહિ પણ કરકમર તો કરીજ નેધે માતવરા, વગોડા, મરણ જન્મ, ને લખના ખરચોમા, કુલાચુની પેરે કરજ કરીને કુનેકામા, શ્રીમતો તેમજ ગરીબ મગ્નમા ઉતરે આ રિનાને મામે પણ દગ્ગ ઝીલનાની છે અને તેમા એ સ્ત્રીઓએજ પોતાનું મન દદ કરીને મજમુત મગ્નમાનું છે ૫૫૦ થીજ બાગ્રુએ પેલીશના માલ, જપાની સાડીઓ ને સીં, ને થીજ અનેક શોખમોજની આજને આજે તેરી સ્ત્રીએ માટે પણ પ્રથમ સ્ત્રીઓએજ મન મજમુત મગ્નમાનું છે એ જન્ને બાગ્રુએ થતા બોગ અર્થનો જચાર કરવો ખાસ જગ્નો છે પોતે તેમજ મુદ્દકુતને ખામ્ય હિમ્મત ૨૦ગની શોખની મુદ્દપણુ ચીજ નહિ ખરીદરી, ને આદાર, વિદ્યાર ને પોત્રાકમા નિયમિતપણુ સાદાઇ ને રન-જતા નખરા

૧૫૮—મીન્દરડોગ.

“પરોપકારાય સના વિમુનયઃ”

વિદલી પ્રજાસન શુદ્ધિસન અને તમા પણ ખામ કરીને પ્રાત્ન પીય પતિવતા સતીઓના યશઃની પ્રાપ્તિ દુનિયાના બેશ્વ પ્રકાશના લાભ છે, પરંતુ જેઓ પગલા પ્રયાગ ગામ મન્ત્ર પ્રયાસ કરે છે અને પ્રિયો કરીને હનને ન્યામ પ મના મના થાપણ નરી પ્રાપ્તિ મનાર્યનો ન્યુ બનો ભોગ આપી પછુ પરહિતનો પરમાર્થનો નિયમ મનાર્ય પામે છે તેઓની કીર્તિ જગ પગ ઓછી તેની નથી

યુગેપખડ માટેના ઈનાડ દેશના આસરે ૧૮૩૧ ની સાલમા સીરગ ડે નો જન્મ થયો હતો માગનયર્થીજ તેનામા પગેપમગ ને દયાની વૃત્તિ ઘણી સતે હતી તિલાયતમા પગેપમગ દતિસાગી આગાઓ માદાની મારત પ્રી યુદ્ધમા ધાયલ થએલાની સાગાર પ્રી અનાથ આગડોના ન્હાણુ શિખણુનો બોલે રીગ લેવો, દખીઓને દીવાઓ આપી ક યોગ્ય લિાન લઈ તેમના દુખ દર પ્રના રોશનગારને ઉદ્યમે ચાલના, તેઓની ચિત્તિ સુધાગી દાર ને મરીણુ જેની નમ્સાનમગ પ્રીનેથી દેશ દુખો પ્રચાવના મસારીઓના મુન્તેરો દુ કાના, અને ઓઓની ચિત્તિ સુધા ગાના થો ય ઉપારો પ્રના, ગરે પરોપમગી પરહિતના કારો નાર પગારે દલની આપાતા સિનાય માનિ આવે પ્રભુપ્રિતે પ્રસાને પોતાનુ હનન મારીણુ પ્રે છે અને રીર લીરેનુ મતમર્મ હનન પવત ગુદ મુદ્ધિયા પૂર્ણ પ્રે આરી પગેપમગી આગાઓના મડળ અપાય છે અને તેનુ મધા રાનુ નતન આપન થએના આપ દેશના મેસા મદનો’ (મુખ અગે મગત ૧૧ છે

સાગર ડોગ અરીજ પગેપમગી મારિ હતી તે નામ્પેસન ન્હાન નીન અને નિડી હોસાની લમ્ર મગે તેને ઘણી મારી માગશાઓ આરી હતી જા પગ તેજે આ દનિાના ચલિત મુમેરો તિલાજલી આપી પોતાનુ

હવન રોગીઓની સેવાના પરોપકારી કાર્યમાં ઈશ્વર પ્રિતે અર્પણ કર્યું અને તેમાં તેણે એટલી હિંમતને હોંસથી કામ બજાવ્યું કે ધણાં દુકા સમયમાંજ તેનું નામ ઘેર ઘેર પુખવા લાગ્યું. જો કે સીસ્ટર ડોરાને પોતાની પ્રશંસાની દરકાર ઘણી થોડી હતી..

પોતાનાં મહાન કાર્યની શરૂઆતમાં તે પોતાના ઘરમાં સાદી દવા ગણતી અને કુટુંબમાં, ચાકર નફરોમાં તથા પાડોશીઓમાં યોગ્ય રીતે તેનો ઘટતો છટથી ઉપયોગ કરતી. જાતે તેમની ચાકરી કરતી. વળી તેમનો ખોરાક તપાસતી, અને તેમાંનાં ગરીબોને કંઈ પણ ડોળ કર્યા વિના વગર પ્રસિદ્ધિએ ધતો ખોરાક પોતેજ પૂરો પાડતી. ધીમે ધીમે તેની આ પરોપકારવૃત્તિ વધારે વિશાળ બની, અને થોડા સમયમાંજ નાની સરખી ડીસ્પેન્સરીની માફક તેને ત્યાં ગરીબ રોગીઓની બીડ થવા લાગી.

થોડાં વર્ષ ખાસ અનુભવ મેળવ્યા પછી ૧૮૯૫ ની સાલમાં તેણે એક દવાખાનું ઉઘાડ્યું. તેમાં દસ કિપરાંત દરદીઓની સારવારનું કામ પોતે એકલીએજ એવી સારી રીતે બજાવ્યું કે ડોક્ટરો અગ્નયન થયા, અને દરદીઓ સંતોષ પામ્યાં. આવી રીતે ઉભય પક્ષની પ્રીતિ સીસ્ટર ડોરાએ સંપાદન કરી થોડાં વર્ષ પછી અકસ્માતિક ક્રમોનું નેણે બીજું દવાખાનું ખોલ્યું. અને તેમાં પણ પ્રશંસાપાત્ર મહેનત કરી.

રોગી હોકોની માગણીથી કે ફરિયાદથી તે કદી પણ કંટાળતી નહિ, એવી તે શાંત સ્વભાવની હતી. દરદીની રોમર્ષને ખીરસવાપર તે જાતે તપાસ ગણતી. તેના જખમ સાફ કરવા, પાટા બાંધવા ને દવા આપવી તે સર્વ પોતેજ કરતી. વળી સર્વથી ઉત્તમ તો તે એ કરતી કે તંદુરસ્ત થવા પછી તે રોગીઓ નીતિમાન થાય, એટલા માટે હમેશાં દરદી પાસે ઈશ્વર પ્રાર્થના કરતી, મનુષ્ય તરીકેની તેની શરજો સમજાવતી, અને તેમનો પરોપકારની તેમજ સારી લાગણીઓ સનેજ કરતી. તેના દવાખાનામાંથી નીકળ્યા બાદ દરદીઓને તેની ઉડી દીક્ષમોહની એટલી સારી અમુક રહેતી કે તેના સરણથી ડરી દૂર રહેતા.

નાના આગમ પત્નો તેનો ખ્યાલ જનવદ્દ હતો અને તેની શ્રમિત ગ્રિધ
નિમા પગ તેના હાથપર એક માદુ બાગકનો લેવતી. મિથ્યા મર્યાને
હતીપર લઈ તે શીઝ ગંગીઓની ખમર દેરા દસાખાનામા કરતી ત્યાં
જાણે દયાની દેરીતી.

જેમ તે ગંગી રોગીઓની મેરામા અગ મનન કરતી તેમ પોતાના
પમાનો પગ હટવી ઉપયોગ કરતો નિર્ધન કુટુંબના દરદાઓને ધમ્મો ખોરાક
પોષાક અને ગીઝના સુદા તે પુરા પાડતી, અને મદરાડથી ઉદ્યા પડી
“મેનેટીયમ” મા પોતાને અર્થ મોકલતી

તેનો અજ્ઞાન એવો આવાળ અને તેની બાપા એટલી મીઠી મધુગ
હતી કે કર્યાના મરં લોકો તેને જાણે તરીકે આલતા, મરં જાતીના અને
મરં ધર્મના લોકો તેના યશની દામોથી તેના તરફ પૂજ્યજ્ઞાન ગણતા, અને
જાતીક મતેગોમા પણ તેનું વચન માન્ય કરી તેને માન આપતા

મદુ અને રોહાળ અંત કરણ, મીઠી જગ્યાન, આનદી નવબાન, ધર્મ,
હિમન અને હડી દીલગોશ જતાવવાની શક્તિ, તેમજ આભારિક મરલતા
અને નિખાવમ દીલ, એ મરં તેને પગાલમા તરફથી મળેલી ઉમદા શક્તિ
હતી, અને તેનો તે પોતાના સુકાર્યમા ધણો ઉપયોગ કરતો.

વગી રોગીઓની તે આગે-ય દેવી હતી તે રોગીઓની એટલી ખત
અને હુશિયારીથી માગતી કરતી કે ધણી વખત ડોકરોના ધાર્યા કરતા
અર્ધા મુદતમા તે દર્દને તરુરત જનારના રીતિરત ગતની આ મરં તેના
અથાગ પન્થિમનુ ફલ હતું.

સદી નિયમ અનુમાર તેના કાર્યોમા પશુ પ્રમગોષાત વિત્ર આની જતા
મર્યાતે લક્ષની લાવચમા નાખવાને કેટલાક પ્રયત્ન થયા હતા પરંતુ મીઠા
ટોનએ શુદ્ધ જુદિથી પોતાના શુભ મિચારમા તેમજ ખામ કરીને આચારમા
સુખમાલુ ખતાવના વગી જુદા સુખમાજ તેના વત્નો હૂ થયા હતા વગી

મેથી મેમના દંદીએના મંમર્ગમાં આવવાથી તેમજ અધામ પશ્ચિમથી તે પાણી વખત રોમથી પટકાર્ધ પડતી હતી. હતાં પત્તુ પોતે દાઢ લીનેડુ રોમીએની મેવા કરવાનું કાર્ય તેજે હાલી પર્યંત ઘણી કિતમતાથી વાળવ્યું. ગાણે ૧૮૭૮ ની મંવર્ગ ૪૭ વર્ષની ઉમરે અનુકરણીય હવનશાળાં મીસ્ટર ટોનાનું અવમાન થયું. હાલંડનાં લોકો દરુ પણ તે પરોપકારી બહેનીનું પુત્ર્યઆવધી મંગળુ દરે છે.

આપણી નવન ધ્યાપન થએલી " સેવામન " ની મરેયામાં આપણા આર્થાસનમાં મીસ્ટર ટોના જેવાં પરોપકારી રેતો મન્ય પ્રકાશમાં આવે એ પ્રિય પ્રતિ પ્રાર્થના

રમણી મણિમ લા.

બહેન ર + +

૬૫૮—લેડી જેનવાલેસ.

ધુરોપખંડના પ્રખ્યાત અંધકાર મી. કાર્વાઈથની પત્ની લેડી જેનવાલેસનું અન્નિ દરેક જીએ જાણના લાપક છે

લેડી જેનવાલેસનો જન્મ ધુરોપખંડના એક દેન મહત્વાકાંક્ષા ધરેા હતો. મહાદલાંડ દેશ આપણા મજમકર્તા અંગ્રેજ લેડોના મુલક મેટ સિટનનો હાલ તરફનો ભાગ છે. મુળાદથી એકન થઈ, તાંબડા મથુઃ અને મુવેજની નહેરમા ધઈ જીંડીમી જંદગને રૂને તે દેશમાં જતા શ્રુણે મેળથી અદાઃ દિવમ લાગે છે.

તેની મા કાલી ને લીધે જિયામી હતી. મુકેશવણીની મનુષ્ય માનને કેટલી નરુ છે, ને પોતે મપુર્ણ મમગની હતી અને પોતાના ઉમદા વિચાર અનુ.

માર પોતાની પુત્રીને બધી પની અને ડાહી નાતા ગનાનના મિત્રી હતી તેથી નાની જ્ઞેનને આત્મકાલથીજ પ્રગમાપાન શિક્ષણ ન થયું હતું, અને પરિણામે તે નિડુલી બની હતી.

લેડી જ્ઞેનનાયેસ નિડુલી હતી એટલુંજ નહિ પણ તે કિપરાત તેનામા મોહક ખુશમુગ્તી, વિશાળ કદિમળ, ડડાપણ, ને મદનગીલતા એ મરં પશ્ચરી બદ્દીમ હતી.

તે દેશની લગ્નપદ્ધતિ આપણી અર્ચાચીન લગ્નપદ્ધતિથી ભુલ છે. તેઓમા નરકન્યાની જ્ઞેનનેજ પપદગી થાય છે અને વડીયોની તેમા સમતિ વેનાય છે.

જ્યારે લેડી જ્ઞેનવાલેસને તખ્તનારના પ્રાપ્ત થઈ ત્યારે તેને ગમમ કાર્લાઈનિ નામના યુવક સાથે આગળાણ થયું તે વખતે કાર્લાઈલ એક ગાળામા શિક્ષક હતો, ને તેની ગ્રિયનિ કદ વધારે હોયી નહતી પરંતુ તેની માનસિક બુદ્ધિ ધણીજ પ્રગમાપાન હતી. લેડી જ્ઞેનનાયેમ તેની હોયી બુદ્ધિ નેમ્ આશ્રય સાથે મોહ પામતો અને બીજા ભાગા છતાં એ મહાન બુદ્ધિમા પોતાની ઉગ્ગલ બુદ્ધિનું સમીક્ષન કરી તેને નધારે પ્રગમાપાન ગનાનનાની લાગણીથી તે કાર્લાઈલને પરણી.

લેડી જ્ઞેનનાયેમ પતિને અતિ ખામ્યી ચાહતી, પણ પતિ તરફના પ્રેમનો પહેચેથીજ તેનો પ્રતિધ્વનિ થતો નહિ કાર્લાઈલ તેના તરફ એફકાર ને લાગણી નિનાના અત કંગ્ઝે નતો, અને બીનકસુર તેની તરફ કંગ્ઝ વર્તણુક નખતો.

ગરીબ કે તનુગ, સુખી કે દુખી સર્વ સ્ત્રીઓ પતિ તરફના મનુર વચન અને મદહારની મરંદા આશા સાથે કે જ્યારે તેમા નિગદ્ય થવાનો સમય આવે છે, ત્યારે તેના દુકા-મદમાગ્યની પરિસીમાજ થાય છે. લેડી જ્ઞેનનાયેસના બામ્યમા એમ્વો જ્ઞાનદ, એમ્લુ મુખ, એટલો મતોપ, પણ અખાયમે નહતો.

નાટ્યમાં, પાર્ટીઓમાં, ક્લબમાં, ધન્ય કે હન્ય ખાના સર જગોએ તે એકમેજ પત્ની મિત્રાય જતો સામાન્ય રીતે વિલાયતમાં કુટુંબ સાથે જમે છે, પણ આ પત્ની પતિ સાથે બેઠાન પગ લઈ શકતી નહિ કારણ- ધક્કા હમેશા એકમેજ જમતો

પોતે પત્ની તરફ આટલો એકદમ કરે હનો છતાં પોતાના મુખ પર હન્ય મળવમાં લેડી જોવાયેસ કદી જોવાયેસ જણાવતી તો તે અતિ ગમ્ય મુખે થઈ જતો હતો

લમ પછી કાર્લોસ મહાન મથકાર તરીકે જાણી પડ્યો પગ દિલગીરી માથે જણાવતું જોઈએ કે પત્નીના સળધમાં તેની લાગણી શુદ્ધ જ રહી. રનામીરચિત વિગથો સાબળાને લેડી જોવાયેસ હમેશા આતુર હતી પણ પતિની કૂરતાએ એટલી ઈર્ષ્યા પણ વૃદ્ધ થતી નહિ લેડી જોવા તરફ પતિનો હમેશા આ યાચી વહેવાર હતો, તિરસ્કાર હતો, એકદમ હતી, - કોરતા હતી, અને તે પણ મળ્યા કારણ વિના બીનકનુરેજ

આખા પત્નીઓ પતિના ગમે તેના નિર્દય જુલમ માટે પણ પતિની છત્રી પડી શકતી નથી પરંતુ યુગેબીયન બાનુઓને 'મર્ડરર્મ' (છુટાડેડા) નો અધિકાર છે, અને તેમાં કાયદો તેનો મદદગાર છે આના અધિકારનો- કાયદાનો મૂલ્ય લાભ લેઈ સમ્પાદને સમર્થ છતાં લેડી જોવાયેસ-તે મહ નશીલ દેવી મર પ્રકાન્તી ગબીર ગનોવ્યથા મોન મુખે મહન કરતી, પતિની મેવા કરતી, તેને ખુશી ગખવાના યત્નો કરતી આકર નોકરને કર્યા જેવું કામ પણ પતિની ખુશી માટે સ્ત્રી વખત જાતે કરતી અને તે મરથી વગરે વખાણવા લાયકતો એ હતું કે પોતે પતિને ઝગમગા 'મારથી આકતી' "હાતુ ને રહેતુ" પ્રેમ ને ધૈર્ય એ સ્ત્રી જાનની આકલ્યતાનામાં મહાન સુતને તે અક્ષય અનુમરતી

મગા કે માટેલી પામે તેજે કદીપણ પતિની વર્તણુક માટે કન્યાદ કરી નહોતી પરંતુ આ અમલ વેદનાથી મિત્રમિત્રિ તેવું રચુલ સરીકે ક્ષીણ થવા માડ્યું અને આવી ઉદયબેદઃ અધિતિમાં યુવાન વયે તેનો કાળ થયો

પત્નીના ભોગે પતિની લાગણી જનન-મતેજ થઈ દવેજ તેને પતિના મદગુણ, બલાર્ધ, કર્તવ્યપગયગુણ, સહનશીલતા, અને પ્રેમની ખરી પરીલા પડી. વિશેષે વ્યાકુળ બની તે મુગ્ધા લાગ્યો પણ મમય આવ્યો ગયો હતો અને હેવટ પર્યંત દુઃખ ભોગી લેડી જેન સદાને માટે મમ.ધિમાં ચૂંતી હતી. કાર્ત્તિકે પત્નીની ઘોર હુચી જનનના મગે મરમગની બધારી અને તે પત્ની મંદેદ ને મ્વચ આગમપર લેખ કાનગચ્ચો કે—

અત્યુત્તમ પત્ની, સહનશીલ મુન્દરી, ક્ષમા અને દયાની ઢવી, પત્નીની કંઠોસ્તાનું ભોગ થયેલ કોમળ પુષ્પ, લેડી જેન વાલેસે મુગ્ધાન વધે આ લખિપર શયન કર્યું છે.

તે હમેશા કળરજ્ઞાનમાં મંદ પગલે, ગોઠાતુર ચકેરે પત્નીની મંદેદ ઘોર પામે જતો. તે પરનાં “કોમ” ને અતિ પૂજ્ય ભાવે પોતાના હોઠ લગાડતો, અને ધુટાન મડીએ પડી તેણીના આત્માની શાંતિ માટે પ્રાર્થના કરતો, અને અનુત્તમ હૃદયે, બળતા-પશ્ચાત્તાપથી બળતા અંત કરજે, સગળ નપને, ધુન્નતે માદે કહેતો કે “માગી કંઠોસ્તાની ભોગ થઈ પડેલ નિર્દોષ પ્રિયા, માગ જડ ને લાગણી વિનાના અંત કચ્છથી દુભાવથી પ્રિયા, તાગ પ્રત્યેની મારી વર્ન-લુકને માટે મને ક્ષમા કર.” છેલ્લે છેલ્લે પણ આ નિષ્પાલમ દિલના દિહગાર લેડી જેનવાલેસે શ્રવણ કર્યા હોતો કેલ્લા કર્તુપ્રિય થઈ પડ્યા હોત ?

લેડી જેનવાલેસે સહનશીલતા ને મદગુણો ઉપગંન આ જીવન લખ વાતો હૃદય તેનો આત્મમંથમ છે આમી તરફથી ગમે તેરી વતલુક મદ કર્યે જરી એ આર્યબાગાએને માટે ફરજિયાત-મામાન્ય થઈ પડ્યુ છે. પર યુરોપીયન મનન મગજની લેડીએને માટે તેમ નથી. તેઓ ધાગેતો કાદીર.. પણ વાગમી ન્યાય મેગથી શકે છે. તેમ છતાં પતિનો મુપદ કોમ્પિન પ્રકારે ઝાંખો ન પડે એજ જિાનન ઈન્છાએ જાંદગી પર્યંત મદન કરી મોતાની અનિ-અલ કીર્તિ આ દુનિયા પર કાયમ ગળી ગઈ એવી બહેન જેનવાલેસે મન વનવાલ ઘટે છે

મુદરી મુખોદ

બહેન ૨ - -

૧૫૬—માનાની નજીવી ભૂલોનાં કયકર પરિણામો.

૧

શિયાળો હોનાથી ટાઢ જડુ પડતી હતી મણીંગાનીએ પોતાના કીકાના ઘોડીઆ પામે ગરમી માટે અગાગ ભગી સરડી મૂકી ઘોડીઆની ઝોળી માથી કપડું લગ્કેઢે, કે ઝોળીની દોરી સરડીને અડકે તેમ છે કે કેમ? તેની તપાસ કર્યા સિનાય મધકી મૂકી તે ચાલી ગઈ કીકાને ઘેાઢાડેલા કપડાને એક છેડો બહાર લગ્કતો હતો તે કીમના પગની પાટુથી વધારે વધારે બહાર આવ્યો ને સવડીમાના દેવતા પર પડ્યો, કપડુ સગચ્ચુ અને તે સાથે ઘોડીઆની ઝોળી પણ મળગી જીવ મોગે બડને થયો માથુમો દોડી આવ્યા પણ મોડાં કીકાતુ શરીર દાઝી મચુ હતુ, અને દસ દાર કરતા છતા નિર્દોષ જન્મ્યુ ગીમાઈ રીમાઈને મરણ પામ્યુ.

૨

જમનાની બાગડી નવેક આમની હતી તેને ઘોડીઆ પામે ગોઢકી નાખી તેપર સુનાડી પોતે રમોઈ ક-ના બેઠી ઘોડીઆની ઝોળીની દોરી ગોઢકી પામેજ લટકતી હતી, તે ગમતા રમતા ડોકરીના હાથમા આવી રમતમા તે દોરી ડોકરીના ગળા પામે આવી ગમતા રમતા ડોકરીએ ગુલા ટ ખાધી ને દોરી ગળાની આસપાસ વીંટાઈ કિપરા કિપરી ડોકરીએ બેચાટ ગુલાટો ખાધી ને દોરીનો ગળામા હામો આમતા મિચાગી બાગડીના નામ રમી ગયા

૩

મટુ શેઠાણીનો કાકુ શિયાળામા ચાગ પાચ મહીનાનો તડુગ્ત ગાયક હતો ગમ્યાની એમ્થી કિમ ને શિયાળાની રતુ ચીતળા કદાવરા માટે કિતમ તક છે, છતા મટુ શેઠાણીએ “થાય છે, કદાવીશુ, મી તારગ છે” કહી

શીતળા કદાબ્ધા નહિ. શિયાળો વીતી જતાં આવતા શિયાળાપર વાત રાખી. પણ તે શિયાળામાં કુટુંબમાં લગ્નગાળો શરૂ થતાં, તે વખતે શીતળા ટંકાવવાનું મુલતવી ગ્રપ્પ્યું. એવામાં ગામમાં શીતળાનો રોગ ફાટી નીકળ્યો, ને ઠાકુને શીતળા નીકળ્યા. ઘણી ઘણી માવજતે છોકરો મુશીબતે બચ્યો. છતાં આખા શરીરપરનાં ચાદાથી કફરો બની ગયો, ને જમણી આંખે ખોડ આવવાથી જન્મભર દુઃખી રહ્યો.

૪

શ્રાવણ માસમાં મોટી સાતેમે મોતી પોતાની નાની બાણકીને લેઈ શીતળા માતાના દર્શન કરવા ગઈ. તે દિવસે સ્ત્રીઓ ટાઢે પાણીએ નાલ છે, અને ટાઢું જમી બાણગોખ રાખેછે. વચમાં નદી આવતાં પોતે ટાઢે પાણીએ નાહીને કપડાં પહેર્યાં. નાની છોકરીના કપડાં કિનારી “માનાશ માનાશ” કેહી કહી નદીનાં પાણીમાં છોકરીને બે ચાર વખત ઝબોળી. પવનના ઝપાટામાં છોકરીને કૂડે પાણીએ નવગવાથી સખ્ત શરદી થઈ, અને છોકરી બે ચાર દિવસમાં મરી ગઈ.

૫

ગંગાનો છોકરો જન્મે ત્યારે તેના પેટનો મળ જણખર સાફ થયો નહોતો. તેથી તેના પેટમાં દુઃખ્યાજ કરતું. આ દુઃખાવાથી બાળક ઘણુંજ રડતું. ગંગાની ઊંઘમાં આથી ખસેલું પડતી, દેવ દર્શને જઈ શકાતું નહિ, બહાર જઈ શકાતું નહિ, વગેરે વગેરે તેને મુઝવણ લાગતી. ડોક્ટરને બતાવી યોગ્ય ઉપચાર કરવાને બદલે તેણે બાળકને અમલ (અફીણ) આપવું શરૂ કર્યું. ગરોબ ખીચાર નિર્દોષ બચ્યું !! અફીણના ઘેનમાં સુસ્ત થઈ પડી રહેતું. ધીમે ધીમે બાળકનું શરીર કંતાનું ગયું, પણ મંજાના ધ્યાનમાં તે આવતું નહિ. તેણી સામકું અફીણ મંગાવી લેતી, અને ચમચામાંજ એક બાળકે ચોંટાડી ગખતી. હમેશાં સાંજરે તેમાંથી થોડુંક અફીણ બાળકને પાતી, અને બાકીનું ચમચામાં એક તરફ ચોંટાડી મૂકતી. એક દિવસ ચમચામાં દૂધ નાંખી અફીણ ઘોળવા બેઠી. એવામાં કાંઈક ઉત્તરવનું કામ

આવી પડતાં તેને ઊડતું પડ્યું. તે અરથેક કલાકે પાછી આવી, ને પત્તાજેલું અફીણ પાવા માટે લીધું. અરથી કલાકમાં પેલું ચમચે ચોંટાડેલું બધું અફીણ પક્ષણી કૂધ સાથે મળી ગયું હતું. તેનું જ્ઞાન ગંગાને રચું નહિ. અને એમને એમ જાણકને અમલ પાઈ દીધું. અફીણનું જેન જાણકને ધણું ચંડયું. ઘણી મહેનતે પણ તે ઉતર્યું નહિ, અને દસ કલાકમાં ગંગાએ રતન જેવો પુત્ર શુભાચ્છે.

૬

જડાવના છોકરાએ રાતનાં રડવા માંડ્યું. કેટલાક અમલ તોળી ખીનવાળા મહા, અને જિજ્ઞાસા પામેલું ઘોડીક ખખેર્યા કે અર્થઃ સ્ત્રિય તેમાં છોકરાને નાંખી દોરીવતી હોયોળવા માંડ્યું. ઘોડીઆંની ઝેણામાં સ્ત્રીઓ જાણકે કારમી ચીસ પાડી, અને તે પછી તો કપરાકપરી ધબી ચીમો પાડવા માંડી. જેમ જેમ જાણક વધારે ચીમો પાડે તેમ તેમ જડાવ વધારે દોરી જોડે, પણ જાણકની ચીમોનું કારણ તપાસે નહિ. હેલ્લે અચું રડતું રડી ગયું. સવારે જડાવ ઝેણામાંથી છોકરાને લેવા મઝા તો તેનું સુખજ દાસમાં આવ્યું, અને ઘોડીઆંમાં એક ઝેરી વીંછી ફેખાયો. જાણકના કૂમળાં સરીરપર વીંછીના અનેક ડાંખ હતા, અને તે ડાંખની વેદનાથી જ જાણક ચીમો પાડી મરણ પામ્યું હતું.

ચોડીવારે એક છોડી બાળકના હોદને વળગી, અને ધીમે ધીમે ઘણી છોડીઓ ચડીને છોડરીના મોઢાની આમળાસ ને, અંદર જઈ ચઢકા દેવા લાગી. ચોડીક્યારે કેટલાક મંકોડા પાણુ મોંએ ચડયા ને ચઢકા દેવા લાગ્યા. છોડરી રડવા ને ચીસો પાડવા લાગી. સતોકે આવીને જોયુ તો છોડરીના મોંમાં ને મોંની આસપાસ અસંખ્ય છોડીઓ ને કેટલાક મંકોડા વળગી પડયા હતા. મહા મહેનતે મોં સાફ કર્યું. કેટલાક મંકોડા તો કેટલી તૂટી ગયા છતાં બાળકીને લીધેલો ચઢકો મૂક્યો નહિ. નિર્દોષ બાળકને આથી ઘણું દુઃખ પડ્યું.

૯

સ્ત્રીઓને સવાર કરતાં માંજરે રસોઈની ચોડી ચીજો કરવાની હોયછે, તેથી રસોઈમાંથી વહેલી વહેલી પરવારી માથેક પોતાની બે વરસની પોપટની માથેક બોલતી બાળકીને બેજામાં લઈ ઘરનાં નેવાં નીચે સમીસાંજે બેઠી, ને પાડોશશુ સાથે વાતે વળગી. સંધ્યાને વખત હોવાથી પક્ષીઓ પોતપોતાના માળા તરફ ઊડી જતાં હતાં. તેમાંનાં એક પક્ષીની પાંખ નેવાં પાસેની નાળને લાગતાં તે નાળ બરાબર છોડરીનાં તાળચાંપર પડી. નાદાન બાળકી અનિશ્ચય રડી અને તે પછી તે નિર્દોષ છોડરી કદી પણ બોલી શકી નહિ. મગજના રનાયુને ઇજા થતાં તે જન્મભર મૂંઝાજ થઈ ગઈ.

૧૦

તારાડાંરીએ પોતાની છ વરસની દીકરીને માથે નવરાત્રીને સુવાગી. માથાના વાળ સુકાઈ જાય માટે તેણે દીકરીના વાળ છૂટા કરી ઓસોડા પાસે નીચેના ભાગમાં ઝીલતા લટકતા રાખ્યા. દોલણીના પાયા નીચા હતા. અરધીક રાત્રીએ એક નાગ ઘરમાં નીકળ્યો તે દોલણી નજીક આવ્યો. લટકતા વાળપર ચડી ઉઘળી બાળાના ઠપાળપર દંસ દીધો. ગિયારી બાળકી ઉઘમાંથી ફરી ઊડીજ નહિ.

૧૧

વિજયાને જેમ પોતાને દાગીના પહેરવાનો શોખ વધારે હતો, તેમ પોતાનાં બાળકને પણ દાગીનાં પહેરવાનો શોખ હતો. તેણે પોતાના વળુ

વર્ષના દીકરાને કેટલાક દાગીના પહેરાવ્યા હતા. છોકરો રમતો રમતો ઘર બહાર નીકળી ગયો. તપાસ કરતાં સાંજ સુધી તેનો પતો લાગ્યો નહિ. પોલીસખાતાને ખબર આપવામાં આવી ને તેનાં સર્ગાવડાલાં, સ્નેહીઓ, ને ઓળખીતાં સર્વ શોધવા લાગ્યાં. બીજે દિવસે સાંજે એક કુવામાંથી બાળકની લાસ મળી. લાસપર એક પછુ દાગીનો ન હતો. પોલીસખાતાની તપાસને અંતે જણાયું કે દાગીનાની લાલચે એક છુમ્મચે તે નિર્દોષ છોકરાનું ખુન કર્યું હતું. ગુન્હેગારને ઘટતી શિક્ષા થઈ પણ વિજયાનો લાડકો પુત્ર પાછો મળ્યો નહિં.

૧૨

કેસરે પોતાના છોકરાને લીલા કાયા રંગનું ઝમકું પહેરાવ્યું. લીલા કાયા રંગમાં જંગાલ પડે છે; અને જંગાલ ઝેરી પદાર્થ છે. બાળકે આખો દિવસ ઝમકાંની ખાંતો ચુસ્યા કરી અને સાંજે સુતું તે ઊઠવા પામ્યું નહિં. તેના શરીરમાં ઝેર પ્રસરી ગયું હતું, જેથી ડોક્ટરોની ઉચી-દવા પણ અસર કરી શકી નહિ.

૧૩

અંચળ પોતાની પાંચ વરસની છોકરીને બોળામાં બેસારી લાડ કરતી અને તેના કાન પકડી બોલતી કે “અહીં બેનને કરણકુલ પહેરાવીશું, અહીં બેનને વાળીઓ પહેરાવીશું અને વગી જડાડિ નખવી પણ પહેરાવીશું.” એક દિવસે સરૈયો આવ્યો ને અંચળે છોડીના અકેક કાનમાં સાન સાન વેદ વીધાવ્યાં. છોકરી દુઃખથી રડવાને પછાત્ર મારવા લાગી, ત્યારે છોકરીને પકડી રાખવા અંચળે પાડોશજીને મદદમાં બોલાવી. બાળકીને અતિ વેદના થઈ, અને કાનના વેદ પાક્યા, તેના ચેપથી માથામાં અને આખે શરીરે ગુમડાં નીકળ્યાં અને છ માસ રીખાઈ ગરીબ છોકરી મરણને શમ્ભુ થઈ.

૧૪

જ્યાની દીકરીનો આંખો બિહી હતી, તેથી રડવા કરતી. જ્યાએ ઝાળામાં નાંખી હીંચકા નાખવા માંડ્યા, છોકરી વધારે રડવા લાગી.

મોટા હોંચકા નાંખવા માંડ્યા. અચાનક ઉંચી ઝોળાનું નાકું તૂટ્યું, અને તટ-
તાંજ બાળકી ઉંચેથી જમીનપર પછડાઈ પછડથી તેનું ગળું પડ્યું, અને નવેક
માસ જેટલી લાંબી મુક્ત તે માંદી રહી, અને છેવટ પણ સાચ નજ થઈ.

૧૫.

ગામમાં લક્ષ્મણો આશ્વે. સવિનાને લક્ષ્મણ લેવાનાની ઉલટ બહુ હતી.
પોતાની સાત વર્ષની કન્યાને પરણાવા તેણે પતિ પાસે હક કરીને તેમાં
દાવી. કન્યાના લગ્ન થયાં. લક્ષ્મણ દિવસ વચ્ચે પાંચેક દિવસ રહ્યા, ત્યારે તેને
વિચાર આવ્યો. “હાબા, કન્યાના દાંત રાતાતો જોઈએ તો. રાતા દાંત વિના
તો બા કન્યાદાનનું કશું નહિ તો.” તેણે સવાશેર આંખલી મંગાવીને રાત્રીએ
લક્ષ્મણની બાળકીનાં મોંમાં દાંત ઉપર દાંતી દાખીને ભરી. આખી રાત આં-
ખલી મોંમાં રહેવાથી કન્યાને આંચકી ને તાણ થઈ, ને સાંજ પડેલાંજ તે
ખીચારી લક્ષ્મણની કન્યા મરણાધીન થઈ.

૧૬

નર્મદા કહેતી કે “મને મારો દીકરો બહુજ બહાનો છે.” તે એક દિવસ
છોકરાને રમાડતી હતી. રમાડતાં તે ઉભી થઈ અને બાળકને ‘કંચુ’ ઉઘાળી
હેતથી બે હાથ વચ્ચે ઝીલવા લાગી. અચાનક બાળક એક વખત હાથમાં
ન આવતાં નીચે પટકાઈ પડ્યું. નીચે છો હતી, તેના પછડથી બાળક માંડ
પડ્યું, ને રીબાઈ રીબાઈ મરણ પામ્યું.

૧૭

ચંપા છોકરીને ઝોળામાં સુવાડી કામે વળગી. ઝોળી ઉપરની અભ-
રાર્ધ પર શાક મોળવાની રાજેસ છરી પડી હતી. થોડીવારે એક બિલોડી
ઘરમાં આવી ને ઝોળા પરની અભરાર્ધ પર ચડી. ત્યાંથી નીચે ઠેકડો મારતાં
છરી ઘોડીઆંની ઝોળામાં મુનેલી છોકરીના પગ પર પડી અને પગનો
પોંચો કપાઈ ગયો.

૧૮

દીવાળાએ દીકરીના ઘોડીઆંની દાંડીએ કોડીઓનો ઝુમખો ગુથીને
ખાંધો. સુનેલી રમતી છોકરીના હાથમાં તે ઝુમખો આપી પોતે કામે વળગી.

રમતાં ખેંચતાં એક નાની કોડી તૂટી ગઈ ને તે બાળકીનાં મોઢામાં પડી. કોડી લીસી હોવાથી મોઢામાં પડતાંજ ગળામાં ગઈ ને ગળાની બારીમાં અટકી ગઈ. દીવાળી આવી પહોંચી પણ કોડી કેમે કરી નીકળીજ નહિ ને ઊકરી મરણ પામી.

૧૯

શીવકોર ઊકરાને લઈને પીયર જતી હતી. રેલવેમાં બારણાં પાસેની બેઠકપર તે ઊકરાને લઈને બેઠી. પાસે બેઠેલી સ્ત્રીઓ સાથે તે વાતે વળગી. સીટી થઈ. “હાથ સંભાલો, સામાન સંભાળો.” ના પોકાર પડ્યા, પણ વાતોમાં ગુલતાન થએલી શીવકોરે ધ્યાન આપ્યું નહિ. ગાડીનાં બારણાં બંધ થવાના અવાજ સાથેજ ઊકરે ચીસ પાડી. બેઠાં જણાયું કે ખીચારા ઊકરાના હાથનો પેંચો બારણામાં આવી જતાં કપાઈ ગયો હતો ને બધે લોહી લોહી થઈ રહ્યું હતું. ડોક્ટરી મદદ તુરંતજ આવી પહોંચી, છતાં હાથનો પેંચો કાપી નાખવાની સરંજામને જરૂર જણાઈ. નિર્દોષ બાળકનો હાથ કાપી નાંખવો પડ્યો.

૨૦

લગ્ન થઈ ગયા પછી દસેક વર્ષે નવલને સીમંત આવ્યું. મુંબાઈથી તે સુવાવડ માટે દેશમાં આવતી હતી, ત્યારે નર્મદાજી વચમાં આવતાં તેણે બાધા રાખી કે જો પુત્ર જન્મશે તો આવતી વખતે નર્મદાજીને શ્રીશળ ચક્રાવીશ. તેને પુત્ર આવતર્યો. પાછા વળતાં ખોળામાં બાળક ને પાસે શ્રીશળ રાખ્યું. એવામાં બેઠક માટે પાસેની સ્ત્રીઓ સાથે વાંધા પડ્યો. તેની પંચાતી ચાલતી હતી એટલામાં નર્મદાનો પૂલ આવ્યો ને કહેતાં કહેતામાં થોડીજ નર્મદ બાકી રહી. નવલ ઉતાવળી ગાબરી થઈ ગઈ ને ઊનાવળમાં ગભરાટમાં શ્રીશળને બદલે ઊકરોજ નર્મદામાં ફેંકી દીધો !!

૨૧

હરકોર પહેલા ખોળાના પુત્રને લેઈ પીયર જતી હતી. પીયરનું ગામ જેમ જેમ નજીક આવતું જાય તેમ તેમ બે માસના ક્રમજ બાળકને છાતી

આ નાદાનકડા લેખમાં માતાની અચાનતા, બેદરકારી અને બૂલોના જે મૂળ દાખલાઓ આવવામાં આવ્યા છે એટલા ઉપરથીજ માતાઓની બૂલોનાં બચકર પરિણામોનું પ્રમાણ જાંધવાની ગંભીર પ્રકારની જૂલ કરશે નહિ. આવા અથવા તો આને મળતા અનેક દાખલાઓ જન્યા કરેછે. ગરીબ બિચારાં પરવશ બચ્ચાંઓ-મુગા અંબોલ જાળકો ફરિયાદ કરી શક્તા નથી, તેથી માનશે નહિ કે તેમને ફરિયાદનું કારણ નથી. પોતાની અચાનતા ને લાચારીએ તેઓ માતાની જૂલ અચાનતા ને બેદરકારીનાં દુઃખ માનમુખે સહન કરી જાયછે. પણ એથી માનાઓની ગંભીર પ્રકારની જવાબદારી દોષપિણ પ્રકારે ઓછી થતી નથી.

વહાલી બહેનો !! માતાઓ આવી બૂલોથી દર રહી પોતાની ગંભીર જોખમદારી યથાયોગ્ય સમજે, એટલુંજ નહિ પણ તે સાથે પોતાની સાહેલીઓ, પાડોશીઓ, અભણ બહેનીઓ, સર્ગાવહાંલાં ને ઓળખીતાંની સ્ત્રીઓ અને તે ઉપરાંત પોતાના સહવાસમાં આવતી હરકોઈ સ્ત્રીઓને આવી બૂલોથી નિરાળા રહેવા તથા માતાની ગંભીર ફરજ સમજાવે. એજ આ નાદાનકડા લેખ લખવાનો હેતુ છે.

સરલા.

૧૬૦—ખરૂં વશીકરણ.

સુર્યાળા ને સુશીલા એ બે બેનપણીઓ છે. તે એક ખીજને ઘેર આવે જાય, ને વાતચીત કરી આનંદમાં દિવસ કાઢે છે. એકવાર સુર્યાળા સુશીલાને ત્યાં ગઈ ને વાત કરવા માંડી. વાત કરતાં વાત નીકળી એટલે સુશીલાએ કહ્યું મારા પતિ હંમેશા આનંદમાં રહે છે, અને વળી આજે પણ તેઓને આનંદ થયો છે.

સુન્દાળા-માઝ બરેન, તાગ પતી આનંદમા રટે છે તથા આનંદી આજે વધારે થયા તો વધુ સાઝ પણ મારે તો તારાથી ઉવડુજ ચાલેજે

સુરીલા-કેળાણી તને જોઈ તો જોઈ એમ થવું હશે પતિ કેમ વશ મરા તે મિશે આપણા જેની મદગુણી સ્ત્રીઓથી કેમ જોલાય ? તું વશી કરજી વિદ્યાથી તદન અજાણી છે, ખરું કેની !

સુન્દાળા-હા એમ ખરું, પણ આજે તારા પતિ ચક્રાત વધારે પ્રમજ થયા તેનું શું કારણ તે મને કહેશે ?

સુરીલા-હા, જો સાબળ, હું કહું એમણે મને કહ્યું કે આજે માટે પાંચીસમા વહેલા જવું જ, માટે રમોઈ વહેલી કરજે, મેં મ્હું માઝ એમ કહી રમોઈ ઉતાવળથી કરના માડી રમોઈ થઈ ને કહેના મર્દ કે જમનાની નખત થઈ છે તારે એમણે કહ્યું હજુ વાર છે થોડીવાર પછી જમના આવ્યા પછી મેં કહ્યું કે માટે અગ્રેજ બહુ છે થોડું બહુણું ને નધા બહુણું એમણે મ્હું સાં નનનમના વખતમા શીખનીશ તું ગુન્ગરાતી જ્યાં સુધી બળી છે ? મેં કહ્યું કે આર ચોપડી રીખી છું એ જમી ગયા ને હાથ મોઢાઈ આનંદથી પોશાક પહેરી ઓશીસમા મયા હવે થોડાં નાં ગ્રહીને આવશે જો આવી રીતે અમે ના વાગ મમત દરીએ જીએ સુન્દાળા ! જો સાબળ મારે ત્યાં ખીલકલ તકના થતી નથી તારા પતિ ગુન્ગીમાં સાથે તો કેમ તકના થાય છે ? તે મને અમજવું નથી માટે આજે તું તારી મને બંધી નાન કર !

સુન્દાળા-સુરીલા ! હું શું કરું ! મારી સાથે જન જરા વાતમા વાક પાડે છે એને હું ચીડાઈ જાઉં છું

સુરીલા-સુન્દાળા ! એમ ચીડાઈ ન જઈએ માર્દ માણસો ન જાન એવો પણ હોય પણ વિચાર કરી ધીમેથી શાત પાડીએ

સુન્દાળા (ચીડાઈને)-કેની રીતે એમને શાત પાડીએ તે તું જ મહેની સુરીલા-અહો ! તેમા શું ! તેમના કહેના પ્રભાણે કરીએ ને એમના મામુ જરા પણ મોલીએ નહીં ક્રોધમા રોય તે વખતે મનુ અને નમ્ર

વચનથી શાંત પાડીએ. કાઈએ કશું છે કે,—

કદી પતિ કોધાય નહિ, એકજ નમ્ર વાણીથી,

કદી પતિ કોધાય નહિ, મુંઢરી જે હોય સાણીથી.

સુરખાળા—સારું જ્યારે ચીડવાશે ત્યારે એમ કરીશ ને તારી વશીકરણવિધાનો ઉપયોગ કરીશ.

સુશીલા—જ્યારે ત્યારે એકતું એક કહેવું નહિ, અને આપણો વાંક હોય તો તે વાતની માફી પણ માગવી.

સુરખાળા—શું વાંક ન હોય તોપણ કહેવું કે મારો વાંક છે ?

સુશીલા—વાંક ન હોય, તોપણ સામું ના કહીએ સમજી !

સુરખાળા—સમજી, સમજી, હવે એમ કરીશું.

સુશીલા—જે છું કેટલું જોરથી બોલે છે ? આવી રીતે બોલે તો રજનીકાંતને બોલું લાગેજ તો ! જ્યારે આનંદની વાત હોય છે, ત્યારે છું કેવી વિવેકથી વાત કરે છે ? તેવી રીતે પતિ આગળ નમ્રતાથી બોલીએ અને છું આવી રીતે ઘાંટા પાડીને બોલેછે, ધડી ધડીમાં ચીકાઈ જાયછે, તેથીજ રજનીકાંત તારે વશ નથી.

સુરખાળા—બેન, મેં સાંભળ્યું છે કે વ્રત કરવાથી પતિ વશ થાય. માટે એમજ કહું એટલે મારા પતિ મારાથી સદાય વશ થશે—ખરું કહી !

સુશીલા—(મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે મારે તો એને ગમે તે રીતે સુધારવી ?)

વાહ વાહ ! તું એવું કહેવું બોલે છે ? પતી વશ કરવા સારું વ્રત કરવાનું તે પહેલાં મેં તને વશીકરણવિદ્યા કહી તે છે. તે પ્રમાણે તું કર.

સુરખાળા—વ્રત કરવા કરતાં એક મંત્ર છે તેનો જપ કરીશ. એટલે મારા પતિ એની મેળે મારે વશ થશે.

સુશીલા—સુરખાળા ! તારી આવી વાણીથી હું અત્યંત દીલગીર છું; મારજુકે પતિ તો એકજ ઉપાયથી વશ થાય.

સુરખાળા—બહેન સુશીલા ! કેમ વળી પતિ તો મંત્ર કે વ્રતથીજ વશ થાય તો ?

સુશીલા-તારો મંત્ર કે વ્રત કોઈ પણ દેવ માનશે નહિ. ને મારી વિદ્યા સર્વ દેવ માનશે, માટે એજ કર.

સુરબાળા-સારું ત્યારે તારી વશીકરણવિદ્યાનો હું ઉપયોગ કરીશ.

સુશીલા-અરે, સુરબાલિકા સમાન સુરબાળા ! જે વિદ્યા મેં નને બનાવી છે તેજ પ્રમાણે કર.

સુરબાળા-એવી હું ક્યાં ખટપટ કરું ?

સુશીલા-એમાં ખટપટ શાની ! હું તને સહેલી રીત બતાવું છું તેમજ કર.

સુરબાળા-(વિચાર કરીને ધીમેથી)-હીક ત્યારે, એમ કરીશ.

સુશીલા-ચોકખું બોલ, કે તેમજ કરીશ. તેમાં કોઈ બહેનત પડવાની નથી. ફક્ત હબ વાંકી ચુંકી થઈ જાય તે અટકાવવાની છે. તું સારૂ બળી નથી, તેવું આ પરિણામ ! મારે ત્યાં થોડા દિવસ રહેજે, હું તને બાણીવીશ, પછી તું રજનીકાંત પાસે અભ્યાસ વધારજે.

જો ખીજ એક મારી બહેનપણી હતી, તે પણ આમજ સુખી થઈ. તેણે એક કવિતા પણ બોલી હતી.

(વર્મનતિલકા.) હે છુદ્ધિશાળી, ગુણસંપન્ન પ્રાણુ ખારી !
છે એ'ન ! એક વિનતી તુજ પાસ મારી;
આધીન થાય પતિ કેવળ જેવી રીતે,
તેવો ઉપાય દરશાય તું સીદ પ્રીતે.
યોગ્યા ઉપાય બહુ તો પણ સેશ શાણી !
સ્વામી થયા ન વશ તેથી અતી મુઝાણી.

આ ઉપરથી મેં તેને કહ્યું હતું કે:-

ચીંતા તથા ન કર તું; વશ નાથ યાએ,
તેવો ઉપાય કહું, તે ધર ચિત્ત માંહે;
રાખી સદા વિનયને, પતિ સેવ બાણે,
થાશે સદા વશ, કદી નવ કદ આરે.

સુરજાળા-અહેન ! સ્વામી વચ કરવા સારૂ દીક ઉપાયો બતાવ્યા છે. હવે હું સંપૂર્ણ સમજી કે પતિની સેવા કરવાથીજ પતિ વચ થાય છે.

સુશીલા-થેર જઈને મારી વિદ્યાનો ઉપયોગ કરજો. (એ જાગ્યાં છુટાં પડવાની તૈયારીમાં સુશીલાનો પતિ ચંદ્રકાંત ઓદિસથી આવ્યો.)

ચંદ્રકાંત-કેમ ! શું વાતો કરો છો ?

સુરજાળા-કાઈ નહોં એનો અમારી બેનપણીઓની વાતો.

હું જાઉં છું એમ કહી સુરજાળા જાય છે. ને જે પ્રભાણે સુશીલાએ વરણીકરણવિદ્યા બળાવી હતી, તે પ્રભાણે થેર જઈ વરતી-સુરજાળા સુખે દિવસ કાઢે છે.

સુરજાળા થેર જઈ લુગડાં કાઢી યોડીવાર ખુબ રડી. પછી વિચાર કરવા લાગી કે હમણાં મારા પતિ આવશે એટલે મોં ધોધન પોનાના પતિ સારૂ ખાવાનું કાઢીને ધરતી વસ્તુઓ સાફ કરતી હતી, એટલામાં રજનીકાંત આવ્યો. રજનીકાંત કપડાં કાઢી બેઠો હતો, ત્યાં સ્વચ્છ લોટામાં પાણી સુરજાળા લાવી.

રજનીકાંત આ જોઈને વિસ્મય પામ્યો કે કોઈ દિવસ નહોં અને આજે આવું ક્યાંથી ! રજનીકાંત વિચાર કરવા લાગ્યો કે લાવ આજ એની પરીક્ષા લઉં ?

રજનીકાંત-કેમ, આજે ક્યાં ગઈ હતી ?

સુરજાળા-વડાલા ! આજે. મારી બહેનપણી સુશીલાને ત્યાં ગઈ હતી.

રજનીકાંત-આજે તારા આવા વિનય પ્રીતિમા શબ્દ સાંભળી આશ્ચર્ય લાગે છે. આગળ હું તને પૂછતો તો તું-મને ખાતર ધાતી; કાંઈ સુશીલાને ત્યાંજ તું આજ શીખી આવી લાગે છે, કારણ કે તે-ધણી ડાહી છે.

સુરજાળા-હા, તેમજ છે. હવે હું તમને કહી પણ હુંકારા હુંકારા કરનાર નથી. અને હવે પછી આપ મહેરબાની કરીને બૃતકાળની વાત વિસારે પાડજો. કારણ કે તે વાત યાદ આવતાં માઈ કાળજું દોરાઈ જાય છે.

રજનીકાંત-શું તને સુશીલાએ એક દિવસમાં આટલું બધું જ્ઞાન ઈ
દીધું, તે તું બધીજ સુધરી ગઈ? હું કહે સુશીલા પાસે જઈશ અને તેને
ધન્યવાદ આપીશ, અને તેનો ઉપકાર માનીશ; ખરેખર સુશીલા સુશીલજ છે.

સુરબાળા-સ્વામીનાથ! હું પણ સુશીલાનો ઉપકાર માનું છું. હું કે જે
નદનજ મૂર્ખ હતી, તેને એક કલાકમાં સુધારી તે કંઈ જેવી તેવીવાત છે?

હીરાબહેન મથુરભાઈ.

૧૬૨—માતૃધર્મ.

દેશના સુધારાનો આધાર માતા ઉપર છે, એમ જે નેપોલીયને કહ્યું
છે તે સત્યજ છે. દેશની પ્રજા બળવાન, વિદ્યાવિનોદિ અને ધર્મિષ્ઠ થાય એ
સા કોઈ ઈચ્છે, અને એ અત્યુત્તમ ઇચ્છા કાંઈ આકાશકુમુદવન નથી; જે
શ્રમ કરવામાં આવે તો તે જળિભૂત થાય તેમ છે; પરંતુ એ શ્રમ જે
અવસ્થિત થયો હોય તોજ.

હિંદુસંસાર સ્ત્રીકેળવણીના અભાવને લીધે કદાચ થઈ પડ્યો છે એની
તો કોઈથી ના કહેવાય તેમ નથી. સ્ત્રીઓને વિદ્યાદેવીથી વિશુદ્ધ રાખવાનો
સંપ્રદાય પ્રત્યેક જાતિમાંથી નાશુદ્ધ થાય તોજ ઉન્નતિની આશા રાખી શકાય
સ્ત્રીઓને બચાવી બચાવી હોશિઆર જનારની અને સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રસંગ
વધારે કરવો એ સંજોગી માસિકમાં ચાર-ચાર લખાય છે. તોફાન જે
અમલ હજી પુરેપુરો નહિ થયેલો હોવાથી તે સંજોગી વધારે હજારો
જરૂર હું ધારું છું. અને સ્ત્રીકેળવણીના એક જંગ તરીકે આ સંજોગી
એટલે બિવિધની ઉત્તમ પ્રજાની માતા તરીકે સ્ત્રીઓનું શું હું કહી શકું
તે સમજાવવા મેં આ લેખમાં કાંઈક મન કર્યો છે. હિંદુસંસાર

હાનિકારક રૂઢિને લીધે માતા તરીકેની જવાબદારી સમગ્રતા પહેલાં મારી કેટલીક બહેનોને માતા થવાનો સમય આવે છે. અને તેવે વખતે પોતાના કર્તવ્યનું બાન નહિ હોવાથી પરિણામે દુઃખકારક ભૂતો તેઓ કરે છે. સાચું નાણુંદના દબાવણથી કે પછી પોતાની અગ્નિતાથી સ્ત્રી સમર્થ હોય છે ત્યાર-થીજ ભૂલોની શરૂઆત કરે છે. પણ તેણે જાણવું જોઈએ કે ગર્ભાધાન થયું ત્યારથીજ તે માતા તો થઈ ચૂકી છે એટલે પ્રથમ ગર્ભિણી દશામાંજ માતા તરીકેની કેટલીક ફરજ તેને આદ્ય કરવાની હોય છે. અપત્ય જોરાક ગર્ભને નુકસાન પહોંચાડે છે, માટે વેધકશાસ્ત્રમાં કલા પ્રમાણે પથ્યાપથ્યનો વિચાર કરવો જોઈએ. બાળકની મનોવૃત્તિ ઉઘા પ્રકારની થાય તેટલા સાર તેવી સ્ત્રીઓએ મારાં સારાં પુસ્તકો વાંચવાં જોઈએ. અભિમન્યુ કૃષ્ણના મુખથી માતાના ઉદરમાંજ કોદાપુદ્ગ શીખ્યો હતો. આ પૌરાણિક દષ્ટાંત સચવે છે કે સગર્ભા સ્ત્રીઓએ પોતાનું મન ઉચ્ચ અને ધર્મપરાયણ રાખવું કે બાળકનામાં પણ તેવા ગુણો આવતરે.

જેટલી જવાબદારી ગર્ભિણી અવસ્થામાં છે, તેટલીજ-અરે તેથી પણ વધારે જવાબદારી સ્ત્રી સંતાનવતી થાય ત્યારે છે. ખનીજ પદાર્થો ખોદી કાઢવા મહેલા છે. પણ બહાર કાઢવા પછી મારી વગેરેથી મુક્ત કરી તેને પાસા પાડી મનોહર બનાવવા તેમાંજ ચતુરાઈ રહેલી છે. અનિવાર્ય માન્ય રહેલને લઈ કેટલીક હર્ષધેલી માતાઓ બાળકનું હૃદય જાહે લાલન કરે છે. અને બાળપણમાં એની અયોગ્ય છૂટ મળવાથી—સંમોહપથી તેઓ દુર્ગુણી થાય છે. આવા પુત્ર-પુત્રીને જે તેના પિતા તરફથી કાંઈપણ શિક્ષા કરવામાં આવે તો તેવે પ્રસંગે બાળકનો પક્ષ કરી સ્ત્રી પતિની સાથે ઝગડો મચાવે છે. આવા અધવાત્સલ્યનું પરિણામ એ આવેછે કે એ સ્વહસ્તે ઉછેરેલાં ત્રિવટક્ષનાં ઝેરી ફળો લાલન કરનારનેજ આપવાં પડે છે.

માટે—લાલને મહવો દોષાસ્તાહને મહવો ગુણાઃ

तस्मात्पुत्रं च शिष्यं च ताडयेन्नतु लालयेत्.

છોકરા તથા છોકરીઓ જન્મને કેળવણીની સરખી જરૂર છે, એ કેટલીક સ્ત્રીઓ જાણતી નથી. કન્યા સાત આઠ વર્ષની થઈ કે માતા તેને ઘર કામમાં લેડી દે છે. હા, કન્યાઓને ગૃહકાર્યો શીખવવાં આવશ્યક છે ખરાં. પણ તે સાથે તેને વિદ્યાદેવીની પ્રસાદી લેવાનું પણ શીખવવું જોઈએ. પોતે વહેમથી મુક્ત થઈ બાળકોને વહેમ રહિત જનાવવાં. વળી પ્રત્યેક માતાએ પોતાનાં બાળકને બાળપણથીજ સાચું બોલવાની હિંમત રાખતાં શીખવવું જોઈએ. જે માતા સત્યને વધુ ચહાતી હોય તેનું બાળક ભાગ્યેજ અસત્ય બાધિ થાય ! સત્યકામ ગૌતમ ઋષિની પાસે ઉપનયન લેવા ગયો ત્યારે ગૌતમે તેને ગોત્રનું નામ પૂછ્યું. ગોત્રથી અજ્ઞાન તે બાળક પોતાની માતા જખાલા પાસે આવી પૂછવા લાગ્યો. તેણીએ જવાબ આપ્યો કે તારા પિતાની સેવારૂપ પદ્ધતિને લીધે હું ગોત્રનું નામ જાણતી નથી. આ સાંભળી સત્પકામે ગૌતમને આવીને કહ્યું કે મારી માતા ગોત્ર જાણતી નથી. અને હું પણ જખાલાનો પુત્ર છું, એ સિવાય બીજું કશું જાણતો નથી. આ હિંમત બરેલાં વચનોથી મુનિએ પ્રસન્ન થઈ તે શુદ્ધ નથી એમ કહી ઉપનયન આપ્યું. કહો ! હાલની કેઈ સ્ત્રી કે બાળક આવું સત્ય બોલવાની હિંમત ધરી શકશે ? માતા સાધ્વી અને ધર્મપરાયણ હોય તોજ બાળકને સહૃદય જનારી શકે. પોતાનાં પુત્ર-પુત્રી વિનીત, સખ્ય અને નિરભિમાની થાય તે તરફ તેણે કાગળ રાખવી જોઈએ. ઘેર આવતાં માણસો પ્રત્યે તેમને ઘટે તેવા યોગ્ય સન્માનપૂર્વક વર્તતાં શીખવવું, - ખુદામત કરવાની ખોટી ટેવ તથા ચાડી ચુગલ્લી કરી પ્રિય થવાની નિયત્વતિનો માનાએ ઉચ્છેદ કરવો જોઈએ. સત્યવક્તાપણું, ધર્મ ઉપર પ્રેમ તથા શ્રદ્ધા, વડિલો તરફ માન અને પ્રીતિ તથા અસાધારણ ધૈર્ય ઇત્યાદિ સદ્ગુણોનો સંચય કરવાનું બાલ્યાવસ્થામાંથીજ માતાએ શીખવવું. કેઈ અંગ્રેજ અંચકારે માણસના મનને કંદરત સાથે સરખાવ્યું છે. જેમ જમીનમાં કાંઈપણ ખીજ વાવવામાં ન આવે તો તણાદિ જેવા હલકા પદાર્થો રવતઃ ઉગી નીકળે છે. તેમ બાળકના મનમાં માતારૂપ ખેડુતથી જે સદ્વર્તનનું ખીજ ન વગાડ તો કુર્ગુણો વાવેતર થવાનુંજ. માતા તરીકે એક અગત્યની ફરજ બાળકોને રવચ રાખવાની છે. પેસા

ખગ્ગી મોના કપડા ખરીદનાની શક્તિ તો ન હોય, પણ ગિથિતિ પ્રમાણે
 અગ તાકના જે મોતે તો મરણ તો ગળી શકાય પોતે મરણ ગી બાળ
 મ્ને રચનાત્રિય મનાવતુ અનુકૂળ્ય શક્તિ માગમેમા મધારે મેય છે ન -
 જ્ઞાનમા તે માતાના મહત્તમમા આવે છે તેથી તેનામા તેના જેવા ગુણો
 આ મેં મવાન છે માતાની હાનિમગ્ક ટેવો બાળકમા પ્રવેશ પામે તો
 ધાતુજ અનિષ્ઠ થાય દાહ મોગી ઉમ્મગના મજા માણુમે પણુ ટેવના દના
 ભુમા દમા ઈજા ટેવના તેના દાસ બનેલા આપણે જોઈએ છીએ તેવું
 મરણ્ય માગણની તુષ્ટાનકારક ટેવ છે ઉચોગ આગ્રય, વગેરે ગુણો
 પગિણામે લાભમગ્ક છે એ માતાઓએ જૂલવુ જોઈએ નહિ 'કેળાએલી
 માતા મો શિક્ષકની ગરજ મારે છે'—આ ઉક્તિ દેખ માતાએ તેમજ
 માતા થવા ધનની મનાગીએ મદદ ધ્યાનમા નખરી

લોકે મરીયસી માતા, માતાની મહત્તા વિશે અનેક શાસ્ત્રો માફી
 પૂરે છે તેની ખાતરી કરવી હોય તો એક દુષ્ઠ અને કૃતદ્વેષી પુત્રને માતાના
 મ્નેહ વિશે પૂછો ! ગમે તેવો તે પાપી હૃદયનો હજે તોપણ અસ્ય એવોજ
 પ્રત્યુત્તર આપશે કે માતાનું નશુ સુખના અને જન્મો વ્યતીત થાય તો
 પણ મોઈ દિવસ એ નશુ પુત્ર થવાનું નથી, આવા ગામનાળી માતાઓએ
 મર્તિ યધિમુખ થવું એ ટેલું દિલગીરી ભર્યું ગણાય !

માગમ્ને સદગુણી માની મમાગની ધુગ વહન મરનાને લાયક કરના
 એમ્તેથીજ મોઈ માતૃધર્મ અગ્કતો નથી હિંદુસંમારમા સામુ વદના કતેશો
 જે આપણે ઘેરો જોઈએ વીએ, તે પણ બહુધા માતૃધર્મની ખામીને
 લીધેજ થાય છે અજાનતાથી કે ઉદારતાના અભાવે ટેલીક માતાઓ પુત્ર
 અને પુત્રવધુને સુખી જોઈ ધર્માગિથી મળી જાય છે ને ધરના મહુએ
 કરેલા કાર્યોમા નજીવી જૂનો કહાડી તેના બાઈ બાપને માગો બાડે છે !
 મદગુણી માતા પુત્રના મસાગનાવતુ સુખન છે, જ્યારે એક હલમ મનની
 નીચ માતા પુત્રના મસારદ્દશને નાગ કરનાનો કુહાડો છે મૂર્ખ અને નાલા
 ચ મધીને પનારે પડેલી ટેલીક માઈનીઓ ધાળીને માફ લાગશે એમ

બાળી સાસુનો જીલમ સહન કરે છે. તોપણ તેણું ઉઠું અંતર સાસુને આપ આપ્યા વિના રહેતું નથી. જે માતા પુત્ર ઉપર પ્રેમવાળી હતી, તેજ માતા પુત્રવધુ આવતાં પોતાના હોકશને નામદે, સ્ત્રીવશ વગેરે હલકા શબ્દોથી તિરસ્કારે છે અને પોતાનું ગારવ પોતાને હાથેજ ન્યૂન કરે છે. માતા તરીકેની મારી આર્યબહેનોની આ કેવી વર્તણૂક ?

સુદરીસુબોધ.

મિસિસ સુરબહેન.

૧૬૨—વેદમાં સ્ત્રીનું સ્થાન.

આ વિષયપર લખાએલા વેદ મંત્રોના આધારે આ વિષય હું યથાશક્તિ ચર્ચાશ અને ત્યારબાદ પતિ અને પત્ની વચ્ચે શો સંબંધ છે તે વર્ણવવા પ્રયાસ કરીશ. આટલી યોડી શરૂઆતની ટીકા બાદ હું આ વિષયને લગતા વેદના મંત્રો અગ્ર આપું છું.

(૧) ઇંદરન્તે હવ્યે કામ્યે ચન્દ્રે જ્યોતેઽદિત સરસ્વતિ મહિ વિશ્રુતિ ।
સતતેઽધ્વ્યે નામાનિ દેવેભ્યો યાસુરુતં વ્રૂતાત્ ॥

(૨) આનિદ્યકલશમ્મહ્યાત્વા વિશન્તુ ઇન્દ્રવઃ ।

પુનરુર્જા નિવર્તસ્વસાનઃ સહ અન્ધુસ્વોરુઘારાપયસ્વતી ॥

પુવર્મો વિશતાદ્રાયિઃ યજુઃ અવ્યઃ ૮ મં. ૮૧-૮૦

(૧.) સ્ત્રી “ઈંદ્રા” કહેતાં પૂજ્ય છે; સ્ત્રી તે છે કે જેને સન્માન થયે છે તે ખરેખર શુદ્ધસ્થાત્રમનો ઉપાસન છે. હમેશાં મધુર વચની અને

આનદી, માનવન આપનારી અને ચક્રમા જેવી નાત પ્રકૃતિરાણી, તે ધનના પ્રકારાડપ છે તેના આનંદ અવમાનની પ્રાપ્તિથી રીતે અનગણના કરી નેઈતી નથી તે ગાંધીની, આપણા પવિત્ર ધન્યાગની (મહિ) સાત્તરિ દેવી, બુદ્ધિ પ્રભાસગાલિની નેદમા નિપુણ ૨ । અનાદ્યત-આપના જેવી નમ્ર અને પોપણુ કરનારી છે. અદો । દેવી આ તારા જુદાજુદા નામો છે । તું મને આપણુ શબ્દો કહું અને મદાયગળી દારોનો ઉપદેશ કર, કે જેથી હું હૃદય અને મન ઉભયના કિત્તમ ગુણોને પ્રાપ્ત થાઉં

(૨) હે દેવી । તું ખરેખર મહાન છે તું અમારી પૂજનુ પાત્ર છે આન અને માન ગૃહનભ્યની નમી યા કે જ્યા તારે લીધે હું મધુર મતો । પામુ અને પ્રમરની મમૃદ્ધિ-નરનિધિ-તને પ્રાપ્ત થાઓ અને એ ગૃહગ જ્યની ગાદી પર જોમીને માન હુ જોનુ તું સાન્તવન કર, તું અમને હમગ ગાઝુ બગ આપ હે અનેક પ્રકારના વિગ્ધાન અને રિક્ષાને અદલુ કરનારી-જ્ઞાનનારી । હે પુષ્કળ દુધ અને ખીચી જ્ઞાણીપોથી ભરેલી દેવી । તારી મા ફલ મને જ્ઞાનિક તેમજ આધ્યાત્મિક આગાદી પ્રાપ્ત થાઓ

આહા ! આ મત્રો ટેટલા બધા મધુર છે તેઓ અનગાની કાર્તિ ટેટલા હિન્દુ અને હિમદા નમ્દોમા પ્રતિપા ન કરે છે । વાસ્તવિક રીતે તે ધરમમાન્ની નસી અને અધિપાતા દેવી (Presiding Deity) છે પવિત્ર રોમાસિની માફક-અને જાણે કે તે પોતેજ યગના અગ્નિનું પ્રતિમિમન નદિ દોખને । તમ હમેશા માન પામવા લાયક, કદી પણ નહિ અનગણના થવી જોઈએ એવી, કદી પણ અમતોપ અપમાન થવું જોઈએ નહિ એવી, પ્રત્યોત્પત્તિનું મૂળ કાગલુ કે જેમાથી આખી સૃષ્ટિ સગ્ગર્ભ છે, તે 'અદિતિ' તે જાતેજ વરની પુણ્યશાળી અને પવિત્ર દેવીના જેટલી કુલિન અને દાગ તેના જેટલી પુખ્તમા અને શુદ્ધ કરનારી અન્ય મર્જિત નથી તે જનમ માગ્નો માથી મહાન શિષ્ય છે વેદાણીની માફકજ તે હમેશા મર્મ શક્તિમાન પરમાત્માના ગુણાનુસારનો ધોષ કે તીવ્ર દામ છે તે કુદગતના નાન્યમા મૈત્રી શ્રેષ્ઠ અને અત્યંત મનોહર છે જે મનુષ્ય જાતને શ્રેષ્ઠ પે

અસાધ્ય છે અને તેને પ્રતિષ્ઠાએ પહોંચાડે છે, તે સૌથી વધારે પવિત્ર અને ઉમદા ગુણોનું ગ્રાહ્ય સ્ત્રી છે. પુરાતન કાળથી અને તે પણ સમ્ય અથવા જંગલી-સપાળા પ્રદેશોમાં તે પુરુષના માનનું પાત્ર ભજીતી છે અને તે પણ અવાસ્તવિકપણે તો નહિજ ! તેનામાં કુદરત સૌથી વિશેષ પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે. તે ખરેખર કુદરતનું પ્રતિબિંબજ છે. તે એક અનુકરણ કરવા જોવા નમુનો, અને મનુષ્ય સમાજની વર્તણૂક નિર્માણ કરનારી છે. ગાય અને ધરતી માતાની માફક તે મનુષ્ય જાતની પોષણ કરતી છે. બાળકને જન્મ આપનારી એજ છે. બાળક જેને ધારીને મોટો થાય છે તે પણ એજ છે. તે એજ છે કે જેની હાજરી અને સારવન કરનારા મધુર રાષ્ટ્રો દુઃખ અને પીડા દૂર કરે છે. તે એજ છે કે જે પુરુષને માટે સ્વર્ગનાં દાર ખોલી આપે છે. તેના એકલીનામાંજ પુરુષનો પ્રેમ સમાવશે છે. ૨ ! એટલુંજ નહિ પણ તે જાતે પ્રેમનો અવતારજ છે. તે પવિત્ર વિચાર (પ્રેમનો), તે અપૂર્વ-દુર્લભ-બક્ષીસ, તે સર્વોત્તમ ગુણ કે જે એકલોજ સ્વર્ગમાં જવાના પરવાનારૂં બનાવે છે અને બલિષ્ઠમાં હમેશાં મનાશે તે પણ જાતેજ છે. હા ! નિઃશંક સ્ત્રી વિના આ દુનિયા, 'પ્રેમ' એ પવિત્ર વિચારશૂન્ય હોત ! તેના વિના એ ગુણ કોણ જાણે ક્યાંએ ઢંઢાએમો પડ્યો રહ્યો હોત ! તે એકલીજ એ ગુણને વિકાસ પમાડે છે, પૂર્ણ બનાવે છે, તેથીજ તે રત્ના અને કામ્યા રમણીય અને ધન્યતા યોગ્ય કહેવાય છે. તેના વિના શુદ્ધસંસાર અધારો ખીજ અને સુતો સુતો બાસે છે; અને તેથીજ તેને જ્યોતિ અને ચન્દ્રાના નામથી સંબોધવામાં આવે છે, એટલે કે તે શુદ્ધસંસારનો પ્રકાશ અને જીવન છે. તે હમેશાં માન્ય કરવા લાયક અને કદી પણ નહિ ધુતકારવા અને નહિ ફેંકી દેવા લાયક છે, તેથીજ તેને હૃદ્યા અને અઘ્યા એટલે પૂજ્ય અને માન્ય કરવા લાયક કહેવામાં આવે છે, પવિત્ર હોમાસિ કે જે એક વખત સળગાવ્યા પછી કદી પણ હોલવી શકાતો નથી, તેમજ તજ શકાતો નથી તેની માફક સ્ત્રી પણ પૂજ્ય અને અદલ કરવા લાયક, મતલબ કે આનાજ્ય અગર તલાક નહિ આપવા લાયક.

પ્રિય રામનાગ ! તુ સ્ત્રી દો પુરુષ હો સ્ત્રીના મમાન હા ! અને પ્રતિજ્ઞાનો પક્ષાપાતી દો કે વિરોધી હો જે હો તે હો પરંતુ ઉપલા શબ્દોમા સ્ત્રીના ‘મુન્યની લેરા પાણુ અતિથયોમિ ડે એમ કહેવાની તારી તાકા’ નથી વેદોમા એના અત્યુમિ કગનારા શબ્દોનો ઉપયોગ કરનામા આગોત્ર નથી પુરુષની દુગમલી આગે સ્ત્રી જાતિના આ ગુણો કદાચ નહિ પણ દેખાય પરંતુ પગમામાની રાણી-વે-રાણી તો તેને આ માનની ઉચ્ચ પદની આપે છે પન્નમીઓ પત્નિ નિનાના ઘરને “તખીયા” અને ‘દેરા’ કદીને ધિક્કારી નાખે છે તે ઘણાએ સાબરુ હશે શુ તમે પડેજ તમારી છ-ગીમા કદિ નથી અનુભુ શુ કે શુભેની કદાચ પ્રસંગોપાત્ બહાર ગઈ હોય છે તો ધર આનંદ નહિત-સુડ સુડ બામે છે ? મત્ય છે કે આ લક્ષ્મી અને સન્ન્યતી-દ્રવ્ય અને નિધાની દેવીથીજ ધર આનંદી અને સમૃદ્ધિવાન બને છે દરેક નામ સાથે ‘દેવી’ શબ્દોડુ જોડાયુજ તે માણુ છે-તેનુ સમાગ્મા ક્યુ ધ્યાન છે-તે પ્રતિપાદન કરે છે એવાગ માટે તેને ચામા અને અર્ધાગના કહેવામા આવે છે

નીચે ! સ્ત્રીના ગુણો અને ક્રમોડુ વર્ણન આપતા યતુવેદના કેટલાક ચુગી કાઢેલા મત્રો ટાકી દેખાકુણુ આશા રાખનામા આવે છે કે તે ઘણાજ ઉત્સાહથી વચારો, કાગળ કે શુકલ્યરહારમા સ્ત્રીનુ ક્યુ રચાન છે અને દોનુ જોઈએ તેનો મથાર્થ ચિતાર તે મત્રોમા આપે છે એમ છતા તેમ કે તે પહેલા હું પગલેવા તેમજ હવે પછી પરણનાના એના મારા વાચકોની ચોરીની આસપાસ ફેગ ફરતી વેળા તેમને જોલના પડતા મત્રો માદ મરીને તેમને સાગ સમજના અરુપ કગના ઈન્દુણુ પ્રિય વાચક ! સ્ત્રીની પ્રતિજ્ઞાનુ નિમ્ન લિખિત શબ્દોમા ગાન કરનાનુ વચન આપના તેમા તને કન્ભાવનામા આનુ છે —

(૧) ઓં સરસ્વતિ પ્રેદમવ સુમગે વાજાનોવતિ ।

યાન્ત્વા વિશ્વસ્ય મૃતસ્ય પ્રજામાસસ્યાગ્રત ॥

यस्या भूतऽमभवद्यस्या विश्वमिदं जगत् ।

तामद्य गाथां गास्यामि या स्त्रीणायुत्तम यशः ॥

‘હે’ વિધાદેવી ! મમદિ અને બગ આપવાનાણી ! જેણે તારા પાણી
‘અદ્ય’ કર્યું છે તેનું તું ગદ્ય કરે આ વિશ્વનું પ્રથમ ભૂગ છે તારાથી-
મનુષ્ય જાતની ઉત્પત્તિ છે આખી સૃષ્ટિ તમારામાજ મમાએલી છે હું તારા
ક્રિયા શુભોની ડીર્ઘિનું હમેશા આન કરીશ”

(૨) कन्या उत्तत्वया वयं धारा उदन्य इवाति गाहे महि द्विषः ।

‘હે તેજની કન્યા’ તારી મહાવથી હું જેમ પાણીનો ઝરો પોતાની
આગળ મોઝે મેલ ધમડી જાય છે તેમ શત્રુદળને ૪ મારી આગળ ધસડી
લઈ જાઉં’

(૩) अहं निष्यामिमयि रूपमस्या वेददित् पश्यन् मनसा कुलायनस्ते
ममद्य मनसोदमुच्ये स्वयं श्रद्धानो वरुणाय पाशान् ।

“હું મારા કંકુમનું કન્યાણું હરજોતો હોવાથી- તારા આનદી ચહેરાની
પ્રાપ્તિ અને તેમા આનદ પામના હિન્દુ હું તું સાચી ઠાણી કાર્યો કરે હું
કરી પણ મારા મનમા ઝાઝા ખગમ વિચાર અગર યુક્તિ આનવા દર્શિ નહિ,
નહિ કે હું તારાથી વેગજો રહીને એકદાજ કંઈ ચીજનો ઉપયોગ કરીશ
આ પ્રકારે તારી સાથે મળધેમા રહીને અસુખતા મધનોને છિન્નભિ ન
કરી નાખીશ—”

(४) ओ अमोऽहमस्मि सात्व सात्वमसि, अमेऽहम सायूजहमस्मि
ऋक्त्व द्यौ र्ह एयिवी त्व तावेव विवाहा वैह सहरेता दधा वैह प्रजाय
प्रजा प्रजनया वहै पुत्रान विन्दावहै वहन् ते सक्तु जरदष्टयः सप्तयो
रोचिष्णु सुमणस्य मानो पश्येम शरदः शतम् ।

‘નાનવિકે રીતે ગદગપી ચરમા હું પ્રાણુ રૂપ હું બ્યારે તું પાણીરૂપ
, (પ્રાણુ અને પાણી એ મળીને યન પુરો થાય છે એટલે કે તું નાણીની

જગ્યા સાચવે છે, જ્યારે હું પ્રાણની જગ્યા સાચવું છું. હું સામવેદ રૂપ છું જ્યારે તું ઋગ્વેદ સમાન છે હું જ્યારે શ્લોક રૂપ છું, (કે જે પ્રકાશના કિરણો અને વરસાદ મોકલે છે) જ્યારે તું પૃથિવી રૂપ છે કે જે તેને અહાત્મ કરે છે. સારાંશ કે હું બીજા વાવનાર અને તું તે કે જેમાં બીજા પોતાનું મૂળ પેસાડે છે અને પુછીને પામે છે. આપણો ઉબધનો સંબંધ થાય અને પરસ્પરના ગુણો અહણ કરીએ, પ્રજ્નેત્વતિ કરીએ, અને જ્ઞાવરથા સુધી હવે એવા પુત્રોને જન્મ આપીએ. આ પ્રમાણે એકમેક સંતુષ્ટ કરીને અને એકમેકથી સંતુષ્ટ રહીને, દૃઢ મગજવાળા, આંખ અને જ્ઞાન સક્ષામત એવા મો વપ સુધી જીવી શકીએ.”

(૧) પત્નિ ત્વમસિ ધર્મસ્યાહં ગૃહપતિ તવ યમેમમસ્તુ યો વ્યામહં
વાદાદ્ બૃહસ્પતિઃ ।

“પ્રવિત્ર કાયદા પ્રમાણે તું મારી પત્ની અને હું તારો પતિ છું. તું મારી આરાધનાનું પાત્ર છું. આ સદ્ધિના સરજનહાર તરફથી તું મને બક્ષી-સમાં મળેલી છે. તારા પતિ તરીકે મારી સાથે તું મો વરસ હવ અને છોકરાને જન્મ આપ.”

હવે હું સ્ત્રીના ગુણો અને ફરજો વર્ણવે છે એવા મત્રો આપું છું. આ મત્રોનો દેવતા એકલી પત્ની છે કે પતિ પત્ની બેજ છે એ શોધી કહાડવું ધણું અગત્યનું છે. યોગાક મત્રોને તેમના દેવતા તરીકે અમિ છે, પણ ત્યાં સ્ત્રીને અમિની સંજ્ઞાથી જણાવે છે, અને આ સદ્ધિમાં અમિ જેટલો ઉપયોગી છે તેટલીજ મનુષ્ય વ્યવહારને પવિત્ર અને ઉપયોગી તે (સ્ત્રી) છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે. સતપથ બ્રાહ્મણમાં માનસિક સંબંધને વાજપેય યજ્ઞના નામથી વર્ણવ્યો છે.

(૧) શર્મચસ્યો વર્મચસ્યોઽહિદ્રે બહુલ ઉમે વ્યવસ્વતી સંવસાધામૃત-
મર્મિ પુરિવ્યમ્ । યજુઃ અવ્યઃ ૧૧ મં ૧૩ ।

‘હે પરિણિત યુગલ’ તમે એકમેકની શાંતિ છો તમે પરસ્પર રક્ષણ કરનારી ત્રણ છો જગાડ રહિત બહોળી સમૃદ્ધિનાળુ આ ઘર નેમા રહો અને તદુરતી અને દ્રવ્ય આપનારા હોમાગ્નિનો તેમા અભિરોક કરો ।”

(૨) લોક પૃણતિદ્ર પૃથ્વ અયોસીદ ધ્રુવાત્વ ઇન્દ્રાગ્નિ ત્વા વૃહસ્પતિ રસ્મિન યા નાવસીપદન ।

‘હે પ્રતાપી નવોદય (કન્યા)’ કુટુંબને સુધાર અને શુદ્ધ કર, તેની ખામીઓ દૂર કર અને પત્ની આ ઘરમા તારી સત્તા જમાન વેદોનો અને સૃષ્ટિનો જ્ઞામી પરણેલા યુગલને ઇદ્ર અને અગ્નિની મારફત (ગરુડરાજ્ય પર) અભિરોક કરો ।”

આ મંત્રોમા પતિ પત્નીને એકમેકની શાંતિ અને રક્ષણ કરનાર બખ્તર કરેલામા આન્યા છે ખરી રીતે પતિ પત્ની બન્ને સાથેજ ચઢે અને પડે છે, અને દરેક જાણુ ખીજની વનંજીક નિર્માણ કરનામા મદદ કરે છે પરંતુ ખીજ મંત્રમા ખતાવ્યા પ્રમાણે અમરથાન સ્ત્રીતુ છે, કારણ કે સ્ત્રીની યોગ્યતા આખા કુટુંબની અને પરિણામે આખા રાષ્ટ્રની લાયકાત નિશ્ચિત કરે છે ।

(૩) સમિતડસકલ્પે યા સપ્રયૌ શેચિવ્ણુ સુમનસ્યમાન્સૌ ર્પ્ય મૂર્જય મિસવસાપૌ ।
યજુઃ અવ્યઃ ૧૨ મઃ ૧૭

“અન્ડપર ચઢાતા અને એકમેકને આશ્લક્ષ આપતા તદુરતી અને સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતા, આનંદમા રહી એકમેકની સલાહપર આધાર ગળો”

(૪) માતૈવ પુત્ર પૃથિવી પુરોષ્યમાગ્નિ સ્વિયોનામભારુવાતા વિશ્વૈઃ
દેવૈર્કૃતુમિઃ સવિદાનેઃ પ્રજાપતિ વિશ્વકર્મા વિમુશ્રતુ ।

યજુઃ અવ્યઃ ૧૨ મઃ ૬૭

‘મનુષ્યનો ઇશ્વર અને સરજનહાર હમેશા તેને દુખમાથી મુક્ત કરે તેને > ને મધ્યથી વનખપતિના ખીજને કળ્પગો કુમીને કિગી નીકળે ત્યાં સુધી

પોતાના જોગામાં સખનાં પૃથિરી માતાની માફ કુનરૂપી રીતને મદિ
પામવા માટે પોતાના ઉદ્દેશમાં નજે છે

જેરી રીત ધગી માતાના પેરમાં નાને જોગામાં સખપતિ નાન્ય પુત્રી
પામે છે તેરીની રીત મનુષ્ય જાન ઝીના જોગામાં હજ છે, આ તેથી
ઝીને પૃથિરી માથે મન્યાવસામાં આરી છે

(૧) વિમુચ્ચત્વમનયા દેવયા નાગન્મતમસત્પારમસ્ય ઝ્યોનિરયામ ।

યજુઃ ૧૨ મઃ ૭૩

‘હે મનુષ્યો ગાય તેમજ ઝીઝીની સોય દર દરમુ તે અર્ગથિ-
શાતિ (દેવમાના) તુ મૂળ છે અને તે દાગ બાલિ બા મેગોથી મુન
આઓ આ તોમમાં પ્રસરેલા મૃત્યુ અને અધમગની બહાગ નીમ્નો અને
અખટ પ્રમશ અને સન પ્રાપ્ત કરે’

ગદિ અધ્યાને અગ લઈ જનારી મહિમા આરી ન ખરેખર,
પત્ની પોતાના પતિનું મેગ અને અધ પાતથી અને દ્રમરે રક્ષણ કરે છે
જેમ ગાય આપણને દૂધ અને માખણ આપીને આપણ રક્ષણ કરે છે, તેમ
ઝી પશુ જાગમને-કે જે પુન નજેતપતિ કરે છે-જન્મ આપીને આપણ
રક્ષણ કરે છે ગાય વિના યશમાં આરી સમુજ નથી એમ મનાય છે
પરિશુમે ગાય અને પૃથિરીના બધા દારણો ઝીમાં હોય છે વેરો અધ્યા
શન તેમજ મા શન ઝીને છુટથી લગાડે છે આ દ્રમરો વેદવાળી
તેમાં મરખાણ અને તેમના આમાન્ય ગુણોનું વર્ણન કરે છે

નાટ્ય.

પ્રેમાનંદ.

૧૬૩—સુલોચના વિષે સખીઓના સંવાદ.

માલતી—“ધાના ત્યાં પાના નહિ, અને પાના ત્યાં ધાના નહિ.” એ પણ મારું રહ્યું “સો મથુ તેણે ઇશ્વરને ત્યાં અધારૂંસ્તો” જિયારી મારી બાઈ ત્રત અપવાસ કરી કરી વાજ આવી જાય છે, અને કુલપતિને તો ભગવાનથીએ બંધે પ્રકારે પૂજેછે; તેમ “દેરાં તેટલા દેવ” કરવાને ચૂકતી નથી. તોય પણ આશા તો અંતરિયાળની અંતરિયાળજ લટક્યા કરે છે; અને મારી પાડોશમાં પેલા છવાનન બટને ત્યાં ‘શીનળા મા વગર આરાધે આવી અમી છાટા નાખી જાય છે.” (માલતીને ઉભી રહેલી જોઈ માધવી પ્રાછળથી આવી તેની આંખો દબાવે છે અને માલતી તેના હાથ છોડાવતી કહે છે કે) છોડ્ય છોડ્ય એ તો મેં જોળખી. અલી છોડને મારી તો આંખો દુખે છે એ તો તમે આવ્યાં તે જાણ્યાં. (એટલું કહ્યા છતાં જ્યારે નથી છોડતી ત્યારે તેના હાથપર નખ મારી જોર કરી છૂટી જઈ માધવીને જુએ છે.) અહો! જોન તુંજ છે કે? કંઈ કહી જવાયું હોય તો મારું ના લગાડીશ; મેંકુ પેલી વાંદરી જેની વશિકા હશે. તે મોઈ મને રાત દહાડો પગાવ્યા કરેછે.

માધવી—ત્યારે તારી સાથે રમત ગમત કરવાને કોઈ કંઈ કરે તેણે વાંદરીના અલંકારથી અલંકૃત થવાને તૈયાર હોયું જોઈએ. હીકજ છે, પણ દેનીએ તને મોકલી છે ક્યાં? અને તું રખડ્યા ક્યાં કરે છે?

માલતી—અલી, ને તું પૂછતારી કોણ જે? કંઈ આપી વીહસ્યાં હશે કે હુકમમાં લેવા મંડ્યાં છે? મારી તો આંખો જમળી, પેડે ઝાલી તે ઉઘડતીએ નથી.

માધવી—(મા મગ્ડી) ઓહો ! એમા તે ક્યમ થઈ ગયું તે અપ્પા
મધા ચી જાઓ ડો ? હવેથી તમારું નામ નહિ દઈએ ! (એમ મ્હી જવા
માટે કે અને પાછળથી ચંચિકા આવી કહે છે કે,)

વહિલકા—માધવી જામી નેડે જામી નેડે, તને માન મમ (માધવી
જામી રહેતી નથી તેને ટેડી જઈ પમ્ડી જામી નખી, અવી વાદરે ! તારો
તો મિત્તન મડુ નથી પચો દેખુ ! ! જમાન્યો જમાન્યો કહીએ છીએ ને
જમાય નહેવાતું નથી ?

માધવી—(માલતી સામે સમી નજરે જોઈ) અમારે તે મિત્તન મા
કય ? ! કે ? તો હોય તે શું કામ કે તે ?

વહિલકા—(માલતીને જોઈ) અવી માવતી ! તું શું કરી આવી ?
માન્યો જોહા એમ ધંપણમા કેના 'જોગા ગમડાવે છે,' તે કંઈ જાણ્યું ?

માલતી—ના, અહીં ના તે દહાડે દેરીને ઓહારી એમણે શું કહ્યું
તેમાનું માગ જાણુમા તો કંઈએ આપું નથી મખી, તું જાણતી હોય
તો મ્હે જોઈએ ? !, તો કુલપતિ પામે ગઈ તો, ત્યાં તો તેમણે 'પાગિ
યાન રાણી દીધા ! !'

વહિલકા—એમણે શું એમ મ્હુ કે હવે યન નહિ કમય ?

માલતી—ના ના હેહ એનું તો નહિ, પણ એના જેનુંજ તેમણે
મને મ્હુ " તું દેરીને જઈ " કે અધુના મખમુદૂર્ત જેનું જોઈએ તે
નથી માટે મગલમુદૂર્ત આપતાજ યજાગલ કરી દેવામા આવશે

વહિલકા—ત્યારે એ તો "ના નહિ ને નાના મમસ્તો" જાહેન એ
મિત્તન શું કહે ? કરમમા ન હોય તો ક્યાથી હારી કાઢી આપે ? પાગ
અવી માનવી, તું મજગમ મને મધતી તેનું ક્યમ થયું, તે તો કે ?

માધવી—મહાગજ મિત્તનને શું કે ? તે તો મીધા સુ છે તેમણે
તો કહ્યું મને મચિર કંઈ મજમાન માટે મગમા આપનાર છે, તેમના આવી
ગયા પછી માનચિત કરી જીતાવે આવું છું રાણી વધારેમા મને એમ
પા કહ્યું કે તું જઈ દેરીને માફ ન લાગે નેમ મ્હે અને મત્ત
આવી પડેલું છું

વહિલકા—બેની દેવીએ “સત્તે હાથે પૂજેલી ગેર એમ કૃણા છે તો.” વાર હવે આલો; દેવી આપણી વાટ બેઈ બેલી રહ્યાં હશે, માટે નેમને જઈ જલદી મળી સર્વ સમાચાર કહીએ. (જવા માંડેછે.)

માધવી—(તેને જતી અટકાવી) અલી વાદરે ! અમારી વાતો પૂછી લીધી અને તું શું કરી આવી તે તો કંઈ કહેવું નથી ! ક્યા વગર તને જવા કાણ દેનાર છે તે ?

માલતી—એ તો એમની હુશિયારી દેખાડનાં હશે કે અમે કેવાં કાલાં છીએ કે ખીજની વાતો જાણી લઈએ અને અમારી વાત કોઈનેય ન આપીએ ?

વહિલકા—(માલતીને) ના રે મખી ના, એમ તે કંઈ દોય ? જ્યોને મારે શું, વાર થશે તો ત્રણે જણને હપકો ખાવો પડશે.

માધવી—એ વિચાર અને હાપણ શીવંદની વાત ગંધી ક્ષેનાં વ્યા જતાં રહ્યાં હતાં ?

માલતી—અલી, કેને કેની દેય ના ? નહીં “આ બાર ખાય છે” આ જોડી છે એ તે ?

વહિલકા—છાની જ્ઞાનમીમાં એ સમાચાર મળ્યા કે, માતાજીએ સચિવને જોડાવી અમ દેશના રાજ્યને પુત્રી છે તેનું માગું કરવા જણાવ્યું છે. અને આર્યપુત્રના જીવન સર્વ વિચાર ક્રિતાવજો દેરી નાખવા મુચ્છ્યું છે. સચિવે પણ તે કાર્ય સત્વર પાર પાડવા માગ્યું વચન આપ્યું છે.

માલતી—ત્યારે તો એ વાત આ માધવીની વાનને મળતી આવેછે. મદારાજે એની સાથે કહાવ્યું છે કે હું સચિવને મળી ક્રિતાવજો દેરી પાસે આવું છું. તો તે સચિવને મળી એ સંબંધિજ વાતચિત કરવાના હશે.

માધવી—હા સખી એમજ હશે. માટે હવે ક્રિતાવજો જઈ દેવીને આ સર્વ વાતથી જણાવતાં કરવાં જોઈએ.

વહિલકા—હા, હા, સખી એમજ કરવું જોઈએ.

માલતી—આલો આલો ત્યારે. (સર્વે જાયછે.)

મુલોચના—(ચિંતામસ્ત વેશે મુકેશી સહ) સખી મુકેશી ! પેલી ત્રણ જણીઓને મોકલી છે તેમાંની એક જણી હજી સુધી પાછી આવી નહિ. એમને કેમ વાર લાગી હશે ? જાને તું જઈ મદનમંજરીને એમની તજવીજ કરવા મોકલ જોઈએ ?

મુકેશી—હા બેન ! એમ કહું છું. પરંતુ એમને ગમે કંઈ એટલી બધી વાર થઈ નથી કે તજવીજ કરવા મોકલવાની જરૂર પડે.

મુલોચના—(સકાપ' ત્યારે તો વાર એટલે વરસ જે વરસ વીતી જવાં જોઈએ ? ડા'પણ કરવું રે'વા દઈ જા હું જેમ કહું છું તેમ જાલદી કલ્પ.

મુકેશી—વાર તેમ કહું છું. (જવા માંડે છે અને ત્રણ જણીઓને આવતી જોઈ.) હ્યો, આ ત્રણ જણી આવીઓ. એમાંની તે કીધી કાર્ય થઈ રહ્યા પછે જાણી રહે તેવી છે કે જોડાવા મોકલવાની જરૂર પડે.

મુલોચના—હ્યો હવે તમારું જોડ્યું ખરું કરવાનું રહેવા દઈ એમની વાતથી જણાવતાં થઈ જો કરવું ઘટે તે કરો. (માધવી માલતી ને વહિલકા પ્રવેશ કરી એક પછે એક જણી ધીમેથી દેવીને જણાવેલા સમાચાર જણાવેછે.)

મુકેશી—સખી, ત્યારે તો હવે આ ચાલતો પ્રમગ બધ કહેવો જોઈએ. કારણ હવે મહારાજને આવવાનો સમય છે

મુલોચના—હા. એમજ કરવું જોઈએ (વિચાર કરી) પરંતુ સખી માલતી ! તું સચિવને ત્યાં જઈ આર્યપુત્રને અને તેમને શી વાતચીત થઈ તેની કંઈ જાનખી કાઢી લાવે તો હીક. કેમ મુકેશી ખરું કની ?

મુકેશી—હા, હા. એમ થાય તો વધારે સાડ. જ માલતી, ઉતાવળે જ અને માધવી ! તું જઈ દાર પાસે જાવી રહે, અને મહારાજ આવતા જોઈ જલદી જણાવી જા. અલ્લી વહિષ્કા ! તુ આ બધું હીક કાક કરી ગય (મજા જણાવે કહ્યા પ્રમાણે કરેછે.)

મુલોચના—(નિશ્વાસ નાખી) મખી ! શુ આર્યપુત્ર મારું કહેવું કંઈ પણ ન સામજતા માણના કહેવા પ્રમાણેજ કરશે ? અરે પણ મારાથીએ તેમને માતાજીનું વચન ઠાપવાનું શી રીતે કહી શકાય ?

મુકેશી—અરે મખી ! તું આવા મિથ્યા તર્ક વિતર્ક શા કાળે કરે છે ? મહારાજ “દૂધ ને દોણી” બન્ને વાનાં ગખી બતાવે તેવા કુશળ છે તેમા પણ તને તો તેઓ જરૂર પ્રમત્ર કશે

માધવી—(ઉતાવળે દોડતી ચપટી વગાડી) દેવી મહારાજ વસત કની સાથે હાઝ મુઠી આવી પહોંચ્યા છે (દેવી સાવધ થઈ જાય છે અને ગજ તથા વચતક પ્રવેશ કરેછે)

(તપત્યાખ્યાન)

૧૬૪—અદિતિ કુંડળાં હરણ.

(ધન્ય છે, ધન્ય છે, આશાગવાણી ! અમ્ બોલતી દિતિ પ્રવેશ કરે છે)

દિતિ—હા હા, હુ એમજ કરીશ આજે કેટલે વર્ષે અને કેટલે દહાડે મદામહાનન કરી ન્યાયે કાયા કરી નાખી ત્યારે ગ્રાણનાથે પધારવાનું કહ્યું

છે મે મારા માયાસુતો કનેવી મરં ગૃહાગ મગાળા છ પગુ અદિતિ
જેના કુડગની મારે ખાગી છે (વિચાર કરી) તે એની મન જર્જ લાગ્ય
માગી લાગુ (એમ કહી જાય છે)

(ગૃહાગ મગુ નહી દર્પણમા મુખ જેતી અદિતિ પ્રવેશ કરે)

અદિતિ-આજ મે માનસ્ય કે કે દિતિના પ્રતાદિકથી પ્રસન થઈ
એને લા નભ પધારગના છે એ પ્રસને માર્છ ન જણે તેમ શુભાનદિ મગુ
તેમના આનતા ખેનજ ને માર્ગમા દર્શન કરવા ઉભી રૂ તો મરં માન
વાના થાય (એટલું જોલી દર્પણમા કુળ જોઈ વિચાર કરે છે) આજ
કુડગ કોઈનેય અધાષિ પ્રાપ્ત થયા નથી અને થવાના નથી એ શોભા વડે /
કુ ખીજ મારી સપત્નીઓ કરતા ગ્રામીને પધારે નહાવી થઈ પડુ છુ અને
આજ પણ પ્રભુતું સકું પડેલા મન દરણુ કરી રાખીગ (એવે લા દિતિ
પ્રવેશ કરે)

દિતિ-(અદિતિને માનપરંક નિહાળી) કેમ મોની એન ! શરીરે સુખી
તો છેને ! પાશુપતેશ્વરના દર્શને જનાની તૈયારી એ કે કે પુણ્યક્ષેત્રમા
જલુ છે ? એન આજ તો મારે લા નભ પધારગના કે (એમુ મોની
કુડગ પહેરેલા જોઈ જોલતી અટકી જાય છે)

અદિતિ-(કંઈકે કોપસહ) અહો એમા તે શ ? મે પણ પ્રતાદિ કરી
પ્રભુ પ્રસન કર્યાંતા

દિતિ-(સકોચાયને મને) એન ! તમારે પગને પગને ચાવી મે પણ
તેમ કર્યું છે અને તમારી કને પ્રભુને પ્રમન કરવા કંઈ લેવા ચારીછુ તમે
મારા સગા મોટા મેન અને અહીં પણ મોગ સપત્ની થાય છે એમલે તમે
મારી આશા પૂરજોજ

અદિતિ-તારે જે માગુ હોય તે માગી લે અને ઉત્તર મગુ કે
મારા નિત્યનિયમમા અટકાવ આવે નહિ

દિતિ-(મહામહાપત્ને ઉચ્ચાર કરી) લાગે એન ! આ તમારા કુડગ મને
આજનો દહાડો પહેરવા ન આપો ! (એમુ કહી નીચુ જુએ)

અદિતિ-ના એ તો હું કામનેય આપતી નથી અને આપનારેય નથી; તારે પીળું ને કંઈ જોઈએ તે માગી લે. -

દિતિ-(સક્રોધ) પીળને શું મારે ચૂલામાં ઘાસવું છે ? વાંદે હું માગરા આવી છતાં ને તમે નથી આપતાં તો હવે એ સુખે વાપરજો. (એટલું બોલી પોતાના આત્મપક્ષીય બામાસુરનું સ્મરણ કરે છે અને તે એકાએક સન્માન સહ પ્રવેશ કરે છે.)

લૌભાસુર-(દીર્ઘસ્વરે) અહો માતે ! શી આગ છે. મારૂં સ્મરણ કેમ કર્યું ? શી ધનિષ્ઠા કિત્તમ થઈ છે ? શું હું ઈંદ્ર લોકમાં જઈ ઈંદ્રને છતું એમ તમારે કહેવું છે ? બોલો બોલો; આગાતુર્વર્તન કરવા હું સર્વ પ્રકારે સજ થએલો છું એમ જાણો.

દિતિ-(આશ્ચર્યસહ) વત્સ લૌભાસુર ! તારૂં કલ્યાણ થાવ. મારી ધન્યતા એટલીજ છે કે આ અદિતિએ કાને ધાસેલાં કુંડળાં તું મને હમણા આપાવ્ય. એટલાજ માટે મેં તારૂં સ્મરણ કર્યું છે.

લૌભાસુર-અહો, એમાં તે શું માગ્યું ? (દીર્ઘ સ્વરે) અરે અદિતિ ! કુંડળા કાઢી આપ્ય. કાઢે છે કે નહિ ? કાઢ્યાં કે નહિ ? કેટલી વાર, કેટલી વાર ? કાઢ્ય, કાઢ્ય ? (એટલું કલાં છતાં નથી કાઢતી તેથી કને જાય છે.)

અદિતિ-(સક્રોધ) જા જા, દુષ્ટ ! હમણા તારૂં આવી બન્યું સમજ. હું પણ કેવા વીરની માતા છું તે તારા જાણવામાં છે કે નહિ ? નહિ હોય તો હમણા જાણશે.

લૌભાસુર-(સક્રોધ) કાઢ્ય કાઢ્ય; તારા વીરનાં વધુ દીન થયાં સમજ. કાઢે છે કે હું કાઢું ? (એમ કહી છેક કને જાય છે.)

અદિતિ-(દીન સ્વરે આમથી તેમ નાંસતી) નહિ આપું નહિ આપું. એ મારાં છે, એ મારાં છે. (સક્રોધ) અરે દુષ્ટ મને સ્પર્શ કેમ કરે છે ? અરે દિતિ ! આમ કરાવવું તને ઘટે નહિ ! હા સ્વામીનાથ ! મારૂં રક્ષણ કરો

ન્યાય કરો. હા માગ હાન્સ મૂનુઓ ! (અટલેથીજ થતો કચ્ચાર અટકારી બૌભાનુર કાન મચરડી નાખી કુંડળ કાઢી લે છે અને દિતિમદ ચાસ્યો જાય છે. તેમને જતાં જોઈ) હા પુત્રા ! આ માગ કુંડળ લઈ જતા અસુ-
ગ્નો વધ કરો, વધ કરો. જોઈ ત્યા અર્ચથી દંડાદિક હાન્સ અદિનિમનું શસ્ત્રાન્ત મજ પ્રવેશ કરેછે)

ઈન્દ્ર-અરો જનની ! કુંડળ લગ્યુ કરનાર કયો અગુર આ વજને (દગામી) ધાગ્યુ કરવા ઇચ્છે છે ?

અદિતિ-(નમસ્કારે વેરો) બૌભાનુર, બૌભાનુર, જો લઈ જાય, જો લઈ જાય.

ઈન્દ્ર-(દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખી) અરો જનની મારે કપાય નથી. વસુંધરજ્યે ત્રિપલુને પ્રમત્ર કરી જેને વૈષ્ણવાસ્ત્ર અપાવ્યું છે તથાપિ હે સુરગનની ! હું તેની સાથે યુદ્ધ કરી કુંડળ પાછાં આણી આપુ છું. (એમ કહી જાકીના એકાદશમદ ઈન્દ્ર યુદ્ધ કરવા જાય છે અને અદિતિ પણ એકાંત અગ્રમાં જઈ પનિરમરણ કરતી બેસે છે.)

(રોશ દર્શકા સત્યભામાખ્યાન.)

નર્મદાશંકર.

૧૬૫—સખી વિનોદ.

(જાનકી નાહી વસ્ત્ર પહેરી છટે કેમે અમામીમાં કબી છે.)

જાનકી—મર્યોદય કેવો મોહે છે ?

સખી—ભાગ્યોદય પણ એમજ મોહે છે જા ! સર્વકરિણ તારાં વદન

બીજી સખી—એ બે સગા બંધુ છે કે આરમાન ? શતાનંદે કહ્યું હતું ખરું પંજુ વિસરી ગઇ.

જનકી—દશરથને ત્રણ સ્ત્રી; તેમાં કૌસલ્યાના રામ કૃષ્ણના બરન અને સુમિત્રાના લક્ષ્મણ તથા શત્રુઘ્ન.

સખી—પણ બા તમારી ને રામની દષ્ટિ મળા તે હું જાણું છું જો.

જનકી—(લજ્જા સંક્રાંતે) ક્યારે વળા ? આપણે ગયાં કે તે બે તરતજ ઊડી ગયા તે તું કેમ બુલી જાય છે ?

સખી—હતા ત્યાં લગીમાં રામે નીચેથી ઉચે નથી જોયું પણ તમે તો વચમાં વચમાં તેની બાણી જોતાં હતાં; ને ચોડેક ચાલી તેણે પણ પાછું ફરી જોયું હતું ને પછી એકજ ક્ષણે તમે બંને લજ્જા પામ્યાં હતાં, મેં કાસે તમારીજ ચર્ચા જોયા છીંધી છે.

જનકી—તને તો એવું એવું બોલી હસાવતાં આવડે છે.

સખી—પણ બા, વાર હસો છો તો ખરાં.

બીજી સખી—પણ જનકી બા, અમે તો તમારું મન પામી ગયાં છઈએ જો.

જનકી—ગમે તેમ ચોક્ક પૂરેલી; કોણ જણે શું થયું છે કાલનું મને કે કાલમાં બીકું છું, કાલમાં હસું છું, કાલમાં વડાલ ઉભરાય છે, કાલમાં વિરમય પામું છું, કાલમાં સ્વપ્ન સંભરી આવે છે ને કાલમાં ધૂમ થઇ જાઉં છું વિચારમાં કે મારે મારે વિધિએ શું નિમ્મ્યું છે ?

સખી—કાલનું તમને થાય છે તે ખરી વાત છે; જ્યારે જ્યારે તેની વાત સાંભળતાં ત્યારે ત્યારે તમને તેના ઉપર વડાલ આવતું, તો કાસે દષ્ટિ મળ્યા પછી અધિક વડાલ કેમ ન આવે ?

બીજી સખી—જનકીબા હવે ગારી પૂજવા જવાને શય્યાગાર કરો, મંડપ બગવાની તૈયારી થશે જો ?

સખી-આ, ગૌરીને મનાવજો કે રામ ધનુષ્ય તોડે ને તમને વરે;
અંમે તો દેવી પાસે એજ કરગરવાના છઈએ.

જનકી-(લાજ હસી) તમે તો આજ મને તમારું રમકડું કયું છે બેનો.
ખીજ સખી-જનકી આ, બિડો હવે; આ રથ આવ્યો.

(રામ જનકી દર્શન.)

રણુછોડલાઈ ઉદયરામ.

૧૬૬-નળદમયંતી વનગમન.

નળ-પ્રિયા, જાણે કોઈએ મને ભુરકી નાખ્યો હોયની એમ હું બાન
બ્રહ્મો હતો, તેથી કાંઈ સજયું નહિ; અને છેવટે પરિણામ આ થયું.

દમયંતી-પ્રાણુનાથ ! જે કાળે જે જનવાતું હોય તે કોઈનાથી અટ-
કાવી રાકાતું નથી, માટે આપ ખેદ કરશો નહિ.

નળ-ખેદ ક્યો થતો નથી. પ્રિયા ! હાથે કરીને ઉપાસન ઉભું કર્યું
તેનો પશ્ચાત્તાપ કેમ ન થાય ! પુષ્કર દુષ્ટ વિચાર કરતો અટકે એટલા માટે,
એને હરાવીને કોઈ આઘેના દેશમાં એનો વાસ કરાવવાની લાલચે, મારી
પોતાનીજ લાજ ખોઈ બેડો. ખીજને ફસાવા જનારો પોતેજ ફસાયછે.

દમયંતી-આર્યપુત્ર, આપ યોગા દિવસથી મને કહેતા હતા તે પ્રમાણે
જરા જરા વારમાં આપના વિચાર બદલાઈ જતા, એવી મનની ભ્રમિત
સ્થિતિમાં જે જની ગયું તે વિસારી દાધા વિના સિદ્ધિ નથી. હમણું આપણી
જે સ્થિતિ થઈ છે તેવી, અને તે કરતાં પંજુ વધારે દુઃખદાયક સ્થિતિમાં
થણા લોકો દિવસ નિર્જમન કરેછે, તો આપણે કેમ નહિ કરી શકિયે ?

નળ-દેવી, મારી પ્રાણુપ્રિયા, મને માફ દુઃખ થતું નથી, પણ
આવી સ્થિતિ જોઈને માફ કદ્ય કષ્ટે. નને થતું દુઃખ સંતોડી

તું પ્રયત્ન કરેછે, પણ સ્વભાવિક મૂકાઈ જતો નિશ્વાસ અધુરું ક્યાઈ પાડી દે છે. તારૂં ક્રોમળ અંગ આટલી વારમાં દરબાર્ધ ગયુંછે. પુષ્પમાર્ગ ઉપર ચાલવાથી પણ ઘસારો પડે એવા ક્રોમળ પગ, આવા ખડખડા રસ્તામાં ચાલતાં, છેક તળવાઈ ગયા છે; તેમાં વળી, ડગલે ડગલે દેસો વાગેછે, અને અંખડાઈ પડેછે, એ મારાથી દેખી ખમાતું નથી.

દમયંતી-સેહેવાનું આવનાં સદનશક્તિ એની મેળે આવેછે.

નળ-પ્રિયા, આજ ત્રણ દિવસ થયાં અન્ન કે પાણી તું પામી નથી. સીમમાં વાસો રહેનારા બહા ખેડૂતોની સ્ત્રિઓએ, પરમ દાહાડે પોતાના પતિના ભાથામાંથી તને આપવા માંડયું પણ પુષ્કરના વાંકમાં તેઓ આવી જાય એટલા માટે તે હાંઈ પણ લીધું નહિ. આ ઉજ્જવડ વગાડામાં ફળાદિ હાંઈ પણ જોવામાં આવતું નથી. મારી પ્રાણપ્રિયા, હું શું કરું ? અરે, જે દળરોનું પોષણ કરવાને શક્તિ ધરાવતો હતો, તે કુટિલ કાળના પલટાઈ જવાથી પોતાની પ્રાણપ્રિયાને જૂએ તરશે ટળવળતી જોઈને લાચાર બની જઈ ટકટક જોયા કરે, એના જેવો નિર્ભાગી ખીજો કોનેકેહેવો ? (ખેદજતાવેછે.)

દમયંતી-આર્યપુત્ર, આપ અકળાશો નહિ. મારી જૂખ મરી ગઈ છે એટલે મને બહુ લાગતું નથી. પોતેજ જૂખ્યા તરસ્યા છો તેમાં વળી મારી ચિંતા કરીને આપ દુઃખમાં વધારો કરોછો. અરે, હું કેવી અભાગણી કે આપને સુખ દેવાનું સાધન થવાને બદલે દુઃખ દેવાનું સાધન થઈ પડીછું.

નળ-પ્રિયા જોઈ પેલી ટેકરી ?

દમયંતી-હા, મારા પિતાને ત્યાંથી આપ મને પ્રથમ પોતાની માયાની હાથ નીચે લઈ આવ્યા ત્યારે આપણે પેલી જગ્યાએ પડાવ નાંખ્યો હતો, અને સૂર્યોદય થતી વેળાનો આ પ્રદેશનો દેખાવ જનાવવાને આપ મને એ ટેકરી ઉપર લઈ ગયા હતા, તે એ.

નળ-પ્રિયા, એ સમયે આપણા સુખનો પૂર્ણ સૂર્યોદય હતો, અને આજે આ વેળા પણ છે. તે વેળાએ તારા સુખની વૃદ્ધિ કરવાને હું પૂરો

શક્તિમાન હતો, આ વેળાએ દુઃખની વૃદ્ધિ કરનાર યર્ધ પડ્યો હતું અને સાથી તારૂં દુઃખ જોઈ ચાલ્યું થાય, તેના વિચારમાં નિમગ્ન થયો હતું. પ્રિયા એ ટેકરીની મામેની સીંધી વાટ જોઈ?

દમયંતી-હા, મારા પ્રાણુધાર, આપ એ વાટે મારી આગળ ચાલો તોજ એ સારી લાગે.

નળ-પ્રિયા, જે તારાથી વિખુટાં પડવાને કટખાંત કરતાં હતાં, એવાં તારાં આગળ, આ માર્ગે યર્ધને જ્યાં મળ્યાં છે, ત્યાં તું તેઓને મળે તો તેમને કેટલો ખાધો આનંદ થાય ?

દમયંતી-મારા જીવનહાર, મારી સાથે આપને દેખે તોજ તેમને આનંદ થાય.

નળ-પિતા કરતાં માતાનો સહવાસ હોકરાંને વિશેષ હોય છે. મારે માતા વિના તેમને ચાલે નહિ.

દમયંતી-પ્રાણુનાથ, આપના વચનથી ત્રાસ ઉપજવાનો પ્રથમ અનુભવ હમણાંજ થયો. મને વિખુટી પાડવાનો આપનો વિચાર મારૂં કાળવું તોડી નાંખે છે; અરે મારાથી તે સહન યર્ધ શકતો નથી.

નેપથ્યમાં-ત્રાહિ ! ત્રાહિ ! ખાધો, ખાધો ધાઓ, ધાઓ.

નળ-(સાંભળીને) અરે, કેલુ આશ્રય મારે છે ? મારી પાસે શસ્ત્ર અસ્ત્ર નથી તોપણ હું કશિય છું તો મારે વાહારે ધાવું જોઈએ.

દમયંતી-પ્રાણુપતિ, હું આપની પડખે રહીશ, મારી પાંતીની દશી ચિન્તા કરશો માં. (નેપથ્યમાં જાય છે.)

કળી-(ગાબરો ગાબરો પ્રવેશ કરીને) ત્રાહિ ! ત્રાહિ ! ખાધો ! ખાધો ! ધાઓ ! ધાઓ ! અરે, આ કાળ સરખો વાધ નળનું બક્ષણ કરી જાય તો દમયંતી એકલી પડે (રંગભૂમિ આગળ યર્ધને યોદ્ધા કરતો પસાર થાય છે, તેની પછવાડે ધુધુગટા કરતો વાધ આવે છે તે રંગભૂમિ ઉપર યર્ધને

પસાર થાયછે તેવામાં પાછળથી રીંછ આવેછે તેનો અને નજીનો બેટો થઈ જતાં તેમની બાઝમગાઝ થાયછે. દમયંતી છળી જતી પણ પોતાના પતિને આશ્રય આપતાં કરીને રીંછ જતું રહેછે.)

દમયંતી—આપને બહુ વાગ્યું ?

નળ—ના. પ્રિયા, તું મારી ચિતા કરીશ નહિ; પણ જોયું ? પેટ્રો આગળ જતો વાગ આપણા જોવામાં આવ્યો તેના મધાઈમાં આવી જતો તો શસ્ત્રવિના ઉગરવું મહાકડિયું પડત, માટે હું તને ચિત્તવિને કહું છું કે માફ કહ્યું માન, અને તું આ વિદર્ભ દેશને માર્ગે જા, કે મુખી

દમયંતી—આપ જે સકટ મોમશો તેમાં ભાગ લેવાને રહેલી છું. આ જંગલના ગ્રાણિઓ ગમે તો મને ફાડી તોડી હું દરકાર કરતી નથી. માફ જે થવાતું હશે તે થશે, હું કદી જુદી પડનાર નથી. મારાથી આ જંગલનો ત્ર પણ વિષ્ણુદાં પડવાનાં આપનાં વચન સંકળ થતા નથી.

નળ—પ્રિયપ્રિયા, જને સાચે, જંગલના ભોગ થાય તેના કરતાં, જેમાંથી એક પણ બચે તો સંભાળ લઈ શકે. પ્રિયા, તારા વિના એક ક્ષણ શકતો નહિ તેની શી વસ્તે થશે? તેના ઉપર જરા બલી અને નરમ સ્વભાવની ઇન્દ્રસેના તારા વિના પ્રિયા માફ માન, અને તારા વાડાલાં બાળકનું બહુ પણ વિચાર કર.

દમયંતી—જો એમજ આપની ઇચ્છા હોય જઈએ. મારા પિતા આપને અતિશય માન માથે આપજો આપણાં બાળક બેગાં મુખથી રહીશું.

નળ—મારી આવી વિષમ સ્થિતિમાં મને તારો સ્વપંચર થતાં હું કેવા કાઠમાડથી ત્યાં ૨ એ તને નથી સાંભળતું ?

દમયંતી-પ્રાણુનાથ, પ્રથમ અતિથય આતુન્તાળી આપે મને વાટ જોવરાવી, પણ પધાર્યા પછી તો હર્ષવેલી બનાવી દીધી હતી.

નળ-ત્યારે પ્રિયા, તું એમ કેમ કહે છે ? અતિ મોટી મૂર્ખાઈ કરીને રાગમુદ્ર થએલો, માત્ર સર્વેના શોકમાં વધારો કરવાને હું તું મોં લઈને આવું ?

દમયંતી-આપનો જ્યારે એમજ નિશ્ચય છે ત્યારે મારો પણ નિશ્ચય એમજ છે કે, જે પતિનું થવાનું હોય તેજ પ્રિયાનું થવું જોઈએ. મને મારા શરીરની, છત્રની, કે કરાંતી દરકાર નથી. માત્ર આપ અને આપજ, જે મારા પ્રાણુપતિ છે તેની દરકાર છે. આ જગતમાં સ્ત્રીને પોતાના ધણી કરતાં વિશેષ ખીજું કશું નથી, માટે મારા પ્રાણુધાર, મને તજવાનો આપ વિચાર મા કરો. (રડે છે.)

નળ-મનવાનું જ્યમ હોય ત્યમ, મતિ સાધન ર્શ થાય,

બીર, તું ડર માં, હું મારો આત્મા તજું, પણ તને તજું નહિ, એ નિશ્ચય જાણુ.

(નળદમયંતી નાટક.)

૧૬૭—પતિ પ્રત્યે પત્નીનું આશ્વાસન.

લીખારીદાસ—(સ્વગત) અહો ! ઈશ્વરની ગતિ કેવી ન્યારી ! મારે દુઃખનાં ઝાડ ઉમાં. એકેય પ્રકારની હવે બાકી રહી નહિ. આપે બધી પૂંછ ગુમાવી નાખી; તેમાં વળી કરજ કયું ના હોત તો આજે મારી આવી દશા હોત નહિ. લેણુદારોને સંતાપે, ધરજાર વેચતાં પણ છટકો થયો નહિ, ત્યારે વનન તજવું પડ્યું, અને અમદાવાદ આવીને વસ્યો “નસીમ જે ડગણાં આગળનું આગળ” જે કેડેવત હવે સાચી પડી. અહિં પણ માધાદેહ મેહેનત કરતાં છતાં બધાનું પૂરું થવું નથી. છોકરાં બિચારાં અર્ધાં જૂએ મરેછે. અરે ભગવાન ! અમે તે એવડાં ચાં પાપ કર્યાં હશે કે, આવી દશા.

પસાર થાયછે તેવામાં પાછળથી રીંછ આવેછે તેનો અને નળનો બેટો થઈ જતાં તેમની બાઝમબાઝ થાયછે. દમયંતી છળી જતી પણ પોતાના પતિને આશ્રય આપતાં ડરીને રીંછ જતું રહેછે.)

દમયંતી—આપને બહુ વાગ્યું ?

નળ—ના. પ્રિયા, તું મારી ચિંતા કરીશ નહિ; પણ જોશું ? પેણે આગળ જતો વાઘ આપણા જોવામાં આવ્યો તેના સપાટામાં આવી જતો તો શત્રુવિના ઉગરતું મહાકઠિણ પડત, માટે હું તને વિનવીને કહું છું કે માફ કહ્યું માન, અને તું આ વિદર્ભ દેશને માર્ગે જ, કે સુખી થાઉં.

દમયંતી—આપ જે સંકટ યોગ્યો તેમાં ભાગ લેવાને હું તૈયાર રહેલી છું. આ જંગલના પ્રાણિઓ મને તો મને ફાડી તોડી ખાશે તેની હું દરકાર કરતી નથી. માફ જે થવાનું હશે તે થશે, પણ આપનાથી હું કદી જુદી પડનાર નથી. મારાથી આ જંગલનો ત્રાસ સહન થશે. પણ વિષ્ણુનાં પડવાનાં આપનાં વચન સહન થતા નથી. (વિલાપ કરેછે.)

નળ—પ્રિયપ્રિયા, બને સાથે, જંગલના પશુનો અને દુઃખનો ભોગ થાય તેના કરતાં, એમાંથી એક પણ બચે તો નિરપરાધી બાળકની સંભાળ લઈ શકે. પ્રિયા, તારા વિના એક ક્ષણ પણ હન્ડસેન રહી શકતો નહિ તેની શી વહે થશે? તેના ઉપર જરા તો દયા કર? પેણી બહી અને નરમ સ્વભાવની* હન્ડસેના તારા વિના ટળજળી નહિ મરે ? પ્રિયા માફ માન, અને તારા વાડાલાં બાળકનું બહુ થાય એવો કાંઈ પણ વિચાર કર.

દમયંતી—જો એમજ આપની ઇચ્છા હોય તો આપણે બંને ત્યાં જઈએ. મારા પિતા આપને અતિશય માન સાથે પૂજ્ય તરીકે ગણશે, અને આપણે આપણાં બાળક ભોગાં સુખથી રહીશું.

નળ—મારી આવી વિષમ સ્થિતિમાં મને ત્યાં જવાનું મન કેમ થાય ? તારો સ્વયંવર થતાં હું કેવા કાઠમાડથી ત્યાં આવેલો ? મારી સમૃદ્ધિ કેવી, એ તને નથી સાંભરતું ?

દમયંતી-પ્રાણનાથ, પ્રથમ અતિશય આતુરતાથી આપે મને વાટ મેવરાવી, પણ પધાર્યા પછી તો હવેથી જનાવી દીધી હતી.

નળ-ત્યારે પ્રિયા, તું એમ કેમ કહે છે? અતિ મોટી મૂર્ખાઈ કરીને રાજપ્રદ થએલો, માત્ર સર્વેના શોકમાં વધારો કરવાને હું શું મોં લઈને આવું?

દમયંતી-આપનો જ્યારે એમજ નિશ્ચય છે ત્યારે મારો પણ નિશ્ચય એમજ છે કે, જે પતિનું થવાનું હોય તેજ પ્રિયાનું થવું જોઈએ. મને મારા સારીરની, જીવની, કે કશાની દરકાર નથી. માત્ર આપ અને આપજ, જે મારા પ્રાણપતિ છો તેની દરકાર છે. આ જગતમાં સૌને પોતાના ધણી કરતાં વિશેષ ખીજું કશું નથી, માટે મારા પ્રાણધાર, મને તજવાનો આપ વિચાર મા કરો. (રડે છે.)

નળ-મનવાનું જ્યમ હોય ત્યમ, મતિ સાધન સૌ થાય, બીર, તું ડર માં, હું મારો આત્મા તજું, પણ તને તજું નહિ, એ નિશ્ચય જાણ.

(નળદમયંતી નાટક.)

૧૬૭—પતિ પ્રત્યે પત્નીનું આશ્વાસન.

લીખારીદાસ—(સ્વગત) અહો! ઈશ્વરની મતિ કેવી ન્યારી! માથે દુઃખનાં ઝાડ હોવાં. એકેય પ્રકારની હવે બાકી રહી નહિ. આપે બધી પૂછ ગુમાવી નાખી; તેમાં વળી કરજ કર્ચુ ના હોત તો આજે મારી આવી દશા હોત નહિ. લેણદારોને સંતાપે, ધરખાર વેચતાં પણ છટકો થયો નહિ, ત્યારે વનન તજવું પડ્યું, અને અમદાવાદ આવીને વચ્ચે “નસીબ એ ડગલાં આગળનું આગળ” એ કેહેવત હવે સાચી પડી. અહિં પણ ‘માથાફાડ મેહેનત કરતાં છતાં બધાનું પૂરું થવું નથી. છોકરાં ગિયારાં અર્ધાં જૂં મરેછે, અરે બગવાન! અમે તે એવડાં શાં પાપ કર્યાં હશે કે, આવી દશ

એ પહોંચ્યા! મન આવી ઉઠોની સ્ત્રી મગી ના હોત તો મારા ઘણામ
મામ હાલ થાત અજાણે તે મિત્રાગી ગુલી જાતી મેરનત કહેડે! ગમે
જાપીને તે ધરી પણ સતી નથી ગળ કપનત ફેાડુ છળી ખાડીને અ
ખાડીનુ આપુ નરીંગ દ્રવી મધુ છે આડે! તેને ગુલી ચિન્તા! મન
ધર એનાથીજ નિમ્મુ વ્યવે એની મમજળ વી મારી! મને મોજ
નજા રી દિમત આપેડે! ખરે, એનામા આરી ધીજા હોત નહિ તો,
આપુ ધર ખેનન મેનન થઈ જાત અરે ભગવાન! (નિશ્ચય નાખે છે)

ગંગાખાઈ—(વનજેથી જોઈને પ્રવેશ કરીને) માગ ત્રિપા! તમે મહુ
જોખી ઘેગઈ ગએલા જાણુઓડે મારા મમ, તમે નિમાએ કેમ નાખ્યો!
માથુ કહે!

લીખારીદાસ—કઈ નહિ

ગંગાખાઈ—એમ કેમ! આપુ અધુ મો કતરી મધુ છે, ને આખો
તો કમજગિયાથી બરાઈ મઈડે તમારા કુખમા બાગિયલુ થાકે નહિ
ત્યાર જીજી કોગુ થાય! તમારા મન ની સાત મને મેલવાને તમારે કચનાવુ નહિ

લીખારીદાસ—ખરે કહેડે મારી વાડાલી! તારી મમજળથી તો
આપુ ધર આતેડે તુ મારી પેડે જાગેડે કે, તારથી કશી વાત કોઈ દિનમ
જાની રાખતો નથી શિરે મને કુખ દરિયામા દેકી દીવો છે ખરો,
પગ તુજા રૂપી નાડાણુનુ માધન આપુ છે, તેથી મને ઘણી ચિન્તા થતી
નથી તુ એક રત્ન મારે હાથ અડધુ છે અરે ત્રિપા! તારે અનુયાનીચી
છે, પણ તાર મન જીમુ છે તાર નરીંગ મહા મેહેનત કરી તે કરીને ક
મિત્ર મરી નામ્યુ છે પણ તાર મન ઘણુ મમગ છે મઈ સખણી કહે
ચોગી હોત તો અરે ભગવાન! મારી રી રને થાત! આ ખરો પ્રતાપ
બખ્યાનો, તને બજાનનારનુ મન્યાય થજો

ગંગાખાઈ—માગ વાડાલા! તમે ગુણગ્રાહક છો, તેથી આટલુ અધુ
મને માન આપેડે નાપગ પાડોનીઓના ધગમા નિત્ય કમમ થાય છે,

નેતું કારણ ધણી ધણિઆણીની મૂર્ખાઈ નિના ખીન્તુ કાર્મ નથી તમે સુત
દો તો નિભાવોડો, ચૂં કાકાના મેમો તો હમને નીકળે પણ કહોની
તમે કેમ ઉદાસ હો ?

લીખારીદાસ—મારી પ્રિયા તને શોખતુર કરનાને હુ ધન્યતો નથી
આજે નિચાર કરતા તારી અસ્થા રિરે મારા મનમા ધણુ લાગ્યું સમા
પાહાલાને તજીને મારી પાસે આવી ગહેરાની બ્યારથી તને જરૂર પડી છે
ત્યાગથી તું જ પીને બેસી નથી નાનપણથી મસારના ખટરાગથી તું વેગઈ
ગઈછે તારા સરખી યોગ્ય આ પ્રમાણે મારા ધરમા તને કશું સુખ મળી
રાકતુ નથી, પણ જીવેગે દુખમા ભાગ લેના પડેછે આજની સ્થિતિને જોઈ
છું, અને તેમની સાથે તને મગ્જાતુ છું તો મને આજ ધરતીનો દેર જણ્યું
યહે તે કાર્મ ધણો નિધાબમામ કર્યો નથી, તોપણ તારામા આબાનિક ગુણજ
ગહેવા તે કેના ખીલી નીખ્યા છે ! જ્યકુમાગીને થોકુ થોકુ કળતા પણ તે
પ્રહુ બધું શીખ્યું ! તે કેની કડકકડક વાચેગે ? અયારમાથી એના નિચાર
કેના સારા છે ! ધધર કરશે તો એ કાકરો મારા જમશે આ બવો તારો
પ્રતાપ મારી વાતથી તો તું સારીપેરે જાણીતી છે અરે ! બિ તાથી માફ
શરીર પ્રેતુ થઈ ગયું ! વગી બીજ આધિ બ્યાધિ તે તો જુદા

ગંગાખાઈ તમે આજ્યો બધો બગાવો શુ કરનાને કરોછો ? ધધરે
આપણને જેની સ્થિતિમા મમ્યા તેમા રહી મતોય માનવે તમે મેહેનત ક
નામા બાકી રાખી નથી, તેમ છતા બ્યારે આપણી મારી અસ્થા રહી
ત્યાગે શુ કરીએ ? તમારા બાપનો વોક્રો તમને લાગ્યો, નહિકર આજે આ
પણે સારી સ્થિતિમા હેલ તમારી મહા મેહેનતની કમાઈમાથી બે પૈમા
એકલા કરી નખેલા તે દેવામા આપી દેના પડ્યા ધગમા પણ તેમાજ
ગયા બ્યારે તમારે મેનેનત કરનાની જરૂર નોડેલી ત્યાગે ગરીબ પાગડ હતુ

લીખારી—અને હમણા બ્યાગે બે પૈમા આઝ મેહેનત કરનાની
જરૂર છે, ત્યારે મહા રોગે કરીને આપુ શરીર ઘેનાઈ ગયું છે

ગંગાખાઈ—વગી અધૂગમા પૂર, નાકનો ગેગ મહા જૂડો થઈ પડ્યો
છે તેથી એક ઘડી પણ બાકાત તમને ખીનાય નહિ તમાગથી

મેહેનત થતી નથી, તેમાં તમે શું કરો ? તમે ઘણી ચિન્તા કરીને શરીર શું કરવાને માગી નાંખે છે. મને હવે સચ્ચું પડ્યું છે તેથી કર્યું લાગતું નથી, મારે મારી દેશી વિન્ના તમારે કરવી નહિ. તમારે તો હવે ઘરમાં રહીને નાના છોકરાંને નેમના ગળ પ્રમાણે યોડું યોડું શીખવવા માંડવું. ઘરનું કામ હું મારી મેળે દરીશ, તે વિશે તમારે જરા પણ મનમાં આશ્ચર્ય નહિ.

લીખારીઃ—તારે શું આખો જન્મારો વૈતરામાં કાઢાડ્યો ?

ગંગાઃ—આપણી સુખી અવસ્થા હતી ત્યારે મારે કંઈ કરવું પડતું નહિ તેથી વાંચવામાં અને ગમતમાં મારો કાળ જતો. હમણાં ત્યારે અવસ્થા બદલાઈ ત્યારે તેને અનુસરીને મારે વર્તવું જોઈએ. તમે વૃદ્ધ્યાણુખ્ય મને થાંભી સંભળાવતા હતા તેમાંથી જે શ્લોક અમળનિને લાગુ પડતા હતા તે બધા મેં જોખી રાખ્યા છે. તેમાંનો આ એક જરાજર લાગુ પડે છે.

જાનીયાન્ મૈષણે મૃત્યાન્, ચાંચવાન્ વ્યસનાગમે ।

મિત્રંચાપતિકાલેષુ, માર્યાં ચ વિમવશયે ॥

• આ શ્લોકના અર્થનો હુદો પણ મને સાંભરે છે:—

હુંજ આપત્તી કાળમાં બાંધવ, મિત્ર જણાય;

વંશવનાશ થયે ત્રિયા, ચાકર જે પ્રેરાય.

વળી એવાજ અર્થનો બીજો શ્લોક મારા સંભળવામાં આવ્યો છે:—

જાનીયાન્ સંગરે મૃત્યં, ચાંચવાન્ વ્યસનાગમે ।

માર્યાં ક્ષીણેષુ ત્રિતેષુ મુદ્ધે ગૂરં ધને શુચિમ્ ॥

ભાવાર્થ—સંકટમાં ચાકરનું ચાકરપણું જણાય છે; હુંજ આવે ત્યારે બાઈઓનું બાઈપણું જણાય છે; પૈસો ધરી પડ્યે ઝીની પરીક્ષા થાય છે; દુશ્મનાં શરનું શરાપણું જણાય છે, અને ધનના વ્યવહારમાં માણસની ચેતના બદલાય છે. સુખમાં તો અમે અમારી ગરજને લીધે તમારું મન સાચવીને

આલીએ, પણ કહિલુવેળામાં નિભાવ થાય એમ, સ્થિતિ પ્રમાણે વર્તિયે ત્યારે ખરે ધર્મ પાળ્યો કહેવાય.

લીખારીદાસ--ધન્ય છે મારી પ્રિયા, તને ધન્ય છે. જો કે હું દુઃખદ અવસ્થામાં આવી પડ્યો છું, તોપણ તારે લીધે હું પોતાને મુખી સમજું છું કેમકે, કશું છે કે--

यस्य पुत्रो वशी भूतो, भार्या छंदानुगामिनी ।

विमवे यश्च संतुष्टस्तस्य स्वर्गमिहैव हि. ॥

સમજી? એમાં કહેછે કે, પુત્ર હોય તે વશમાં રહે, અને સ્ત્રી ધણીની મરજી પ્રમાણે વર્તે, અને જોડો વૈભવ મળ્યો હોય તેજલામાં સંતોષ પામે એવા મનુષ્યને અહિં આજ સ્વર્ગ છે.

ગંગા--જેમ તમે સંતોષ માનો છો તેમ હું નિત્યસંતોષી રહું છું, મારે મારી ચિન્તા કરવી નહિ.

લીખારીદાસ--વાર ત્યારે. પણ આપણી જ્યકુમારી જ્યારને ત્યાં છાપેલા કાગળ વાળવા જાય છે. તે અહિં લઈ આવીને વાળતી હોય તો હું પણ એને વાળવા લાગું, અને એના એ ભાઈ પણ જોવાથી શીખે, તેથી કિપજમાં કાંઈ પણ વધારો થાય; વળી એ છે તો ડાહી, પણ એની ઉમર થવા આવી તેથી ઘરમાં રહેતો સારું.

ગંગાખાદ્ય--ખરી વાત છે, પણ મારે જ્યારને ત્યાં જઈને કહેવું પડશે ત્યારે એ વાળવા આપશે.

લીખારીદાસ--બહુ સારું; જ્યકુમારી પરવારી હોય તો લઈને જા (ગંગાખાદ્ય જ્યકુમારીને તેડીને જાય છે.)

જ્યકુમારીવિજયનાટક.

દોલતરામ કૃપારામ.

૧૬૮—દંપતી ત્રેમની પ્રભુતા.

મુલદા—અહો ! વસંત વિકાસ પામવા લાગ્યો !

(શાદૂલવિકીરિત વૃત્ત.)

આત્રશ્રેણિ મુવાસવાસિત ધરે પુત્રીસમી મંજરી,
શૈભા સ્યામ અશોકમાલ ધરતી નાલે સમર્પા પરી,
ગાએ છે ગરબે મણી-ફલકમાં આ પદ્મિણી પદ્મિણી,
આલે બુંગ કુરંગ ખંજન યથા પીધી ઘણી વારણી.

(દીર્ઘિકામાં જાગકુંડાળાં જોઈને) અરે, આ સમયે આ કુમારી દીર્ઘિકાને પણ વર માટે વલખાં !

(વસંતતિલકા વૃત્ત.)

આપદિનાયક સુધારક હાથ માગે,
અંબોજનાયક દિવાકર પાપ લાગે.
આ દીર્ઘિકા વદન જોઈ સુરપવાળાં,
વાળે વિમુદ થઈ અંતરમાં કુંડાળાં.

મારાંજી હૃદયમાં કુંડાળાં ને હંડાળાં વળેછે, પણ કારણ ખીજું, અરેરે, પ્રાણજીવન ક્યારે આવશે ? તે આત્મારે ક્યાં હશે ? મુખી હશે કે દુઃખી ? તેમની સેવા કોણ કરતું હશે ? તેમને પ્રસન્ન કોણ રાખતું હશે ? પુણું પણ કો'ને ? અરેરે, આ દુઃખ વેડ્યું કેમ જશે ? વસંતનો યોગ અને પતિનો વિયોગ ! હવે શું કરું ?

લાવ ત્યારે આ શીતળ જાળમાં સ્નાન કરી જરા ટાંડી પડું. અથવા તેથીજે ક્યાં ટાંડાં પડાવાનું છે ? અરે મુદ વિધાતા, મારે તે એવો ધર્મપરાયણ પતિ ઘટે ?

(મનહર છંદ.)

જગપ્રતિપાલ વિપ્લુતણી રાણી થવા લાખી,
અમલ જલતણા કમળમાં મલપતી;
લગણાલિ રૂનીપ્રિયા થવાને પારવની,
જૂત પ્રેત ભૈરવને ઘરમાં સંધરતી;
રતનાકરતણી વધૂ થવાને અલકનંદા,
રાતમુખથી પુનિત પ્રેમ વરસાવતી;
ધર્મધુરધર એક ધર્મપાળ-નારી થવા,
હું અભાગિણી સુગુણ એક ન વસાવતી.

અરે, આ સકલગુણના બંડાર, સકલ રોહના આભાર, મારા પ્રાણ-
નાથને મારે માટેજ કટ ! અથવા મારે લીધેજ આ રાજ્યમાં કલક અને
મદાન થુક ! આ કમેળમાં કેટલા ખપી જશે ? કેટલા ઘર ભાગશે ? અરેરે,

(સોરઠો.)

કુલનો કરવા નાશ, સકલ મદનને ફેડીને,
કરવા ધર્મ હતાશ, ઉપની પાંચાળી નરી.
(નેપથ્યમાં) કુલનો કરવા નાશ, વિકલ મદનને ફેડીને,
કરવા ધર્મપ્રકાશ, ઉપની પ્રેમાળી નરી.

મુલદ્રા—અરે, કોણ આ મારી સ્તુતિ કરે છે ? (આમ તેમ બોધને)
કંઈ દેખાતું તો નથી. ત્યારે પડ્યા તો નથી ? એમજ, અહીં તે ખીજું
કોણ આવે ? હવે હું શું કરું ?

(વસંતતિલકા વૃત્ત.)

શું અસ્ત્ર લેઈ હવે પ્રણયે વિદાણું,
કે શત્રુના રૂધિરથી કરું રસ્ત્ર કાણું;
કે યોગિની થઈ સદૈવ મહેશ રાધું,
કે ક્ષુદ્ર બોળ્ય દઈ ભૈરવ જૂત સાધું ?

ખરે, રમણુ આમ જમણુ કરે અને તું સાથે પણ ન હોઈ એ
અનાર્યતાન તો. સગીતા,

(વસંતતિલકા વૃત્ત.)

હાયા સમાન પતિને પડખે રહે છે,
કાયા સમાન પતિને જાડુ સાથે છે.
માયા સમાન પતિ પૂઝવામાં રમે છે,
જાયા સગી પતિનણી રતિમાં રમે છે.
વળી, વામા કરે જપ અને તપ નાથ માટે,
દોડે ધરી અધર અંજાર ઘોર વાટે.
યુદ્ધે ચડે પતિતણા શત્રુદાન નારી,
તે વર્ગમાં ગણતરી નહિ, હાથ, મારી.

ત્યારે જન્મ ધરી મેં શું કર્યું? કંઈ નહિ.

(દ્રુતવિલાંબિત વૃત્ત.)

રમાયુઆથ રમી શુષ્ક ના લયું,
સ્તવન ધન્યરતું પણ ના કર્યું,
નિયમ દાનયત્રી મન ના કર્યું,
અરર, અવિત વંધ્ય બન્યું નર્યું.

(આકાશમાં આવેશમાં) ત્યારે શો અપ આ દેહરૂપી ઉપાધિનો જોશે
કંઈ સાર્થક તો નજર કર્યું પણ અનર્થ કર્યો? માટે જાહેન દીર્ઘિકા,

ગીતિ.

પતિના સ્નેહે જાગતી, પતિ સ્નેહાર્ણવ સમી તુલ મહતા;
તેમાં વપુને ચરણું,

(ઘેટણુ બોલી જળમાં ભુસ્કો મારવાનું કરે છે કે નેપથ્યમાં)

"જો હવે સ્ત્રીની શરીરપર સત્તા."

સુભદ્રા—(ચોંકીને) અરે, આ પાછુ કોણ બોલે છે?

મ્હારા શરીર પર મ્હારી સત્તા નહિ એવું કોણ કહે છે? કેમ નહિ વારૂ?

(ફરીને નેપથ્યમાં)—

ગીતિ.

“પતિને અર્પણ કીધું, તેપર સત્તા ધરે ન કુલનારી,”

ત્રિવિધ તાપમાં બગતાં, સતી, છતાં પતિ, ન જન્ય કાણુ હારી.

સુભદ્રા—અહો, આતો મનેજ સંબોધે છે. મ્હારી કુશ્રુતિનેજ અટકાવે છે, ત્યારે શું સ્ત્રી સર્વદા પરાધીન? એમજ તો.

શાર્દૂલચિકીડિત વૃત્ત.

રામાએ નિજગાલ્યમાં જનકની આજ્ઞા સદા માનવી,

પ્રૌઢવે વરનીજ “હા ઉપર હા” આંખો મિચી પાડવી.

વૃદ્ધામાં નિજપુત્રની પણ જરી ના આચના લોપવી,

આ શાં શાસ્ત્ર કરી, કરી પશુસખી, અર્ધાંગના, માનવી !

અરેરે, સ્ત્રીતુ કશુંએ નહિ? કોઈએ નહિ ?

(ઈંદ્ર વિજય છંદ.)

જો ધન પ્રાપ્ત થતું નિજ ભાગ્યતણા ઉદયે નહિ તે ધન તેતું,

જો સુત જન્મ ધરે નિજપેઠ કશું ન કરે કાણુ તે સુત તેતું,

જો વરના ઘરમાં નિજ વર જરૂર બેસે વર તે સુખ તેતું.

નિશ્ચય નાર ગુલામસખી—

(નેપથ્યમાં)—

“નહિ જો હન પ્રેમતુ બંધન તેતું”

સુભદ્રા—અરે, કોણ મ્હારા બોલમાં પુનઃ પુનઃ વાંધા નાંખે છે ?

સખદ તો પરિચિત જણાય છે, પણ આગળ પડતી નથી, લાવ જોઉં.

(ત્યારે પાસ પરિક્રમણ કરતી જુવે છે.) અરે, આતો કોઈ જણાતુ નથી.

ત્યારે શું આ મ્હારી બ્રમણા હશે? આવેશમાં બોલાના સખદને કે

કૃત્યને અટકાવના આ તડબાળ મુશાગ અત્યંત ક્ષણે છે, તેમ તો નહિ
 હોય? એમ પણ હોય લાગતી ત્યારે, ભગવાન સર્વનાનયણુનું આનંદ કરી
 મેલનુદ્ધિથી ચિત્તમુદ્ધિ કરી એક (સૂર્ય ગામી પ્રગામી-જા કરી) ભગવાન મર્થ,

(ગિખરિણી વૃત્ત)

આદેશ જાણો નિજ રિગ્દયી દુષા મગજી,
 રિચાગે બાળાનું નવ મન મન હોય નગજી,
 મદા ધાગે રામિ સકલ જન કલ્યાણ કરના,
 ઘટે છે હુ દેરી પનિનિહિતા નાગ મના

માટે હે જગતપિતા માનીય,

(વસતતિલકા વૃત્ત.)

તો આમ કામદૃષ્ટિ આપ અમેતિ જાગે,
 બદા-નદી નિકટ ધર્મ-મમુદ આણો
 દિના, અસપાતિ, અસૂ દરને કરારે,
 રૂહેડુ નથી પુનિત ધર્મવિના લગારે

(એવલામા મોગ શૂગાર મગ દામી પ્રવેશ કરે છે.)

દાસી-(નારણા વેઈને) બાઈ માદેન, બારણે મઈ નિહાન બરડા
 આ-આ છે અને આપને મળનાતો આમલ કરે છે

મુલદ્રા-તમી, માટે બજાનું શ કામ છે? જોજન આપી દક્ષિણા
 આપી નિવાય કર

દાસી-જોજન તો ત્યાગુ એ આપ્યું નક્ષિયા માન હાથે લેતા નથી,
 અને તમનેજ મળનાનું કહે છે

મુલદ્રા-સખિ, નથી જાગતી કે,

(ગીતિ.)

વિગટે નિહલ સ્ત્રીએ, નરાલી કરી ધો નિજનતાને,
 ગમનિગદા મીના, મળતી દશમુખ તથાપિ નૃહુ-માને

દાસી—એ તો ખરૂં, પણ ત્યાં તેજ સીતા હનુમાન સાથે કેમ બોલી?
કાળા મોના મકેટ કરતાં ફાં મોના રાજા બોલ્યા ?

મુલદ્રા—દામી હજી તું અમજી નહિ હનુમાન તો ગમગમ્ય થઈને હતો
હતો પતિનો મદેશો લાવનારને કોણ ન ગમે ?

દાસી—પ-પુ-પ તો ખરોજ કે નહિ ?

મુલદ્રા—રેલી, પણ તે તો ધર્મનો મગી હતો, નાણુ તો અધર્મી હતો.

દાસી—ત્યાં આ બટી ધર્મના સગી નથી એમ કોણે કહ્યું ?
મિથ્યાપનાદ મુકવામાં હોય છે

મુલદ્રા—(સહજ અકાઠાઈને) કોણ મિથ્યાપનાદ મુકે છે ?

દાસી—કોણ તે માન બાધસાધેજ કોણ કેહે છે કે એ બટી ધર્મ
નગી નથી ?

મુલદ્રા ભલે તે ધર્મસગી હોય, આપણે શું કામ છે ? જોડાજ
હનુમાનની પેઠે મદેશો લાવ્યો છે

દાસી—અહો, તમારે તો ધર્મના સગીનુએ કામ નથી કે ? પણ સાથી
નણુ - એ ધર્મનો સગી મહાગજ ધર્મપાત્રનો સર્વેશો નહિ લાવ્યો હોય ?

મુલદ્રા—(હાડાઈને) ત્યારે કેહેલી કેમ નથી ? જાણતી નથી કે
ના અધીગણી કેનગ પગધીના છે ? જોવાય, મત્વર જ્વેજે, મનમાન સાથે
વાનગે, હું આ આસન ઉપર બેસુ છું જા, બેઠેલી બોલાની લાન (આસન
પર બેસે છે)

દાસી—જેમ આસા (જતા જતા) હું કેહેલી નથી કે આર્થ ધર્મ-
પાત્રનો મદેશો લાવ્યો છે

મુલદ્રા—પાત્રી આન, પાત્રી આન, તુ શું કેહેતી હતી ? (દામી
ની જાય છે) અરે, આતો ચાલી નાઈ પણ એ બીચારી પતિવ્રતા છે,
તેજ પતિનો મિગોગ છે એ વિન્હિળીના ધર્મ જાણે છે મારે એ જોડુ
કેજ કહે અરે, આ રાણુ અગ કેમ ફરકે છે ? ખરે, વધામળીતો સારી

દરો ત્યારે આ છાતી રાગી જતી રેાય એમ એમ ધમક ધમક થાય કે ?
એને પણ આ દેહનો ત્યાગ કરી ધર્મપાત્ર જેના પતિને મગસાન મન
થવું હશે મર્યાદા,

(ગીતિ)

હૃદય નાથને મગસા રંગે કાણુ કાણુ અધીર હૃદયથી,
મુદિ દેખ બચ, લગ્ન પુનિત પ્રીતિને નથીજ પનિપથી

(વિદ્યાધરને લેઈ દામી આવે કે તેના લાઘવા લાકડી છે, પાનડીપ
પોતીયુ બાધ્યુ છે, એમ ઘોતીયાથી કેડ બાધી છે, ખભે ફેરીસોગે કે)

વિદ્યાધર—મારું તમારે નયનનાં યાચો ધનપાત્ર શેઠના કા
રધું નમેજ કે ?

સુભદ્રા—મહાગજ, પલાંગે આ આમન ઉપર સિનન (શામ
મખો લાકડીની લક્ષણથી મેમે છે) વદ્યમર્તિ, પિતાનું ધનપાત્રના કુલગીપ
મન અને સ્વસ્થ છે ?

વિદ્યાધર—ગાઝીમાદેજ પુતો પરજેશી આન્યો છુ, તે ખીજી તા
નથી જાણ્યો પશુ વાગ્યા એણુ માબાજુ કે વનપાત્ર શેઠનું ધન જેડુ
આ યુ હતુ તેડુ “જાન્યાનુ મારે નાગે” ગયુ બેનામા તેમના ગોળિયા, હવે
તો તેમના પિપ્પ મજા નથી ને મજા નથી

સુભદ્રા—(કઈ લજ્જાથી) મહાગજ, તો એમના કાગળી ખાગ
પુટક ધનની માટે ના મૂકા કે ?

વિદ્યાધર—પહલી મારી ખાગ તો પુગે, અભ્યાગતની એના એ
કુલગીનો પરમધર્મ છે

સુભદ્રા—અરે, જૂને માગ દોન છ તે ફાગા કરો, કરો, શરીરે
માગ ડા ?

વિદ્યાધર—માગ ન દોઈએ તો આપીએ શુ કરા ?

સુભદ્રા—વાડ વિદ્યાપતિ, આપનું કઈ ઈન્દિત રેાય તે મરે અને
પછી મારા પ્રાણેધર કુલયદના વૃત્તાન મરે

વિદ્યાધર—આઈ, વિદ્યાને ઇચ્છિત લક્ષ્મી, અને લક્ષ્મીને તો દીકરી ગણી શેડે દીધી રહેને. પ્રાણેશ્વર તો પવન-તેતો અત્ર ત્રિવિધિ વાય છે, અને હું ચંદ્રલોકમાંથી આવ્યો નથી.

દાસી—(જરા =હીડાઈને). કેહેતા હો તો કહી દોને, શું કરવા આમ પપળાવો હો ? નથી જોતા કે બાઈસાહેબના છવનનો આધાર તમારા સંદેશા ઉપર રહ્યો છે ? દીખળ તે કેટલું ?

વિદ્યાધર—તું મને દોણુ ટુકમ કરનારી ? જ નથી કેહેતા. (હાવાનુ કરે છે.)

મુલદ્રા—મહાજન, આપ એના બોલ ઉપર રીસાશો નહિ, માટે એસો જરા, શ્રમ ઉતારો, અને આ વિરહિત અમળાની અવસ્થા જુવો; કેવી થઈ ગઈ છે ? (આંખમાં આંસુ લાવીને) ત્યારે કૃપા કરી પ્રાણનાથના સમાચાર કહો.

વિદ્યાધર—(મનમાં) હજી નામ દેતી નથી. (તાણીને) પણ ક્યા પ્રાણનાથ ?

મુલદ્રા—(નીચું વદન કરી) મુલદ્રાને ધર્મપાળ વિના ખીજે કોઈ પ્રાણનાથ હોય ?

વિદ્યાધર—(મનમાં) હવે જરા વાત કરું. (તાણીને) ભગિની, આર્ય ધર્મપાળ કુશળ વર્તે છે.

મુલદ્રા—(મનનો ખેદ કહાડતી હોય એમ શ્વાસ મુકી) તથાસ્તુ, પ્રંભુ તમારું મહું કરો. (દીન વર્ન કરી) પણ મહારાજ, તે હાલ ક્યાં છે ને કેહેશો ?

વિદ્યાધર—હા, સાંભળો.

(ઇંદ્રવિજય છંદ)

કેસર ચંદન કંઈ ગુલાબની ધાતુથી પંજર દિવ્ય મહેલું,
સત્ત્વ મયકંતુ અસ્તર છે મકરધ્વજ ને રતિથીજ ઘડેલું,
તત્ર સુધામય કોમલ કુષ્મ મૃણાલવિશે, અલિ, ધર્મ વિરાજે,
નાથ પુરી નિજ અંતરમાં, મુગ્ધને પુછતાં લલના ક્યમ આજે !

આહો શું સ્ત્રીઓનાં ચરિત્ર !

મુલકા—(સિદ્ધરાજ) મહારાજ, મારા હૃદયમાં તો પ્રાણેશ્વર સદૈવ વિરાજે છે. તેમ ન હોય તો અત્યાર પહેલાં મુલકા ક્યારનીએ હતી નહતી વધ હોત; પણ દૃષ્ટિભ્રાંતર કરવા ક્રિકેટિન છું.

વિદ્યાધર—હૃદયમાંથી કહાડો બારણે, એટલે આંખ આગળ આવશે.

મુલકા—(દીનવદન કરી) સખિ, મારીવતી આ મહાજનને તું વિનવ કે પ્રાણુપતિના સર્વ કૃપાંત નિવંદન કરે.

દાસી—મહારાજ, આ અમારા મુલકાજાને મહારાજન ધર્મપાળ વિનોદરાજે ગમતું નથી. નથી ખાતાં, નથી પીતાં, નથી ઉધતાં, નથી સુતાં, નથી ખેસતાં, નથી ફરતાં; શ્વામોન્ધૈસ આર્ય ધર્મપાળની માળા. શું કેહેવડારો છો ? એ તો પતિવિના વ્રજાએ રહી શકતાં નથી.

વિદ્યાધર—(મનમાં) થાય છે, શો રથવાટ છે ? ધર્મપાળ ખુશી છે તે તો એ જાણે છે, તો એ ઘડી દીખાવમાં “વાતમાં વર્ણવ.” (તાણીને) સાંભળો ત્યારે.

(ઇંદ્રવિજય છંદ)

અંગ—તુરંગ વિશે ઘટ નાચુક વચ્કપાટથી જાદુ કર્યો છે, ક્રોમળ કુર્મણ તંતુની સાંકળથી કરપાદ વિશે પકડ્યો છે. પીર સુધીર અધીર જાઓ જલવાન છતાં જલ વિઘડલ જેતું, નાચત ખેલત મહાસત એ, ‘નહિ જો હત પ્રેમનું બંધન તેતું.’

મુલકા—(આશ્ચર્ય પામીને મનમાં) અરે, મને આત્મહત્યાના દોષમાંથી ત્યાગી લેનાર શું આજ કોઇ દયાળુ મહાત્મા હશે ? પદ તો એજ આવ્યું. ૧૩. ત્યારે ખાતી કરું. (તાણીને) આપ કોણ છો અને ક્યાંથી આવ્યા છો ?

વિદ્યાધર—નૃ કોણ છું તે હજી હું યથાર્થ જાણતો નથી, પણ આદિત્યાંથી આજો ને અનાદિમાં જાઉં છું.

મુલકા—મહારાજ, એ વેદાંત તો અમારે જા. મુમતું ? અરો, નો. આ. સિંસારનાં મત્ત, હજી તો સ્થાવ જાણ લેવાના છે.

વિધાધર-ખરૂં તો.

મુભદ્રા-ત્યાગે યથાર્થ કરો ન આપ કોમ્બો છે ?

દાસી-વિધાધર (મુભદ્રા આશ્ચર્યથી નેત્ર મેલેછે.)

વિધાધર—"વિધાધર," "વિધાધર" કોને કહે છે ? ચાલ ઉતાર શુંગાર, નહિ તો જતાવ તારો પતિ.

દાસી-(ખૂબ ચીડાઈને) મારા પતિ તે તમે, વિધાધર તે તમે, હવે કંઈ કહેવું છે ? (મુભદ્રા ચકિત થઈ એક ખીજા મામે જુલે છે.)

વિધાધર—(ખડખડ હસીને) કીના પેટમાં ચાલ ગેરે ? તેમનાથી તો—

(ગીતિ.)

ખત્રે સાથે—બાપસાહેબ, સાથે લાગાં,

(રોળા વૃત્ત)

માયાવર્તીનો અમલ દસા અળખાની રા'ની,
સેનાપતિનો નાદ દુષ્ટ મંડળનું પાણી,
ધર્મપાળનું કલંક બાર પૃથ્વીનો ભારે,
હતયાં છે આ કાળ અમર ચડતાં અધિકારે.

મુભદ્રા—(બાર કહાડતી હોય તેમ શ્વાસ મુકીને.) હા-રા, અંતે
ધર્મનો જય થયો. પણ હવે પ્રાણનાથ ક્યારે આવશે ? વિદ્યાધર, મારે શાં
વધામણાં દેવાં તમને ?

વિદ્યાધર—આ પૂટેલ સ્ત્રીએ માફ વધામણું ઝુટાવી લીધું, પણ હવે
ધર્મપાળને પ્રત્યક્ષ લાવી વધામણું લેધરા, ત્યારે એ શું કરશે ?

દાસી—તમે બાપસાહેબ પાસે વધામણી લેશો ત્યારે હું બાપસાહેબ
પાસેથી લેધરા.

વિદ્યાધર—આવજો લેવા. પણ હું જાઉં, મહારાજ ધર્મપાળ આવતા
હોય તો વેહેલા વેહેલા લેધ આણું. (જમ છે અને જતાં જતાં) અહો, શો
સ્ત્રીઓને પતિપ્રતિ મોહ ! પુનિત દાંપત્યને અવર અવલંબનની અપેક્ષા
નથી. જુવેને,

(માલિની વૃત્ત.)

અમર-વિજયકેરા મુશ્કળી પ્રાર્તિ-વાસે,
સકલ જગત મધ્યે પૂર્ણ અહલાદ બાસે,
પણ રમણુ-રતા આ નિરપ્રહા કંથ ઝંખે,
પતિ વિરહ સતીને નિત્ય ને નિત્ય ડંખે.

મને તો એમજ જણાય છે કે પુનિત અને નિરસ્વાર્થ પ્રેમ પ્રેમદા-

ઓનોજ છે. કાંકે—

(વસંતતિલકા વૃત્ત)

સેવે સદા જનકને દુહિતા સુભાવે,
પટ્ટદોષ યુક્ત પતિને દયિતા નભાવે,
ઉગ્ધેરતી શિશુજનો જનિતા સ્વભાવે,
ના સ્વાર્થ સૌખ્યનો તમા પ્રમદા ધરાવે.

(જાયછે.)

સુભદ્રા—સખિ, હવે પ્રાણનાથ વેહેલા આવે તો બહુ સારું. આજ મુઠી તો જેમ તેમ કરી ધૈર્ય રાખી રહી છું. પણ હવે નથી રહેવાતું. અને ત્યારથી આ તારા પનિએ પ્રાણનાથ આવવાની વાત કરી છે, ત્યારથી તો હવ તલપાપક થઈ રહ્યો છે.

દાસી—બાઈસાહેબ, આર્ય ધર્મપાળ ક્ષણે ક્ષણે આપની પાસે આવતા જાય છે; એમને પણ આપને મળવાની ઉત્કંઠા ઓછી નથી. મારા ધરવાળા તો કહેતા હતા કે રણસંગ્રામમાં પણ તમને એક ક્ષણ વિસાર્યા નથી, તો હવે એ યોડીવારમાંજ આવશે.

સુભદ્રા—ત્યારે તો પ્રાણનાથને વધારી લેવાની તૈયારી કરવા, ચાલો, આપણે ધરમાં જઈએ.

દાસી—(મનમાં) ધર્મપાળ આને આ વેશમાંજ જુવે એજ ઠીક. (તાણીને) બાઈસાહેબ, મહારાજ ધર્મપાળને તો જ્યાં આપ ત્યાં ધર, અને આપનો આનંદ એજ વધાવો.

સુભદ્રા—(આંખમાં ઐશ્રુ લાવી) બહેન, તું ખર કહે છે. મારાં તે એવાં શાં બાગ્ય કે મને આ ભત્તાર મળ્યા ?

દાસી—બાઈસાહેબ, હીરો કુંદનમાં જડાયો છે. ધર્મપાળને સુભદ્રા અને સુભદ્રાને ધર્મપાળજ ઘટે છે.

સુભદ્રા—પણ બહેન, મારામાં તે એવા શા મુલ્ય છે ? મારો તો સ્વભાવ કે એમને સુખ આપવું ને એમને પ્રસન્ન કરવા, એમાં શું વધારે ?

દાસી—તે એમનો સ્વભાવ કે તમારૂં હાલન બોલ્યું કરું.

મુલકા—મખિ, નું મારા પગ કડે છે, નેને, એ પક્ષીપક દુનને પગજય કરે છે માધુનુ પોપલુ કરે છે, અને ને એમનો મગ કડે તેન સુખી કરે છે, સુ કરે હુ ?

દારી—એના પ્રતાપીને મહાય અને તેમનુ તથા તેમના મગીનું બા

મુલકા—સ્ત્રી સ્ત્રીનુ ઉપરાણું લે એ આભાવિ

દારી—અને મની પતિનુ ઉપનાણું લે એ પાણુ આભાવિ

મુલકા—પણ બહેન, આપણે કદ્યે તૈયારી ના કરીએ, ત્યારે પ્રા ।

નાથ અવિવેકી ધારો-હો

દારી—નહાલમા વિવેક હોય નહિ, જના પણ તૈયારીમા આપનુ મન કાણુ કરે

મુલકા—મખિ, ખરે, એ સૂચ્ય નેના પ્રતાપી અને વિનયના પ્રભાવે સમિરોપ તેજેમય પ્રાણુનાથ સામે મારાથી મેમ નેઈ રહાશે ? મને તો હાં, શોક ને દૈન્યથી કાઈ મૂઝ નથી પડવાની માગે મખિ, માગી પામે ને પામે—(એમલામા જય જય રાગ થાય છે)

મુલકા—અરે પ્રાણનાથ આબ્યા મખિ, ચાલો સામા (હ તે અને ચાલતે ચાલતે) અરે, મારા પગ કડે છે, મારી છાતી બરાઈ આવે છે, આ આવે તો તિગિ આબ્યા બરેન, મસ્તિષ્ક પણ બમે છે હવે હું શ કડે ? (દામીને ખભે રડે દેઈ હબી રહે છે)

દારી—બાધમાહેળ આર્યધર્મપાળના આટલા બગીરથ અમલુ દગ આપ પોતેજ ટો હવે આપ ની મમીપ રહેના આનના આગળ આમ હૈયા મૂના થનાય કે ? જુઓ એ તો આ આવે (ધર્મમાગ પ્રવેશ કરે છે)

ધર્મપાળ—(દગથી ગુનદ્રાને જોઈને)

ગીતિ

ગ્રીષ્મ કાળને જતે ગુપ્ત મનેની ધગસમી પ્યારી,

વિગ્ન-વ્યાધથી વસ્તા, મૃગી, નયનમા ની જન ધારી

માગ હવે હુ મનના વર્ધ અને મશુ (આગળ જાય છે)

મુભદ્રા—સખિ, આ તે શાણુ કે સાણુ ? પણ તું મારાથી જરા વેગળી ખસીશ નહિ, મને આશ્રય તો માન—

દાસી—(ધર્મપાળને છેક પાસે જોઈ) ધર્મનોજ છે. (ધર્મપાળ પાસે આવે છે એટલે દાસી જરા દૂર જાય છે, એટલે ખતે જાણુ વાગી પડે છે. થોડી વાર એમ રહ્યા પછી હુસકાં બરતી સુભદ્રા પતિને ખબે આવે માગે હાથ નાખે છે. અને એક ટશે ને ટશે જોઈ રહે છે.)

મુભદ્રા—પ્રા-ણ-ના-થ-આપ ખુશી છો ?

ધર્મપાળ—(સુભદ્રાની ગીણુક જાણી તેના સામે જોઈ) બિમે,

(દ્રુતવિલંબિત વૃત્ત.)

મદન રાન જતાં સરિતા ગળા,
આદિસદે ઉદગે ક્રુશમાગસી,
અમૃત જીવન જીવનુ અમંગમાં,
કમ ન હોઈ અમેતિ ઉમંગમાં.

(અમરસાગ નાટક.)

જ. ઉ. ચાહ્નિક.

૧૬૮—કન્યા વિદાય.

(શાહુલવિહીરિત વૃત્ત.)

એવો શોક અરણ્યવાસી અમને થાયે ખગ સ્નેહથી,
તો શી વાત કરે મૃહસ્થ જનની મંસારકેરી જીડી;
માયા ને મમતા થકી હૃદયમાં કન્યા જતે સામરે,
પીડાયે અતિમાત્ર એ નવિન આ પુત્રિવિયોગે ખરે.

બંને સખિઓ—અચી શકુંતલા, શણગાર તો તારો પૂરો થયો. હવે
આ વસ્ત્ર પહેર.

(શકુંતલા બેસીને પેહેરેછે)

ગૌતમી—બેટા, આ તારા પિતા તારી કને હબા છે. એઓની આંખો
આનંદના આંસુથી ભરાઈ આવી છે. એઓ તને બેટવા ઇચ્છતા હોય
એમ જણાય છે.

શકુંતલા—(લજવાળીને) પિતાજી પગે પકુંકું.

કાશ્યપ—બેટા,

(શ્લોક અથવા અનુષ્ટુપ

શર્મિષ્ઠા છે યથાર્થિને ધણિને તે

થા અને પુરના જેવો પુત્ર સહ

ગૌતમી—ભગવન! આતો ખરેખરું.

કાશ્યપ—બેટા, હવે અહીંથી કુતાસિન

(સર્વે પરિક્રમણુ

કાશ્યપ—મંત્ર લક્ષ્મીને આશિષ

(આકાશમ

(વસંતતિલકા

માર્ગે સરોવર મનોહર

લીલાં બનેલ હમ પંદજ

જ્યાં અમુક નરનંદ

આહો કરો સખત સર્વ

થાજો, વળી, કમલપુષ્પતણી રજોએ,
માર્ગે સુવાસિત અને મૃદુ ધૂળ એને;
ધીમે ધીમે પવન વિદ્ય રહીત વાજો,
કશ્ચોલથી યુવતિ માર્ગ તમામ જાળો.

ગૌતમી—બેટા, બાંકુ જેવા તને વાહાલા જે આ તપોવનમાંના
દેવના તે પણ તને જવાની આજ્ઞા દેશે. એમને નમસ્કાર કર.

શકુંતલા—(પ્રજ્ઞામપૂર્વક પરિક્રમણુ કરીને કાનમાં) અહીં પ્રિયવંદા,
રાવંત્રુવને મળવાની મારા મનમાં ઘણી ઉત્કંઠા છે ખરી તોપણ આશ્રમ
છોડીને જતાં મારા પગ ઉપડતા નથી.

પ્રિયવંદા—તપોવન વિયોગે કરી કેવલ તનેજ શોક ઉત્પન્ન થાયછે
એમ નથી. તારા વિયોગથી તમામ તપોવનને પણ તારી પેડેજ દુઃખ થાયછે.

(આચાર્યગીતિ વૃત્ત.)

હરણાંઓ મુખમાંથી નાંખી દે ભોંય દર્શના કક્ષા,
મોર તજેછે નર્તન વાગ્યા એને વિભોગના બાલા;
સર્વલતા વન કેરી જાણે આંસુ ખરેખરાં પાડે,
તેમ પત્ર વેરેછે હબરા એવા પ્રકારથી કાટે.

શકુંતલા—(સંભારીને) પેલી મારી બહેન વનજ્યોત્સ્નાને કહી આવું.

કાશ્યપ—કે તારો એની સાથે માનીજાણી બહેન સરખો સ્નેહ છે
તે હું જાણું છું. આ રહી તે જમણા હાથ બાણી.

શકુંતલા—(વેલ પાસે જઈને) અરે ! પ્રિય વનજ્યોત્સ્ના, આંખાને
લાગેલી છે ખરી તોપણ લગાર તારા આણી તરફ આવેલા શાખારૂપી હાથે
મને ભેટી લે. હું હવે દૂર દેશ જનાર છું, તેથી હવે પછી તારો મેળાપ
મને થશે નહિ.

(વસંતતિલકા વૃત્ત.)

કાશ્યપ—સંકલ્પ મેં પ્રથમથીજ કરી મૂક્યો' તો,
સર્તારનો મન વિગે તુજ કાજ તે તો;

શકુંતલા—આપડ્યા, તારી સોળન હું મૂકીને જાઉં છું તો મારી પાછળ કાં આવેછે ? તને જાણીને તરત તારી મા મરી ગઈ. પછી તેના વિના મેં તને ઉછેરી મોટી કરી. હવે હું જાણું છું કે તારું જાતન કરશે. માટે જ, મા, પાછી જા. (એમ કહી રડતી રડતી આગળ ચાલી)

(વસંતતિલકા વૃત્ત.)

કાશ્યપ—કંઈ ચડેલ તુજ પાંપણ આંખ કેરી,
તેમાં રડેછ ખુબ અત્યુપવાદ જરી;
એ બંધ તું કર ધરી મન ધૈર્ય સાચું,
જેથી જરાય તુજ દીલ ન થાય કાચું.
કાંજે તને નહિ દિસે જાળના ભરેલા,
નેત્રાવડે ખચિત મારગ નીચ ઉચા;
તેમાં કદાપિ ડગલાં ભરતાં અગાડી.
એસીશ આહું અવળું પગને લગાડી.

શારંગરવ—ભગવન, ભાગેળના તળાવની પાળ-મુધી સગાંવદાસાંએ વળાવવા જવું એવો સંપ્રદાય છે; માટે હવે આ તળાવની તોડ આવી. તો જો કાંઈ સદેશો કહેવાનો હોય તે કહી પાછા વળવું ધરાવત છે.

કાશ્યપ—ત્યારે આવો, આ વડના વૃક્ષની તમે થંડકમાં એસી જગ વિસામે ખાઈએ.

(એવે પગિકમાલુ કરીને એસેછું)

કાશ્યપ—ખરે, મહાપતાપી દુષ્યંતને ઘટે તેવો શો મદેશો કદાવું વાર ? (એમ કહી વિચારમાં પડેછું) શારંગરવ, શકુંતલાને સોંપીને દુષ્યંત ગળને માફ નામ દઈ આટલો સદેશો કહેજો.

શારંગરવ—કરો, મહાનાજ.

(શાર્દૂલવિકીરિત વૃત્ત.)

કાશ્યપ—જગો જે તપ એજ છે ધન ખડું એવા અમેને જાણિ,
તે સાથે કેમ કંઈ છે નમનાયું તે લો વિચારી ખુશી;

રૂપે, કુળે, અવર સદ્ગુણમાં સમાન,
 માગી હવે સુદૃતથી ધણિને પ્રમાણ-
 આખો મળ્યો ઝટ રૂડી નવમાલિકાને,
 જામી ખરેખર વધુવર જોડ એને,
 જાંને હવે વર વિગે સુખિઆં થયાં આ,
 તેની તથા તુજ વિગે મળે આજ રિતા.

બેટા, અહીંથી હવે મારે પડ.

શકુંતલા.—તમે જાને જાણીએને આ વેલની સુપરત કરૂં છું.

સાગિયો.—એ તો દીક. પણ આ એ જીવની કાને સુપરત કરી જાય
 છે? (એમ કહી આંખમાંથી આંસુ પાડે છે.)

કાશ્યપ.—અનસૂયા, રડ માં, તમારે એડ જાણીએ, એ તો શકુંતલાને
 ધીરજ આપવી જોઈએ.

(પછી સર્વે આગળ ચાલવા માંડે છે)

શકુંતલા—પિતાજી, આટલું કહેલું તે જરા ધ્યાનમાં રાખજો. તે
 એ કે પેલી મારી લાડકડી હરણી બારેવાડી થઈને આશ્રમમાં ફરે છે તે
 જ્યારે નિર્વિધને વિઆય ત્યારે એ શુભ વર્તમાન કાઠની જોડે મને કહાવજો.
 કાશ્યપ—હીક, નહિ વીસડે બેટા.

શકુંતલા—(તણાતી હોય એમ બનાવી) અરે! કાણ આ મારો
 પાસવ સાડી રચું છે? એમ કહી પાછું ફરી જુવે છે)

કાશ્યપ—બેટા,

(વસંતતિલકા વૃત્ત.)

રેડયું મુખે કુશતણી અર્ણવી પડેલ,
 ધા રજવા અમળ ઈંચુદી કેરૂં તેલ;
 સામે સુકીબર વળી દબને હિંદરી,
 તે પુત્રીવૃદ્ધ હરણી નહિ જાય છોડી.

શકુંતલા—આપડ્યા, તારી ચોળન હું મૂકીને જઈશું તો મારી પાછળ કોં આવેછે ? તને જાણીને તરત તારી મા મરી ગઈ. પછી તેના વિના મેં તને ઉછેરી મોટી કરી. હવે હું જાણીએ એટલે દાદા તારું જાતન કરશે. માટે જા, મા, પાછી જા. (એમ કહી રડતી રડતી આગળ ચાલી)

(વસંતતિલકા વૃત્ત.)

કાશ્યપ—કંચી ચડેલ તુજ પાંપણ આંખ કેરી,
તેમાં રહેછ ખુબ અશ્રુપ્રવાહ જરી;
એ બંધ તું કર ધરી મન ધૈર્ય સાચું,
જેથી જરાય તુજ દીલ ન આવ કાચું.
કાંજો તને નહિ દિસે જળના ભરેલા,
નેત્રાવડે ખચિત મારગ નીચ લેવા;
તેમાં કદાપિ ડગલાં ભરતાં અગાડી.
એસીશ આકું અવળું પગને લગાડી.

શારંગરવ—ભગવન, ભાગ્યજના તજાવની પાળ-મુધી સગાંવડાલાંએ વળાવવા જવું એવો સંપ્રદાય છે; માટે હવે આ તજાવની તેડ આવી. તો જો કાંઈ સંદેશો કહેવાનો હોય તે કહી પાછા વળવું ધટારત છે.

કાશ્યપ—તારે આવો, આ વડના વૃક્ષની તથે થંડકમાં એમી જગા વિસામો ખાઈએ.

(સર્વે પરિક્રમણ કરીને એસેછે)

કાશ્યપ—ખરે, મહાપ્રતાપી કુબ્યંતને ઘટે તેવો શો સંદેશો કહાવું વાર ? (એમ કહી વિચારમાં પડેછે) શારંગરવ, શકુંતલાને એંપીને કુબ્યંત મળતે ગારૂં નામ દઈ આટલો સંદેશો કહેજો.

શારંગરવ—કહો, મહાગજ.

(શારૂંલવિકીરિત વૃત્ત.)

કાશ્યપ—જાણો જો તપ એજ છે ધન ખર્ચ એવા અમોને ઋષિ,
તે માથે કુળ કંચ છે તમનું તે સો વિચારી ખુશી;

આપોઆપ વળી પરસ્પર ઝૂંટી'તી સ્નેહની વૃત્તિ તે,
 વચ્ચે કોઈ પ્રકારથી નવ હતા બંધુજનો કોઈએ.
 જે રીતે બહુ માનમાં અવર છે રાણી ધણી આપથી,
 તે રીતે તમ પાળને યુવતિને સામાન્યસહારથી;
 તેથી પ્રાપ્ત થવો વધુ ઉદય તો છે બામ્ય આધીનરે,
 ના બોલાય વિશેષ એ વડુતણા બંધુજનોથી ખરે.

શારંગરવ—સંદેશો તો જેવો ઘટે તેવોજ છે. તેજ પ્રમાણે હું પહોંચાડીશ.

કાશ્યપ—બેટા, હવે તને કાંઈ સિખામણુ દેવી જોઈએ. અમે વનવગ-
 ડાના વાસી છઈએ પણ સંસારની રીતજાતથી કેવળ અગ્નપ્રયા નથી.

શારંગરવ—નહિ, નહિ, મહારાજ, શુદ્ધિમાન પુરુષને કાંઈપણ વિષય
 અગ્નપ્રયો નથી.

કાશ્યપ—તો અહીંથી સાસરે પહોંચ્યા પછી—

(શાર્દૂલવક્રીકૃત વૃત્ત)

સેવા તું કરજે સદા મનથડી તારા વડીસો તણી,
 સારો સ્નેહ સખી સમાન ધરજે તારી સપત્ની બચી;
 ભર્તા રોપ કરી વડે કદિ તને સામે ન તોયે થતી,
 રે'જે સેવક સાથ રોજ વદતાં દાક્ષિણ્ય દેખાડતી.
 જે વેળા તુજ ભામ્યના ઉદયથી થાયે બડે જનવતું,
 તે વેળા મનમાં કુલાઈ ન જતી કે માન્ય રાણી છું હું.
 વર્તે જે અજળા જનો ઉપરની રીતે બધાં તે ધરે,
 સનારી અધિકારને, અવર તો બેળે કુજોને, ખરે.

ગૌમતી—વાહ ! આટલા ઉપદેશમાં વધુ માણસે કેમ ચાલ્યું એના
 ધર્મ આવી ગયા. બેટા, આ બધું કાળજમાં કોરી રાખજે.

કાશ્યપ—હવે મને તથા તારી બહેનપણિઓને છેલ્લી ચારણી બેટી
 લે કે અમે જઈએ.

શકુંતલા—પિતાજી, પ્રિયંવદ તથા અનમયા મારી પ્રાણસખિયો તે પણ અહીંથી પાછી જવાની કે ?

કાશ્યપ—હા, બેટા, શું કરીએ ? એઓને પણ પરણાવ્યા વગર છુટકો છે ? માટે તારી સાથે એમને મોકલાવ નહિ. પણ ગૌતમી આવશે.

શકુંતલા—(પિતાની કાંટે વગમીને) પિતાજી, મલય પર્વતની તળેડીમાંથી કુખડી ગએલી ચંદન લતાની પેડે દાદાને બોલેલી ઉતરેલી એવી ને ? તે મારા હૃદયને પરદેશમાં કેમ ધારણા રહેશે, વાર ?

કાશ્યપ—બેટા, તું આવડી કેમ અકળાવ છે, વાર ?

(શકુંતલા પિતાને પગે પડે છે.)

કાશ્યપ—કન્યાણુ થાઓ, બેટા. તારે વિશે મારી સર્વ મનકામના સિદ્ધ થાઓ.

સારંગશ્ય—બપોર તો અર્ધ ગયા. બહેન, હવે ઉતાવળ કરો તો દીક.

શકુંતલા—(આશ્રમ સામી કુબી રહીને) દાદા, ફરી હવે નપોવનનું મોહોડું તું ક્યારે દેખીશ ?

કાશ્યપ—સાંભળ, ક્યારે દેખીશ તે

(વસંતતિલકા વૃત્ત.)

ચોખંડ પ્રધિ તણી તું થઈને સપની,

રાજ્યાધિકાર મુખમાં ચિરકાલ કાઢી.

દૌધ્યંતિ જે અતુલ પુત્ર ખરો ગુણામ,

તેનો વિવાહ વિધિથી કરજે સમામ.

બ્યારે થશે મમજ્જો સદુ જાનથી એ,

બનાર તે મમય બાર કુટુંબ તળેડે.

દેશે મુકી સુકલ એ સ્મરને જીવ,

ગ્રાંતાશ્રમે વર સુધા પગ તું મુકીશ.

ગૌતમી—બેટા, હવે જવાની વેળા થોડી રહી છે. હવે નહિ તો ફરી ફરીને ધણીયદ સુધી એઓ બોલ્યા કરે પાછા વળો.

કાશ્યપ—એટા, હું જાતોંડું. હો ! હવે અનુષ્ઠાનો કાળ જતો રહે છે.

શકુંતલા—(પાછી પિતાને બેગીને) દાદા, તમારૂં શરીર તપશ્વર્યા કરી કરી ઘણું કટાકુટે, તેમા વળી મારી જિંતા કરી લગારે (મેથે કંથો નહિ.

કાશ્યપ—(નિમામા મુકીને)

(આર્યાગિતિ વૃત્ત.)

વળે શોક સમના મુજ ક્યાંથી, એટા, ધસંગમે દેખી,
વેરલા ખરૂં તે જાગિનીવારો ચગવના પંખી.

મધારો એટા, વાટમાં કલોલ કરતાં જાગે.

(શકુંતલા પોતાના માથીઆ સાથે ચાલવા માટે છે)

પ્રિયંવદા તથા અનસૂયા.—(શકુંતલા બબ્બી જોઈને) અરે, રે !

ખરે એ તો ગઈ. ગડમાં ને ગડમાં અંતરધાન થઈ ગઈ.

કાશ્યપ—(દાશ કરી લાંગા નિસામા મુકીને) આપો મારી પાછળ.
ધેર જઈએ.

પ્રિયંવદા તથા અનસૂયા—દાદા, શકુંતલાના વિયોગે કરીને આપુ તપોવન સુતુ સુતુ લાગેતે, તેમાં અમાગથી કેમ પગતું મુકારો ?

કાશ્યપ—એહની રીત એવીજ દીસેછે. (વિચારમાં ને વિચારમાં પરિક્રમણુ કરી) અહો ! મને પુછે તો શકુંતલાને સામરે વળાવેથી માત્ર હૃદય હવે સ્વસ્થ થયું. કેમકે

(ઇંદ્રવજ્ર વૃત્ત)

આખેર કન્યા ધન પારકું છે,
તેને વળાવી ધણિુ ધેર આજે.
આત્મા થયો આ મુજ શુદ્ધ જપી,
માલીકને ચાપણુ જેમ સોંપી.

અભિજ્ઞાન શકુંતલા નાટક.

મહામહોપાધ્યાય.

૧૯૦—સાવિત્રિ ચરિત્ર.

સાવિત્રી—અહો મારાં હૃદયપ્રિય પુત્રકો ! ને કે આપના શુભ આશ્ર-
 યથી જે જે લાભ મને મળ્યો છે તે હું મારી એક જીભથી કહી શકતી
 નથી તોપણ પરલોકનો જય કરવામાં અસ્તરૂપ શાસ્ત્રોએ, વેદવાણ્ણીના નિવામ
 રૂપ નિર્મલ ઇતિહાસોએ અને પુરાણોએ જે જે મારી ઉપર ઉપકાર કર્યા
 છે તે હું કેમ વિસાડું ? મહાકવિઓના મનમાંથી ઉત્પન્ન થયેલાં સાંભળવા
 યોગ્ય કાવ્યોએ અને રત્નોના કોપને પણ હલકા પાડે એવા કોપોએ, માગ
 ઉપર જે જે ઉપકાર કર્યા છે તેને કેમ ભૂલું ? [ખીજ કોર જોઈને] સાગ
 માર્ગને દેખાડનારી કથાઓ અને હર્ષના સ્થાનકરૂપ કથાનકોએ રતેહી પ્રિય
 મિત્રોની પેઠે જે કાંઈ મારા ઉપર ઉપકાર કર્યા છે, અરે, તે કેમ ભૂલું ?
 [હરીને ખીજ કોર જોઈને] ઉત્તમ ગદ્ય અને પદ્યથી મનોહર ચંપૂઓએ
 અને આ મુંદર નાટકોએ વારંવાર જે જે મારી ઉપર ઉપકાર કર્યા છે તેને
 આ મારૂં મન કેમ ભુલી જશે ? અરે, તોપણ દ્યારૂંથી ઉત્તમ અમૃતમય
 આંતઃકરણવાળા પિતાજીની આગાથી પોતાને યોગ્ય વર શોધવા સાર આજ
 વર્ષ દિવસ થયા હું જુદાજુદા દેશમાં ફરતી હતી તેથી મારાથી તમારી
 સંભાળ કૈવાણી નથી અને હવે તો સધળો સંસાર મને ઉગ્રડ અરણ્ય જેવો
 શૂન્ય અને અસાર લાગે છે. શાસ્ત્રવિચારની વેળા વીતી ગઈ, કાવ્યના વિનો-
 દનો અવસર જતો રહ્યો અને સાહિત્ય શીખવાનો સમય મંતાર્ધ ગયો;
 વધારે શું કહું ? આપના ગુણથી વેચાયેલા હૃદયવાળા સાવિત્રીને છવવાનું
 પણ હવે પ્રયોજન નથી માટે તેના છેલ્લા પ્રણામ છે. [એમ કહી પ્રણામ
 કરી હરીને આંસુ ભરેલી આંખે] હે શાસ્ત્રો ! હે ઇતિહાસો ! હે પુરાણો !
 હે કથાઓ ! હે કથાનકો ! હે વિચિત્ર ચંપૂઓ અને હે નાના પ્રકારના
 નાટકરૂપ રત્નો ! સાવિત્રીના આ આપને છેલ્લા પ્રણામ છે, કેમકે હવે તે

આપના સમાગમનો વાન લેવાને સમર્થ નથી [કથાના જે પુસ્તકો લાઘવા લઈને] અગે! માન હૃદય જેની આત્મા જેની અને પ્રાગ્ જેની વિધિ આ જે ધ્યાઓ માવતી-માધરીથી નાગે , ૨ જે માલતી-માધરીની પેડે માન દુખથી દુખાઈ રોય ગય થઈ ગઈ હોય અને વિનાને ચિમરી ગઈ રોય તેની જગ્યાએ છે માવતી-માધરીના સિયોગ પેડે એનો નેશ પણ સિયોગ માગથી સદન થતો નથી આ લાગા દેનાગ્નમા ગને જેજે આનંદમમ નાખીને માતાપિતાના ગળની મેરાના સિયોગના દુખનું સિયોગ કન યુ હતું તે પણ આ જે ધ્યાઓ આ મમમે મો લેલ પગુ આનંદ ઉપગાનતી નથી શ કહે મ્યા જાઉં અને મારું હિત કેમ થાય, તે જાણતી નથી માગ દુખે દુખ માગનારી પ્રિય સખી માવતી અને માધરી પણ પામે નથી ૨ તેને ૩ માગ દુખ કહી મમગાનુ [એમ બોલતા નિમામો નાખી પામે એમે છે અને જાણતી નથી માધરી પ્રને ૧ કહે છે]

માધરી—મખી માવતી! પ્રિયમખી સાચીની આપણી પગનો પ્રેમ જોયો? તે પાગથી પુનઃ માથે જોવતા પથુ પોતાના નિનુણ મખીજનને પણ ખૂનના નથી

માલતી—એમજોને એમજ જામે છે

માધરી—જે હજા હોય તો કરીથી પણ દુપાર્થ રીતે તેના મહુ વચનો સાબળીએ

માલતી—ના, ના જોન! હવે વિવિધ કન્યામા મારું મન મગતિ આપતું નથી જે મમયથી પગપરિત મનના માતા માવતી અને દયામય મનનામા પિતાજી અશ્વપતિએ આના કરી છે તે સમયથી ક્યા રીતે, દેશ પ્રયત્નથી અને દેશ ઉપદેશથી સાચીની માન-પિતાના મન પ્રમાણે આવના મમજારી તે વિશે મોની ચિતા છે મારે આનો આપણે તેજુ પુસ્તકમા લાગેલું મન આપણી મર જેગીએ [એમ કહી સાચીની પામે આચીને] આ આપણી પ્રિયમખી સાચીની પોતાના પુસ્તકમની પામે લમણે લાથ દઈને

આંમુકાં પાડતી, નિમામા નાખતી તથા શન્યચિત્ત થઈને ગાગળે માટે કઈકઈ જોડ્યા કરે છે. એનું હૃદય શન્ય થઈ ગયું છે તેથી પામે ઉભા છતાં પણ તે આપણને દેખતી નથી, માટે કાંઈક જોલીએ.

માધવી—હીક, એમ કરીએ [આવિત્રીને] પ્રિયસખિ ! શરીરે મારું છે ?

સાવિત્રી—(સાંભળ્યા વિના મુદ્દિતમહાલક્ષ્મી અને પ્રસન્નપાર્વતી નામની જે કથાને) હે માગ મનના વિચારના આધાર પ્રિય કથાઓ ! માલતી અને માધવીની પેઠે તમે જેમ માગ હૃદયનું મર્વમ્વ છે માટે કહો કે મારે શું કરવું અને માત્ર કેમ કહ્યાણુ છે ? (ફરીને નિમામે નાખીને) અરે, આ મારી વાંદી કથાઓ પણ કાઈ કિત્તર આપતી નથી, અથવા દેવ અવજો થાય ત્યારે કોઈપણ સબધી પોતાનું મગપણુ દેખાડી શકતું નથી, માટે એનો કાંઈ અપગધ નથી. હશે, હું માગ હૃદયનેજ પૂછુ.

(રાગ સીતાજીના મહિનાનો.)

કે'ને હૃદય હવે ક્યાં જઈ ? ક્યાય હું ચુ કડ ?
મત્તરાન મહાગુણુરાન, એને શી રીતે વર ?
મન દેતા નથી માત તાત કજે પડતી નથી;
મુનિનર નારંગી તેમ, સમનિ મળતી નથી.

માલતી-માધવી—પ્રિય સખિ ! તારું શરીર આરોગ્ય છે ?

સાવિત્રી—(સામું જોઈને મનનાં) અરે, ખૂલ થઈ. પ્રિય મખી માલતી-માધવીએ પણ મારા મનના વિચાર જાણ્યા ! અથવા એ માત્ર હૃદયજ, એનાથી શું છુપાવવાનું છે ? (પ્રકાશમાં) પ્રિય જેન માલતી-માધવી ! વિનયલક્ષ્મીથી શોભના એ રાગકુમારનું કોઈપણ રીતે વર્ણુની ન શકાય એવું અને મર્મ સદ્રગુણુરૂપી આબૂવણોથી શોભતું શરીર તો કોઈનું ન હોય તેવું આરોગ્ય છે. નિરોગીપણામાં, વિદ્વાનપણામાં, વીરપણામાં અને ધીરપણામાં એના નેવો બીજે કોઈજ નથી. એ તો આર્ય શત્રુશત્રુ અને વીરમિત્ર પણ માન્ય કરે છે પણ તે લોકો માત્ર પન્થાનને લીધેજ તેની માથે મન-

ય ત કરનારે નમતિ આપતા નહતા પણ પરિત પિતાએ તેના વિચારન
માગ નહોતા ગળ્યા અમના વિચાર તો નાનદાના કેલ્લા રાક્ષોથી
ખલાઈ ગયા

બેથ સખી—મેન જામે તો તમાન પ્રકૃતિ નિરે પૂજીએ છીએ
અને તમે તો મીઠા નાન કરો છે

માવિત્રી—(જન સરગાર્ધ જાને) ત્રિથ મખીઓ ! દામા કન્ને
માઝ મન હમણા સ્થિર નથી તેથી તેમ થયું છે મારી પ્રકૃતિ તો માનજ
જ, માન આ મોગી મનોવ્યથા છે, તેથી હું ઘેરી જેની થઈ ગઈધું

માલતી—તમે સુન અને વિચારવાળા હો એટલે તમને કાર્લ કહેવા
જેવું નથી પણ જ્યારે આપણા માતાપિતા જે માતમા આશા ન કરે ત્યારે
તે માતમા આપણે આશ્વસન ન કરીએ જોઈએ

માધવી—મને ગાયતીનું કહેવું ઘણુંજ ઉચિત લાગે છે આપણે
પ્રત્યેક સ્ત્રીવર્ગ પુનઃ આ એમ નાન્યુ જ, 'જીજીએ રિસાદની આ લાઈ
માતાપિતાની આજ્ઞાના રહેવું જોઈએ' એ પ્રમાણે તમારે માતાપિતાની
આશા આન્ય કરી નેઈએ એણે પણ આપણા હિતને માગે તેમ કરવાની
ના પાડે છે આપણા નિરે જોઈવી તેમો ચિતા દેશ તેમની ઈર્ષ્યને નજ
હોય તેમ છતાં આપણે એમને બધા માથે છે તેથી તે પ્રદી તમારી
ધૃષ્ટિ કોપે તો નહિ પરંતુ જ્યારે નારદજીએ મહાત્મા પણ તેના આયુ
ધ્ય નિરે સારો મત ન આપે ત્યારે તે માયાનું માનવરતુ મન પ્રમ તેમ
મના મમતિ આપે ? તે વિચારે માટે ફરી દેશાગ્રનનો આરભ કરો અને
'વહુરતના વસુધરા છે માટે ધન્યપ્રકાશી તેવોજ બીજો મન માન તમાન
જોવામાં આવ્યા વગર ગ્રહેજે નહિ

માલતી—માધવીના મોતેમોવ માનના યોગ્ય નાપુક

સાવિત્રી—(ધડીસાર મુના જીને અને હાડો નિસાઓ નાખીને) હું
જન્મ ધરીને તમે મેં સાથે જોઈ થઈ ગઈધું મારી પ્રકૃતિ નિરે તમે

એવ કાંઈજ અજ્ઞાન નથી તેમ છતાં માતાપિતાની આજ્ઞા માનવા વિશે તમે મને બક્ષામણ કરો છો, પણ શું હું એટલું પણ નથી જાણતી કે માતાપિતામણી પુત્રીનો શો ધર્મ છે ? હું આપણા પવિત્ર વિદ્યાગુરુની કૃપાથી સારી રીતે જાણું છું કે જેઓએ આપણું લાલન પાલન કર્યું છે, જેઓએ આપણા સુખને મારે દુઃખ સડન કર્યાં છે, અને જેઓએ પોતાના પ્રિયપ્રાણ કરતાં પણ આપણને અધિક પ્રિય ગણેલ છે, તે માતા અને પિતાની આજ્ઞા પોતાનો પ્રાણ જતાં સુધી પણ પાળવી જોઈએ. પણ જેમ એક કારેથી સ્ત્રીઓનો માવતર તરફનો ધર્મ જોઈએ છીએ તેમજ બીજી કારેથી સ્ત્રીઓનો પોતાના પતિ તરફ કેવો ધર્મ છે ? તે વિચારવા જેતું છે. સ્ત્રીઓએ એક પતિ કરીને બીજો પતિ કરવો એવું કોઈ શાસ્ત્ર કહેશે ? કદિ નહિ.

માધવી—એ આવળી વાત કરો છો. તમે એને ક્યારેપતિ કરેલ છે ? નથી સ્વયંવર માલા નાંખી કે નથી જીવથી વચન આપ્યું, ત્યારે તે પતિ કેવી રીતે કહેવાય ?

સાવિત્રી—હા, હું માન્ય કરું છું કે મેં તેમના ગળામાં સ્વયંવરમાળા નથી આરોપી, તેમ જીવથી પણ કાંઈજ કહ્યું નથી, પણ જે સમયથી મેં તેનું મુખકમંડલ જોયું છે તે સમયથીજ મારા મનથીજ મેં તેને મારા પતિ ગણેલ છે. હવે એનો ! મને તો એક હજાર વર્ષનું આયુષ્ય હોય કે એક વર્ષનું હોય મારે તો એજ પતિ, એજ પ્રાણનાથ અને એજ સંસારનું મર્ચસ્ત્ર છે. એનો ! એજ મોટું સંકટ છે કે માતાપિતા આજ્ઞા આપના નથી તે મારું મન બીજા સજ્જમારને તરફ ચાલતું નથી, (એમ બોલતાં મુસ્કન ગત ધર્મ પડી જાય છે.) માલની તથા માધવી—(મહા ક્રોધે છે એટલાએ

નેપથ્યમાં— (જાર્યા)

સાવિત્રી પ્રિયપુત્રી, વટસાવિત્રીનાયુંજ નન કરને.
મારીસંજ કૃપાથી, દીર્ઘાવૃત્ત તેજ વર કરને

સાવિત્રી—(સાનંદાશ્રયથી એમએક જાગૃત થઈને) બાગ એ કાળે
અમૃત જેવું નયન મહાભાગ્ય ? (ચાર કોર જોઈને) અરે બાગો તો મારું
દેખાતું નથી અરે ભૂમી, મનમથીજ હું છેતગપ્તી (એમ કહી નિમામો
મેરે છે એમલામા પે આમગઆ નવેશ કરે છે)

પહેલ્લી—સખી બદ્ધિમ ! મગ દયાનુ ભગવાન નાનુએ પુત્રી મારિ
નીના અત મરણના તાપ સમાવવાના સાધનરૂપ વરમાવિત્રીનું નન જતાવવાને
આપગુને આગા મરી છે માટે આમે આપણે અતઃશિખા ગહીને / માર્ગ કીએ

બીજી—એન બહુલાવયિ' દીક ઈ, એમ કરીએ (ગાય છે)

(રાગ કાલિગડો તાલ દાદરો)

અહો મુજ આલિ તુ નિરાસ શીદ થાય ?

થયા પરમેરા સહાયરે,—અહો દે

પતિનુ આયુર નવના સાગ, મુજ ? સન્સ ઉપાયરે, નિરાગર
વરમાવિત્રી નત કર મેની મુખ સુ એથી મમાયર નિનશન

સાવિત્રી—(આભાગને) સખીઓ ! આ ગાયનનો અભિપ્રાય એના
જથ્થાપ છે કે 'વટસાવિત્રી' તું વ્રત કરવાથી મારું હિત થશે પણ તે શી રીતે
કરું તે વિશે તમે મારા પ્રિય પિતાજીની પ્રાર્થના કરો કે તે સારા નિદાનોને
બોલાવી, એ જગનો સનસ્તર નિધિ પૂરે, તે પછી તે કહે તેમ જુદ

બેયસખી—સારું, પ્રિયસખી ! અમે આપના પ્રિયપિતાજી પામે
જાઈએ હીએ (એમ મ્હી જાય છે)

સાવિત્રી—હું પણ હવે ગિરમ્ જન કરના જનક (જનક છે)

માવિત્રીચરિત્ર નાટક

મૂળજી આશારામ.

૧૬૨—સતીત્વ પ્રભાવ.

અનસૂયા--(અંદરથી ગાતી ગાતી પ્રવેશ કરે.

ગાયન.

ત્રિબુવન પનિ તારનાર બદાર કરે માગી
બદાર કરે મારી હરિ થાઓ સાલ્ય હા.. ...રી--ત્રિબુવન.
નીન દયાળ ગરબે બાળ, કિંકરોની રૂપો મંબાળ,
પીડે છે પ્રાણીને પાપી દુષ્કાળ, પીવા મળે ન વારિ--ત્રિબુવન.
બુક્કી ગર્ભ મમ દેહ બાન, સ્વામિની સેવામાં લાગ્યુ તાન,
ક્યાંથી કરાવું હવે જળ પાન, પનિને સેવના... . ગી--ત્રિબુવન.

આદા! હું પાણીની શોધમાંને શોધમાં ક્યાં ભડું છું. શું હું સ્વપ્નમાં
અનુભવતી નથી! ના! ના! હું મારા સ્વામિને માટે જળની શોધમાંજ
હું છું, પરંતુ કોઈ પણ સ્થળે જળ દ્રષ્ટિગોચર થતુંજ નથી. (આમ પામ
જનમને) અરે! પશુ આવા ભયંકર જંગલમાં પેલી પર્ણકુટી કોની હશે!
એમાં કોણ રહેતું હશે! શું કોઈ અધર્મીઓ આવા જંગલમાં આવના જતા
વૃક્ષોને ભટકાના ધરાદાયથી આહીઆ રહેતા હશે! કે કોઈ દુષ્ટ પિશાચ કે
અમુગતું સ્થાન હશે! મને તે હો! પરંતુ ત્યાં વસતી તો દરેજા માટે
ચાલ હું ત્યાં પૂજી તપામ કરું. (ભેદને) પેલા વૃક્ષ નીચે કોઈ તપસ્વી હોય
એમ જણાય છે! જરૂર આ પર્ણકુટી એમની હશે. (પાસે જઈ પંદન કરે છે.)

નર્મદા--અરે બાઈ! તું કોણ છે? અને આવા નિર્ગન જંગલમાં
એકલી તું ક્યાંથી આવી ચડી! શું તું કોઈ ભુખી પડેલી અપ્સરા છે?

અનસૂયા--યોગિની! મને માફ કરો, માફ કરતાં કહેવાને કે-એક
પણ શબ્દ મોંબગવાનો મને હાલ આવકાશ નથી; મને કૃપા કરીને
આટલામાં કોઈ પણ સ્થળે જળ મળી શકશે?

નર્મદા—બાઈ! તું ઘણી ભોળી જણાય છે. આજ સો વર્ષ થયાં દુષ્કાળ હોવાથી સો સો ગાઉ ફરતી જળામાં કોઈ પણ સ્થળે જળ દ્રષ્ટિએ પડતું નથી; તો તને અહીંયાં તે જળ ક્યાંથી મળશે. માત્ર તપના જળથી વાયુનું બ્રહ્માણુ કરીને હું રહું છું.

અનસૂયા—હા! હરિ હરિ! શું મને મારા સ્વામીને માટે જળ નહોતું મળે! મારા પતિએ આજ સો વર્ષની અખંડ સમાધિમાંથી જન્મન થતાં માત્ર જળ માગ્યું, તે પણ લાવી આપવાને આ કિંકરી સમર્થ નથી. અત્યાર સુધી સ્વામીની સેવામાં દિવસ નિર્ગમન થતા હોવાથી તૃપ્તા કે કુધાતું મને બાન ન રહ્યું, પણ જ્યાં સર્વત્ર દુષ્કાળ દુષ્કાળ ફેલાઈ રહ્યો છે; ત્યાં જળ તે ક્યાંથી લાવું! હે ગંગા, યમુના, ને સરસ્વતીઆદિ સરિતાઓ! શું તમે મારો આ પ્રાર્થના નહિ સ્વીકારો? મારા સ્વામીને માટે આટલું કમંડળ જળથી નહિ બરી આપો? જો તમારામાં સત્યનો લેશ પણ અંશ હોય, અને મારી સ્વામીસેવાનું જે કંઈ પુણ્ય બેળું થયેલું હોય તો તેના પ્રભાવે ગંગાજી પ્રગટ થશે; અને આ કમંડળ જળથી બરી આપશે. (અવાજની સાથે જમીનમાંથી ગંગા પ્રગટે છે.)

ગંગા—મહાસતી અનસૂયા! હું બગીરથી તારાપર ઘણી પ્રસન્ન થઈ છું, હવે તારા સ્વામીને માટે કમંડળ જળથી બરી લે.

અનસૂયા—સતી બગિરથી! મારાપર આપની આવી અનહદ કૃપાને માટે હું આપની અત્યંત આભારી છું. (જળ બરે છે.) મારા સ્વામીને માટે આ કમંડળ બરી જળ મને મળ્યું, પણ મારી એક જીજ્ઞાસિનિ સ્વીકારશે!

ગંગા—જે કહેવું હોય તે ખુશીથી કહે.

અનસૂયા—આપના અત્રે પધાર્યાના સમાચાર જો મારા સ્વામીના જાણવામાં આવશે, તો અવશ્ય તેમને આપના પવિત્ર જગમાં સ્નાન સ્નાની ઇચ્છા થશે, માટે મારા સ્વામીની એ ઇચ્છા પરિપૂર્ણ થતાં સુધી આપ અહીંઆજ વિશ્રાંતી લેશો.

ગંગા—ધન્ય છે ! ધન્ય છે ! તારી પતિ સેવાને ધન્ય છે ! સત્સંગ જેવી એ ૨ વસ્તુ ત્રિલોકમાં પણ નથી. મારાં એવાં ક્યાંથી અહો બાળ્ય કે મને સત્સંગ સહજ પામ થાય ! પણ જે તારું માત્ર એકજ દિવસની પતિ સેવાનું ફળ મને અર્પણ કરે તો હું-તેમ કરવા કશુંલ છું. .

અનસૂયા—(હાથમાં જળાંજળી લઇ.) તથાસ્તુ:

નર્મદા—(નમન કરી) ભગવતી ! મેં આપને ન ઝાળખ્યાં, માગ અપરાધને માટે મને ક્ષમા કરજો.

અનસૂયા—યોગિની ! તમે નિર્દોષ છો. મારા સ્વામીને માટે હું જળાંજળી ગોધમાં, શંકા ભારતી હોવાથી મને શુદ્ધિ નહોતી, ઉલટો મેં કદાચ આપનો અનાદર કર્યો હશે તો ક્ષમાને પાત્ર તો પ્રથમ હુંજ થઈ ચુકી છું. આપ કોણ છો અને બરજીવાનીમાં આમ કહીને તપ શા માટે આરંભ્યું છે ?

ગાયન.

નર્મદા—ભજું પ્રીત થકી આજ હું મોરારી,
ભોગવતને સ્વર્ગ સુખ (૨) આશ મારી— ભજું.
નથી મારે કોઈ માત તાત ભાઈ,
મિથ્યા છે સર્વ જર તણી સગાઈ;
સાચી એક અવનીમાંહી (૨)
બકિત તારી.....ભજું.
રહી મોહી આ સંસાર સુખ જાણી,
જાણ્યું સુણી સત્પુરપ તણી વાણી.
ખેસું કરીને દામ આવી (૨)
ચરણ તારી.....ભજું.

મહાસતી ! હું હજી કુમારોડા છું મારા નસીબમાં પતિનું સુખ નહીં સરજેલું હોય તેથી મારો જેની સાથે વિવાહ કરે તે લગ્ન થતા પહેલાંજ મરણ પામે છે. એક પછી એક એમ મહા મહેનતે મારાં ગરીબ માળાએ

મારે માટે સારાં સારાં કૃતીન પાંચ છ ઘર બેઠાં પરંતુ તે સર્વ મહેનત વ્યર્થ ગઈ. અને હું અવિવાહીતજ રહી. હું હવે આ અમાર સંસારથી દુઃખથી અહીંયાં રહી ઈશ્વર ભગવાનમાં દિવસ નિર્ગમન કરું છું. મારે લાયક કોઈ સ્વામી મને મળવો મુશ્કેલ છે. નો આ બાલમ્હિમાંથી મુક્ત થઈ, આજ દેહે સ્વર્ગનું સુખ અનુભવવા આ તપ આરંભ્યું છે.

અનસૂયા—મહુ સાડાં ! હવે હું રમ લઈશ તારા સ્વામી મારી રાત્રી નેતા હશે, તમારી મનકામનાઓ સફળ થાઓ. (૧૫૫ છે.)

આકાશવાણી—આરે ભાગ્યશાળી નર્મદા ! ધન્ય છે ! ધન્ય છે ! ! મહાસતી અનમ્બાના આશીર્વાદથી આજ તારું તપ સફળ થયું છે, જે ભાગ્યું હોય તે ખુશીથી માગે અમે તારાપર પ્રસન્ન થવા છીએ.

નર્મદા—જો આકાશમાંથી આવતો ધ્વનિ સ્ત્રવ્ય હોય, તો આજ દેહે સ્વર્ગનું સુખ ભોગવવાની મારી જે ઈચ્છા છે તે પરિપૂર્ણ થાઓ.

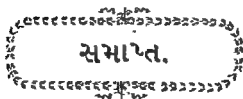
આકાશવાણી—તથાસ્તુ: (અંતરિક્ષથી એક દિવ્ય વૈભાવ આવે છે ને નર્મદાને લઈ આકાશમાં જાય છે.)

નર્મદા—વૈભાવમાં બેઠા પછી.

ગાયન.

ધન્ય ધન્ય દિન આજનો, ધન્ય ઘડી આજની
ભગવતી ચરણ પ્રતાપથી, સફળ થયો અવનાર.

અનસૂયા

ટીકા.

૧-રાજે=શોભે. નંદનો નંદ=નંદનો છોકરો (કૃષ્ણ). આનંદ થઈ=પરમાઘાનું સુખદાયક સ્વરૂપ. અગિભદ્ર=કૃષ્ણના ભાઈ-શેષના અવતાર. અમર=દેવ. આદિર=ગોવાળ. તે વેદવાણી=એ વેદના વચન જોવું સત્ય છે. નિગમ=વેદ. મન્યા=વેદના મંત્ર. વેણુ...ગાવે=શિવ વાંસળી બની પાંચ મહોડેથી (વાંસળીના પાંચ છિદ્રથી) ગાય છે.

૨-વચ્છ=વાહરફું. દંત ધાવન કરો=દાંતણુ કરો. પરહરો=જોડી દો. તિગિર=અંધારું. પોહો ફાટ્યું=સવાર થઈ. કુરનો કરમજો=મીઠા ભાતનું નૈવેદ્ય.

૩-પાણું=ધારીને જોઈ. પંથ=રસ્તો. મોંડી=દ્વર કરી. તળાંસે=ચાંપે. પાવન=પવિત્ર. પાવણા=પગ. ગ્રાહ=મગર. સુધ-વા=ચંપાવતીના રાગ હંસધ્વનતો પુત્ર-અમુક દારણુસર એના પિતાએ એને તેણની કંડામાં બાળી મુકવાનો હુકમ કર્યો હતો. પણ એ વિપ્લવો ભક્ત હોવાથી તેણે એની રક્ષા કરી હતી. વસમી=કાંણ.

૪-વળાવીએ=મોકલ્યો. કાળ ખૂટયો=મોત પામે આશ્ચું. શિશ=માથું. કોડામણો=છા પૂર્ણ કરનાર. દોરિયો=દોરો. (સોનાનો) ચોરિયો=ચોરીને. નાથિયો=નાકમાં દોરી ધાલી. હાથિયો=હાથી. રામબરી=પુરી બરીને.

૫-ધટ=શરીર. સતા=મુગ્ધી. અંતરમામી=મનની વાત બહારનાર(ઈશ્વર). બાવટ=ફુંખ. ભૂધર=પૃથ્વીને ધારણ કરનાર (વિષ્ણુ).

૬-મામીની=સ્ત્રી. કીમાંડ=આણુમુરનો પ્રધાન-ચિત્રસેહાનો પિતા. એળા-કુળી=ગમરામત્રી. શકે=જાગે છે કે. આધાર=નિદ્રામાં જાતીપર હાથનો દાગ. કર્મે=કપાળે. કાંસુ=નકામો. પંખના=પાંખવાળા. વંજા=વાંઝણી. ઉછંગ=ખેળો. મૃગજળ=ઝાંઝવાનું પાણી-ખોટો ભાસ. તરંગ=મોઝું. ઈંદ્રજળ=મનુ. લબ્ય થવું=મળવું. દર્પણુ=આરસી. દર્પણુ...કને=આરસીમાં દેખાવું રૂપ પાસે આવી શકે નહિ. ગગનકુસુમ=આકાશનું ફુલ (અસંભવિત વસ્તુ). હારણુ=ધીરજ. ધારણા=દિલાસો. બવન=ધર. વિરહ=વિયોગ. અયેનના=એવાન. ભુજ=હાથ. કમા=પાંવની.

વિધાત્રી=નસીળ લખનાર દેવી (ચિત્રલેહા એનો અવતાર હતી). પ્રીછી=મનગી.
નિશા=રાત્રી. નિર્ગમી જનપ=પસાર થાય. વધ=કહે. સઘ=તરન. આગપંપાળ=
ગર વિચાર્યું. શીઘ્ર=એકદમ. પિંડ=દેહ.

૮-સુર=દેવ. પતંગ=નાગ. વરણુ=જળનો દેવ, પાવક=અગ્નિદેવ. જલસાપ=
જલનો રાગ. (કુમેર) લઘુ=નાના. ધિય=શિવ. અંબુધય=ઝંડે. ધીય=કેપરી.
સેનાધીય=કાર્તિકસ્વામી; શિવના પુત્ર. જુગમતુરૈયા=અધિનીકુમાર. પ્રભાકર=સૂર્ય.
મુધાકર=ચંદ્ર. ગિરીજાવર=શિવ. અષ્ટવસુ=આઠ વસુદેવો. ગાંધર્વ=સ્વર્ગના ગાયકા.
જારેમેહ=વરસાદના જાર દેવો. સમ જળાનિધિ=સાત સમુદ્ર. અષ્ટ ધાતુકર=
આઠ પર્યત. જુગમ વિણાધર=નારદ અને તુમર. ચિત્રવિચિત્ર=જુહાજુહા રંગના.
મારતગણુ=દેવનો એક વર્ગ. વિદ્યાધર=દેવનો એક વર્ગ. સમરૂપિ=સાત રૂપિયા-
ગૌતમ, ભારદ્વાજ, વિશ્વામિત્ર, જમદગ્નિ, વસિષ્ઠ, કશ્યપ અને અત્રિ. ચતુ-
ર્ભુજ=ચાર હાથવાળા (વિષ્ણુ). પિતાંજરધારી=પીળું વસ્ત્ર ધારણ કરનાર-
વિષ્ણુ. ભીઆ=ભાઈ. પ્રદ્યુમ્ન=કૃષ્ણના પુત્ર. અનિરુદ્ધ=પ્રદ્યુમ્નનો પુત્ર. વદન
સુધાકર=ચંદ્રના જેવું મહોદુ. અંબુજ=કમળ.

૯-શાતા=શાંતિ. હેવા=દેવ. ચક્ર=ઘડ. ચક્ર=સુદર્શન ચક્ર, કૃષ્ણનું આયુધ.
જેગન=ચાર માઇલ. ધારણુ=હિંમત. તે શું=તેની સાથે. જામિની=રાત.
તન=છોકરો. દમનું=દુઃખ દેતું. ઉદકની અંજળી=પાણીનો ખોળો. અમરાપુરી=
ઘડની રાજધાની. મીનાકારી કામ=સોનાની અંદર રંગીત ચિત્રકામ. યાજ્ઞ=
હાર. વાટિકા=વાડી. કુંજ=ખાંડવો. માતંગ=દાથી. જાંદીજન=ભાટ. નરખી=
જોઈ. દુગે=કોટ. કોસિસાં=કાંગરા. રત્નાગર=દરિયો. ઉધરે=મોક્ષ પામે. સ્થા-
વર=સ્થિર વસ્તુ. જંગમ=લઈ જઈ શકાય એવી વસ્તુ. શકે=જાણે. બ્યોમ=
આકાશ. ભોમ=પૃથ્વી. કામધામ=પ્રદ્યુમ્નનું ઘર. જોતકાર=ચક્રાશીત. કામકુમાર=
અનિરુદ્ધ. જાવનાચંદન=કુંડલી જાતનું ચંદન. ધારણુ=હિંમતો મંત્ર. ધારણુ
ભારણુ ભારીકાયા=મંત્રના ભારે કરીને જાંધાના શરીર ભારે થયાં. જોગમાયા=
નિદ્રાદેવી. બ્યામખાન ધર્મ=દેલાઈ. કિંકરી=દાસી. ખેચર=પક્ષી. આલ=છાંજ.
આરત=રીકર.

૧૦-ક્રમ=પ્રણા. શિક્ષા=શિખામણુ. ચસુરપક્ષ=માસરીઆં. રતિ=પ્રવૃત્તન
(કામદેવ) ની સ્ત્રી. અરપરું=આધુ પાણું. પાત્ર=વાસણુ. લક્ષ=લાખો. ઉચિષ્ટ=
ઝાડેયું. આદે=પગેરે. ભગિની=બેન.

૧૧-ચાક્ષનહાર થયું=ચાલ્યા. વામીઆં=મટયાં-દૂર થયાં. દાખજે=ખના-
વજે. શુંજની=જાની. પાદ=પગ. ત્રણેપક્ષ=સાસર, પીયર, મોમાળ.

૧૨-પાદુઆં=આળક. પેટ=ઝોકરાં. દામણાં=જ્યામણાં. વત્સ=બાળક.
ગુરકર=ગુરનો હાથ. વોળાઆં=વિદાય કર્યા.

૧૩ પળે=નય. અવાસ=મહેલ. પ્રભવી=જન્મ આધ્યા. પ્રજુતા=મોટાઈ.
લૌકિક=દુનીઆનું. મથાર્ય=ખરૂ. વ્યથા=દુઃખ. અંતરીયાળ=ઓમિંતા. પ્રભુ=
સ્વામી. સદન=ઘર. હિંદુમતી=માનુમતીની હોકરી. મામ=હિંમત. વિપ્ર=બ્રાહ્મણ.
હવિધ્યાત=હોમવા લાયક ધાન્ય. આમાન=મીઠું-કાપું અનાજ. છતો=પ્રગટ.
તેહમન કરતું=શરીરને દુઃખ આપતું. ટેકલો=ખીટી. મુકનાઈળ=મોતી. અરો-
પરો=આમતેમ. જાનત=શક. જવાળા=અગ્નિ. આળ=તોહોમન. પૃથ્વી રમાતાળ
જશે=પૃથ્વી ગરક થઈ જશે. જોઈ...વાંક=વાંક જોઈને મોડે બોલવું. સ્વામી
ઢોહી=શોકનો-ધણીનો દેપ કરનાર. કુંભીપાક=એક નર્ક. છેહ=દેશે.

૧૪-તરકર...ઝાસે=જે હાથેહાથ વસ્તુ પકડે તોજતમે ચોર કરીને બાધી
શકો. પાખે=ચિના. શું...પાણી=શું હાર લેતાં મારો હાથ ઝાલ્યો છે ? પર-
હરી=નજી. આંખ ભરવી=રડવું. કાંસુ=નકામી. વિમાસે=વિચારે. હાસ=મજાક.
ચસુરપક્ષની=સાસરાની. અપવાદ=તહોમત. અભિલાખી=જૂખ્યા. શોર=ગરબક.
યશ=કીર્તિ. આકળી કીધી=ગભરાવી. શુગદીશ=હથિર.

૧૫-દુઃખોદ્ગાર=દુઃખના વચન. કરતું=કર્મ. નરતું=નજી. આહં=મગર.
દુઃખની ધીર=દુઃખ સહન કરનાર. કેની અને કોણ તણી=કેની દીકરી અને
કેની સ્ત્રી. દોહલે=દુઃખથી. રાતડી=રાતી. સાખી=સાક્ષી. ત્રુકયા=પ્રસન્ન થયા
વિશ્વાધાર=હથિર. અંતરીક્ષ=કુચેથી. પાગે=પગે. સાધ=સાધ્વી; સતી.

૧૬-મનમુગ્ધ=મનમાં આનંદ રાખીને. પદમધ=કવિતામાં. અપૂજ્ય=જેની
કાંઈ પૂજા કરતું નહિ. તવ=ત્યારે. તતખેવતતજ. કર્પૂરઝૈર=કપૂરના જેવું

મહેન જનનહી=મગા નિવન કપાળ ૨ દમાળા=મોપગનો હાટ રામ ગ=
 વાનના ચામડા પત્ર ગગી=સીંગડ કૃતાંથ થો-છ હા પૂજુ થઈ
 અલો=પમડો વિદાટ ગમ નૃણુત-ધામના તગુખલા જેવો મૃદુપાત્રમ=
 ધરમમાટ પરમ=નગી મુન=જાપા અહર્નિશ=નાત દલાડો તદામાટ=પૂરેપૂરો
 નિર્ગમે=પમાન કરે રિશ્મમટ=છમટ ધરમૂન=ધરમમાટ આણુ તેડુ બડુ
 દામ=ધણો પેસાનાગો ગુમાન=ગર્વ દુમળી=ગનીગ મામગ્વેલ=માસનીઆ
 વનુવેરા-હીંગળો ત્રીટે-જનને સાદર=માનમકીત જોગીજો=વદાવા આચાર=
 રીત દામણી-દયામાળી મહીયટ=પીએટ ક્રો-જાનીને જોનો મીશે=ગદાને
 આડા=મમત આન=અહીંઆ નુા=ખુશ થયા આશક=હા વડેમ લાખ
 ટક=લાખ રૂપીઆ મેટ=પરિત સરિગય=જોખતો પડયો ગોર મધ=ઝડ
 પથી સાગી=ગાડીપરની મેટ મોગ બાગી=માગેલા મોગવાળી તળાના=
 પેડા બેરનનાના ખીલા પીંજણી=ધરી ઉપચી પેડુ નીમળી જતુ અટમવનાને
 આડુ મુટેલુ લાખડ સપુ દાગડી વક=નાકા ગેક=રોમ્બુ વમાત=રિસા,
 માલ દોદલ-બજે તગ્ધથી ચગ-એક જતલુ નાનુ મેર=પરિત મુનિ ગાય
 વ જ=વાહરડુ લાચુ-મીડુ ઉપલાસ=મસ્કરી આસામી-માલુસ (જેને પેગમણી
 કરનાની છે) યાસુ=કોક ગોટ=ગમન, ઉગ્તથી ફેદાગ=મોપારી તાસ-કમમના
 તારતુ લુગડુ ધરસાડી=એક જતની સાડી મોરરી-મોગની બાતનાગી નાન=
 ઝીણા કુમાયતુ લુગડુ ધાન=જાકા કાતી=કાતર, કપા રિપરીત=વસમુ દોડ
 ચો=ગરીજ એટા=મસ્કરી કદર્પ=કામદેન હાના=મસ્કરી કરના બ્યગ=વાકુ
 સમોવણ=ટાડુ પાણી સાધ=માધુ ગિરોમળી સાધ=માધુમા મોગ માગે માન=
 કાલાસલા કટે પ્રતીત પાખચી=ખાતર થયી ગની-ગત મામ=આખડ ટોપી
 પાળા=સાધુ માકરપ=સાકરના જેવી વેસગ=વાળી હકોગી=મસ્કરી શણગટ=ધુમટો
 વડેવારીઆ=મોસાગીઅ પનોતી=માનીતી, લાડમે સાદર=અભિલાશ, લહાવો
 બેદીઆ=સીન થયા કમખ-કામગી, માપડા નદાનદ=ને આનદ આપતા
 (કૃષ્ણ) વદાનવદ=દદાનના ચદ્ર (કૃષ્ણ) દોળ પ્રનિપત
 રક્ષણ મરો અગરીશ સંલેનસી રાખ-શયોનિના રક્ષ
 રિપલ બહા હના ચખાસુ=એ નામનો એ

કચ્છેપ=કાચખાનો અવતાર. હિરણ્યકશિપુનો અવતાર. દિનિથી થએલો પુત્ર; હિરણ્યકશિપુનો બાઈ; એને વિષ્ણુએ વરાહ અવતાર લઈ માર્યો હતો. અન્ન-મેલ=હાપર યુગમાં થએલો કનોજનો એક બ્રાહ્મણ. પત્ની=મોક્ષ. પ્રહલાદ=દિતિના પુત્ર હિરણ્યકશિપુનો પુત્ર; એ મોટો વિષ્ણુ ભક્ત હતો. કુવ=પહેલા મનુના પૈત્ર જ્ઞાનપાદનો પુત્ર; એની માનુ નામ સુરતી; અપરમાના મહે-ણાથી રીસાઈ નારદના કહેવાથી અરણ્યમાં જઈ એણે મોટું તપ કર્યું હતું; જોથી વિષ્ણુ એનાપર પ્રમન થયા હતા. પુશ્પતી=વેસ્થા. ઉચ્છિષ્ટ=ખાધેલું. બદ્રી=ભોર. શબરી=રામની ભક્ત; એણે ચાખી ચાખીને રામને માટે ભોર રાખેલાં, રામે તે ભોરેલાં છતાં ખાધાં. લંકાધીરા=લંકાનો રાજા. આહ=મગર. બટુક=દીંગણા. પાર્થિવ=અર્જુન. હરિશ્ચંદ્ર=સૂર્યવંશનો એક સત્યવાદી રાજા. સુધન્વા=ચંપાવતીના રાજા હંસધ્વજનો પુત્ર; એ મોટો વિષ્ણુ ભક્ત હતો. ખગ=પક્ષી. વિદુર=ધૃતરાષ્ટ્રનો નાનો બાઈ; એ બુદ્ધિમાન, નીતિમાન, અને ચતુર. હતા. સુદામા=વિદર્ભ નગરનો રહેવાસી એક બ્રાહ્મણ; કૃષ્ણનો સહા-કરાયી મિત્ર. મધવા=દ્રિ. લીલા=સહેલાઈ. દાવાનજ=રાકાસો અગ્નિ; બાળ-પણમાં કૃષ્ણે એનું પાન કર્યું હતું. અર્યા=પુત્ર. ચર્યા=નિંદા. દક્ષ=ચતુર. કશ્પદક્ષ=મનવાંચિત કળ આપનાર એક સ્વર્ગનું ઝાડ; ચૈદ રતનમાનું એક. કળા=તેજ. જમ ધર્મ લાગ્યા છે=હુખ દે છે. પિગાણી=ધુપેલની વાકડી. વડી=પસાર ધર્મ. રંગ=મોજામજા. શર્વરી=રામી. પય=દુધ. નાપિક=હજમ. વપન=હજમ. મહિષી=મેંસ. ઘોળાપર કાળું ન જનજીવતાં=લખતાં વાંચતાં ન આવડતું. હાંકી=ગોંખારો કર્યો. પલ્લવટ=કમ્મર બાંધી. પામરી=રેશમી પીછાડી. બુસદીઓ=બુસદ (કંકુવાળે હાથે તમાચો મારવો તે) મારનાર. ખિરોદત=ભાતવાળું રેશમી કપડું. રામા=સ્ત્રી. બામા=ફાંફા. કબાપ=કીનખા-જનો જમો. મગીઆ, અસાવળી, દોરીઆ, નીમા, પછેડી, કલગેર, નાટ, દરીઆઈ-આ બધાં જાત જાતનાં વસ્ત્રોનાં નામ છે. દુગદુગી-સ્ત્રીને પહેરવાનું ધરેલું. અકોરી=કાનનું ધરેલું. ટોરી કાનનું ધરેલું. ગળુબધ=જડાવ ગણેપટો. અમરી, મેચો તે ગ્રેહોઆ=એ ધરેલુના નામ છે. શીશુકુચ=માથાનું દુહા.

ઓળે=પગે લગાડે સાચા=ચયન માંગપાણુ=ચિપ્પુ ઓળી=તેડી યથા
મુદ્ધિ=મુદ્ધિ પ્રમાણે.

૧૬-ઝાડના=ઝાડ માગન=મીવાડી ધાન=તરો નિર્મુખ=ભૂમ્યા
મનાનીક=ગૌ ગ્રામ સાધલા=ચવખા જુનાગ=ગમિ અધ્યાત્મ=મનની માયા
વરગુ=માયાનો પડદો જૂન=કૃષ્ણ મનનાનિઠન=મનનુ ધન=કુમ-ઝાડ

૧૭-દેવગી=દેવની પુત્રી કૃષ્ણુની મા માન માગનુ=કાલાસાચા કમનના.
અમેન=દેવગીના કાકા સેમ ભરતી=ચર અથવા કન્યાના દાથમા નાગીએ,
પાન, મોપારી, રૂપીઓ વગેરે મદના તે વેળી ..ભરી=સેમ ભરતી વખતે
કાકીએ પેણી શુથી હતી તે નીખગમ્મિ ગામનીઓ=દોડ પાનનીએ=પગે
ગાંગામની (ગાંગામિની)=હારીના જેવી ચાલવાળી

૨૦-રીઠી મજાનુત થયલી=તીવડેલી ઉઠકા (ઉ-જૂબલ, ત=નથી,
જાબલા=ખધન, વિચારશી ખધન જેને નથી હોતુ તે)=ઉદ્ધત નેતર-નો
વાની રવૈને બાનેલુ દોરુ સુનાધુ=રની સ્ત્રીઓ અળા=ભા (જસોદા)
કાનક=તીવા રીમે તરડીધુ-મુસાથી કપાને મચલીનાળુ ખીટગીઆળા=
સામડીઆ, રેણુ=દૂળ ગોગમ=દર્ગ તક=જસ કમળપે-કમળમી ભૈમ્ય=મૂમી
કમળપે. ધરેરે=કમળ કરતા પણ મેમળ પગ કાલુ જમીન ઉપર મૂકે છે
મયા=દયા આનારમે=આપણી વખત

૨૧-સુખના-દેવકીની પુત્રી, કૃષ્ણની બહેન, અર્જુનની સ્ત્રી મામર
વાસો=હોકરીને સામરે નજાનતી નખતે માળાપ તરફથી લૂગડા, ધરેણા નગેરે
આપનામા આવે છે તે આબલુ (આબલુ)=ધરેણા

૨૨-જુજના કીધા=ઉઘાડવા મૃત્યુક=શા અહિનોચન=શોણિતપુરના
મયદાનનો પુત્ર મયને કૃષ્ણે માર્યો હતો તેનુ વેર લેવાને અહિસોચન
મહાન પાસેથી વજ્રપેગી લાગ્યો ને તેમા કૃષ્ણને ગોધી મારી નાખવાના
વિચારથી તે માથે મધી કૃષ્ણને શોધવા નીકળ્યો, પણ જ્ઞામા કૃષ્ણે કપટ
કરી તેને પેનીમા સુસાડી તે મધ કરી દાધી આખરે અહિનોચન અમાપ્રતિ
મરણ પામ્યો તેણે પત્રી સુનદાને પે જન્મ લીધો તે અનિમન્યુ હમ=

છત્ર હરિભગિની=કૃષ્ણની બહેન, સુભદ્રા મન્દલડે તાપયુ=મો મવનયુ
દેશી=મગ્નક ટમકલી=ટપમનાળી

૨૩-ગ્રોહી (ગ્રોહી)=મોડી ધરમ્ન=પરસ સાગ્ર અર્ધાગ્ર પુણ્ય વિભાગ=
અર્ધાગ્રના (સ્ત્રી) નો પુણ્યમા ભાગ છે વામે=નાશ પામે ડિટ=કલક
ગૃહિણી=સ્ત્રી વાયક=રાક્ષ, વચન ઝુએ=ટલિ પામે તોલ પકડે=વજ્ર પોવાય
રામા=સ્ત્રી ગેહ=ધર સદન=ચાન, ધર ભડ=થુરનીર નેટ=નખી જમો=જોવો
તગર=ચોગ તસો=તેવો હીનમુખ=સુખ વિનાનો કરી=નકામી મગ=સગથી
નેહ=નેહ મફળ ફળે=કૃતાર્થ થાય ફળે=મતતિ બાહે=સાથે તરણુ=ધામ
ગર્દ કરતુ=વશ કરતુ મેની=સ્ત્રી દામણો=દયામણો અયુત=દશ હજાર દેવણુ=
આપનાર કર=કરનારી ખાત=કમેદ સારખી સરખી સહિયે=સહે

૨૪-અપન=અપનુ માનની=અગ્રો ટોડે=ખારણે

૨૫-નદના નંદન=નંદના છેકગ કપિ=કેડ લીલવડ=કપાળ ખિલ્લી
આળા=નાકડીઆ નવનીતત્રિય=માખણ જેને વહાણું છે એના કામ દર્ધને
કક લપટાવે=મોમી કરી કોટી કડે ભામણા=જોનારણા નેતિ (નનધતિ=છેડો)
અનત નિગમ=વેદ

૨૬-વારણે જાય-જોનારણા લે વાર=જોનારી નાખુ પકળ=કમળ.
લોચન=આખ, પકળ લોચન=કમળ જેની આખ કપોળ=કપાળ નામિકા નાક
દિપક=દીવો અતુગ=હોર અરણુ=રાતા મેધરયામકાતિ=મેધના જેની સ્થામ
કાતિનાળી બ્રહ્મી=મમર, બા બાળ=કપાળ દતુડી=નાના દાત મદન=
કામદેવ. સાગતુ=નાના ડોકરાને ડોકમા પહેરનાનુ ધરેણુ આમણુ (આભગણુ)=
ધરેણુ. મહી=આવીને દીલકીનાકાર=કીકીઆરી કર્મને મરકત=લીલમ
કારક=એક જાતનુ પક્ષી મમાણી-મરખી સખા=મિત્ર ધાઈ=દોડી શેપ=
શેપનાગ, નેતિ=અત વિનાનો. નિગમ=વેદ દુલતરી=મવારીને સુભાગી=
ભાગ્યશાળી પગીશા ફરે=જણે જુમવકિશોર=કૃષ્ણ બળરામ

૨૭-પ્રેમઅશ=પ્રેમવાગો જરે=પર્યે. પાખે=વિના મફરખોર=સાકરમા
રહેનાર કીડો ખગ=ગધેડુ. હાર=ખાડ વગાનશી=જુસકર મત્ત્યબોગી=

૩૨-નદનંદન=નંદને આનંદ આપનાર, કૃષ્ણ. વદન=વદવા યોગ્ય રજ= ધૂળથી. કુખન=કસની દામી. એ કદરૂપી હતી. કૃષ્ણને ચદન ચડાવનાથી એણે એને સ્વરૂપવાન કરી સુક્તિ આપી હતી ચાગ યુગ=સત્ય, ત્રેતા, ઠાપર, અને કળી ચાર યુગ પરિબ્રહ્મ=ચારે યુગના ઇન્દ્રિય. રાજત=વિરાજે છે, મધુપુરી=મધુગ. પંખીવટ=જે વડના ઝાડ નીચે કૃષ્ણે વાંસળી વગાડી હતી તે. તટ=કીનારો નિકટ=પાસે. ધુની=અવાજ. ત્રિલોક=ત્રણે દુનિઆ; સ્વર્ગ, મૃત્યુને પાતાળ. આદ્ય સિદ્ધિ નવનિધિ-સર્વ પ્રકારની સંપત્તિ અભિન્નાગ ધનસ્વામી= વાદળના જેવું સ્વામી શરીરવાળા કૃષ્ણ લટપટ=બપકાળધ. પેચ=પાધડીના આસ. રમપટ=રમિક ગોપ=ગોવાળ. કુજ=ઝાડી. દતુજ=દેવો ધારણુ= ધગનાર. કૃષ્ણાદ્યક=કૃષ્ણ સંગથી આઠ શ્લોકનો સમૂહ નિશદિન રાતફાડો.

૩૩-વનચર=જંગલમાં વચનાગ, વાનર, હનુમાન મુદ્રિકા=ચીટી. કળ= ચેન ઝાળ=મંતાપ કુશળ=આરોગ્ય. કપૂર=મીઠા. કામ=કામડો; રાવણ. નમેરા= નિર્દય મુનિનત= ન બોલવાનો નિયમ. શ્રીપાત=સંયામી. ઉપવીત=જનોઈ.

૩૪-પાગ=પાળ. અંતરયામી=મનની વાત જાણનાર. ગરદ=ધૂળ. માન મણિધરનુ લીધુ=સાપને ડાંટેયો આમ=આકાશ શુ=સાચે દુરમતિએ..જાશું= આ વચન રામ લલમણના છે વેર હાથે શું વાસ્તુ=જાણી જોઈને વેર બાંધ્યુ.

૩૫ મદિ=મુપડી. રાજે=ગજ. લનાજો=વેલીઆ રૂપ=રૂક્ષ. વળાણુ= મોટી નોખત.

૩૬-દ્યુત=જુગાગ, ગર્ધ=પૈમેા મહુનામી=ધણા નામવાળા. હંકારી=ખોખારી

૩૮-વધુ=વહુ. મર્મ=ભેદ. વણસાડો=મગાડો વિરામ=આરામ એન- સાગી. રાપ=ગુરમો. બનના પાચો=હુનીઆના બંધનો

૪૧-સીતામુખચંદ્ર=સીતાનું ચંદ્રરૂપી મોં. મંગળચુક્ર આશીર્વાદ ક્રમા જામ=શાંતિનો પ્યાલો. દંપત (દંપતિ)=મેહુ. નિધાન=ડેકાણું. ગર= તેજ. રગ=ખૂબી

૪૩-ગમના=જાન. મના=મહેમ. પ્રજોત્રે=શીખામળ આપે સ્પર્શ= ચોખ્ખી કધ્યા=કલાં. કથન=ગીત.

૪૪-ખગોળ આકાશ સંબંધી જ્ઞાન. તવારીખ=ઈતિહાસ. પ્રયોગ= અખતરા. અલખેલી=મુંદર. અકોટી=અંતે કાને પહેરવાનું ધરેલું. નયની =આંખવાળી.

૪૬-પ્રભાવથી=મહિમાથી. વાય=વચન. અહમેવના=મોટાઇ.

૪૭-કુખ્યાં દરીએ જહાજ=નાખુશ થાય. બાંલ ગ્રહાની લાજ=મારી શીકર તમનેજ છે અરની=ધરતી. અવર=ખીજો.

૪૮-ઉપ્યુક્તાગ=કિનાળો. તરતએ=ઝાડ નીચે. ઝંખે=મળવાની આતુરતા રાખે. અવધે=મુદત પુરી થતાં.

૪૯-સ્થુકુળભાણુ=રધુવંશના સૂર્ય; રામચંદ્ર. વેરાન=કિજડ. નિદાન= મૃગ. ઉચ્ચાટ=ચિંતા.

૫૦-મહાઆરો=એકાપલું. નિવાસ=ડેકાણું. નરીન=નવા. અખૂટ=નહી ખૂટે તેડલું.

૫૨-નિર્ધાર=ખચીત. ધરણી=સ્ત્રી. આઘશક્તિ=અંગા; દેવી. આદે=અ. ગાઉ. આદિ=નગેરે. હેવાન=મૂર્ખ.

૫૩-ભામણાં=કાંકાં. અજપગ્નપ=મનમાં જપ કરવો તે. દીક્ષા લો= શિષ્ય બનો. રતિપતિ=કામદેવ. વર=વરદાન. બેદ=અંગાણુ. સ્વામશરીર=કૃષ્ણ. વૃક્ષ=ઝાડ. વિપ=ઝેર. વંદન=પ્રણામ.

૫૪-સૂક્ષ્મ=આરીક. સાવ=બાધું. પ્રયોજન=કારણ. પ્રાંતના=ગાંભીરના. આદર=માન. અણ=મૂર્ખ. મર્મસ્થાન=કાળજી. રતિમાત્ર=જરાપણુ. અલપ= ઘોડો વિહાર=આનંદ. બર્ફાં=ધાંટા પાડીને. વર્ણુ=ચાર છે; બ્રહ્મણુ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્ધ. આશ્રમ=ચાર છે; બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને સન્યસ્ત. અનુસા=આસા. સમય=સમજી. ટાણું=પ્રસંગ. કટાણું=ખોટો વખત. અંગના= શરીરના. અંગના=સ્ત્રી.

૫૫-ત્રિગુણાત્મક=ત્રણ ગુણવાળા; સત્, રજ, તમ. ભૂધર=શિવ. શંકા=વહેમ.

૫૬-અપટ=એસમજ લવરી=નકામી વાત. અપળા=વિજગી વિમળ= સ્વચ્છ. રમા=સ્ત્રી. અપ્સરા=સ્વર્ગની નૃત્ય કરનારી સ્ત્રી પાક=રસોઈ મદન=

ધર. બુધું=કોડ. દિબ્બાની=વાંક કાદની. દારણુ=ભયંકર. ઘોર=ક્રૂર. દુસ્તર=વધારે નાદાર.

૫૭-રાજે છે=શોભે છે. મારા. કારમી=તું મને ધણો વહાલો છે. લોચન=આંખ. હચરજે=બોલજે. શ્રેષ્ઠ=સૌથી સારો. અતોળ=સરખામણી ન થાય તેવો. પંક્તિ=બળત સત્વર=ઝડપથી. ચૂર્ણુ=ખૂંટો. નેષ્ટ=નદારો. વસિષ્ઠ=એક રૂપિ; એમના સો પુત્રોને વિશ્વામિત્રે ભારી નાંખ્યા હતા છતાં પણ એ ગુસ્સે થયા નહોતા. પરદુઃખમંડળન=પારકાનું દુઃખ મટાડનાર. નિશ્ચળતા=અડગપણું. દુવ=કિતાનપાદ રાજના પુત્ર; એણે ભારે તપ કરીને વિષ્ણુને પ્રસન્ન કર્યા હતા.

૫૮-નિર્ગમીએ=ગુજારીએ સંપુર્ણ=રસીકું. મનુજ/સમૂહ=માણસના જથ્થામાં. કૃટિલતા=લુચ્ચાઈ.

૫૯ તરજૂદ=ઝાડના ઝુંડ. અનિલ=પવન. રવ=અવાજ. અમીરસ=અમૃત. ૬૦-દાણિક-થોડીવારની. ઉદર=પેટ. સતત=હમેંશા. સુપુત્રિ=ઉધ. ધરમ્નવતી=ગૃહિણી વહાવ=પટાવે. તૈલઅભ્યંગથી=તેણે ચોળીને બેશ=મુદર. રુદ્રુ=ચોખ્ખું. સકળ=ગધા. રવિ=સૂર્ય. સથી=ચંદ્ર. ગિરિ=પર્વત. નદ=નદી. અસ્તિત્વ=હોવાપણું.

૬૧-અધીનતા=તાબેદારી. શશીથી=ચંદ્રના જેવી. સુવદના=સારા મોંવાળી. પાદઅંગુષ્ઠ=પગનો અંગુઠો; કીરણ. સુખદ=સુખ આપનાર; પતિ; સૂર્ય. અનવચ=અનુપમ. હ્રદય=આનંદદાયક. વસ્ત્રી=વેલી. અક્ષા=શૂળ વિનાની. નમાલી=માલ વગરની. પદ્મિની=કમળનું ફુલ. નાદાર=રાંકડી. રાગ=રોજ. ભવ્ય=મોટા. ગૃહસ્થ=ધરમાં રહેનાર. ગેહ=ધર. તડિત=વિજળી.

૬૨=ઉપકાસ=મરકરી. વપુ=શરીર. રવિવંશજ=સૂર્યવંશમાં જન્મેલા; રામ. સાલ વિહીન=મદદ વગર. અબ્ધી=સમુદ્ર. નહિ...યતા=તે વખતે તમે કે દશાનન (રાવણ) તેને સહાય કરવા ગયા ન હતા. ઘટ=ધડો. વિચક્ષણુ=પતુર. મધવા=કંદિ. હરવી=હરાવીને. એક=એકજ; અણત. શકર=મુંડ. વિધિ=અહ્યા. ગ્રહેષ=ધરના કારમ શી. અવની=પૃથ્વી. સિન્ધ=આયાળુ. ૨

રાકમ...મયા=પોતાના પરાક્રમથી બાપની કૃપા મેળવનારુ. પ્રમુતા=મોટાઈ.
 પંકજ=કમળ. ભરજકક=ભરપુર. વર્ષા=વરસાદ. પણ...થવા=પણ સંપૂર્ણ દીર્ઘ
 જીવની થવા. સ્થાયી=કાયમનું. ક્ષણભંગુર=થોડીવારમાં નાશ પામે એવું. રતિ=
 પ્રેમ. કુંજળ=કુંડુંગની સ્ત્રીઓ. નકરી=તેરી સ્થિતિમાં. વિરતિ=અટકાવ.
 કુણ્ડિત=અંધ થએલી. ગુણિ=સતોષ. વફર=આગર. અજોય=નહિ છતી શકાય
 એવું. આણુ=જરાપણ. ગજકુંભ...ડરે=જો સિંહ હાથીના ગંડસ્થળ સિવાય
 બીજા કોઈ ભાગપર હુમલો કરતો નથી; મેઘ ગર્જના જરાપણ સહન કરતો
 નથી; અને મદદ વગર મોટા પ્રાણીને હરાવે છે, તે સિંહ શિયાળથી કેમ
 બીશે. નક=મગર.

૬૩-સુખુ=સારા ભવાંવાળી; મુંદરી. ભૂત=પ્રાણી. જનમાત્ર=જનમાઈ.
 નિઃસંગ=એકલવામાં. ઉછરંગ=આનંદ. ભવન=ધર. પ્રભુત્વ=મોટાઈ. સમવય=
 સરખી ઉંમરના. વરવા=ખેડાળ વાધાંગરી=વાધના આમડાના વસ્ત્રવાળા ત્રિપુ-
 રાર=શંકર. હાસ્ય=મસ્કરી. સર્વથા=કોઈપણ પ્રકારે. નિવેદજ્ઞ=દહેજે. વૃત્ત=વિગત.
 વાયક=વચન સત્વે...હોમવાનો=તમારા દેખીના શરીરથી જાનેશો મારો દુર્ભાગ્ય
 અને દોષવાળો દેહ તમારા ખોળાને યોગ્ય રહ્યો નથી તેથી આ પળે હું તેને
 અગ્નિમાં હોમીશ. પ્રાકતન=આગળના. હુતાસન=અગ્નિ. પાતક=પાપ.

૬૫-તલસે=તલપે. પત્રરચના રચના=પત્રના જુદા જુદા આધારમાં
 ગોઠવતા. પળશી=સેવા.

૬૬-તર્પણુ=ત્રિપા. મરણ પછી=(રનેહીનું) મરણ થયાં છતાં પણ,
 ચિર=હાંબા વખતનું. પ્રણયમયતા=રનેહમયપણું. વિમળતા=પવિત્રતા. મૃદુ=
 ક્રોમળ. અથુ=આંસુ. હૃદયશુચિતા=અંતઃકરણની પવિત્રતા. પથિક=મુશ્કાર.
 અન્નવાળાં=જાનરૂપી આંખવાળા. અમિત=થાકેલાં. અધ્ધખડો=થોડાથોડા ભાગો.
 સુધટ સરણી=સારી રીતે રચેલી ઘટના. મુગ્ધ=પ્રકાશવાળી. જગર=હૃદય.
 ઉદધિ=સમુદ્ર (રનેહરૂપી). આદાર્ય=ઉદારતા. અથુધ=ઓછા જાનવાળી
 (તારી ભાભી).

૬૭-અમીસાં=અમૃત જેવાં. બીડબંજન=દુઃખ ટાળનાર. ઉરજ્યોતિ=
 હૃદયનો પ્રકાશ. વિહાર=આનંદ. વિશ્વવિરાજિત=જગતમાં શોભતી, અમૃત

મિત-અમૃતના જેવા હાન્ય પ્રવાણ-મુસાફરી પ્રવાસ-તેજ આપનાગ
અણિશુદ્ધ=સીધે ગતે દટ=મટા અનિલ=પવન મધુ=મીઠા નિલમે ડે-
ગોબે ડે શતધાર=મેંડો ધાગથી

૬૮-અમોલ્ય=અમૂલ્ય ઉપનન માગ મન્મથિતા સરોવર અનંત નદી
ગતનામ મમુદ્ર

૬૯-પુનન=નર માનવકેર=માણુમનુ નન શુન્ય=ખાલી ગાથાસન-
વિવામે મર્મ=મે અધિગેરી-મુખ્ય દેરી પથે-રસ્તે હાગ=ગાણા

૭૦-સુશોહન=શોભાનના મોહન=પતિ મોહન-મોહ પમાડના
ગગ નેહ વામા=બી લખ-લહેર એશ સારા નમુધ=પૃથ્વી

૭૩=યોમ=આમશ વન્દાસ=મધુર હાસ્ય. શશીગગ=નદ્રમા અનિ
વ્યમાર=પવનરૂપી પુત્ર પદ્યન=ગ્રાડ પાદડા નિલમે=આન પામે

૭૪-પડાદા=પડના હેડે=હાનામાના જુએ મધ્ય=ચંદ્રમા

૭૫-સનન=ધગ પામરપાપ=અજાનીના અપરાધ દિનચર્યા=નિસના
મમમાન ઉન્નત=ઉંચા શમ=શિખર પ્રભાસ=પ્રતાપ સુશ્રુતા=મેના

૭૬-ઉન્નત છનન=લ=ઉંચા ડનનમી પાણી સવિવ અનગાહન-
પાણીમા નાહાવુ તે મનુકેવ તાપ=માણુમ જાતના વ્યાધિઓ સૌમ્ય શાત
મૃગિ=એક મિત્તી પથર વિગદ=નિર્મળ લલિત=નુરુ મ્વાના મ-મક્કિન
દય પ્રાપ્તપ્રમોદ=પ્રાણુને જાગૃત પ્રનાગ ઉપદેશ

૭૭-પરેણ=પ્રવાહ જનદયા=પ્રાણી માત તન્ન દ્યા

૭૮-દદ=ટોણુ વનકુવ=વનમમાલ

૭૯-સચરાચર=રથાવર જગમ સર્વે વસ્તુ

૮૦-સુમનસુદર=કુલના જેવી સુદ મોહન=શોભાનના

૮૧-અભિનવ-અનનના જોગવે=ગદ્ય કરે યોગક્ષેમ=ધન ન સુખ

નકાવસોયા-હેતનાગા રાસમણુ=ભક્તિ

૮૩-નદનન=દ્વિતો જામ નલિની=ન્યાઓ મુખ્ય-મરી જાનાગા
નિવમેઆનદ કરે

૮૪-આત્મિય=સનાં. કુરંગ=હરણ. આત્મન કરવું=ચાંત કરવું. અનુ=જાંસુ. બીર=ખીકળુ. તર્ક=વિચાર. મનોગ=મુંદર. બીતિ=ખીક. વિશાખિય=જગતરૂપી સમુદ્ર. મગન=કુબેલુ. પીલુપ=અમન. પ્રભુપ=રનેદ. અભિપ્ર=છેલેલું. નદયરી=સખી. શર=ખાણુ.

૮૫-હાવાદ્વપૂર્ણ=અંરૂપી બાગેલું. પાત્ર=ચામળ. વિમુક્ત=છુટું. અપૂર્વ=આસાધારણ. હરેપર્શ=દાથનુ આડકતું. અગમ્ય=અમશ ન શકાય એવું. જાપા-ગંતરરુદ્ધ=ખીકળ જાળનમાં રોકાયેલું. અવર્ણ્ય=વર્ણન ન કરી શકાય એવું. જાનુ=સૂર્ય. ધૃતિ=તેજ. નમિત્ર=અધકાર. આત્મોત્તમી=આત્માની ચટ્ટી. સંસર્ગ=સંગ. શોણીત=સોડી. દુષિન=દોષનાજો. શીરા=નમે. સુધા=અમૃત. મ્મહું...તે=એ સંસારના ઝેરને અમૃત મમજવાને ધાર્યું એ ઈચ્છુછું, પણ તેની અસર અમૃત જેવી થતી નથી. વિભેદ=ભિન્નભાવ. જાંત=મમેલું. ત્રીશંકુ=અયોધ્યાનો સૂર્યવંશી ગગ્ગ હરિશ્ચંદ્રના પિતા. વિશાખિત્રે પોતાના તપોજાળથી એને સ્વર્ગ મોકલ્યો હતો, પણ ક્રિદાદિ દેવનાઓએ એને નીચે ઢોળા પાડ્યો હતો. એ વેળા વિશાખિત્રે પોતાની શક્તિથી તેને નીચે આવતા અધવચ અટકાવ્યો. એથી ગગ્ગ આકાશને પૃથ્વી વચ્ચે લટકતો રહ્યો, ને પછી નક્ષત્રમાં એની ગચના થઈ. મુગ્ધ માણુમ=મૂર્ખ માણુસ. પદ્ય=કવિતા. કવન=કવિતામાં વર્ણન. વિધ્વંસ=નાશ. તદુપ=તેના જેવું. અભેદરસિકે=અભેદને ચાહનારી. ઇતરથા=નહિતો. પંચતને પામશું=મરી જઈશું.

૮૬-અતિક્રમ=દેરકાર. બામખૂ=નસીગરૂપી પૃથ્વી. આશાખિધશોપ=આશારૂપી સમુદ્રનું મુકાઈ જવું. દુરિતોદય=પાપનો કિંદય. પરીક્ષણુ=કસોટી. વિધિ=વિધાતા. ઉક્તિ=વચન. અંગિકૃતા...અક્રિત=આ પાસે ઉભેલી સ્ત્રી મેં સ્વીકારી નથી. અંતઃપ્રવિષ્ટ=અંદર પેડેવો. નિર્દુષ્ટદોષ વિનાનો. નિત્ય વસ્તુ વિનિવારક=હંમેશ રહે એવી વસ્તુને દૂર કરનાર. વિશુષો=દેવો. ધૂત=ધૂતારા. વંચન=કાઠ. વિપ્રદંઢ=આજીવોનું ટોળું. મદહૃદય=માર્ડ અંતઃકરણ. મતસપત્નીગણુ=મારી સોકો. વ્યનિરેક=અભાવ. દર્પિત=રનેહી (પતિ). શુષ્ક=સુકું. અભાનના=માત્રી જુદી. પ્રતીતિ=ખાત્રી. જગતીનજ=પૃથ્વીની સપાટી. રનેદ.

સિદ્ધિ=સ્નેહની ખાત્રી. શપથાદિક=પ્રતિજ્ઞા વગેરે. ક્ષુદ્રસંસ્કૃતિ=તુલ્ય સંસાર. ચવનિકા=પાકદો.

૮૮-પ્લાસી=નરસી. નિર્વીર=શુરવીર વગરની. અસ્નાંઝન=આથમી ગએલું. ઝડીઆળા=સુંદર, કાંતીવાન. સુદક્ષ=સારા ચતુર. ગિરદ=પણ. દારા=સ્ત્રી.

૯૨-તેજોમય=તેજથી ભરેલું. સદચાર=સાચે ફરતું તે. વિધિનિર્મ્યા=ખલાએ બનાવેલાં. સાર્થ=સાર્થક. સંચરીએ=ફરીએ. બ્યોમ=આકાશ. વિધિ ...ત્તે=પરમેશ્વર જેડેલા સંબધ આખી દુનીઆમાં સાચે ફરીને સાર્થક મા માટે ન કરવાં.

૯૩-સ્વ=છદે=મંદગ્ન. મુગ્ધ. ન્યૂન=અધુરું. સમભાગી=સરખી ધગ્ધા-વાળું. અભિલખતું=મંડાવતું. સકચારી=સોજાતી.

૯૪-કરસરિતે=કુદ્યપી નદીમાં. સકચ=શરમ. ઉભય=મને.

૯૫ વિતીત=નખીને. કલાંત=થાકેલી. અંકે=ખોળામાં.

૯૬-સંગીતધરણા=સંગીતવાળા. ગૃહકુંજે=ધરણી બાગો. રવ ભરીયુ=અવાજથી ભરેલું. વિલીન=તરફીન થતું. રસશોભ=રમથી ભરેલું. વેણું=વાંસળી પ્રાગ્નય=પ્રેમ. આત્મયુગલ=આત્માની જોડ.

૯૮-પરીધાન કરી પડેરી. ઉભય=મને. કુટિ=કોલવાળો. પતિત=મજ થયેલો. સુરરાય=ઈંદ્ર.

૧૦૦-સરિતડી=નદી. બડ=શરવીર. દેવી=રાણી. અમલાં=નિર્મળ. પ્રજ્ઞતા=મોટાઈ. અક્ષર=કાયમ.

૧૦૧-સમભાગિની=સરખો ભાગ મેનારી. શ્વાર્પણુ=ભોગ. કર્તવ્યોત્તમ મેવના=સેવારૂપી ઉત્તમધર્મ.

૧૦૨-ગંગાજમની=શુદ્ધશુદ્ધ રંગના. રેણું=ધૂળ. ધેનુ=ગાય.

૧૦૩-મંજુલ=મધુર. સુધાસમ=અમૃત જેવી. ધૂનિ=ધૂન.

૧૦૬-મહીનગ=પૃથ્વીમા. ખ્યાતિ=કીર્તિ. પુનિત=પવિત્ર. આત્મપોત=પોતાનું તેજ. સ્પર્શમણિ=પારસમણી. ચપળા=ચિત્તળી. ચાલાક. વિદારજે=ફોફારજે. બાવિ=અવિશ્વ.

૧૦૧-પાપા નાડી પના-કુલ પી ગગ નાગ=કુલમા પ્રતિવાન
નકમા=મમળ નમના=મખો ભાર મલિકા-મળી મુખમલ

૧૦૬-અગવળ=અગરપી લાગી મરુ=મોડી પામ એક ના
૧થી=મમાદ ૧૧ગી=મોટી ૬ગી=મરેના અગીનુ ફલ=ગળી પા
ગગગ=મલિવાગી (બચક) અમાડીઆ મેધ-અમાના વગમાના જેના
નુગતો જેનાગી રીંગી=વમા મા જેમ નાગગીના અમમગ થાય
નેમ જેની ધમમીઆ નએ જેનાગી જગ જગ વેળગાયુ માગતી જન
કગગો ધોગે=લરરના ધોગ જેના તોડાની.

૧૦૭-કનતિ=ચદતી અદના=લેના મુડ-મમળ

૧૧૧-આદલાદ=આનદ આનાગ મ=દાથમા મુદિપદા=મુદિ આ
પનારી મયુરાદને=મોર ઉપ મગિતે=નદીમા

૧૧૩-પદામન=એક પા ઉપ બીએ પગ અગરીને મેસુ તે કુમકુમ-
મ અક્ષન મોખા પ્રદાના આપના મતન=માગ પ્રતીને=નર્તને

૧૧૪-અર્થિ=મમનાજો રવ=અરાજ શુકમારિમ=મેનાપોપ બકુલ=
મોરસગી મલ્લીકા=મોગરો માલતી=મોગરાની એક જાત સુમન=કુલ
મુરાગિત=સુગધીલર મુદિત=આનંદી ગાનસુવા-ગાનરેપી અમૃત અતરિક્ષી=
આમગમાથી મમીગ=પદન વિપુત=ચીજગી લના=વેલી

૧૧૬-ચાર-વદિનાકગ-મર્થ ચડ ને ત્યા મુખી દિગય=નેજની
નિનામ ધે

૧૧૭-ગીગત-પુછ લલત મગી-પગે પહગાન વરેલું નિધુના-છરી
ગીઆ અણુપટ=પગુ ધરેલું આમરનામો=ઢોકનીને આમરે વગાવતી વખતે
માયાપ તરપથી લગડા, ધરેલા નગે આપનામા આવે છે તે

૧૧૮-માદ-ઉટ દોષ=પાપ પશ્ચિમમાય=હારકા સુમચુ મધ્યનાડી
મે=ગીને

૧૧૯-કન=સોલુ કુરગ=હરચુ તવયા=ચામડી ઉખતો=દોડતો કર્ણ-
મન અનંત=અતિશય લગુના=૧૭ આપ-માગ જુગ-ચી=જુદી સામો-

દીલ, વિલંબ લાંબન=કલક. તનક=ચોડુ. હેલા=બીનો અનાદર. પેર=ફીકર. હેરબુ=મંતાપ. શિલિમુખરેખા=માણની લીટી. ક્ષુધાર્થ=મૂખ્યો. અભિલાખા=મંચા. રૂપીરાજા=ગ્રોહીરાજા. વામે=દર થાય..

૧૨૦-હરિણાક્ષી=હરણના જેવી આંખવાળી. બીતિ=ખીટ. વામશો=ફર કરશો. ઘટઘટમાં=દરેક હલપમાં.

૧૨૧-નિઃસાર=માર વિનાનું. શુષ્ક=લૂખી. પ્રેમકુન્ધા=પ્રેમથી લોભા-એથી. વ્યાખ્યા=ગટણુ. આદેશ=કુકમ. બિભુકી=બિખારી. પ્રણયવારી=પ્રેમરૂપી નળ. વર્ષા=વરસાદ. દીપ્તિ=નેમ.

૧૨૨-હોષ=ડોંસ. અંગળા-કર્તવ્ય-લક્ષ્ય=ત્રીઓની દરમિયાન નિશાન. કિરીટ=મુગટ. અભેદ=પરમેશ્વર. ધરમોર=ધરનો પાળેલો મોર. અનેશ=અસાધારણ. સ્મિત=હાસ્ય. જવલંત=પ્રકાશવાળી.

૧૨૩-કુલુ=કલવા. પરહરે=નજરે. સંયમ=મનને વશ રાખવું તે. શ્રેય=મહત્ત્વ.

૧૨૪-રાશી=ઠગણા. તણુવત્તણુખલા ખરોખર. સ્મિત=હાસ્ય.

૧૨૫-સમસ્ત=અધી. ભાતી=નમીળ. સુરસાથ=દેવગોદા. આકંઠ=વિલાપ. વધિત=કુઝ ખામેલું. કૃતાંત=પાપરૂપ કર્મ. સામિત્ર=લક્ષમણ. પતન=પડવું તે. અશ્રુપાત=રૂદન. સદગમન=સાથે જવું તે. સુવેળુ=સારી રેતી. અપાયક=નહિ માગનાર. યાચન=મીખ. ત્વરિત=ઝડપથી. કિત્સુક=આગર. પુષ્પટ્ટિ=ફૂલનો વરસાદ.

૧૨૬-અંતરાય=હરકત. તાકત=શિક્ષા. પાતકી=પાપી. શુભ=જાની. નિષ્કલંકી=કાંઈ ન લાગે એવી. મીલનસારી=મળતાવડાપણું. લાજમ=ધટારન, વાજળી. ફારક છુટા. આસક્ત=પ્રીતિવાળું.

૧૨૭-દિગવિજ્ઞી=ધણુ દેશ જ્ઞાતનાર. સામંતશિરોમણી=સરદારોમાં શ્રેષ્ઠ.

૧૨૮-તરંગ=મોર્મ. પરવશી=મેવા ચાકરી. ફાળુખંડુર=ફાળુમાં નાશ થાય એવું.

૧૨૯-સર્વ વ્યાપક-સધળો વ્યાપી રહેલો. સર્વગુ=મધું બાણનાર. નિર્માણકર=નકીકર.

૧૩૦-પ્રાપ્ત કરવું=મેળવવું. મુદ્ધત્તંદુરગત. સંપાદન કરવું=મેળવવું. સામ=સમજાવી. દામ=લાલચ. ધોનાળખણું=ઉદારતા.

૧૩૧-રણાનુજીવ દેણાદેણી. મેઘ્ય=રોડ. વગળ=મુંચવણી.

૧૩૨-આતિથેય=પરોણાઆકરી. ઉદ્ભવ=સંતાપ. કથાશેષ=જેની માત્ર માત્ર થાય એવું. સંગી=પાદ કરી. બગ બાગે=મન મજે. હુલીઆઈ=હબ. મુગ્ધ=રમુછ. દળ=પાંખડી. પરાગ=પુષ્પની રંગ. કિતરકંડ=કિતરના જેવું મળુ. કામી=મંછિયાજો. અસ્ત=નિસ્તેગ.

૧૩૪-અનિવાર્ય=ફર ન કરી શકાય એવો. અંતરાય=દરકન. સંગીર=નાની ઉમરની. જાદવા સ્થળી-મોટી લાગઈ.

૧૩૫-વ્રતન=તાજો. નિર્લેપ=ચોક્કિય. તપરનેગ/તપનું તેગ. અર્થ્ય=અનુનું. પરકાયપ્રવેશ=પારકાના શરીરમાં પ્રવેશ. પ્રોક્ષણ કરવું=છાંટવું. આસન્દ્રાણીઆ. ઉર્મિ=ઉમળકો. બક્ષ=ભાવાના. પ્રાશન કરવું=ખાવું. પ્રક્ષાલન કરી=ધોઈ. અભોગ્ય=ખવાય નહિ એવો. નિસ્પૃહ=મંછિ રહીત. અંગિદૃત=રોકાએલી. મુખાર્વિદ=મુખરૂપી કમળ. ચિત્તવિક્ષેપ=મનની ચિંતા. માયિક=માયાના. આવેશ=કંમરો. અન્યથા=ખોટી રીતે. ચક્ર=પંડા. નિર્મોલ્લ=નક્રી. ક્રુધા=ઝૂખ. સેવ્ય=સેવવા યોગ્ય. સ્વતઃ=પોતાની મેળે.

૧૩૬-ગર્ભિત=ધ્રુપું. પ્રતિષ્ઠા=દરબજો. અદિતિ=દેવોની મા પ્રકૃત=હાલનો. એકન્નિત=એકકાં. સપત્ની=શોક. ઉક્ષેપ=મસારો. સૂક્ત=સૂત્ર. સંમજન્તુ...નૌ=સર્વ દેવો અમારા બેકના હૃદયને દેવ યજ્ઞમાં જોડે. સંયુક્તા વાયુદેવ અમારી છુદિને એકત્ર કરે. ક્ષતસ્ય.. કધામિ=પિતૃ-શોકમાં સારી યોનીમાં તને પતિની સાથે સુખ આપીશ. તં.. દિવઃ=સ્વર્ગને ત્રીજો પગથીએ સુકૃત કરનારાનાં લોકમાં સ્વર્ગને પ્રાપ્ત કરનારા દેવો પત્ની, પુત્ર, બાઈને ધન સહિત તેની પત્ન્યુઃ...કમ્—પતિવ્રતા થઈને અમૃતને માટે તું ચિત્તને તૈયાર કર. પ્રતિપાદન=સાખીત થયું છે. બ્રહ્મવિદિનિ=વેદપર બાપણ આપનારી. બ્રહ્મવિદ=વેદ બળુનાર. માતૃદેવોમચ=માતાને માન આપ. પ્રજાતંતુ માછોત્તિસ=પ્રભરૂપી તંત્રનો નાશ ન કર. વિગ્રગી=જોડરહિત. અમૃતવ=અમરપણું. આસકિત=પ્રેમ. કિલ્લ=જાળવાન. ક્ષાંતવ્ય=કાળા કરવા યોગ્ય. નિર્વચન=અત્યુત્પત્તિ. દાયાધિકારી=

ભાગના હિન્દુસેદાર દાયા=નાગ અનુક્રાપા=ત્યા ત્યા=સુત્ર નિરૂપ=થાપણ
 નિરૂપ-હલકુ. નિરતા=હટકો નિયમગમુખ=નિયમ તમ્હ તિરસ્કારનાગો
 અર્હત=મોક્ષ પામેલો આત્મા સ્વયંવ્યાખ્યાની=પોતે વ્યાખ્યાન કરનારી
 પરાગતિ=મોક્ષ આમિ....સસ્તુતા=આ (કળાઓ)થી સોભેલી અને
 શીલ, કપ અને ગુણનાગી રૈયા ગણિકા શબ્દથી ઓળખાય છે
 તેને જનકેશભામા સ્થાન મળે છે અને રાજા અને ગુણનાન પુરોધાથી તેન
 રખાણ અને પૂજ થાય છે નિપજ=નીકળતું They . expedition
 નેઓ સ્ત્રીઓને હજાર હજારમા મેળાવડામા અને યુદ્ધના સમયમા સાથે
 રાખનારુ ક્રિ-ગતા ત્રિગુણાત્મિકા-નણ ગુણનાગી ઉદ્ભવી આવે=પેદા થાય
 મદામાત્ય=મોટા પ્રાણ તથા જીવતિ=તેવીજ રીતે પતિના નિયોગમા
 મહુજ ખનાજ દુ ખમા આરી પડતા અથવા મિથિનો દેરફાર થતા તે નિધા
 યડે સુખની શ્રવે છે આશ્ચરિકા=અરણ્યપોષણ કુટિલ=યુગ્મ્યાધિગા ૨૧-૮૬=
 પોનાની મરજ ઘટુધનત્વાત્. માવ્યમ્=ધણે પેમે હોનાને લીધે ઘણી
 સ્ત્રીઓ દોરી જેઈએ ગૃહિણી ક્રતમ્=શ્રી, પ્રધાન, જ્ઞાનગી સવાહમગ,
 મારી કળામા ગિપ્યા એરી જે છુ તેને કશ્યા નિનાના મૃત્યુએ હરતા મા
 શુ હરી લીધુ નથી ? (સન્ધ્ય હરી લીધુ છે) સન્ધ્યુતા=સડનશીલતા
 પ્રગમ્ભતા=કુંપદ વિપાલભ=કંપને ઉદ્દગાર=ચચન પરિવર્ત=ફેરફાર પરાસ્ત=
 હારેલા મઘાદશે.. દુગધય=આપણા તરફ સ્ત્રીઓએ કહેલુ શીખામણતુ
 વચન તિરમ્મગ્ધ થઈ પડશે પણ નારીની મર્યાદાને પણ છોડાવે એના
 દુ જો મને બોલનાની ફરજ પાડે છે અદ્વૈત...રસ=શ્રી પુરુષતુ જોડુ
 સુખદુ ખમા અને સર્વ અનગ્થામા એકન દોષ છે અને જે જોડામા હદ
 યતી નિત્રાતી છે અને આ એકન જોગમા વૃદ્ધાસ્થ થી પણ નહિ છૂટ
 એવો રમ છે પ્રતીત ખુશી દાપત્યસુખ=પતિપત્નીતુ સુખ ઉપસ્થિત=રંગુ
 નમગિક્ષિતનની કેળાણી પામેલી બેડમીનન=એક વતની દડાની ગમત છે
 વતનતા=વનીનતા તજ્જન્ય-તેમાથી પેદા થએલો ઉપસહાર=અમાપ્તિ

૧૩૭-અત પુરુ-નનાનખાનુ મપાદન કરવુ=મેળવતુ રાનીનિકાસી=

ગતે ઊગનાર. નિઘ્રલ=સ્થિર. અકરંદ=કુલનું કેશર. કથાનકે=વાતાં. રૂપક=નાટક. નિરૂપણુ=અવતોડન. રંગન=ખુશી. અદ્યપમતિ=ચોડી યુદ્ધિ.

૧૩૮-અનાયાસે=વગર મહેનતે. અવલંબીને=તે પ્રભાણે ચાલીને. ધર્મપરાયણુ=ધર્મમાં તત્પર. તાત્પર્ય=સાર. આવેશ=ક્રોધરો. વસ્તુતા=ખરેખર. અપ્રિકરણુ=ખુલાસો. અવતોડન=ગાત્રીક તપાસ. મશગુલ=લીન.

૧૩૯-ભીરત્વ=ખીકણપણું. ઉદીપન=પ્રકાશીત. તદ્વત્=તે પ્રભાણે. વર્ણવત્=વર્ણવી માફક. વિકસયું=ખીલયું. સમીચીન=સારું. પોંડ=ચરીર. રીરસ્તો=દેવદુત. સ્થાપી=કાયમનું. સહધ્વના=દયાળુપણું. સ્વાશ્રયી=પોતાનાપર આધાર રાખનાર. આત્મસંયમ-પોતાનાપર કાબુ. અનુકંપા=દયા. મનરવી=અચ્છંદી. તરમાત્=તેટલા માટે. પરમાયું=રંગરંગ.

૧૪૦-કૌમાર=કુમારી અવસ્થા. તારિકા=નાનો તારો. નિયમન=મંધન. ઉપમા=ગરમી. શુશ્રૂષા=સેવા. યથાશક્તિમતિઅવકાશ=શક્તિ મતિ અવકાશ પ્રભાણે. દૂરઅંદેશી=દીર્ઘદષ્ટિ. બાવી=ભવિષ્યનું. તત્ત્વગિતક=સારનો વિચાર કરનાર. રાગર્નાતિનુ=રાગનીતિ જાણનાર. મહાભાગ=ભાગ્યવાન. જનની-માના.

૧૪૨-અભેદનું આકર્ષણુ=ભિન્નભાવ તત્ત્વવનાર શક્તિ. મનવાર=મોટું લડાયક વહાણુ. ડાઘનેમાઠડિ=એક જનનો ધણા જોરથી ફાટતો દારૂ. ઝંટરી=ગીઠળી ઉત્પન્ન કરનાર યંત્ર. થરમોગીટર=કિષ્કુતા માપક યંત્ર. વિકાર=ખરાબ વિચાર. કાયરખુદ્=આગમાં ન જળે તેવું મીઠર=માપવાનું યંત્ર. રેડીયમ=એક ધાતુ.

૧૪૪-ભાવના=ઈછા. નાતાલ=અંગ્રેજ લોકોનો તહેવાર. સંસ્કાર=મનપરની છાંપ. વાતસહ્યભાવ=આળસો તરફ પ્રેમની લાગણી.

૧૪૫-ક્રિતિ=વચન. સમ્રાટ્=ચક્રવર્તી રાજા. સર્વવ્યાપી=સમગ્રે દેશાએનું. અયથાર્થ=ગેરવાગળી.

૧૪૬-અંધિકા=અંધનું તેજ. ઐશ્વર્ય=વૈભવ. પંજારા=ખાખરાનું ઝાંડ. અનુરૂપ=ચોખ્ખ. નિરૂપદ=ઈંછારહિત. રત્નમર્બા=રત્ન જેનો ગર્ભમાં છે એવી. સંપાદન કર્યું=મેળવ્યું. નવવિવાદિત=તરત પરણેલી. શોચનીય=શોક કરવા જેવી. વિટંબણા=દુઃખ. અવધિ=હૃદ. પૂર્ણગર્ભા=પુરે માસે આવેલી. મહત્વ=મોટાઈ. વંધ=નમવા ચોખ્ખ. પુનરુજ્જવન=કરી જન્મ.

૧૪૬=પરિણીત=પરણેવી. અન્યોન્યના=એક બીજાના. અગ્રર=સરાસી.
અનીત=ગાગરું. આવકારિક=કુનીઆદરીનું. વિરમનું=અટકનું. મત્કિંગિત=
યોગ. અકિન=૩૫ પુરક=પૂર્ણ કરનાર. પ્રસ્તુત=આણ. મનાપૂરક=અંતઃકરણથી.
આધક=હરકત કરનાર. રાધક=મદદગાર. બગ્ન થયા=નષ્ટ થયા. તદ્વપિ=તોપણ.
ઉદાત્ત=સમર્થ. વદકલ=ઝાંઝની છાલના વસ્ત્ર. આધુનિક=કાલની. પ્રગિહાનુપર્નન=
મરણ પ્રમાણે આલયું. પૂજ્યશ્રુદ્ધિ=માનની લાગણી. રજુગોગન=દેશાગામી મુકત
થવું. ઉપાસના=સેવા. અનુચિત=અયોગ્ય.

૧૪૮-આર્થિક=તાણા સંજોધી. આકારિણુ=જેઆણ. માનગિક=મનના.
નૈનિક=નીતિ સંજોધી. રાજકીય=રાજ સંજોધી. રૂપાંતર=રૂપકાર. પરિસ્થીતિ=
સાક્ષત. અસ્તિત્વ=હોવાપણું. આકારિક=જેઆનાર અનુકરણ=નકલ. ગેતા=દોડે
વનાર. પ્રનિક્ષણ=ચિરદ્ધ. વિનીતતા=વિનય. હાનાય=પ્રોદય. પ્રેશક=જેનાર.
પતન=નાશ. અધોગતિ=અધમ સ્થિતિ. અનિષ્ટ=અસાધી.

૧૪૯-કરકમજે=કમજાણી લાથમાં. ઉચ્ચા=સવાર. મર્મભાગ=હૃદયનરથાન.

૧૫૩-મહાસય=મહેલ. સરકારઆદી=લક્ષણ પ્રમાણે વર્તનાર. મનર=બલદીથી. પ્રસન્ન=ખુશી રીતે. સરકારગન્ય=સરકારથી કૃપા થયેલી. નાસ્તિ...ગુરુ=વેદના કરતાં ૫૨ ગ્રીચું કંઈ શાસ્ત્ર નથી, માતાના જેવો ગ્રીચો કોઈ ગુરુ નથી. ગુરુણાં...ગુરુ=સધના ગુરુઓમાં માતા એ મોટા ગુરુ છે. દંદિક=શરીરની. અનુકરણ નકલ.

૧૫૬-અક્ષય=નાશ ન પામે એવું. ગૃહમથિવ=ધરની પ્રધાન. કાળક્ષેપ=વખન ગાળાવો, સિન્ક=રેશમ.

૧૫૭-વિદુષી=પંડિતા. પ્રાતઃસ્મરણીય=સવારમાં નામ લેવા યોગ્ય. મનત્ક્રમેશ. તિલંગલી આપી=ક્રમેશને માટે દૂર કરી. પ્રશંસા=વખાણ. શ્રમિત=થાકેલી. મૃદુ=કોમળ. અનુકરણીય=નકલ કરવા જેવું.

૧૫૮-વિદુષી=નણેલી. અર્વાચીન હાલના. મમીલન=મેળવવું. પ્રતિ-ધ્વનિ=પડ્યો. શુષ્ક=પ્રેમ વિનાની. મનોવ્યથા=મનનું દુઃખ. મૌન=મુગ્ધ. ક્ષીણ થવું=ધસાવું. હૃદયભેદક=કેંધું કાટે એવી. અનુતપ્ત=સંતાપવાળું. કર્ણપ્રિય=કાને વહાલા.

૧૫૯-જગલ્લ=તાંગાનો કાટ ઓળપાઈ જવું=ગળા સુધી ભરાઈ જાય.

૧૬૧-વિદ્યાવિનોદી=વિદ્યામાં આનંદ માનનાર. આકાશ કુસુમવત્=આકાશના કુલની માફક (મીઠવા). વ્યવસ્થિત=નિયમસર. અપથ્ય=નુકસાન કરે એવો. ખનીજ=ખાણમાંથી નીકળેલું. અનિવાર્ય=દૂર ન કરી શકાય એવું. લાલને...લાલચેત્ત=લાડ લડાવવામાં બહુ દોષ છે અને મારમાં બહુ ગુણ છે માટે પુત્ર અને શિષ્ય બનેને મરવા, લાડ લડાવવા નહિ. ઉચ્છેદ=નાશ. રત્નત=પોતાની મેળે. લોકે મર્ત્યસી માતા=મા લોકમાં મોટી છે કાણુ=દેવું. વ્યતિત=પસાર કરવો. પુરા=જીવંતરી.

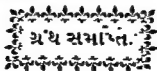
૧૬૩-કલપતિ = વસિષ્ઠ. અલંકૃત = રાણુમારેલી. આપુ = આપરદા. રાજકૈવલ્ય = નવું જીવું.

૧૬૫-સોહિએ=શોભેછે. અમરાર્ધ આંગાવાદી. કમળતેન=કમળના જેવી આંખવાળો. સિંદરકંધ=સિંદના જેવા ખભાવાળો. સંકેય=સરમ. અર્ચા=રીતમાન.

૧૬૬-ઉપામન=દુઃખ. સુખદ=સુખ આપનારી. બીરૂ=ગ્રીકણ (સ્ત્રી).

૧૬૬-સદીર્ઘીકા=વાવ. આશ્રયેણી=આંગાની હાર. મંજરી=મોર(આંગા
ના). પશ્ચિણી પશ્ચિણી=કમળના ફૂલવાળું નળાવ. જંગ=મમરા. કુરંગ=દુરણ.
ખંજન=એક જનનું પક્ષિ. મથા...વારંગી=જળે ધણે દાડ પીધો હોય તેમ.
આપધીનાયક=નરપતીનો પતિ, ચંદ્ર. સુધાકર=ચંદ્ર. અંભોજનાયક=કમળનો
પતિ. દિવાકર=સૂર્ય. લયશાલી=નાચકરનાર. રતનાકર=સમુદ્ર. અલકર્નદાબગા.
ગનમુખ=મો મો. યુનિન=પવિત્ર. આગાર=રથાન. મદન=ધર. હનાશ=આશા વગ-
રનું. નરી=સ્ત્રી. ચિકલ=મૃદુ યએમો. વિદ્યગુ=લપેટું. રાધું=પૂજન કરે. કુદ્ર=કલકે.
અનાર્ધના=જંગલીપણું. રમણુ=પતિ. રતિ=પ્રેમ. ગપા=સ્ત્રી. વામા=સ્ત્રી. વંધ્ય=
નકામું. રેનેહાર્યુવ=રેનેહરૂપી સમુદ્ર. દુષ્કૃતિ=પાપ. આપના=મર્યાદા. પરિચિત=
જાણીતો. અમણા=આંતિ. રત્નાદે=સૂર્યની સ્ત્રી. મારિચ=સૂર્ય. અમુપતિ=સૂર્ય.
અમુ=પ્રાણ ધર્મ=ધર્મપાળ. વિજનતા=એકાંતપણું. દશમુખ=સાવળુ. તુલુમાને=
તાલુખલા જેવું. હૃદયથી=હૃદયની ગાંઠ. પરિધથી=રોકનાર. કંજ=કમળ.
મયંક=ચંદ્ર. મકરેવજ=કમરેવ. મૃણાલ=કમળનો દાંડો. ઉત્કંઠિત=આતુર.
રથવાટ=ફિતાવળ. વર્ણુપ=વર્ણન. વજ્રકપાટ=મજ્જક દરવાજા. શુંખલા=સાંકળ.
પ્રચલ્લ=હાના. સહચારી=મિત્ર. દાંપત્યવૃત્તિ=સ્પર્તાત્રી. પુરસ્કર રેનેહ. અવલ-
ખન=ટુંકો. આદલાદ=આનંદ. રંગણતા=પતિરેતકે અંદરે રંગણતા. વસ્તા=બાંધેલી.
૧૭૦-કથાનક=જેડી કાઢેલી વાર્તા. ચમ્પૂ=મધ્ય પદ્ય મિશ્રિત કાવ્ય.
અમાર=સાર વિનાનો. દેશાટન=મુસાફરી. શૃન્ગચિત્ત=મલરાણું ચિત્ત. પદ્મ-
પ્રતા=રાગગાદીથી ફર હોવાપણું. મનોઅથા=મનની પીડા. ઉચિત=યોગ્ય.
ચદ્...ચસુંધરા=૫૨વીમાં ધણું રત્ન છે. નેપથ્ય=પડદો. અંતરિક્ષ=ન દેખાવ
એવી ગીત

૧૭૧-દ્વિગોચર થવું=નજરે. પડવું. પર્ણકૃતી=જુવડી. કિંકરી=દામી.
સરિતા=નદી. અવિવાહિત=કુમારી, વગર પરણેલી. જરાશ્વિ=જરામાગર.
દાગના=ધગિયા. અંતરિક્ષથી=આકાશમાંથી.

અથ સમાપ્ત.